

Львівський державний університет внутрішніх справ

М. С. Долинська

Нотаріальний процес

Підручник

Львів
2019

УДК 67.76я73

Д14

Рекомендовано до друку та поширення через мережу Інтернет
Вченою радою Львівського державного
університету внутрішніх справ
(протокол від 27 березня 2019 року № 8)

Рецензенти:

Т. З. Гарасимів – доктор юридичних наук, професор, заступник директора з наукової та міжнародної діяльності Навчально-наукового інституту права та психології Національного університету «Львівська політехніка»;

В. К. Грищук – доктор юридичних наук, професор, головний науковий співробітник відділу організації наукової роботи Львівського державного університету внутрішніх справ;

Ю. М. Юркевич – доктор юридичних наук, доцент, завідувач кафедри цивільно-правових дисциплін Львівського державного університету внутрішніх справ.

Долинська М. С.

Д14 **Нотаріальний процес: підручник.** Львів: Львівський державний університет внутрішніх справ, 2019. 652 с.

ISBN 978-617-511-293-9

На основі чинного законодавства висвітлено: становлення нотаріальної діяльності, найважливіші функції та головні принципи нотаріату; поняття й систему нотаріального процесуального права; суб'єкти нотаріального процесуального права, загальні засади нотаріального провадження, нотаріальний процес щодо посвідчення безспірних фактів та безспірних прав і порядок вчинення окремих видів нотаріальних дій нотаріусами України.

Викладено і теоретичні, і практичні аспекти нотаріальної діяльності.

Для здобувачів вищої освіти, наукових працівників, юристів-практиків.

УДК 67.76я73

ISBN 978-617-511-293-9

© Долинська М. С., 2019

© Львівський державний університет
внутрішніх справ, 2019

Зміст

Передмова	7
Розділ 1. Історія розвитку нотаріальної діяльності та нотаріального процесу в Україні	9
1.1. Виникнення й розвиток нотаріальної діяльності та нотаріального процесу в європейських країнах.....	9
1.2. Генезис нотаріальної діяльності та нотаріального процесу на українських землях.....	24
1.3. Правове регулювання нотаріального процесу на українських землях у складі Російської імперії, Австрійської імперії та Австро-Угорської імперії.....	35
1.4. Правове регулювання нотаріального процесу на українських землях у складі Радянської України.....	51
1.5. Правове регулювання нотаріального процесу в незалежній Україні.....	71
Запитання і завдання для самоконтролю.....	89
Список рекомендованих джерел.....	90
Розділ 2. Нотаріат в Україні. Нотаріальне процесуальне право України: поняття, система	96
2.1. Поняття нотаріату та його функції.....	96
2.2. Предмет і методи нотаріального процесуального права.....	112
2.3. Принципи нотаріального процесу: поняття, їх система, класифікація та значення.....	115
2.4. Джерела нотаріального процесуального права.....	126
2.5. Система нотаріального процесуального права.....	135
Запитання і завдання для самоконтролю.....	141
Список рекомендованих джерел.....	141
Розділ 3. Нотаріальні процесуальні правовідносини	146
3.1. Правові засади здійснення нотаріального процесу в Україні.....	146
3.2. Поняття нотаріальних процесуальних правовідносин.....	149
3.3. Ознаки нотаріальних процесуальних правовідносин.....	151
3.4. Підстави виникнення нотаріальних процесуальних правовідносин.....	152

3.5. Гарантії здійснення нотаріального процесу.....	154
Запитання і завдання для самоконтролю.....	162
Список рекомендованих джерел.....	162
Розділ 4. Суб'єкти нотаріального процесуального права України.....	166
4.1. Суб'єкти нотаріальних процесуальних правовідносин.....	166
4.2. Об'єкт і зміст нотаріальних процесуальних правовідносин.....	167
4.3. Загальна характеристика суб'єктів нотаріального процесу та їх класифікація.....	169
4.4. Нотаріус як суб'єкт нотаріального процесу України.....	171
4.5. Державні нотаріальні контори та державні нотаріальні архіви як суб'єкти нотаріального процесу.....	202
4.6. Приватний нотаріус як суб'єкт нотаріального процесу.....	209
4.7. Органи квазінотаріату як суб'єкти нотаріального процесу.....	233
4.8. Інші суб'єкти нотаріального процесу.....	245
Запитання і завдання для самоконтролю.....	254
Список рекомендованих джерел.....	255
Розділ 5. Нотаріус як спеціальний суб'єкт фінансового моніторингу та спеціальний суб'єкт, на якого покладаються функції державного реєстратора прав на нерухоме майно та їх обтяжень.....	259
5.1. Поняття фінансового моніторингу, об'єкти та суб'єкти фінансового моніторингу.....	259
5.2. Нотаріус як суб'єкт первинного фінансового моніторингу.....	275
5.3. Відповідальність нотаріуса за порушення вимог Закону України «Про запобігання та протидію легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, фінансуванню тероризму та фінансуванню розповсюдження зброї масового знищення».....	296
5.4. Поняття державної реєстрації прав на нерухоме майно та їх обтяжень.....	307
5.5. Органи державної реєстрації прав на нерухоме майно та їх обтяжень.....	318
5.6. Порядок державної реєстрації прав на нерухоме майно та їх обтяжень.....	323
5.7. Нотаріус як спеціальний суб'єкт, на якого покладаються функції державного реєстратора прав на нерухоме майно....	332
5.8. Відповідальність нотаріуса за порушення вимог у сфері державної реєстрації речових прав на нерухоме майно.....	334

5.9. Вчинення нотаріусами інших дій, відмінних від нотаріальних, з метою надання їм юридичної вірогідності...339	339
Запитання і завдання для самоконтролю.....350	350
Список рекомендованих джерел.....351	351
Розділ 6. Загальні засади нотаріального провадження.....357	357
6.1. Нотаріальні дії: поняття та види.....357	357
6.2. Нотаріальні провадження, їх класифікація та загальна характеристика груп нотаріальних проваджень.....358	358
6.3. Порядок вчинення нотаріальних дій.....361	361
6.4. Загальні правила вчинення нотаріальних дій.....363	363
6.5. Вимоги до документів, що подаються для вчинення нотаріальних дій.....375	375
6.6. Заходи, що вживаються нотаріусами та іншими посадовими особами, які вчиняють нотаріальні дії, при виявленні порушень закону.....377	377
6.7. Відмова у вчиненні нотаріальної дії та порядок її оскарження.....379	379
6.8. Видача дублікатів нотаріальних документів.....381	381
6.9. Правове регулювання нотаріального діловодства.....383	383
6.10. Електронні реєстри в системі нотаріату. Використання відомостей єдиних та державних реєстрів у нотаріальному процесі.....389	389
6.11. Оплата вчинюваних нотаріальних дій.....423	423
6.12. Правові основи здійснення контролю за вчиненням нотаріальних дій державними та приватними нотаріусами України.....434	434
6.13. Особливості вчинення нотаріальних дій у міжнародному обороті.....452	452
Запитання і завдання для самоконтролю.....457	457
Список рекомендованих джерел.....458	458
Розділ 7. Нотаріальні провадження щодо посвідчення безспірних фактів та безспірних прав.....461	461
7.1. Загальні правила посвідчення правочинів.....461	461
7.2. Представництво і довіреність. Особливості посвідчення довіреностей у нотаріальному порядку.....472	472
7.3. Особливості посвідчення правочинів щодо відчуження нерухомого майна.....481	481
7.4. Особливості посвідчення окремих видів договорів у нотаріальній практиці.....485	485
7.5. Посвідчення заповітів.....529	529

7.6. Нотаріальне оформлення спадкових прав громадян.....	535
7.7. Видача свідоцтва про право на спадщину.....	546
7.8. Видача свідоцтва про право власності на частку в спільному майні подружжя.....	553
7.9. Видача свідоцтва про придбання майна з прилюдних торгів.....	555
Запитання і завдання для самоконтролю.....	558
Список рекомендованих джерел.....	558

**Розділ 8. Нотаріальні провадження щодо надання документам
виконавчої сили та охоронні нотаріальні провадження.....**

8.1. Вчинення виконавчих написів.....	563
8.2. Охоронні нотаріальні провадження. Вжиття заходів до охорони спадкового майна та їх процесуальний порядок.....	567
8.3. Накладання заборони відчуження нерухомого майна.....	574
8.4. Передача заяв.....	579
8.5. Посвідчення фактів.....	580
8.6. Вчинення протестів векселів.....	582
8.7. Вчинення морських протестів.....	589
8.8. Прийняття документів на зберігання.....	591
8.9. Прийняття у депозит грошових сум та цінних паперів.....	593
8.10. Засвідчення вірності копій документів і витягів з них.....	600
8.11. Засвідчення вірності перекладу.....	603
8.12. Засвідчення справжності підпису на документах.....	604
Запитання і завдання для самоконтролю.....	605
Список рекомендованих джерел.....	606

Глосарій.....

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ І РЕКОМЕНДОВАНИХ ДЖЕРЕЛ.....

Передмова

Нотаріальна діяльність завжди виконувала важливу роль у суспільному житті країн, адже нею забезпечувалася приватна власність на майно, зокрема нерухоме.

Від якості нотаріальної діяльності залежить нормальне функціонування цивільного обороту держави, ефективність охорони і захисту майнових прав та законних інтересів громадян й інших суб'єктів господарювання.

Виникненню нотаріату як складової правової культури передуює насамперед необхідність легалізації різних юридично значущих подій (фактів). Без нотаріуса практично не може обійтися будь-яка держава, фізична чи юридична особа, адже він є з'єднувальною ланкою між громадянами у їх ставленні до цивільних прав та обов'язків.

Право кожного на отримання правової допомоги, зокрема нотаріально-правової, є основоположним та гарантованим Конституцією України, забезпечується завдяки системі органів, наділених правом учиняти нотаріальні дії.

Нотаріальна діяльність – це різновид юридичної діяльності, що має превентивний (попереджувальний) характер та охоплює сукупність постійно або систематично здійснюваних публічних дій, спрямованих на юридичне закріплення безспірних цивільних прав і фактів (надання офіційної сили, вірогідності юридичним правам, фактам і документам), які виконуються органами нотаріату та квазінотаріату, з метою забезпечення захисту прав і законних інтересів фізичних та юридичних осіб, які звернулися по вчинення нотаріальних дій та надання правової допомоги.

Нотаріат та нотаріальна діяльність співвідносяться як правовий інститут і система правовідносин, які виникають у зв'язку з і організацією нотаріату, і безпосереднім учиненням нотаріальних дій (нотаріальним процесом).

Правове регулювання нотаріальної діяльності та здійснення нотаріального процесу в Україні реалізуються у правовому полі.

Правове регулювання нотаріальної діяльності обумовлено низкою чинників, як-от: рівнем економічного розвитку суспільства, соціальною структурою суспільства, рівнем освіченості та правової культури громадян, рівнем засобів і методів правового регулювання.

Органи нотаріату як органи безспірної юрисдикції захищають суб'єктивні права та законні інтереси фізичних і юридичних осіб, надаючи вчинюваним нотаріальним діям більшої доказової сили.

Із проголошенням незалежності Україна впевнено стала на шлях радикальних реформ. Зокрема, було проведено економічні реформи, які сприяли розвитку та зміцненню інституту приватної власності в державі та потребували радикальних змін також у правовій сфері.

Визначною подією в історії сучасної України стало ухвалення нового Закону України «Про нотаріат», що набув чинності 1 січня 1994 р., створив новий правовий інститут – нотаріуса, котрий реалізується приватною нотаріальною діяльністю. За минулі роки законодавство, яке регулює нотаріальну діяльність, зазнало суттєвих змін, що зумовлює потребу перегляду низки базових юридичних концепцій, напрацювання нових підходів до регулювання нотаріальних відносин у суспільстві та визначення стратегії їхнього розвитку.

Нотаріат України відіграє важливу роль у здійсненні правоохоронної функції держави. До обов'язків нотаріуса відносять сприяння громадянам, підприємствам, установам і організаціям у здійсненні їхніх прав та захисті законних інтересів, роз'яснення їхніх прав і обов'язків, попередження про наслідки вчинюваних нотаріальних дій для того, щоб юридична необізнаність не могла бути використана їм на шкоду.

Метою цього підручника є формування теоретичних і практичних знань, які б допомогли здобувачам вищої освіти в оволодінні необхідними основами провадження нотаріального процесу органами нотаріату та квазінотаріату, а також підвищення професійного рівня та кваліфікації нотаріусів, консультантів державних нотаріальних контор, державних нотаріальних архівів, помічників приватних нотаріусів.

Розділ 1

ІСТОРІЯ РОЗВИТКУ НОТАРІАЛЬНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ТА НОТАРІАЛЬНОГО ПРОЦЕСУ В УКРАЇНІ

1.1. Виникнення й розвиток нотаріальної діяльності та нотаріального процесу в європейських країнах

Нотаріат – це правовий інститут, носіями якого є державні та приватні нотаріуси, а також інші квазінотаріальні органи, уповноважені державою здійснювати і посвідчувати юридичні акти, надаючи їм публічної сили.

Історія нотаріальної діяльності збігається з історією доказів, коли усним доказам на зміну прийшли письмові.

Зародження нотаріальної діяльності пов'язане з розвитком цивільного обороту, зокрема необхідності документального затвердження прав на користування та володіння майном (зокрема нерухомим).

Виникнення нотаріату обумовлено делегуванням приватним особам певних публічних функцій з посвідчення фактів (наприклад, складання актів (договорів) про відчуження майна та проведення їх реєстрації).

Нотаріат є невід'ємною складовою будь-якої правової системи, він дає можливість державі успішніше здійснювати її правоохоронні, фіскальні і судово-юрисдикційні функції¹.

Слово «нотаріус» недарма має те саме латинське коріння, що й «нотувати» – тобто робити замітки на письмі. Адже нотаріат народжувався лише там і тоді, де й коли суспільство «дозрівало» до стабільного застосування писемного права, – зокрема у судочинстві та укладанні майнових договорів.

---

¹ Ясінська Л. Становлення нотаріальної діяльності в Римі та її поширення на країни Західної Європи. *Актуальні проблеми держави і права*. Вип. 17. Одеса: Юридична література, 2003. С. 79–80.

Зародження праобразу нотаріату (квазінотаріату) відбулося ще тисячоліття тому у Вавилоні, Єгипті, Іудеї, Греції, де існували писарі-канцеляристи, які вели численні прибутково-витратні книги, періодично складали кадастр усіх земель у державі, переписували населення і його майно.

Функції посадових осіб, що забезпечували формування доказів, виконували в Єгипті агорономи, в Греції – ієромемнеси чи епістати, які були священнослужителями.

Також у Древньому Єгипті було встановлено освітній ценз для осіб, які були писарями, що укладали та реєстрували певні, прирівняні до нотаріально посвідчених, акти, а сама писарська діяльність переходила у спадок.

Вчинення нотаріальних дій не було основною працею єгипетських писарів, тому, на нашу думку, їх правильніше було б назвати не праорганами нотаріату, а праорганами квазі-нотаріату.

У Стародавньому Єгипті відбулося зародження і праорганів квазінотаріату, і нотаріальних архівів. Вказаними органами виступали писарі, які вчиняли акти, прирівняні до нотаріально посвідчених, зокрема, укладали договори купівлі-продажу, заповіти, які скріплювалися підписами свідків та печатками. Також було започатковано основи майбутнього нотаріального процесу, зокрема щодо порядку збереження укладених договорів, що здійснювалося на підставі норм, які регулювали порядок учинення нотаріальних дій та ґрунтувалися на нормах звичаєвого права.

Одні з перших форм нотаріату також знаходимо і в Стародавній Єврейській державі. З нею пов'язано теж зародження органів квазінотаріату в особі писарів.

Відомі звичаї стародавніх євреїв видавати контракти у двох примірниках, з яких один (закритий і запечатаний) вручався у присутності свідків третій особі і в разі опротестування контракту слугував повним доказом. Близько 600 р. до н. е. обов'язок приймати і запечатувати контракти публічною (офіційною) печаткою було довірено переписувачам або секретарям, які входили до керівництва народом.

Важливе значення в житті кожного християнина відіграє священна книга – Біблія, яка вміщує релігійно-правові норми. Прямої вказівки на нотаріусів у Біблії немає, проте описано

норми, що опосередковано підтверджують наявність осіб, які вчиняли нотаріальні дії. Наприклад, нормами Біблії підтверджується наявність цивільного обороту і необхідність фіксації договорів, зокрема укладення договорів купівлі-продажу, які скріплюються печаткою, тобто йдеться про започаткування основ майбутнього нотаріального процесу.

Вважаємо, що Новий та Старий Завіти – це приклади чи не найвідоміших світових правочинів, до складання яких залучені особи – писці-євангелісти, які були попередниками майбутніх нотаріусів.

Найбільшого розвитку в давні часи юриспруденція сягла в Стародавньому Римі.

Аналіз праць українських та зарубіжних дослідників історії нотаріату засвідчує, що нотаріальна діяльність зародилася саме у Стародавньому Римі. Хоча слід зауважити про відсутність одноставно визнаної дати виникнення інституту нотаріату.

Від давньоримського законодавства людство успадкувало знамениту правову систему, стрижнем якої був ретельно розроблений інститут приватної власності; римські правники-юрисконсульти стали авторами багатьох класичних термінів, визначень, формулювань тощо. Внаслідок накопичення правового матеріалу склалися традиційні форми, яких належало дотримуватися під час укладання та редагування тих чи інших актів².

У Стародавньому Римі ще в період республіки (приблизно III ст. до н.е.) у населення виникла потреба в юридичних послугах. Переважна їх частина полягала в механічній роботі над текстами документів відповідно до встановлених норм, що її виконували численні писарі. Серед них чільне місце посідали особи, до обов'язків яких входило підведення правового випадку під ту чи іншу формулу (дотримання формул було обов'язковим для всіх, хто звертався у судові установи). До таких осіб належали передусім писарі (прийнято вважати, що саме вони є попередниками нотаріусів у древніх цивілізаціях)³.

---

² Кальницький М. Нариси історії нотаріату України. К.: Гопак, 2008. С. 8.

³ Пиєпу Ж.-Ф., Ягр Ж. Профессиональное нотариальное право. М., 2001. С. 37.

Серед них громадську роль виконували *scribae* – писарі, які перебували на державній службі. Частина з них була на службі при посадових особах римського управління і суду. До їхніх обов'язків входило виготовлення публічних документів та копій з них, посвідчених від магістрату, оформлення журналів засідань у судах. Офіційні писарі призначались довічно. До них могли належати лише римські громадяни з бездоганною репутацією. В період імперії такі писарі почали об'єднуватись у канцелярії при римських магістратах зі складною бюрократичною організацією.

Поряд із офіційними у багатьох приватних осіб перебували приватні писарі, які виконували роль своєрідних власних секретарів – консультантів. Вони або працювали за вільним наймом (*exceptores*), або призначалися з освічених рабів (*notarii*). Останній термін уже більше схожий до слова «нотаріус». Ця лексема походила від назви особливих стенографічних знаків (*notae*): домашній писар записував такими знаками під диктовку господаря зміст документа, якому мав надати бездоганної юридичної форми.

Згодом виникла особлива інституція – так звані табеліони (*tabelliones*). Ці особи, не перебуваючи на державній службі, займалися вільним промислом у вигляді складання юридичних актів та цінних паперів. Ця діяльність виконувалася для всіх потребуючих, під контролем держави та за встановлену законом винагороду.

Табеліоном міг бути лише вільний громадянин, який достатньою мірою володів правовими знаннями, був прийнятий до корпорації табеліонів і затверджений на посаді префектом міста.

Табеліони свої функції виконували виключно в конторах, що знаходились у визначених публічних місцях. Для надання складеному табеліоном документу характеру публічного акта його потрібно було внести до судового протоколу, щоб не виникало суперечок стосовно справжності цього акта.

Щодо самого порядку вчинення актів табеліонами, то він починався складанням проекту угоди (*scheda*), з якого потім писався сам акт на особливому папері (*protocollum*); після його прочитання він підписувався контрагентами і табеліоном зі зазначенням місця і часу його здійснення і прикладенням пе-

чаток; присутність же при цьому свідків стала обов'язковою лише з часів Юстиніанового законодавства, що вимагало в новелі 73 наявність на кожному табеліональному документі підписів не менше трьох свідків, хоча іноді кількість свідків, за бажанням сторін, сягала семи осіб.

Тобто було закладено основи цивільного та нотаріального процесу укладення договорів.

Значно більше спільного зі сучасним нотаріатом мав інший інститут римського права, хоча не отримав спочатку широкого поширення, – це явка (пред'явлення) табеліональних документів у суді зі занесенням їх до протоколу. Явка ця стосувалася не лише таких документів, які в силу самого закону повинні були бути внесені до протоколу під страхом їх недійсності (дарування на великі суми, судові заповіти та розпечатувані заповіти), але й інших документів та актів, якщо на це була воля сторін⁴.

Хоча римський табеліонат виконував виключно допоміжну, другорядну роль помічника-порадника приватних осіб, тимчасом він мав володіти хоча б основами складних вимог римського права, зокрема цивільного.

Поряд зі світським інститутом табеліонів, що з плином часу дедалі більше поширювався, у сфері християнської церкви виникає аналогічна йому установа – нотаріат. У Римській імперії вперше про нотаріуса згадується в записках секретаря великого імператора Цицерона. Саме слово «нотаріус» має римське походження і з'являється 103 року до Різдва Христового.

Маючи значний вплив на правове життя держави, церква не обмежилась організацією нотаріату, покликаного служити виключно потребам церковного управління, але з часом почала впроваджувати цей інститут і у світське життя шляхом призначення окремих нотаріусів для мирян, котрі конкурували з табеліонами і публічними писарями римського права. Причому вже з VIII ст. запроваджених церквою світських нотаріусів підносять до рангу державної посади, що затверджується

---

⁴ Комаров В. В., Баранкова В. В. Нотариат и нотариальный процесс: учебник. Харьков: Консум, 1999. С. 4–5.

духовною владою. З цього часу стикаємося з терміном *notarii publici* – публічний нотаріус. Якщо у світській сфері нотаріат остаточно встановлюється як посада, що авторизується верховною владою держави, лише зі середини XI ст., натомість у церковній галузі це сталося у VIII столітті, тобто церковний нотаріат на три століття старший за світський.

Контроль за діяльністю церковних писарів-нотаріусів, аж до моменту фактичної ліквідації церковного нотаріату в XV ст., здійснювала церква. Отже, зародження нотаріату – як інституту, так і порядку нотаріального провадження, які становили генезу нотаріального процесу, відбулося в лоні церкви.

Цікавим є те, що у церковній традиції, сформованій на основі писань церковних істориків, зберігаються відомості про монахів Маркіяна та Мартирія, які несли послух як нотарі Софійського собору Константинополя при патріархові Павлові Сповідникові. Вказані особи зазнали мученицької смерті та донині вважаються покровителями нотаріусів.

Спочатку (близько III ст. н. е.) при єпископах, а згодом – і при абатах та інших церковних урядниках під час їх бесід із народом були присутні спеціальні особи (нотаріуси), які були зобов'язані записувати ці бесіди і складати протоколи. Згодом такі нотаріуси зустрічаються не лише у папських, патріарших і єпископських канцеляріях, а й при абатах та інших, нижчих церковних урядниках, причому вони починають об'єднуватись у корпорації бюрократичного характеру.

Маючи значний вплив на правове життя держави, церква не обмежилась організацією нотаріату, покликаною служити виключно потребам церковного управління, але із плином часу почала впроваджувати цей інститут і у світське життя, шляхом призначення окремих нотаріусів для мирян, котрі конкурували з табеліонами і публічними писарями римського права. Водночас уже з VIII століття запроваджених церквою світських нотаріусів підносять до рангу державної посади, що затверджується духовною владою.

Таким чином, генезис органів нотаріату та квазінотаріату і певною мірою порядку вчинення нотаріальних дій, ведення нотаріального діловодства закладено в Римській імперії.

Із падінням Західної римської імперії традиції римського права і надалі зберігала Візантія.

Очевидним є той факт, що після падіння Західної Римської імперії інститут нотаріату продовжив свій розвиток і на заході, і на сході – у Візантії.

Подальший розвиток нотаріату відбувався під впливом еллінського законодавства, зміцнів у Візантії за допомогою відомих законів Юстиніана, та головню – завдяки першій главі Книги Епарха Імператора Лео (Лева) VI Мудрого, яка є першим в історії Нотаріальним кодексом⁵.

У Візантії нотаріуси були знані як *tabularios* і *notarios*. Як стверджує В. Черниш, побутує думка, що термін «нотар» у Візантії не використовувався, а «табеліон» переважав над іншими принаймні у VI ст. н. е.⁶

Для становлення нотаріату й нотаріального законодавства, зокрема з візантійських джерел, особливе значення мають Новела імператриці Ірини (797–802) та Книга Епарха – збірник статутів константинопольських цехів візантійського імператора Лева VI (886–912), що регламентують діяльність торгово-ремісничих корпорацій Константинополя. Цінність Книги Епарха полягає у висвітленні внутрішнього життя цеху, особливо цеху нотаріусів – табуляріїв. У документі діяльності табуляріїв, як праобразу сучасних нотаріусів, присвячено перший титул, який має назву «Про табуляріїв». Цей документ є підтвердженням високої значущості у суспільстві табуляріїв, а також їх ранньофеодальної корпоративності.

Спектр нотаріальних дій табуляріїв у VI ст. у Візантії був доволі широким. У Візантійській імперії були закладені основи ведення нотаріального діловодства, зокрема щодо вчинення договорів відчуження, шлюбних договорів, заповітів, засвідчення підписів та інше.

Після смерті імператора Юстиніана розвиток нотаріальної доктрини не припинявся. Про це свідчить перелік тих джерел, де йдеться прямо чи побічно про нотаріат: Еклога (*Ecloga*); Басіліка (*Basilica*); Прохірон (*Procheiron*); Ісагога, Новела Ірини (*Nov. Eirenae*); Книга Епарха та Новели Лева VI (*Novv. Leonis VI*); Піра (*Peira*); Шестикнижжя (*Hexabiblos*).

⁵ Сміян Л. С., Нікітін Ю. В., Хоменко П. Г. Нотаріат в Україні: навч. посібник / за ред. Ю. В. Нікітіна. К.: КНТ, 2008. С. 15.

⁶ Черниш В. М. Цивільно-правові засади розвитку нотаріату в Україні: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.03. К., 2003. С. 17.

Квінтесенцією церковно-юридичної думки православного світу є Номоканон – зведення законоположень Грецької Церкви, більш відоме на Русі під назвою Кормча книга, зокрема світські збірники візантійського права «Еклога» та «Прохірон».

З аналізу норм «Еклоги» можна дійти висновку, що відголос норм простежується й у сучасному цивільному та нотаріальному праві. Скажімо, надалі діють засади: вільного волевиявлення під час складання заповітів; посвідчення заповітів за участю свідків, споріднення по крові спадкоємців, черговість спадкування; рівність часток спадкоємців; обов'язкова частка у спадщині обов'язкових спадкоємців; усунення попередньою чергою наступної черги спадкування; усунення від права на спадкування; письмова форма договорів дарування і шлюбних договорів.

Нотаріальні функції також здійснювали священнослужителі, які у своїй діяльності додержувались церковних норм. Е. Чудіновських зауважує, що функції нотаріуса зазвичай виконували священики та єпископи із королівського оточення, та виокремлює випадки, коли спеціальність нотаріуса передавалася як спадок – від батька до сина⁷.

Однак до кінця існування Візантії засвідчений акт мав більше значення, ніж акт, складений нотаріусом. Тому візантійське законодавство приділяло більшу увагу інституту свідків, визначаючи необхідний їх кількісний та якісний склад. При цьому нотарі, табеліони, табулярії були передвісниками органів нотаріату та квазінотаріту. Вони також передавали свій багатий правовий досвід наступним поколінням.

Після завоювання Римської імперії варварами їхня правова система зазнала могутнього впливу римського права, адже, не маючи писаних законів, вони були особливо схильні до легкого запозичення чужих юридичних норм і принципів, які, без сумніву, стояли на вищому шаблі розвитку, ніж їх власне звичаєве право. Завдяки такому впливу римської юриспруденції в національному праві варварів з'являються перші поняття про документ і нотаріат, які були їм невідомі до зіткнення з римля-

---

⁷ Чудіновских Э. И. Далматинский нотариат и его византийские корни. Византийский временник. 1973. Т. 35. С. 245–246.

нами. Отже, інститут табеліонату, що розвинувся в часи Римської імперії, зберігся без змін і після нашестя варварів: що під час владарювання Теодориха Великого, що і згодом, після підкорення Італії лангобардами. Проте як за своїм змістом, так і за зовнішньою формою ці документи ще мало чим відрізнялися від римських табеліональних актів імператорського періоду і свідчили лише про початок рецепції римського права⁸.

На нашу думку, в цьому випадку йдеться про рецепцію не лише римського інституту табеліонату, але й порядку укладення та вчинення певних нотаріальних актів, тобто нотаріального процесу.

Однією з перших держав, де нотаріат набув нового поштовху, стала Італія як частина імперії Каролінгів, що здійснила рецепцію римського права та нотаріату. Так, протягом IX–X століть в Італії відбувся процес авторизації нотаріусів (затвердження їх на посаді представниками верховної влади).

Із відродженням римського права італійські нотаріуси почали укладати свої документи та акти як *publica* і засвідчувати правдивість фактів, викладених у них, заявляти, що ці документи мають повну автентичність, яку за римським правом мали лише документи, скріплені офіційною печаткою⁹.

Отже, нотаріуси почали укладати публічні нотаріальні акти та засвідчувати безспірність укладених договорів, що становить основу сучасної нотаріальної діяльності.

В Італії поряд з нотаріусами (*notarii electi*) також здійснювали нотаріальну діяльність табеліони або міські нотаріуси. *Notarii electi* були об'єднані у корпорації.

Престижність, кар'єрні можливості та значна вигідність посади, яку обіймали *notarii electi*, спонукали табеліонів також домагатися для себе урядової авторизації. Влада охоче задовольняла їхні прагнення. В XI ст. цей процес набув неминучого характеру: практично всю нотаріальну діяльність проводили *notarii electi*. Дійсно саме тоді, в Італії, відбулося остаточне

---

⁸ Ясінська Л. Становлення нотаріальної діяльності в Римі та її поширення на країни Західної Європи. *Актуальні проблеми держави і права*. Одеса: Юрид. літ., 2003. Вип. 17. С. 82–83.

⁹ Василина Н. В. Охорона та захист права власності нотаріусом: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.03. К., 2012. С. 42.

перетворення нотаріальної справи з вільного допоміжного заняття фахівців-консультантів на офіційно авторизовану професію державного рівня.

Очевидним є той факт, що у Середні віки професія нотаріуса стала однією з престижних і шанованих у суспільстві. А в XI ст. в Болоньї була заснована перша в світі школа нотаріусів.

Завдяки Болонській школі нотаріальні документи із колишнього статусу *instrumenta publice confecta* перетворилися на публічні документи зі ступенем вірогідності, притаманним офіційним документам. Крім того, Болонська школа приділила значну увагу юридичній та технічній кваліфікації нотаріуса, розробила формуляри для полегшення підготовки нотаріальних актів у правильній правовій формі. На думку автора, саме завдяки дослідженням цієї школи виникла концепція професії нотаріуса як кваліфікованого юриста, а нотаріальна система поширилась у середньовічній Європі¹⁰.

Здійснення нотаріальної діяльності в Італії провадилося на основі міських статутів, у яких було детально врегульовано питання нотаріату.

Прикладом історії становлення та розвитку як нотаріату, так і його правового регулювання були статuti, які належать до початку XIII ст., міст Ніцци, Равенни, П'яченци, Падуї та Верони, а також статuti Парми та ін. Слід відзначити, що найбільш наповненими за змістом щодо правового регулювання нотаріальної діяльності вважаються статuti Болоньї та Рима.

Подальшого розвитку набули об'єднання нотаріусів, або, як їх ще називають, місцеві нотаріальні корпорації, які володіли широким спектром повноважень. Керівництво нотаріальною корпорацією здійснювали виборні представники.

Модель італійського публічного нотаріату, за якою видавалися документи, що не потребували додаткової легітимації у судових органах, згодом поширилась у Францію та Німеччину.

Умови для подальшого активного розвитку нотаріату в Західній Римській імперії склалися тільки під час правління династії Каролінгів (751–843 рр.), особливо із виникненням імперії Карла Великого (800–843 рр.).

---

¹⁰ Василина Н. В. Охорона та захист права власності нотаріусом: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.03. К., 2012. С.43.

Зокрема, капітулярій 803 року став першим кроком з боку верховної влади щодо авторизації нотаріальної посади. Згідно з ним, нотаріуси (*notarii electi*) отримували посаду від імператорських комісарів – зендграфів, розподілялися по округах і були зобов'язані з'являтися на громадські збори для укладання судових рішень, а водночас і приватних угод. З часом імператор запровадив порядок, відповідно до якого усі єпископи, абати і графи, здійснюючи владні функції, мали користуватися послугами авторизованих нотарів.

Справу Карла Великого у формуванні нотаріальної системи продовжив його внук Лотар I, який законом 843 р. окреслив порядок виконання *notarii electi* своїх обов'язків. Наприклад, було встановлено: присягу нотаріуса; нотаріальний округ, в межах якого здійснювалася нотаріальна діяльність; плату за вчинення нотаріальних дій та інше.

Так, у франкській державі було створено королівську канцелярію, до складу якої входили декілька нотаріусів. Очолював канцелярію референдарій, а згодом канцлер. До речі, при Каролінгах була утворена особлива канцелярія при вищому судовому органі, члени якої, нотаріуси, крім контрасигнування королівських грамот і дипломів, посвідчували також і приватні документи, завдяки чому останні набували характеру публічних актів. Значення їх було настільки великим, що оспорювання таких документів заборонялося під страхом смертної кари. На місцях, при окремих судових та адміністративних органах також були провінційні нотаріуси, яких, згідно з капітулярієм Карла Великого 803 р., затверджував на посаді представник влади (зендграф), після чого вони вносились до списків імператорської канцелярії. Таким чином провінційний нотаріат із вільної професії поступово перетворювався на державну посаду, що авторизувалася самим імператором¹¹.

Структура та стандартні формули актів (які укладалися поки що латинською мовою) в основному збереглися з давньоримських часів. Новацією стало застосування печатки для посвідчення документів, виголошених на громадських зборах.

---

¹¹ Дякович М. М. Нотаріальне право України: навч. посіб. К.: Алерта; КНТ; ЦУЛ. 2009. С. 41–42.

Спочатку це була особлива судова печатка; згодом (з XI ст.) у практику увійшли власні печатки авторизованих нотарів.

Слід зазначити, що представників *notarii electi* було призначено все-таки недостатньо, аби задовольнити потреби населення в юридичних послугах. Тому поряд із авторизованими нотарями подекуди продовжували діяльність й табеліони (або міські нотаріуси). Престижність, кар'єрні можливості та значна вигідність посади, яку обіймали *notarii electi*, спонукали табеліонів також домагатися й собі урядової авторизації. Влада охоче йшла назустріч. В XI ст. цей процес набув невідворотного характеру: практично всю нотаріальну діяльність виконували *notarii electi*. Доречно стверджувати, що саме тоді в Італії відбулося остаточне перетворення нотаріальної справи з вільного допоміжного зайняття фахівців-консультантів на офіційно авторизовану професію державного рівня.

У XII ст. Франція, а у XIV ст. Німеччина провели рецесію нотаріального інституту в тому вигляді, в якому він існував у цей час в Італії (обов'язкова авторизація нотаріусів; певні вимоги до кандидатів на посаду, як-от: стать, вік, моральні критерії, складання іспиту; організація нотаріальних корпорацій, які здійснювали нагляд за діяльністю її членів).

Класичним втіленням латинського нотаріату став французький нотаріат, який був запроваджений ще у XII ст. Саме Франція відіграла у розвитку нотаріату не менш вагому роль, ніж Італія за часів Середньовіччя та Ренесансу. Поворотною датою став 1270 р., коли король Людовик IX Святий запровадив 60 посад нотаріусів при Паризькій судовій палаті для вчинення публічних актів. Таким чином було реформовано безспірну юрисдикцію.

У 1300 і 1302 рр. Філіпп IV Красивий, залишивши за собою право призначати нотаріусів, поширив цей інститут на всю Францію. Королівським указом 1304 р. створили реєстр, до якого кожен нотаріус повинен був вносити заповіти, договори, а також розміри зборів за виконані ним дії. За Франциска I та Генріха II (XVI ст.) потреби королівської скарбниці зумовлюють зростання кількості нотаріусів шляхом розподілу нотаріальних функцій. Нотаріуси складають оригінали документів, табеліони – засвідчені копії з оригіналу і просто копії; охоронці

печаток ставлять печатки для надання актам обов'язкової сили, а охоронці записів забезпечують збереження документів.

У багатьох країнах термін «нотаріус» у цю епоху означував не тільки особу в сучасному розумінні цього слова, а й усіх осіб, що приймали заяви, вносили відповідні записи в реєстри канцелярій, та інших працівників, які складали офіційні документи у письмовій формі в різних канцеляріях та, безумовно, були давніми попередниками державних службовців.

У 1597 р. Генріх IV і в 1706 р. Людовик XIV об'єднали ці різноманітні функції у рамках однієї посади. Розрізнялися королівські нотаріуси, компетенція яких поширювалась на судові округи (за винятком нотаріусів Парижа, Орлеана, Монпельє, які були повноважними в межах усієї Франції), і сеньйоріальні, яких призначали сеньйори. В такому вигляді інститут французького нотаріату проіснував до Великої революції, коли 27 вересня – 6 жовтня 1791 р. був обнародований закон, який разом зі скасуванням феодальної системи позбавив сеньйорів права призначення нотаріусів, відмінив купівлю-продаж посади нотаріуса і встановив єдину для всіх територію діяльності¹².

Перемогу нових ідей над старими принесло правління Наполеона Бонапарта. 16 березня 1803 р. (або за французьким республіканським календарем – 25 вентоза XI р.) Бонапартом, першим консулом республіки, був проголошений Закон про принципи організації нотаріату «Loi contenant l'organisation du Notariat» (буквальний переклад: «Закон, що містить організацію нотаріату»).

Цим законом було введено інститут нотаріату в тому вигляді, в якому він зберігся з незначними змінами до початку Першої світової війни.

Вказаний документ вважається основоположним законом не лише французького, а й латинського нотаріату, поширеного в більшості європейських країн та країн Центральної та Північної Америки.

Аналізуючи нормативний акт, приходимо до висновку, що вказаний закон:

- встановив посаду нотаріуса – *fonctionnaires publics*;

---

¹² Дякович М. М. Нотаріальне право України: навч. посіб. К.: Алерта; КНТ; ЦУЛ, 2009. С. 42.

- призначення нотаріусів та визначення кількості посад здійснювало управління юстиції;

- посада нотаріуса оголошувалася незмінюваною і незмінюваною, а також не могла бути суміщена з виконанням інших функцій;

- встановлено нотаріальний тариф за вчинення нотаріальних дій;

- вчинюваним нотаріусом документам надано статусу громадської довіри та посвідчувалися вони як акти безспірної юрисдикції, ін.

Відповідно до цього закону, нотаріуси стали публічними посадовими особами, які призначалися представником виконавчої влади (президентом) за клопотанням попередника пожиттєво. Кожний нотаріус був зобов'язаний жити в місці, призначеному йому урядом. Нотаріуси розподілялися на три класи – при судових палатах, судах першої інстанції та мирових суддях. Нотаріусам заборонялося здійснювати свої повноваження за межами свого району. Порушення цієї заборони призводило лише до каральних наслідків для нотаріуса, але в жодному разі не до нікчемності цих дій з точки зору закону. Чисельність нотаріусів у кожній місцевості визначалася самим урядом та могла бути скороченою тільки за дотримання особливих, вказаних у законі умов.

Всі акти безспірної юрисдикції підлягали веденню нотаріусів. На них покладалося складання опису майна, здійснення публічних торгів, видача різного виду свідоцтв, шлюбних договорів, актів про усиновлення дітей, встановлення іпотеки та інше.

Загальновідомим є той факт, що базові принципи «Loi contenant organisation du Notariat» поширилися згодом по всьому світу та заклали основи латинського нотаріату.

Найхарактернішими рисами французької моделі нотаріату були:

- повне відокремлення спірної юрисдикції від безспірної і передача останньої виключно у відання нотаріуса;

- надання нотаріальним актам сили судових рішень, що забезпечувало примусове їх виконання без участі судової влади;

– визнання за нотаріусами права рекомендувати свого наступника на посаді, що спричинило випадки їх купівлі-продажу, на відміну від інших посад публічного характеру;

– призначення нотаріуса на посаду пожиттєво, що забезпечувало його самостійність і незалежність.

Розвиток інституту нотаріату в Німеччині також мав свої особливості. Організація німецького нотаріату цього періоду характеризувалася, по-перше, відсутністю єдиного законодавства для всіх земель; по-друге, суміщенням судових, адвокатських і нотаріальних функцій. Ці особливості були наслідком багатовікової феодалної роздробленості Німеччини, де окремі держави і князівства існували відособлено одне від одного, внаслідок чого в кожному із них склалися свої (доволі унікальні) юридичні норми¹³.

У Німеччині появу нотаріусів італійського типу відносять до XIV ст. Імператор Максиміліан I в 1512 р. видав перший нотаріальний статут, який детально регламентував діяльність нотаріусів. Подальший розвиток цього інституту відбувався шляхом прийняття окремих партикулярних законів для різних місцевостей Німецької імперії, яка тоді була роздрібною державою. На початку XIX ст. у деяких німецьких державах відбувалася рецепція французького права, що мала значний вплив на розвиток нотаріального інституту. В Німеччині поступово починали з'являтися різноманітні законодавчі акти, зразком для яких був французький закон 1803 р. Аналіз німецьких законів кінця XIX – початку XX ст., які регулювали діяльність нотаріату, свідчить, що вони в багатьох положеннях запозичили основні принципи французького нотаріату (можливість безпосереднього примусового виконання нотаріальних актів, пожиттєвий характер посади нотаріуса та ін.). Заразом у німців простежувалася відсутність чіткої межі між спірною і безспірною юрисдикцією, наслідком чого було підпорядкування нотаріусів нагляду судових установ і надання останнім деяких нотаріальних функцій¹⁴.

---

¹³ Ясінська Л. Становлення інституту нотаріату в контексті європейської історії держави і права. *Вісник Львівського університету. Серія юридична*, 2004. Вип. 39. С. 99.

¹⁴ Комаров В. В., Баранкова В. В. *Нотариат и нотариальный процесс: учебник*. Харьков: Консум, 1999. С. 15–16.

Варто зазначити, що модель французького нотаріального інституту послужила прототипом для подібних установ у всій Європі.

У 60-ті роки XIX ст. один баварський юрист констатував, що Закон 25 Вантоза XI р. «протягом півстоліття настільки добре в плані практичності себе зарекомендував», що «подальше обговорення його переваг є зайвим»¹⁵.

Уся багатовікова історія нотаріальних органів підтверджує той факт, що цей інститут, на відміну від спірної судової юрисдикції, розвивався як безспірна публічна юрисдикція.

Отож завдяки дослідженій нами історії становлення та розвитку правового регулювання нотаріальної діяльності в Італії, Франції та Німеччині доходимо висновку, що нотаріат цих держав формувався на основі римського, зокрема візантійського, права та їм характерні ознаки латинського нотаріату, але вони мають і специфічні риси, зумовлені історичним розвитком та правовою традицією загалом¹⁶.

На нашу думку, правова традиція розвитку правового, зокрема законодавчого, регулювання нотаріальної діяльності вказує на своєрідність нотаріальної діяльності як частини правової системи, котра має унікальний історичний (європейський) шлях розвитку.

Наведене вище дає підстави для висновку, що модель нотаріату, яка склалася у Франції, існує і функціонує донині. Вона виправдала себе, оскільки є ефективною й забезпечує стабільність цивільного обороту та захист прав і законних інтересів фізичних та юридичних осіб, які звертаються по вчинення нотаріальних дій.

1.2. Генезис нотаріальної діяльності та нотаріального процесу на українських землях

Існують вагомі наукові підстави вважати, що, як стверджує Л. Залізняк, Київську Русь як державу консолідував не

---

¹⁵ Kluge A. Abriss einer Geschichte des Notariats in der Pfalz, in: 175 Jahre Pfälzisches Notariat. Berlin, 1978. С. 23.

¹⁶ Долинська М. С. Становлення та розвиток законодавства про нотаріальну діяльність в Україні: дис. ... д-ра юрид. наук. Львів: Львівський нац. ун-т імені Івана Франка, 2017. С. 89.

міфічний давньоруський етнос, а праукраїнці на давньоруському етапі свого історичного розвитку. На думку автора, це засвідчують численні руські й іноземні писемні джерела, безліч даних археології, мовознавства, етнографії, антропології та інших наук¹⁷.

За часів Київської Русі владні повноваження належали князеві – як адміністративні, так і судові. Повноваження князь здійснював особисто або через призначених ним чиновників – посадників, воєвод (тисяцьких), тіунів тощо.

Одночасне підпорядкування князям керівної та судової справи свідчить, що безспірність тим чи іншим документам надавало прикладення княжої печатки. З огляду на це, перші формальні ознаки нотаріальних функцій на Русі вбачаємо в посаді «печатника», яка входила до княжої адміністрації. Очевидно, роль печатника не обмежувалася суто механічною дією, адже він мав бути впевненим у достеменності змісту документів.

З приводу безпосередніх обов'язків з княжого або церковного діловодства відомо, що за давньоруських часів їх виконували насамперед духовні особи як представники найбільш писемної чи освіченої частини суспільства.

Г. Трофанчук стверджує, що зародження нотаріальних органів в Україні можна віднести до доби Київської Русі, оскільки документальні свідчення їх існування у більш ранні часи до нас не дійшли¹⁸.

Праоргани українського нотаріату зародилися достатньо пізно, десь в XVI ст. Їх становлення і подальше існування було зумовлено розширенням торговельної діяльності і збільшенням торгового обороту, а усна форма операцій перестала відповідати вимогам часу та бажанню контрагентів забезпечити себе.

---

¹⁷ Залізник Л. Київська Русь – перша українська держава // Що було до Русі?: збірка статей / упор. В. Лисенко. К., 2008. С. 13.

¹⁸ Трофанчук Г. Історико-правові аспекти зародження та поширення нотаріальної справи в Україні // Проблеми державотворення і захисту прав людини в Україні: матеріали IX Регіональної науково-практичної конференції (13–14 лютого 2003 р.). Львів: Львівський національний університет імені І. Франка, 2003. С. 105.

Задовольняти потребу створення документів у письмовій формі могли люди, які володіли грамотою та професійно склали письмові акти. Такими особами зазвичай були писарі, які в зародковому стані виконували функції духівника та нотаріуса.

Найпершим джерелом права в Україні було звичаєве право, яке сягає своїм корінням правових звичаїв Київської Русі. З появою письмових нормативних актів звичаєве право поступово трансформувалось у допоміжне джерело права. Звичай, як і релігія, і мораль, має тенденцію перетворюватися на право.

У період становлення Русі основним джерелом формування правових норм були старовинні звичаї (зокрема торговельні) слов'янських племен, які об'єдналися у перші ранньофеодальні держави-князівства, а також князівська судова практика. Свідченням цього є тексти договорів² Русі з Візантією (X ст.), що містять норми візантійського і руського торгового права («статут», «закон руський»), церковні статuti X-XI століть, що регулювали шлюбно-сімейні відносини, юрисдикцію церковних судів.

Подальшим кроком, який надав поштовху розвитку українського правотворення та започаткував трансформацію від звичаєвого права до законотворчості у Київській Русі, було укладення договорів. Ці договори умовно можна поділити на три групи: міжнародні договори, договори князів між собою, договори князів з народом.

Руський закон виявляється як добре опрацьоване, самобутнє законодавство, що карає за злочини проти власності, знає тестаменти (заповіти). Система українського права відповідає вже розвинутому суспільству, що є свідченням того, що в Україні-Русі законодавство вже існувало до «Руської Правди»¹⁹.

Руська Правда не тільки розкриває процес становлення права, а й сама є визначною пам'яткою права Київської Русі, її норми закріплювали привілейоване становище феодалів та їхнього оточення, посилено захищали життя і майно панівного

---

¹⁹ Чубатий М. Огляд історії українського права. Ч. 1. Вид. 111. Мюнхен, 1947. С. 14-15.

класу. «Руська правда» виникла на місцевому ґрунті і була результатом розвитку юридичної думки в Київській Русі.

На думку А. Яковліва, «Руську правду» склав невідомий автор, великий знавець тодішнього права не лише українського, а й чужого; вона не мала характеру офіційного кодексу, але безперечно містила норми чинного права²⁰.

Підтвердженням розвитку в державі зародкового нотаріату є положення про порядок спадкування (засновані на звичаєвому праві), які увійшли до Поширеної редакції «Руської Правди» (статті 90–109).

На розвиток права Київської Русі істотно вплинуло запровадження християнства. З його поширенням православна церква стала використовувати різноманітні норми канонічного права, передусім візантійського. До такого роду пам'яток права належать Еклога (візантійський збірник VIII ст.), Прохірон, Номоканон, Закон судний людям (південно-слов'янська переробка Еклоги).

Слід зауважити, що слово «закон», на думку Б. Д. Грекова, має давньоруське походження²¹.

Перші письмові форми операцій на Русі почали з'являтися в XII ст. Це окремі статутні і даровані грамоти удільних князів, а також незначна кількість документів, здійснюваних приватними особами, основним змістом яких було придбання і відчуження прав на землю і на холопів.

Формуванню нотаріату на теренах України сприяло прийняття християнства, зокрема запозичення римсько-візантійських норм. Серед церковних норм слід відзначити «Кормчу книгу», зокрема Еклогу, нормами якої регулювався порядок складання заповіту номиком – писцем.

Розвиток торгівлі призвів до встановлення письмової форми практично для всіх договорів, операцій і дій. Усна форма використовувалася лише при дрібних операціях на незначні суми грошей.

У стародавньому праві замість поняття «угода» використовувалися такі терміни для позначення договору: «нарада», «згода», «змова».

---

²⁰ Яковлів А. Українське право. URL: <http://Litopys.org.ua/cultur/cult15.htm>

²¹ Греков Б. Д. Киевская Русь. М., 1953. С. 523.

Договори в «Руській правді» називалися «ряди», укладалися, зазвичай, на ринках (торзі) усно та в присутності свідків або митника. Про письмові договори в цій пам'ятці права не згадується. Зауважимо, що серед відомих дослідників історії права цього періоду ніхто не наполягав на необхідності для визнання договору дійсним укладення письмових актів.

Особливістю певних видів договорів була обов'язкова присутність свідків під час їх укладення. Водночас в одних випадках присутність свідків була обов'язковою, а в інших залежала від волі певної сторони договору.

Декі російські та українські вчені (М. Комаров, Д. Пашенцев, С. Пашенцева, Л. Єфіменко) стверджують, що на Русі протягом тривалого часу нотаріат замінювався інститутом свідків, які фіксували факт укладення угоди чи заповіту майна. Слід зауважити, що вимоги до свідків встановлено в ст. 66 Поширеної редакції «Руської правди».

Л. Єфіменко припускає, що свідок не міг діяти лише від себе, а був пов'язаний покладеними на нього суспільними обов'язками щодо непередбачуваних наслідків, які могли виникнути з укладеного договору. Юридичне значення свідка, за «Руською правдою», полягало у підтвердженні ним за певних обставин як самого факту укладення відповідного договору, так і його істотних умов. Це вказує на можливість визнання свідка часів «Руської правди» як особи, що виконувала певні дії, спрямовані на захист цивільних прав за умови відсутності їх письмового закріплення. Історико-правове значення «Руської правди» у формуванні витоків нотаріату полягає в означенні цим джерелом права свідків як провісників посадових осіб та органів, що в подальшому вчиняли нотаріальні дії²².

Уже на початку X ст. на Русі було відомо про спадкування за законом, за заповітом і за звичаєм.

Договір Русі з Візантією 911 року, численні норми «Руської правди», а також духівниці Климента і Антонія Римлянина 1147 р. і два заповіти князя Володимира Васильковича Волинського свідчать про зародження правового інституту нотаріату за часів Київської Русі.

---

²² Єфіменко Л. В. Передумови зародження нотаріату в українському праві. *Бюлетень Міністерства юстиції України*. 2010. № 4–5. С. 19.

Археологічні відкриття останніх десятиліть (передусім мають на увазі берестяні грамоти, які завдяки специфічним умовам зберігання дійшли до наших днів) дають можливість значно розширити уявлення про форму заповіту епохи Київської Русі. Заповіти оформлялись у присутності священика, який виступав свідком доброї і свідомої волі спадкодавця.

Найдавнішим давньоруським заповітом, відомим нашій історії, прийнято вважати заповіт княгині Ольги. Про цей заповіт є згадка у книзі Івана Огієнка «Українська церква». Тож помираючи «заповедала Ольга не творити тризни над собою, бо имущи пресвітер, сей похорони у блаженную Ольгу».

На нашу думку, в Київській Русі заповіти здебільшого склалися усно, за участю свідків та священика. Однак не слід відкидати випадків письмового укладення заповітів керівництвом держави, а також заповітів на користь церкви.

В. Черниш та В. Степаненко стверджують, що наявні пам'ятки дають змогу простежити формування правила укладення офіційних документів на письмі лише з X ст. Розглядаючи історію Києво-Печерської лаври XII ст., чимало дослідників згадують про так звану «Грамоту князя Андрія Боголюбського», надану монастирю на землі, та ставропігію, тобто незалежність від Київського митрополита та безпосередню підпорядкованість Патріарху Константинопольському²³. Для надання грамоті публічності її внесли в книги Константинопольського патріархату.

Таким чином, можна зробити висновок про зародження як нотаріального процесу щодо укладення договорів відчуження, так і процесу державної реєстрації прав на нерухоме майно, яку здійснюють сучасні вітчизняні нотаріуси.

Відомо й про існування на українських територіях у той час дяків і їх помічників – піддячих, а згодом площадкових піддячих (призначених виключно для складання письмових актів у містах) не збереглося.

Правонаступницею Київської Русі на території сучасної України стала Галицько-Волинська держава, що існувала

---

²³ Черниш В. М., Степаненко В. Д. До питання про історіографію вітчизняного нотаріату: історико-правовий аспект. *Бюлетень Міністерства юстиції України*. 2009. № 12. С. 44–45.

в 1199–1340 рр. Як і в усіх інших князівствах і землях Русі, в Галицько-Волинському князівстві продовжували діяти норми «Руської правди», які регулювали питання права власності на майно та земельні володіння, укладення договорів. Діяли також норми церковних статутів князів Володимира та Ярослава.

У князівстві існувала двірсько-вотчинна система управління, яка переросла у двірські чини. Так літопис відображав відомості про дворецького канцлера (печатника), стольника та ін. Доцільно звернути увагу на повноваження печатника. Зокрема, до його обов'язків входило: охорона князівської печатки, складання самому чи під його керівництвом текстів грамот та інших документів, засвідчення князівських документів, керівництво князівською канцелярією, а також зберігання князівських документів, також грамот. Тобто печатник виконував певною мірою обов'язки нотаріуса.

У Галицько-Волинській державі, як і в Київській Русі, зобов'язання виникали за двома підставами: в результаті укладення договору; у зв'язку зі заподіянням шкоди. Основною підставою виникнення зобов'язань у Галицько-Волинській державі був договір, який укладався як в усній, так і в письмовій формі. Письмова форма була обов'язковою, якщо предмет договору мав значну цінність.

У Галицько-Волинській державі існувала достатньо розвинута система цивільного права, основу якої воно отримало у спадок від Київської Русі. Фундаментом цієї системи була «Руська правда». Аналізуючи процес становлення нотаріату в українському праві, можна стверджувати, що його генезис було започатковано в Київській Русі, продовжено у Галицько-Волинській державі, хоча нотаріусів як державних органів не існувало.

Варто зауважити, що до нас дійшли лише дві духівниці – Климента й Антонія Римлянина 1147 р. і два заповіти князя Володимира Васильковича Волинського. Однак у першому випадку спадкодавцями були монахи, а у другому – князь.

На нашу думку, заможне населення Галицько-Волинської держави використовувало своє право складати заповіт, хоча останній переважно укладався усно за участі свідків, священни-

ків та ін. Однак не слід відкидати випадків письмового укладення як договорів, так і заповітів.

Керуючись наведеним, доходимо висновку, що стосовно Галицько-Волинського князівства доречно говорити про зародження праорганів нотаріату, а точніше – прирівняних до нотаріальних – органів квазинотаріату. Прикладом виконання таких функцій виступає дворецький канцлер – печатник. Також варто вести мову про зародження нотаріального провадження щодо порядку укладення договорів, зокрема договорів відчуження нерухомого майна, тобто генезу нотаріального процесу укладення таких договорів.

У 1349 р. Польщею була захоплена і повністю інкорпорована до її складу споконвічно українська Галичина. А з 1434 року на вказаних теренах (Руське воєводство) було остаточно запроваджено польське законодавство, зокрема змінено порядок складання договорів та заповітів.

Таке право ґрунтувалося на тих самих принципах, що й в інших країнах середньовічної Європи, які обумовлювались впливом римського права. Актовою мовою Польщі виключно визнавалася латинь, і лише в XVII ст. поряд із нею допускалась польська мова.

У Речі Посполитій та на теренах, що знаходилися під її юрисдикцією, розвивалися три окремі групи нотаріусів в окремих системах права: канонічному (церковному), міському та земському.

Початки нотаріальної контори на польських землях сягають віддалених часів Середньовіччя і пов'язані з діяльністю нотаріальної костьольної (церковної) контори. Хоч у Польщі відомими були і виступали також імперські нотаріуси, але значнішу роль відігравали папські нотаріуси, іменовані через Папу римського або уповноважену через нього особу.

Початково діяльність нотаріусів обмежувалася канцелярією гнєзненських архієпископів, де користувалися їх допомогою при складанні важливих документів. На подальший розвиток і зростання значення нотаріальної контори вплинули процеси, що проходили в XIV ст., з Тевтонським орденом, під час яких вимагали впровадження нотаріальної форми документа (так званого інструменту).

Поступово, після отримання права призначення нотаріусів через польських єпископів, нотаріальна контора з'явилася майже у всіх єпархіях.

З XIV ст. діяльність нотаріусів почали регулювати синодальні статuti. Під загрозою прокляття і не важливості акта заборонили виконання діяльності нотаріусам, які не підтвердили своїх уповноважень в єпископа або офіційно та не були вписані до реєстру публічних нотаріусів (admisja).

Поступово від нотаріусів, якими могли бути тільки особи, котрі отримали від єпископа довідку про «доброчесне життя і хорошу славу», почали вимагати також юридичного знання.

Незначна спочатку кількість папських нотаріусів почала поступово зростати. Хоч вони були священниками і діяли, як правило, з папського уповноваження, їх роль не обмежувалася діяльністю в канцеляріях і костьольних судах, надавала роботу їм також королівська канцелярія, інколи приватні особи.

У 1543 р. король Сигизмунд I визнав за ними право складання заповітів для шляхти. Діяльність папських нотаріусів, їх істотна підготовка вплинули на перехід до юридичної практики низки понять і форм з римського і канонічного права.

У XVI ст. право призначення апостольських нотаріусів мали в Польщі єпископи, каноніки, канцлери єпископського двору, а з XVIII ст. – папські нунції. Право створення нотаріусів отримала від Папи римського в 1594 р. також Академія Замойська. Користуючись цими повноваженнями, навчено в ній і призначено в 1607–1767 рр. аж 115 нотаріусів. Численнішу групу склали ще в XV ст. імперські нотаріуси, які, ймовірно, отримували номінації за кордоном. Папські нотаріуси пережили до кінця Республіки, а імперські – приблизно до половини XVII ст.

На нашу думку, на теренах Галичини, під юрисдикцією Польщі, відбулося зародження нотаріального провадження, яке регулювалося різноманітними нормативними актами: як загальнопольськими, так і місцевими (актами громад).

Процедурний порядок укладення та реєстрації договорів, заповітів, контрактів свідчить про генезу нотаріального процесу на західноукраїнських землях під юрисдикцією Речі Посполитої.

Також приходимо до висновку, що порядок проведення нотаріального іспиту було запроваджено ще за сивої давнини, та з плином часу він зазнав істотного вдосконалення на етапах розвитку цивілізації. Прикладом правового регулювання допуску до професії нотаріуса став «*Modus promovendorum notariorum publicorum*» («Спосіб затвердження публічних нотаріусів») 1658 р.

Щораз виразніше диференціювання станової юстиції в Польщі спричиняло відмінність ролі нотаріальної контори і нотаріусів в окремих системах права: канонічного, міського і земного (дворянського). Через брак зацікавленості інституцією з боку державної влади нотаріальна публічна контора повною мірою склалася і виконувала свої функції тільки на підставах канонічного права.

Термін «*notarius*», що з'явився також на ґрунті інших систем права Республіки, мав дещо ширше значення. Означували ним у принципі всіх осіб, що приймали акти, відповідні канцелярські записи і документи, але також редакторів юридичних актів, секретарів, юридичних радників.

У міському праві «*notarius*» був начальником міської канцелярії, але, крім переписування ухвал міської влади, складав також протоколи і реєстрував діяльність у сфері цивільного права, що наближало трохи сферу його дії до публічного нотаріуса в системі канонічного права. Оскільки не було юридичних перешкод до стикування костьольної нотаріальної публічної контори з нотаріальною міською конторою, то такі випадки були рідкістю.

Установу міського нотаріуса трактували як публічну, а до відповідного виконання через нього дорученої йому діяльності докладали великої ваги. З-поміж міських нотаріусів зі XVI ст. домінували світські люди, які одержували за свою роботу зарплатню від міста, а також від сторін.

Правова еволюція приватної власності призвела до зростання значення судових книг, що проводилися через дворянські земельні і міські суди, які з часом отримали характер публічних книг. Витяги з їх змісту, що склалися в спосіб, сумісний з правом, являли службовий доказ виконання юридичної діяльності і володіли першістю перед іншими доказовими ресурсами.

Зростання значення судових книг, спричинене розвитком іпотечного права, а особливо Законом про записи з 1588 р., що є одним з найкращих прикладів польського іпотечного законодавства, внесло зміни в організацію канцелярії, сприяло розвитку світської нотаріальної контори. Перша службова згадка про регента (нотаріуса) в канцелярії міського суду походить з 1601 р. А 1594 р. став відліковою точкою переходу від канонічного права до системи римського нотаріату. І особлива увага була звернена на нотаріальний знак та спосіб укладення нотаріального документа.

Польські королі втручалися в справи нотаріальної контори тільки на територіях, на яких домінував протестантизм.

У містах України з магдебурзьким правом писар міської ради (*scriba civitatis*) не лише очолював міську канцелярію, але за аналогією зі секретарем органу місцевого самоврядування незалежної України вчиняв нотаріальні дії. Отже, фактично у посаді писаря відбулося злиття функцій державного або громадського службовця з функціями нотаріуса.

У Львові вперше з публічним нотарієм стикаємося наприкінці XIV ст. – це Лаврентій, син Дідка з Сандомира, який суміщав обов'язки публічного нотарія і міського писаря упродовж 1391–1399 рр.

Як і сучасні нотаріуси, нотарі древнього Львова були високоосвіченими та належали до еліти міста. Характерною особливістю Львова були «руські писарі», які створювали документи українською мовою.

У матеріалах Центрального державного історичного архіву України (м. Львів) у колекції грамот на пергаменті зберігається акт призначення каноніком Станіславом зі Львова клірика Львівської дієцезії Яна зі Львова, сина Георгія, на уряд публічного нотаря та присяга останнього від 11 листопада 1533 р.

Розділяли тоді нотаріусів на публічні та приватні.

На становлення нотаріальної діяльності в Україні у XIV–XVII ст. впливали різні правові системи, здебільшого польська і німецька, але цей розвиток головно був органічним продовженням власної правової традиції.

1.3. Правове регулювання нотаріального процесу на українських землях у складі Російської імперії, Австрійської імперії та Австро-Угорської імперії

Перші відомості про те, що складання і написання різних приватних актів є зайняттям спеціальної групи людей – писарів-професіоналів, на російських теренах трапляються з кінця першої половини XVI ст. Ця спеціальна група, що носила спочатку різні найменування: писарів, площадкових писарів, площадкових дячків, піддячих з площі тощо – переросла згодом у єдиний стан площадкових піддячих.

Площадкові організації володіли достатньо широкою компетенцією. Складання приватноправових актів для громадян, що звертаються, було головною, але не єдиною їх роботою. Вони проводили також експертизу документів – про це свідчить пізніший указ, від 9 грудня 1699 р., яким експертиза кріпостей (тобто операцій з нерухомим майном) вилучалася з Помісного наказу і передавалася наказовим дякам і піддячим. Крім того, площадкові піддячі вели іноді судові справи. Також вони заміщали піддячих приказів і воеводських установ і були головними кандидатами на вказані місця. Епоху в розвитку нотаріального інституту склало Уложення царя Олексія Михайловича 1649 р., яке не лише впорядкувало та систематизувало окремі укази, що діяли до його появи, а й створило передумови та основу того складного порядку закріплення прав на майно, який був прийнятий у Зводі законів 1832 р. та зберігав свою силу протягом тривалого часу²⁴.

Таким чином, до XVII ст. сформувався особливий прошарок людей, до професійних обов'язків яких входило складання приватноправових актів і консультації з деяких правових питань. Розвиток і розширення їх діяльності стимулювали зацікавленість держави не тільки в існуванні подібного професійного прошарку, а й у підпорядкуванні його своїм інтересам. Для цього державі потрібно було щонайперше створити правові основи контролю діяльності піддячих, яка на той момент не регламентувалася якимись спеціальними

---

²⁴ Комаров В. В., Баранкова В. В. Нотариат и нотариальный процесс: учебник. Харьков: Консум, 1999. С. 18.

державними правовими актами, а базувалася радше на відносинах, що склалися, і звичаях. Контроль держави, що полягав у визначенні кількості піддячих і прийомі нових членів, поширювався безпосередньо на самих членів площадкових організацій, але не стосувався їхньої діяльності²⁵.

Прагнучи підпорядкувати діяльність площадкових піддячих державі, Петро I почав свої перетворення з того, що ввів у 1699 р. гербовий папір (указ від 23 січня 1699 р.), значно збільшивши в такий спосіб актові мита. Цінність гербового паперу була поставлена в залежність від вартості самого акта. Недотримання цього правила вело до недійсності акта, до того ж винний зобов'язаний був сплатити штраф.

Для забезпечення суворого нагляду за законністю здійснюваних актів і справного стягнення мита на користь державної скарбниці Петро встановив нові суворі форми здійснення актів практично для всіх операцій. Складання актів повинно було проводитися після попереднього повідомлення наказових суддів і у присутності свідків (указ від 9 грудня 1699 р.). Кріпості (операції з нерухомістю) мали підписуватися як сторонами, так і свідками, і заноситися до спеціальних книг, що заводяться в Помісному наказі. Порядок запису кріпостей також був регламентований подальшим указом від 10 січня 1701 р., через який всі кріпосні акти ділилися на три види з відповідними правилами їх запису і внесення до наказів. Щоправда, вже в 1705 р. це ділення кріпостей було змінене.

Указ від 15 квітня 1706 р. заснував нову, особливу посаду «чолобитного писаря» з десятьма піддячими в підпорядкуванні. На чолобитного писаря був покладений обов'язок щодо рукоприкладства для кріпосних актів, стороною або сторонами яких були безграмотні особи. Для запису всіх здійснюваних за його допомогою документів писар вів спеціальні книги.

Врегулювавши процес здійснення актів, Петро I, бажаючи встановити абсолютний контроль за нотаріальною діяльністю, спробував створити перші урядові органи для здійснення правових актів. У 1701 р. кріпосні справи з ведення площадкових піддячих були передані у ведення Збройової Палати.

---

²⁵ Долинська М. С. Українське нотаріальне право. К.: Юрінком Інтер, 2015. С. 18–19.

У 1708 р., після утворення губерній, кріпосні справи надходять у безпосереднє завідування губернаторам. У 1719 р. функціонувала Юстиц-колегія, при якій була створена Кріпосна контора, очолювана секретарем. До компетенції цієї установи входило все, чим раніше займався наказ Кріпосних справ. Право здійснення інших актів було передане різним наказам, заваленим численними державними справами.

Своїми діями Петро I намагався знайти оптимальний варіант контролю держави за особами, що здійснюють акти, котрі тягнуть правові наслідки, а також визначити умови здійснення актів і чіткі форми їх існування, що мало внести одноманітність у приватноправові акти і, як наслідок, сприяти забезпеченню законності в цивільних правовідносинах.

Створена ним система управління стала кроком уперед у державному будівництві. Заміна архаїчного наказового ладу виявилася важливим елементом європеїзації і спробою покласти край беззаконню в умовах феодалного правопорядку. Але через відсутність системи при створенні нових органів результати реформи були не цілком вдалим. Однією з причин недосконалості реформ, що проводилися Петром I, в офіційних документах називалася складна фінансова ситуація в країні, що не давала змоги утримувати дороговартісну громіздку систему органів управління, суду або державного інституту нотаріусів. Окрім того, піддячі наказів, усвідомивши нові можливості фінансового збагачення, стали відмовляти приватним особам у складанні актів або умисно затягувати їх вчинення з метою змусити останніх платити гроші. Інші чиновники також виявляли некомпетентність і хабарництво. Зрештою Петро Великий повернув кріпосні справи назад у відання площадкових піддячих. Заразом повернення було обставлено істотними змінами в статусі площадкових піддячих, які відтепер стали чиновниками, кріпосними писарями, що отримували платню згідно з «боярським вироком 1701 року».

З огляду на вищевказане вбачається, що держава знайшла варіант контролю перших органів на Русі, котрі виконували нотаріальні функції: зробила площадкових піддячих чиновниками з фіксованою платнею, поставивши їх у безпосереднє підпорядкування уряду; всі свої акти площадкові тепер мусили здійснювати відповідно до обов'язкових форм, установлених царем, і на ним же затвердженому гербовому папері.

Тобто контроль держави був поширений і на самих підданих, і на їхні професійні обов'язки, поставлені в затверджені державою рамки діяльності. Зміна ставлення держави до перших нотаріальних органів, з одного боку, була обумовлена загальною спрямованістю політики держави до абсолютизму, а з іншого, характеризувалася його прагненням до контролю за цивільним оборотом у країні, а також усвідомленням можливості поповнення державної скарбниці за рахунок суб'єктів цивільно-правових відносин.

Характерною межею законодавства про площадкових підданих при Петрові I стало значне збільшення кількості імператорських указів, що регулювали окремі сторони їхньої діяльності та особливості правового статусу. Але назагал законодавче оформлення нотаріальних функцій площадкових підданих наразі мало розрізнений і одиничний характер.

За правління Петра II було підписано указ про введення в дію Вексельного статуту, розробку якого розпочали ще за Петра I. Саме у цьому документі був уперше узаконений інститут публічних нотаріусів.

Що ж до українських земель, то у XIII ст. шлях їхнього розвитку був надто деформований монголо-татарською навалою. Згодом, у XIV ст., основна частина цих земель потрапила під вплив Великого князівства Литовського. У Литовсько-Руській державі протягом деякого часу зберігалася стара князівська система влади, аж доки у XV ст. замість удільних князів не було запроваджено інститут намісництва.

Підґрунтям правових відносин на цих територіях спочатку була «Руська правда», яку доповнили місцевими звичаями та великокнязівськими привілеями. У 1529 р. з'явився більш докладний звід правових норм – перший Литовський статут (в основі якого, зокрема, була «Руська правда»). Він складався з 13 розділів, до яких входили 243 (за іншим списком – 272) статті-артикули стосовно різних питань судово-процесуального, кримінального, цивільного, господарського права разом із постановами державного права. Щоправда, вже у 1544 р. постало питання про його перегляд в інтересах панівних верств населення, зокрема шляхти. У 1566 р. було затверджено наступну редакцію зводу – другий Литовський статут (367 артикулів у 14 розділах).

Нові реалії, що склалися внаслідок об'єднання Литви й Польщі у Річ Посполиту згідно із Люблінською унією 1569 р., призвели до чергового перегляду законодавства. У 1588 р. набрав чинності третій Литовський статут (який мав уже 488 артикулів у 14 розділах).

Литовський статут 1588 р., як і попередні статuti 1529 і 1566 рр., визначив форму і порядок учинення договорів, встановив умови припинення зобов'язань, терміни позовної давності тощо.

Також Литовський статут регулював умови і процес складання заповітів на нерухоме майно, теж вказував на органи, які мали повноваження оформляти заповіти – земські або «городські» – того повіту, де цей заповіт складався.

В. Черниш, розглянувши зміст Литовських статутів, констатує, що там немає прямих норм про нотаріат, оскільки колаборація здійснюється інакше, ніж за сприяння нотаріуса²⁶.

Слушною є думка автора з приводу того, що Литовські статuti містять: вимоги стосовно складання письмових документів; організаційно оформлюють ведення актових книг, зокрема статус писарів; не забороняють складати письмові документи неавторизованим писарям-нотаріусам. У цьому розрізі найбільш істотними є розділ IV Литовського статуту, який називається «Про суддів та суди» та розділ VII «Про записи та продажі»²⁷.

Литовські статuti опосередковано заклали підвалини нотаріального процесу, зокрема: передбачили вимоги до посади писаря як майбутнього нотаріуса, встановили порядок реєстрації нотаріальних дій, регулювали порядок складання та реєстрації заповітів (наприклад, розділ VIII «Про Тестаменти» Статуту 1588 р.) та деяких видів договорів.

Також Литовські статuti передбачили низку випадків, коли для договору була обов'язковою письмова форма. Уперше як обов'язкова ця вимога запису до урядових книг унормується в постанові Віленського вального сейму 20 листопада 1551 р.

²⁶ Черниш В. М. Цивільно-правові засади розвитку нотаріату в Україні: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.03. К., 2003. С. 44.

²⁷ Черниш В. М. Цивільно-правові засади розвитку нотаріату в Україні: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук. К., 2003. 20 с.

Записи до урядових (замкових) книг здійснювали писарі. Автор дійшов висновку, що законодавство також встановлювало вимоги до писаря як особи, котра виконувала, зокрема, функції майбутнього професійного нотаріуса або помічника нотаріуса: порядок учинення нотаріальних дій (стосовно заповітів, договорів); розміри оплат і за вчинені акти, і за послуги технічного характеру. Тобто писар фактично виконував обов'язки нотаріуса з правом наймання помічника, діловода чи архіваріуса. На нашу думку, фактично у посаді писаря відбулося злиття функцій державного або громадського службовця з функціями нотаріуса.

Юстиція Литовської Русі у складі Речі Посполитої передбачала низку удосконалень в оформленні майнових угод. Основною формою їх укладання була письмова. Для важливіших угод виникала потреба реєстрації в суді. Щоб закріпити права на нерухоме майно (земельний наділ), потрібно було пройти складну процедуру: подати клопотання (чолобитну) керівникові регіональної адміністрації, отримати від урядової канцелярії «привілей», скріплений «печатником» (канцлером), та бути введеним у володіння. Таким чином, нотаріальні функції надання документам публічного та безспірного характеру виконували державні виконавчі або судові органи.

У відповідних випадках ці повноваження відходили до міських інституцій, передбачених положеннями магдебурзького права – старовинних норм міського самоврядування. Ще у XIV ст. такі міста, як Володимир-Волинський, Львів, Кам'янець та інші, отримали магдебурзький статус. У XV–XVI століттях литовська влада надала його багатьом містам Правобережної України, зокрема Києву; згодом воно поширилося й на Лівобережжя. Згідно з магдебурзьким правом, управлінські й судові функції щодо населення міст належали обраним міським радам – магістратам. Магістрат на чолі з вйтом складався з ради та лави (остання переймалася переважно кримінальними справами). На розвиток нотаріальної діяльності в Україні у XIV–XVII століттях впливали різні правові системи, здебільшого польська і німецька, але цей розвиток був органічним продовженням власної правової традиції.

Тим часом, починаючи з XV ст., на південних рубежах Литовсько-Руської держави почала формуватися нова потужна сила – українське козацтво, яке складалося зі селян, міщан,

навіть дрібної шляхти. Козацтво не визнавало над собою влади литовської чи польської адміністрації.

Виникнення у другій половині XVI ст. Запорозької Січі було зумовлено як внутрішніми, так і зовнішніми чинниками. У Запорозькій Січі склалася своя правова система, в основі якої лежало козацьке право, а також діяли норми церковного права.

З плином часу потреба у фіксуванні відносин власності вимагала виконання окремими писарями функцій, подібних до нотаріальних, тобто зародження норм нотаріального процесу.

Керувала на Січі виборна старшина, очолювана кошовим отаманом.

На нашу думку, кош, здійснюючи повноваження з розподілу земель та видаючи «паспорт» чи «білет» на право користування землею, даючи дозвіл на розпорядження землями, виконував певною мірою повноваження посадової особи, яка вчиняє дії, прирівняні до нотаріально посвідчених.

Судові повноваження належали військовому судді, котрий керувався усним звичаєвим правом. Діловодство провадив військовий писар, який складав і розсилав документи. До козацької канцелярії входили також «військовий підписарій» та кілька дрібних служителів. При війську перебували духовні особи, які за потреби надавали поради військовому писарю.

Майже шестирічна національно-визвольна війна (1648–1654) українського народу та Речі Посполитої завершилася звільненням з-під її влади Лівобережної та частини Правобережної України. Внаслідок народно-визвольної війни українського козацтва сформувалася Українська гетьманська держава – Військо Запорізьке та склався новий адміністративно-територіальний поділ.

За укладеним українсько-московським договором 1654 р. Козацько-Гетьманська держава увійшла до складу Російської держави. Очевидним є те, що на теренах Гетьманщини існували й структури, які виконували нотаріальні функції.

М. Кальницький стверджує, що так само, як у Литовсько-Руській державі, носії цих функцій аж ніяк не були представниками вільної юридичної професії – вони входили до числа урядовців певного рівня²⁸. На нашу думку, їх доречно було назвати квазінотаріальними органами.

²⁸ Кальницький М. Нотаріальна палата України. Нариси історії нотаріату України. К.: Голак, 2008. С. 22.

Згідно з Березневими статтями, в Україні зберігся той військово-адміністративний устрій, той управлінський і судовий апарат, що склався тут до моменту Переяславської ради. На теренах Гетьманщини існували також структури, що виконували нотаріальні функції, зокрема, у генеральному уряді діяла генеральна військова канцелярія, очолювана генеральним писарем, якого деякі джерела називали канцлером або нотарем. Серед повноважень, покладених на нього, вирізняється завірення гетьманських універсалів про надання маєтності. У генерального писаря зберігалася державна гербова печатка та печатка генеральної військової канцелярії. Через генеральну канцелярію видавали копії документів, складали й завіряли майнові акти (уступні, дарчі, боргові та ін.), тобто проводили нотаріальну діяльність.

На нижчих адміністративних рівнях існували, відповідно, полкові та сотенні писарі й канцелярії, чиї функції визначалися за аналогією з генеральними установами²⁹.

Запис та посвідчення угод на Гетьманщині у полкових та сотенних судах тривали до 1763 р., коли ці суди було скасовано. Були відновлені гродські, земські суди; у 1781–1796 рр. діяли палати цивільних судів. Вони разом із реформованими магістратами перебрали на себе нотаріальні функції попередніх судових установ. Тимчасом на території Слобожанщини, Новоросії, Київського регіону реєстрацією і посвідченням майнових документів займалися губернські правління.

До 1730 р. історія становлення нотаріальної діяльності була самотньою, і тільки після Інструкції судам від 13 липня 1730 р. розпочався новий етап у розвитку нотаріату Російської імперії, до складу якої входила на той час Україна. Після цього історія становлення нотаріальної діяльності на українських теренах багато в чому повторила історію нотаріальної діяльності в Російській імперії.

Наприкінці XVIII ст. внаслідок другого (1793 р.) та третього (1795 р.) поділів Польщі до Російської імперії відійшла значна частина правобережних українських земель.

---

²⁹ Кальницький М. Нотаріальна палата України. Нариси історії нотаріату України. К.: Гопак, 2008. С. 23.

В українських містах продовжували діяти «публічні» міські нотаріуси з обмеженою компетенцією, яка насамперед поширювалася на посвідчення та протести векселів, проте припускала й укладення угод на прохання приватних осіб. Нерідко міських нотаріусів називали «маклерами» (слово «маклер» німецькою означає «причеп», «привереда», що свідчить про прискіпливість – високий професіоналізм нотаріуса).

Для найбільших міст, починаючи з 1831 р., запроваджували посади не лише міських, а й «приватних» маклерів-нотаріусів, які реєстрували принесені до протесту векселі або позикові листи. У 1832 р. вони отримали право укладати і посвідчувати будь-які «маловажні» акти, які не мали характеру кріпості, про що робили записи у спеціальних книгах. Зібрані фіскальні суми передавали до відповідного адміністративного органу.

Міських та «приватних» нотаріусів обирав місцевий загал, що мав право голосу, із неодмінним затвердженням адміністративними органами. Нагляд за їх діяльністю здійснювали судові установи та губернські правління.

Також у цей період було запроваджено й інші маклерсько-нотаріальні інституції з вузьким колом діяльності, зокрема біржові нотаріуси, або маклери. Одночасно зі судовою реформою 1864 р. реорганізації зазнав і нотаріат. Відповідно до Положення про нотаріальну частину, затвердженого 14 квітня 1866 р., всі попередні нотаріуси та маклери, окрім біржових, припинили свою діяльність.

Головною ідеєю цього Положення було відокремлення нотаріальної частини від судової.

Згідно з Положенням, завідування нотаріальною частиною під наглядом судових органів доручалося нотаріусам і старшим нотаріусам, що перебували при нотаріальних архівах. У тих містах, містечках, селищах, де не було нотаріусів, посвідчення актів за правилами положення про нотаріальну частину доручалося мировим суддям. Кількість нотаріусів, залежно від кількості народонаселення кожної місцевості, встановлювалася особливим розкладом, складеним міністерством юстиції. Нотаріуси перебували у віданні судів і призначалися на посади старшими головами судової палати за поданням голів окружних судів.

Нотаріуси призначалися і звільнялися старшим головою судової палати за поданням голови окружного суду. Важливим і потрібним було положення, за яким шкода, заподіяна особі внаслідок незаконних дій або недбалості нотаріуса, відшкодовувалась у повному обсязі.

Вперше було запроваджено поняття нотаріального акта. Абсолютно необхідною нотаріальна форма була для всіх документів (виняток становили духовні заповіти), що передбачали перехід чи обмеження права власності на нерухоме майно. Акти на нерухомість підлягали перетворенню на кріпосні шляхом їх спеціального затвердження старшими нотаріусами. Розрізнялися акти нотаріальні та домашні.

Відповідно до роз'яснення Сенату 1887 р., нотаріус, вчиняючи нотаріальні дії, зобов'язаний оцінити законність акта не лише за зовнішніми його ознаками, а й за внутрішнім змістом угоди, переконуючись, чи не спрямована вона в обхід закону. Він повинен також встановити особу громадянина, що звернувся по вчинення нотаріальних дій, з'ясувати її дієздатність. Потім учасників договору допитували, чи дійсно вони з доброї волі бажають його здійснити і чи розуміють вони його зміст і значення. Проект акта зачитували сторонам і після сплати ними відповідних зборів вносили до актової книги, де його підписували сторони, свідки і нотаріус. Сторонам видавали виписку, що мала однакову силу з внесеним у книги оригіналом. Здійснений у такий спосіб акт називався нотаріальним і вважався дійсним³⁰.

Скарги на дії нотаріуса подавалися зацікавленою особою до окружного суду.

Ми вважаємо, що більшість норм Положення про нотаріальну частину 1866 р. стосовно порядку вчинення нотаріальних дій та ведення нотаріусами діловодства є актуальними і нині.

Положення про нотаріальну частину 1866 р. регулювало діяльність нотаріату до 1917 р.

---

³⁰ Ясінська Л. Організація нотаріальних органів за судовою реформою 1964 р. в Росії. *Вісник Львівського університету. Серія юридична*. 2000. Вип. 35. С. 122.

Падіння Польської Республіки як результат наступних розборів, скоєних через сусідні держави Росії, Австрії і Пруссії в 1772, 1793, а також 1795 рр., перервав еволюцію системи права, зробивши неможливим подальший процес перетворення нотаріусів у судових канцеляріях у публічних нотаріусів.

У другій половині XVIII – першій половині XIX ст. українські землі Східної Галичини та Північної Буковини входили до складу Австрії, а Закарпаття – до складу Угорщини. Це й відобразилося на правовій системі, що функціонувала в Галичині, Буковині й Закарпатті.

У 1867 р. австрійський парламент затвердив угоду про унію двох держав – Австрії й Угорщини, кожна з яких увійшла до складу Австро-Угорської дуалістичної монархії та проіснувала до кінця Першої світової війни.

Після першого поділу Польщі і переходу Галичини під владу Австрії у 1772 році тут ще упродовж певного періоду (до 1784 р.) діяв давній устрій судовий польський, а з ним і земські та гродські канцелярії. Австрійський уряд залишив на своїх посадах і всіх урядників канцелярських. Однак судова реформа 1783 р. реорганізувала земські та гродські суди і запровадила станові шляхетські суди.

До набуття чинності на території західноукраїнських земель Австрійського Нотаріального порядку від 25 липня 1871 р., нотаріальні функції на цих землях виконували канцелярії судів, які вели так звані актові книги (введені ще Литовським статутом 1529 р.). Вписаний писарем суду (його часто називали нотаріусом, тобто секретарем суду) до актових книг документ – заповіт, договір, закладна, відступна та інші – набував юридичної сили і на випадок виникнення в подальшому спору був головним доказом.

Як інститут попереднього судочинства, нотаріат був запроваджений в коронних австрійських землях цісарським патентом від 29 вересня 1850 року.

Австрійська система нотаріату вважалася однією з найдосконаліших в Європі, йому відводилася роль важливого інституту попереднього судочинства³¹.

---

³¹ Кальницький М. Нариси історії нотаріату України. К.: Гопак, 2008. С. 68.

Починаючи з 1850 р., протягом двадцяти років в Австрії тричі проводилося законодавче регулювання нотаріату.

11 жовтня 1854 року вийшла постанова міністерства юстиції про практику та професійні іспити кандидатів у нотаріуси, а 21 травня 1855 року цісарський патент затвердив новий нотаріальний порядок. Відповідно до цього патенту, нотаріусів використовували ще й як судових комісарів: вони засвідчували випадки смерті, спадкування, сирітські справи, давали судові оцінки у спірних справах про рухоме і нерухоме майно та ін.

Відповідно до цісарського патенту від 7 лютого 1858 р., нотаріальне Положення 1855 р. з 1 листопада 1859 р. вводилося і на території Галичини. Саме з цієї дати почалася історія галицького нотаріату як відокремленого від судової влади і незалежного правового інституту, що спирався на широке професійне самоврядування³².

Нотаріальний порядок 1855 р. виявився недосконалим, оскільки чітко не окреслив виняткової компетенції нотаріусів, що на практиці призвело до змішування функцій нотаріусів і адвокатів, тому виникла потреба у подальшому реформуванні інституту нотаріату.

25 липня 1871 р. було прийнято відповідний нотаріальний закон, який українською звучав так: «Законъ зъ дня 25 Липця 1871, дотично заведенія нового нотаріатского порядка», – і набрав законної сили з 1 листопада 1871 р. Тобто вказаним законом запроваджувався новий «нотаріатскій порядокъ» (нотаріальний порядок).

У Галичині закон 1871 р. реально почав діяти вже з перших днів листопада, а на Буковині – з 1 жовтня 1888 р.

Також 25 липня 1871 р. імператором Францом Йосифом був підписаний закон про обов'язковість нотаріального посвідчення деяких угод («Законъ зъ дня 25 Липця 1871, дотично вимаганія абы некоторіи правніи дела нотаріально были составлени»).

---

³² Ясінська Л. Е. Становлення та розвиток інституту нотаріату в Україні (історико-правовий аспект): дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.01. Л.: Львівський нац. ун-т імені Івана Франка, 2005. С. 118.

Згідно з параграфом першим закону, обов'язковому нотаріальному посвідченню підлягали: шлюбні договори; укладені між подружжям договори про купівлю, міну, ренту, позику, а також боргові зобов'язання між ними; підтвердження про отримання приданого віна, навіть якщо мали б бути видані не дружині а іншим особам; договори дарування без дійсної передачі; усі правові угоди, що укладаються неграмотними та особами з певними вадами (сліпі, глухі, німі). Водночас Закон не змінював інші постанови щодо судового чи нотаріального за-свідчення правових угод.

На думку М. Никифорака, лише зі запровадженням нотаріального порядку 1871 р. нотаріат почав діяти як самостійна, незалежна від судів установа. На відміну від судів, нотаріат був поставлений всередину народу, хоча й розглядався як необхідна умова досконалого судового порядку³³.

Рішенням міністерства юстиції визначалися кількість нотаріусів у кожному окрузі та офіційні місця їх розміщення, за поданням нотаріальної палати. Питання щодо збільшення або зменшення кількості нотаріальних посад в окрузі, а також щодо зміни офіційного місця розташування погоджувалися з нотаріальною палатою.

Параграфом 6 закону встановлювалися вимоги до особи, яка прагнула здобути посаду нотаріуса.

Діяльність нотаріуса поширювалася на округ суду першої інстанції, до якого він був призначений. Нотаріусам заборонялося вчиняти будь-які дії, вести справи, які суперечили честі і гідності звання чи в результаті яких могла б постраждати чи бути підірваною довіра в його неупередженість чи в достовірність посвідчених ним документів.

Для забезпечення своєї діяльності, а також для відшкодування збитків, які могли бути заподіяні нотаріусом унаслідок здійснення ним професійних функцій, він вносив заставу готівкою чи цінними паперами. Сума застави залежала від кількості населення того міста, де знаходилась контора нотаріуса. Наприклад, у містах з населенням 30 000 мешканців

---

³³ Никифорак М. В. Нотаріат на Буковині в другій половині XIX – на початку XX ст. *Науковий вісник Чернівецького університету. Правознавство*. 1999. Вип. 62. С. 61.

(Львові) вона становила 5000 золотих, в інших містах, де знаходився трибунал першої інстанції, – 2000 золотих, а у всіх інших місцях – 1000 золотих.

Закон 1871 р. визначив правові основи організації й діяльності в Австро-Угорщині приватного нотаріату. Відповідно до цього закону, на території Галичини встановлювались посади нотаріусів, створювались нотаріальні палати і кваліфікаційні комісії. Нотаріус призначався на службу державою в особі міністерства юстиції й уповноважувався нею на підставі та відповідно до закону укладати і посвідчувати факти чи документи, що мають юридичне значення, видавати копії таких документів сторонам, а оригінали посвідчених ними угод належно зберігати; приймати на збереження цінні папери і гроші як від влади, так і для видачі третім особам.

Нотаріальні документи (нотаріальні акти, записки, посвідчення) визнавались публічними актами і мали повну доказову силу, якщо під час їх складання і видачі були дотримані всі формальності, передбачені законом. Крім зазначеної вище урядової діяльності, нотаріусам дозволялося складати приватні грамоти і надавати на прохання сторін юридичні консультації.

У своїй практичній діяльності нотаріуси повинні були чітко дотримуватись вимог чинних нормативних актів. Закон 1871 р. визначав критерії, яким мали відповідати моральні якості нотаріуса. Виконуючи нотаріальні обов'язки, він мав бути чесним, ввічливим, старанним, точним, мусив стежити за тим, аби не було завдано шкоди учасникам угоди, особливо недосвідченим, йому було заборонено будь-яке сприяння в справах незаконних, підозрілих чи фіктивних; він не міг займатися адвокатською практикою чи обіймати будь-яку урядову платну посаду, за винятком педагогічної діяльності.

Велике значення для розвитку інституту нотаріату в Галичині мав той факт, що в Австрії нотаріат утворював своєрідну корпорацію, яка управлялася нотаріальною палатою (Notariatskammer). Нотаріуси при суді першої інстанції утворювали нотаріальну колегію. Якщо в окрузі їх було не менше п'ятнадцяти, то вони утворювали нотаріальну палату.

Затверджений законом від 25 липня 1871 року Нотаріальний порядок підняв на новий рівень нотаріат не лише Австро-Угорщини, а й Західної України.

Вимоги законодавця до претендента на посаду нотаріуса свідчать про те, якого важливого значення австрійський уряд надавав проблемі підбору кадрів у нотаріаті.

Особливу увагу законодавець приділив принципу неупередженості нотаріусів, що виявлявся у встановленні, згідно з параграфом 33 Нотаріального порядку, обмеження у праві вчинення нотаріальних дій на своє ім'я і від свого імені, на ім'я чи від імені своєї дружини, її та своїх прямих родичів чи побічних родичів до четвертого ступеня спорідненості.

Нотаріальний порядок за своїм змістом виконував не лише функції інструкції зі вчинення нотаріальних дій, а й правил ведення нотаріального діловодства.

На відміну від російського законодавства періоду реформи 1864 р., австрійське нотаріальне положення, що діяло у Західній Україні, передбачало для претендентів на посаду нотаріуса вищий віковий ценз і наявність юридичної освіти та певного стажу роботи. Австрійське законодавство надавало нотаріусам право на організацію нотаріальних палат, у компетенції яких було застосування дисциплінарних стягнень до нотаріусів, вирішення спорів між ними, видача свідоцтв про поведінку і здібності претендентів на нотаріальні посади, захист прав та інтересів нотаріусів округу тощо.

Нотаріус уповноважувався державою на підставі та відповідно до закону укладати і посвідчувати факти чи документи, що мають юридичне значення, видавати копії таких документів сторонам, а оригінали посвідчених ними угод належно зберігати, приймати на збереження цінні папери, гроші та ін. Під час відсутності нотаріуса його функції виконував помічник, заступник (субститут).

У кожному судовому окрузі створювали нотаріальний архів, де зберігалися справи, книги, печатки померлих, звільнених чи відставних нотаріусів. У фондах нотаріусів зберігалися документи нотаріальної практики їхніх попередників, які працювали в тих самих населених пунктах. Нотаріальні документи окремих нотаріусів зберігалися також у фондах судів.

Відповідно до чинного законодавства, нотаріус мав провадити свою діяльність у межах дії окружного суду та свого робочого місця, незважаючи на місце проживання чи перебування осіб, яких певна дія стосувалася.

Отже, діяльність західноукраїнських нотаріусів за часів Австро-Угорщини піднялася на досить високий рівень, поряд з діяльністю інших правоохоронних органів.

Більшість норм Австрійського Нотаріального порядку залишаються актуальними й нині. Норми щодо участі нотаріуса як свідка при укладенні певних правочинів можуть бути враховані законодавцем у разі внесення змін у сучасне цивільне та нотаріальне законодавство.

Внаслідок загострення політичних, економічних та національних протиріч у 1918 р. розпалася Австро-Угорщина, що, зокрема, призвело до проголошення незалежності Польщі та Чехословаччини. У листопаді 1918 року у Львові було проголошено Західноукраїнську Народну Республіку (ЗУНР).

Оскільки у ЗУНР і надалі було чинне австрійське нотаріальне законодавство, відповідно, на своїх місцях залишалися попередні нотаріуси та працівники їхніх канцелярій. Водночас, за свідченнями сучасників, чимало працівників покинули нотаріальні контори через нестабільність ситуації, військові дії, безлад, розруху.

17 березня 1919 року Державний Секретаріат Судівництва ухвалив Розпорядок про тимчасову організацію нотаріусів.

Розпорядок про тимчасову організацію нотаріусів встановлював норми, згідно з якими нотаріуси здійснювали свою діяльність відповідно до австрійського нотаріального законодавства у частині, що не суперечать державності Української Народної Республіки.

Поразка Української Галицької Армії у війні з польською армією та визнання країнами Антанти 25 червня 1919 р. права Польщі на тимчасову окупацію Східної Галичини фактично призвели до повалення Західноукраїнської Народної Республіки.

Інститут приватних нотаріусів на території західноукраїнських земель, що був запроваджений 31 листопада 1871 р. на основі Австрійського нотаріального порядку від 25 липня 1871 р., продовжував діяти і після загарбання території в 1919 р. Польщею аж до 1 липня 1934 року.

Закон «Право про нотаріат», затверджений розпорядженням Президента Речі Посполитої від 27 жовтня 1933 р. складався з трьох частин: Нотаріальний устрій; Учинення нотаріальних дій; Вступні положення – та містив 150 статей.

Вказаний закон ґрунтувався на найкращих європейських зразках нотаріального права, заснованих на традиціях французького нотаріального законодавства. Серед польських дослідників та нотаріусів він отримав назву «Конституція польського нотаріату».

Польське цивільне законодавство, що діяло в Галичині перед Другою світовою війною, традиційно схилялося до французького зразка (Цивільного кодексу Наполеона).

Отож з 1934 до 1939 рр. на території Львівщини функціонували нотаріуси, які були наділені публічною довірою. Нотарі не перебували на державній службі, але користувалися таким самим правовим захистом. Були запроваджені територіальні об'єднання нотаріусів у межах районних апеляційних судів. Органом професійного самоврядування була нотаріальна палата.

1.4. Правове регулювання нотаріального процесу на українських землях у складі Радянської України

Унаслідок встановлення влади більшовиків у 1917 р. цивільний нотаріат докорінно змінив свій статус. Відмова від приватної власності на землю, засоби виробництва та житло спричинила послаблення ролі і важливості інституту нотаріату. Практично нотаріат опинився на задвірках юриспруденції. Це найперше обумовлено тим, що цивільний оборот тоді не був розвинений. Економіка регулювалася переважно адміністративно-командними методами, не було приватної власності, через що компетенція нотаріату стала досить вузькою³⁴.

Декрет РНК УСРР від 19 лютого 1919 р. «Про суд» ліквідував дореволюційні нотаріальні органи. Декретом «Про заборону правочинів з нерухомістю» від 21 березня 1919 р. було встановлено, що з 1 лютого 1919 р. у зв'язку з усуспільненням міської землі призупинилися будь-які угоди з продажу, купівлі, застави тощо всієї нерухомості та земель у містах

---

³⁴ Нотаріат в Україні: навч. посіб. / за ред. В. М. Бесчастного. К.: Знання, 2008. С. 20.

та уїздах. Радянським робітничим і селянським депутатам, їх виконавчим комітетам та їхнім юридичним відділам наказано встановити нагляд за виконанням нотаріусами Декрету.

Декретом Ради Народних Комісарів України від 25 лютого 1919 р. «Про заснування народних нотаріальних камер» був заснований інститут народних нотаріусів, який проіснував до 16 квітня 1921 р. У пункті 2 вказаного Декрету зазначено, що в губернських та повітових містах створюються народні нотаріальні камери, які перебувають у віданні нотаріальних підвідділів при юридичних відділах відповідних виконкомів. Тобто нотаріат було включено не до судової, а до адміністративної радянської структури. Також істотно звузилась і компетенція щодо вчинення нотаріальних дій, зокрема не внесено до переліку вчинюваних нотаріальних дій вчинення актів про володіння нерухомістю. Практично в нотаріальних камерах засвідчувались: вірність копій документів; справжність підписів на актах, довіреностях, заявах, зобов'язаннях, проханнях; встановлення фактів, які мали юридичне значення; передача заяв від однієї особи до іншої.

Відповідно до постанови Ради Народних Комісарів України від 16 квітня 1921 р. «Про нотаріальні функції», інститут народних нотаріусів у радянській Україні було скасовано. Найпростіші нотаріальні дії – засвідчення автентичності підписів та вірності копій – поклали на народних суддів, органи міліції, так звані «будкомбіди» (будинкові комітети бідноти).

З переходом Радянської держави до нової економічної політики відбулося різке і значне збільшення цивільного обороту в країні. Пожвавлення приватного капіталу в економіці зумовило потребу посилення державного контролю в сфері цивільних правовідносин. У здійсненні цього завдання разом з іншими органами важлива роль була відведена і нотаріату.

У період економічного піднесення стало необхідним створення державного нотаріату як гаранта посвідчення угод матеріального характеру й інших дій.

Отож 27 липня 1921 року за № 400 прийнято Постанову РНК УРСР «Про нотаріат», якою скасовувалася постанова від 16 квітня 1921 року та знову відкривалися нотаріальні камери.

До повноважень народних нотаріусів належало вчинення шести видів нотаріальних дій. Серед них перше місце законо-

давець надав засвідченню справжності підписів. Також до компетенції народних нотаріусів входило встановлення фактів про знаходження осіб живими, засвідчення часу пред'явлення документів; засвідчення вірності копій, передачі заяв від однієї особи до іншої.

27 вересня 1921 року Раднарком України з метою вдосконалення апарату органів юстиції, охорони та регулювання взаємних прав та обов'язків громадян ухвалив рішення за № 554 «Про нотаріальні функції».

Згідно з постановою, вчинення нотаріальних дій покладалося на створені при всіх губернських та повітових комітетах відділах юстиції нотаріальні столи та народних суддів.

До функцій нотаріальних столів належали: засвідчення різних договорів та угод і нагляд за виконанням нотаріальних функцій народними судьями вказаної губернії чи повіту за належністю. Останню функцію вважаємо дещо недоречною.

Варто вказати на те, що нотаріальними повноваженнями наділялися тільки ті народні судді, які діяли одноособово.

Перше Положення про державний нотаріат, тобто такий, що здійснювався у формі державної служби і від імені держави, було прийнято 4 жовтня 1922 р. Раднаркомом Російської Федерації і заклало основи нотаріату радянського періоду. Згодом аналогічні положення почали прийматися у всіх союзних республіках.

30 грудня 1922 р. у Москві було схвалено Декларацію про утворення СРСР і Союзний договір, до якого увійшли чотири радянські республіки – Росія, Україна, Закавказька Федерація, Білорусія, що утворили одну союзну державу. До компетенції СРСР як єдиної союзної держави увійшов і розвиток радянського законодавства, а також організаційне формування нового всесоюзного нотаріату.

У 1922 р. в УСРР було прийнято Цивільний кодекс, Земельний кодекс, Кримінальний кодекс, Положення про судоустрій УСРР, затверджене ВУЦВК 16 грудня 1922 р. З прийняттям нових законодавчих актів і затвердженням Союзного Договору виникла необхідність зміни Положення про державний нотаріат, оскільки низка його принципів не відповідала новому законодавству Радянської держави. А розвиток законодавства,

зокрема створення нового загальносоюзного нотаріату, тепер належало до компетенції СРСР як єдиної союзної держави.

20 квітня 1923 р. було розроблено і прийнято українське нотаріальне «Положення про державний нотаріат».

Цим документом передбачено створення у всіх містах, а також найбільш важливих пунктах сільської місцевості державних нотаріальних контор. На нотаріусів поклали вчинення восьми видів нотаріальних дій, зокрема: вчинення різних актів відповідно до чинного законодавства; засвідчення різних договорів, які підлягають обов'язковому нотаріальному посвідченню; вчинення та засвідчення за бажанням сторін договорів, які не підлягають обов'язковому нотаріальному посвідченню; вчинення протестів векселів; засвідчення довіреностей і копій з різних документів та виписок з торгівельних книг, а також власноручності підписів; посвідчення фактів, а саме: часу подання документів, перебування особи в певному місці, клопотання, пояснення або передачі заяви (вимоги) від однієї особи до іншої тощо; видача виписок і копій з нотаріальних книг та реєстрів; прийняття на зберігання документів.

Слід наголосити на тому, що у «Положенні про державний нотаріат» детально описувався процесуальний порядок вчинення нотаріальних дій (з інструктивними подробицями), і з огляду на низьку кваліфікацію нотаріальних працівників воно цілком відповідало вимогам часу. Наприклад, це стосувалося порядку встановлення особи, що звернулася по вчинення нотаріальних дій.

Варто зауважити, що, відповідно до артикулу 14 Нотаріального Положення, нотаріуси були зобов'язані володіти українською та російською мовами.

Там, де нотаріальні контори не були встановлені, вчинення нотаріальних функцій (з деяким винятком – наприклад, засвідчення договорів) покладалося на народних суддів. Розміщення нотаріальних контор встановлювалося виконкомом місцевих рад та затверджувалося Народним комісаріатом юстиції. На чолі нотаріальних контор були нотаріуси, які призначалися президією губернських рад народних суддів з-поміж осіб, які користувалися виборчими правами та які витримали встановлене випробування в комісії, що призначалася

президією Раднарсуду за програмою, яка була затвердженою Нарком'юстом. Нотаріуси не мали права працювати за сумісництвом не лише в приватних організаціях, а й у державних установах. Вони були державними службовцями та отримували винагороду від держави за встановленими окладами, як і всі службовці³⁵.

Двічі змінювався артикул 23 зазначеного Положення про державний нотаріат: Постановами ВУЦВК і РНК УСРР від 30 липня 1924 року та від 23 травня 1925 року щодо переліку договорів відчуження, які підлягають обов'язковому нотаріальному засвідченню.

Кількість контор у губерніях встановлювали губкомми і затверджував Нарком'юст. У місцевостях, де нотаріальні контори були відсутні, найпростіші нотаріальні дії виконували народні суди та райвиконкоми. У сільських місцевостях, згідно з постановою ВУЦВК і Раднаркому України від 13 березня 1925 р., такі повноваження делегували сільрадам.

Отже, місце нотаріату в системі державних органів було чітко встановлено: нотаріат був включений до складу органів юстиції. Організація та керівництво нотаріатом доручалися органам судового управління.

21 вересня 1925 року РНК України прийнято постанову «Такса оплати нотаріальних чинностей і правила справляння нотаріальних зборів», яка була обов'язковою для виконання всіма нотаріусам держави.

Згодом відбувся ще один перегляд законоположень щодо нотаріату. В Положенні про судоустрій УСРР від 23 жовтня 1925 року передбачено окремий розділ VIII «Про державний нотаріат», яким охоплено організаційні питання діяльності нотаріату.

Важливими, на нашу думку, є положення артикулу 143 щодо призначення, переміщення та звільнення нотаріусів з посади. Очолювали нотаріальні контори нотаріуси (нотарі), яких призначав, переміщував і звільняв із посади окружний виконком, на подання голови окружного суду, з осіб, що мали право бути обраними на народних суддів та склали

---

³⁵ Комаров В. В., Баранкова В. В. Нотариат и нотариальный процесс: учебник. Харьков: Консум, 1999. С. 24.

відповідний іспит за програмою, яку встановив Народний Комісаріат Юстиції. Іспити проводила чинна при окружному суді іспитова комісія, склад і порядок утворення якої визначалися інструкцією Народного Комісаріату Юстиції.

Штати нотаріальних контор встановлював окружний суд і затверджував Народний комісаріат юстиції за згодою з Народним комісаріатом фінансів. Слід наголосити на тому, що нотаріуси не мали права працювати в інших установах та організаціях, а також брати участь у торговельно-промислових підприємствах.

Загальне керівництво, нагляд та інструктування всіх нотаріальних органів УСРР здійснював Народний комісаріат юстиції. На місцях безпосереднє керівництво та нагляд за нотаріальними органами здійснювали окружні суди в межах і у порядку, що їх установлено інструкціями, видаваними НКЮ.

Відповідно до статті 151 Положення, нотаріальні архіви утворювалися при окружних судах. Всі закінчені нотаріальні книги мали зберігатися в нотаріальних архівах, звідки можна було отримувати довідки й витяги з цих книг. Порядок організації нотаріальних архівів і наповнювання визначалися інструкціями НКЮ. Водночас зауважувалося, що нотаріальні архіви, як правило, обслуговувалися апаратом окружного суду, де вони перебували. Лише у разі потреби для обслуговування нотаріальних архівів можна було утворити спеціальні штати, які утримувалися завдяки нотаріальним коштам.

16 грудня 1925 р. в Україні Постановою Всеукраїнського Центрального Виконавчого Комітету й Ради Народних Комісарів УСРР за № 557 «Про надання чинності Нотаріальному Положенню» було прийнято нове Нотаріальне положення. Складалося воно лишень із 37 артикулів (пунктів). Особливістю Нотаріального положення було те, що воно регулювало лише порядок вчинення нотаріальних дій, а загальні положення щодо діяльності органів нотаріату регулювало Положення про судоустрій УСРР.

На нотаріальні контори покладали вчинення восьми видів нотаріальних дій.

У той час відбувалася зміна адміністративно-територіального поділу (з губерній – на округи). Тож нотаріальні відділення губсудів було ліквідовано. Натомість підсилили

інструкторську та наглядову роль Нарком'юсту, котрий 27 січня 1926 р. видав спеціальну інструкцію щодо нотаріальної діяльності.

Нотаріальними конторами керували нотарі на правах завідувачів; при них могли бути помічники на правах заступників. Помічників і технічний штат призначав та звільняв сам нотар.

Нотаріальні контори мали вести: а) актову книгу на акти, вчинювані нотаріальним порядком; б) загальний реєстр нотаріальних дій і оплат; в) особливий реєстр для запису опротестованих векселів; г) алфавітний покажчик до реєстрів; ґ) грошову книгу; д) книгу розрахунків на подані до протесту векселі.

Реєструвати акти можна було у будь-якій нотаріальній конторі, за винятком угод щодо нерухомості, які засвідчували лише у конторі за місцем розташування майна. При оформленні угод не було потреби в участі свідків; їх запрошували тільки у разі необхідності підтвердити чиюсь особистість. Надалі нотареві документи могли бути складені за бажанням сторін російською або українською мовою, але нотар мав робити свої записи лише українською (виняток становили території компактного проживання певних нацменшин, де все адміністративне та судове діловодство велося національними мовами). Оплата нотаріальних послуг здійснювалася за таксою, в якій окремо оплачувалися дії з укладення документів і окремо – за їх засвідчення. Заразом було визначено коло осіб із офіційно визнаною матеріальною неспроможністю, звільнених від оплати³⁶.

Ми поділяємо думку Л. Ясінської, що прийняте після вказаних змін нове Нотаріальне положення 16 грудня 1925 р. було невдалим актом кодифікації нотаріального законодавства. Воно часто з інструктивною деталізацією викладало порядок виконання нотаріальних дій і водночас не містило положень, що окреслювали би порядок призначення і звільнення нотаріусів, а також вимог, що ставились до кандидатів на посаду нотаріуса. Жодного слова не було сказано про визначення

---

³⁶ Кальницький М. Нариси історії нотаріату України. К.: Гопак, 2008. С. 63.

структури, мережі нотаріальних органів, про їхній організаційний устрій, підпорядкованість, обійдено питання про компетенцію місцевих Рад щодо вчинення нотаріальних дій³⁷.

Тим часом формувалася законодавча база Союзу РСР, до складу якого з грудня 1922 р. входила й Україна. 14 травня 1926 р. ЦВК та Раднарком СРСР видали постанову «Про основні принципи організації державного нотаріату». В ній були сформовані основні принципи організації та діяльності нотаріальних органів, а також завдання державних нотаріусів, до яких щонайперше належала перевірка відповідності вчинених дій та складених ними документів чинному законодавству. Цим документом було встановлено, що посвідчення угод та вчинення інших дій здійснюються державними нотаріальними конторами, які діють у порядку, визначеному законодавством союзних республік відповідно до загальносоюзного закону. До компетенції нотаріальних контор належали такі дії: нотаріальне посвідчення угод; вчинення передбачених законом протестів; засвідчення вірності копій документів; засвідчення автентичності підписів; посвідчення обставин і фактів, спроможних мати юридичне значення, в яких нотаріус може особисто і безпосередньо переконатися і для посвідчення яких закон не встановлює іншого порядку; реєстрація арештів, що накладаються на будівлі; зберігання документів; інші дії, передбачені законодавством союзних республік.

Окремі функції державних нотаріальних контор законодавством союзних республік покладалися на суди та виконавчі комітети місцевих рад. Нотаріальні дії за кордоном в інтересах радянських громадян та організацій виконувалися консульськими установами Союзу РСР.

У зв'язку з прийняттям у 1926 р. загальносоюзного законодавства Раднарком УСРР 10 листопада 1926 р. прийняв постанову «Про зміни і доповнення нотаріального Положення».

Варто зазначити, що вказаним Положенням про судустрій УСРР було надано право головам окружних судів клопотати в окремих випадках перед Нарком'юстом про повне або

---

³⁷ Ясінська Л. Е. Становлення та розвиток інституту нотаріату в Україні (історико-правовий аспект): дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.01 / Львівський нац. ун-т ім. Івана Франка. Львів, 2005. С. 149.

часткове звільнення осіб, котрі бажали зайняти посаду нотаріуса, від установленого іспиту. Також зауважено, що нотаріуси не можуть займати інших державних посад, бути членами колегій адвокатів (оборонців), працювати з найму у кооперативних та громадських організаціях та у приватних осіб, брати участь у торговельних та промислових підприємствах.

Доречно стверджувати, що постановою «Про зміни і доповнення Нотаріального Положення» фактично перенесено норми загальносоюзної постанови «Про основні принципи організації державного нотаріату» в українське Нотаріальне положення. Зокрема, увідповіднено перелік нотаріальних дій, які вправі вчиняти нотаріуси, а також зобов'язано останніх вести реєстри арештів, накладених на будівлі та на право забудування, змін і зняття їх та алфавітні книги до них.

Також важливе значення, на нашу думку, для ведення нотаріального діловодства мали зміни артикулу 10 Положення, яким встановлено, що договори або документи, які підлягають нотаріальному посвідченню, повинні бути складені не менш ніж у двох примірниках, один з яких – основний – залишався у справах нотаріальної контори.

11 травня 1927 року Постановою ВЦВК «Про зміну Положення про Судоустрій УСРР» в новій редакції викладено артикул 146 «Положення про Судоустрій УСРР», згідно з яким Державні нотаріальні контори, включаючи оплату праці нотарів, інших співробітників цих контор, утримуються коштом оплат, що надходять за нотаріальні дії.

В Українській РСР таке Положення було прийнято 25 липня 1928 р. постановою ВУЦВК і РНК № 20 (у м. Харкові), називалося воно «Нотаріальна устава».

Вказане Положення характеризується такими основними моментами:

1) розширено функції нотаріальних контор – їм передані справи особливого судочинства, які були раніше підсудні судам (виконавчі написи на безспірних зобов'язаннях, вжиття заходів до охорони спадкового майна та прийняття в депозит предметів зобов'язань);

2) на нотаріальні контори покладений обов'язок видавати заставні свідоцтва;

3) розширено нотаріальні функції райвиконкомів, зокрема сільських та селищних рад;

4) введено єдину форму нотаріального засвідчення всіх актів та доказів³⁸.

Відповідно до нормативного акта, найширшим колом повноважень було наділено нотаріальні контори. До їх компетенції належало вчинення 18 видів нотаріальних дій.

Зазначимо, що в «Нотаріальній уставі» передбачено більш суворе додержання державної мови (внаслідок загальноукраїнської кампанії з українізації). Тепер не лише діловодство, а й акти, які засвідчував нотар, мали бути складені лише українською мовою (за винятком компактних територій національних меншин). Якщо приватний клієнт подавав документ російською мовою, нотар мав перекласти його українською (стягнувши за це встановлену плату) та посвідчити. Коли ж російський документ подавала державна установа, зобов'язана користуватися українською мовою, нотар відмовляв у посвідченні і ставив до відома про це прокуратуру.

Нотаріальні контори перетворилися на бюджетні установи зі ставками згідно зі штатним розписом. Посаду нотаріуса, склавши відповідний іспит, міг обійняти будь-який громадянин СРСР, що мав право бути обраним народним суддею (за наявності певного стажу юридичної або громадсько-політичної роботи). Испити приймала спеціальна комісія при окружному суді.

Як справедливо констатує Л. Єфіменко, вперше в українському нотаріальному законодавстві в статті 14 Нотаріальної Устави встановлювалися вимоги до посвідчувального напису, який мав включати: 1) назву нотаріальної контори із зазначенням населеного пункту та нотаріального округу; 2) рік, місяць та день, а в разі потреби також час учинення нотаріальної дії; 3) номер за реєстром (згідно зі статтями 13, 16 Устави, реєстрація нотаріальних дій здійснювалася за картковою системою, а один примірник нотаріального документа, який мав силу оригіналу, залишався у конторі); 4) підпис нотаря і печатку нотаріальної контори³⁹.

³⁸ Комаров В. В., Баранкова В. В. Нотариат и нотариальный процесс: учебник. Харьков: Консум, 1999. С. 26.

³⁹ Єфіменко Л. В. Права охорона цивільних прав та інтересів у нотаріальній діяльності: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.03/ Київський нац. ун-т ім. Тараса Шевченка. К., 2013. С. 34.

Доцільно наголосити, що народні судді (у разі відсутності в районі нотаріальних контор) та районні виконавчі комітети (у разі відсутності в районі нотаріальних контор і народних суддів) були наділені меншими повноваженнями, ніж нотарі.

Однак зміни до Цивільного кодексу УРСР, згідно з якими соціалістичний сектор звільнявся від обов'язкового посвідчення договорів, що уклалися між його підприємствами; кредитної реформи 1930 р., за якою відпали такі функції, як протест векселя і здійснення виконавчих написів на опротестованих векселях, – зробили державні нотаріальні контори нерентабельними⁴⁰.

На чолі обласних контор стояли старші нотарі; нотарі, які очолювали міські нотаріальні контори та нотаріальні столи, відповідно називалися «нотарі міських нотаріальних контор» та «нотарі нотаріальних столів». Нотарі по областях були підпорядковані старшим нотаріам. Нотарів міських нотаріальних контор та нотарів нотаріальних столів призначала і звільняла президія відповідної міської чи районної ради за поданням старшого нотаря і погодженням з головою обласного суду.

Нотаріальною Уставою надавалось доручення НКЮ УСРР видати інструкцію щодо її застосування (ст. 91). Відтак постановами Нарком'юсту УСРР від 17 листопада 1928 року затверджено Нотаріальну інструкцію, а від 15 лютого 1929 року – Нотаріальну інструкцію для сільських та селищних рад. Постановою секретаріату ВУЦВК і Нарком'юсту «Про прикладення нотаріальної устави народними судами та райвиконкомми» від 14 лютого 1929 року встановлено, що народні судді та райвиконкоми вчиняють нотаріальні дії згідно з Нотаріальною уставою, таксою та правилами оплати нотаріальних дій і технічної роботи.

Зі змінами та розвитком економічних і соціальних умов, удосконаленням матеріального і процесуального законодавства в республіканське законодавство про нотаріат вносилися доповнення і зміни.

Скажімо, Постановою ВУЦВК і РНК УРСР від 25 вересня 1931 р. «Про надання чинності Уставі про судоустрій УСРР

---

⁴⁰ Нелін О. І. Інститут нотаріату в Україні: від минувшини до сьогодення: монографія. К.: Вид.-поліграф. центр «Київський університет», 2013. С. 111.

в редакції 1931 року» затверджено Уставу про судоустрій. Зокрема, розділ 12 вказаної Устави під назвою «Державний нотаріат» законодавець цілковито присвятив діяльності нотаріальних органів держави.

Відповідно до артикулу 218 Устави про судоустрій, у всіх містах УСРР та інших багатолюдних містах, де була потреба, створювалися державні нотаріальні контори. У районах, де не було нотаріальних контор, функції з учинення нотаріальних дій покладалися на народних суддів; в селах та селищах (які не є районами) – на сільські та селищні ради.

Артикулом 229 Судової устави встановлено, що вчинення нотаріальних дій нотаріальними органами здійснювалося відповідно до Нотаріальної устави та Інструкцій Народного комісаріату юстиції УСРР.

Постановою ВУЦВК і РНК УРСР від 20 червня 1933 р. «Про реорганізацію державного апарату» ліквідовано нотаріальні контори та створено нотаріальні відділи у складі обласних судів. Зауважимо, що вказаним актом органами, які вчиняли нотаріальні дії, визнавалися народні судді. Останні вчиняли весь спектр нотаріальних дій, за винятком реєстрації арештів.

Як наголошує Л. Ясінська, згідно з постановою, на нотаріальні відділи обласних судів було покладено функції нагляду за виконанням нотаріальних дій народними суддями й інструктування їх у цій діяльності, а також виконання в межах обласного центру всіх нотаріальних функцій, передбачених нотаріальним положенням⁴¹.

Очевидним є той факт, що народні суди не могли приділити належної уваги вчиненню нотаріальних дій. Та й вчинення нотаріальних дій нотаріальними відділами обласних судів викликає чимало запитань.

Як наслідок, погіршилась якість і зменшилась кількість виконуваних нотаріальних дій, населення не забезпечувалося належним і кваліфікованим нотаріальним обслуговуванням, з'ясувалося недотримання встановленої законом нота-

---

⁴¹ Ясінська Л. Е. Становлення та розвиток інституту нотаріату в Україні (історико-правовий аспект): дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.01. / Львівський нац. ун-т ім. Івана Франка. Львів, 2005. С. 151.

ріальної форми угод. Тому 20 жовтня 1937 р. ЦВК і РНК УРСР прийняли постанову про створення в Україні нової розширеної мережі нотаріальних контор.

В обласних центрах і містах, відповідно до постанови, створювали обласні та міські нотаріальні контори, припиняли здійснювати нотаріальну діяльність нотаріальні відділи обласних судів. Тимчасом у містах та районних центрах з невеликим обсягом наданих нотаріальних послуг було створено нотаріальні столи.

1 листопада 1939 р. Верховна Рада СРСР прийняла Закон про включення Західної України до складу СРСР з приєднанням її до УРСР. 15 листопада 1939 р. позачергова третя сесія Верховної Ради УРСР ухвалила Закон про входження Західної України до складу УРСР. На територію Західної України була поширена чинність усього радянського законодавства.

Очевидними стали ліквідація польського нотаріату та створення радянського державного нотаріату.

З метою приведення організації державного нотаріату у відповідність до Закону про судоустрій Постановою РНК УРСР від 27 грудня 1940 р. «Про поліпшення організації державного нотаріату УРСР» були організовані: в містах – міські державні нотаріальні контори, в селах і селищах міського типу, що були райцентрами, – районні державні нотаріальні контори. До того ж обласні нотаріальні контори реорганізовувалися у міські, а нотаріальні столи – у районні нотаріальні контори. Очолювали міські та районні державні нотаріальні контори нотаріуси, за винятком міських державних нотаріальних контор обласних центрів, а також великих промислових міст – старші нотаріуси (за списком Нарком'юсту УРСР).

Нотаріальна устава також зазнала суттєвих змін та доповнень у зв'язку з прийняттям постанови Ради Народних Комісарів УРСР від 3 грудня 1940 р. №1615 «Про зміну і доповнення Нотаріального положення УРСР». Вказаними змінами скасовано повноваження народних суддів та районних виконавчих комітетів щодо вчинення ними нотаріальних дій. Також розширено компетенцію сільських і селищних рад, які не були районними центрами, щодо вчинення нотаріальних дій, у разі відсутності нотаріальних контор. Незважаючи на організаційні зміни нотаріату, які відбувалися з часу набуття

чинності Нотаріальної устави, та чинники, які впливали на його функціонування, вона виконувала роль регулятора нотаріальної діяльності до вторгнення на територію України фашистської Німеччини⁴².

Згідно з постановою Президії Верховної Ради УРСР від 18 січня 1940 р., у західних областях України, зокрема на Львівщині та Дрогобиччині, були створені районні нотаріальні контори. Приміром, були створені та почали функціонувати Перша Львівська, Бродівська, Городоцька, Миколаївська, Мостиська, Нестерівська (теперішня Жовківська), Радехівська, Сокальська, Ходорівська нотаріальні контори. У своїй діяльності державні нотаріальні контори керувалися законодавством Української РСР та були підпорядковані Управлінню народного комісаріату по Львівській та Дрогобицькій областях. Районні нотаріальні контори припинили свою діяльність у зв'язку з німецько-фашистською окупацією.

Звісно, на загарбаній ворогом території припиняли діяльність радянські органи, зокрема нотаріальні; їх персонал і, у разі можливості, архіви були евакуйовані.

Під час Другої світової війни землі Львівщини було включено до Польського генерал-губернаторства у вигляді дистрикту «Галичина» з центром у Львові (Лембергу). В регіоні було створено нотаріальні контори, які підпорядковувалися нотаріальній палаті у м. Львові. Слід наголосити, що нотаріуси працювали скрізь, навіть у львівському гетто. Вчинення нотаріальних дій провадилося українською, польською та німецькою мовами. Після звільнення регіону від німецьких загарбників було відновлено діяльність створених ще до війни державних районних нотаріальних контор.

Окупанти, встановлюючи «новий порядок», запроваджували свої правничі та нотаріальні структури.

Нотаріальні контори були організовані відповідно до їх статусу. У містах рейх-комісаріату «Україна» (з центром в м. Рівному) нотаріат переважно діяв у вигляді контор чи бюро при міських управах. Державною мовою вважалася українська.

---

⁴² Єфіменко Л. В. Правова охорона цивільних прав та інтересів у нотаріальній діяльності: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.03 «Цивільне право і цивільний процес; сімейне право; міжнародне приватне право». К., 2013. С. 35.

На Закарпатті склалася система державних нотаріусів, призначених угорським урядом, та районних нотаріатів. На територіях, підвідомчих Румунії, діяли нотаріальні столи при міських адміністративних органах примаріях. Угорська та румунська влада вела політику витіснення української мови з офіційного діловодства⁴³.

У Києві у складі міської управи функціонувала нотаріальна контора, яка діяла згідно з Тимчасовим положенням про нотаріальну контору Київської міської управи, яке складалося з двох розділів та 15 параграфів. Істотно, що міська нотаріальна контора мала в своєму складі старшого нотаріуса, двох нотаріусів та відповідний персонал.

Період Великої Вітчизняної війни характеризувався тим, що в цей час було введено низку спрощених правил при проведенні нотаріальних дій щодо військовослужбовців. У роки війни з метою захисту інтересів військовослужбовців та членів їхніх сімей 15 вересня 1942 р. Рада Народних Комісарів СРСР прийняла постанову за № 1536 «Про порядок посвідчення довіреностей та заповітів військовослужбовцями у військовий час». Постановою передбачено, що у військовий час всякого виду довіреності, а також заповіти осіб, які знаходяться в лавах Червоної Армії та Військово-Морському Флоті, можуть бути посвідчені, окрім нотаріальних органів, командування окремих військових частин (полків, ескадрилій, кораблів 1, 2, 3 рангів; з'єднань кораблів 4 рангу, окремих батальйонів, дивізій, рот, батарей; загонів та інших відповідних військових частин), а довіреності і заповіти військовослужбовців, що перебувають на лікуванні в госпіталях, – начальниками госпіталів. Слід зауважити, що постановою РНК СРСР від 26 червня 1945 р. за № 1496 дію вказаної постанови було збережено в силі на мирний час.

Період Великої Вітчизняної війни характеризувався тим, що тоді проведено низку спрощених правил при вчиненні нотаріальних дій за участю військовослужбовців. Так, постановою Раднаркому СРСР від 15 вересня 1942 р. було встановлено порядок посвідчення командирами військових

---

⁴³ Кальницький М. Нариси історії нотаріату України. К.: Гопак, 2008. С. 71–72.

частин та начальниками госпіталів довіреностей і заповітів військовослужбовців у воєнний час.

15 вересня 1942 р. Пленум Верховного Суду СРСР дав керівну вказівку щодо призупинення перебігу термінів для прийняття спадщини. 16 серпня 1943 р. Наркомат юстиції СРСР видав директивний лист про порядок засвідчення підписів свідків на заявах, що посвідчують факт призову певної особи до Червоної Армії, а також підтверджують відомості про попередню роботу військовослужбовця та розмір його платні.

Після визволення України від фашистських загарбників у 1944 р. почав відроджуватися український нотаріат. Рада Народних Комісарів УРСР 9 серпня 1944 р. прийняла постанову за №1016 «Про затвердження Положення про Державний нотаріат УРСР і Переліку документів, на підставі яких учиняються нотаріальні виконавчі написи на стягнення грошей та майна», а 1 серпня 1946 р. наказом міністра юстиції УРСР були затверджені «Правила вчинення нотаріальних дій у нотаріальних конторах УРСР».

У Положенні про державний нотаріат Української РСР, зокрема, було скасовано нотаріальні столи; відповідна практика знову зосередилася у нотаріальних конторах, які вчиняли нотаріальні дії повною мірою. У населених пунктах, де були відсутні нотаріальні контори, «деякі більш прості нотаріальні дії» (посвідчення угод на рухоме майно на суму до 3000 крб, довіреностей і заповітів, засвідчення копій певних категорій документів та автентичності підписів, що не мають значення майнових правочинів, тощо) вчиняли виконкоми міських і селищних рад, а також сільради.

Нотарів, які очолювали контори в обласних центрах, називали старшими нотаріусами (у разі наявності кількох контор в обласному центрі посаду старшого нотаріуса встановлювали у Першій нотаріальній конторі). Керівництво та нагляд за діяльністю державних нотаріальних контор здійснював Наркомат юстиції УРСР через свої управління при обласних радах. Нотаріусами могли бути особи з вищою або середньою спеціальною освітою, а також ті, хто мав стаж роботи не менше двох років на посаді судді, прокурора, слідчого, юрисконсульта, або стаж роботи нотаріусом не менше двох років. Вони не мали права суміщати службову діяльність з іншою, за винятком виборної або викладацької.

До нотаріальних органів у державі належали державні нотаріальні контори, а в населених пунктах, де немає нотаріальних контор, – виконавчі комітети міських, селищних та сільських рад. Очолювали державні нотаріальні контори нотаріуси, а в обласних центрах – старші нотаріуси.

Мережу державних нотаріальних контор встановлював Народний комісаріат юстиції УРСР. У 1946 р. на території СРСР усі Народні комісаріати були перетворені на міністерства.

1 серпня 1946 р. наказом Міністерства юстиції УРСР були затверджені «Правила вчинення нотаріальних дій». Вказані нормативні акти відображали лише зміни в законодавстві і нотаріальній практиці, що відбулися після 1928 р., та якихось значних перемін стосовно організації нотаріату, його компетенції і техніки нотаріального оформлення документів вони не передбачали.

У 1956 році було скасовано Міністерство юстиції СРСР та відповідно була проведена ліквідація управлінь юстиції, а загальне керівництво нотаріальними конторами знову було покладено на обласні суди, до штату яких було введено посади нотаріальних ревізорів.

Вочевидь, нарізла необхідність прийняття нового Положення про нотаріат.

Зміни в системі управління органами державного нотаріату, а також застарілість норм нотаріального права, прийнятих у період війни, обумовили необхідність перегляду чинного Положення про державний нотаріат⁴⁴.

Постановою Ради Міністрів Української РСР від 26 грудня 1956 р. за № 1536 затверджено Положення про Державний нотаріат Української РСР, яке складалося зі 70 статей та окремих неперенумерованих глав (загалом 17).

Позитивним доцільно вважати те, що вказана постанова певною мірою, як змістово, так і редакційно, відрізнялася від подібних нормативних актів інших республік СРСР.

16 листопада 1957 р. Міністерство юстиції Української РСР видало широку інструкцію (з 271 пункту) щодо застосування Положення про державний нотаріат.

---

⁴⁴ Ясінська Л. Е. Становлення та розвиток інституту нотаріату в Україні (історико-правовий аспект): дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.01 / Львівський нац. ун-т імені Івана Франка. Львів, 2005. С. 153.

Органами, які вправі були вчиняти нотаріальні дії, стали державні нотаріальні контори, а в населених пунктах, де нотаріальні контори не були організовані, певні нотаріальні дії вчиняли виконавчі комітети міських, районних, селищних і сільських рад депутатів трудящих.

В обласних центрах одна з нотаріальних контор вирізнялася як Перша нотаріальна контора, яку очолював старший нотаріус. Старші нотаріуси призначалися, переміщувалися та звільнялися головами обласних судів зі санкції міністра юстиції УРСР.

На посаду нотаріуса призначали осіб, які мали вищу юридичну освіту. Призначення на посади нотаріусів осіб із-поміж молодих спеціалістів, які закінчили юридичні вищі навчальні заклади, провадилося тільки після проходження ними стажування в нотаріальній конторі протягом трьох місяців. Керівництво діяльністю нотаріальних контор здійснювало Міністерство юстиції Української РСР через обласні суди.

У 60-х роках ХХ ст. було проведено нову кодифікацію цивільного і цивільно-процесуального законодавства, а наступними роками оновлено шлюбно-сімейне, колгоспне, земельне, трудове та інше законодавство. Тож окремі положення попередніх законодавчих актів щодо нотаріату втратили силу, з'явилися прогалини, виникла потреба в законодавчому врегулюванні окремих питань, висунутих нотаріальною практикою.

З березня 1963 р. до серпня 1970-го керівництво органами державного нотаріату в республіці здійснювали Верховний Суд УРСР і обласні суди.

Відтак окремі положення нормативних актів щодо провадження нотаріальної діяльності втратили чинність, тому виникла потреба у прийнятті нового Положення.

31 серпня 1964 р. Рада Міністрів УРСР прийнятою постановою за № 941 «Про затвердження Положення про державний нотаріат Української РСР та Переліку документів, на підставі яких вчиняються нотаріальні виконавчі написи на стягнення грошей і майна» затверджено Положення про Державний нотаріат УРСР. Відповідно Положення 1956 р. визнавалось таким, що втратило чинність.

До органів, які вправі вчиняти нотаріальні дії, належали: державні нотаріальні контори, а в населених пунктах, де не організовано нотаріальних контор, – виконавчі комітети міських, селищних та сільських рад і лише для осіб, які постійно проживають на території діяльності певної ради. Загальне керівництво і контроль за діяльністю нотаріальних контор УРСР здійснював Верховний Суд УРСР (відповідно до ст. 34 Закону про судоустрій Української РСР від 30 червня 1960 р. з наступними змінами), а керівництво в областях – обласні суди.

Положення 1964 р. урахувало норми нового Цивільного кодексу. Збереглася вимога про вищу юридичну освіту для нотарів зі зауваженням: «В окремих випадках допускається призначення на посаду нотаріуса осіб, які не мають вищої юридичної освіти, але навчаються у вищих юридичних навчальних закладах, лише після проходження ними стажування в нотаріальній конторі протягом 3-х місяців».

Рада Міністрів Української РСР 12 квітня 1966 р. прийняла постанову за № 307 «Про внесення змін до Положення про державний нотаріат Української РСР». Цією постановою в районах, де немає нотаріальних контор, дозволено вчиняти нотаріальні дії районним радам.

У наступні роки значно розширилися правовідносини, які вимагали регулювання на державному рівні. Розвиток суспільних відносин і міжнародних зв'язків, розширення цивільних правовідносин, що супроводжувалися подальшим удосконаленням законодавства, обумовили необхідність розроблення нового загальносоюзного акта про державний нотаріат.

У 1970 р. знову було утворено Міністерство юстиції України, а функції керівництва діяльністю державних нотаріальних контор були передані Мін'юсту, в апараті якого створювався відділ нотаріату. У межах областей керівництво здійснювали відділи юстиції, в штаті яких перебували консультанти з питань нотаріату.

У 1973 р. був розроблений і прийнятий новий загальносоюзний акт – Закон СРСР «Про державний нотаріат». Попри те що Закон не був названий Основами, по суті він виконував функції, їм притаманні, адже повинен був стати основою і правовою базою для подальшого оновлення й удосконалення усього нотаріального законодавства – як загальносоюзного, так і республіканського.

На виконання Закону СРСР «Про державний нотаріат» на третьому засіданні дев'ятої сесії Верховної Ради Української РСР восьмого скликання 25 грудня 1974 р. прийнято Закон «Про державний нотаріат», який на законодавчому рівні комплексно врегулював питання діяльності українського радянського нотаріату.

Закон Української РСР «Про державний нотаріат», відтворюючи головні положення союзного закону, розвинув його, докладно визначивши порядок вчинення кожної нотаріальної дії. Про більшу досконалість українського Закону можна судити хоча б по тому, що в ньому було 85 статей, натомість у союзному – лише 32.

До органів і службових осіб, які вчиняють нотаріальні дії, законодавець відніс: державні нотаріальні контори; виконавчі комітети міських, селищних, сільських Рад народних депутатів (у населених пунктах, де немає державних нотаріальних контор); консульські установи Союзу РСР; службові особи, вказані в ст. 16 Закону, що посвідчують заповіти і довіреності, які мають силу нотаріально посвідчених документів.

Претендент на посаду державного нотаріуса мусив бути громадянином СРСР, мати вищу юридичну освіту. В деяких випадках на посади державних нотаріусів могли призначати осіб, котрі не мали вищої юридичної освіти, за умови, що вони не менше трьох років працювали за спеціальністю юриста, а також тих, які навчалися на останніх курсах закладів вищої освіти юридичного спрямування.

Слід наголосити на тому, що вперше у нормативному акті (статтею 16 Закону Української РСР «Про державний нотаріат») було встановлено право посвідчення службовими особами заповітів і довіреностей, прирівнюваних до нотаріально посвідчених.

Заслугує на підтримку як обґрунтований належно висновок Л. Ясінської про те, що у Законі СРСР 1973 р. було закріплено і надалі розвинено такі нововведення щодо організації і діяльності нотаріальних органів: уперше на загальносоюзному рівні були визначені завдання державного нотаріату, що мали важливе значення для належного здійснення нотаріальної функції, удосконалення практики і розвитку юридичної теорії; закріплено принципи законності, дотримання

таємниці виконуваних нотаріальних дій, національної мови нотаріального діловодства; розширено сферу судового контролю за нотаріальною діяльністю; вперше врегульовано головні питання застосування радянського нотаріального законодавства до іноземців, а також застосування іноземного права, міжнародних договорів та угод щодо нотаріальної діяльності; іноземним підприємствам та організаціям, а також іноземним громадянам та особам без громадянства незалежно від того, проживали вони в СРСР чи ні, була надана можливість звернення в державні нотаріальні контори⁴⁵.

Незважаючи на такі серйозні повноваження, роль нотаріату до прийняття нового Закону була незначною. Відсутність інституту приватної власності істотно звужувала можливість громадян користуватися правами розпорядження (продажу, дарування) житловою площею, землею, а також зайняття підприємницькою діяльністю. Існувала також державна монополія на зовнішньоекономічну діяльність.

1.5. Правове регулювання нотаріального процесу в незалежній Україні

Нова глава в історії українського нотаріату починається з 24 серпня 1991 р., з Акту проголошення незалежності України, та пов'язаного з цією подією подальшого розвитку українського законодавства.

З переходом суспільства до ринкових відносин, виникненням інституту приватної власності, оренди, розвитком підприємницької діяльності і процесів приватизації стало зрозуміло, що державний нотаріат до роботи в нових умовах не готовий.

Після проголошення незалежності України спостерігаємо новий етап у розвитку інституту нотаріату, що посилюється потребою держави в утворенні стабільної системи захисту прав та законних інтересів своїх громадян. З появою ринкових відносин, визнанням на законодавчому рівні рівноправності всіх форм власності, розвитком підприємницької діяльності

---

⁴⁵ Ясінська Л. Е. Становлення та розвиток інституту нотаріату в Україні (історико-правовий аспект): дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.01 / Львівський нац. ун-т імені Івана Франка. Львів, 2005. С. 155.

і процесів приватизації виникла суспільна необхідність у приватному нотаріаті і, відповідно, законодавчому закріпленні положень, які надавали би змогу проводити нотаріальну діяльність без допомоги державних органів.

З прийняттям Закону «Про власність» та деяких інших значно розширилася компетенція державних нотаріусів, збільшилась кількість і обсяг нотаріальних дій. Але для діяльності державного нотаріату були характерні значна плінність кадрів, низький рівень заробітної плати нотаріуса, відсутність належної оргтехніки і коштів на її придбання.

Кризова економічна ситуація в Україні, необхідність виділення значних фінансів на вирішення нагальних соціально-економічних проблем відсували державне регулювання проблем нотаріату на далеке майбутнє.

Радикальним розв'язанням такої ситуації стало розроблення нової концепції українського нотаріату, що передбачало, поряд з державним, введення інституту приватного нотаріату і, відповідно, законодавче закріплення положень, котрі давали б можливість вирішувати важливі питання нотаріальної діяльності без допомоги державних органів і водночас забезпечувати нотаріальні контори необхідною оргтехнікою і персоналом. Все це об'єктивно обумовило потребу радикального вдосконалення нотаріальної служби в державі.

На конференції нотаріусів 22 квітня 1993 р. було створено Українську нотаріальну палату, яку офіційно зареєструвало Міністерство юстиції України. Основна мета Української нотаріальної палати полягає в об'єднанні на професійній основі зусиль нотаріусів для задоволення та захисту їхніх законних соціальних та інших спільних інтересів, сприяння підвищенню їх професійного рівня та вдосконаленню правової допомоги, що надається органами нотаріату громадянам, підприємствам і організаціям.

Відповідно до нагальної потреби часу 2 вересня 1993 р. Верховною Радою вже незалежної України було прийнято Закон України «Про нотаріат», який набув чинності 1 січня 1994 р. і діє досі, з численними змінами.

Завдяки йому інститут нотаріату отримав нове дихання, оскільки поряд із державним нотаріатом з'явився новий інститут – приватний нотаріат.

З прийняттям Закону України «Про нотаріат» 1993 р. було зроблено надзвичайно важливий крок, який визначив шлях реформування нотаріату від радянського до європейського, маючи на меті вдосконалення нотаріального інституту як органу, який би здійснював позасудовий захист цивільних прав та інтересів, запровадивши нову форму нотаріальної діяльності – приватну та створивши єдине всеукраїнське об'єднання нотаріусів – Українську нотаріальну палату.

Так, відповідно до ст. 1 Закону, «Нотаріат в Україні – це система органів і посадових осіб, на які покладено обов'язок посвідчувати права, а також факти, що мають юридичне значення, та вчиняти інші нотаріальні дії, передбачені цим Законом, з метою надання їм юридичної вірогідності».

Закон встановив права та обов'язки нотаріусів, спосіб їх призначення на посаду, відомчу підлеглисть. Впроваджено присягу, що її складає особа, якій уперше надається право займатися нотаріальною діяльністю.

Законом істотно оновлено професійний статус нотаріусів. Закон передбачає паралельне функціонування державного нотаріату і новоутвореного приватного нотаріату.

Поряд із прийняттям приватного нотаріату з'явився інститут державного нотаріального архіву, розпочалася дискусія про відмову від державного нотаріату та перехід до нотаріату латинського типу тощо.

Також закон містить загальні положення, що регламентують організацію діяльності органів нотаріату, зокрема реєстрацію приватної нотаріальної діяльності, порядок заміщення посади нотаріуса, анулювання свідоцтва про право на зайняття нотаріальною діяльністю та інше. Також у ньому детально регламентовано правила вчинення нотаріальних дій нотаріусами України та застосування нотаріусами законодавства іноземних держав.

Закон встановив права та обов'язки нотаріусів, спосіб їх призначення на посаду, відомчу підлеглисть.

Новою нормою законодавства стало положення ст. 3 Закону України «Про нотаріат», яке регулює порядок доступу до професії нотаріуса.

Законодавець передбачив, що нотаріусом може бути: тільки громадянин України, який має вищу юридичну освіту;

пройшов стажування протягом шести місяців у державній нотаріальній конторі або у приватного нотаріуса; склав кваліфікаційний іспит, а також отримав свідоцтво про право на зайняття нотаріальною практикою. Отже, нотаріусом не може бути іноземець чи особа без громадянства, або особа, яка має судимість.

Відповідно до Постанови Верховної Ради України «Про порядок введення в дію Закону України «Про нотаріат» від 2 вересня 1993 р. (п. 3), було встановлено, що без стажування і складання кваліфікаційного іспиту до нотаріальної діяльності допускаються нотаріуси, які на день набуття чинності Закону України «Про нотаріат» (1 січня 1994 р.) працювали у державних нотаріальних конторах, а також посадові особи Міністерства юстиції України, управлінь юстиції Ради Міністрів Республіки Крим, обласних, Київської і Севастопольської міських державних адміністрацій, робота яких безпосередньо пов'язана з керівництвом та контролем за діяльністю нотаріату.

Крім Закону, з'являються й інші нормативні акти, наприклад, укази Президента України, зокрема Указ «Про врегулювання діяльності нотаріату в Україні» 1998 р. та інші.

18 червня 1994 р. Наказом Міністерства юстиції України № 18/5 було затверджено Інструкцію про порядок вчинення нотаріальних дій нотаріусами України. Наступна Інструкція про вчинення нотаріальних дій нотаріусами України була затверджена Наказом Міністерства юстиції України 3 березня 2004 р. № 20/5, який зареєстровано в Міністерстві юстиції України 3 березня 2004 р. за № 283/8882.

Сучасний етап розвитку українського суспільства, як і нотаріальної діяльності зокрема, ґрунтується на Конституції України 1996 р.

До речі, Конституція прямо не закріплює основ правового статусу органів нотаріату. На думку К. Чижмарь, про інститут нотаріату йдеться в ній лише раз – у ст. 92, що регулює питання, які визначаються виключно законами України⁴⁶.

Упродовж періоду з 1993 до 2008 року до Закону України «Про нотаріат» неодноразово вносилися зміни та доповнення,

---

⁴⁶ Чижмарь К. І. Конституція України як джерело нотаріального права. *Порівняльно-аналітичне право*. 2014. № 2. С. 89.

але кардинальні зміни внесено у 2008 році, коли проводилася так звана «мала» нотаріальна реформа, хоча робилася спроба і 2004-го, однак законопроект не прийняли. Така реформа була зумовлена прийняттям Цивільного кодексу України 2003 р., який містив чимало новел, метою яких стала гармонізація відповідних інститутів українського цивільного права зі законодавством європейських країн у цій галузі, встановлення низки положень, спрямованих на більш повний захист цивільних прав та інтересів учасників цивільних відносин. Виразнішою стала характерна для ЦК України назагал тенденція наближення правового регулювання до тих основ регулювання цивільних відносин, котрі є типовими для всієї європейської спільноти і засновані на підвалинах ще римського приватного права⁴⁷.

Заслугує на підтримку думка Л. В. Єфіменка, що вказаним нормативно-правовим актом покращено доступ населення до нотаріального забезпечення, зрівняно повноваження державних та приватних нотаріусів щодо вчинення нотаріальних дій, встановлено підвищені вимоги до нотаря, посилено гарантії його діяльності та правового режиму нотаріальної таємниці, забезпечено реалізацію конституційної норми щодо судового контролю за законністю вчинених нотаріальних дій⁴⁸, введено поняття відповідальності нотаріусів, тобто зупинення і припинення їхньої діяльності у разі допущення порушень, та інше.

Деяко суттєвіші зміни щодо правового регулювання нотаріальної діяльності було запроваджено Законом України «Про внесення змін до Закону України «Про нотаріат» від 1 жовтня 2008 року за № 614-VI.

Так, відповідно до ст. 34 Закону України «Про нотаріат», в редакції Закону України № 614-VI від 1 жовтня 2008 р., державні та приватні нотаріуси вчиняють усі види нотаріальних дій, а посвідчені ними акти мають однакову юридичну силу.

Також з 1 червня 2009 р. набрали чинності норми цього Закону стосовно оформлення спадкових прав та видачі

---

⁴⁷ Черниш В. Нотаріат України на шляху до європейських та міжнародних стандартів. *Юридична Україна*. 2013. № 2. С. 21

⁴⁸ Єфіменко Л. В. Розвиток нотаріату України: стан та проблеми. *Бюлетень Міністерства юстиції України*. 2010. № 8. С. 11–12.

свідоцтв про право на спадщину приватними нотаріусами, які зрівняли повноваження приватних і державних нотаріусів.

Статтю 3 Закону України «Про нотаріат» викладено в такій редакції: «...нотаріусом може бути громадянин України, який має вищу юридичну освіту, володіє державною мовою, має стаж роботи у сфері права не менше трьох років, пройшов стажування протягом одного року в державній нотаріальній конторі або у приватного нотаріуса, склав кваліфікаційний іспит, одержав свідоцтво про право на зайняття нотаріальною діяльністю». Нотаріус може мати стажиста, яким може бути громадянин України, котрий має вищу юридичну освіту, стаж роботи у сфері права не менше трьох років та володіє державною мовою.

Також у новій редакції викладено ст. 8 Закону України «Про нотаріат», яка присвячена нотаріальній таємниці.

Констатуємо, що законодавцем вперше сформульовано визначення нотаріальної таємниці: це сукупність відомостей, отриманих під час вчинення нотаріальної дії або звернення до нотаріуса заінтересованої особи, зокрема про особу, її майно, особисті майнові та немайнові права й обов'язки тощо.

Особливого визнання заслуговує нововведена ст. 8-1 Закону України «Про нотаріат» щодо гарантії нотаріальної діяльності. Держава гарантує і забезпечує рівні умови доступу громадянам до зайняття нотаріальною діяльністю та рівні можливості нотаріусам в організації та здійсненні ними нотаріальної діяльності. Будь-яке втручання в діяльність нотаріуса, зокрема з метою перешкоджання виконанню ним своїх обов'язків або спонукання до вчинення ним неправомірних дій, зокрема вимагання від нього, його стажиста, інших працівників, які перебувають у трудових відносинах із нотаріусом, відомостей, що становлять нотаріальну таємницю, забороняється і тягне за собою відповідальність відповідно до законодавства.

Наголошуємо на важливості для здійснення нотаріальної діяльності норм, які встановлені частинами третьою та четвертою вказаної ст. 8-1 Закону, зокрема, що обшук, виїмка, огляд робочого місця (контори) проводяться тільки на підставі та в порядку, встановленому законом.

Окрім цього, законодавцем заборонено вилучати у приватного нотаріуса, державної нотаріальної контори реєстри для реєстрації нотаріальних дій та документи, а також печатки нотаріуса. Цілком логічним та виправданим є надання вказаних документів чи печатки нотаріуса суду, за мотивованою постановою суду, тільки для огляду, які після огляду мають бути негайно повернуті нотаріусу чи представнику нотаріальної контори.

Також законодавцем у новій редакції викладено статтю 14 Закону, що регулює нотаріальне діловодство та звітність.

Як вважає більшість дослідників нотаріату, зокрема В. Черниш⁴⁹, вагомим є те, що законодавством про нотаріальну діяльність встановлено однакові вимоги щодо ведення діловодства і у державних нотаріальних конторах, і в державних нотаріальних архівах, і приватними нотаріусами.

Так, Правила ведення нотаріального діловодства затверджуються Міністерством юстиції України за погодженням зі спеціально уповноваженим центральним органом виконавчої влади у сфері архівної справи і діловодства. Зокрема, Правила ведення нотаріального діловодства були затверджені Наказом Міністерства юстиції України від 31 грудня 2008 р. № 1325/16016.

Відповідно до ст. 37 Закону України «Про нотаріат», лише у населених пунктах, де немає нотаріусів, зазначені посадові особи мали право вчиняти такі нотаріальні дії: вживати заходи щодо охорони спадкового майна, посвідчувати заповіти (крім секретних) та видавати дублікати посвідчених ними документів, засвідчувати копії (фотокопії) документів і виписок із них; засвідчувати справжність підпису на документах. Отже, з 1 грудня 2008 року посадові особи органів місцевого самоврядування не вправі були посвідчувати довіреності.

При цьому наголошуємо, що нотаріальні дії вчиняють лише ті посадові особи, на яких рішенням виконкому покладено вчинення нотаріальних дій.

Як засвідчує практика, ці зміни одержали негативний відгук і серед сільських жителів, і з-поміж депутатів та зумовили нове внесення змін до чинного законодавства.

---

⁴⁹ Черниш В. Актуальні проблеми нотаріального діловодства. *Юридична Україна*. 2015. № 3. С. 11–12.

Отож відповідно до Закону України № 1055-17 від 3 березня 2009 року «Про внесення змін до статті 245 Цивільного кодексу України щодо повноважень посадових осіб органів місцевого самоврядування по вчиненню дій, прирівняних до нотаріальних», довіреність особи, яка проживає у населеному пункті, де немає нотаріусів, може бути посвідчена уповноваженою особою органу місцевого самоврядування, крім довіреностей на управління і розпорядження корпоративними правами та довіреностей на користування і розпорядження транспортними засобами.

Аналогічні зміни були внесені Законом № 1054-VI (1064-17) від 3 березня 2009 року «Про внесення змін до Закону України «Про нотаріат» щодо повноважень по вчиненню нотаріальних дій посадовими особами органів місцевого самоврядування» до частини другої статті 40 Закону України «Про нотаріат». Вказані зміни до законодавства набрали чинності з 28 березня 2009 року (з дня опублікування).

Таким чином, можна зробити висновок, що посадові особи органів місцевого самоврядування посвідчують довіреності лише від громадян, які проживають на території сільської чи селищної ради, та не мають права посвідчувати довіреності від юридичних осіб.

Також законодавець у новій редакції виклав ч. 2 ст. 40 Закону України «Про нотаріат», відповідно до якої до нотаріально посвідчених довіреностей прирівнюються:

1) довіреності військовослужбовців або інших осіб, які перебувають на лікуванні в госпіталях, санаторіях та інших військово-лікувальних закладах, посвідчені начальниками цих закладів, їх заступниками з медичної частини, старшими або черговими лікарями;

2) довіреності військовослужбовців, а в пунктах дислокації військової частини, з'єднань, установ, військово-навчальних закладів, де немає нотаріуса чи посадових осіб органів місцевого самоврядування, які вчиняють нотаріальні дії, також довіреності працівників, членів їхніх сімей і членів сімей військовослужбовців, посвідчені командирами (начальниками) цих частин, з'єднань, установ або військово-навчальних закладів;

3) довіреності осіб, які перебувають у місцях позбавлення волі (слідчому ізоляторі), посвідчені начальником місця позбавлення волі (начальником слідчого ізолятора);

4) довіреності осіб, які проживають у населених пунктах, де немає нотаріусів, посвідчені уповноваженою на це посадовою особою органу місцевого самоврядування, крім довіреностей на право розпорядження нерухомим майном, довіреності на управління і розпорядження корпоративними правами та довіреностей на користування та розпорядження транспортними засобами.

Отже, посадові особи органів місцевого самоврядування при посвідченні вказаних довіреностей повинні керуватися «Порядком посвідчення заповітів і довіреностей, що прирівнюються до нотаріально посвідчених».

Відзначаємо як позитивний момент те, що нормативним актом (Законом України «Про внесення змін до Закону України «Про нотаріат»» від 1 жовтня 2008 р. № 614-VI), зокрема, у новій редакції викладено статті 14, 17, 18, 24–26, 28, 29, 33, 34, 42–47, 49–52 вказаного Закону, а також доповнено його статтями 29-1 та 29-2, 30-1.

Серед вказаних норм, на нашу думку, слід виокремити норми ст. 24–26, 28, 29, 29-1 та 29-2, 30-1, що стосуються провадження та припинення приватної нотаріальної діяльності.

Зміни, що вносилися до ст.ст. 42–47, 49–52 Закону України «Про нотаріат», стосувалися порядку вчинення нотаріальних дій, тобто нотаріального процесу. Значного прогресу зазнали норми щодо порядку встановлення особи, яка звернулася по вчинення нотаріальної дії; визначення обсягу цивільної дієздатності фізичних осіб і перевірка цивільної правоздатності та дієздатності юридичних осіб, перевірка повноважень представника фізичної або юридичної особи; а також встановлення намірів сторін вчиняти правочин та порядок підписання нотаріально посвідчуваних правочинів, заяв та інших документів.

Істотні зміни також внесено до статті 49 Закону, якою наведено дев'ять підстав відмови у вчиненні нотаріальних дій.

Наголошуємо, що у частині п'ятій статті 52 Закону законодавець констатує факт, що запис у реєстрі є доказом вчинення нотаріальної дії.

Також важливими є положення, передбачені ст. 40-1 Закону «Про нотаріат», якою було доповнено вказаний Закон, на підставі Закону України від 1 липня 2010 р. № 2398-VI «Про

державну реєстрацію актів цивільного стану» щодо засвідчення справжності підпису на документах начальником установи виконання покарань, яке прирівнюється до нотаріального засвідчення справжності підпису особи на документах, зміст яких не суперечить законам і які не мають характеру угод та не містять відомостей, що порочать честь і гідність людини⁵⁰.

Законом України від 18 травня 2010 р. № 2258-17 «Про внесення змін до Закону України «Про запобігання та протидію легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом», було внесено зміни до Закону України «Про запобігання та протидію легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом» і викладено у новій редакції.

Відповідно до ст. 8 вказаного Закону, нотаріуси є суб'єктами первинного фінансового моніторингу у випадках, якщо вони брали участь у підготовці і здійсненні правочину щодо: купівлі–продажу нерухомості; управління активами клієнта; управління банківським рахунком або рахунком у цінних паперах; залучення коштів для утворення юридичних осіб, забезпечення їх діяльності та управління ними; утворення юридичних осіб, забезпечення їх діяльності чи управління ними, а також купівлі–продажу юридичних осіб.

Нотаріуси є відповідальними за проведення фінансового моніторингу, а у разі порушення вимог Закону України «Про запобігання та протидію легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, або фінансуванню тероризму» несуть кримінальну, адміністративну та цивільно-правову відповідальність згідно зі законом, а також можуть бути позбавлені права проводити певні види діяльності згідно зі законом, а юридичні особи, які здійснювали фінансові операції з легалізації (відмивання) доходів або фінансували тероризм, можуть бути ліквідовані за рішенням суду⁵¹.

Новий поштовх реформі нотаріату дав наказ міністра юстиції України від 24 грудня 2010 р., яким була затверджена Концепція реформування органів нотаріату в Україні. Голов-

---

⁵⁰ Долинська М. С. Українське нотаріальне право: навч. посіб. К.: Юрінком Інтер, 2015. С. 103–104.

⁵¹ Долинська М. С. Нотаріус як суб'єкт первинного фінансового моніторингу. *Вісник Львівського університету. Серія юридична*. 2011. Вип. 54. С. 207.

ною метою реформування нотаріату було окреслено сприяння становленню цілісного підходу до визначення функцій нотаріату, надання населенню послуг правового та нотаріального характеру відповідно до міжнародних стандартів, а також поступове та системне реформування українського нотаріату як інституту позасудового захисту цивільних прав фізичних та юридичних осіб. Згідно з вказаною Концепцією, процес реформування відбуватиметься в декілька етапів⁵².

Задля реалізації Концепції Міністерством юстиції України проводиться аналіз нормативної бази у сфері нотаріату, ініціюється внесення відповідних змін і доповнень до чинного законодавства, запроваджується ухвалення інших нормативних актів, які сприятимуть регулюванню процесу реформування органів нотаріату, створюється механізм захисту інтересів трудового колективу державної нотаріальної контори та державного нотаріального архіву під час переходу до єдиного нотаріату, здійснюється законодавче закріплення соціальних прав та врегулювання належного пенсійного забезпечення нотаріусів.

У ст. 3 Закону України «Про нотаріат» (в редакції Закону України від 6 вересня 2012 р. № 5208-VI) встановлено, що нотаріусом може бути громадянин України, який має повну вищу юридичну освіту, володіє державною мовою, має стаж роботи у сфері права не менш як шість років, з них помічником нотаріуса або консультантом державної нотаріальної контори – не менш як три роки, склав кваліфікаційний іспит і отримав свідоцтво про право на зайняття нотаріальною діяльністю. Однак не може бути нотаріусом особа, яка має судимість, обмежена у дієздатності або визнана недієздатною за рішенням суду.

Порівняльний аналіз норм ст. 3 Закону України «Про нотаріат» (в редакції Закону № 3426-XII від 2 вересня 1993 р., в редакції Закону України від 1 жовтня 2008 р. № 614-VI та в редакції Закону України від 6 вересня 2012 р. № 5208-VI) свідчить про істотне коригування інституту нотаріуса, зокрема посилення вимог до особи, яка бажає стати нотаріусом: обов'язкове володіння особою українською мовою, наявність

---

⁵² Долинська М. С. Українське нотаріальне право: навч. посіб. К.: Юрінком Інтер, 2015. С. 45.

юридичного стажу, обов'язкова праця помічником нотаріуса або консультантом державної нотаріальної контори – не менш як три роки.

Статтею 21 Закону України «Про нотаріат» (в редакції Закону України від 6 вересня 2012 р. № 5208-VI «Про внесення змін до Закону України «Про нотаріат» щодо державного регулювання нотаріальної діяльності») передбачено, що контроль за організацією нотаріату, перевірка організації нотаріальної діяльності нотаріусів, дотримання ними порядку вчинення нотаріальних дій та виконання правил нотаріального діловодства здійснюються Міністерством юстиції України, Головним територіальним управлінням юстиції Міністерства юстиції України в Автономній Республіці Крим, головними територіальними управліннями юстиції в областях, містах Києві та Севастополі.

Законом України «Про внесення змін до Закону України «Про нотаріат» щодо державного регулювання нотаріальної діяльності» від 6 вересня 2012 р. № 5208-VI викладено у новій редакції ст. 13 названого Закону, якою встановлено вимоги до помічника нотаріуса, майже аналогічні вимогам до нотаріуса, і скасовано статтю, яка регулювала вимоги до стажиста нотаріуса.

Фактично вказаним Законом посаду стажиста нотаріуса замінено на посаду помічника нотаріуса, а термін стажування продовжено до трьох років. Також суттєво скорочено кількість помічників приватного нотаріуса, а також приватному нотаріусу заборонено мати більше одного помічника. Функціонування сучасного українського нотаріату відбувається на тлі бурхливого поступу науки й техніки, зокрема революційних змін в інформаційних технологіях.

Потреба населення України у різноманітних нотаріальних послугах сьогодні залишається досить великою. Кількісний склад нотаріату зростає, причому за рахунок приватних нотаріусів.

З метою забезпечення реалізації Концепції реформування органів нотаріату в Україні у 2012 р. було внесено зміни до Закону України «Про нотаріат», які набули чинності 1 січня 2013 р.

Ними вперше з часу незалежної України наведено визначення поняття «нотаріус», за яким він є уповноваженою держа-

вою фізичною особою, котра здійснює нотаріальну діяльність у державній нотаріальній конторі, державному нотаріальному архіві або незалежну професійну нотаріальну діяльність, зокрема посвідчує права, а також факти, що мають юридичне значення, та вчиняє інші нотаріальні дії, передбачені законом, з метою надання їм юридичної вірогідності.

Також удосконалено механізм допуску громадян до нотаріальної діяльності, який має забезпечити якісний відбір осіб, котрі хочуть займатися нотаріальною діяльністю, і таким чином максимально запобігти порушенням при здійсненні ними професійних обов'язків. Так, нотаріусом може бути громадянин України, який має повну вищу юридичну освіту, володіє державною мовою, має стаж роботи у сфері права не менш як шість років, з них помічником нотаріуса або консультантом державної нотаріальної контори – не менш як три роки, склав кваліфікаційний іспит і отримав свідоцтво про право на зайняття нотаріальною діяльністю. Ще одним нововведенням є запровадження поняття помічника нотаріуса замість стажиста, яким може бути громадянин України, котрий має повну вищу юридичну освіту, володіє державною мовою, має стаж роботи у сфері права не менш як три роки та закріплення етичних правил поведінки нотаріусів.

Надзвичайно важливим для нотаріату України є створення нотаріальних органів професійного самоврядування та запровадження обов'язковості членства у них нотаріусів. І цю особливість регламентовано змінами до Закону, які набрали чинності 1 січня 2012 р. Приміром, ст. 16 зазначає: «...професійне самоврядування нотаріусів функціонує на засадах законності, гласності, незалежності, демократичності, колегіальності, виборності, обов'язковості членства нотаріусів та виконання рішень органів професійного самоврядування, прийнятих відповідно до їх компетенції, забезпечення рівних можливостей доступу нотаріусів до участі в професійному самоврядуванні».

З 1 січня 2013 р. набрали чинності зміни до Закону України «Про державну реєстрацію речових прав на нерухоме майно та їх обтяжень», які полягають у тому, що державним реєстратором є нотаріус як спеціальний суб'єкт, на котрого покладені функції державного реєстратора речових прав на нерухоме майно та їх обтяжень і збільшено розмір страхової суми, яку

нотаріус повинен внести до початку зайняття приватною нотаріальною діяльністю, до однієї тисячі мінімальних заробітних плат.

Отож нотаріус забезпечував державну реєстрацію речових прав на нерухоме майно та їх обтяжень за нотаріально посвідченими ним правочинами.

Нотаріуси, відповідно до Закону «Про державну реєстрацію речових прав на нерухоме майно та їх обтяжень» в редакції Закону від 26.11.2015 р. № 834-VIII «Про внесення змін до Закону України «Про державну реєстрацію речових прав на нерухоме майно та їх обтяжень» та деяких інших законодавчих актів України щодо децентралізації повноважень з державної реєстрації речових прав на нерухоме майно та їх обтяжень», з 13 грудня 2015 року наділені повноваженнями державних реєстраторів прав на нерухоме майно та здійснюють державну реєстрацію речових прав на нерухоме майно та їх обтяжень як при вчиненні нотаріальної дії, так і без вчинення нотаріальної дії.

Постановою Кабінету Міністрів України від 25 грудня 2015 року № 1127 «Про державну реєстрацію речових прав на нерухоме майно та їх обтяжень» затверджено нові: Порядок державної реєстрації прав на нерухоме майно та їх обтяжень; Порядок надання інформації з Державного реєстру речових прав на нерухоме майно та Порядок доступу до Державного реєстру речових прав на нерухоме майно.

Зауважимо, що, згідно зі Законом України від 20 жовтня 2014 р. № 1709-VII «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо деяких питань спадкування», з 1 січня 2016 р. внесено зміни до Закону України «Про державну реєстрацію речових прав на нерухоме майно та їх обтяжень», за якими до системи органів державної реєстрації прав включено органи місцевого самоврядування сільських населених пунктів.

Варто вказати на те, що посадова особа органу місцевого самоврядування сільського населеного пункту як спеціальний суб'єкт здійснює функції державного реєстратора щодо реєстрації прав спадкоємців першої та другої черги за законом (і у разі спадкування ними за законом, і в разі спадкування ними за заповітом) і за правом представлення на успадковане

ними нерухоме майно, а також щодо реєстрації прав власності на частку в спільному майні подружжя у разі смерті одного із подружжя⁵³.

У межах цього дослідження варто зазначити, що Законом України від 14 жовтня 2014 р. № 1702-VII «Про запобігання та протидію легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, фінансуванню тероризму та фінансуванню розповсюдження зброї масового знищення», який набрав чинності 6 лютого 2015 року, визнано таким, що втратив чинність, Закон України «Про запобігання та протидію легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, або фінансуванню тероризму».

Законом України від 14 жовтня 2014 р. № 1702-VII «Про запобігання та протидію легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, фінансуванню тероризму та фінансуванню розповсюдження зброї масового знищення» суттєво доповнено ст. 8 Закону України «Про нотаріат», яким розширено поняття нотаріальної таємниці. Зокрема, на законодавчому рівні встановлено, що не є порушенням нотаріальної таємниці подання нотаріусом в установленому порядку та у випадках, передбачених Законом України «Про запобігання та протидію легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, фінансуванню тероризму та фінансуванню розповсюдження зброї масового знищення», інформації центральному органу виконавчої влади, що реалізує державну політику в сфері запобігання та протидії легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, фінансуванню тероризму та фінансуванню розповсюдження зброї масового знищення.

Варто вказати на те, що центральним органом виконавчої влади, що реалізує державну політику в сфері запобігання та протидії легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, фінансуванню тероризму та фінансуванню розповсюдження зброї масового знищення, є Державна служба фінансового моніторингу України, положення про яку затверджено постановою Кабінету Міністрів України від 17 вересня 2014 р. № 455.

---

⁵³ Долинська М. С. Українське нотаріальне право: навч. посіб. К.: Юрінком Інтер, 2015. С. 232.

Констатуємо, що з 6 лютого 2015 року фінансова операція підлягає обов'язковому фінансовому моніторингу у разі, якщо сума, на яку вона здійснюється, дорівнює чи перевищує 150 000 гривень або дорівнює чи перевищує суму в іноземній валюті, банківських металах, інших активах, еквівалентну 150 000 гривень та має одну або більше ознак, перелічених ч. 1 ст. 15 вказаного Закону України «Про запобігання та протидію легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, фінансуванню тероризму та фінансуванню розповсюдження зброї масового знищення».

Відповідно до вимог ст.ст. 6–9, 11 Закону України від 14 жовтня 2014 р. № 1702-VII «Про запобігання та протидію легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, фінансуванню тероризму та фінансуванню розповсюдження зброї масового знищення», Міністерство юстиції України як суб'єкт державного фінансового моніторингу Наказом від 18 червня 2015 р. № 999/5 затвердило «Положення про здійснення фінансового моніторингу суб'єктами первинного фінансового моніторингу, державне регулювання та нагляд за діяльністю яких здійснює Міністерство юстиції України» (zareєстроване в Міністерстві юстиції України 22 червня 2015 р. № 735/27180).

Також зауважуємо, що нові форми обліку інформації затверджено Наказом Міністерства фінансів України від 26 квітня 2013 р. № 496 «Про затвердження форм обліку та подання інформації, пов'язаної із здійсненням фінансового моніторингу, та інструкції щодо їх заповнення».

Нотаріуси як суб'єкти первинного фінансового моніторингу є відповідальними за проведення фінансового моніторингу, а у разі порушення вимог вказаного Закону несуть відповідальність за законом. Відповідно до ст. 24 Закону України від 14 жовтня 2014 р. № 1702-VII «Про запобігання та протидію легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, фінансуванню тероризму та фінансуванню розповсюдження зброї масового знищення», особи, винні у порушенні вимог вказаного Закону, несуть кримінальну, адміністративну та цивільно-правову відповідальність згідно зі законом, а також можуть бути позбавлені права провадити певні види діяльності за законом, а юридичні особи, які здійснювали фі-

нансові операції з легалізації (відмивання) доходів або фінансували тероризм, можуть бути ліквідовані за рішенням суду.

Також Наказом Міністерства юстиції України від 28.05.2015 р. № 810/5 «Про затвердження Порядку розгляду справ про порушення вимог законодавства, що регулює діяльність у сфері запобігання та протидії легалізації (відмивання) доходів, одержаних злочинним шляхом, фінансуванню тероризму та фінансуванню розповсюдження зброї масового знищення, та застосування санкцій».

Річ у тім, що нотаріус не несе дисциплінарної, адміністративної, цивільно-правової та кримінальної відповідальності за подання центральному органу виконавчої влади, що реалізує державну політику в сфері запобігання та протидії легалізації (відмивання) доходів, одержаних злочинним шляхом, фінансуванню тероризму та фінансуванню розповсюдження зброї масового знищення, інформації про фінансову операцію, навіть якщо такими діями завдано шкоди юридичним або фізичним особам, та за інші дії, якщо він діяв у межах виконання Закону України «Про запобігання та протидію легалізації (відмивання) доходів, одержаних злочинним шляхом, фінансуванню тероризму та фінансуванню розповсюдження зброї масового знищення».

Погоджуємося з О. Неліним, що існує потреба в детальному подальшому регулюванні нотаріальних дій, підвищенні кваліфікації нотаріусів та їхньої відповідальності, адже саме від якості роботи органів нотаріату залежить правильне функціонування цивільного обороту, ефективність захисту майнових прав і законних інтересів громадян і юридичних осіб тощо⁵⁴.

Варто підкреслити, що це питання вирішується на належному рівні. Наприклад, діє Наказ Міністерства юстиції України від 28 серпня 2014 р. № 1422/5 «Про затвердження Порядку підвищення кваліфікації нотаріусів, консультантів державних нотаріальних контор, державних нотаріальних архівів, помічників приватних нотаріусів», зареєстрований у Міністерстві юстиції України 29 серпня 2014 року за № 1046/25823.

---

⁵⁴ Нелін О. Теоретичні і практичні аспекти співвідношення права і закону в діяльності нотаріату в Україні. *Юридична Україна*. 2012. № 2. С. 4.

Наголошуємо, що статтю 1 Закону України «Про нотаріат» доповнено новою частиною згідно зі законами України: № 834-VIII від 26 листопада 2015 року «Про внесення змін до Закону України «Про державну реєстрацію речових прав на нерухоме майно та їх обтяжень» та деяких інших законодавчих актів України щодо децентралізації повноважень з державної реєстрації речових прав на нерухоме майно та їх обтяжень» та № 835-VIII від 26 листопада 2015 року «Про внесення змін до Закону України «Про державну реєстрацію юридичних осіб та фізичних осіб-підприємців» та деяких інших законодавчих актів України щодо децентралізації повноважень з державної реєстрації юридичних осіб, фізичних осіб-підприємців та громадських формувань» – відповідно до якої на нотаріусів, що працюють у державних нотаріальних конторах або займаються приватною нотаріальною діяльністю, законом може бути покладено вчинення інших дій, відмінних від нотаріальних, з метою надання їм юридичної вірогідності.

Доречно зазначити, що Законом України «Про внесення змін до Закону України «Про державну реєстрацію юридичних осіб та фізичних осіб-підприємців» та деяких інших законодавчих актів України щодо децентралізації повноважень з державної реєстрації юридичних осіб, фізичних осіб-підприємців та громадських формувань» від 26 листопада 2015 року № 835-VIII, нотаріуси з 1 січня 2016 року наділені повноваженнями державних реєстраторів у сфері державної реєстрації юридичних осіб, фізичних осіб-підприємців та громадських формувань.

Упродовж 2016–2018 років до Закону України «Про нотаріат» вносилися деякі зміни.

Скажімо, Законом України «Про виконавче провадження» від 2 червня 2016 року за № 1404-VIII суттєво розширено зміст статті 8 Закону України «Про нотаріат». Нотаріус отримав право надавати відповідні довідки про вчинені нотаріальні дії та інші документи протягом 10 робочих днів також на обґрунтовану письмову вимогу державного виконавця, приватного виконавця за виконавчим провадженням з обов'язковим зазначенням номера виконавчого провадження та реквізитів виконавчого документа, на підставі якого здійснюється виконавче провадження.

Законом України від 23 березня 2017 року за № 1983-VIII «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо підвищення рівня корпоративного управління в акціонерних товариствах» внесено зміни до статті 34 Закону України «Про нотаріат» шляхом встановлення нового виду нотаріальних дій, а саме: накладення заборони щодо відчуження грошових сум, що будуть зараховані заявником вимоги, визначеним відповідно до частини четвертої статті 65-2 Закону України «Про акціонерні товариства», на рахунок умовного зберігання (ескроу), відкритий відповідно до зазначеного Закону.

Законом України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо створення економічних передумов для посилення захисту права дитини на належне утримання» від 3 липня 2018 року № 2475-VIII внесено суттєві зміни до двох статей Закону України «Про нотаріат».

Зокрема, змінами до статті 8 встановлено, що не є порушенням нотаріальної таємниці надання відповідної інформації, в установленому порядку та у випадках, передбачених Законом України «Про виконавче провадження», органу державної виконавчої служби або приватному виконавцю.

Також законодавцем додано нову підставу для відмови у вчиненні нотаріусом нотаріальної дії, як-от: нотаріус повинен відмовити у вчиненні нотаріальних дій такій особі, яка звернулася з проханням про вчинення нотаріальної дії щодо відчуження належного їй майна, однак внесена до Єдиного реєстру боржників, зокрема за виконавчими провадженнями про стягнення аліментів за наявності заборгованості з відповідних платежів понад три місяці.

Запитання і завдання для самоконтролю

1. Як виникла нотаріальна діяльність?
2. Охарактеризуйте розвиток інституту нотаріату в Західній Європі.
3. Визначте особливості розвитку нотаріату на західноукраїнських землях.
4. Проведіть порівняльний аналіз доступу до професії нотаріуса за законодавством Російської імперії та Австро-Угорської імперії.

5. Охарактеризуйте радянський період розвитку українського нотаріату.

Список рекомендованих джерел

Основна література

1. Долинська М. С. Нотаріат: підручник. Л.: Ліга-Прес, 2018. 398 с.
2. Долинська М. С. Українське нотаріальне право. К.: Юрінком Інтер, 2015. 248 с.
3. Дякович М. М. Нотаріальне право України: навч. посіб. К.: Алерта; КНТ; ЦУЛ, 2009. 683 с.
4. Дякович М. М. Хрестоматія нотаріального права України: навч. посіб. К.: Істина, 2018. 480 с.
5. Комаров В. В., Баранкова В. В. Нотариат и нотариальный процесс: учебник / В. В. Комаров, В. В. Баранкова. Харьков: Консум, 1999. 240 с.
6. Комаров В. В., Баранкова В. В. Нотаріат в Україні: підручник. Х.: Право, 2011. 384 с.
7. Майкут Х. В. Нотаріат: курс лекцій. Львів.: Львівський державний університет внутрішніх справ, 2012. 212 с.
8. Медвідь Ф. М., Усенко В. Ф., Медвідь Я. Ф. Нотаріальний процес в Україні: навч. посіб. / за ред. Ф. М. Медвідя. К.: Атіка. 2006. 324 с.
9. Нотаріат в Україні: навч. посіб. / за ред. В. М. Бесчастного. К.: Знання, 2008. 494 с.
10. Нотаріат в Україні: навч. посіб. / за заг. ред. Ю. В. Нікітіна. К.: КВНЗ «Національна академія управління»; Алерта, 2016. 586 с.
11. Нотаріат України. У 3 кн. Кн. 1. Організація нотаріату з практикумом: підручник / за заг. ред. С. Я. Фурси. 3-є вид., допов. і перероб. К.: Алерта, 2015. 484 с.
12. Радзівєвська Л. Е., Пасічник С. Г. Нотаріат в Україні: навч. посіб. / за ред. Л. К. Радзівєвської. К.: Юрінком Інтер, 2000.
13. Сміян Л. С., Нікітін Ю. В., Хоменко П. Г. Нотаріат в Україні: навч. посіб. 2-е вид., стереотип. / за ред. Ю. В. Нікітіна. К.: КНТ, 2008. 632 с.
14. Теорія нотаріального процесу: науково-практичний посіб. / за заг. ред. С. Я. Фурси. К.: Алерта; Центр учбової літератури, 2012. 920 с.
15. Фурса С. Я., Фурса Є. І. Нотаріат в Україні. Теорія і практика: навч. посіб. для студ. закл. вищ. освіти. К.: А.С.К., 2001. 976 с.

Спеціальна література

1. Балинська О. М., Долинська М. С. Правове регулювання нотаріальної діяльності на західноукраїнських землях у складі Польщі (1921–1939 рр.) *Південноукраїнський правничий часопис*. 2018. № 1. С. 102–108.
2. Бойко І. Й. Правове регулювання цивільних відносин в Україні (ІХ–ХХ ст.). К.: Атіка, 2013. 348 с.
3. Долинська М. С. Генеза та еволюція нотаріальної діяльності на теренах Львівщини. Львів: Растр-7, 2018. 196 с.
4. Долинська М. С. Деякі питання призначення нотаріусів на західноукраїнських землях у XVI–XVIII ст. // International research and practice conference «Urgent problems of law on the modern stage of statehood development»: Conference proceedings, October 20–21, 2017. Lublin: Izdevnieciba «Baltija Publishing», 2017. С. 22–25.
5. Долинська М. С. До питання виникнення праорганів нотаріату на теренах Древнього Єгипту // Теоретико-прикладні проблеми правового регулювання в Україні: тези регіональної науково-практичної конференції (16 грудня 2016 року). Львів: ЛьвДУВС, 2016. С.165–168.
6. Долинська М. С. До питання доступу до нотаріальної діяльності у Візантійській імперії // Актуальні проблеми публічного та приватного права: матеріали міжнародної науково-практичної конференції (м. Запоріжжя, 25 травня 2018 р.). Запоріжжя: Класичний приватний університет, 2018. С. 25–28.
7. Долинська М. С. До питання історіографії та методології дослідження інституту українського нотаріату та нотаріального законодавства. *Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ*. 2015. Вип. 1. С. 136–145.
8. Долинська М. С. До питання правового регулювання нотаріальної діяльності у Візантійській імперії. *Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ. Серія юридична*. 2017. Вип. 1. С. 20–28.
9. Долинская М. С. До питання розвитку інституту нотаріальної таємниці в незалежній Україні // Правовые реформы в Молдове, Украине и Грузии в контексте евроинтеграционных процессов: международная научно-практическая конференция (Кишинев, Республика Молдова, 7–8 ноября 2014 г.). С. 29–31.
10. Долинська М. С. До питання зародження нотаріату та нотаріального законодавства за часів Древнього Риму // Юридична наука та практика у третьому тисячолітті: збірник доповідей міжнародної наукової конференції (м. Кошице, Словацька Республіка, 27–28 лютого 2015 р.) / Університет Павла Йозефа Шафарика. 2015. С. 13–15.

11. Долинська М. С. До питання про зародження нотаріату в Галицько-Волинській державі // Захист прав і свобод людини та громадянина в умовах формування правової держави: збірник тез IV Всеукр. наук.-практ. конф. (Львів, 27 травня 2015 року). Львів: В-во «Львівської політехніки», 2015. С. 220–222.
12. Долинська М. С. До питання зародження нотаріального процесу в древній Єврейській державі // Нормативно-правове регулювання новітніх релігійних рухів і сект: міжнародний досвід та українські перспективи: збірник матеріалів міжнародної науково-практичної конференції (м. Львів, 30–31 березня 2017 р.). 2017. С. 118–120.
13. Долинська М. С. До питання про зародження нотаріального процесу в Стародавній Індії // Захист прав і свобод людини та громадянина в умовах формування правової держави: збірник тез VI Всеукр. наук.-практ. конф. (Львів, 30 травня 2017 року). Львів: В-во «Львівської політехніки», 2017. С. 218–219.
14. Долинська М. С. Загальна характеристика Положення про державний нотаріат 1944 року як джерела українського нотаріального законодавства. *Право і суспільство*. 2017. № 6. С. 48–53.
15. Долинська М. С. Конституція України як джерело нотаріального процесу // Сучасний конституціоналізм: проблеми теорії та практики: матеріали наукового семінару (22 червня 2018 р.). Львів: ЛьвДУВС, 2018. С. 65–68.
16. Долинська М. С. Розвиток нотаріальної діяльності на західноукраїнських землях під юрисдикцією Речі Посполитої. *Порівняльно-аналітичне право*. 2017. № 4. С. 20–23.
17. Долинська М. Становлення нотаріату в Україні. *Нотаріат України*. 2015. № 5 (17). №. 39–46.
18. Долинська М. С. Особливості провадження нотаріальної діяльності на українських землях під час Другої світової війни. *Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ. Серія юридична*. 2017. Вип. 4. С. 118–127.
19. Долинська М. С. Особливості реалізації нотаріальної діяльності в незалежній Україні. *Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ*. 2015. Вип. 3. С. 75–84.
20. Долинська М. С. Становлення та розвиток законодавства про нотаріальну діяльність в Україні: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня д-ра юрид. наук: 12.00.01 – теорія та історія держави і права; історія політичних і правових учень. Львів: Львівський національний університет імені Івана Франка, 2017. 40 с.
21. Долинська М. С. Становлення та розвиток законодавства про нотаріальну діяльність в Україні: дис. .... д-ра юрид. наук: 12.00.01 –

- теорія та історія держави і права; історія політичних і правових учень. Львів: Львівський національний університет імені Івана Франка, 2017. 465 с.
22. Єфіменко Л. В. Передумови зародження нотаріату в українському праві. *Бюлетень Міністерства юстиції України*. 2010. № 4–5. С. 12–20.
  23. Єфіменко Л. В. Розвиток нотаріату в Україні: стан та проблеми. *Бюлетень Міністерства юстиції України*. 2010. № 8. С. 8–15.
  24. Єфіменко Л. Національний нотаріат: від Положення про нотаріальну частину до малої реформи нотаріату. *Нотаріат України*. 2015. № 5(17). С. 47–54.
  25. Журавльов Д. В. Становлення нотаріату в Україні: перспективи та шляхи розвитку. *Бюлетень Міністерства юстиції України*. 2011. № 10. С. 16–21.
  26. Заповіді і заповіти видатних людей / укл.: Р. Коритко, О. Бояківський. Львів: Тріада плюс, 2010. 380 с.
  27. Ільїна Ю. П. Значення «Положення про нотаріальну частину» 1866 року для розвитку нотаріату в Україні // Держава і право: матеріали міжнародної науково-практичної конференції (м. Миколаїв, 27–28 листопада 2009 р.). Миколаїв: Іліон, 2009. С. 48–49.
  28. Ільїна Ю. П. Значення радянського періоду розвитку українського нотаріату. *Право і суспільство*. 2010. № 6. С. 113–116.
  29. Кальницький М. Нариси історії нотаріату України. К.: Гопак, 2008. 144 с.
  30. Король О. М., Башта М. О. Чорнила нотаріуса віками не вицвітають / Вінницька обласна нотаріальна палата; кер. проекту С. М. Дунаєвська; укл. О. М. Король, М. О. Башта. Вінниця: ДП «Державна картографічна фабрика», 2009. 144 с.
  31. Нелін О. І. Інститут нотаріату в Україні: від минувшини до сьогодення: монографія. К.: Видавничо-поліграфічний центр «Київський університет», 2013. 130 с.
  32. Нелін О. І. Інститут нотаріату в Україні (IX–XVIII ст.): проблеми становлення. *Часопис Київського університету права*. 2013. № 1. С. 15–18.
  33. Нелін О. І. Інститут нотаріату в Україні та Росії (IX–XIX ст.): порівняльний аналіз. *Держава і право. Юридичні і політичні науки*. 2013. Вип. 60. С. 64–69.
  34. Нелін О. І. Становлення і розвиток інституту нотаріату в Україні (історико-правовий аспект). *Юридична Україна*. 2012. № 7. С. 11–15.

35. Никифорак М. В. Нотаріат на Буковині в другій половині XIX – на початку XX століття. *Науковий вісник Чернівецького університету. Правознавство*. 1999. Вип. 62. С. 61–63.
36. Орзіх Ю. Г. До історії формування та розвитку римського нотаріату. *Актуальні проблеми держави і права*. 2011. Вип. 59. С. 178–184.
37. Орзіх Ю. Г. Нотаріат у країнах Європи. *Актуальні проблеми держави і права*. 2012. № 66. С. 208–216.
38. Петришак Б. І. До історії публічного нотаріату у Львові XVI ст.: процедура призначення та присяги. *Архіви України*. 2010. № 3–4. С. 93–104.
39. Черниш В. М., Степаненко В. Д. До питання про історіографію вітчизняного нотаріату: історико-правовий аспект. *Бюлетень Міністерства юстиції України*. 2009. № 12. С. 39–47.
40. Шевчук Л. Е. Нотаріат в Україні у складі Російської імперії. *Вісник Львівського університету. Серія юридична*. 2013. Вип. 57. С. 154–162.
41. Шевчук Л. До питання про історію нотаріату в контексті історії держави і права України // Проблеми державотворення і захисту прав людини в Україні: матеріали XXI звітної науково-практичної конференції (м. Львів, 12–13 лютого 2015 р.). С. 138–140.
42. Ясінська Л. Е. Європейська правова традиція та розвиток інституту нотаріату в Україні. *Бюлетень Міністерства юстиції України*. 2010. № 8. С. 153–162.

Нормативно-правові акти

1. Законъ зъ дня 25 Липця 1871, дотычно заведенія нового нотаріатского порядка. *Вісник Законів Державних для Королівств и Краёв в Державной Думе заступленних*. 1871. № 95. Ч. XXXVII.
2. Звід місцевих законів Західних губерній: проект. СПб., 1910. 446 с.
3. Конституція України, прийнята 28 червня 1996 року. *Відомості Верховної Ради України*. 1996. № 30. Ст. 141.
4. Положення про державний нотаріат: Постанова РНК від 20.04.1923. *Збірник законів і розпоряджень Робітничо-Селянського Уряду України*. 1923. № 13. Арт. 232. С. 419–428.
5. Постанова ВЦВК і РНК УСРР «Нотаріальна Устава» від 25 липня 1928 р. *Збірник Указонень та Розпоряджень Робітничо-Селянського Уряду України*. 1928. № 20. Арт. 183.
6. Про нотаріат: Закон України від 2 вересня 1993 р. №3425-ХП. *Відомості Верховної Ради України*. 1993. №39. Ст. 383.

7. Про внесення змін до Закону України «Про нотаріат»: Закон України від 1 жовтня 2008 р. № 614-V. *Відомості Верховної Ради України*. 2009. № 13. Ст. 161.
8. Про внесення змін до Закону України «Про нотаріат» щодо державного регулювання нотаріальної діяльності»: Закон України від 6 вересня 2012 р. № 5208-VI. *Урядовий кур'єр*. 2012. № 189.
9. Про поліпшення організації державного нотаріату УРСР: Постанова РНК УРСР від 27.12.1940. *ЗП УРСР*. 1941. № 3. Ст. 28.
10. Про державну реєстрацію речових прав на нерухоме майно та їх обтяжень: Постанова Кабінету Міністрів України від 25.12.2015 р. № 1127. *Офіційний вісник України*. 2016. № 2. Ст. 108.
11. Про виконавче провадження: Закон України від 2 червня 2016 р. за № 1404-VIII. *Відомості Верховної Ради України*. 2016. № 30. Ст. 542.
12. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо підвищення рівня корпоративного управління в акціонерних товариствах: Закон України від 23 березня 2017 р. № 1983-VIII. *Відомості Верховної Ради України*. 2017. № 25. Ст. 289.
13. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо створення економічних передумов для посилення захисту права дитини на належне утримання: Закон України від 3 липня 2018 р. № 2475-VIII. *Відомості Верховної Ради України*. 2018. № 36. Ст. 272.

Розділ 2

НОТАРІАТ В УКРАЇНІ. НОТАРІАЛЬНЕ ПРОЦЕСУАЛЬНЕ ПРАВО УКРАЇНИ: ПОНЯТТЯ, СИСТЕМА

2.1. Поняття нотаріату та його функції

Інститут нотаріату як об'єкт наукового дослідження становить важливий феномен, що вимагає до себе пильної уваги у вітчизняній юридичній науці. Це зумовлено низкою обставин, з-поміж яких вирізняються необхідність з'ясувати поняття та правову природу інституту нотаріату, його роль у механізмі захисту прав і свобод людини та громадянина, його місце в системі правових інститутів і галузей права, основоположних функцій, співвідношення з інститутами влади та громадянського суспільства⁵⁵.

Слово «нотаріус» походить від латинського «notarius», тобто «писар, стенограф, секретар». Термін «нотаріат» у сучасному українському праві є багатозначний та вживається в декількох значеннях. Імпонує думка авторів, які виокремлюють чотири значення нотаріату, а саме:

1) як систему органів та посадових осіб, зокрема нотаріусів, які вчиняють нотаріальні дії;

2) як галузь права;

3) як галузь законодавства;

4) як наукову та навчальну дисципліну.

Скажімо, К. Ф. Досінчук вважає, що нотаріат – це сукупність органів і посадових осіб, на яких покладено обов'язок вчинення нотаріальних дій, регулювання та контролю за їх організацією, захисту прав та інтересів фізичних і юридичних осіб⁵⁶.

⁵⁵ Чижмарь К. І. Поняття нотаріату: питання правової природи. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія: Юриспруденція*. 2014. № 9-1. С. 138.

⁵⁶ Досінчук К. Ф. Поняття, завдання та функції нотаріату в Україні: окремі аспекти. *Часопис Київського університету права*. 2013. С. 132.

Найпоширенішим у юридичній літературі є законодавче визначення поняття нотаріату. Відповідно до ст. 1 Закону України «Про нотаріат» (далі – Закон), нотаріат в Україні – це система органів і посадових осіб, на які покладено обов'язок посвідчувати права, а також факти, що мають юридичне значення, та вчиняти інші нотаріальні дії, передбачені цим Законом, з метою надання їм юридичної вірогідності.

Вчинення нотаріальних дій в Україні покладається на нотаріусів, які працюють у державних нотаріальних конторах, державних нотаріальних архівах (державні нотаріуси) або займаються приватною нотаріальною діяльністю (приватні нотаріуси).

У населених пунктах, де немає нотаріусів, нотаріальні дії учиняються уповноваженими на це посадовими особами органів місцевого самоврядування відповідно до компетенції, визначеної у ст. 37 Закону України «Про нотаріат».

Вчинення нотаріальних дій за кордоном покладається на консульські установи України, а у випадках, передбачених чинним законодавством, – на дипломатичні представництва України.

Посвідчення заповітів і довіреностей, прирівняних до нотаріальних, може провадитись особами, вказаними у ст. 40 Закону. Основними завданнями нотаріату є:

- забезпечувати захист і охорону прав власності, права і законні інтереси фізичних та юридичних осіб;
- сприяти зміцненню законності та правопорядку в суспільстві;
- запобігати правопорушенням.

На думку Х. В. Майкут, нинішнім завданням нотаріату є стабільний розвиток практики належного застосування чинного законодавства, зокрема таких галузей права, як цивільного, сімейного, земельного тощо, законне та якісне здійснення нотаріальної діяльності, забезпечення прав, свобод людини і громадянина, їх охорона та захист⁵⁷.

Отже, нотаріат України – це система органів і посадових осіб, на які законодавством України покладено обов'язок

---

⁵⁷ Майкут Х. В. Нотаріат: курс лекцій. Львів: Львівський державний університет внутрішніх справ, 2012. С. 10.

вчиняти нотаріальні дії від імені держави Україна, що спрямовані на юридичне закріплення безспірних цивільних прав і фактів та здійснюються з метою захисту прав та законних інтересів фізичних і юридичних осіб, котрі звертаються по вчинення нотаріальних дій.

Особливість нотаріальної діяльності полягає в тому, що вона, як правило, – не захист, а попередження порушення права. Тому предметом нотаріальної діяльності є лише безспірні справи та правочини. Функції права висвітлюють предметно-змістову роль, «роботу» права у суспільстві. Тому знання функцій права дає можливість скласти уявлення про те, чого саме очікувати від функціонування юридичного права (юридичного регулювання). Крім того, через пізнання функцій права усвідомлюється соціальна значущість юридичної діяльності, а також діяльності тих посадових осіб, чия робота так чи інакше «вплетена» у процес регулювання⁵⁸.

Функції нотаріату – це основні напрями його діяльності, які властиві лише йому.

З метою сприяння становленню цілісного підходу до визначення функцій нотаріату та побудови чіткої структури нотаріальних органів для надання населенню послуг правового та нотаріального характеру відповідно до міжнародних стандартів, а також поступового і системного реформування українського нотаріату як інституту позасудового захисту цивільних прав фізичних та юридичних осіб Наказом Міністерства юстиції від 24 грудня 2010 р. № 3290/5 затверджено Концепцію реформування органів нотаріату в Україні. З метою реалізації Концепції Міністерством юстиції України проводиться аналіз нормативної бази у сфері нотаріату, ініціюється внесення відповідних змін і доповнень до чинного законодавства, запроваджується прийняття інших нормативних актів, які сприятимуть регулюванню процесу реформування органів нотаріату, створення механізму захисту інтересів трудового колективу державної нотаріальної контори та державного нотаріального архіву при переході до єдиного нотаріату, законодавче закріплення соціальних прав та врегулювання пенсійного забезпечення нотаріусів.

---

⁵⁸ Рабінович П. М. Основи загальної теорії права та держави: навч. посіб. Вид. 9-е, зі змінами. Львів: Край, 2007. С. 98.

Дослідженням функцій нотаріату присвятили свої роботи В. В. Баранкова, В. В. Комаров та М. М. Дякович, В. В. Самсонов, Л. К. Радзієвська та С. Г. Пасічник, С. Я. Фурса, Є. І. Фурса та інші науковці.

Функції нотаріату можна розділити на дві великі групи:

1) соціальні, які характеризують місце нотаріату в системі органів цивільної юрисдикції та правової системи України;

2) нотаріально-спеціальні, які відображають особливості, специфіку нотаріальної діяльності щодо учасників нотаріального процесу.

Залежно від характеру та змісту впливу на цивільні правовідносини функції нотаріату можна поділити на регулятивну, охоронну та контрольну.

Деякі функції нотаріату потребують детальнішого розгляду.

1. Функція надання правової допомоги особам, які звернулися по вчинення нотаріальних дій.

Зараз ця функція набуває дедалі більшого значення. На її виконання Міністерство юстиції України скерувало Наказ від 30 травня 2008 р. № 914 «Про поліпшення роботи з надання нотаріальних послуг населенню», який припинив свою дію 10 липня 2014 р.

Згідно зі ст. 2 Закону України «Про нотаріат», з метою забезпечення доступності населення до нотаріальних послуг та поліпшення роботи з надання таких послуг Міністерством юстиції України 7 липня 2014 р. видано Наказ за № 1066/5 «Про забезпечення організації доступності населення до нотаріальних послуг та поліпшення роботи з надання таких послуг».

Відповідно до Наказу, зокрема, зобов'язано начальників Головного управління юстиції Міністерства юстиції України в Автономній Республіці Крим, головних управлінь юстиції в областях, містах Києві та Севастополі з метою поліпшення роботи з надання нотаріальних послуг населенню посилити контроль за дотриманням встановлених вимог щодо організації роботи державних нотаріальних контор шляхом перегляду та за потреби розробки нових графіків роботи державних нотаріальних контор і графіків прийому громадян у державних нотаріальних конторах з урахуванням навантаження, зручності та доступності населення до нотаріальних послуг;

установлення загальних вихідних днів для державних нотаріальних контор (неділя та понеділок), а за наявності декількох державних нотаріальних контор в одному населеному пункті установлення для таких державних нотаріальних контор різних вихідних днів (субота, неділя або неділя, понеділок); активізувати роботу виїзних громадських приймалень зі залученням державних і приватних нотаріусів згідно з графіками, затвердженими начальниками Головного територіального управління юстиції Міністерства юстиції України в Автономній Республіці Крим, головних територіальних управлінь юстиції в областях, містах Києві та Севастополі (надалі – управління юстиції); з метою впровадження системного та обов'язкового підвищення кваліфікації посадових осіб органів місцевого самоврядування щодо вчинення ними нотаріальних дій та роботи з єдиними і державними реєстрами, що функціонують у системі Міністерства юстиції України, затвердити графіки проведення навчань вказаних осіб та забезпечити участь у них державних і приватних нотаріусів, а також забезпечити надання їм у межах компетенції методичної допомоги.

Особливу увагу в Наказі зосереджено на проведенні постійної та ефективної правороз'яснювальної роботи серед населення з питань вчинення нотаріальних дій. Зобов'язано вказаних вище посадових осіб:

- забезпечити організацію роботи з підготовки відповідних публікацій та виступів на радіо, телебаченні працівниками головних управлінь юстиції зі залученням державних і приватних нотаріусів;

- розмістити найбільш актуальні роз'яснення чи публікації безпосередньо в приміщеннях державних нотаріальних контор та в приміщеннях, де розташовано робочі місця приватних нотаріусів;

- здійснювати розсилку найбільш актуальних роз'яснень чи публікацій до місцевих органів виконавчої влади, органів місцевого самоврядування для розміщення в доступних для користування населення місцях (сільські ради, сільські клуби, бібліотеки тощо) та до громадських приймалень з надання безоплатної первинної правової допомоги;

- оновити зразки документів, які потрібні для відчуження рухомого та нерухомого майна, оформлення спадкових

прав, їх охорони тощо, та надати ці матеріали головам сільських, селищних, міських рад для розміщення в доступних для користування населення місцях та в громадських приймальнях з надання безоплатної первинної правової допомоги;

– забезпечити можливість надання консультацій на офіційних веб-сторінках Головного територіального управління юстиції Міністерства юстиції України в Автономній Республіці Крим, головних територіальних управлінь юстиції в областях, містах Києві та Севастополі в режимі «запитання–відповідь» за допомогою засобів електронної пошти;

– розміщувати публікації, роз'яснення та зразки документів на офіційних веб-сторінках Головного територіального управління юстиції Міністерства юстиції України в Автономній Республіці Крим, головних територіальних управлінь юстиції в областях, містах Києві та Севастополі;

– забезпечити створення «гарячих ліній» з питань організації роботи та діяльності державних нотаріальних контор, приватних нотаріусів, забезпечення населення нотаріальними послугами та скласти графіки їх проведення.

Згідно зі ст. 5 Закону України «Про нотаріат», нотаріус зобов'язаний сприяти громадянам, підприємствам, установам і організаціям у здійсненні їхніх прав та захисті законних інтересів, роз'яснювати права і обов'язки, попереджати про наслідки вчинюваних нотаріальних дій для того, щоб юридична необізнаність не могла бути використана їм на шкоду. Вказана функція наближає українських нотаріусів до нотаріусів латинської школи, які беруть безпосередню участь у підготовці контрактів, здійснюють певну діяльність як порадики сторін, намагаючись виключити саму можливість виникнення правових спорів⁵⁹.

2. Функція забезпечення законності (правоохоронна) при вчиненні нотаріальних дій.

Правоохоронна діяльність нотаріату здійснюється шляхом вчинення лише тих нотаріальних дій, які передбачені законом.

---

⁵⁹ Комаров В. В., Баранкова В. В. Нотариат и нотариальный процесс: учебник. Харьков: Консум, 1999. С. 57–58.

Вчиняючи нотаріальні дії, особливо посвідчуючи правочини, нотаріус перевіряє наявність усіх необхідних юридичних фактів для їх укладення та посвідчення. Зокрема, нотаріус встановлює й перевіряє правоздатність та дієздатність сторін правочинів, належність суб'єктивних прав, які вони передають іншим особам, та ін. Також нотаріус зобов'язаний на стадії вчинення нотаріальних дій охороняти законні права та інтереси громадян, фізичних осіб, які звернулися до нього по вчинення нотаріальних дій шляхом надання консультацій, роз'яснень законодавства щодо наслідків укладення правочинів або вчинення тих чи інших дій.

Тобто в цьому разі нотаріус виступає органом превентивного (попереджувального) правосуддя, захищаючи права та інтереси учасників правочину, щоб їхня необізнаність не могла бути використана їм на шкоду. Правочин, укладений та посвідчений в нотаріальному порядку, гарантує набувачу майна захист від усяких несподіванок, є правомірним і сталим.

Також роль нотаріуса як попереджувального органу проявляється в тому, що, відповідно до ч. 4 ст. 5 Закону України «Про нотаріат», нотаріус зобов'язаний відмовити у вчиненні нотаріальної дії в разі її невідповідності законодавству України або міжнародним договорам.

3. Функція правозастосовна (правореалізаційна).

Вказана функція є однією з найпоширеніших у діяльності нотаріату та віддзеркалює місце нотаріату у системі суб'єктивних прав і виконання зобов'язань. За загальним правилом, застосування права – це особлива форма правореалізації, владна правова діяльність органів держави, спрямована на реалізацію правових принципів, яка відбувається в особливому порядку і має результатом видання правозастосовних актів дій⁶⁰.

Залежно від способів правореалізаційна функція поділяється на: виконання, використання, дотримання та застосування права.

На нотаріусі лежить обов'язок забезпечити належні правові умови для правореалізаційної функції учасників нотаріаль-

---

⁶⁰ Дякович М. М. Хрестоматія нотаріального права України: навч. посіб. К.: Істина, 2018. С. 15.

ної дії, зокрема шляхом забезпечення умов правомірної поведінки учасників цивільного обороту, щодо яких вчиняються нотаріальні дії. Нотаріус, вчиняючи нотаріальні дії, виконує, використовує та дотримує вимоги правових норм (матеріального та процесуального характеру), зважаючи на надані йому повноваження.

На думку С. Я. Фурси, Є. І. Фурси⁶¹, нотаріату властива й **правоаналізуюча функція**. Тобто нотаріус має право визначати межі дозволеної поведінки в тих правовідносинах, що врегульовані законом, а також коли така регулятивна функція надає можливість для декількох альтернативних варіантів правової поведінки, які не мають прямої заборони закону і не порушують прав інших суб'єктів, а крім того, коли навіть такі правовідносини не мають аналогів. Тобто, вчиняючи нотаріальні дії, нотаріус, встановлюючи дійсні наміри сторін, визначає межі дозволеної поведінки сторін правочинів. Зокрема, нотаріус, аналізуючи норми чинного законодавства, робить висновки щодо можливості або неможливості застосування аналогії зі законом при вчиненні нотаріальних дій, які відповідають волевиявленню сторін, при цьому дотримуючись законодавства⁶².

Застосування права нотаріусом здійснюється щодо конкретних фактичних ситуацій. Так, при вчиненні виконавчого напису нотаріус одночасно застосовує норми як матеріального права, так і процедурного характеру, санкціонуючи цим примусове здійснення порушених прав, а сам виконавчий напис має силу виконавчого документа.

Діяльність нотаріату торкається найбільш важливих і суттєвих аспектів здійснення прав громадянами та юридичними особами і тому мусить здійснюватися в процесуальній формі, яка забезпечує єдність та адекватність правового змісту і юридичної форми правочину чи вчинення інших дій; виявляє дійсне волевиявлення сторін.

---

⁶¹ Фурса С. Я., Фурса Є. І. Нотаріат в Україні. Теорія і практика: навч. посіб. для студ. закл. вищ. освіти. К.: А.С.К., 2001. С. 15.

⁶² Долинська М. С. Українське нотаріальне право. К.: Юрінком Інтер, 2015. С. 55.

4. Попереджувально-профілактична функція (попереджувальне правосуддя).

Ця функція останнім часом набирає дедалі більшого значення, оскільки нотаріус, посвідчуючи правочин за участю сторін, повинен сприяти попередженню правопорушень.

Зокрема, свою діяльність він спрямовує на попередження виникнення конфліктів і спорів у цивільно-правових відносинах як при укладенні правочину, так і тих, які виникнуть у майбутньому. На відміну від судової діяльності, предметом нотаріальної діяльності є безспірні справи.

Таким чином, інституту нотаріату в правовій державі відводиться ключова роль не тільки в наданні правової допомоги громадянам, юридичним особам та в забезпеченні їхньої правової безпеки, а й у запобіганні спорам між учасниками договірних відносин.

Участь нотаріуса у розробленні умов правочину перед його практичним виконанням дає змогу уникнути виникнення спорів про право між сторонами за укладеним та нотаріально посвідченим правочином, а також робить їх відносини більш стабільними та передбачуваними, надто в умовах ринку. Участь нотаріуса допомагає забезпечити кожному зі сторін правочину правовим захистом уже на стадії оформлення права та договору, а судовий захист може бути потрібен пізніше, на стадії спору⁶³.

5. Функція забезпечення безспірності та доказової сили документів. Недійсність договору, правочину визнається лише в судовому порядку. Однак у разі виникнення спору в суді щодо нотаріально посвідченого договору, сторони мають можливість швидше доказати свої права, оскільки зміст прав та обов'язків сторін правочину, справжність їхніх підписів, час посвідчення офіційно підтверджені в нотаріальному порядку⁶⁴.

Нотаріальну діяльність слід розглядати як специфічну правову форму діяльності, суть якої полягає в тому, що в межах

---

⁶³ Комаров В. В., Баранкова В. В. Нотариат и нотариальный процесс: учебник. Харьков: Консум, 1999. С. 61.

⁶⁴ Там само. С. 57.

її здійснюється застосування правових норм шляхом реалізації нотаріусом юрисдикційних повноважень у безспірних справах.

Нотаріус оформляє волю суб'єктів правочинів, а суд та інші правоохоронні органи вирішують спори учасників, які виникли внаслідок угоди правочинів. Також нотаріальна діяльність має превентивний (попереджувальний) характер, оскільки захищає права та законні інтереси громадян від можливих порушень у майбутньому, надаючи нотаріальним документам безспірного характеру.

6. Функція охорони та захисту цивільних прав і законних інтересів учасників нотаріального процесу.

Нотаріус, вчиняючи нотаріальні дії, зокрема, здійснює заходи зі захисту прав, свобод та законних інтересів усіх суб'єктів нотаріального процесу.

Законодавець у статті 15 Цивільного кодексу України закріплює право кожної особи (фізичної чи юридичної) на захист свого цивільного права у разі його порушення, невизнання або оспорювання.

Ми погоджуємося з тим, що захист суб'єктивних цивільних прав здійснюється у встановленому законом порядку, тобто за допомогою застосування належних форм, засобів і способів захисту⁶⁵.

Під формою захисту суб'єктивних цивільних прав та інтересів у цивільному праві розуміється комплекс внутрішніх взаємоузгоджених організаційних заходів щодо захисту суб'єктивних прав, що відбуваються в рамках єдиного правового режиму (поля) та здійснюваних уповноваженими органами, а також самою уповноваженою особою (носієм права).

О. О. Добровольський та С. А. Іванова вказують на позовну й непозовну форму захисту цивільних прав та інтересів⁶⁶.

Вважаємо слушною позицію Є.О. Харитонова, який вирізняє такі форми захисту цивільних прав: судовий захист (ст. 16 ЦК

---

⁶⁵ Яроцький В. Л., Борисова В. І., Спасибо-Фатеева І. В., Жилінкова І. В. Приватноправові механізми здійснення та захисту суб'єктивних прав фізичних та юридичних осіб: кол. монографія / за ред. В. Л. Яроцького. Х.: Юрайт, 2013. С. 197–202.

⁶⁶ Добровольский А. А., Иванова С. А. Основные проблемы исковой формы защиты права. М.: Изд-во МГУ, 1979. С. 25.

України), адміністративний захист (ст. 17 ЦК України), захист нотаріусом (ст. 18 ЦК України), самозахист (ст. 19 ЦК України), захист за допомогою інших громадських, державних і міжнародних інституцій та органів⁶⁷.

Таким чином, проаналізувавши погляди різних учених, доходимо висновку про існування двох основних форм захисту цивільних прав: юрисдикційної та неюрисдикційної. Суть юрисдикційної форми полягає в тому, що особа, право якої порушено, оспорується чи не визнається, звертається по захист до державного чи іншого компетентного органу, який уповноважений вживати належних заходів для відновлення порушеного права або припинення правопорушення⁶⁸.

Погоджуємося з тими вченими, котрі вважають, що у державі існує як загальний, так і спеціальний порядок захисту порушеного права. Спеціальний порядок включає в себе нотаріальний захист, а також адміністративний захист. Загальний порядок порушеного права відбувається у судовому порядку.

Наприклад, нотаріальний порядок захисту порушеного права врегульовано статтею 18 Цивільного кодексу України (вчинення виконавчого напису на борговому документі), а також статтею 5 Закону України «Про нотаріат», яка встановлює обов'язки нотаріуса. Зокрема, законодавець зобов'язує нотаріуса сприяти громадянам, підприємствам, установам і організаціям у здійсненні їхніх прав і захисті законних інтересів.

В. М. Марченко та Н. В. Саутенко констатують, що редакція ст. 18 ЦК України звужує роль нотаріуса лише до захисту цивільних прав шляхом вчинення виконавчого напису, ігноруючи охоронну функцію, та не відображає всієї суті нотаріату, що призводить до невикористання всіх можливостей та потенціалу цього інституту. Вказані автори вважають, що поза увагою законодавця залишилися інші нотаріальні дії, котрі так чи інакше спрямовані на захист прав осіб, зокрема: накладен-

---

⁶⁷ Харитонов Є. О., Саніахметова Н. О. Цивільне право України: підручник. К.: Істина, 2003. С. 183.

⁶⁸ Яроцький В. Л., Борисова В. І., Спасибо-Фатеева І. В., Жилінкова І. В. Приватноправові механізми здійснення та захисту суб'єктивних прав фізичних та юридичних осіб: кол. монографія / за ред. В. Л. Яроцького. Х.: Юрайт, 2013. С. 203.

ня нотаріусами заборони щодо відчуження нерухомого майна (майнових прав на нерухоме майно) і транспортних засобів, що підлягають державній реєстрації; прийняття нотаріусами на зберігання документів; посвідчення фактів, що фізична чи юридична особа є виконавцем заповіту, та фактів, що фізична особа є живою, перебування фізичної особи в певному місці, часу пред'явлення документів; прийняття нотаріусами в депозит грошових сум та цінних паперів; вжиття нотаріусами заходів щодо охорони спадкового майна, що за своєю суттю сприяють захисту нотаріусами цивільних прав громадян та юридичних осіб⁶⁹.

Іншої думки дотримується Л. Баранова, яка стверджує, що лише у разі вчинення виконавчого напису нотаріус здійснює захист цивільних прав. На переконання автора, всі перелічені вище нотаріальні дії спрямовані не на захист цивільних права, а на охорону або попередження їх порушення⁷⁰.

За О. І. Мацегоріним, з положень глави третьої ЦК України «Захист цивільних прав та інтересів» випливає, що під захистом слід розуміти дії уповноваженого суб'єкта, а також діяльність юрисдикційних органів та осіб, які у передбаченому законом порядку зобов'язані вжити достатніх заходів для повнення порушеного, оспорюваного чи невизнаного цивільного права⁷¹.

І. Г. Бережна вважає, що тільки виконавчий напис є основним позасудовим безспірним способом примусового виконання зобов'язань, який дає можливість кредиторі при додержанні певних формальних вимог за допомогою нотаріуса

---

⁶⁹ Цивільний кодекс України: Науково-практичний коментар (пояснення, тлумачення, рекомендації з використанням позицій вищих судових інстанцій, Міністерства юстиції, науковців, фахівців). Т. 1: Загальні положення / за ред. І. В. Спасибо-Фатєєвої. Серія «Коментарі та аналітика». Х.: ФОП Колісник А. А., 2010. С. 193–194.

⁷⁰ Яроцький В. Л., Борисова В. І., Спасибо-Фатєєва І. В., Жилінкова І. В. Приватноправові механізми здійснення та захисту суб'єктивних прав фізичних та юридичних осіб: кол. монографія / за ред. В. Л. Яроцького. Х.: Юрайт, 2013. С. 208.

⁷¹ Мацегорін О. І. Поняття та зміст захисту цивільних прав. *Часопис Київського університету права*. 2011. № 3. С. 144.

здійснити швидке поновлення його порушених прав у разі невиконання боржником своїх обов'язків⁷².

Викликає застереження твердження про те, що пропонується віднести захист цивільних прав нотаріусом до адміністративної форми, пояснене фактом призначення нотаріуса на посаду, а також контролем за виконанням професійних обов'язків нотаріуса органом юстиції⁷³, а нотаріальні органи вважати або органами державного управління з адміністративним характером діяльності⁷⁴, або органами, які є за своєю суттю адміністративними, однак з особливим статусом⁷⁵.

Підтримуємо думку Т. М. Підлубної, що нотаріус не працює на правах адміністративного органу, не управляє якоюсь сферою, а застосовує норми права, як і суд. Доречним є акцент на тому, що правова природа нотаріату не управлінська, а правозастосовна. Хоча органи управління також займаються правозастосуванням, але для них більш характерне застосуванням норм права у формі оперативно-виконавчої діяльності, під якою розуміють організацію виконання правових норм, позитивне регулювання за допомогою індивідуальних актів. Очевидним є той факт, що специфіка розгляду справи нотаріальним органом полягає в тому, що нотаріус не перебуває в особливих відносинах з особами, котрі звертаються по здійсненню нотаріальної дії, і зазвичай не зацікавлений у результаті⁷⁶.

Має рацію Х. В. Майкут, стверджуючи, що, на відміну від судової діяльності, предметом якої є переважно спори про право, специфіка розгляду справ нотаріальними органами полягає в тому, що повноваження нотаріуса поширюється винятково на вирішення безспірних справ. При цьому слід зазначити,

---

⁷² Бережна І. Г. Способи захисту цивільних прав та інтересів нотаріусом. *Форум права*. 2012. № 4. С. 82. URL: <http://arhive.nbu.gov.ua/e-journals/FP/2012-4/12bigtin.pdf>

⁷³ Вершинин А. П. Способы защиты гражданских прав в суде: дисс. ... д-ра юрид. наук: 12.00.03. СПб., 1998. С. 20–21.

⁷⁴ Радзівєвська Л. К., Пасічник С. Г. Нотаріат в Україні. К.: Юрінком Інтер, 2000. С. 15.

⁷⁵ Дякович М. М. Нотаріальне право України: навч. посіб. К.: Алерта; КНТ; ЦУЛ, 2009. С. 21–22.

⁷⁶ Підлубна Т. М. Нотаріальна форма захисту цивільних прав та інтересів. *Науковий вісник Чернівецького університету. Серія «Правознавство»*. 2010. Вип. 533. С. 45.

що захист прав нотаріусами не має остаточного характеру. Дії нотаріальних органів можуть бути оскаржені в суді⁷⁷.

На думку М. М. Дякович, «нотаріальна охорона суб'єктивних прав і законних інтересів учасників цивільних правовідносин полягає у створенні певних правових гарантій суб'єктивного права на випадок його можливого порушення. На підтвердження посвідченого права або факту нотаріусом створюється нотаріальний акт, який кваліфікується як доказ. На захист порушеного або оспорюваного права чи факту, який підтверджений нотаріальним актом, застосовується спрощений порядок у рамках нотаріального процесу»⁷⁸.

Як справедливо зазначає С. Я. Фурса, «наслідком вчинення будь-якої нотаріальної дії є винесений нотаріусом акт, який є завершальною складовою нотаріальної дії. Правові акти, які є волевиявленням нотаріуса на вчинення нотаріальних дій та фіксують їх результати, оформляються нотаріусом, згідно з законом, у письмовій формі, шляхом вчинення або ж різного роду написів, або ж оформленням певного свідоцтва чи складенням акта тощо»⁷⁹.

Держава через нотаріальний акт, який приймає нотаріус, здійснює охорону (захист) цивільних прав. Реальність охорони (захисту) цивільних прав нотаріусом забезпечується публічністю нотаріальної діяльності, тобто: нотаріус вчиняє нотаріальні дії від імені держави, що передбачає здійснення ним державно-владних повноважень. На думку М. Дякович, встановлений дозвільний порядок нотаріальної діяльності, який передбачає особливі кваліфікаційні вимоги до кандидатів на посаду нотаріуса, гарантії нотаріальної діяльності, які забезпечують неупередженість та незалежність нотаріальної діяльності, створюють необхідні умови для встановлення у кожному окремому випадку фактичного складу, потрібно для

---

⁷⁷ Майкут Х. В. До питання нотаріальної форми захисту цивільних прав. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Юриспруденція*. 2013. Вип. 6-1 (2). С. 67.

⁷⁸ Дякович М.М. Нотаріальний акт як інструмент охорони (захисту) прав та законних інтересів учасників цивільних правовідносин. *Бюлетень Міністерства юстиції України*. 2013. № 9. С. 21.

⁷⁹ Теорія нотаріального процесу: наук.-практ. посіб. / за заг. ред. С. Я. Фурси. К.: Алерта; Центр учбової літератури, 2012. С. 551.

прийняття нотаріального акта. Завдяки вищезазначеним умовам, які передують створенню нотаріального акта, він виконує низку особливо важливих завдань, наділений доказовою і виконавчою силою, є вагомим інструментом в охороні та захисті прав і законних інтересів осіб, які звертаються до нотаріуса. Автор констатує, що нотаріальний акт – це, по суті, акт правозастосування норм цивільного права⁸⁰.

Погоджуємося з думкою Н. В. Паламарчук, що поняття «нотаріальна форма захисту цивільного права» треба розуміти у єдності матеріального і процесуального аспектів. У матеріальному розумінні нотаріальна форма захисту цивільного права – це комплекс внутрішньо узгоджених організаційних заходів стосовно відновлення порушеного, невизнаного чи оспорюваного права, а також попередження порушення права, що здійснюється нотаріусом (державним чи приватним). Нотаріальна форма захисту у процесуальному значенні – це способи здійснення процесуальних дій, що виконуються за певними правилами у певному порядку нотаріусом⁸¹.

На наш погляд, сюди доцільно віднести вчинення дій не лише нотаріусами, а й іншими посадовими чи службовими особами, уповноваженими на це законом.

Н. В. Паламарчук стверджує, що нотаріальна форма захисту є самостійним видом юрисдикційної форми захисту цивільних прав. Цій формі властиві такі риси:

- 1) є публічно-приватною формою захисту цивільних прав, що обумовлено правовим статусом нотаріуса;
- 2) обмежується рамками безспірної цивільної юрисдикції;
- 3) є процедурною, оскільки здійснюється у суворій відповідності до правил вчинення нотаріальних дій;
- 4) є літеральною, оскільки здійснюється шляхом прийняття (підготовки, видання) письмового акта⁸².

Має рацію автор, наголошуючи, що способами захисту нотаріусом цивільних прав є вчинення таких нотаріальних дій:

---

⁸⁰ Дякович М. М. Нотаріальний акт як інструмент охорони (захисту) прав та законних інтересів учасників цивільних правовідносин. *Бюлетень Міністерства юстиції України*. 2013. № 9. С. 26.

⁸¹ Паламарчук Н. В. Форма і способи захисту цивільних прав нотаріусом. *Молодий вчений*. 2014. № 6 (2). С. 116.

⁸² Там само.

накладення нотаріусами заборони щодо відчуження нерухомого майна (майнових прав на нерухоме майно), що підлягають державній реєстрації; прийняття на зберігання документів; посвідчення фактів, що фізична чи юридична особа є виконавцем заповіту, та фактів, що особа є живою, перебування фізичної особи в певному місці, часу пред'явлення документів; прийняття нотаріусами в депозит грошових сум та цінних паперів; вжиття нотаріусами заходів щодо охорони спадкового майна; опис майна фізичної особи, яка визнана безвісно відсутньою або місце перебування якої невідоме; засвідчення вірності копій (фотокопій) документів і виписок з них; засвідчення справжності підпису на документах; засвідчення вірності перекладу документів з однієї мови на іншу⁸³.

Погоджуємося з твердженням Х. В. Майкут, що право на захист кожний учасник цивільних правовідносин здійснює на свій розсуд за власним волевиявленням. На сьогодні в уповноваженої особи є достатньо широкий вибір форм захисту цивільних прав та інтересів. У кожному конкретному випадку особа, права та інтереси якої порушені, самостійно вирішує всі питання, пов'язані з вибором засобів захисту та їх практичної реалізації, про ефективність і доцільність використання тієї чи іншої форми захисту, зокрема нотаріальної⁸⁴.

7. Фіскальна функція нотаріату.

Вказана функція покликана вирішувати низку державних завдань.

У її контексті, на погляд М. М. Дякович, нотаріат слід розглядати як допоміжний орган держави, на який покладено обов'язок контролювати сплату фізичними та юридичними особами, що звертаються по вчинення нотаріальних дій, податків і зборів, визначених законодавством України (пенсійний збір за придбання нерухомості тощо)⁸⁵.

---

⁸³ Паламарчук Н. В. Форма і способи захисту цивільних прав нотаріусом. *Молодий вчений*. 2014. № 6 (2). С. 116–117.

⁸⁴ Майкут Х. В. До питання нотаріальної форми захисту цивільних прав. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Юриспруденція*. 2013. Вип. 6-1 (2). С. 67.

⁸⁵ Дякович М. М. Нотаріальне право України: навч. посіб. К.: Алерта; КНТ; ЦУЛ, 2009. С. 20.

Зауважимо, що, відповідно до Указу Президента України «Про впорядкування справляння плати за вчинення нотаріальних дій» від 10 липня 1998 р. № 762/982, плата, яка справляється приватними нотаріусами за вчинення нотаріальних дій, не може бути меншою від розміру ставок державного мита, що справляється державними нотаріусами за аналогічні нотаріальні дії.

Роль нотаріату в житті суспільства виражається в його функціях, які не є сталими, а змінюються (розширюються) із розвитком нотаріату незалежної України. Розмежування нотаріальних функцій допомагає відобразити місце нотаріату в сучасному суспільстві як особливого правового інституту та показати специфіку його діяльності щодо учасників учинюваних нотаріальних дій.

Функції нотаріату є взаємопов'язаними та системно впливають на нотаріальну діяльність, яка здійснюється і державними, і приватними нотаріусами від імені держави та спрямована на захист прав і законних інтересів громадян, юридичних осіб, держави⁸⁶.

2.2. Предмет і методи нотаріального процесуального права

Предмет правового регулювання – це сукупність суспільних відносин, урегульованих правом.

Предмет нотаріальної діяльності складається з двох частин: самого провадження нотаріальної діяльності, а також вчинення уповноваженими на це органами нотаріальних дій.

Заслуговує на увагу думка Г. Г. Черемних, що предметом регулювання у сфері здійснення нотаріальної діяльності є суспільні відносини, які складаються у процесі вчинення нотаріусом та іншими уповноваженими особами нотаріальних дій. Однією зі сторін цих відносин є нотаріус або інша особа, котра уповноважена законом вчиняти нотаріальні дії, а з другої – громадяни і юридичні особи, які звертаються по вчинення нотаріальних дій.

---

⁸⁶ Долинська М. С. Функції українського нотаріату: поняття та види. *Форум права*. 2011. № 4. С. 208.

Тобто предметом нотаріального права є суспільні відносини, що виникають з приводу проведення самої нотаріальної діяльності, а також відносини з приводу вчинення нотаріальних дій, які виникають між нотаріусом та клієнтом, між нотаріусом та державними органами.

Багатьма авторами охарактеризовано нотаріальну діяльність, основними ознаками якої є такі:

1) здійснення нотаріальної діяльності, визначеної в ст. 1 Закону України «Про нотаріат» спеціальними органами, зокрема нотаріусами;

2) нотаріальна діяльність провадиться з метою надання юридичної вірогідності посвідчених нотаріусами прав, а також фактів, що мають юридичне значення, та вчинення інших нотаріальних дій;

3) вчинення нотаріальних дій від імені держави та відповідно до законодавства України;

4) діяльність під особисту відповідальність приватного нотаріуса за шкоду, заподіяну особі внаслідок незаконних дій або недбалості за ст. 27 Закону України «Про нотаріат»;

5) повноваження щодо вчинення нотаріальних дій;

6) некомерційний характер нотаріальної діяльності тощо.

На думку С. Я. Фурси та Є. І. Фурси, змістом діяльності нотаріату є два глобальні та стратегічні завдання – правоохоронна та правозахисна діяльність, які покладено державою на спеціальну структуру органів і додатково на окремих посадових осіб⁸⁷.

Нотаріальна діяльність – це професійна непідприємницька діяльність нотаріусів, спрямована на сприяння громадянам, підприємствам, установам та організаціям у реалізації їхнього права на захист законних інтересів, яка здійснюється шляхом вчинення ними нотаріальних дій відповідно до чинного законодавства України.

Предметом нотаріальної діяльності є безспірні справи, тобто в нотаріальному порядку підлягають укладенню лише ті правочини, які відповідають волі сторін.

---

⁸⁷ Фурса С. Я., Фурса Є. І. Нотаріат в Україні. Теорія і практика: навч. посіб. для студ. закл. вищ. освіти. К.: А.С.К., 2001. С. 39.

Предмет нотаріальної діяльності назагал формується з двох складових: провадження нотаріальної діяльності, а також порядку вчинення нотаріальних дій уповноваженими на це органами (нотаріату та квазінотаріату). Під методом правового регулювання розуміють сукупність засобів, прийомів, за допомогою яких право впливає на суспільні відносини.

При провадженні нотаріальної діяльності та вчинення нотаріальними органами нотаріальних дій виникають суспільні відносини, що включають елементи різних відносин, які впливають з різних галузей права, зокрема цивільного, адміністративного, податкового, сімейного, земельного, аграрного. Тому для нотаріального права, як і для більшості інших галузей права, характерні такі прийоми юридичного впливу: публічно-правовий (імперативний, або адміністративно-правовий) та приватно-правовий (диспозитивний, або цивільно-правовий) методи правового регулювання.

Імперативний метод полягає в тому, що регулювання зверху вниз здійснюється на владно-імперативних засадах.

Диспозитивний метод передбачає таке:

1) особа, яка отримала свідоцтво про право на зайняття нотаріальною діяльністю, самостійно визначає: чи буде вона працювати у державній нотаріальній конторі, чи займатиметься приватною нотаріальною практикою; нотаріальний округ, в якому вона здійснюватиме свою діяльність, та інше;

2) юридична рівність сторін – учасників нотаріального процесу;

3) ініціатива сторін при встановленні правовідносин щодо вчинення певних нотаріальних дій;

4) можливість вибору учасниками нотаріального процесу варіанту поведінки, яка не суперечать чинному законодавству.

Отже, під час регулювання нотаріальних процесуальних відносин зазвичай використовуються два основні методи: імперативний та диспозитивний.

Поряд зі застосуванням зазначених загальноправових методів в нотаріальному праві, зважаючи на специфіку ведення нотаріальної діяльності, використовуються специфічні способи впливу на поведінку суб'єктів нотаріальних правовідносин, зокрема нотаріусів (скажімо, припинення нотаріальної діяльності, зупинення нотаріальної діяльності приватного нотаріуса, рекомендації, уповноваження).

Тому доречно вести мову про наявність характерного для нотаріального процесуального права змішаного методу правового регулювання, який охоплює імперативний та диспозитивний методи, способи і прийоми регулювання нотаріальних відносин та передбачає провадження нотаріальної діяльності й учинення нотаріальними органами нотаріальних дій з додержанням норм чинного законодавства України⁸⁸.

Отже, нотаріальна діяльність – це професійна непідприємницька діяльність нотаріусів, спрямована на сприяння громадянам, підприємствам, установам та організаціям у реалізації їхнього права на захист законних інтересів, яка здійснюється шляхом учинення ними як нотаріальних дій відповідно до чинного законодавства України, так і інших нотаріальних дій, передбачених законодавством України, з метою надання їм юридичної вірогідності.

2.3. Принципи нотаріального процесу: поняття, їх система, класифікація та значення

Право будується та функціонує на підставі визначених принципів, які виражають його суть і соціальне значення.

Термін «принцип» походить від латинського «*principio*», що означає «основа, початок, першооснова». Принципи – це те, що становить зміст права. У принципах ніби кристалізуються характерні риси як права загалом, так і його конкретної галузі чи підгалузі. Принципи права чітко виражені в конкретних правових приписах. Вони нібито розчинені в праві, розлиті в ньому, пронизують собою практично всі чи майже всі правові норми⁸⁹.

Принципи права – це основні вихідні засади, які юридично закріплюють об'єктивні закономірності суспільного життя.

Принципи права лежать в основі діяльності правової держави, всіх органів державної влади та є стрижнем усієї системи права держави. Держава уповноважила нотаріусів

---

⁸⁸ Долинська М. С. Поняття, предмет та методи українського нотаріального права. *Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ*. 2012. № 2 (59). С. 192.

⁸⁹ Алексеев С. С. Проблемы теории права. Т. 1. Свердловск, 1972. С. 102–103.

на вчинення нотаріальних дій. Звідси впливає їх значущість для регулювання суспільних відносин та юридичної практики, що слугуватиме основою правильного застосування юридичних норм при вчиненні нотаріусами нотаріальних дій, зокрема при посвідченні правочинів.

Під принципами нотаріального процесу розуміють головні засади, на яких базується нотаріальний процес, тобто здійснення нотаріальної діяльності, порядок вчинення нотаріальних дій нотаріальними та квазінотаріальними органами України, зокрема нотаріусами.

Застосування конкретних процесуальних норм права можливе лише з урахуванням положень, які містять загальні принципи права.

Становлення і розвиток нотаріального процесу базується як на загальноправових принципах, так і на галузевих.

Значення принципів діяльності та організації нотаріату, з погляду С. Я. Фурси, Є. І. Фурси, полягає в тому, що вони:

- є основою для об'єднання всіх норм та інститутів в одну галузь права, тобто є індивідуалізуючою ознакою цієї галузі права;

- є похідною основою для тлумачення норм законодавства, розуміння їх змісту та значення;

- не тільки характеризують нотаріат України, а й є головною підставою для порівняння норм, що регулюють діяльність нотаріату, поряд з аналогічними нормами законодавства іноземних країн та, щонайперше, з країнами Міжнародного союзу латинського нотаріату⁹⁰.

На думку В. В. Баранкової, В. В. Комарова, принципи нотаріального процесу за сферою поширення можна класифікувати на загальноправові (характерні для всіх галузей права); міжгалузеві (загальні з цивільним процесом); галузеві (властиві тільки нотаріальній діяльності). За функціональною ознакою доцільно виокремити принципи організації нотаріату та принципи здійснення нотаріальної діяльності⁹¹.

---

⁹⁰ Фурса С. Я, Фурса Є. І. Нотаріат в Україні. Теорія і практика: навч. посіб. для студ. закл. вищ. освіти. К., 2001. С. 69.

⁹¹ Комаров В. В., Баранкова В. В. Нотариат и нотариальный процесс: учебник. Харьков: Консум, 1999. С. 91.

Відповідно до джерел закріплення принципів нотаріального процесу в спеціальному нотаріальному законодавстві існує поділ на принципи: законності; обґрунтованості нотаріальних актів; диспозитивності; безпосередності; державної мови нотаріального провадження; сприяння громадянам та організаціям у реалізації їхніх прав; таємниці вчинення нотаріальних дій⁹².

Залежно від об'єкта правового регулювання виділяють дві групи принципів нотаріального процесуального права:

1) організаційні, тобто принципи, які визначають організацію нотаріату:

– право громадян та юридичних осіб на юридичну допомогу;

– публічність системи нотаріату;

– здійснення нотаріальної діяльності спеціально уповноваженими на це особами;

– незалежність та неупередженість нотаріуса;

– право на оскарження нотаріальних дій;

2) функціональні, які визначають здійснення нотаріальної діяльності:

– законність;

– рівність усіх громадян і юридичних осіб під час здійснення нотаріальної діяльності;

– процесуальність нотаріальної діяльності;

– національна мова нотаріальної діяльності⁹³.

Розглянемо **основні принципи** нотаріального процесуального права України.

1. Принцип законності. Статтею 8 Конституції передбачається, що в Україні визнається і діє принцип верховенства права. Закони та інші нормативно-правові акти приймаються на основі Конституції і повинні їй відповідати, її норми є нормами прямої дії. Погоджуємося з думкою С. Я. Фурси та Є. І. Фурси з приводу того, що принцип верховенства права – це принцип верховенства закону. А принцип верховенства

⁹² Комаров В. В., Баранкова В. В. Нотаріат в Україні: підручник. Х.: Право, 2011. С.100.

⁹³ Дякович М. М. Нотаріальне право України: навч. посіб. К.: Алерта; КНТ; ЦУЛ, 2009. С. 28.

закону у власному розумінні цього поняття означає визначальну, провідну роль закону в правовій системі, зокрема в системі джерел права, його вищу юридичну силу щодо підзаконних актів. Тобто принцип верховенства закону означає співвідношення закону та інших нормативно-правових актів⁹⁴.

Як слушно зауважує М. М. Дякович, принцип законності можна назвати принципом, який лежить в основі всіх принципів нотаріального права, оскільки всі інші принципи є принципами реалізації законності. Порушення суб'єктами нотаріального права будь-якого принципу нотаріального права має наслідком порушення принципу законності⁹⁵.

Принцип законності в нотаріальній діяльності слід розглядати у двох аспектах, а саме:

- всі дії нотаріусів та осіб, які уповноважені державою на вчинення нотаріальних дій, повинні відповідати законодавству України;
- фізичні та юридичні особи, які звертаються по вчинення нотаріальних дій, також мають дотримуватися норм чинного законодавства.

Відповідно до ст. 2 Закону України «Про нотаріат», правовою основою діяльності нотаріату є Конституція України, Закон України «Про нотаріат» та інші законодавчі акти України. Вчиняючи нотаріальну дію, нотаріуси чи уповноважені на вчинення нотаріальних дій особи підтверджують цим законність і достовірність нотаріальної дії та запобігають можливим порушенням прав та інтересів осіб, які звернулися до них. Порушення встановленого законодавством порядку вчинення нотаріальних дій призводить до недійсності нотаріального акта (правочину)⁹⁶.

Правовою гарантією реалізації принципу законності у нотаріальному процесі є право (відповідно до ст. 50 Закону України «Про нотаріат») на оскарження нотаріальної дії або відмови у її вчиненні.

---

⁹⁴ Фурса С. Я, Фурса Є. І. Нотаріат в Україні. Теорія і практика: навч. посіб. для студ. закл. вищ. освіти. К., 2001. С. 69.

⁹⁵ Дякович М. М. Хрестоматія нотаріального права України: навч. посіб. К.: Істина, 2018. С. 27.

⁹⁶ Долинська М. С. Основні принципи українського нотаріального права. *Науковий Вісник Львівського державного університету внутрішніх справ. Серія юридична.* 2012. Вип. 1. С. 102.

Також нотаріус або посадова особа, яка вчиняє нотаріальні дії, у разі виявлення під час вчинення нотаріальних дій порушення законодавства негайно повідомляє про це відповідні правоохоронні органи для вжиття належних заходів.

На дотримання нотаріусами принципу законності при вчиненні нотаріальних дій указано в статтях 5, 7, 21, 39, 47, 49, 51 Закону України «Про нотаріат».

2. Принцип обґрунтованості нотаріальних актів. Цей принцип вимагає, щоби вчинювані нотаріальні дії здійснювалися на підставі дійсних обставин, які були підтверджені необхідними відомостями та документами⁹⁷.

Наприклад, доказ спадково-родинних відносин мусить бути підтверджений документально на підставі не лише свідоцтва про державну реєстрацію смерті спадкодавця, а ще й свідоцтва про державну реєстрацію народження дочки померлого, свідоцтва про державну реєстрацію її шлюбу (у разі зміни прізвища), виданих державними органами реєстрації актів цивільного стану⁹⁸.

Також відомостями про належність спадкодавцю вкладу на ім'я спадкодавця є повідомлення кредитної установи про наявність вкладу, яке надано на запит нотаріуса, в провадженні якого знаходиться спадкова справа.

Нотаріус повинен дати належну оцінку наданим матеріалам щодо їх належності та достовірності. Тобто зобов'язаний перевірити, чи пред'явлений документ виданий належним органом, підписаний відповідною посадовою особою, чи дотримана форма документа, чи має чинність документ на час пред'явлення та інші обставини.

Пред'явлення зацікавленою особою нотаріусу всіх необхідних документів для вчинення нотаріальних дій – найважливіша умова правильного вирішення нотаріальної справи, одна з гарантій недопущення нотаріусом помилок. Перелік потрібних документів, як правило, визначено в законодавстві. При цьому нотаріус чи інша посадова особа, яка вчиняє

---

⁹⁷ Комаров В. В., Баранкова В. В. Нотариат и нотариальный процесс: учебник. Харьков: Консум, 1999. С. 94.

⁹⁸ Долинська М. С. Українське нотаріальне право. К.: Юрінком Інтер, 2015. С. 63.

нотаріальну дію, не вправі вимагати від зацікавленої особи документи, які не причетні до вчинюваної нотаріальної дії, крім встановлених законодавством⁹⁹.

Принцип обґрунтованості закріплено в статтях 42, 46, 47, 54, 55 та ін. Закону України «Про нотаріат», які зобов'язують нотаріуса перевірити наявність певних фактів для вчинення тієї чи іншої нотаріальної дії.

Так, відповідно до ст. 46 згаданого Закону, нотаріуси або посадова особа, котра вчиняє нотаріальні дії, мають право вимагати від фізичних та юридичних осіб відомості й документи, необхідні для вчинення нотаріальної дії. Відомості та документи, необхідні для вчинення нотаріальних дій, повинні бути подані в строк, визначений нотаріусом. Цей строк не може перевищувати одного місяця. До речі, неподання відомостей та документів на вимогу нотаріуса є підставою для відкладення, зупинення вчинення нотаріальної дії або відмови у її вчиненні.

3. Принцип рівності перед законом під час здійснення нотаріальної діяльності. Цей принцип відображено у ст. 24 Конституції України, де передбачено рівність усіх перед законом. Тобто кожна людина, яка звернулася до нотаріуса за вчиненням нотаріальних дій, не повинна мати привілеїв за будь-якими ознаками, зокрема щодо політичних, релігійних переконань, майнового стану, місця проживання та іншого.

Принцип рівності перед законом поширюється на нотаріусів незалежно від того, чи вони є державними, чи займаються приватною нотаріальною практикою, як-от у ст. 1 Закону України «Про нотаріат» передбачено, що документи, оформлені державними і приватними нотаріусами, мають однакову юридичну силу.

Відмінності, які стосуються організації нотаріальної діяльності, оплати за вчинення нотаріальних дій, оплати праці, відповідальності нотаріуса, залишаються, однак їх не можна розглядати як відступ від принципу рівності, оскільки це залежить від об'єктивних причин реформування системи нотаріату в напрямі найбільшої відповідності принципам ла-

---

⁹⁹ Комаров В. В., Баранкова В. В. Нотариат и нотариальный процесс: учебник. Харьков: Консум, 1999. С. 95.

тинського нотаріату та не належить до принципу рівності суб'єктів нотаріального права перед законом¹⁰⁰.

Варті уваги твердження С. Я. Фурси та Є. І. Фурси про те, що нотаріус не має жодних переваг порівняно зі суб'єктами, котрі до нього звернулися. Ба більше, нотаріус – особа, покликана за законом (і за ст. 5 Закону України «Про нотаріат», і за присягою) до вчинення нотаріальних дій і сприяння громадянам у вчиненні нотаріальних дій¹⁰¹.

4. Принцип диспозитивності. Законодавець передбачає необхідність особистої ініціативи зацікавленої особи в охороні її прав та інтересів. Тому принцип диспозитивності в нотаріальному процесі полягає в тому, що нотаріальне провадження може виникнути, як правило, тільки за ініціативою заінтересованих осіб, а не нотаріальних органів¹⁰².

Органи нотаріату та квазінотаріату вчиняють нотаріальні дії тільки за наявності письмової чи усної заяви такої особи. Приміром, подача заяви як засобу порушення нотаріального процесу передбачена статтями 57, 67, 70 Закону. А статті 80–82 вказують, що посвідчення фактів перебування громадянина в живих, перебування громадянина у визначеному місці, тотожності громадянина з особою, зображеною на фотографії, здійснюється на прохання громадянина¹⁰³. За загальним правилом, органи нотаріату та квазінотаріату дій за власною ініціативою не вчиняють. Винятки становлять випадки, передбачені законом, коли нотаріальні дії можуть відбуватися за ініціативою нотаріусів чи інших осіб. Наприклад, відповідно до ст. 60 Закону, нотаріуси за місцем відкриття спадщини за повідомленням підприємств, установ, організацій, громадян або за своєю ініціативою вживають заходів з охорони спадкового майна, якщо це потрібно в інтересах спадкоємців, відказоодержувачів, кредиторів чи держави. Однак заходи

---

¹⁰⁰ Дякович М. М. Хрестоматія нотаріального права України: навч. посіб. К.: Істина, 2018. С. 28.

¹⁰¹ Фурса С. Я., Фурса Є. І. Нотаріат в Україні. Теорія і практика: навч. посіб. для студ. закл. вищ. освіти. К., 2001. С. 79.

¹⁰² Комаров В. В., Баранкова В. В. Нотаріат в Україні: підручник. Х.: Право, 2011. С. 104.

¹⁰³ Там само.

охорони майна померлого не вживаються, якщо спадкоємці померлого проживали разом із ним або якщо спадкоємці є, але ніхто з них не заявляє про необхідність вжиття таких заходів. Ще один виняток із розглянутого принципу передбачено ст. 73 Закону. Йдеться про накладення заборони відчуження нерухомого майна. Це нотаріальна дія, що забезпечує законність правочинів (договору позички, довічного утримання, застави житлового будинку, квартири, дачі, садового будинку, гаража, земельної ділянки, іншого нерухомого майна)¹⁰⁴.

5. Принцип безпосередності. Цей принцип відіграє важливу роль у діяльності нотаріату та у нотаріальному процесі зокрема.

Відповідно до ч. 1 ст. 43 Закону України «Про нотаріат», під час вчинення нотаріальних дій мають бути присутні всі учасники правочинів та не допускається вчинення нотаріальної дії у разі відсутності її учасників або їх уповноважених представників. Також при вчиненні нотаріальної дії нотаріуси зобов'язані: встановити особу учасників цивільних відносин та перевірити дійсність і законність пред'явлених документів.

Посвідчуючи правочини, нотаріус перевіряє справжність підписів учасників правочинів та інших осіб, які звернулися по вчинення нотаріальної дії.

Відповідно до ч. 2 ст. 45 Закону, нотаріально посвідчувані правочини, а також заяви та інші документи підписуються у присутності нотаріуса. Якщо заява чи інший документ підписані за відсутності нотаріуса, особа, яка звернулася по вчинення нотаріальної дії, мусить особисто підтвердити, що документ підписаний нею.

Якщо фізична особа внаслідок фізичної вади або хвороби не може власноручно підписати документ, то за її дорученням у її присутності та в присутності нотаріуса цей документ може підписати інша особа. Про причини, з яких фізична особа, яка звернулася по вчинення нотаріальної дії, не могла підписати документ, зазначається у посвідчувальному написі. Правочин за особу, яка не може підписати його, не може підписувати особа, на користь або за участю якої його посвідчено.

---

¹⁰⁴ Комаров В. В., Баранкова В. В. Нотаріат в Україні: підручник. Х.: Право, 2011. С. 104.

Важливим виявом принципу безпосередності є вчинення нотаріусами такого виду правочину, як посвідчення заповіту. Адже заповіт вчиняється особисто заповідачем, тож посвідчення заповіту через представника не допускається.

5. Принцип сприяння громадянам, підприємствам, установам та організаціям у здійсненні їхніх прав і законних інтересів. Цим принципом у ст. 5 Закону України «Про нотаріат» передбачено обов'язок нотаріуса роз'яснювати права й обов'язки учасників правочину, попереджувати про наслідки вчинюваних нотаріальних дій для того, щоб юридична необізнаність не могла бути використана їм на шкоду.

Нотаріус виступає як неупереджений радник та поборник захисту прав усіх сторін угоди та всіх осіб, які звертаються по вчинення нотаріальних дій.

Роз'яснення громадянам їхніх прав та обов'язків як до, так і після вчинення нотаріальних дій, а також роз'яснення несумлінного виконання зазначених у документах умов є однією з найважливіших функцій нотаріуса.

Погоджуємося з В. Баранковою та В. Комаровим, що аналіз статей нинішнього Закону України «Про нотаріат» наводить на думку, що розглянутий принцип реалізується в таких повноваженнях нотаріуса, як з'ясування відповідності волевиявлення особи її діям і намірам (ч. 2 ст. 54 Закону) і надання допомоги у виборі оптимального варіанта правочину, що, своєю чергою, полягає в:

- роз'ясненні прав і обов'язків, відповідних законів і підзаконних актів;
- попередженні про наслідки вчинених нотаріальних дій (ст. 5 Закону);
- складанні проектів правочинів і заяв, виготовленні копій документів і виписок з них (ст. 4. Закону);
- витребуванні необхідних документів-доказів (ст. 46 Закону України «Про нотаріат»)¹⁰⁵.

6. Принцип таємниці вчинення нотаріальних дій. Цей принцип найкраще відображає специфіку діяльності нотаріальних органів держави. Згідно зі ст. 8 Закону України

---

¹⁰⁵ Комаров В. В., Баранкова В. В. Нотаріат в Україні: підручник. Х.: Право, 2011. С. 105–106.

«Про нотаріат», нотаріальна таємниця – сукупність відомостей, отриманих під час вчинення нотаріальної дії або звернення до нотаріуса заінтересованої особи, зокрема про особу, її майно, особисті майнові та немайнові права і обов'язки тощо.

Власне таємниця нотаріальної діяльності, надто нотаріальної дії, має забезпечити недоторканність приватного життя громадян, які звертаються до приватного нотаріуса¹⁰⁶.

Недарма законодавець до обов'язків нотаріуса (відповідно до ст. 5 Закону України «Про нотаріат») відносить збереження в таємниці відомостей, одержаних ним у зв'язку з вчиненням нотаріальних дій. Також, даючи присягу, особа, якій вперше надано право займатися нотаріальною діяльністю, присягає зберігати професійну таємницю¹⁰⁷.

Лише Законом України «Про внесення змін до Закону України «Про нотаріат» від 1 жовтня 2008 р. № 614-VI було викладено в новій редакції ст. 8 Закону, якою змінено назву статті та на законодавчому рівні наведено дефініцію нотаріальної таємниці. Нотаріальна таємниця – сукупність відомостей, отриманих під час вчинення нотаріальної дії або звернення до нотаріуса заінтересованої особи, зокрема про особу, її майно, особисті майнові та немайнові права й обов'язки тощо.

Нотаріальну таємницю доцільно тлумачити двояко. З одного боку, це таємниця особи, яка звернулася по вчинення нотаріальної дії (мотив звернення та сам факт звернення до нотаріуса; надання для дослідження документів; досягнутий після звернення до нотаріуса результат; відомості про особисте життя особи тощо), з іншого – це таємниця нотаріуса як фахівця (відомості про надані поради, консультації тощо). Важливими є обидві характеристики поняття таємниці вчинення нотаріальних дій¹⁰⁸.

Нотаріальну таємницю зобов'язані зберігати:

– нотаріуси, які працюють у державних нотаріальних конторах, державних нотаріальних архівах або займаються приватною нотаріальною практикою;

¹⁰⁶ Дякович М. М. Нотаріальне право України: навч. посіб. К.: Алерта; КНТ; ЦУЛ, 2009. С. 99.

¹⁰⁷ Долинська М. С. Нотаріат: підручник. Львів: Ліґа-Прес. С. 167–168.

¹⁰⁸ Теорія нотаріального процесу: наук.-практ. посіб. / за заг. ред. С. Я. Фурси. К.: Алерта; Центр учбової літератури, 2012. С. 87.

- посадові особи органів місцевого самоврядування, які уповноважені вчиняти нотаріальні дії;
- посадові особи консульських установ, які вчиняють нотаріальні дії;
- посадові особи, які за ст.ст. 40 та 40-1 Закону України «Про нотаріат» вчиняють нотаріальні дії;
- особи, яким про вчинені нотаріальні дії стало відомо у зв'язку з виконанням ними службових обов'язків чи іншої роботи, на осіб, залучених для вчинення нотаріальних дій як свідків, та на інших осіб, яким стали відомі відомості, що становлять предмет нотаріальної таємниці. До таких осіб також слід віднести: помічника, консультанта, секретаря, діловода нотаріуса, навіть якщо їх діяльність обмежується наданням правової допомоги чи ознайомленням з документами і нотаріальна дія не вчинялась.

Особи, винні в порушенні нотаріальної таємниці, несуть відповідальність у порядку, встановленому законом.

Довідки про вчинені нотаріальні дії та копії документів, що зберігаються у нотаріуса, видаються нотаріусом виключно фізичним та юридичним особам, за дорученням яких або щодо яких учинялися нотаріальні дії. Лише у разі смерті особи чи визнання її померлою такі довідки видаються спадкоємцем померлого.

Також законодавець надав право опікуну безвісно відсутньої особи (у разі визнання особи безвісно відсутньою), який призначений для охорони майна безвісно відсутнього, право отримувати довідки про вчинені нотаріальні дії, якщо це необхідно для збереження майна, над яким встановлена опіка.

Однак витяг зі Спадкового реєстру про наявність складеного заповіту видається тільки заповідачу, а після смерті заповідача – будь-якій особі, яка пред'явила свідоцтво про смерть або інший документ, що підтверджує факт смерті заповідача (одного зі заповідачів).

Нотаріус не має права давати свідчення як свідок щодо відомостей, які становлять нотаріальну таємницю, крім випадків, коли цього вимагають особи, за дорученням яких або щодо яких вчинялися нотаріальні дії.

На вимогу Міністерства юстиції України, головних територіальних управлінь юстиції в областях, містах Києві та Севастополі з метою регулювання організації

нотаріальної діяльності нотаріуси видають підписані ними копії документів та витяги з них, а також пояснення нотаріусів у строк, встановлений цими органами.

Отже, принципами нотаріального процесуального права є основні засади, на яких базується нотаріальний процес, які найповніше відображають зміст нотаріального законодавства щодо проведення державної політики в здійсненні та провадженні нотаріальної діяльності, зокрема порядку вчинення нотаріальних дій нотаріальними та квазінотаріальними органами України.

Усі принципи нотаріального процесу пов'язані між собою та доповнюють один одного. Принципи нотаріального процесу коригуються та змінюються відповідно до зміни державної політики в сфері нотаріату.

2.4. Джерела нотаріального процесуального права

Законодавство незалежної України постійно змінюється. Відповідних змін зазнають також норми, що регулюють діяльність нотаріальних та квазінотаріальних органів держави.

24 грудня 2010 р. Наказом Міністерства юстиції України № 3290/5 було прийнято Концепцію реформування органів нотаріату. Для забезпечення перетворення системи ця Концепція, з-посеред іншого, передбачає приведення у відповідність підзаконних нормативно-правових актів до чинного законодавства.

Поява якісно нового законодавства, яке регламентує діяльність нотаріату в Україні, була зумовлена об'єктивними закономірностями розвитку суспільства, головна з яких полягала у забезпеченні охорони приватної власності, що формується як одне з основних конституційних прав громадян і організацій, створенні умов, за яких власник на свій розсуд і бажання міг би володіти та розпоряджатися своїм майном. Прийняття нового законодавства було закономірним результатом руху суспільства до ринкових відносин і, як наслідок, появи нових форм власності¹⁰⁹.

---

¹⁰⁹ Нотаріат в Україні: навч. посібн. / за ред. В. М. Бесчастного. К.: Знання, 2008. С. 31.

Джерела нотаріального процесуального права – це нормативно-правові акти, прийняті уповноваженими державними органами, в яких закріплені правила, що врегульовують порядок здійснення повноважень нотаріальними та квазі-нотаріальними органами держави і порядок вчинення ними нотаріальних дій.

За юридичною силою та органом, що їх видав, нормативні акти можна поділити на: закони та підзаконні нормативні акти.

Також нотаріальне процесуальне законодавство за формою законодавчі акти поділяє на кодифіковані та некодифіковані, за предметом правового регулювання – на загальні та спеціальні, за характером правового регулювання – на матеріальні та процесуальні тощо.

До загальних джерел нотаріального процесуального права можна віднести ті нормативні акти, які регулюють як питання нотаріальної діяльності, так і інші суспільні відносини. До цієї групи належить Конституція України – Основний Закон держави.

Існують також спеціальні акти, присвячені регулюванню лише нотаріальної діяльності та нотаріального процесу щодо вчинення нотаріальних дій зокрема (наприклад, Закон України «Про нотаріат», Порядок вчинення нотаріальних дій нотаріусами України та ін.).

До актів інших галузей права, які регулюють окремі питання організації нотаріату і здійснення нотаріальної діяльності, можна віднести, скажімо, Цивільний, Сімейний, Податковий, Цивільно-процесуальний, Земельний кодекси України.

Основним нормативно-правовим актом держави є Конституція України. Відповідно до її ст. 8, Конституція має найвищу юридичну силу, а закони та інші нормативно-правові акти приймаються на основі Конституції України та повинні відповідати їй. Конституція має вищу юридичну силу та пряму дію і застосовується на всій території України.

У ст. 92 Конституції наголошено, що виключно законами України визначається організація і діяльність нотаріату; вона ставить його на один рівень зі судоустроєм, судочинством, статусом суддів, засадами судової експертизи, організацією та діяльністю прокуратури, органів дізнання і слідства, органів і установ виконання покарань.

Відповідно до ст. 41 Конституції, кожен має право володіти, користуватися і розпоряджатися своєю власністю, результатами своєї інтелектуальної, творчої діяльності. Право приватної власності набувається в порядку, визначеному законом. Громадяни для задоволення своїх потреб можуть користуватися об'єктами права державної та комунальної власності відповідно до закону. Законодавець у ч. 4 названої статті наголошує, що ніхто не може бути протиправно позбавлений права власності, а право приватної власності є непорушним.

Примусове відчуження об'єктів права приватної власності може бути застосоване лише як виняток з мотивів суспільної необхідності, на підставі і в порядку, що встановлені законом, та за умови попереднього і повного відшкодування їх вартості. Примусове відчуження таких об'єктів з наступним повним відшкодуванням їхньої вартості допускається лише в умовах воєнного чи надзвичайного стану. Конфіскація майна може бути застосована виключно за рішенням суду у випадках, обсязі та порядку, передбачених законом.

Однак використання власності не може завдавати шкоди правам, свободам та гідності громадян, інтересам суспільства, погіршувати екологічну ситуацію і природні якості землі. Основним нормативно-правовим актом, що регламентує нотаріальну діяльність, є Закон України «Про нотаріат» від 2 вересня 1993 р., що набув чинності 1 січня 1994 р. Цей Закон встановлює порядок правового регулювання діяльності органів нотаріату та порядок вчинення ними нотаріальних дій.

Закон містить положення, які регламентують організацію діяльності органів нотаріату, зокрема реєстрацію приватної нотаріальної діяльності, порядок заміщення посади нотаріуса, анулювання свідоцтва про право на зайняття нотаріальною діяльністю. Також у Законі детально регламентуються правила вчинення нотаріальних дій нотаріусами України.

До джерел нотаріального права, крім вказаного Закону, належать: Цивільний кодекс України, Земельний кодекс України, Господарський кодекс України, Сімейний кодекс України, Податковий кодекс України та ін.

Нинішній Цивільний кодекс України, прийнятий 16 січня 2003 р., набрав чинності з 1 січня 2004 р. Цивільним законодавством регулюються особисті немайнові та майнові відно-

сини, які засновані на юридичній рівності, вільному волевиявленню, майновій самостійності учасників. Зміст Цивільного кодексу 2003 р. формують такі книги: «Загальні положення», «Особисті немайнові права фізичної особи», «Право власності та інші речові права», «Право інтелектуальної власності», «Зобов'язальне право», «Спадкове право». Сімейний кодекс України, прийнятий 10 січня 2002 р., набрав чинності одночасно з Цивільним кодексом України, тобто з 1 січня 2004 р., визначає права та обов'язки подружжя, зокрема право особистої приватної власності дружини та чоловіка, право спільної сумісної власності подружжя; права батьків і дітей на майно та інше. Земельний кодекс України, прийнятий 25 жовтня 2001 р., що набрав чинності з 1 січня 2002 р., регулює земельні відносини в країні та визначає повноваження органів влади й місцевого самоврядування щодо розпорядження належними їм земельними ділянками; склад і цільове призначення земель; право власності на землю, право користування землею, обмеження прав на землю; набуття і реалізацію прав на землю; гарантії прав на землю та інше.

Господарський кодекс України, прийнятий 16 січня 2003 р., який набрав чинності з 1 січня 2004 р., визначає основні засади господарювання і регулює господарські відносини, що виникають у процесі організації та здійснення господарської діяльності між суб'єктами господарювання, зокрема щодо утворення суб'єктів господарювання, майнової основи господарювання та господарських зобов'язань.

Податковий кодекс України, прийнятий 2 грудня 2010 р., що набрав чинності 1 січня 2011 р., регулює відносини, які виникають у сфері справляння податків і зборів, зокрема визначає вичерпний перелік податків та зборів, платників податків і зборів, їхні права та обов'язки, компетенцію контролюючих органів та інше.

Прикладом законів як джерел нотаріального права є:

- Закон України «Про нотаріат» від 02.09.1993 р.;
- Закон України «Про державну реєстрацію речових прав на нерухоме майно та їх обтяжень» в редакції Закону України «Про внесення змін до Закону України «Про державну реєстрацію речових прав на нерухоме майно та їх обтяжень та інших нормативних актів»;

- Закон України «Про запобігання та протидію легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом або фінансуванню тероризму»;
- Закон України «Про запобігання та протидію легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, фінансуванню тероризму та фінансуванню розповсюдження зброї масового знищення»;
- Закон України «Про заставу»;
- Закон України «Про іпотеку»;
- Закон України «Про відчуження земельних ділянок, інших об'єктів нерухомого майна, що на них розміщені, які перебувають у приватній власності, для суспільних потреб чи з мотивів суспільної необхідності»;
- Закон України «Про оренду землі»;
- Закон України «Про міжнародне приватне право»;
- Закон України «Про міжнародні договори України»;
- Закон України «Про державну реєстрацію юридичних осіб та фізичних осіб-підприємців та громадських формувань»;
- Закон України «Про внесення змін до Закону України «Про державну реєстрацію речових прав на нерухоме майно та їх обмежень» та деяких інших законодавчих актів України щодо децентралізації повноважень з державної реєстрації речових прав на нерухоме майно та їх обтяжень»;
- Закон України «Про внесення змін до Закону України «Про державну реєстрацію юридичних осіб та фізичних осіб-підприємців» та деяких інших законодавчих актів України щодо децентралізації повноважень з державної реєстрації юридичних осіб, фізичних осіб-підприємців та громадських формувань»;
- Закон України «Про внесення змін до Закону України «Про нотаріат» щодо державного регулювання нотаріальної діяльності»;
- Закон України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо вдосконалення державної реєстрації прав на нерухоме майно та захисту прав власності»;
- Закон України «Про внесення змін до Закону України «Про державну реєстрацію речових прав на нерухоме майно та їх обмежень» і деяких інших законодавчих актів України щодо децентралізації повноважень з державної реєстрації речових прав на нерухоме майно та їх обтяжень».

У діяльності органів нотаріату також важлива роль відводиться підзаконним нормативним актам. Зокрема, до них належать: постанови та розпорядження Кабінету Міністрів України, укази Президента України, нормативні акти міністерств та відомств. Прикладами підзаконних актів є:

– Постанова Кабінету Міністрів України від 21.01 2015 р. «Питання оптимізації діяльності центральних органів виконавчої влади системи юстиції»;

– Постанова Кабінету Міністрів України від 25 серпня 2010 р. № 747 «Деякі питання організації фінансового моніторингу»;

– Постанова Кабінету Міністрів України від 15 червня 1994 р. № 419 «Про порядок посвідчення заповітів і доручень, прирівнюваних до нотаріально посвідчених» у редакції постанови Кабінету Міністрів України від 6 липня 2006 р. № 940;

– Постанова Кабінету Міністрів України від 31 серпня 2011 р. № 923 «Про затвердження Положення про Вищу кваліфікаційну комісію нотаріату»;

– Постанова Кабінету Міністрів України від 2 липня 2014 р. № 228 «Про затвердження Положення про Міністерство юстиції України»;

– Постанова Кабінету Міністрів України від 21 січня 2015 р. № 17 «Питання оптимізації діяльності центральних органів виконавчої влади системи юстиції»;

– Постанова Кабінету Міністрів України від 31 березня 2015 р. № 150 «Питання Міністерства юстиції»;

– декрет Кабінету Міністрів України від 21 січня 1993 р. «Про державне мито»;

– Указ Президента України від 23 серпня 1998 р. №932/98 «Про врегулювання діяльності нотаріату в Україні». Зокрема, цим Указом було встановлено, що вчинення нотаріальних дій не є підприємницькою діяльністю і не має на меті одержання прибутку; державні нотаріуси в частині оплати праці та пенсійного забезпечення прирівнюються до державних службовців відповідних категорій;

– Указ Президента України від 10 липня 1998 р. № 762/98 «Про впорядкування справляння плати за вчинення нотаріальних дій». П. 1 Указу встановлено, що розмір плати, яка справляється за вчинення нотаріальних дій приватними

нотаріусами, не може бути меншим від розміру ставок державного мита, яке справляється державними нотаріусами за аналогічні нотаріальні дії.

З метою забезпечення законності актів відомчого законодавства, їх відповідності законам і підзаконним актам Указом Президента України від 3 жовтня 1992 р. №493/92 «Про державну реєстрацію нормативно-правових актів міністерств та інших органів влади» введено державну реєстрацію нормативно-правових актів, що видаються міністерствами, іншими органами виконавчої влади, органами господарського управління та контролю, якщо ці акти стосуються прав, свобод та законних інтересів громадян або мають міжвідомчий характер. Державну реєстрацію відомчих нормативних актів, прийнятих центральними органами, здійснює Міністерство юстиції України, а реєстрацію актів місцевих органів – головні територіальні управління юстиції в областях та місті Києві.

Важливе значення в діяльності органів нотаріату мають накази Міністерства юстиції України. Прикладами таких підзаконних актів є:

- Наказ Міністерства юстиції України від 25 вересня 2012 р. № 1418/5 «Про затвердження Порядку проставлення апостиля в Міністерстві юстиції України на офіційних документах, призначених для використання на території інших держав, та підготовки Міністерством юстиції України нотаріально оформлених документів для подальшої консульської легалізації»;

- Наказ Міністерства юстиції України від 22 грудня 2010 р. № 3253/5 «Про затвердження Правил ведення нотаріального діловодства»;

- Наказ Міністерства юстиції України від 11 липня 2012 р. № 1043/5 «Про затвердження Порядку видачі свідоцтва про право на зайняття нотаріальною діяльністю»;

- Наказ Міністерства юстиції України від 4 жовтня 2013 р. № 2104/5 «Про затвердження Правил професійної етики нотаріусів України»;

- Наказ Міністерства юстиції України від 22 лютого 2012 р. № 296/5 «Про затвердження Порядку вчинення нотаріальних дій нотаріусами України»;

– Наказ Міністерства юстиції України від 17 лютого 2014 р. № 357/5 «Про затвердження Порядку проведення перевірки організації роботи державних нотаріальних контор, державних нотаріальних архівів, організації нотаріальної діяльності приватних нотаріусів, дотримання державними і приватними нотаріусами порядку вчинення нотаріальних дій та виконання правил нотаріального діловодства»;

– Наказ Міністерства юстиції України від 18 травня 2009 р. № 870/5 «Про затвердження Положення про державний нотаріальний архів»;

– Наказ Міністерства юстиції України від 28 серпня 2014 р. № 1422/5 «Про затвердження Порядку підвищення кваліфікації нотаріусів, консультантів державних нотаріальних контор, державних нотаріальних архівів, помічників приватних нотаріусів»;

– Наказ Міністерства юстиції України від 7 липня 2014 р. № 1066/5 «Про забезпечення організації доступності населення до нотаріальних послуг та поліпшення роботи з надання таких послуг»;

– Наказ Міністерства юстиції України від 22 березня 2011 р. № 871/5 «Про затвердження Положення про порядок реєстрації приватної нотаріальної діяльності та заміщення приватного нотаріуса»;

– Наказ Міністерства юстиції України від 24 грудня 2012 р. № 1924/5 «Про затвердження Порядку виготовлення та знищення печатки приватного нотаріуса»;

– Наказ Міністерства юстиції України від 22 червня 2015 р. № 999/5 «Про затвердження Положення про здійснення фінансового моніторингу суб'єктами первинного фінансового моніторингу, державне регулювання та нагляд за діяльністю яких здійснює Міністерство юстиції України»;

– Наказ Міністерства юстиції України від 21 липня 2014 р. № 1174/5 «Про внесення змін до Порядку допуску осіб до складання кваліфікаційного іспиту та проведення кваліфікаційного іспиту Вищою кваліфікаційною комісією нотаріату», викладений у новій редакції.

Важливе значення в діяльності нотаріату має судова практика у різних її формах, зокрема виражена у постановках Конституційного Суду України, Президії та Пленуму Верховного

Суду, у рішеннях, ухвалах та постановах Вищого господарського суду. Відповідно до ст. 147 Конституції України, право офіційного тлумачення законів надане Конституційному Суду України. Судова практика тісно пов'язана з джерелами права. Саме за допомогою судової практики встановлюється таке розуміння і тлумачення закону, яке розкриває його зміст і розвиває його положення.

Застосування цивільно-правових норм на практиці допомагає з'ясувати, наскільки ефективною і повною є чинна норма, виявити прогалини, неточності, суперечності, які закладені в ній, усунути їх і завдяки цьому удосконалити норму права¹¹⁰.

З метою забезпечення правильності рішень, які виносять суди, Пленум Верховного Суду України дає судам керівні роз'яснення, чим досягається не лише єдність судової практики в однорідних справах, а й скеровуються нотаріуси на однозначні варіанти правозастосування юридичних норм.

Також джерелами нотаріального права є судова практика у різних її формах, зокрема виражена у постановах Конституційного Суду України, Президії та Пленуму Верховного Суду, у рішеннях, ухвалах та постановах Вищого Господарського Суду.

Нотаріус, вчиняючи нотаріальні дії, повинен також зважати й на судовий прецедент, оскільки трапляються випадки та варіанти праворозуміння і правозастосування окремих норм права.

Також джерелом нотаріального права є норми міжнародного права, ратифіковані Україною у встановленому законом порядку, які є обов'язковими для їх виконання.

Статтю 9 Конституції України встановлено, що укладені і належно ратифіковані Україною міжнародні договори є невід'ємною частиною національного законодавства України і застосовуються в порядку, передбаченому для норм національного законодавства. Коли такий порядок не встановлено, то пріоритет, згідно з нормами міжнародного права, мають норми міжнародних договорів.

Іноземні громадяни та особи без громадянства користуються тими самими правами і свободами, а також несуть такі самі обов'язки, як і громадяни України, за винятками,

---

¹¹⁰ Заїка Ю. А. Українське цивільне право: навч. посіб. К.: Істина, 2005. С. 18.

встановленими Конституцією, законами чи міжнародними договорами України.

Згідно зі ст. 98 Закону України «Про нотаріат», нотаріуси відповідно до законодавства України, міжнародних договорів застосовують норми іноземного права.

Наприклад, нотаріуси застосовують Конвенцію про правову допомогу і правовідносини у цивільних, сімейних та кримінальних справах від 22 січня 1993 року.

10 січня 2002 р. Верховна Рада України надала згоду на приєднання України до Гаазької конвенції, що скасовує вимогу легалізації іноземних офіційних документів від 5 жовтня 1961 р. Цей документ поширюється на офіційні документи, які були прийняті на території однієї з держав-учасниць угоди і мають бути представлені на території іншої держави, котра також уклала цю угоду.

2.5. Система нотаріального процесуального права

Важливу роль у вітчизняній системі права виконує нотаріат як орган безспірної цивільної юрисдикції та превентивного правосуддя, уповноваженого вчиняти нотаріальні акти, що мають доказову силу та публічне визнання¹¹¹.

Визначаючи систему нотаріального процесуального права, слід керуватись основними положеннями загальної теорії права, у яких наголошується на тому, що система права являє собою єдність і розмежування взаємопов'язаних галузей права – найістотніших центральних ланок структури права, які регулюють основні види суспільних відносин.

Певна система притаманна й кожній галузі права, зокрема нотаріальному процесуальному праву. Ознаками кожної галузі права, також нотаріального процесу, є узгодженість і спільність нормативного матеріалу, обумовленого соціально-економічними й організаційно-правовими факторами.

Найважливішими підставами для виділення нотаріального процесуального права в окрему галузь є:

– наявність особливого самостійного предмета регулювання;

---

¹¹¹ Майданик Р. Нотаріат в Україні: правова природа, місце в системі права. *Юридична Україна*. 2010. № 9. С. 65.

- існування спеціальних джерел права;
- специфіка та своєрідність об'єктів, з приводу яких складаються нотаріальні відносини;
- особлива соціально-економічна значущість нотаріальних процесуальних відносин і тих правових актів та норм, що їх регулюють.

Назагал предметом нотаріального права є ті суспільні відносини, що виникають із приводу проведення самої нотаріальної діяльності, а також відносини стосовно вчинення нотаріальних дій, які виникають між нотаріусом та клієнтом, між нотаріусом і державними органами.

Керуючись цим, можна сформулювати поняття системи нотаріального процесуального права. Система нотаріального процесуального права становить собою сукупність логічно та послідовно розміщеного нормативного матеріалу за правовими інститутами, норми яких у комплексі закріплюють основні принципи, форми і порядок провадження нотаріальної діяльності, регулюють відносини, що виникають між нотаріусами, між нотаріусами і державою, між нотаріусами та особами, щодо яких учиняються нотаріальні дії, в процесі здійснення нотаріальної діяльності.

На нашу думку, в Україні вже дозріла думка про існування двох окремих галузей права: нотаріального права та нотаріально-процесуального права¹¹².

Дійсно, у процесі становлення і розвитку сучасної системи органів цивільної юрисдикції (суду, господарського суду, нотаріату), діяльність яких тісно взаємопов'язана (чим забезпечуються всебічна й ефективна охорона і захист суб'єктивних цивільних прав фізичних і юридичних осіб), склалася нова система цивілістичних процесуальних галузей. Її утворюють: цивільне процесуальне право, предметом якого є відносини, що виникають при здійсненні правосуддя з цивільних справ; господарське процесуальне право, предметом якого є розгляд справ у господарському суді; нотаріальне процесуальне право, що регламентує процесуальну діяльність нотаріату¹¹³.

¹¹² Долинська М. С. Українське нотаріальне право. К.: Юрінком Інтер, 2015. С. 75

¹¹³ Комаров В. В., Баранкова В. В. Нотаріат в Україні: підручник. Х.: Право, 2011. С. 48–49.

Нотаріальне право, як і нотаріальне процесуальне право, – це окремі комплексні підгалузі права. Предметом нотаріального права є суспільні відносини, що виникають в сфері організації і здійснення нотаріальної діяльності, а також відносини у сфері державного управління нотаріальною діяльністю, а предметом нотаріального процесуального права є відносини з приводу вчинення нотаріальних дій, які виникають між нотаріусом та клієнтом, між нотаріусом і державними органами та іншими суб'єктами нотаріальних процесуальних відносин.

Нотаріальне право як система норм регулює комплекс різноманітних суспільних відносин, що складаються в процесі здійснення нотаріальної діяльності та вчинення нотаріальних дій. У цій внутрішньо узгодженій системі правові норми, блоки і елементи розміщені в ієрархічній послідовності. Правові інститути, їхні елементи і блоки визначають права та обов'язки нотаріусів (незалежно від того, чи є нотаріус державним, чи займається приватною нотаріальною діяльністю) щодо вчинення нотаріальних дій, регламентують відносини щодо порядку вступу до професії нотаріуса, правові основи здійснення нотаріальної діяльності, загальні правила вчинення нотаріальних дій тощо.

Нотаріальне право як систематизована галузь регулює певну групу комплексних суспільних відносин і являє собою, таким чином, комплексну інтегровану галузь права. Вона пов'язана з цивільним, адміністративним, господарським, трудовим, земельним та іншими галузями права, без яких неможливе регулювання здійснення нотаріальної діяльності та вчинення нотаріальних дій для суб'єктів, котрі звернулися, незалежно від форм господарювання, для громадян, осіб без громадянства, іноземців, а також інших установ та організацій, зокрема державних органів.

На переконання Л. К. Радзівської та С. Г. Пасічник, нотаріальне процесуальне право не є самостійною галуззю права.

Ми підтримуємо думку авторів, які вважають, що нотаріальне процесуальне право є самостійним стосовно цивільного процесуального права, оскільки діяльність нотаріальних органів має безспірний характер, під час вчинення нотаріальних дій не використовується змагальна форма процесу,

нотаріус встановлює юридичні факти переважно на підставі документів¹¹⁴. Такої самої позиції дотримується В. Черниш¹¹⁵.

Але ми не погоджуємося з тим, що нотаріальне процесуальне право входить до предмета регулювання адміністративного процесуального права.

З огляду на структурну побудову нотаріату і характер здійснення нотаріальних дій, на думку Ф. М. Медвідя, В. Ф. Усенка, Я. Ф. Медвідя, є всі підстави вважати, що нотаріальне процесуальне право є самостійною галуззю права, яка перебуває у тісному зв'язку з іншими галузями матеріального і процесуального права, зокрема цивільним, цивільно-процесуальним, сімейним, земельним, житловим та адміністративним правом¹¹⁶.

Подібної думки додержуються С. Я. Фурса та Є. І. Фурса, які стверджують, що нотаріат в Україні слід розглядати у єдності двох складових, як-от:

- організація нотаріату як системи, що має забезпечити вчинення нотаріальних дій по всій території України та за її межами, а також зберігати документи та інформацію про вчинені нотаріальні дії протягом встановленого терміну;
- процесуальна діяльність нотаріусів та інших посадових осіб, уповноважених на вчинення нотаріальних дій, щодо безпосереднього вчинення нотаріальних дій відповідно до встановленої у законодавстві процедури¹¹⁷.

Як і В. М. Черниш, ми поділяємо концепцію О. Неліна, що нотаріальне процесуальне право необхідно віднести до комплексних галузей права, які об'єднують у собі норми різної галузевої належності, як матеріально-правові, так і організаційні та процесуально-правові. Воно сформувалося як комплексна галузь з відокремленим предметом регулювання і системою

---

¹¹⁴ Радзівська Л. К., Пасічник С. Г. Нотаріат в Україні: навч. посіб. К.: Юрінком Інтер. 2001. С. 14.

¹¹⁵ Черниш В. Нотаріат як наука та навчальна дисципліна. *Юридична Україна*. 2013. № 1. С. 18.

¹¹⁶ Медвідь Ф. М., Усенко Ф. М., Медвідь Я. Ф. Нотаріат в Україні: навч. посіб. К.: КНТ, 2008. С. 36.

¹¹⁷ Нотаріат в Україні: підручник: у 3 кн. 3-тє вид., допов. і перероб. Кн. 1: Організація нотаріату з практикумом / за заг. ред. С. Я. Фурси. К.: Алерта, 2015. С. 21.

правових норм, які регулюють суспільні відносини, що виникають у сфері взаємодії різних галузей права у зв'язку з необхідністю регулювання нотаріальної діяльності та у процесі здійснення нотаріальних дій між нотаріальними органами та особами, які звертаються по вчинення цих дій¹¹⁸.

За С. Фурсою, якщо ж узяти до уваги той аспект, що значимі правочини фізичних та юридичних осіб мають посвідчуватися у нотаріальному порядку, бо без цього громадяни не здатні будуть підтвердити наявність своїх прав та обов'язків, то, на думку автора, в ієрархії процесуальних галузей права перед цивільним процесом має стояти нотаріальний процес, який можна розцінювати за сучасним законодавством як невід'ємну частину та спосіб реалізації громадянами їх безспірних цивільних прав у позасудовій формі¹¹⁹.

На наш погляд, нотаріальне процесуальне право є інтегрованою комплексною галуззю права та пов'язане з цивільним, господарським, земельним, податковим та іншими галузями права, без яких неможливе вчинення нотаріальних дій для суб'єктів, які звернулися, незалежно від форм господарювання, для громадян, осіб без громадянства, іноземців, а також інших установ та організацій, також державних органів.

Погоджуємося з В. М. Чернишом, що доцільно норми матеріального права врегулювати новим Законом України «Про нотаріат», а норми процесуального права – Нотаріально-процесуальним кодексом (або Законом України «Про нотаріальний процес» або «Про нотаріальне провадження»).

Ми також поділяємо думку В. М. Черниша щодо доцільності розмежування поняття «законодавство про нотаріат» та «наука про нотаріат», оскільки останнє пропонується вважати більш широким поняттям, яке включає в себе як одне з основних джерел для дослідження законодавство про нотаріат. З метою адаптації українського законодавства до законодавства країн Європейського співтовариства доцільно у сучасній

---

¹¹⁸ Нелін О. І. Теоретичні та практичні аспекти співвідношення права і закону в діяльності нотаріату України. *Юридична Україна*. 2012. № 12 (120) С. 7.

¹¹⁹ Фурса С. Актуальні питання теорії і практики нотаріальних правовідносин. *Вісник Київського національного університету імені Т. Шевченка. Юридичні науки*. 2011. № 87. С. 7.

системі права України відвести місце не тільки нотаріальному процесу, а й нотаріальній науці. За загальноприйнятою термінологією можна говорити, що нотаріальна наука повинна отримати статус галузі права, якщо розглядати її як комплексну, оскільки вважається нераціональним досліджувати процедуру вчинення нотаріальних проваджень без суб'єктів, які належать до організаційної структури нотаріату. Водночас, якщо віднести нотаріальні органи до правоохоронних і досліджувати цю складову нотаріальної науки окремо, то доречно говорити про виникнення нової галузі права – нотаріального процесу¹²⁰.

Нотаріальне процесуальне право слід розглядати як галузь права, галузь правової науки і навчальної дисципліни.

Нотаріальне процесуальне право як одна із галузей юридичної науки – це система наукових знань, правових ідей, теоретичних поглядів, понять, а також знань про правовий статус нотаріуса, про порядок здійснення ними нотаріальної діяльності, а також порядок вчинення нотаріусами нотаріальних дій, які становлять предмет нотаріального права.

Система науки нотаріального процесуального права являє собою теоретичні положення про предмет, методи, джерела, суб'єктів і об'єктів нотаріального процесуального права, про нотаріальні процесуальні правовідносини, про правові основи здійснення контролю за нотаріальною діяльністю тощо.

Наука нотаріального процесуального права вивчає також міжнародне законодавство в порівняльно-правовому його аналізі, правове регулювання нотаріальної діяльності у зарубіжних країнах.

Нотаріальне процесуальне право як навчальна дисципліна становить систему наукових знань про нотаріальне процесуальне право – галузь права і законодавства, що призначене для вивчення у відповідних навчальних закладах, передусім юридичних.

Мета курсу – вивчення правових основ організації нотаріату, взаємин органів нотаріату та квазінотаріату, нотаріусів, уповноважених осіб на вчинення нотаріальних дій та держав-

---

¹²⁰ Черниш В. Нотаріат як наука та навчальна дисципліна. *Юридична Україна*. 2013. № 1. С. 19.

них органів, інших суб'єктів нотаріальної діяльності, порядок вчинення нотаріальних дій, порядок ведення нотаріального діловодства, тобто те, що формує предмет нотаріального процесуального права України.

Запитання і завдання для самоконтролю

1. Розкрийте зміст поняття нотаріальної діяльності.
2. Які завдання покладено на нотаріат?
3. Що становить зміст нотаріального процесу?
4. Опишіть місце нотаріального процесу в правовій системі України.
5. Охарактеризуйте Конституцію України як джерело нотаріального процесу.
6. Визначте предмет нотаріального процесуального права.
7. Перелічіть принципи нотаріального процесу.
8. Що таке система нотаріального процесуального права?

Список рекомендованих джерел

Основна література

1. Долинська М. С. Нотаріат: підручник. Л.: Ліга-Прес, 2018. 398 с.
2. Долинська М. С. Українське нотаріальне право. К.: Юрінком Інтер, 2015. 248 с.
3. Дякович М. М. Нотаріальне право України: навч. посіб. К.: Алерта; КНТ; ЦУЛ, 2009. 683 с.
4. Дякович М. М. Хрестоматія нотаріального права України: навч. посіб. К.: Істина, 2018. 480 с.
5. Комаров В. В., Баранкова В. В. Нотариат и нотариальный процесс: учебник / В. В. Комаров, В. В. Баранкова. Харьков: Консум, 1999. 240 с.
6. Комаров В. В., Баранкова В. В. Нотаріат в Україні: підручник. Х.: Право, 2011. 384 с.
7. Майкут Х. В. Нотаріат: курс лекцій. Львів: Львівський державний університет внутрішніх справ, 2012. 212 с.
8. Медвідь Ф. М., Усенко В. Ф., Медвідь Я. Ф. Нотаріальний процес в Україні: навч. посіб. / за ред. Ф. М. Медвідя. К.: Атіка. 2006. 324 с.
9. Нотаріат в Україні: навч. посіб. / за ред. В. М. Бесчастного. К.: Знання, 2008. 494 с.

10. Нотаріат в Україні: навч. посіб. / за заг. ред. Ю. В. Нікітіна. К.: КВНЗ «Національна академія управління»; Алерта, 2016. 586 с.
11. Нотаріат України. У 3 кн. Кн. 1. Організація нотаріату з практикумом: підручник. / за заг. ред. С. Я. Фурси. 3-є вид., допов. і перероб. К.: Алерта, 2015. 484 с.
12. Радзівська Л. Е., Пасічник С. Г. Нотаріат в Україні: навч. посіб. / за ред. Л. К. Радзівської. К.: Юрінком Інтер, 2000.
13. Сміян Л. С., Нікітін Ю. В., Хоменко П. Г. Нотаріат в Україні: навч. посіб. 2-е вид., стереотип. / за ред. Ю. В. Нікітіна. К.: КНТ, 2008. С. 632.
14. Теорія нотаріального процесу: науково-практичний посіб. / за заг. ред. С. Я. Фурси. К.: Алерта; Центр учбової літератури, 2012. 920 с.
15. Фурса С. Я., Фурса Є. І. Нотаріат в Україні. Теорія і практика: навч. посіб. для студ. закл. вищ. освіти. К.: А.С.К., 2001. 976 с.

Спеціальна література

1. Долинська М. С. Конституція України як джерело нотаріального процесу // Сучасний конституціоналізм: проблеми теорії та практики: матеріали наукового семінару (22 червня 2018 р.). Львів: ЛьвДУВС, 2018. С. 65–68
2. Долинська М. С. Основні принципи українського нотаріального права. *Науковий Вісник Львівського державного університету внутрішніх справ. Серія юридична*. 2012. Вип. 1. С. 99–108.
3. Долинська М. С. Функції українського нотаріату: поняття та види. *Форум права*. 2011. № 4. С. 208–212.
4. Долинська М. С. Поняття, предмет та методи українського нотаріального права. *Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ*. 2012. № 2 (59). С. 186–194.
5. Долинська М. С. Законодавство України про нотаріат: характеристика та особливості. *Актуальні проблеми держави та права*. 2012. Вип. 63. С. 568–575.
6. Долинська М. С. Нотаріальне процесуальне право України: поняття та джерела. Порівняльно-аналітичне право. 2017. № 6. С. 101–104.
7. Долинська М. С. До питання розвитку інституту нотаріальної таємниці в незалежній Україні // Правовые реформы в Молдове, Украине и Грузии в контексте евроинтеграционных процессов: материалы международной научно-практической конференции (Кишинев, 7–8 ноября 2014 г.). Кишинев: Би, 2014 г. С. 29–31.

8. Долинська М. С Особливості реалізації нотаріальної діяльності в незалежній Україні. *Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ*. 2015. Вип. 3. С. 75–84.
9. Досінчук К. Ф. Поняття, завдання та функції нотаріату в Україні: окремі аспекти. *Часопис Київського університету права*. 2013. С. 131–134.
10. Журавльов Д. В., Коротюк О. В., Чижмарь К. І. Правова охорона нотаріальної таємниці: монографія. К.: ОВК, 2017. 190 с.
11. Єфіменко Л. В. Розвиток нотаріату в Україні: стан та проблеми. *Бюлетень Міністерства юстиції України*. 2010. № 8. №. 8–15.
12. Нелін О. І. Нотаріальна доктрина України: теоретичний синтез. *Науковий вісник Національної академії внутрішніх справ*. 2017. № 1 (102). С. 130–138.
13. Нелін О. І. Теоретична модель і практичні виміри сучасного розуміння поняття нотаріальної діяльності в нотаріальній доктрині України. *Юридична Україна*. 2016. № 9–10 (165–166). С. 15–20.
14. Нелін О. І. Теоретичні і практичні аспекти співвідношення права і закону в діяльності нотаріату в Україні. *Юридична Україна*. 2012. № 12. С. 4–8.
15. Нелін О. І. Формування тезауруса з нотаріату в Україні. *Юридична Україна*. 2014. № 1. С. 4–8.
16. Стрілько В. Ю. Джерела нотаріального процесу з іноземним елементом: види та співвідношення. *Прикарпатський юридичний вісник*. 2015. Вип. 3 (9). С. 77–81.
17. Черниш В. М. Нотаріат як наука та навчальна дисципліна. *Юридична Україна*. 2013. № 1. С. 17–21.
18. Черниш В. Теоретичні аспекти мови нотаріального діловодства та нотаріальної таємниці як основоположних принципів діяльності нотаріату в Україні. *Юридична Україна*. 2014. № 7. С. 9–12.
19. Чижмарь К. І. Поняття нотаріату: питання правової природи. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія: «Юриспруденція»*. 2014. № 9–1. С. 138–140.

Нормативно-правові акти

1. Конституція України: прийнята 28 червня 1996 року. *Відомості Верховної Ради України*. 1996. № 30. Ст. 141.
2. Кримінальний кодекс України: від 5 квітня 2001 р. *Відомості Верховної Ради України*. 2001. № 25. Ст. 131.
3. Цивільний кодекс України: від 16 січня 2003 р. *Відомості Верховної Ради України*. 2003. № 40. Ст. 356.

4. Господарський кодекс України: від 16 січня 2003 р. *Відомості Верховної Ради України*. 2003. № 18. Ст. 144.
5. Сімейний кодекс України: від 10 січня 2002 р. *Відомості Верховної Ради України*. 2002. № 21. Ст. 135.
6. Цивільний процесуальний кодекс України: від 18 березня 2004 р. *Відомості Верховної Ради України*. 2004. № 40 (40–42). Ст. 492.
7. Податковий кодекс України: від 2 грудня 2010 р. № 2755-VI. *Відомості Верховної Ради України*. 2011. № 13–17. Ст. 112.
8. Про нотаріат: Закон України від 2 вересня 1993 р. № 3425-ХП. *Відомості Верховної Ради України*. 1993. № 39. Ст. 383.
9. Про внесення змін до Закону України «Про нотаріат»: Закон України від 1 жовтня 2008 р. № 614-V. *Відомості Верховної Ради України*. 2009 р. № 13. Ст. 161.
10. Про заставу: Закон України: від 2 жовтня 1992 р. № 2654-XII. *Відомості Верховної Ради України*. 1992. № 47. Ст. 642.
11. Про іпотеку: Закон України від 5 червня 2003 р. № 898-IV. *Відомості Верховної Ради України*. 2003. № 38. Ст. 313.
12. Про внесення змін до Закону України «Про нотаріат» щодо державного регулювання нотаріальної діяльності: Закон України від 6 вересня 2012 р. № 5208-VI. *Урядовий кур'єр*. 2012. № 189.
13. Про запобігання та протидію легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, фінансуванню тероризму та фінансуванню розповсюдження зброї масового знищення: Закон України від 14 жовтня 2014 р. за № 1702-VII. *Голос України*. 2014. № 216.
14. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо визначення вигодоодержувачів юридичних осіб та публічних діячів: Закон України від 14 жовтня 2014 року за № 1701-VII. *Відомості Верховної Ради України*. 2014. № 46. Ст. 2048.
15. Про міжнародні договори України: Закон України від 29 червня 2004 р. № 1906-IV. *Відомості Верховної Ради України*. 2004. № 50. Ст. 540.
16. Про державне мито: Декрет Кабінету Міністрів України від 21 січня 1993 р. № 7-93. *Відомості Верховної Ради України*. 1993. № 13. Ст. 113.
17. Про затвердження положень про територіальні органи Міністерства юстиції України: Наказ Міністерства юстиції України від 23 червня 2011 р. № 1707/5. *Офіційний вісник України*. 2011. № 49. Ст. 1984.

18. Питання оптимізації діяльності центральних органів виконавчої влади системи юстиції: Постанова Кабінету Міністрів України від 21 січня 2015 р. № 17. *Офіційний вісник України*. 2015. № 6. Ст. 127.
19. Про затвердження Положення про Вищу кваліфікаційну комісію нотаріату: Постанова Кабінету Міністрів України від 31 серпня 2011 р. № 923. URL: zakon.rada.gov.ua/laws/show/923-2011-p
20. Про затвердження Порядку вчинення нотаріальних дій посадовими особами органів місцевого самоврядування: Наказ Міністерства юстиції України від 11 листопада 2011 р. № 3306/5. *Офіційний вісник України*. 2011. № 91. Ст. 172.
21. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо підвищення рівня корпоративного управління в акціонерних товариствах: Закон України від 23 березня 2017 р. № 1983-VIII. *Відомості Верховної Ради України*. 2017. № 25. Ст. 289.
22. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо створення економічних передумов для посилення захисту права дитини на належне утримання: Закон України від 3 липня 2018 р. № 2475-VIII. *Відомості Верховної Ради України*. 2018. № 36. Ст. 272.

Розділ 3

НОТАРІАЛЬНІ ПРОЦЕСУАЛЬНІ ПРАВОВІДНОСИНИ

3.1. Правові засади здійснення нотаріального процесу в Україні

Нотаріальна діяльність є різновидом юридичної й, відповідно, соціальної діяльності та спрямована на надання офіційної сили, вірогідності юридичним правам, фактам і документам. Діяльність нотаріату має певну спільність із діяльністю інших органів цивільної юрисдикції¹²¹.

Як і В. М. Черниш, ми поділяємо концепцію О. Неліна, що нотаріальне процесуальне право доцільно віднести до комплексних галузей права, котрі об'єднують у собі норми різної галузевої належності: як матеріально-правові, так і організаційні та процесуально-правові. Воно сформувалося як комплексна галузь з відокремленим предметом регулювання і системою правових норм, які регулюють суспільні відносини, що виникають у сфері взаємодії різних галузей права у зв'язку з необхідністю регулювання нотаріальної діяльності та у процесі здійснення нотаріальних дій між нотаріальними органами та особами, які звертаються по вчинення цих дій¹²².

На нашу думку, нотаріальне процесуальне право є інтегрованою комплексною галуззю права та пов'язане з цивільним, господарським, земельним, податковим та іншими галузями права, без яких неможливе вчинення нотаріальних дій для суб'єктів, котрі звернулися, незалежного від форм господарювання, для громадян, осіб без громадянства, іноземців, а також інших установ та організацій, зокрема державних органів¹²³.

---

¹²¹ Долинська М. С. Особливості реалізації нотаріальної діяльності в незалежній Україні. *Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ*. 2015. Вип. 3. С. 75.

¹²² Нелін О. І. Теоретичні та практичні аспекти співвідношення права і закону в діяльності нотаріату України. *Юридична Україна*. 2012. № 12 (120). С. 7.

¹²³ Долинська М. С. Поняття, предмет та методи українського нотаріального права. *Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ*. 2012. № 2 (59). С. 193.

Аналізуючи законодавство про нотаріальну діяльність незалежної України, доходимо висновку про необхідність виокремлення його трьох частин, а саме: законодавства, що регулює загальні засади створення та діяльності органів нотаріату та квазінотаріату; законодавства, що регулює порядок вчинення нотаріальних дій; законодавства, що регулює вчинення інших дій, відмінних від нотаріальних, з метою надання їм юридичної вірогідності¹²⁴.

За юридичною силою та органом, що їх видав, нормативні акти поділяють на закони та підзаконні нормативні акти.

Також нотаріальне законодавство за формою законодавчих актів поділяє їх на кодифіковані та некодифіковані, за предметом правового регулювання – на загальні та спеціальні, за характером правового регулювання – на матеріальні та процесуальні тощо.

До загальних джерел нотаріального процесуального права відносять ті нормативні акти, які регулюють і питання нотаріальної діяльності, і інші суспільні відносини.

До цієї групи можна віднести Конституцію України – Основний Закон держави. Спеціальні акти присвячені регулюванню лише нотаріальної діяльності: наприклад, Закон України «Про нотаріат», Порядок вчинення нотаріальних дій нотаріусами України та ін. До актів інших галузей права, що регулюють окремі питання здійснення нотаріальної діяльності, доцільно віднести, приміром, Цивільний, Сімейний, Податковий, Цивільно-процесуальний, Земельний кодекси України¹²⁵.

Правовою основою нотаріату є Конституція України, яка закріплює низку важливих загальних положень, що мають принципове значення для нотаріату. Конституція України проголосила перехід до формування вільної ринково-конкурентної економіки та демократичні принципи побудови державного устрою. Ці конституційні положення мають безпосередній зв'язок з нотаріатом, оскільки тепер підприємствами,

---

¹²⁴ Долинська М. С. Становлення та розвиток законодавства про нотаріальну діяльність в Україні: дис. ... д-ра юрид. наук.: 12.00.01. Львів: ЛНУ ім. І. Франка, 2017. С. 367.

¹²⁵ Долинська М. С. Українське нотаріальне право: навч. посіб. К.: Юрінком Інтер, 2015. С. 67–68 с.

землею можуть володіти не тільки держава, а й громадяни, юридичні особи, що зумовлює можливість переходу прав власності на такі об'єкти, що мають посвідчуватися в нотаріальному порядку. На підставі цього нотаріальна діяльність істотно ускладнилася, а вартість договорів, котрі посвідчуються у нотаріальному порядку, значно зросла, що вплинуло на рівень доходів нотаріусів і підняття престижу цієї професії.

Крім того, право на отримання кваліфікованої правової допомоги є одним із фундаментальних прав людини та громадянина, яке проголошено Конституцією. Так, ст. 8 передбачено, що права і свободи людини та їх гарантії визначають зміст і спрямованість діяльності держави. Держава відповідає за свою діяльність, утвердження та забезпечення прав і свобод людини є головним її обов'язком, а нотаріуси, як уповноважені нею на вчинення нотаріальних дій особи, зобов'язані цих положень дотримуватися у своїй діяльності. Щоб нотаріальна діяльність відповідала високій місії правоохоронного органу, має безперервно розвиватися теорія нотаріального процесу. Вона повинна випереджати зміни і доповнення до законодавства, щоб вони мали обґрунтований і позитивний зміст.

Зокрема ст. 92 Конституції наголошує, що виключно законами України визначається організація і діяльність нотаріату, та ставить її на один рівень зі судоустроєм, судочинством, статусом суддів, засадами судової експертизи, організацією та діяльністю прокуратури, органів дізнання і слідства, органів і установ виконання покарань.

Нотаріус, провадячи нотаріальну діяльність, керується вимогами ст. 41 Конституції України, відповідно до якої кожен має право володіти, користуватися і розпоряджатися своєю власністю, результатами своєї інтелектуальної, творчої діяльності. Право приватної власності набувається в порядку, визначеному законом. Законодавець у ч. 4 статті наголошує, що ніхто не може бути протиправно позбавлений права власності, а право приватної власності є непорушним¹²⁶.

Законодавство про нотаріальний процес – це структурована система правових норм, предметом регулювання яких є

---

¹²⁶ Долинська М. С. Українське нотаріальне право: навч. посіб. К.: Юрінком Інтер, 2015. С. 68.

правовідносини, що виникають у нотаріальному процесі та регламентують процедуру вчинення нотаріальних проваджень.

До таких актів доречно віднести спеціальні нормативні акти: Закон України «Про нотаріат», Порядок вчинення нотаріальних дій нотаріусами України, Положення про порядок учинення нотаріальних дій у дипломатичних представництвах та консульських установах тощо.

Джерелами теорії нотаріального процесу також є Цивільний кодекс, Сімейний кодекс, Земельний кодекс та інші систематизовані акти матеріального права, норми яких конкретизують і визначають завдання нотаріусів, а також реалізуються на підставі нотаріальної процедури.

На нотаріальний процес теж чинять вплив укази та розпорядження Президента України, постанови Верховної Ради України, постанови та розпорядження Кабінету Міністрів України, накази міністра юстиції України, накази та інструкції інших міністерств та відомств, нормативні акти органів місцевого самоврядування.

Порядок учинення нотаріальних проваджень посадовими особами консульських установ і дипломатичних представництв за кордоном регулюються консульськими конвенціями та міжнародними договорами. У деяких випадках нотаріуси при вчиненні нотаріальних дій мають застосовувати норми іноземного права (ст. 98 Закону), керуватися нормами міжнародного права (ст. 103 Закону та Закон України «Про міжнародне приватне право»).

Отже, основним джерелом нотаріального процесуального права в Україні є Конституція України, на якій ґрунтується все нотаріально-процесуальне законодавство.

3.2. Поняття нотаріальних процесуальних правовідносин

Нотаріальний процес є процесуальною галуззю, тому при вчиненні нотаріальних дій виникають характерні йому нотаріальні процесуальні правовідносини.

Нотаріальні процесуальні відносини можна вважати різновидом суспільних, що виникають між особами, які вчиняють нотаріальні дії, та особами, які звернулися по вчинення

нотаріальних дій, та врегульовані нормами законодавства про нотаріат.

Нормативні акти, що регулюють процедуру вчинення нотаріальних проваджень, також мають визначати пріоритети прав та обов'язків суб'єктів правовідносин. Без цього правовідносини будуть позбавлені визначеності, що, безумовно, вплине на реальність їх здійснення, виконання загальної функції нотаріату.

Приміром, державою кореспондується для посадової особи, котра здійснює нотаріальні функції, загальний, основний обов'язок – розглянути письмову або усну заяву громадянина про необхідність вчинення нотаріального провадження. За разом нотаріус не зобов'язується вчиняти нотаріальне провадження, тимчасом мусить дотримуватися комплексу прав та обов'язків осіб, які беруть участь у нотаріальному процесі.

Нотаріальний процес – це сукупність вчинюваних нотаріальних проваджень або нотаріальних дій, якщо за однією заявою вчиняється одне провадження, та нотаріально-процесуальних правовідносин, які виникають під час учинення нотаріального провадження.

Нотаріальний процес – правова форма діяльності уповноважених на те органів держави і посадових осіб. Вчинення нотаріальних дій здійснює суворо встановлене коло осіб, конкретний склад і обсяг компетенції яких встановлені законодавством (ст.ст. 1, 3, 34–40 Закону України «Про нотаріат»).

Нотаріальний процес – це діяльність, безпосередньо пов'язана з необхідністю використання різних методів і засобів юридичної техніки. У нотаріальному процесі існує система вимог, що ставляться до нотаріального провадження. Оскільки нотаріальний процес є різновидом юридичного процесу і зводиться до передбаченого законом порядку вчинення нотаріальних дій, він характеризується складним структурним змістом.

Нотаріальні правовідносини, на думку С. Фурси, можна і потрібно сприймати у контексті не так отримання нотаріального акта, як високопрофесійного надання правових послуг нотаріусом; і питання тут не тільки у формальній законності нотаріальних дій, а у відповідності волі особи тим правовим

наслідкам, які мають настати після вчинення нотаріального провадження¹²⁷.

Під час вчинення нотаріальних проваджень виникають складні, а іноді й тривалі багатоетапні нотаріальні процесуальні правовідносини між нотаріусом та особами, які звернулись до нього по надання правової допомоги у формі безспірної юрисдикції¹²⁸.

3.3. Ознаки нотаріальних процесуальних правовідносин

Нотаріальний процес – це, щонайперше, розгляд певної юридичної справи. В результаті вчинення нотаріальних дій юридичні права та обов'язки осіб, щодо яких ці дії були вчинені, санкціонуються державою, документам надається офіційного значення, що дає змогу вказаним особам набувати певного статусу і здійснювати певні дії. Нотаріальний процес можна характеризувати також як діяльність, пов'язану з учиненням операцій з нормами права, тобто це різновид правозастосовної діяльності, коли відповідний державний орган або посадова особа повинні безпосередньо використовувати норми права для вирішення конкретної юридичної справи.

Нотаріальний процес – правова форма діяльності уповноважених на те органів держави та посадових осіб. Вчинення нотаріальних дій здійснює чітко встановлене коло осіб, їх конкретний склад та обсяг компетенції регламентуються законодавством (статті 1, 3, 34–38, 40 Закону). Порушення правил, що визначають компетенцію щодо вчинення нотаріальних дій, тягне несприятливі процесуальні наслідки – визнання вчинених дій недійсними (наприклад, зазначених у ст. 9 Закону).

Нотаріальний процес на практиці відбувається завдяки набуттю професійних навичків з використання різних засобів та методів юридичної техніки. З огляду на це у нотаріальному процесі існує система вимог, що ставляться до провадження,

---

¹²⁷ Фурса С. Актуальні питання теорії і практики нотаріальних правовідносин. *Вісник Київського національного університету імені Т. Шевченка. Юридичні науки*. 2011. № 87. С. 8.

¹²⁸ Там само. С. 9.

котрі містяться в Правилах ведення нотаріального діловодства. Ці Правила встановлюють єдиний для державних і приватних нотаріусів порядок ведення нотаріального діловодства, складання і оформлення службових документів.

Порядок складання нотаріальних свідоцтв і посвідчувальних написів, ведення реєстрів для реєстрації нотаріальних дій, а також інших книг, пов'язаних з учиненням нотаріальних дій, регулюється також Порядком вчинення нотаріальних дій нотаріусами України.

Все це характеризує нотаріальний процес як специфічну правову форму діяльності, суть якої полягає в тому, що в її рамках здійснюється застосування правових норм шляхом реалізації нотаріатом юрисдикційних повноважень.

Оскільки нотаріальний процес є різновидом юридичного процесу і зводиться до передбаченого законом порядку вчинення нотаріальних дій, йому притаманний структурно складний зміст. Елементами нотаріального процесу є його суб'єкти, стадії та провадження, які дають змогу окреслити просторово-часові межі та предметний зміст цієї форми діяльності.

Нотаріальний процес як різновид юридичного процесу – це діяльність, результати якої обов'язково оформлюються у відповідних процесуальних актах – документах. Чіткий розподіл функцій між учасниками нотаріального процесу та їх офіційний характер зумовлюють потребу у певних засобах закріплення результатів, отриманих у ході розгляду юридичної справи.

3.4. Підстави виникнення нотаріальних процесуальних правовідносин

Для виникнення нотаріальних процесуальних правовідносин необхідні належні підстави: наявність певних юридичних фактів; норми законодавства про нотаріат.

Юридичні факти – обставини, з наявністю яких нотаріальний процесуальний закон пов'язує виникнення, зміну або припинення нотаріальних процесуальних правовідносин. Зазвичай цивільні процесуальні відносини виникають на підставі не одного, а декількох юридичних фактів. Такими юридичними фактами є події, дії або стан.

Так, юридичний факт – це дія, яка може визначати початок і розвиток нотаріальних процесуальних правовідносин на певних стадіях нотаріального процесу. За загальним правилом, підставою для виникнення нотаріальних процесуальних правовідносин та порушення нотаріального процесу є усна або письмова заява заінтересованої особи на вчинення нотаріальної дії та відповідна оплата, передбачена статтями 42, 19, 31 Закону України «Про нотаріат».

Що стосується такого юридичного факту, як подія, то до нього можна віднести факт смерті особи (оголошення померлою), який є підставою для відкриття спадщини як стадії нотаріального провадження щодо видачі свідоцтва про право на спадщину.

Стан особи має безпосередній зв'язок з можливістю нотаріуса розпочинати нотаріальне провадження, а також можливістю особи стати суб'єктом нотаріальних процесуальних правовідносин, визначає потребу участі у провадженні органів опіки та піклування або представників. Наприклад, стан недієздатності суб'єкта нотаріальних процесуальних відносин слід пов'язувати з відмовою у вчиненні нотаріального провадження (ст. 49 Закону України «Про нотаріат»).

Оскільки суспільні відносини, що складаються між нотаріусом та особами, які звернулися по вчинення нотаріальних проваджень, врегульовані нормами нотаріальної процедури, важливою передумовою виникнення, зміни або припинення нотаріальних процесуальних правовідносин є волевиявлення зацікавленої особи і відсутність норми закону, яка б заперечувала можливість вчинення нотаріального провадження. За відсутності конкретної норми, що регламентує права та обов'язки суб'єктів нотаріальних процесуальних відносин та їх можливі процесуальні дії, ці правовідносини можуть встановлюватися за аналогією зі законом та правом.

Норми нотаріальної процедури мають визначати не тільки права й обов'язки суб'єктів нотаріального процесу, а й встановлювати шляхи та засоби правильного, швидкого, єдиного порядку вчинення нотаріальних проваджень.

3.5. Гарантії здійснення нотаріального процесу

Назагал юридичні гарантії – це закріплені в національному законодавстві прийоми та засоби, які забезпечують охорону (захист) прав і законних інтересів фізичних та юридичних осіб.

К. Досінчук стверджує, що юридичними гарантіями організації нотаріату в Україні є встановлені в Конституції та законах України правові засоби, які спрямовані на забезпечення організації та функціонування системи нотаріату, його самостійність та ефективність. На думку автора, складовою забезпечення діяльності нотаріату в Україні є сукупність певних гарантій (загальних і спеціальних) та здійснюване державою за допомогою правових приписів та засобів упорядкування суспільних відносин у сфері нотаріату щодо їх юридичного закріплення, реалізації, контролю, охорони й захисту¹²⁹.

К. Чижмарь визначає гарантії нотаріальної діяльності з точки зору кваліфікованої юридичної допомоги як юридично значущий механізм забезпечення діяльності органів нотаріату, що неухильно реалізується на основі конституційного закріплення права громадянина на кваліфіковану юридичну допомогу і на законодавчому, і на правозастосовному рівнях. На думку автора, до системи гарантій нотаріальної діяльності належать: по-перше, неупередженість; по-друге, незалежність; по-третє, керівництво лише Конституцією і законами, правовими актами органів державної влади та місцевого самоврядування, прийнятими в межах їх компетенції, а також міжнародними нормативними актами; по-четверте, нотаріальна таємниця; по-п'яте, судовий захист нотаріальної діяльності¹³⁰. На наше переконання, в разі застосування в нотаріальній практиці «правових актів органів місцевого самоврядування» їх доцільно «фільтрувати» з точки зору відповідності законодавчим актам держави.

---

¹²⁹ Досінчук К. Гарантії забезпечення діяльності нотаріату в Україні. *Публічне право*. 2014. № 3. С. 211. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/pp_2014_3_30

¹³⁰ Чижмарь К. І. Гарантії нотаріальної діяльності: деякі питання теорії та практики. *Науковий вісник публічного та приватного права*. 2017. Вип. 4. С. 65.

Заслуговує на увагу, як належним чином підтверджений, висновок В. Баранкової про те, що гарантії нотаріальної діяльності – це сукупність вимог до здійснення нотаріальної діяльності, які забезпечують виконання її завдань і відбивають її сутність. На думку автора, гарантії нотаріальної діяльності становлять собою закріплені нормами нотаріального права комплекс заходів і засобів, що покликані забезпечити усім суб'єктам нотаріальних правовідносин можливість використовувати надані їм права та виконувати покладені на них обов'язки. Гарантії нотаріальної діяльності спрямовані на те, щоб забезпечити дотримання прав заінтересованих осіб, а також відповідний статус нотаріуса в межах нотаріальних процесуальних правовідносин як суб'єкта – носія публічної влади і одночасно як незалежного арбітра, юридичного радника сторін. Отже, гарантії нотаріальної діяльності однаково важливі для всіх учасників нотаріальних правовідносин, оскільки мають забезпечити дотримання і виключити можливість порушення їхніх прав¹³¹.

Подібної думки дотримується М. Бондарєва, пропонуючи під гарантіями нотаріальної діяльності розуміти правові засоби, які у сукупності (системі) забезпечують належну реалізацію наданих прав та виконання обов'язків усіма суб'єктами нотаріальних правовідносин¹³².

Лише законом України «Про внесення змін до Закону України «Про нотаріат» від 1 жовтня 2008 року № 614-VI було доповнено Закон статтею 8-1 «Гарантії нотаріальної діяльності».

Варто зазначити, що законодавець у вказаній статті не наводить визначення (поняття) гарантій нотаріальної діяльності, а розкриває лише питання державних гарантій нотаріальної діяльності.

З аналізу норм вказаної статті випливає, що гарантії нотаріальної діяльності охоплюють собою чотири окремі види гарантій.

---

¹³¹ Баранкова В. В. Гарантії нотаріальної діяльності. URL: <http://www.reallook.com.ua/4839/garanti%D1%97-notarialno%D1%97-diyalnosti/>

¹³² Бондарєва М. В. Гарантії нотаріальної діяльності. *Університетські наукові записки*. 2010. № 2 (34). С. 80. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Unzap_2010_2_11

До першої групи відносять забезпечення рівних умов доступу до зайняття нотаріальною діяльністю і рівних можливостей її організації та здійснення.

Забезпечення рівних умов доступу громадянам до зайняття нотаріальною діяльністю відбувається шляхом: встановлення єдиних вимог для претендентів на посаду нотаріуса, чіткої регламентації порядку проведення кваліфікаційного іспиту, реалізації рівних для всіх осіб умов доступу до інформації стосовно процедури проведення іспиту, місця складання та тривалості іспиту, а також кількості та ступеня складності екзаменаційних завдань і відкритості інформації про результати іспиту. Державні гарантії поширюються і на забезпечення здійснення професійної нотаріальної діяльності, зокрема, держава гарантує рівні можливості нотаріусам в організації та здійсненні ними нотаріальної діяльності. Це виявляється у наданні нотаріусу права вибору нотаріального округу, вибору між приватною нотаріальною діяльністю і роботою на посаді державного нотаріуса, встановленні рівних повноважень усіх нотаріусів України тощо. Вказана гарантія є справедливою з точки зору доступності нотаріальних послуг для осіб, які звертаються до нотаріуса, і полягає у забезпеченні особі права вибору нотаріуса, за винятком встановлених обмежень¹³³.

Дуже цінними та важливими для законності провадження нотаріальної діяльності є норми, що передбачені у частині другій статті 8-1 Закону України «Про нотаріат», які закріплюють заборону втручання у нотаріальну діяльність і становлять другу групу гарантій. Законодавець наголошує на тому, що будь-яке втручання в діяльність нотаріуса, зокрема з метою перешкодження виконанню ним своїх обов'язків або спонукання до вчинення ним неправомірних дій, також вимагання від нього, його помічника, інших працівників, які перебувають у трудових відносинах з нотаріусом, відомостей, що становлять нотаріальну таємницю, забороняється і тягне за собою відповідальність згідно зі законодавством.

До речі, втручання у нотаріальну діяльність не обмежується вказаними діями. Ми погоджуємося з О. В. Коротюк, що

---

¹³³ Коротюк О. В. Науково-практичний коментар Закону України «Про нотаріат». Х.: Право, 2012. С. 80.

втручанням у діяльність нотаріуса повинно також визнаватися спонукання нотаріуса до неправомірної бездіяльності, незаконне отримання відомостей, що входять до предмета нотаріальної таємниці (наприклад, викрадення реєстру для реєстрації нотаріальних дій, документів з архіву тощо)¹³⁴.

До третьої групи гарантій законодавець відносить врегулювання порядку здійснення обшуку, виїмки, огляду робочого місця нотаріуса. Однак вказані норми дещо йдуть в розріз з нормами нового Кримінального процесуального кодексу України: скажімо, відповідно до глав 15 та 16, у державі з'явилися нові поняття, як-от тимчасовий доступ до речей і документів та тимчасове вилучення майна.

Четверту групу, на нашу думку, найважливішу у нотаріальному процесі, утворюють норми, які встановлюють заборону вилучення реєстрів для реєстрації нотаріальних дій, печатки нотаріуса, а також документів, що передані нотаріусу на зберігання.

Слід зазначити, що вказані норми припинили практику вилучення реєстрів, що існувала до цього. Вилучення реєстру позбавляло нотаріуса можливості видати витяг з реєстру, зробити в реєстрі відмітки про скасування заповітів, розірвання договорів та інше.

Вагомою є думка українських учених С. Я. Фурси та Є. І. Фурси, що з аналізу наведених норм випливає висновок про те, що законодавець, говорячи про гарантії нотаріальної діяльності, зводить їх до гарантій осіб, які хочуть стати нотаріусами, та самих нотаріусів¹³⁵.

Проте нотаріальна діяльність стосується насамперед осіб, які звертаються до нотаріуса по вчинення нотаріальних дій, тобто отримання нотаріальних послуг. Тому без таких суб'єктів нотаріальна діяльність не здійснюватиметься. Нотаріат має існувати нині щонайперше для охорони і захисту прав та інтересів фізичних і юридичних осіб, а не лише за їх рахунок.

---

¹³⁴ Коротюк О. В. Науково-практичний коментар Закону України «Про нотаріат». Х.: Право, 2012. С. 80–81.

¹³⁵ Нотаріат в Україні: підручник: у 3 кн. 3-є вид., допов. і перероб. Кн. 1: Організація нотаріату з практикою / за заг. ред. С. Я. Фурси. К.: Алерта, 2015. С. 111.

З огляду на це гарантії нотаріальної діяльності потрібно розглядати у трьох аспектах:

1) гарантії, які стосуються осіб, котрі виявили намір займатися нотаріальною діяльністю;

2) гарантії, які стосуються самого нотаріуса та інших, уповноважених на вчинення нотаріальних дій, осіб та осіб, котрі сприяють нотаріусу у вчиненні нотаріальних дій, зокрема й помічника нотаріуса, його замісника, свідків, перекладачів, експертів;

3) гарантії, які стосуються осіб, котрі звернулися до нотаріуса по вчинення нотаріальних дій, тобто споживачів нотаріальних послуг¹³⁶.

Варто зазначити, що в юридичній літературі існує декілька класифікацій поділу гарантій нотаріальної діяльності.

Більшість українських та зарубіжних вчених і практиків гарантії нотаріальної діяльності поділяють на загальні та спеціальні.

До загальних гарантій організації й діяльності нотаріату в Україні слід віднести економічні, політичні та ідеологічні. Економічні гарантії нотаріату передбачають наявність відповідного середовища і матеріальної основи для професійної роботи нотаріусів, основним завданням яких буде виконання своїх функцій, а не пошук джерел існування¹³⁷.

М. В. Бондарєва вирізняє такі гарантії в системі гарантій:

– гарантії прав особи, яка вчиняє нотаріальне провадження, і гарантії прав осіб, які звернулися по його вчинення (за суб'єктним складом осіб, діяльність яких гарантується);

– гарантії процедурні, зміст яких утворюють закріплені у нормах права правила вчинення нотаріальних проваджень;

– гарантії організаційні, які стосуються порядку допуску до нотаріальної професії та організації нотаріальної діяльності;

---

¹³⁶ Нотаріат в Україні: підручник: у 3 кн. 3-є вид., допов. і перероб. Кн. 1: Організація нотаріату з практикумом / за заг. ред. С. Я. Фурси. К.: Алерта, 2015. С. 111.

¹³⁷ Досінчук К. Гарантії забезпечення діяльності нотаріату в Україні. *Публічне право*. 2014. № 3. С. 208. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/pp_2014_3_30

– гарантії матеріальні, які визначають матеріальні, фінансові, технічні обставини, якими забезпечуються права учасників нотаріального процесу¹³⁸.

Політичними гарантіями роботи нотаріату є закріплені Конституцією України і законами України система норм і принципів, які формують політику держави у сфері умов і засобів забезпечення організації та діяльності нотаріату і закладають підґрунтя щодо рівного доступу до такої діяльності.

Соціальними гарантіями нотаріальної діяльності є соціальне забезпечення як державних, так і приватних нотаріусів відповідно до чинного законодавства.

До ідеологічних гарантій слід віднести наявні в Україні культурні цінності, загальний рівень суспільної свідомості, правової культури, характер усвідомлення та сприйняття широкими верствами населення природи та призначення нотаріату. В заданому сенсі важливою є робота не лише апарату держави, відповідних установ, але й безпосередньо суб'єктів нотаріальної діяльності над проблемою підвищення рівня довіри до нотаріусів, оскільки іноді трапляються випадки недобросовісного виконання ними обов'язків, а подекуди і злочинних дій. Погоджуємося з К. Досінчук, що такі, хоча і поодинокі випадки, зумовлюють недовіру населення та не повинні підривати авторитет усього нотаріату. Тому держава має підтримувати високу репутацію системи нотаріату, щоб кожний громадянин міг цілком і повністю їй довіряти¹³⁹.

Отже, юридичні гарантії слід віднести до спеціальних гарантій нотаріальної діяльності.

Деякі вчені виокремлюють ще судові гарантії, змістом яких у літературі пропонується вважати право осіб на оскарження нотаріального провадження або відмови у його вчиненні до суду, або ж оскарження нотаріусом незаконних дій відповідних посадових осіб до суду. Однак М. Бондарєва не підтримує вказаної позиції, оскільки право на звернення до суду

---

¹³⁸ Бондарєва М. В. Гарантії нотаріальної діяльності. *Університетські наукові записки*. 2010. № 2 (34). С. 80. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Unzap_2010_2_11

¹³⁹ Досінчук К. Гарантії забезпечення діяльності нотаріату в Україні. *Публічне право*. 2014. № 3. С. 210–211. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/pp_2014_3_30

гарантовано Законом «Про нотаріат» і тому виокремлення в окрему групу не потребує.

Процедурними гарантіями охоплюються сукупності правових норм, якими закріплені статус учасників нотаріального правовідношення, порядок виникнення й розвитку такого правовідношення. До процедурних гарантій автор пропонує віднести правовідношення, яке виникає при вчиненні нотаріального провадження, зокрема і права на оскарження відмови у вчиненні нотаріального провадження у суді; закріплені нормами права алгоритми вчинення конкретних нотаріальних проваджень – власне процедура їх вчинення; вимоги до способу ідентифікації нотаріуса в процесі – його незалежність і неупередженість, етичність ставлення до професії і клієнта; охорона таємниці вчинюваного нотаріального провадження¹⁴⁰.

Переважна частка процедурних гарантій тісно пов'язана з принципами нотаріального процесу, що свідчить про особливу роль цієї групи гарантій.

Наприклад, принцип законності в нотаріальній діяльності треба розглядати у двох аспектах, а саме:

- усі дії нотаріусів та осіб, які уповноважені державою на вчинення нотаріальних дій, мусять відповідати законодавству України;

- фізичні та юридичні особи, які звертаються по вчинення нотаріальних дій, також мають дотримуватися норм чинного законодавства.

Відповідно до статті 2 Закону України «Про нотаріат», правовою основою діяльності нотаріату є Конституція України, Закон України «Про нотаріат» та інші законодавчі акти України. Вчиняючи нотаріальну дію, нотаріуси чи уповноважені на вчинення нотаріальних дій особи підтверджують цим законність і достовірність нотаріальної дії та запобігають можливим порушенням прав та інтересів осіб, які звернулися до них. Порушення встановленого законодавством порядку вчинен-

---

¹⁴⁰ Бондарева М. В. Гарантії нотаріальної діяльності. *Університетські наукові записки*. 2010. № 2 (34). С. 81. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Unzap_2010_2_11

ня нотаріальних дій призводить до недійсності нотаріально-го акту (правочину)¹⁴¹.

Правовою гарантією реалізації принципу законності є можливість, відповідно до статті 50 Закону України «Про нотаріат», право на оскарження нотаріальної дії або відмови у вчиненні нотаріального акту особою, прав та інтересів якої стосуються такі нотаріальні дії чи акти, у суді.

У нотаріальному процесі одним з головних є принцип рівності перед законом під час здійснення нотаріальної діяльності, який відображено у статті 24 Конституції України. Тобто кожна людина, яка звернулася до нотаріуса по вчинення нотаріальних дій, не повинна мати привілеїв за будь-якими ознаками, зокрема стосовно політичних, релігійних переконань, майнового стану, місця проживання та ін.

За твердженням С. Я. Фурси, Є. І. Фурси, що нотаріус не має жодних переваг порівняно зі суб'єктами, що до нього звернулися. Ба понад це, нотаріус – особа, покликана законом (і ст. 5 Закону України «Про нотаріат», і присягою) до вчинення нотаріальних дій і сприяння громадянам у вчиненні нотаріальних дій¹⁴².

Також одним із найважливіших механізмів нотаріального процесуального гарантування є охорона нотаріальної таємниці. Згідно зі статтею 8 Закону України «Про нотаріат», нотаріальна таємниця – це сукупність відомостей, отриманих під час вчинення нотаріальної дії або звернення до нотаріуса заінтересованої особи, зокрема про особу, її майно, особисті майнові та немайнові права і обов'язки тощо.

Зауважимо, що не лише нотаріус та особи, зазначені у статті 1 вказаного Закону, а також помічник нотаріуса зобов'язані зберігати нотаріальну таємницю, навіть якщо їхня діяльність обмежується наданням правової допомоги чи ознайомленням з документами і нотаріальна дія або дія, яка прирівнюється до нотаріальної, не вчинялась.

---

¹⁴¹ Долинська М. С. Основні принципи українського нотаріального права. *Науковий Вісник Львівського державного університету внутрішніх справ. Серія юридична*. 2012. Вип. 1. С. 102.

¹⁴² Фурса С. Я, Фурса Є. І. Нотаріат в Україні. Теорія і практика: навч. посіб. для студ. закл. вищ. освіти. К.: А.С.К., 2001. С. 79.

Обов'язок дотримання нотаріальної таємниці поширюється також на осіб, яким про вчинені нотаріальні дії стало відомо у зв'язку з виконанням ними службових обов'язків чи іншої роботи, на осіб, залучених для вчинення нотаріальних дій як свідків, та на інших осіб, яким стали відомі відомості, що становлять предмет нотаріальної таємниці.

Особи, винні в порушенні нотаріальної таємниці, несуть відповідальність у порядку, передбаченому законом.

Отже, гарантії нотаріального процесу є складовою гарантій нотаріальної діяльності.

Запитання і завдання для самоконтролю

1. Опишіть характер та ознаки нотаріальних процесуальних правовідносин.

2. Охарактеризуйте систему та наведіть класифікацію нотаріальних процесуальних правовідносин.

3. Які нормативні акти регулюють здійснення нотаріального процесу в Україні?

4. Які є стадії нотаріального процесу?

5. Дайте визначення поняття нотаріальних процесуальних правовідносин.

6. Що таке система нотаріального процесуального права?

7. Назвіть джерела нотаріального процесуального права.

Список рекомендованих джерел

Основна література

1. Долинська М. С. Нотаріат: підручник. Львів: Ліга-Прес, 2018. 398 с.
2. Долинська М. С. Українське нотаріальне право. К.: Юрінком Інтер, 2015. 248 с.
3. Дякович М. М. Нотаріальне право України: навч. посіб. К.: Алерта; КНТ; ЦУЛ, 2009. 683 с.
4. Дякович М. М. Хрестоматія нотаріального права України: навч. посіб. К.: Істина, 2018. 480 с.
5. Комаров В. В., Баранкова В. В. Нотариат и нотариальный процесс: учебник / В. В. Комаров, В. В. Баранкова. Харьков: Консум, 1999. 240 с.
6. Комаров В. В., Баранкова В. В. Нотаріат в Україні: підручник. Х.: Право, 2011. 384 с.

7. Майкут Х. В. Нотаріат: курс лекцій. Львів: Львівський державний університет внутрішніх справ, 2012. 212 с.
8. Медвідь Ф. М., Усенко В. Ф., Медвідь Я. Ф. Нотаріальний процес в Україні: навч. посіб. / за ред. Ф. М. Медвідя. К.: Атіка, 2006. 324 с.
9. Нотаріат в Україні: навч. посіб. / за ред. В. М. Бесчастного. К.: Знання, 2008. 494 с.
10. Нотаріат в Україні: навч. посіб. / за заг. ред. Ю. В. Нікітіна. К.: КВНЗ «Національна академія управління»; Алерта, 2016. 586 с.
11. Нотаріат України. У 3-х кн. Кн. 1: Організація нотаріату з практикумом: підручник. / за заг. ред. С. Я. Фурси. 3-є вид., допов. і перероб. К.: Алерта, 2015. 484 с.
12. Радзівєвська Л. Е., Пасічник С. Г. Нотаріат в Україні: навч. посіб. / за ред. Л. К. Радзівєвської. К.: Юрінком Інтер, 2000.
13. Сміян Л. С., Нікітін Ю. В., Хоменко П. Г. Нотаріат в Україні: навч. посіб. 2-е вид., стереотип. / за ред. Ю. В. Нікітіна. К.: КНТ, 2008. 632 с.
14. Теорія нотаріального процесу: наук.-практ. посіб. / за заг. ред. С. Я. Фурси. К.: Алерта; Центр учбової літератури, 2012. 920 с.
15. Фурса С. Я., Фурса Є. І. Нотаріат в Україні. Теорія і практика: навч. посіб. для студ. закл. вищ. освіти. К.: А.С.К., 2001. 976 с.

Спеціальна література

1. Бережна І. Г. Способи захисту цивільних прав та інтересів нотаріусом. *Форум права*. 2012. № 4. С. 79–84. URL: <http://arhive.nbuv.gov.ua/e-journals/FP/2012-4/12bigtin.pdf>
2. Василина Н. Потрібно підвищити роль нотаріату в законотворчості країни. *Нотаріат України*. 2015. № 1–2 (13–14). С. 4–8.
3. Долинська М. С. Законодавство України про нотаріат: характеристика та особливості. *Актуальні проблеми держави та права*. 2012. Вип. 63. С. 568–575.
4. Долинська М. С. Основні принципи українського нотаріального права. *Науковий Вісник Львівського державного університету внутрішніх справ. Серія юридична*. 2012. Вип. 1 С. 99–108.
5. Долинська М. С. Нотаріальне процесуальне право України: поняття та джерела. *Порівняльно-аналітичне право*. 2017. № 6. С. 101–104. URL: http://www.pap.in.ua/6_2017/29.pdf
6. Долинська М. С. Поняття, предмет та методи українського нотаріального права. *Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ*. 2012. № 2 (59). С.186–194.
7. Долинська М. С. Становлення та розвиток правового регулювання нотаріальної діяльності в Україні: монографія. Львів: ЛьвДУВС, 2015. 988 с.

8. Долинська М. С. Функції українського нотаріату: поняття та види. *Форум права*. 2011. № 4. С. 208–212.
9. Досінчук К. Ф. Поняття, завдання та функції нотаріату в Україні: окремі аспекти. *Часопис Київського університету права*. 2013. С. 131–134.
10. Дякович М. М. Нотаріальний акт як інструмент охорони (захисту) прав та законних інтересів учасників цивільних правовідносин. *Бюлетень Міністерства юстиції України*. 2013. № 9. С. 20–27. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/bmj_u_2013_9_4
11. Коротюк О. В. Науково-практичний коментар Закону України «Про нотаріат». Х.: Право, 2012. 648 с.
12. Майкут Х. В. До питання нотаріальної форми захисту цивільних прав. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Юриспруденція*. 2013. Вип. 6-1 (2). С. 65–68. URL: [http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nvmgu_jur_2013_6-1\(2\)_18](http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nvmgu_jur_2013_6-1(2)_18)
13. Мацегорін О. І. Поняття та зміст захисту цивільних прав. *Часопис Київського університету права*. 2011. № 3. С. 143–147.
14. Нелін О. І. Теоретична модель і практичні виміри сучасного розуміння поняття нотаріальної діяльності в нотаріальній доктрині України. *Юридична Україна*. 2016. № 9–10 (165–166). С. 15–20.
15. Нелін О. І. Теоретичні і практичні аспекти співвідношення права і закону в діяльності нотаріату в Україні. *Юридична Україна*. 2012. № 12. С. 4–8.
16. Нелін О. І. Формування тезауруса з нотаріату в Україні. *Юридична Україна*. 2014. № 1. С. 4–8.
17. Паламарчук Н. В. Форма і способи захисту цивільних прав нотаріусом. *Молодий вчений*. 2014. № 6 (2). С. 114–118. URL: [http://nbuv.gov.ua/UJRN/molv_2014_6\(2\)_33](http://nbuv.gov.ua/UJRN/molv_2014_6(2)_33)
18. Підлубна Т. М. Нотаріальна форма захисту цивільних прав та інтересів. *Науковий вісник Чернівецького університету: «Правознавство»*. 2010. Вип. 533. С. 44–48.
19. Фурса С. Актуальні питання теорії і практики нотаріальних правовідносин. *Вісник Київського національного університету імені Т. Шевченка. Юридичні науки*. 2011. № 87. С. 7–12.
20. Цивільний кодекс України: Науково-практичний коментар (пояснення, тлумачення, рекомендації з використанням позицій вищих судових інстанцій, Міністерства юстиції, науковців, фахівців). Т. 1: Загальні положення / за ред. І. В. Спасибо-Фатєєвої. Серія «Коментарі та аналітика». Х.: ФОП Колісник А. А., 2010. 320 с.
21. Черниш В. М. Нотаріат як наука та навчальна дисципліна. *Юридична Україна*. 2013. № 1. С. 17–21.

22. Чижмарь К. І. Поняття нотаріату: питання правової природи. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Юриспруденція*. 2014. № 9–1. С. 138–140.
23. Чижмарь К. І. Гарантії нотаріальної діяльності: деякі питання теорії та практики. *Науковий вісник публічного та приватного права*. 2017. Вип. 4. С. 61–65.
24. Яроцький В. Л., Борисова В. І., Спасибо-Фатеева І. В., Жилінкова І. В. Приватноправові механізми здійснення та захисту суб'єктивних прав фізичних та юридичних осіб: кол. монографія / за ред. В. Л. Яроцького. Х.: Юрайт, 2013. 272 с.

Нормативно-правові акти

1. Цивільний кодекс України: від 16 січня 2003 р. *Відомості Верховної Ради України*. 2003. № 40. Ст. 356.
2. Господарський кодекс України: від 16 січня 2003 р. *Відомості Верховної Ради України*. 2003. № 18. Ст. 144.
3. Сімейний кодекс України: від 10 січня 2002 р. *Відомості Верховної Ради України*. 2002. № 21. Ст. 135.
4. Цивільний процесуальний кодекс України: від 18 березня 2004 р. (з наступними змінами і доповненнями). *Відомості Верховної Ради України*. 2004. № 40 (40–42). ст. 492.
5. Про нотаріат: Закон України від 2 вересня 1993 р. №3425-ХП. *Відомості Верховної Ради України*. 1993. № 39. Ст. 383.
6. Про внесення змін до Закону України «Про нотаріат»: Закон України від 1 жовтня 2008 р. № 614-V. *Відомості Верховної Ради України*. 2009 р. № 13. Ст. 161.
7. Про внесення змін до Закону України «Про нотаріат» щодо державного регулювання нотаріальної діяльності: Закон України від 6 вересня 2012 р. № 5208-VI. *Урядовий кур'єр*. 2012. № 189.
8. Порядок вчинення нотаріальних дій нотаріусами України: затв. Наказом Міністерства юстиції України від 22 лютого 2012 р. № 296/5. *Офіційний вісник України*. 2012. № 17. С. 66.
9. Порядок вчинення нотаріальних дій посадовими особами органів місцевого самоврядування: затв. Наказом Міністерства юстиції України від 11 листопада 2011 р. № 3306/5. *Офіційний вісник України*. 2011. № 91. С. 172.
10. Про затвердження Правил ведення нотаріального діловодства: затв. Наказом Міністерства юстиції України від 12 грудня 2010 р. № 3253/5. *Офіційний вісник України*. 2010. № 98. Ст. 3515.

СУБ'ЄКТИ НОТАРІАЛЬНОГО ПРОЦЕСУАЛЬНОГО ПРАВА УКРАЇНИ

4.1. Суб'єкти нотаріальних процесуальних правовідносин

Діяльність суб'єктів нотаріальних процесуальних правовідносин є різновидом правозастосовної, юрисдикційної діяльності, торкається найбільш важливих та істотних аспектів здійснення прав громадянами та юридичними особами і тому має здійснюватися в процесуальній формі, що забезпечує єдність і адекватність правового змісту та юридичної форми договору чи іншої юридично значущої дії, вираження дійсного волевиявлення сторін, а також баланс публічних і приватних інтересів.

Покладаючи на нотаріальні органи та органи квазінотаріату функцію вчинення нотаріальних дій, держава наділяє їх владними повноваженнями.

Повноваження нотаріальних органів та квазінотаріальних органів щодо вчинення нотаріальних дій регламентується залежно від суб'єкта, який уповноважений вчиняти нотаріальні дії або прирівняні до нотаріальних заповіти та довіреності.

Правовідносини, що регулюються нормами нотаріального процесуального права, є різноманітними, як і їхні суб'єкти.

Суб'єкти нотаріальних процесуальних правовідносин – це учасники нотаріальних суспільних відносин, які виступають носіями передбачених нотаріальним правом суб'єктивних прав та обов'язків.

Органи, які вправі вчиняти нотаріальні дії (основні суб'єкти нотаріального процесу), більшість учених поділяє на інститути нотаріату та квазінотаріату.

До органів нотаріату належать державні та приватні нотаріуси, а до органів квазінотаріату – посадові особи органів місцевого самоврядування, інші посадові особи, на які покладено

вчинення окремих видів нотаріальних дій відповідно до чинного законодавства.

Тимчасом ми не підтримуємо твердження знаного українського дослідника О. І. Неліна, що настав час відмовитися від вчинення нотаріальних дій не нотаріусами. На наш розсуд, це є не тільки неможливим, та ще й недоцільним. Оскільки зараз на Сході України ведуться воєнні дії, захисники вітчизни мають право і надалі повинні мати право і скласти довіреність, і посвідчити свою останню волю. Зокрема, до нотаріально посвідчених прирівнюються заповіти військовослужбовців, а в пунктах дислокації військових частин, з'єднань, установ, військово-навчальних закладів, де немає нотаріусів чи посадових осіб органів місцевого самоврядування, які вчиняють нотаріальні дії, також заповіти працівників, членів їхніх сімей і членів сімей військовослужбовців, посвідчені командирами (начальниками) цих частин, з'єднань, установ або військово-навчальних закладів.

4.2. Об'єкт і зміст нотаріальних процесуальних правовідносин

Змістом нотаріальних процесуальних відносин є сукупність процесуальних прав і обов'язків суб'єктів нотаріального процесу, які передбачені законом, та дій з їх реалізації.

Суб'єктивні процесуальні права й обов'язки утворюють специфічний зміст, яким характеризуються лише нотаріальні процесуальні відносини, та є їх суттю. Саме вони визначають, що можуть та зобов'язані робити суб'єкти цих відносин.

Але такі процесуальні права й обов'язки суб'єкти можуть реалізувати лише шляхом вчинення певних процесуальних дій. Скажімо, нотаріус, згідно зі ст. 5 Закону, наділяється обов'язком відмовити у вчиненні нотаріальної дії у разі її невідповідності законодавству України або міжнародним договорам. Цей обов'язок він реалізує через вчинення комплексу дій: перевіряє відповідність умов договору вимогам закону (матеріальне право), далі документи, на підставі яких має вчинитися нотаріальна дія, на відповідність їх вимогам Закону «Про нотаріат» та Порядку вчинення нотаріальних дій нотаріусами

України, а також право- та дієздатність особи, яка звернулася по вчинення нотаріальної дії. У разі встановлення невідповідності умов договору, документів вимогам закону, недієздатності особи, котра до нього звернулася, він мусить відмовити їй у вчиненні нотаріальної дії. Крім того, відмова має бути належним чином оформлена, тобто на вимогу особи нотаріус зобов'язаний винести постанову та мотивувати її, посилаючись на Закон. Далі він повинен роз'яснити особі її право та порядок оскарження цієї постанови до суду. Щодо осіб, які беруть участь у нотаріальному провадженні, то вони зобов'язані надати всі необхідні для вчинення нотаріальної дії документи згідно з Порядком вчинення нотаріальних дій нотаріусами України. Якщо ж таких документів у них немає, вони можуть клопотати перед нотаріусом про їх витребування.

Отже, процесуальні права та обов'язки суб'єктів нотаріального процесу тісно пов'язані з діями з їх реалізації та складають єдине ціле – зміст нотаріальних процесуальних відносин. Так, процесуальні права та обов'язки є реальними за умови їх здійснення нотаріусом, який уповноважений і зобов'язаний на вчинення дій, передбачених нотаріальною процедурою. Стосовно осіб, які беруть участь у нотаріальному провадженні, то свої процесуальні права та обов'язки вони також можуть реалізувати через дії, які передбачені Законом.

Загальним об'єктом нотаріальних процесуальних відносин є посвідчення безспірних прав та фактів, що мають юридичне значення, а також вчинення інших нотаріальних дій, передбачених законом, з метою надання їм юридичної вірогідності.

Проте слід зазначити, що окремі нотаріальні процесуальні відносини мають свій спеціальний об'єкт. Ними може бути окрема нотаріальна дія, певна умова договору, певне право чи обов'язок, а також обставина, яка підлягає засвідченню або посвідченню. Крім того, будь-яка обставина, що підлягає встановленню на підготовчій стадії нотаріального провадження, може спричинити такі правові наслідки, як відмова у вчиненні нотаріальної дії, тобто зміни у процесуальних правовідносинах.

4.3. Загальна характеристика суб'єктів нотаріального процесу та їх класифікація

Усіх суб'єктів нотаріального процесуального права можна поділити на декілька груп.

Першою групою охоплені суб'єкти, які мають право вчиняти нотаріальні дії (відповідно до ст. 1 Закону України «Про нотаріат»), а саме:

- нотаріуси, які працюють у державних нотаріальних конторах, державних нотаріальних архівах (державні нотаріуси);
- нотаріуси, які займаються приватною нотаріальною діяльністю (приватні нотаріуси);
- посадові особи органів місцевого самоврядування у населених пунктах, де немає нотаріусів;
- посадові особи консульських установ та дипломатичних представництв України;
- інші посадові особи, передбачені ст. 40 Закону «Про нотаріат», які посвідчують заповіти і довіреності, прирівняні до нотаріальних;
- начальник установи виконання покарань, що засвідчує справжність підпису особи, яка перебуває в такій установі, за ст. 78 Закону «Про нотаріат».

Наголошуємо, що найширші повноваження з учинення нотаріальних дій державою покладено на нотаріусів.

До другої групи суб'єктів нотаріального процесу слід віднести осіб, що звертаються по вчинення нотаріальних дій.

Відповідно до ч. 5 ст. 8 Закону України «Про нотаріат», це фізичні та юридичні особи, за дорученням або щодо яких вчинялися нотаріальні дії, також спадкоємці померлої фізичної особи.

До фізичних осіб-суб'єктів нотаріального права належать не лише громадяни України, а й іноземці та особи без громадянства. Аналогічно таке саме право мають іноземні юридичні особи, представництва та філії, згідно з вимогами цивільного законодавства України.

До третьої групи суб'єктів нотаріального процесу відносяться органи державної влади України. Органи державної влади здійснюють владні повноваження щодо врегулювання організації нотаріату і контролю за здійсненням нотаріальної діяльності в межах, встановлених Законом України «Про нотаріат» та іншими нормативно-правовими актами.

За ст. 21 Закону України «Про нотаріат», державне регулювання нотаріальної діяльності полягає у: встановленні умов допуску громадян до здійснення нотаріальної діяльності, порядку зупинення і припинення приватної нотаріальної діяльності, анулюванні свідоцтва про право на зайняття нотаріальною діяльністю; здійсненні контролю за організацією нотаріату, проведення перевірок організації нотаріальної діяльності нотаріусів, дотримання ними порядку вчинення нотаріальних дій та виконання правил нотаріального діловодства; визначенні органів та осіб, які вчиняють нотаріальні дії, здійснюють контроль за організацією нотаріату, проводять перевірки організації нотаріальної діяльності нотаріусів, дотримання ними порядку вчинення нотаріальних дій та виконання правил нотаріального діловодства; визначенні ставок державного мита, яке справляється державними нотаріусами; встановленні переліку додаткових послуг правового і технічного характеру, які не пов'язані із вчинюваними нотаріальними діями, та встановленні розмірів плати за їх надання державними нотаріусами; встановленні правил професійної етики нотаріусів.

До органів державної влади, які дотичні до органів нотаріату, належать:

– Міністерство юстиції України, Головне управління юстиції Міністерства юстиції України в Автономній Республіці Крим, головні управління юстиції в областях, містах Києві та Севастополі;

- органи фіскальної служби;
- інші державні органи;
- судові органи.

Одночасно контроль за організацією нотаріату, перевірку організації нотаріальної діяльності нотаріусів, дотримання ними порядку вчинення нотаріальних дій та виконання правил нотаріального діловодства здійснюють Міністерство юстиції України, Головне управління юстиції Міністерства юстиції України в Автономній Республіці Крим, головні управління юстиції в областях, містах Києві та Севастополі.

До четвертої групи суб'єктів нотаріального процесу слід віднести органи самоврядування нотаріусів. Відповідно до ст. 16 Закону України «Про нотаріат», професійне самовря-

дування нотаріусів здійснюється через Нотаріальну палату України та її органи. Нотаріальна палата України – це недержавна неприбуткова професійна організація, що об'єднує всіх нотаріусів України на засадах обов'язкового членства.

Як вважає М. М. Дякович, ще одну групу суб'єктів нотаріального процесу складають особи, які сприяють здійсненню нотаріальної діяльності¹⁴³. З нашого погляду, такий допоміжний персонал не вправі самостійно вчиняти нотаріальні дії, тому їх недоцільно виділяти в окрему групу суб'єктів нотаріального процесу.

4.4. Нотаріус як суб'єкт нотаріального процесу України

Відповідно до ст. 1 Закону України «Про нотаріат», вчинення нотаріальних дій переважно покладається на нотаріусів, які працюють у державних нотаріальних конторах, державних нотаріальних архівах (державні нотаріуси) або займаються приватною нотаріальною діяльністю (приватні нотаріуси).

Нотаріус – це уповноважена державою фізична особа, яка здійснює нотаріальну діяльність у державній нотаріальній конторі, державному нотаріальному архіві або незалежну професійну нотаріальну діяльність, зокрема посвідчує права, а також факти, що мають юридичне значення, та вчиняє інші нотаріальні дії, передбачені законом, з метою надання їм юридичної вірогідності.

Вимоги до особи, яка має намір займатися нотаріальною діяльністю в Україні, безпосередньо закріплені в Законі України «Про нотаріат».

Так, за Законом України від 6 вересня 2012 р. № 5208-VI «Про внесення змін до Закону України «Про нотаріат» щодо державного регулювання нотаріальної діяльності»¹⁴⁴, у новій редакції статтею 3 нотаріального Закону істотно змінено

---

¹⁴³ Дякович М. М. Нотаріальне право України: навч. посіб. К.: Алерта; КНТ; ЦУЛ, 2009. С. 56.

¹⁴⁴ Про внесення змін до Закону України «Про нотаріат» щодо державного регулювання нотаріальної діяльності: Закон України від 06.09.2012 р. № 5208-VI. *Урядовий кур'єр*. 2012. 17 жовтня.

вимоги до особи, яка має намір стати нотаріусом, а саме: вона повинна бути громадянином України, мати повну вищу юридичну освіту, володіти державною мовою, мати стаж роботи у сфері права не менш як шість років, з них помічником нотаріуса або консультантом державної нотаріальної контори – не менш як три роки, скласти кваліфікаційний іспит та отримати свідоцтво про право на зайняття нотаріальною діяльністю. Однак не може бути нотаріусом особа, яка має судимість, обмежена у дієздатності або визнана недієздатною за рішенням суду.

Нотаріус не може займатися підприємницькою, адвокатською діяльністю, бути засновником адвокатських об'єднань, перебувати на державній службі або службі в органах місцевого самоврядування, у штаті інших юридичних осіб, а також виконувати іншу оплачувану роботу, крім викладацької, наукової і творчої діяльності.

Порівняльний аналіз норм ст. 3 Закону України «Про нотаріат» в редакції Закону № 3426-XII від 2 вересня 1993 р., в редакції Закону України від 1 жовтня 2008 р. № 614-VI та в редакції Закону України від 6 вересня 2012 р. № 5208-VI свідчить про істотне коригування інституту нотаріуса, зокрема, посилено вимоги до особи, яка бажає стати нотаріусом:

- по-перше, обов'язкове володіння особою українською мовою;

- по-друге, наявність у особи юридичного стажу. У ст. 3 Закону України «Про нотаріат» в редакції Закону України від 1 жовтня 2008 р. № 614-VI зазначено, що нотаріусом може бути особа, яка має стаж роботи у сфері права не менше трьох років. Однак названою статтею в редакції Закону України від 6 вересня 2012 р. № 5208-VI встановлено, що особа, яка бажає стати нотаріусом, мусить мати стаж роботи у сфері права не менш як шість років, з них помічником нотаріуса або консультантом державної нотаріальної контори – не менш як три роки;

- по-третє, необхідність проходження стажування зростає: від шести місяців у державній нотаріальній конторі або у приватного нотаріуса (ст. 3 Закону України «Про нотаріат» від 2 вересня 1993 р. № 3426-XII) до одного року в державній нотаріальній конторі або у приватного нотаріуса (ст. 3 Закону України «Про нотаріат», в редакції Закону України від 1 жовтня 2008 р. № 614-VI).

У 2018 році на території України діяло лише 717 державних нотаріальних контор та працювало 5578 приватних нотаріусів. Як справедливо зауважує О. Шевченко, попри це актуальною залишилася проблема кадрового дефіциту в державних нотконторах у віддалених регіонах держави. Нині у 122 районах країни подекуди взагалі відсутні державні нотаріуси, вакансії в держнотконторах не заповнюються роками¹⁴⁵.

Певна річ, що високий попит породжує належну пропозицію, але, на наш погляд, це не аргумент, коли йдеться про рівність доступу громадян до гарантованих державою сервісів¹⁴⁶.

Це призвело до розробки законопроектів 9140 та 9321 щодо врегулювання питання доступу до професії нотаріусів, які були ініційовані Міністерством юстиції України.

Так, законопроектом 9140 «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо створення передумов для захисту економічних та спадкових прав громадян в сільській місцевості» від 1 жовтня 2018 року запропоновано до органів нотаріату включити нових суб'єктів – уповноважених осіб органів юстиції. До них встановлено такі вимоги: бути посадовою особою головного управління юстиції, мати вищу юридичну освіту, але не нижче першого рівня (бакалавр), стаж роботи у Міністерстві юстиції України, Головному управлінні юстиції Міністерства юстиції України в Автономній Республіці Крим, головних управліннях юстиції в областях, містах Києві та Севастополі, на посадах, безпосередньо пов'язаних з державним регулюванням, контролем або організацією нотаріату, державної реєстрації або консультантом державної нотаріальної контори не менш як два роки, пройти стажування в органах нотаріату та державної реєстрації не менше трьох місяців та вчиняти нотаріальні дії, встановлені статтею 361 цього Закону, а також інші дії, відмінні від нотаріальних, з метою надання їм юридичної вірогідності.

---

¹⁴⁵ Шевченко О. Дешевше та ближче: як законопроект 9311 пропонує покращити доступність нотаріальних послуг? URL: <https://www.pravda.com.ua/columns/2018/11/24/7199083/>

¹⁴⁶ Долинська М. С. Порівняльний аналіз доступу до посади нотаріуса по законодавству України та Польщі. *Порівняльно-аналітичне право*. 2018. № 5. С. 113.

Тобто було запропоновано без складання кваліфікаційного нотаріального іспиту допускати дві категорії осіб: посадових осіб Міністерства юстиції України, Головних управлінь юстиції Міністерства юстиції України в Автономній Республіці Крим, головних управлінь юстиції в областях, містах Києві та Севастополі, на посадах, безпосередньо пов'язаних з державним регулюванням, контролем або організацією нотаріату, державної реєстрації та консультантів державних нотаріальних контор¹⁴⁷.

Вказаний законопроект зазнав суворої критики, зокрема серед нотаріальної спільноти. Наприклад, Асоціація правників України «вбачає реальну загрозу створення в державі повноцінного «квазінотаріату» в особі уповноважених органів юстиції»¹⁴⁸. Нотаріальна палата України висловила про недоцільність прийняття запропонованих вказаним законопроектом змін з огляду на існування державного нотаріату та уповноважених посадових осіб місцевого самоврядування, які нині забезпечують реалізацію громадянами, що мешкають у сільській місцевості, та іншими соціально незахищеними верствами населення своїх економічних прав, зокрема права власності, оренди землі тощо¹⁴⁹.

Також Нотаріальна палата України вважає, що запропоновані зміни в цілому суперечать принципам діяльності Міжнародного союзу нотаріату, до якого Україна входить із 2013 року: «прийняття проекту Закону України »Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо створення передумов для захисту економічних та спадкових прав громадян в сільській місцевості» (№ 9140) унеможливить адаптацію українського законодавства з вимогами, встановленими Європейським парламентом і Радою Європейського Союзу, зокрема Регламентом (ЄС) № 650/2012 Європейського Парла-

---

¹⁴⁷ Долинська М. С. Порівняльний аналіз доступу до посади нотаріуса по законодавству України та Польщі. *Порівняльно-аналітичне право*. 2018. № 5. С. 113.

¹⁴⁸ АПУ закликає депутатів не допускати створення в державі «квазінотаріату». URL: <http://uba.ua/ukr/news/5936/>

¹⁴⁹ Експрес-експертиза законопроекту № 9140 «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо створення передумов для захисту економічних та спадкових прав громадян в сільській місцевості». URL: <http://npu.org.ua/news/ekspres-ekspertiza-9140/>

менту та Ради 4 липня 2012 року, яким передбачено, що поза-судове оформлення спадщини здійснюється виключно нотаріусом»¹⁵⁰.

Розглядаючи питання щодо наявності вищої юридичної освіти, але не нижче першого рівня (бакалавр), на нашу думку, варто наголосити на деяких моментах. Відповідно до розділу 2 Національного класифікатора професій, як нотаріусом, так і спеціалістом управління юстиції повинен працювати працівник, який має: диплом про вищу освіту, що відповідає рівню спеціаліста, магістра; диплом кандидата або доктора наук; атестат про затвердження вченого звання старшого наукового співробітника, доцента або професора. Таким чином, здобувач вищої освіти освітнього рівня «бакалавр» не має права претендувати на посаду уповноваженої особи органу юстиції, яка вправі вчиняти нотаріальні дії¹⁵¹.

21 листопада 2018 року у Верховній Раді України було зареєстровано законопроект № 9311 «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо посилення гарантій захисту державою права власності», яким також запропоновано суттєві корективи в доступі до професії нотаріуса.

Зокрема, законодавцем до статті 3 Закону України «Про нотаріат» запропоновано зміни в частині доступу до професії нотаріуса, а саме: «також нотаріусом може бути громадянин України, який має повну вищу юридичну освіту, володіє державною мовою, працює у Міністерстві юстиції України, Головному управлінні юстиції Міністерства юстиції України в Автономній Республіці Крим, головних управліннях юстиції в областях, містах Києві та Севастополі, на посадах, безпосередньо пов'язаних з державним регулюванням, контролем або організацією нотаріату, або консультантом державної нотаріальної контори, уповноваженою посадовою особою органу місцевого самоврядування, яка вчиняє нотаріальні дії,

---

¹⁵⁰ Експрес-експертиза законопроекту № 9140 «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо створення передумов для захисту економічних та спадкових прав громадян в сільській місцевості». URL: <http://npu.org.ua/news/ekspres-ekspertiza-9140/>

¹⁵¹ Долинська М. С. Порівняльний аналіз доступу до посади нотаріуса по законодавству України та Польщі. *Порівняльно-аналітичне право*. 2018. №. 5. С. 113.

визначені статтею 37 цього Закону, має стаж роботи у сфері права не менш як шість років, з них на зазначених вище посадах – не менше як п'ять років і отримав свідоцтво про право на зайняття нотаріальною діяльністю».

Таким чином, право отримання свідоцтва про право на зайняття нотаріальною діяльністю без складання кваліфікаційного іспиту має три категорії претендентів. До першої категорії належать працівники Міністерства юстиції України, Головного управління юстиції Міністерства юстиції України в Автономній Республіці Крим, головних територіальних управлінь юстиції в областях, містах Києві та Севастополі, на посадах, безпосередньо пов'язаних з державним регулюванням, контролем або організацією нотаріату. До другої групи відносять консультантів державних нотаріальних контор, а до третьої – уповноважених осіб органів місцевого самоврядування¹⁵².

Слід наголосити на тому, що перелічені особи не мають належного практичного досвіду самостійного вчинення нотаріальних дій, зокрема в частині роботи з єдиними та державними реєстрами, що функціонують у системі Міністерства юстиції України, договірних, зобов'язального та спадкового права. Надто це стосується уповноважених осіб органів місцевого самоврядування, оскільки вони переважно посвідчували заповіти, засвідчували вірність копій документів і виписок із них. Імовірно, вказаний законопроект дещо врегулював питання щодо заповнення державних нотаріальних контор. Водночас видається недоцільним встановлення однакових вимог до трьох видів претендентів на посаду нотаріуса¹⁵³.

На нашу думку, доступ до професії нотаріуса мусить відповідати високому званню нотаріуса та не призводити до того, аби до професії мали доступ недостатньо кваліфіковані юристи, оскільки це сприятиме як поширенню корупційних діянь, так і погіршенню якості наданих нотаріальних послуг, що в такий спосіб спричинить суттєве збільшення судових позовів до нотаріусів¹⁵⁴.

---

¹⁵² Долинська М. С. Порівняльний аналіз доступу до посади нотаріуса по законодавству України та Польщі. *Порівняльно-аналітичне право*. 2018. №. 5. С. 114.

¹⁵³ Там само.

¹⁵⁴ Там само.

Особи, які мають намір займатися нотаріальною діяльністю, повинні скласти кваліфікаційний іспит у Вищій кваліфікаційній комісії нотаріату, утвореній при Міністерстві юстиції України.

Персональний склад Вищої кваліфікаційної комісії нотаріату затверджується наказом Міністерства юстиції України.

Постановою Кабінету Міністрів України від 31 серпня 2011 р. № 923 затверджено нове Положення про Вищу кваліфікаційну комісію нотаріату та визнано таким, що втратило чинність, Положення про Вищу кваліфікаційну комісію нотаріату, затверджене постановою Кабінету Міністрів України від 8 грудня 2006 р. № 1689. Положенням окреслено завдання, функції та порядок діяльності Вищої кваліфікаційної комісії нотаріату, яка утворюється при Мін'юсті. Основним завданням Комісії є: визначення рівня професійної підготовленості осіб, які мають намір займатися нотаріальною діяльністю, та вирішення питання про анулювання свідоцтва про право на зайняття нотаріальною діяльністю.

Комісія відповідно до покладених на неї завдань:

- розглядає подання головних територіальних управлінь юстиції Мін'юсту в Автономній Республіці Крим, в областях, містах Києві та Севастополі (далі – головні управління юстиції) про допуск осіб, які мають намір скласти кваліфікаційний іспит на право на зайняття нотаріальною діяльністю, до його складення;

- забезпечує проведення кваліфікаційного іспиту на право на зайняття нотаріальною діяльністю;

- розглядає подання Мін'юсту, головних управлінь юстиції або Нотаріальної палати України про анулювання свідоцтва про право на зайняття нотаріальною діяльністю.

Строк повноважень персонального складу Вищої кваліфікаційної комісії нотаріату становить три роки, починаючи з дня його затвердження. До складу Комісії входить сім представників Мін'юсту та сім нотаріусів України, делегованих Нотаріальною палатою України.

Нотаріус може бути делегований до Комісії за умови, що: він не був членом попередніх складів Комісії; має безперервний стаж роботи нотаріусом не менш як 15 років; щодо нього не застосовувалися дисциплінарні стягнення (державний

нотаріус) або його діяльність не зупинялася (приватний нотаріус) у зв'язку з допущеними порушеннями законодавства.

Персональний склад комісії затверджується наказом Міністерства юстиції України. Головою комісії є міністр юстиції, а перший заступник голови комісії та заступник голови Комісії обираються з-поміж її членів на засіданні Комісії шляхом відкритого голосування.

Регламент роботи Комісії затверджується Комісією. Матеріально-технічне, фінансове та інформаційне забезпечення діяльності Комісії здійснює Мін'юст.

Голова Комісії організовує роботу Комісії, розподіляє обов'язки між її членами. Секретар Комісії призначається з числа представників Мін'юсту. Члени Комісії звільняються на час її роботи від виконання службових обов'язків зі збереженням середнього заробітку. Засідання Комісії проводиться у разі потреби. Дату, час і місце проведення засідання Комісії визначає її голова.

До кола повноважень Секретаря Комісії належить: забезпечення підготовки та проведення засідань Комісії, ведення протоколів засідань, ведення обліку та зберігання справ. Секретар Комісії не пізніше ніж за 10 днів до проведення засідання повідомляє членам Комісії і особам, що беруть участь у засіданні, про дату і час його проведення.

Засідання Комісії вважається правомочним, якщо на ньому присутні не менш як дві третини її членів.

Засідання Комісії проводить її голова, а в разі його відсутності – перший заступник голови Комісії. За умови відсутності першого заступника голови Комісії засідання проводить заступник голови Комісії.

Комісія приймає рішення більшістю голосів присутніх на засіданні членів Комісії. У разі рівного розподілу голосів вирішальним є голос голови Комісії. Рішення викладається в письмовій формі, підписується головуючим на засіданні та членами Комісії, які брали участь у засіданні.

За результатами розгляду питання Комісія може ухвалити рішення про:

- 1) допуск або відмову в допуску до складення кваліфікаційного іспиту на право на зайняття нотаріальною діяльністю;
- 2) видачу або відмову у видачі Мін'юстом свідоцтва про право на зайняття нотаріальною діяльністю;

3) допуск або відмову в допуску до складення нового кваліфікаційного іспиту особою, яка протягом трьох років після отримання свідоцтва про право на зайняття нотаріальною діяльністю не провадила приватну нотаріальну діяльність і не працювала нотаріусом, консультантом державної нотаріальної контори чи помічником (консультантом) приватного нотаріуса, не була посадовою особою, яка здійснює керівництво та контроль за діяльністю нотаріату;

4) підтвердження або непідтвердження кваліфікації особою, яка протягом трьох років після отримання свідоцтва про право на зайняття нотаріальною діяльністю не провадила приватну нотаріальну діяльність і не працювала нотаріусом, консультантом державної нотаріальної контори чи помічником (консультантом) приватного нотаріуса, не була посадовою особою, яка здійснює керівництво та контроль за діяльністю нотаріату;

5) анулювання або відмову в анулюванні свідоцтва про право на зайняття нотаріальною діяльністю.

Рішення Комісії може бути оскаржене до суду.

Порядок внесення відповідними головними територіальними управліннями юстиції або Нотаріальною палатою України подання про анулювання свідоцтва про право на зайняття нотаріальною діяльністю та його розгляд Вищою кваліфікаційною комісією нотаріату затверджується наказом Міністерства юстиції України.

21 липня 2014 року Міністерство юстиції України прийняло Наказ за № 1174/5 «Про внесення змін до Порядку допуску осіб до складання кваліфікаційного іспиту та проведення кваліфікаційного іспиту Вищою кваліфікаційною комісією нотаріату», яким внесено зміни до Порядку допуску осіб до складання кваліфікаційного іспиту та проведення кваліфікаційного іспиту Вищою кваліфікаційною комісією нотаріату, затвердженого Наказом Міністерства юстиції України від 28 липня 2011 р. за № 1905/5, виклавши його у новій редакції.

Вища кваліфікаційна комісія нотаріату:

– приймає рішення про допуск або відмову в допуску до складання кваліфікаційного іспиту;

– проводить кваліфікаційний іспит; на підставі результатів складеного кваліфікаційного іспиту приймає рішення про

видачу (або відмову у видачі) Міністерством юстиції України свідоцтва про право на зайняття нотаріальною діяльністю;

– на підставі результатів складеного кваліфікаційного іспиту приймає рішення про підтвердження кваліфікації особою, приватна нотаріальна діяльність якої не здійснювалася протягом трьох років після отримання свідоцтва про право на зайняття нотаріальною діяльністю і яка не працювала нотаріусом, консультантом державної нотаріальної контори чи помічником (консультантом) приватного нотаріуса, не була посадовою особою, яка здійснює керівництво та контроль за діяльністю нотаріату.

Повідомлення про проведення кваліфікаційного іспиту має бути розміщене на офіційній інтернет-сторінці Міністерства юстиції України не пізніше ніж за тридцять днів до дати проведення кваліфікаційного іспиту. Повідомлення про проведення кваліфікаційного іспиту мусить містити інформацію про дату, час, місце проведення кваліфікаційного іспиту зі зазначенням кінцевого терміну подачі документів до головного управління юстиції. У повідомленні може міститися додаткова інформація.

Особа, яка має намір скласти кваліфікаційний іспит, не пізніше ніж за двадцять днів до дня проведення кваліфікаційного іспиту особисто подає до відповідного головного територіального управління юстиції заяву на ім'я начальника головного територіального управління юстиції про внесення до Комісії подання про допуск цієї особи до кваліфікаційного іспиту.

Заява підлягає реєстрації в установленому порядку.

Відповідно до п. 6 Порядку допуску осіб до складання кваліфікаційного іспиту та проведення кваліфікаційного іспиту Вищою кваліфікаційною комісією нотаріату, до заяви додаються такі документи:

– оригінал та копія диплома про повну вищу юридичну освіту;

– оригінал та копія довідки про відсутність судимості;

– трудова книжка та копія трудової книжки, якщо особа на час подачі документів не працює;

– копія трудової книжки, завірена за місцем роботи, якщо особа на час подачі документів працює;

– паспорт громадянина України та копії першої, другої сторінок паспорта громадянина України та сторінки, на якій

проставлено штамп про реєстрацію місця проживання фізичної особи.

Подання головного територіального управління юстиції до Комісії про допуск особи до складання кваліфікаційного іспиту та особова справа цієї особи надсилаються кур'єрською доставкою до Міністерства юстиції України не пізніше ніж за п'ятнадцять днів до дати проведення кваліфікаційного іспиту.

До складання кваліфікаційного іспиту допускаються особи, які:

- мають повну вищу юридичну освіту;
- мають стаж роботи у сфері права не менш як шість років, з них помічником нотаріуса або консультантом державної нотаріальної контори – не менш як три роки, або у передбаченому Законом України «Про нотаріат» випадку успішно пройшли стажування в державній нотаріальній конторі чи у приватного нотаріуса;
- мають намір скласти кваліфікаційний іспит для підтвердження кваліфікації;
- не мають судимості.

Під час складання кваліфікаційного іспиту використовується електронна система для проведення електронного анонімного тестування. Кваліфікаційний іспит відбувається в окремому приміщенні, де розміщуються автоматизовані робочі місця осіб, допущених до складання кваліфікаційного іспиту, окреме автоматизоване робоче місце для адміністрування системи з підключеним до нього принтером та відповідне комунікаційне обладнання.

Серверна частина програмного забезпечення системи розміщується на технічних ресурсах адміністратора Єдиних і Державних реєстрів, створення та забезпечення функціонування яких є компетенцією Міністерства юстиції України – НАІС.

Налаштування автоматизованих робочих місць осіб, допущених до складання кваліфікаційного іспиту, повинні забезпечувати відсутність доступу до інформаційних ресурсів мережі Інтернет.

Створення та налаштування системи, її технічне обслуговування та модернізація, а також вжиття технічних заходів для збереження даних, що містяться на сервері системи, здійснюються адміністратором Єдиних і Державних реєстрів. Під

час проведення кваліфікаційного іспиту засобами Міністерства юстиції України забезпечується ведення відеофіксації кваліфікаційного іспиту.

Кваліфікаційний іспит здійснюється у вигляді електронного анонімного тестування. Екзаменаційні завдання формуються безпосередньо системою для кожної особи індивідуально шляхом генерування у довільній формі переліку тестових питань та завдань.

Зразок екзаменаційних завдань розміщується на офіційній інтернет-сторінці Міністерства юстиції України. Екзаменаційні завдання електронного анонімного тестування розробляються Департаментом. Загальний час електронного анонімного тестування становить чотири години. Перебіг часу для кожної особи розпочинається індивідуально після її авторизації у системі з моменту підтвердження запиту системи на початок тестування. У разі неможливості продовження електронного анонімного тестування з технічних причин у засіданні Комісії оголошується перерва до їх усунення.

Теоретична частина електронного анонімного тестування охоплює сто тестових питань. До кожного питання пропонуються декілька варіантів відповідей, одна з яких є правильною або всі запропоновані варіанти є неправильними. У разі потреби запитання може бути пропущене, в такому разі є можливість відповісти на нього пізніше.

На виконання теоретичної частини електронного анонімного тестування відводиться дві години.

Оцінювання теоретичної частини електронного анонімного тестування здійснюється системою. Кожна правильна відповідь оцінюється системою в один бал, неправильна – в нуль балів. Якщо не обрано жодної відповіді, зокрема у зв'язку зі спливом встановленого часу, така відповідь зараховується як неправильна.

Теоретична частина вважається виконаною, якщо набрано не менше сімдесяти балів. У цьому випадку особа автоматично допускається системою до практичної частини. У разі набрання меншої кількості балів, зокрема у зв'язку зі закінченням часу, відведеного для виконання теоретичної частини, електронне анонімне тестування автоматично припиняється системою та особа вважається такою, що не склала кваліфікаційного іспиту.

Результати виконання теоретичної частини електронного анонімного тестування виводяться системою у вигляді відповідного повідомлення. Особам, які за результатами виконання теоретичної частини електронного анонімного тестування набрали не менше сімдесяти балів, разом з повідомленням про результати її виконання системою видається код доступу до практичної частини електронного анонімного тестування.

Практична частина електронного анонімного тестування передбачає такі завдання: п'ять проектів нотаріальних документів і п'ять задач. На виконання практичної частини електронного анонімного тестування відводиться дві години. Оцінювання практичної частини електронного анонімного тестування здійснюється системою.

Завдання «проект нотаріального документа» викладається у вигляді п'яти текстів різних проектів нотаріальних документів, кожний з яких містить п'ять помилок змістового характеру. До кожного тексту проекту нотаріального документа пропонується не менше десяти варіантів помилок, з яких п'ять є правильними. Надання відповіді на це завдання полягає у виявленні в кожному з п'яти текстів проектів нотаріальних документів п'яти помилок та їх виборі зі запропонованих системою варіантів у порядку розташування цих помилок у тексті документа.

Виконуючи завдання, слід зважати, що у разі вибору неправильної помилки або порушення порядку її розташування у тексті проекту нотаріального документа решта правильно вибраних помилок, що розташовані в його тексті після невірної вибраної, оцінюються системою як неправильні.

Правильно вибрана помилка оцінюється системою в один бал.

Якщо не обрано жодної помилки зі запропонованих системою варіантів, зокрема у зв'язку зі спливом встановленого часу, така відповідь оцінюється системою в нуль балів.

Завдання «задача» викладається у вигляді п'яти окремих текстів з описом конкретних казусів із нотаріальної практики. До кожної задачі пропонується п'ять варіантів відповідей, один з яких є правильним та оцінюється системою в п'ять балів, решта – неправильні, що полягає в їх неповноті, хибності

аргументації тощо. Неправильні відповіді оцінюються системою в нуль балів. Якщо не обрано жодної правильної відповіді, зокрема у зв'язку зі впливом встановленого часу, така відповідь зараховується як неправильна. Водночас завдання практичної частини електронного анонімного тестування можуть виконуватись у довільному порядку.

Практична частина електронного анонімного тестування вважається виконаною, а особа – такою, що склала кваліфікаційний іспит, якщо за результатами її виконання набрано не менше сорока балів. Після закінчення виконання практичної частини електронного анонімного тестування або часу, відведеного для її виконання, тестування автоматично припиняється системою незалежно від стану виконання завдання. Результати виконання практичної частини електронного анонімного тестування виводяться системою у вигляді відповідного повідомлення.

Після закінчення виконання електронного анонімного тестування всіма особами або часу, відведеного для його виконання, секретарем Комісії формується та роздруковується екзаменаційна відомість.

Екзаменаційна відомість містить перелік імен входу осіб, які проходили електронне анонімне тестування, кількість набраних за кожне завдання балів та вільне поле для зазначення прізвищ, імен та по батькові осіб, яке заповнюється після ідентифікації результатів електронного анонімного тестування.

Ідентифікація результатів електронного анонімного тестування здійснюється секретарем Комісії після формування екзаменаційної відомості у присутності всіх членів Комісії, що беруть участь у засіданні. Прізвища, імена і по батькові осіб, що складала іспит, заносяться секретарем Комісії до роздрукованої екзаменаційної відомості, яка скріплюється підписами всіх присутніх на засіданні членів Комісії. Після закінчення кваліфікаційного іспиту секретарем Комісії складається протокол, у якому зазначаються: час і місце проведення кваліфікаційного іспиту; прізвища, імена та по батькові присутніх членів Комісії; прізвища, імена та по батькові, реквізити паспортів, місце реєстрації осіб, що складають кваліфікаційний іспит; результати електронного анонімного тестування зі зазначенням отриманого особами імені доступу; прізвища, іме-

на та по батькові осіб, які склали та які не склали кваліфікаційного іспиту.

Протокол підписується головою та секретарем Комісії.

Комісія на підставі результатів складеного кваліфікаційного іспиту приймає рішення про:

– видачу або відмову у видачі Міністерством юстиції України свідоцтва про право на зайняття нотаріальною діяльністю;

– підтвердження (або не підтвердження) кваліфікації особою, яка складала кваліфікаційний іспит для підтвердження кваліфікації.

Після закінчення кваліфікаційного іспиту Комісія оголошує результати його проведення та прізвища, імена, по батькові осіб, щодо яких за результатами його проведення прийнято рішення про видачу (або відмову у видачі) Міністерством юстиції України свідоцтва про право на зайняття нотаріальною діяльністю, а також про підтвердження (не підтвердження) кваліфікації особою, що складала кваліфікаційний іспит для підтвердження кваліфікації.

Повідомлення про результати проведення кваліфікаційного іспиту розміщується на офіційній інтернет-сторінці Міністерства юстиції України в день ухвалення Комісією відповідного рішення.

Особам, які не склали кваліфікаційного іспиту, Комісія в п'ятиденний строк надсилає витяг з рішення Комісії про відмову у видачі Міністерством юстиції України свідоцтва про право на зайняття нотаріальною діяльністю, засвідчений підписом секретаря Комісії.

Витяг з рішення Комісії щодо осіб, які склали кваліфікаційний іспит для підтвердження кваліфікації, засвідчений підписом секретаря Комісії, у п'ятиденний строк з дня його прийняття надсилається таким особам. Рішення Комісії щодо осіб, допущених до нотаріальної діяльності, разом з особовими справами цих осіб у п'ятиденний строк з дня його прийняття передаються до Департаменту для видачі таким особам свідоцтва про право на зайняття нотаріальною діяльністю.

Рішення Комісії може бути оскаржене до суду.

Особи, які не склали кваліфікаційного іспиту, допускаються до наступного його складання не раніше ніж через рік за поданням відповідного головного управління юстиції. Подання

головних управлінь юстиції про допуск осіб до складання кваліфікаційного іспиту, а також особові справи осіб, які не склали іспиту, зберігаються в справах Комісії протягом трьох років.

Протоколи про проведення кваліфікаційних іспитів разом з екзаменаційними відомостями зберігаються в справах Комісії протягом трьох років з дня ухвалення Комісією відповідного рішення.

Наказом Міністерства юстиції України від 11 липня 2012 р. № 1043/5, зареєстрованим в Міністерстві юстиції України 12 липня 2012 р. за № 1170/21482, затверджено Порядок видачі свідоцтва про право на зайняття нотаріальною діяльністю.

Свідоцтво видається Міністерством юстиції України на підставі рішення Вищої кваліфікаційної комісії нотаріату при Міністерстві юстиції України, що зберігається у справах департаменту відповідно до повноважень.

Особа, яка має намір одержати свідоцтво, подає до Міністерства юстиції України заяву про видачу свідоцтва. У разі якщо заява направляється поштою, підпис особи на ній має бути нотаріально засвідчений. У випадку подання заяви особисто уповноважена особа структурного підрозділу Міністерства юстиції України, до компетенції якого належить питання нотаріату, встановлює особу заявника за паспортом громадянина України, про що проставляє відмітку на заяві.

Для одержання свідоцтва до Міністерства юстиції України, окрім заяви, подаються такі документи: документ про внесення плати за видачу свідоцтва (квитанція, видана банком, або платіжне доручення з відміткою банку); фотокопія диплома про повну вищу юридичну освіту; фотокопія трудової книжки; фотокопія паспорта.

При поданні документів особисто вірність їх фотокопій засвідчується уповноваженою особою Міністерства юстиції України. У разі направлення документів поштою вірність фотокопій засвідчується нотаріально.

Документи щодо видачі свідоцтва розглядаються протягом п'ятнадцяти днів з дня їх надходження.

У разі надання повного комплекту документів та відповідності їх законодавству готується висновок про видачу свідоцтва, який є підставою для підготовки проекту наказу про видачу такого свідоцтва. Висновок готується Департаментом та підписується його керівником.

На підставі наказу видається Свідоцтво про право на зайняття нотаріальною діяльністю за встановленою формою, яке підписується міністром юстиції України та реєструється в Журналі реєстрації виданих свідоцтв.

Свідоцтво видається згідно з поданою заявою особисто заявнику або його представнику за довіреністю або надсилається заявнику рекомендованим листом протягом трьох робочих днів з дня реєстрації наказу про видачу свідоцтва.

У разі втрати або пошкодження свідоцтва, а також у разі необхідності внесення до нього виправлень видається повторне свідоцтво.

Особа, яка має намір одержати повторне свідоцтво, подає до Міністерства юстиції України заяву про видачу повторного свідоцтва. Якщо заява направляється поштовим відправленням, підпис особи на ній має бути нотаріально засвідчений.

При поданні заяви особисто уповноважена особа Департаменту встановлює особу заявника за паспортом громадянина України, про що проставляє відмітку на заяві.

До заяви додаються такі документи: документ про внесення плати за видачу повторного свідоцтва (квитанція, видана банком, або платіжне доручення з відміткою банку); фотокопія паспорта; повідомлення в засобах масової інформації про втрату свідоцтва або оригінал свідоцтва, яке пошкоджене або в яке необхідно внести виправлення.

При поданні документів особисто вірність фотокопії паспорта засвідчується уповноваженою особою Департаменту. У разі направлення документів поштою вірність фотокопії паспорта засвідчується нотаріально.

Повторне свідоцтво видається згідно з поданою заявою особисто заявнику або його представнику за довіреністю або надсилається заявнику рекомендованим листом протягом трьох робочих днів з дня реєстрації наказу про видачу повторного свідоцтва.

Однак, за п. 18 Порядку, Свідоцтво про право на зайняття нотаріальною діяльністю не видається у разі невідповідності поданих документів законодавству та у випадку, коли на дату звернення особи до Міністерства юстиції України виникли обставини, що перешкоджають одержанню свідоцтв, а саме:

- втрата особою громадянства України;
- набрання законної сили обвинувальним вироком суду;

– набрання законної сили рішенням суду про визнання особи недієздатною, обмежено дієздатною або винесення ухвали про застосування до неї примусових заходів медичного характеру.

У перелічених випадках готується висновок про відмову у видачі свідоцтва, який є підставою для підготовки проекту наказу про відмову у видачі такого свідоцтва. Висновок готується Департаментом та підписується його керівником.

Наказ про відмову у видачі свідоцтва підписується міністром юстиції України. Копія наказу про відмову у видачі свідоцтва надсилається заявникові зі супровідним листом за підписом директора Департаменту протягом трьох робочих днів з дня реєстрації наказу про відмову у видачі свідоцтва.

Зауважуємо, що відмова у видачі свідоцтва може бути оскаржена в суді у порядку адміністративного судочинства.

За видачу свідоцтва про право на зайняття нотаріальною діяльністю вноситься плата, розмір якої встановлено постановою Кабінету Міністрів України від 22 лютого 1994 р. № 102 «Про розмір плати за видачу свідоцтва про право на зайняття нотаріальною діяльністю», зі змінами, внесеними постановою Кабінету Міністрів України від 5 березня 2009 р. № 161. За видачу свідоцтва про право на зайняття нотаріальною діяльністю встановлено плату в розмірі десяти неоподатковуваних мінімумів доходів громадян, а за видачу повторного свідоцтва про право на зайняття нотаріальною діяльністю – в розмірі 50 відсотків цієї суми.

Плата за видачу свідоцтва про право на зайняття нотаріальною діяльністю та за видачу повторного свідоцтва вноситься до Державного бюджету України.

Одночасно видані раніше Міністерством юстиції дублікати свідоцтв про право на зайняття нотаріальною діяльністю на заміну втрачених або пошкоджених є чинними та заміні на повторні свідоцтва не підлягають.

На виконання вимог ст. 8 Закону України «Про адміністративні послуги» Міністерством юстиції України від 1 квітня 2013 р. було видано Наказ за № 596/5 «Про затвердження інформаційних та технологічних карток адміністративних послуг з видачі Міністерством юстиції України свідоцтва (повторного свідоцтва) про право на зайняття нотаріальною

діяльністю, а також свідоцтва про право на здійснення діяльності арбітражного керуючого (розпорядника майна, керуючого санацією, ліквідатора)».

Особа (громадянин України), яка отримала свідоцтво про право на зайняття нотаріальною діяльністю, має можливість працювати в державних органах (нотаріальній конторі, нотаріальному архіві) або відкрити нотаріальну контору та займатися приватною нотаріальною практикою і називається нотаріусом.

Міждержавними та приватними нотаріусами є багато спільного, зокрема:

- назва професії (ст. 1 Закону України «Про нотаріат» (далі – Закон));
- єдина правова основа діяльності нотаріату (ст. 2 Закону);
- державне регулювання нотаріальної діяльності (ст. 21 Закону);
- єдині вимоги до посади нотаріуса (ст. 3 Закону);
- права та обов'язки (статті 4–9 Закону);
- права вступу до професії (статті 10–11 Закону);
- однакові випадки анулювання свідоцтва про право на зайняття нотаріальною діяльністю (ст. 12 Закону);
- компетенція державних і приватних нотаріусів та ін.

Діяльність нотаріусів провадиться в єдиному правовому полі держави України та здійснюється з дотриманням Конституції України, Закону України «Про нотаріат», інших законодавчих актів України.

Законодавець, надаючи нотаріусу певні владні повноваження, ставить і певні вимоги, зокрема, нотаріус не може займатися підприємницькою або адвокатською діяльністю, бути засновником адвокатських об'єднань, перебувати на державній службі або на службі в органах місцевого самоврядування, перебувати у штаті інших юридичних осіб, виконувати іншу оплачувану роботу, крім викладацької, наукової і творчої.

Також нотаріусу забороняється використовувати свої повноваження з метою одержання неправомірної вигоди або прийняття обіцянки чи пропозиції такої вигоди для себе чи інших осіб.

Законодавець наділив нотаріусів досить широким колом прав. А саме, відповідно до ст. 4 Закону, нотаріус має право:

- витребувати від підприємств, установ і організацій відомості та документи, необхідні для вчинення нотаріальних дій;

- одержувати плату за надання додаткових послуг правового й технічного характеру, які не пов'язані із вчинюваними нотаріальними діями, плату за вчинення інших дій, покладених на нього відповідно до Закону, а також за вчинення приватними нотаріусами нотаріальних дій;

- складати проекти угод (правочинів) і заяв, виготовляти копії документів та виписки з них, а також давати роз'яснення з питань вчинення нотаріальних дій і консультації правового характеру.

Чинним законодавством нотаріусу можуть бути надані й інші права. Зокрема, до його обов'язків належать такі:

- здійснювати свої професійні обов'язки відповідно до Закону «Про нотаріат» і складеної присяги, дотримуватися правил професійної етики;

- сприяти громадянам, підприємствам, установам і організаціям у здійсненні їхніх прав та захисті законних інтересів, роз'яснювати права і обов'язки, попереджати про наслідки вчинюваних нотаріальних дій для того, щоб юридична необізнаність не могла бути використана їм на шкоду;

- зберігати в таємниці відомості, одержані ним у зв'язку з вчиненням нотаріальних дій;

- відмовляти у вчиненні нотаріальної дії в разі її невідповідності законодавству України або міжнародним договорам;

- вести нотаріальне діловодство та архів нотаріуса відповідно до встановлених правил;

- дбайливо ставитися до документів нотаріального діловодства та архіву нотаріуса, не допускати їх пошкодження чи знищення;

- надавати документи, інформацію і пояснення на вимогу Міністерства юстиції України, Головного територіального управління юстиції Міністерства юстиції України в Автономній Республіці Крим, головних територіальних управлінь юстиції в областях, містах Києві та Севастополі при здійсненні ними повноважень щодо контролю за організацією

діяльності та виконанням нотаріусами правил нотаріального діловодства;

– постійно підвищувати свій професійний рівень, а у випадках, передбачених п. 3 ч. 1 ст. 29-1 цього Закону, проходити підвищення кваліфікації;

– виконувати інші обов'язки, передбачені Законом, зокрема як суб'єкт фінансового моніторингу.

Вагомим доказом рівності між державними та приватними нотаріусами є положення ст. 6 Закону щодо прийняття нотаріальної присяги. Так, особа, якій вперше надається право займатися нотаріальною діяльністю, в Головному управлінні юстиції Міністерства юстиції України в Автономній Республіці Крим, головних управліннях юстиції в областях, містах Києві та Севастополі в урочистій обстановці складає присягу такого змісту: «Урочисто присягаю виконувати обов'язки нотаріуса чесно і сумлінно, згідно зі законом і совістю, поважати права й законні інтереси громадян та організацій, зберігати професійну таємницю, скрізь і завжди берегти чистоту високого звання нотаріуса».

Відповідно до ст. 9 Закону «Про нотаріат», нотаріуси, які вчиняють нотаріальні дії, не вправі вчинити нотаріальні дії на своє ім'я і від свого імені, на ім'я і від імені свого чоловіка чи своєї дружини, його (її) та своїх родичів (батьків, дітей, онуків, діда, баби, братів, сестер), а також на ім'я і від імені працівників своєї нотаріальної контори, працівників, що перебувають у трудових відносинах з приватним нотаріусом. Нотаріальні дії, вчинені з порушенням вище встановлених правил, є недійсними.

Також однаковими є гарантії нотаріальної діяльності. Держава гарантує і забезпечує рівні умови доступу громадянам до зайняття нотаріальною діяльністю та рівні можливості нотаріусам в організації та здійсненні ними нотаріальної діяльності.

Будь-яке втручання в діяльність нотаріуса, зокрема з метою перешкоджання виконанню ним своїх обов'язків або спонукання до вчинення ним неправомірних дій, зокрема вимагання від нього, його помічника, інших працівників, які знаходяться у трудових відносинах з нотаріусом, відомостей, що становлять нотаріальну таємницю, забороняється і тягне за собою відповідальність згідно з законодавством.

Свідоцтво про право на зайняття нотаріальною діяльністю може бути анульовано Міністерством юстиції України у випадках, передбачених ст. 12 Закону України «Про нотаріат». Анульоване свідоцтво підлягає поверненню до Міністерства юстиції України. Свідоцтво про право на зайняття нотаріальною діяльністю може бути анульовано:

– за рішенням Вищої кваліфікаційної комісії нотаріату, прийнятим на підставі подання Міністерства юстиції України, Головного управління юстиції Міністерства юстиції України в Автономній Республіці Крим, головних управлінь юстиції в областях, містах Києві та Севастополі, у випадках:

а) втрати громадянства України або виїзду за межі України на постійне проживання;

б) винесення щодо нотаріуса обвинувального вироку суду, який набрав чинності;

в) винесення ухвали про застосування щодо нотаріуса примусових заходів медичного характеру, що набрала законної сили;

г) закриття кримінального провадження щодо нотаріуса з nereабілітуючих підстав;

ґ) винесення рішення суду, що набрало законної сили, про обмеження дієздатності особи, яка виконує обов'язки нотаріуса, визнання її недієздатною або безвісно відсутньою, оголошення її померлою;

д) неодноразового порушення нотаріусом чинного законодавства або грубого порушення закону, яке завдало шкоди інтересам держави, підприємств, установ, організацій, громадян при вчиненні нотаріальних дій та/або інших дій, покладених на нотаріуса відповідно до Закону;

е) невідповідності нотаріуса займаній посаді внаслідок стану здоров'я, що перешкоджає нотаріальній діяльності;

є) порушення нотаріусом вимог, передбачених ч. 4 ст. 3, ч. 1 ст. 8 та ст. 9 Закону України «Про нотаріат»;

ж) набрання законної сили рішенням суду про порушення нотаріусом вимог законодавства при вчиненні ним нотаріальної дії;

з) знищення чи втрати нотаріусом або з його вини архіву нотаріуса або окремих документів;

и) неодноразового порушення нотаріусом правил професійної етики, затверджених Міністерством юстиції України;

– за рішенням Вищої кваліфікаційної комісії нотаріату, прийнятим на підставі подання Нотаріальної палати України, у разі неодноразового порушення нотаріусом правил професійної етики.

Анулювання свідоцтва про правоназайняття нотаріальною діяльністю відбувається згідно з Порядком внесення Міністерством юстиції України, головними територіальними управліннями юстиції Міністерства юстиції України в Автономній Республіці Крим, в областях, містах Києві та Севастополі або Нотаріальною палатою України подання про анулювання свідоцтва про право на зайняття нотаріальною діяльністю та його розгляд Вищою кваліфікаційною комісією нотаріату, який затверджений Наказом Міністерства юстиції України від 28 липня 2011 року.

Подання Мін'юсту, управління юстиції або Нотаріальної палати України про анулювання свідоцтва про право на зайняття нотаріальною діяльністю вноситься до Вищої кваліфікаційної комісії нотаріату не пізніше тридцяти днів з дня встановлення підстав для анулювання свідоцтва про право на зайняття нотаріальною діяльністю, якщо інший строк не передбачено Законом. У разі витребовування додаткової інформації такий строк може бути продовжено за вмотивованим поданням до сорока п'яти днів за погодженням начальника управління юстиції або територіального уповноваженого Нотаріальної палати України.

Нотаріус може ознайомитися з Поданням та доданими до нього матеріалами в Департаменті державної реєстрації та нотаріату Мін'юсту, управлінні юстиції, Нотаріальній палаті України, які внесли таке Подання, з правом робити виписки та копії до винесення рішення Комісії.

Подання розглядається Комісією не більше шести місяців з дня його надходження та з урахуванням строку, передбаченого п. 8 частини першої статті 29-1 Закону України «Про нотаріат».

Подання Мін'юсту, головних територіальних управлінь юстиції про анулювання свідоцтва про право на зайняття нотаріальною діяльністю має містити:

– інформацію про наявність підстав, визначених п. 2 ч. 1 ст. 12 Закону;

- зазначення конкретних порушень, які були допущені нотаріусом;
- пропозиції щодо анулювання свідоцтва про право на зайняття нотаріальною діяльністю.

До подання Мін'юсту, управління юстиції додаються: засвідчені в установленому законодавством порядку копії документів, на підставі яких внесено Подання; доповідна записка про перевірку роботи нотаріуса; пояснення нотаріуса на предмет обставин, викладених у Поданні (у разі наявності); копії документів про зупинення нотаріальної діяльності (щодо приватного нотаріуса); копії документів, що свідчать про виявлені в діяльності нотаріуса порушення; документи, що свідчать про вжиті заходи щодо виявлених в роботі нотаріуса порушень; відповідні документи органів дізнання і слідства, прокуратури, суду тощо; засвідчена в установленому порядку копія рішення Мін'юсту, управління юстиції про направлення до Комісії Подання, яке прийняте відповідно до Закону України «Про державну реєстрацію речових прав на нерухоме майно та їх обтяжень» або Закону України «Про державну реєстрацію юридичних осіб, фізичних осіб-підприємців та громадських формувань».

Законодавець наголошує, що перелік документів, які додаються до Подання, визначається Мін'юстом, управлінням юстиції залежно від підстав, передбачених п. 2 частини першої статті 12 Закону.

Подання Нотаріальної палати України про анулювання свідоцтва про право на зайняття нотаріальною діяльністю має містити: інформацію про наявність підстав, визначених пунктом 3 ч. 1 ст. 12 Закону; зазначення конкретних порушень, які були допущені нотаріусом; пропозиції щодо анулювання свідоцтва про право на зайняття нотаріальною діяльністю.

До Подання, крім перелічених копій документів, засвідчених в установленому порядку, на підставі яких воно внесено, додається доповідна записка територіального уповноваженого Нотаріальної палати України, а також пояснення нотаріуса на предмет обставин, викладених у доповідній записці територіального уповноваженого.

Скан-копії Подання та доданих до нього матеріалів надсилаються секретарем Комісії всім членам Комісії для ознайомлення.

Попередній розгляд Подання здійснюється членом Комісії, якому головує на засіданні Комісії доручаються вивчення Подання і підготовка висновку за результатами розгляду матеріалів Подання.

Після попереднього розгляду членом Комісії воно розглядається на засіданні Комісії у присутності нотаріуса, щодо якого внесено Подання, представника Департаменту державної реєстрації та нотаріату Мін'юсту, управління юстиції або територіального уповноваженого.

Зауважуємо, що неявка на засідання Комісії нотаріуса, представника Департаменту державної реєстрації та нотаріату Мін'юсту, управління юстиції або територіального уповноваженого, які належно повідомлені про дату, час і місце засідання Комісії, не є перешкодою для розгляду Подання, проте Комісія може визнати присутність зазначених осіб обов'язковою.

Розгляд Подання на засіданні Комісії розпочинається з доповіді члена Комісії, який підготував висновок, після чого заслуховуються представник Департаменту державної реєстрації та нотаріату Мін'юсту, управління юстиції або територіальний уповноважений та нотаріус, стосовно якого складено Подання.

На засіданні заслуховуються члени Комісії, досліджуються та аналізуються подані документи. У разі відсутності безспірного підтвердження факту порушення закону Комісія відхиляє Подання.

За результатами розгляду Подання Комісія може ухвалити одне з таких рішень:

- про анулювання свідоцтва про право на зайняття нотаріальною діяльністю;
- про відмову в анулюванні свідоцтва про право на зайняття нотаріальною діяльністю.

Рішення Комісії приймається відкритим голосуванням простою більшістю голосів із числа присутніх членів Комісії.

Копія рішення Комісії надсилається Департаменту державної реєстрації та нотаріату Мін'юсту, управлінню юстиції, Нотаріальній палаті України, які внесли Подання.

Особа, стосовно якої прийнято рішення Комісії, може звернутися особисто до Мін'юсту зі заявою про отримання копії такого рішення. У разі якщо заява направляється поштою, підпис особи на ній має бути нотаріально засвідчений.

На підставі рішення Комісії про анулювання свідоцтва про право на зайняття нотаріальною діяльністю видається відповідний наказ Міністерства юстиції України.

Копія наказу Міністерства юстиції України про анулювання свідоцтва про право на зайняття нотаріальною діяльністю надсилається особі, щодо якої видано цей наказ, та управлінню юстиції, яке внесло Подання. Рішення Комісії може бути оскаржене до суду в установленому законодавством порядку.

Анульоване свідоцтво про право на зайняття нотаріальною діяльністю підлягає поверненню до Міністерства юстиції України.

Стаття 4 Закону України «Про нотаріат» встановлює права нотаріуса, тобто як державного, так і приватного, однак нічого не каже про завідувача державної нотаріальної контори. На нашу думку, не лише нотаріус, а й завідувач та заступник завідувача державної нотаріальної контори мають право: витребувати від підприємств, установ і організацій відомості та документи, необхідні для вчинення нотаріальних дій; одержувати плату за надання додаткових послуг правового й технічного характеру, які не пов'язані із вчинюваними нотаріальними діями, а також за вчинення приватними нотаріусами нотаріальних дій; складати проекти угод і заяв, виготовляти копії документів та виписки з них, а також давати роз'яснення з питань вчинення нотаріальних дій і консультації правового характеру.

У ст. 5 Закону України «Про нотаріат» встановлено обов'язки нотаріуса. Вважаємо, що не лише приватний та державний нотаріуси, а й завідувач та заступник завідувача державної нотаріальної контори зобов'язані: здійснювати свої професійні обов'язки відповідно до Закону «Про нотаріат» і складеної присяги, дотримуватися правил професійної етики; сприяти громадянам, підприємствам, установам і організаціям у здійсненні їхніх прав та захисті законних інтересів, роз'яснювати права і обов'язки, попереджати про наслідки вчинюваних нотаріальних дій для того, щоб юридична необізнаність не могла бути використана їм на шкоду; зберігати в таємниці відомості, одержані ним у зв'язку з учиненням нотаріальних дій; відмовити у вчиненні нотаріальної дії в разі її невідповідності законодавству України або міжнародним договорам; вести

нотаріальне діловодство та архів нотаріуса за встановленими правилами; дбайливо ставитися до документів нотаріального діловодства та архіву нотаріуса, не допускати їх пошкодження чи знищення; надавати документи, інформацію і пояснення на вимогу Міністерства юстиції України, головних управлінь юстиції в областях, містах Києві та Севастополі при здійсненні ними повноважень щодо контролю за організацією діяльності та виконанням нотаріусами правил нотаріального діловодства; постійно підвищувати свій професійний рівень, а у встановлених випадках проходити підвищення кваліфікації; також виконувати інші обов'язки, передбачені Законом.

Відповідно до ст. 34 Закону України «Про нотаріат» в редакції Закону від 1 жовтня 2008 р. № 614-VI, з 1 червня 2009 р. державні та приватні нотаріуси вчиняють усі види нотаріальних дій.

Нотаріуси при вчиненні нотаріальних дій у своїй діяльності керуються законами України, постановами Верховної Ради України, указами і розпорядженнями Президента України, постановами і розпорядженнями Кабінету Міністрів України, наказами міністра юстиції України, нормативними актами обласних, Київської та Севастопольської міських державних адміністрацій.

Нотаріуси у встановленому порядку в межах своєї компетенції вирішують питання, що впливають з норм міжнародного права, а також укладених Україною міждержавних угод.

Нотаріуси, незалежно від їх статусу, зобов'язані дотримуватися таємниці щодо вчинення нотаріальних дій. Нотаріальна таємниця – сукупність відомостей, отриманих під час вчинення нотаріальної дії або звернення до нотаріуса заінтересованої особи, зокрема про особу, її майно, особисті майнові та немайнові права і обов'язки тощо.

Відповідно до ст. 5 Закону України «Про нотаріат» та з метою підвищення професійного рівня державних та приватних нотаріусів, консультантів державних нотаріальних контор, державних нотаріальних архівів та помічників приватних нотаріусів, Наказом Міністра юстиції України від 22 грудня 2010 р. № 3256/5, зареєстрованим у Міністерстві юстиції України 24 грудня 2010 р. за № 1331/18626, затверджено Порядок підвищення кваліфікації нотаріусів, консультантів

державних нотаріальних контор, державних нотаріальних архівів, помічників приватних нотаріусів.

На сьогодні той Наказ втратив чинність, та діє Наказ Міністерства юстиції України від 28 серпня 2014 р. № 1422/5 «Про затвердження Порядку підвищення кваліфікації нотаріусів, консультантів державних нотаріальних контор, державних нотаріальних архівів, помічників приватних нотаріусів», зареєстрований в Міністерстві юстиції України 29 серпня 2014 р. за № 1046/25823.

Відповідно до п. 2 вищезазначеного Порядку, метою підвищення кваліфікації державних і приватних нотаріусів, консультантів державних нотаріальних контор і державних нотаріальних архівів, помічників приватних нотаріусів є вдосконалення їхньої професійної підготовки шляхом оновлення, поглиблення і розширення професійних знань, умінь і навичок, забезпечення інформацією про зміни у чинному законодавстві та практиці їх застосування під час здійснення нотаріальної діяльності.

Наголошено, що підвищення кваліфікації є безперервним процесом і здійснюється на принципах доступності, ґрунтовності, системності й послідовності навчання, поєднання теоретичних знань з практичними вміннями та навичками.

Підвищення кваліфікації державних і приватних нотаріусів, консультантів державних нотаріальних контор і державних нотаріальних архівів, помічників приватних нотаріусів здійснюється за такими видами, як:

- самостійне навчання;
- навчання за професійними програмами підвищення кваліфікації та за програмами тематичних короткострокових семінарів, які організуються Центром перепідготовки та підвищення кваліфікації працівників юстиції за дорученням Міністерства юстиції та закладами вищої освіти;
- навчання за програмами тематичних короткострокових семінарів, які організуються самоврядними організаціями нотаріусів та науковими установами.

Пунктом 5 Порядку нотаріусів зобов'язано постійно працювати над підвищенням свого професійного рівня та не менше ніж один раз на два роки підвищувати кваліфікацію за професійними програмами підвищення кваліфікації або

за програмами тематичних короткострокових семінарів з подальшим складанням заліку та отриманням свідоцтва. При цьому мінімальний строк підвищення кваліфікації, за результатами проходження якого видається відповідне свідоцтво, становить 54 академічні години.

Самостійне навчання (самоосвіта) як вид підвищення кваліфікації також може здійснюватися шляхом: публікацій науково-практичних статей з питань нотаріату у фахових друкованих виданнях (журналах та інших періодичних виданнях) в Україні; участі у міжнародних семінарах, симпозіумах, науково-практичних конференціях з питань нотаріату; навчання з метою здобуття освітнього ступеня магістра, наукових ступенів за професійно спрямованими напрямами підготовки у сфері нотаріату.

Підвищення кваліфікації відбувається згідно з навчальними планами підвищення кваліфікації за професійними програмами та програмами тематичних короткострокових семінарів, які формуються з урахуванням таких напрямів:

- актуальні питання організації нотаріальної діяльності в Україні;
- правила ведення нотаріального діловодства та архіву;
- загальні правила та порядок вчинення нотаріальних дій;
- нотаріус як спеціальний суб'єкт, який виконує функції державного реєстратора прав на нерухоме майно;
- діяльність нотаріуса, пов'язана з удосконаленням практичних навичок по роботі з єдиними та державними реєстрами;
- підготовка документів для проставлення апостилю та подальшої консульської легалізації;
- нотаріус як суб'єкт первинного фінансового моніторингу;
- новели у законодавстві України, що стосуються діяльності нотаріуса;
- інші питання, пов'язані з діяльністю нотаріуса, знання яких потребують постійного оновлення та удосконалення.

Підвищення кваліфікації за програмами тематичних короткострокових семінарів, які організуються Центром, проводиться відповідно до планів-графіків підвищення кваліфікації нотаріусів, консультантів державних нотаріальних

контор, нотаріусів державних нотаріальних архівів, помічників приватних нотаріусів, які щороку затверджуються Міністерством юстиції.

За результатами проходження навчання за програмами тематичних короткострокових семінарів, які організуються самоврядними організаціями нотаріусів, науковими установами та закладами вищої освіти, може видаватися відповідний документ.

У тематичних короткострокових семінарах, які організуються самоврядними організаціями нотаріусів, науковими установами та закладами вищої освіти, крім державних та приватних нотаріусів, консультантів державних нотаріальних контор і державних нотаріальних архівів, помічників приватних нотаріусів, можуть брати участь посадові особи органів місцевого самоврядування та інші особи, які виявили бажання пройти навчання за програмами цих семінарів.

Методичне забезпечення проведення підвищення кваліфікації здійснюється, відповідно, Міністерством юстиції, Центром, самоврядними організаціями нотаріусів спільно з науковими установами та закладами вищої освіти.

Доречно зауважити, що за минулі роки було істотно розширено коло повноважень нотаріусів, зокрема, на них поклали виконання обов'язків суб'єкта первинного фінансового моніторингу та державного реєстратора прав на нерухоме майно.

Нотаріуси, згідно з Законом «Про державну реєстрацію речових прав на нерухоме майно та їх обтяжень» в редакції Закону від 26 листопада 2015 р. № 834-VIII «Про внесення змін до Закону України «Про державну реєстрацію речових прав на нерухоме майно та їх обтяжень» та деяких інших законодавчих актів України щодо децентралізації повноважень з державної реєстрації речових прав на нерухоме майно та їх обтяжень», з 13 грудня 2015 року наділені повноваженнями державних реєстраторів прав на нерухоме майно та здійснюють державну реєстрацію речових прав на нерухоме майно та їх обтяжень як при вчиненні нотаріальної дії, так і без її вчинення.

Також Законом України «Про внесення змін до Закону України «Про державну реєстрацію юридичних осіб та фізичних осіб-підприємців» та деяких інших законодавчих актів України щодо децентралізації повноважень з державної реє-

страції юридичних осіб, фізичних осіб-підприємців та громадських формувань» від 26 листопада 2015 року № 835-VIII, нотаріуси наділяються повноваженнями державних реєстраторів у сфері державної реєстрації юридичних осіб та фізичних осіб-підприємців відповідно до Закону України «Про державну реєстрацію юридичних осіб та фізичних осіб-підприємців».

Заслужують на увагу зміни до чинного нотаріального законодавства стосовно доповнення новою частиною статті 1 Закону України «Про нотаріат», відповідно до якої на нотаріусів, котрі працюють у державних нотаріальних конторах або займаються приватною нотаріальною діяльністю, Законом може бути покладено вчинення інших дій, відмінних від нотаріальних, з метою надання їм юридичної вірогідності.

Тобто до компетенції державних та приватних нотаріусів в Україні відносять не лише вчинення нотаріальних дій, а й учинення інших, не нотаріальних дій, які, як і нотаріальні дії, здійснюються з метою надання їм юридичної вірогідності.

Нотаріуси, вчиняючи нотаріальні дії, у своїй діяльності керуються законами України, постановами Верховної Ради України, указами і розпорядженнями Президента України, постановами і розпорядженнями Кабінету Міністрів України, а на території Республіки Крим, крім того, – законодавством Республіки Крим, наказами міністра юстиції України, нормативними актами обласних, Київської та Севастопольської міських державних адміністрацій.

Слушною видається думка вітчизняних дослідників нотаріату О. І. Неліна та В. М. Черниша, щоби в новому Законі України «Про нотаріат та організацію нотаріальної діяльності в Україні» дозволити нотаріусам: як самостійний напрям нотаріальної діяльності надання консультацій з питань забезпечення оформлення прав на нерухоме майно; участь нотаріусів у врегулюванні конфліктних ситуацій шляхом процедури медіації; збір необхідних документів на реєстрацію прав і юридичних осіб; участь у зборах органів управління юридичних осіб з питань виборності (призначення) органів управління, розпорядження майном тощо¹⁵⁵.

---

¹⁵⁵Черниш В., Нелін О. До питання про реформування органів нотаріату в Україні. *Юридична Україна*. 2012. № 9. С. 12.

4.5. Державні нотаріальні контори та державні нотаріальні архіви як суб'єкти нотаріального процесу

Відповідно до ч. 2 ст. 1 Закону України «Про нотаріат», вчинення нотаріальних дій в Україні покладається на нотаріусів, які працюють у державних нотаріальних конторах, державних нотаріальних архівах (державні нотаріуси) або займаються приватною нотаріальною діяльністю (приватні нотаріуси).

За ст. 17 Закону України «Про нотаріат», державні нотаріальні контори створюються і ліквідуються Міністерством юстиції України. Штат державних нотаріальних контор затверджується Головним управлінням юстиції Міністерства юстиції України в Автономній Республіці Крим, головними управліннями юстиції в областях, містах Києві та Севастополі в межах передбачених для державних нотаріальних контор штатної чисельності і фонду заробітної плати.

Державна нотаріальна контора є юридичною особою, яка створюється та реєструється у встановленому законом порядку.

Очолює державну нотаріальну контору завідувач, який призначається з-поміж осіб, котрі мають свідоцтво про право на зайняття нотаріальною діяльністю.

Призначення на посаду державного нотаріуса і завідувача державної нотаріальної контори та звільнення з посади проводиться Головним територіальним управлінням юстиції Міністерства юстиції України в Автономній Республіці Крим, головними територіальними управліннями юстиції в областях, містах Києві та Севастополі.

І завідувач, і державний нотаріус призначаються згідно з вимогами чинного трудового законодавства з числа осіб, що мають свідоцтво про право на зайняття нотаріальною діяльністю.

Керівництво державними нотаріальними конторами здійснює Міністерство юстиції України через Головне територіальне управління юстиції Міністерства юстиції України в Автономній Республіці Крим, головні територіальні управління юстиції в областях, містах Києві та Севастополі (далі – територіальні управління юстиції).

На практиці функціональні обов'язки нотаріусів, завідувачів державних нотаріальних контор затверджуються начальниками вказаних відповідних управлінь юстиції.

Згідно зі ст. 20 нотаріального Закону, державні нотаріальні контори утримуються коштом державного бюджету.

Державний нотаріус має печатку зі зображенням Державного Герба України, найменуванням державної нотаріальної контори і відповідним номером.

Міністерство юстиції України, Головне територіальне управління юстиції Міністерства юстиції України в Автономній Республіці Крим, головні територіальні управління юстиції в областях, містах Києві та Севастополі проводять перевірку організації роботи і державних нотаріальних контор, і державних нотаріальних архівів.

За вчинення нотаріальних дій державні нотаріуси справляють державне мито у розмірах, передбачених чинним законодавством. А за надання державними нотаріусами додаткових послуг правового характеру, які не пов'язані із вчинюваними нотаріальними діями, а також технічного характеру справляється окрема плата у розмірах, що встановлюються Головним територіальним управлінням юстиції Міністерства юстиції України в Автономній Республіці Крим, головними територіальними управліннями юстиції в областях, містах Києві та Севастополі. Кошти, одержані від надання таких додаткових послуг, спрямовуються до Державного бюджету України.

Шкода, заподіяна особі внаслідок незаконних або недбалих дій державного нотаріуса, відшкодовується в порядку, передбаченому законодавством України.

Відповідно до п. 5 Прикінцевих та перехідних положень Закону України «Про внесення змін до Закону України «Про нотаріат» від 1 жовтня 2010 р. за № 614-17, державні нотаріуси в частині оплати праці та пенсійного забезпечення прирівнюються до державних службовців відповідних категорій. Стаж роботи державних нотаріусів у державних нотаріальних конторах зараховується до стажу державної служби.

До речі, загальні ознаки державного нотаріату охарактеризовано М. М. Дякович¹⁵⁶.

---

¹⁵⁶ Дякович М. М. Нотаріальне право України: навч. посіб. К.: Алерта; КНТ; ЦУЛ, 2009. С. 74–75.

На нашу думку, особливості здійснення нотаріальної діяльності державними нотаріусами полягають у тому, що:

- юридичною особою є державна нотаріальна контора, а не державний нотаріус;

- державний нотаріус, завідувач контори виступають представниками державної нотаріальної контори;

- державна нотаріальна контора створюється, діє та фінансується за рахунок держави, а завідувач контори та нотаріус є її штатними одиницями;

- завідувач контори, державний нотаріус перебувають у трудових правовідносинах з державним органом, а в частині оплати праці та пенсійного забезпечення прирівнюються до державних службовців;

- нотаріус підконтрольний управлінню юстиції (державному органу) і не несе самостійної відповідальності за результати здійснюваної ним нотаріальної діяльності;

- Міністерство юстиції України, головні територіальні управління юстиції в областях, містах Києві та Севастополі проводять перевірку організації роботи державних нотаріальних контор, державних нотаріальних архівів згідно зі ст. 18 Закону України «Про нотаріат»;

- нотаріус, завідувач нотаріальної контори вчиняють нотаріальні дії як нотаріус державної нотаріальної контори, використовуючи при цьому печатку нотаріальної контори зі зображенням Державного Герба України, найменуванням державної нотаріальної контори і відповідним номером.

Поділ нотаріусів на державних та приватних обумовлений лише особливостями внутрішньої організації та фінансового забезпечення нотаріальної діяльності.

Вчинення нотаріальних дій державними та приватними нотаріусами здійснюється на тих самих правових засадах, а оформлені ними документи мають однакову юридичну силу. Державні нотаріуси вчиняють усі види нотаріальних дій, які визначені ст. 34 Закону України «Про нотаріат», як і приватні нотаріуси, а саме:

- 1) посвідчують правочини (договори, заповіти, довіреності тощо);

- 2) вживають заходів щодо охорони спадкового майна;

- 3) видають свідоцтва про право на спадщину;

4) видають свідоцтва про право власності на частку в спільному майні подружжя в разі смерті одного з подружжя;

5) видають свідоцтва про придбання майна з прилюдних торгів (аукціонів);

6) видають свідоцтва про придбання майна з прилюдних торгів (аукціонів), якщо прилюдні торги (аукціони) не відбулися;

7) проводять опис майна фізичної особи, яка визнана безвісно відсутньою або місце перебування якої невідоме;

8) видають дублікати нотаріальних документів, що зберігаються у справах нотаріуса;

9-1) накладають заборону на відчуження нерухомого майна (майнових прав на нерухоме майно), що підлягає державній реєстрації;

9-2) накладають заборону щодо відчуження грошових сум, які будуть зараховані заявником вимоги, визначеним відповідно до частини четвертої статті 65-2 Закону України «Про акціонерні товариства», на рахунок умовного зберігання (ескроу), відкритий згідно з цим Законом;

10) засвідчують вірність копій (фотокопій) документів і виписок з них;

11) засвідчують справжність підпису на документах;

12) засвідчують вірність перекладу документів іншою мовою;

13) посвідчують факт, що фізична чи юридична особа є виконавцем заповіту;

14) посвідчують факт, що фізична особа є живою;

15) посвідчують факт перебування фізичної особи в певному місці;

16) посвідчують час пред'явлення документів;

17) передають заяви фізичних і юридичних осіб іншим фізичним та юридичним особам;

18) приймають у депозит грошові суми та цінні папери;

19) вчиняють виконавчі написи;

20) вчиняють протести векселів;

21) вчиняють морські протести;

22) приймають на зберігання документи.

У частині третій статті 1 Закону України «Про нотаріат» встановлено, що на нотаріусів, які працюють у державних

нотаріальних конторах або займаються приватною нотаріальною діяльністю, законом може бути покладено вчинення інших дій, відмінних від нотаріальних, з метою надання їм юридичної вірогідності.

Відповідно до ст. 23 Закону України «Про нотаріат», в обласних центрах, містах Києві, Сімферополі та Севастополі заснуються державні нотаріальні архіви, які є складовою частиною Національного архівного фонду і здійснюють тимчасове (до 75 років) зберігання нотаріальних документів.

Державні нотаріальні архіви заснуються для тривалого централізованого зберігання та використання відомостей, що містяться в них, передачі документів до відповідного державного архіву, надання методичної та практичної допомоги державним нотаріальним конторам, приватним нотаріусам, органам місцевого самоврядування, посадові особи яких вчиняють нотаріальні дії та дії, прирівнювані до нотаріально посвідчених, з питань організації роботи з документами.

Архів у своїй діяльності керується Конституцією, законами України, актами Президента України, Кабінету Міністрів України, нормативно-правовими актами Міністерства юстиції України та Державного комітету архівів України, а також Положенням про державний нотаріальний архів.

Питання організації діяльності та компетенція державного нотаріального архіву визначаються положенням про нього, що затверджується Міністерством юстиції України. Архів створюється і ліквідується Міністерством юстиції України. Штат архіву затверджується Головним управлінням юстиції Міністерства юстиції України в Автономній Республіці Крим, головними управліннями юстиції в областях, містах Києві та Севастополі в межах встановленої для архіву штатної чисельності і фонду заробітної плати.

Питання організації діяльності та компетенцію державного нотаріального архіву визначено Положенням про державний нотаріальний архів, затвердженим Наказом Міністерства юстиції України від 18 травня 2009 р. за № 870/5, що зареєстровано в Міністерстві юстиції України 21 травня 2009 р. за № 443/16459 та погоджено з Головним архівним управлінням при Кабінеті Міністрів України. Керівництво архівом, матеріально-технічне, кадрове забезпечення, а також забез-

печення архіву необхідним приміщенням, охороною та обладнанням здійснює управління юстиції.

Державний нотаріальний архів є юридичною особою і має печатку зі зображенням Державного Герба України та своїм найменуванням.

Архів може створювати свої філії, які є його відокремленими підрозділами, що розташовані поза місцезнаходженням архіву. Філія здійснює всі або частину функцій архіву.

Основними завданнями архіву є:

- комплектування документами, склад яких передбачено Положенням про архів;
- забезпечення збереження та використання відомостей, що містяться в документах, які знаходяться на зберіганні; створення і вдосконалення довідкового апарату до документів;
- здійснення контролю за зберіганням документів та обліково-довідкового апарату до документів, які зберігаються у них, внесених до Національного архівного фонду на зберігання, до відповідного державного архіву з додержанням вимог, передбачених нормативно-правовими актами Держкомархіву України.

Архів приймає на зберігання реєстри для реєстрації нотаріальних дій та сформовані у справи примірники нотаріальних документів і книги обліку від посадових осіб органів місцевого самоврядування після закінчення 10-річного строку їх зберігання у порядку та з дотриманням вимог, встановлених законодавством.

Архів приймає на зберігання від державних нотаріальних контор документи після закінчення 10-річного строку їх зберігання у державній нотаріальній конторі у порядку та з дотриманням вимог, установлених законодавством.

Архів приймає на зберігання документи від приватних нотаріусів у порядку та з дотриманням вимог, установлених законодавством.

Державний нотаріальний архів очолює завідувач, який призначається на посаду і звільняється з неї Головним управлінням юстиції Міністерства юстиції України в Автономній Республіці Крим, головними управліннями юстиції в областях, містах Києві та Севастополі. Завідувачем архіву може бути

громадянин України, який має вищу юридичну освіту, володіє державною мовою та одержав свідоцтво про право на зайняття нотаріальною діяльністю. Не може бути завідувачем особа, яка має судимість за вчинення злочину, обмежена у дієздатності або визнана недієздатною за рішенням суду. На завідувача архіву, як і на нотаріуса, поширюється заборона щодо зайняття підприємницькою або адвокатською діяльністю та інші обмеження, встановлені ч. 2 ст. 3 Закону України «Про нотаріат».

На посаду нотаріуса архіву призначається особа, яка відповідає вимогам, встановленим Законом. Нотаріуси, які працюють в архіві, зобов'язані дотримуватись нотаріальної таємниці, навіть якщо їхня діяльність обмежується наданням правової допомоги чи ознайомленням з документами і нотаріальна дія не вчинялась. Обов'язок дотримання нотаріальної таємниці поширюється на працівників архіву, яким про вчинені нотаріальні дії стало відомо у зв'язку з виконанням ними службових обов'язків чи іншої роботи.

Документи, що передані на зберігання до архіву, не видаються у тимчасове користування нотаріусам, крім випадків, передбачених законодавством.

Слід зауважити, що, відповідно до ст. 35 Закону України «Про нотаріат», державні нотаріуси в державних нотаріальних архівах вчиняють лише два види нотаріальних дій, а саме: видають дублікати документів та засвідчують вірність копій і виписок з документів, які зберігаються у справах цих архівів.

Згідно зі ст. 19 Закону України «Про нотаріат», за вчинення нотаріальних дій державні нотаріуси справляють державне мито у розмірах, передбачених Декретом Кабінету Міністрів України від 21 січня 1993 р. № 7-93 «Про державне мито», зокрема ст. 4.

За надання державними нотаріусами додаткових послуг правового характеру, які не пов'язані із вчинюваними нотаріальними діями, а також технічного характеру справляється окрема плата у розмірах, що встановлюються Головним управлінням юстиції Міністерства юстиції України в Автономній Республіці Крим, головними управліннями юстиції в областях, містах Києві та Севастополі.

4.6. Приватний нотаріус як суб'єкт нотаріального процесу

Приватний нотаріус – це уповноважена державою фізична особа, яка здійснює незалежну професійну нотаріальну діяльність, зокрема посвідчує права, а також факти, що мають юридичне значення, та вчиняє інші нотаріальні дії, передбачені законом, з метою надання їм юридичної вірогідності.

Тобто приватним нотаріусом вважається особа, яка є громадянином України та отримала свідоцтво про право на зайняття нотаріальною діяльністю, працює у приватній нотаріальній конторі та займається приватною нотаріальною практикою.

Відмінність між державними та приватними нотаріусами полягає, зокрема, у фінансуванні державних нотаріальних контор, державних нотаріальних архівів, у яких працюють державні нотаріуси, та нотаріусів, які займаються приватною нотаріальною діяльністю, у відповідальності цих нотаріусів, порядку прийому та звільнення з посади державних нотаріусів, порядку реєстрації приватної нотаріальної діяльності та її припинення і т. ін.

Приватні нотаріуси, як і державні нотаріуси, зобов'язані дотримуватися таємниці щодо вчинення нотаріальних дій. Нотаріальна таємниця – це сукупність відомостей, отриманих під час вчинення нотаріальної дії або звернення до нотаріуса заінтересованої особи, зокрема про особу, її майно, особисті майнові та немайнові права і обов'язки тощо.

Права нотаріуса можна поділити на загальні, характерні для всіх осіб, які самостійно займаються певним видом діяльності, а також спеціальні права, що відображають особливості нотаріальної діяльності¹⁵⁷.

За загальним правилом, нотаріус не може займатися підприємницькою, адвокатською діяльністю, бути засновником адвокатських об'єднань, перебувати на державній службі або службі в органах місцевого самоврядування, у штаті інших юридичних осіб, а також виконувати іншу оплачувану роботу.

---

¹⁵⁷ Дякович М. М. Нотаріальне право України: навч. посіб. К.: Алерта; КНТ; ЦУЛ, 2009. С. 103.

Однак нотаріус, крім права зайняття нотаріальною діяльністю, має право займатися викладацькою, науковою і творчою діяльністю у будь-який час.

На нашу думку, позитивними є зміни до Закону України «Про нотаріат», якими знято заборону займатися викладацькою, науковою і творчою діяльністю у вільний від роботи час.

Зауважимо, приватний нотаріус вправі мати контору, укладати цивільно-правові та трудові договори, відкривати поточні та вкладні (депозитні) рахунки в банках.

Однак приватний нотаріус не має права здійснювати нотаріальну діяльність за межами свого нотаріального округу, за винятком заміщення інших нотаріусів у випадках, передбачених законодавством.

Також приватний нотаріус вправі мати лише одне приміщення для розміщення робочого місця (контори), котре повинно знаходитись у межах нотаріального округу, в якому здійснюється нотаріальна діяльність.

Реєстрація приватної нотаріальної діяльності проводиться відповідно до ст. 24 Закону України «Про нотаріат» та Положення про порядок реєстрації приватної нотаріальної діяльності та заміщення приватного нотаріуса, затвердженого Наказом Міністерства юстиції України від 22 березня 2011 р. № 871/5.

Реєстрація приватної нотаріальної діяльності провадиться Головним управлінням юстиції Міністерства юстиції України в Автономній Республіці Крим, головними територіальними управліннями юстиції в областях, містах Києві та Севастополі та здійснюється в межах визначеного для приватного нотаріуса нотаріального округу.

Особа, котра має намір зареєструвати приватну нотаріальну діяльність, подає до відповідного управління юстиції заяву з проханням провести сертифікацію майбутнього робочого місця приватного нотаріуса за встановленими Законом України «Про нотаріат» умовами.

Сертифікація робочого місця (контори) – це перевірка приміщення на предмет відповідності робочого місця (контори) приватного нотаріуса умовам, передбаченим ст. 25 Закону та визнання його придатним для використання як робочого місця приватного нотаріуса з метою учинення нотаріальних дій.

Акт про сертифікацію містить відомості про приміщення, де особа, яка має намір зареєструвати приватну нотаріальну діяльність, планує організувати роботу з обслуговування учасників правовідносин (відвідувачів), та висновок уповноваженої особи Головного управління юстиції Міністерства юстиції України в Автономній Республіці Крим, головних територіальних управлінь юстиції в областях, містах Києві та Севастополі, котра проводила сертифікацію робочого місця (контори), про можливість його використання для розташування в ньому робочого місця (контори) та здійснення приватної нотаріальної діяльності.

Акт про відмову у сертифікації мусить містити обґрунтований висновок про невідповідність робочого місця (контори) приватного нотаріуса умовам, встановленим ст. 25 Закону.

Наголошуємо, що проведення сертифікації приміщення, в якому розташоване робоче місце (контора) приватного нотаріуса, та перевірка його відповідності вимогам Закону України «Про нотаріат» і Положення про порядок реєстрації приватної нотаріальної діяльності та заміщення приватного нотаріуса здійснюються уповноваженими працівниками управлінь юстиції лише при реєстрації приватної нотаріальної діяльності та у разі зміни адреси розташування робочого місця (контори) приватного нотаріуса.

Після отримання акта про відповідність робочого місця (контори) приватного нотаріуса встановленим Законом України «Про нотаріат» умовам особа, яка має намір займатися приватною нотаріальною практикою, подає до відповідного головного управління юстиції в областях, місті Києві заяву, де зазначається назва нотаріального округу, в якому вона займатиметься нотаріальною діяльністю.

До заяви про реєстрацію приватної нотаріальної діяльності додаються: свідоцтво про право на зайняття нотаріальною діяльністю та його засвідчена в установленому порядку копія; документ, що підтверджує право власності або право користування приміщенням для розташування робочого місця (контори) приватного нотаріуса, чи договір про співпрацю з іншим приватним нотаріусом, який надає заявнику відповідне приміщення, та його засвідчена в установленому порядку копія; дві фотокартки розміром 3x4 см; власноруч заповнена

особова картка, форма якої наведена в Додатку 1 до Положення про порядок реєстрації приватної нотаріальної діяльності та заміщення приватного нотаріуса; паспорт громадянина України, який подається особисто.

Свідоцтво про право на зайняття нотаріальною діяльністю з відміткою управління юстиції про реєстрацію приватної нотаріальної діяльності та паспорт повертаються особі, яка їх подала.

Зауважуємо, що відмова в реєстрації приватної нотаріальної діяльності допускається лише в разі, коли подані документи не відповідають установленим вимогам та у випадках припинення нотаріальної діяльності з підстав, передбачених п. 81 ч. 1 ст. 30 Закону України «Про нотаріат».

Робоче місце (контора) приватного нотаріуса має розташовуватися в межах визначеного для нього нотаріального округу та відповідати вимогам до робочого місця (контори) приватного нотаріуса, встановленим Міністерством юстиції України. Зокрема, робоче місце повинно створювати належні умови для реалізації прав і законних інтересів учасників правовідносин, які виникають при вчиненні нотаріальних дій, забезпечення належного матеріально-технічного, організаційного та професійного рівня нотаріального обслуговування, дотримання вимог законодавства при вчиненні нотаріальних дій, їх конфіденційності, забезпечення охорони та збереження нотаріальних документів.

Положення про вимоги до робочого місця (контори) приватного нотаріуса та здійснення контролю за організацією нотаріальної діяльності затверджене Наказом Міністерства юстиції України від 23 березня 2011 р. № 888/5.

Положенням встановлено єдиний підхід до організації нотаріальної діяльності для покращення якості обслуговування населення, вільного доступу до приміщення, що є робочим місцем приватного нотаріуса (контори), неухильного забезпечення дотримання нотаріальної таємниці при вчиненні нотаріальних дій, суворой схоронності нотаріальних документів, печатки та штампів приватного нотаріуса, спеціальних бланків нотаріальних документів та архіву нотаріуса.

Приватний нотаріус вправі мати лише одне приміщення для розташування робочого місця (контори), яке повинно

знаходиться у межах нотаріального округу, де здійснюється нотаріальна діяльність. Приватний нотаріус має здійснювати прийом громадян в окремому робочому кабінеті. Прийом громадян проводиться не менше п'яти годин на день і п'яти робочих днів на тиждень за винятком обставин, за яких нотаріус з незалежних від нього причин не може здійснювати такий прийом.

Робоче місце (контора) приватного нотаріуса має відповідати вимогам забезпечення нотаріальної таємниці:

- у приміщенні не можуть перебувати, здійснювати професійну діяльність особи, діяльність яких не пов'язана з учиненням нотаріальних дій чи наданням додаткових послуг правового чи технічного характеру, пов'язаних з ними, крім осіб, які за договорами (угодами, контрактами) з приватним нотаріусом виконують роботи зі забезпечення діяльності приватного нотаріуса (установлення та обслуговування оргтехніки, охоронного обладнання тощо);

- приватний нотаріус, який займає приміщення на підставі договору про співпрацю з іншим нотаріусом, не вправі працювати в одній кімнаті з особами, що працюють з приватним нотаріусом на підставі цивільно-правових, трудових договорів (помічниками), та з особами, діяльність яких не пов'язана з учиненням нотаріальних дій;

- якщо стіни робочого кабінету зроблені з металопластикових або інших конструкцій, вони мусять бути непрозорими.

До речі, кожен нотаріус повинен мати окремий робочий кабінет площею не менше 10 квадратних метрів.

Кількість кімнат у приміщенні, де знаходиться робоче місце (контора) приватного нотаріуса, не може бути меншою, ніж кількість приватних нотаріусів, які здійснюють нотаріальну діяльність у його межах.

Цілком справедливими є вимоги про те, що приватний нотаріус вправі мати лише одне приміщення для розташування робочого місця (контори), яке повинно знаходитись у межах нотаріального округу, в якому здійснюється нотаріальна діяльність.

Доступ до приміщення приватного нотаріуса має бути вільним для відвідувачів. Також не допускається обладнання робочого місця (контори) приватного нотаріуса у підвальних приміщеннях, кіосках чи інших тимчасових спорудах.

Приватний нотаріус має здійснювати прийом громадян в окремому робочому кабінеті. Прийом громадян проводиться не менше п'яти годин на день і п'яти робочих днів на тиждень. Приміщення нотаріуса мусить бути захищеним від несанкціонованого проникнення. Одним зі засобів реагування на несанкціоноване проникнення є встановлена охоронна сигналізація. У разі укладення договору щодо охорони приміщення, де розташоване робоче місце (контора) приватного нотаріуса, такий договір укладається цим приватним нотаріусом та відповідним суб'єктом господарювання.

Зокрема, у приміщенні повинні бути: вхідні двері металеві або захищені металевим ролетом; вікна обладнані металевими ґратами або захисними ролетами незалежно від поверху, на якому розташоване приміщення. У випадках, коли стіни будинку скляні, на скло має бути нанесена броньована ударотривка плівка.

Також у робочому кабінеті приватного нотаріуса обов'язково повинні бути двері, в яких встановлений дверний замок.

Існують особливі вимоги щодо зберігання печаток, штампів, бланків нотаріальних документів та архіву нотаріуса:

- архів приватного нотаріуса та документи нотаріального діловодства мають зберігатися у металевій(их) шафі(ах) у робочому кабінеті приватного нотаріуса (в окремій кімнаті) або у відповідно обладнаній для цього кімнаті. Забороняється розміщувати шафи для зберігання архіву у місцях, де відвідувачі можуть безперешкодно до них підійти. У разі зберігання архіву приватного нотаріуса та документів нотаріального діловодства в окремій кімнаті на дверях такої кімнати має бути встановлений дверний замок;

- приміщення, в якому розташоване робоче місце (контора) приватного нотаріуса, має бути придатним для зберігання документів нотаріального діловодства та архіву приватного нотаріуса протягом усього строку здійснення ним нотаріальної діяльності;

- якщо у приміщенні працюють двоє чи більше приватних нотаріусів, їх архіви повинні зберігатися в окремих металевих шафах або окремих кімнатах для зберігання архівних документів;

– у кожного приватного нотаріуса мусить бути окремий вогнестійкий сейф для зберігання печаток, штампів та спеціальних бланків нотаріальних документів.

Для роботи з документами особи, які працюють з приватним нотаріусом на підставі цивільно-правового чи трудового договору і є технічним персоналом, та помічники повинні перебувати у відокремленій, належно пристосованій до умов роботи та дотримання нотаріальної таємниці кімнаті.

Приватний нотаріус, який займає приміщення на підставі договору про співпрацю з іншим нотаріусом, не вправі працювати в одній кімнаті з особами, які працюють з приватним нотаріусом на підставі цивільно-правових, трудових договорів (помічниками), стажистом приватного нотаріуса та з особами, діяльність яких не пов'язана з учиненням нотаріальних дій.

Біля входу до приміщення мають розміщуватися Інформаційна вивіска, що ідентифікує робоче місце (контору) приватного нотаріуса та графік його роботи (інформація щодо часу початку та закінчення робочого дня, часу обідньої перерви, вихідних днів) та графік прийому громадян, якщо він відмінний від графіка роботи.

До початку нотаріальної діяльності особи, яка має намір зареєструвати приватну нотаріальну діяльність, а також у разі зміни адреси розташування робочого місця (контори) приватного нотаріуса Головним управлінням юстиції Міністерства юстиції України в Автономній Республіці Крим, головними територіальними управліннями юстиції в областях, містах Києві та Севастополі протягом 15 днів з моменту отримання заяви на перевірку робочого місця (контори) проводиться перевірка відповідності приміщення встановленим Законом України «Про нотаріат» умовам.

За результатами перевірки складається акт про сертифікацію робочого місця (контори) приватного нотаріуса або акт про відмову у сертифікації робочого місця (контори) приватного нотаріуса в двох примірниках, один з яких у день проведення перевірки видається заявнику. Про зміну адреси робочого місця (контори) приватний нотаріус зобов'язаний протягом трьох робочих днів повідомити відповідне управління юстиції. Підставою для повідомлення про зміну адреси є акт про сертифікацію робочого місця (контори) приватного

нотаріуса або рішення суду, що набрало законної сили, яким визнано незаконним акт про відмову у сертифікації робочого місця (контори) приватного нотаріуса.

В акті про сертифікацію робочого місця (контори) зазначаються: дата і місце складання акта; прізвище відповідального(их) працівника(ів) Головного управління юстиції Міністерства юстиції України в Автономній Республіці Крим, головних управлінь юстиції в областях, містах Києві та Севастополі, який(які) проводив(ли) перевірку; прізвище, ім'я приватного нотаріуса, нотаріальний округ, у якому він зареєстрований (за наявності реєстрації); місцезнаходження приміщення (поштовий індекс та адреса); поверх і тип приміщення; наявність окремого входу з вулиці до приміщення; наявність інформаційної вивіски та графіка роботи і прийому громадян при вході до приміщення; номер(и) телефону(ів), що знаходяться у приміщенні; реквізити документа, який підтверджує право власності або право користування приміщенням; кількість нотаріусів, які здійснюють нотаріальну діяльність у цьому приміщенні; наявність та кількість осіб, що працюють на умовах цивільно-правових чи трудових договорів з нотаріусом (нотаріусами); наявність осіб, діяльність яких не пов'язана із вчиненням нотаріальних дій чи наданням додаткових послуг правового чи технічного характеру; умови зберігання архіву (архівів) нотаріуса (нотаріусів); наявність вогнестійкого сейфа для зберігання печаток, штампів і спеціальних бланків нотаріальних документів; кількість кімнат та їх площа; наявність приміщення для очікування прийому громадянами і його площа та засобів захисту на вікнах; обладнання входу до приміщення металевими дверима чи захисним металевим ролетом; наявність функціонуючих засобів охоронної, пожежної сигналізації; технічне обладнання нотаріальної контори (комп'ютер, принтер, сканер, ксерокс, факс, наявність електронної пошти); підключення до мережі Інтернет; висновок щодо можливості використання приміщення для розташування робочого місця (контори) приватного нотаріуса.

У висновку зазначається про відповідність (невідповідність) робочого місця (контори) приватного нотаріуса умовам, окресленим ст. 25 Закону України «Про нотаріат» та вимогами Положення про вимоги до робочого місця (контори) приват-

ного нотаріуса та здійснення контролю за організацією нотаріальної діяльності.

Відповідно до п. 10 вказаного Положення, якщо приватний нотаріус не згоден з висновком акта про відмову у сертифікації робочого місця (контори) приватного нотаріуса, то він має право звернутись до суду.

Приватний нотаріус може здійснювати нотаріальну діяльність за рішенням суду, що набрало законної сили, яким визнано незаконним акт про відмову у сертифікації робочого місця (контори) приватного нотаріуса.

Слід зауважити, що за п. 5 Наказу Міністерства юстиції України № 888/5 робочі місця (контори) приватних нотаріусів, які були сертифіковані до набрання чинності цим наказом, тобто до 11 квітня 2011 р., новій сертифікації не підлягають.

Свідоцтво про право на зайняття нотаріальною діяльністю з відміткою управління юстиції про реєстрацію приватної нотаріальної діяльності та паспорт повертаються особі, яка їх подала.

Відмова в реєстрації приватної нотаріальної діяльності допускається лише в разі, коли подані документи не відповідають установленим вимогам, та у випадках припинення нотаріальної діяльності з підстав, передбачених п. 81 ч. 1 ст. 30 Закону України «Про нотаріат».

Реєстраційне посвідчення про реєстрацію приватної нотаріальної діяльності видається управлінням юстиції у семиденний строк після подання заяви. У реєстраційному посвідченні вказуються назва управління юстиції, прізвище, ім'я, по батькові нотаріуса та назва нотаріального округу. Адреса розташування робочого місця (контори) приватного нотаріуса зазначається в додатку до реєстраційного посвідчення, форма якого наведена в Додатку 3 Положення про порядок реєстрації приватної нотаріальної діяльності.

Для обліку виданих реєстраційних посвідчень в управлінні юстиції ведеться журнал обліку виданих реєстраційних посвідчень.

При одержанні реєстраційного посвідчення особа, якій уперше надається право займатися нотаріальною діяльністю, в управлінні юстиції в урочистій обстановці складає присягу.

Слід зауважити, що, відповідно до ч. 4 ст. 36 Закону України «Про державну службу» 2015 року, у разі відмови особи від складення Присяги державного службовця вона вважається такою, що відмовилася від зайняття посади державної служби, й акт про її призначення на посаду скасовується суб'єктом призначення.

На нашу думку, вказані норми доцільно застосувати і до українського нотаріуса¹⁵⁸.

Погоджуємося з Л. Радзівською, що, порушуючи присягу, нотаріус зраджує не лише тих, хто звернувся до нього і довірився йому, а насамперед себе. Виконуючи довірені йому державою нотаріальні дії, нотаріус зобов'язаний бути чесним, правдивим, не переслідувати особистої вигоди, бо це протизаконно та аморально¹⁵⁹.

Про видане реєстраційне посвідчення управління юстиції протягом п'яти робочих днів з дня реєстрації приватної нотаріальної діяльності повідомляє відповідний орган державної податкової інспекції Державної фіскальної служби за місцем постійного проживання приватного нотаріуса.

Реєстраційне посвідчення є підставою для виготовлення печатки, відкриття поточних та інших рахунків у банках, встановлення графіка часу прийому громадян тощо.

У разі зміни адреси розташування робочого місця (контори) приватний нотаріус зобов'язаний протягом трьох робочих днів повідомити управління юстиції для внесення відповідних відомостей до додатку до реєстраційного посвідчення.

Відповідно до п. 3 Наказу Міністерства юстиції України № 871/5 від 22 березня 2011 р., реєстраційні посвідчення про реєстрацію приватної нотаріальної діяльності, видані до набрання чинності вказаним Наказом, тобто до 11 квітня 2011 р., підлягають заміні лише у таких випадках:

– припинення приватної нотаріальної діяльності по одному нотаріальному округу та у зв'язку з подальшою реєстрацією нотаріальної діяльності в іншому нотаріальному окрузі;

---

¹⁵⁸ Долинська М. С. Присяга як необхідна мова доступу до професії нотаріуса // Міжнародна мультидисциплінарна конференція «Наука і техніка сьогодні: пріоритетні напрямки розвитку України та Польщі» (19–20 жовтня 2018 р., м. Воломін, Польща). С. 145.

¹⁵⁹ Радзівська Л. Е., Пасічник С. Г. Нотаріат в Україні: навч. посіб. / за ред. Л. К. Радзівської. К.: Юрінком Інтер, 2000. С. 39.

- втрати, пошкодження реєстраційного посвідчення або необхідності внесення до нього виправлень;
- за власним бажанням нотаріуса.

У разі втрати або пошкодження реєстраційного посвідчення, а також за потреби внесення до нього виправлень управлінням юстиції видається повторне реєстраційне посвідчення під тим самим номером разом з додатком до реєстраційного посвідчення. Попереднє реєстраційне посвідчення, пошкоджене або яке потребує виправлень, разом з додатком до нього з відміткою управління юстиції про видачу повторного реєстраційного посвідчення долучається до матеріалів, що зберігаються в реєстраційній справі приватного нотаріуса.

Повторне реєстраційне посвідчення видається на підставі реєстраційного запису в журналі обліку виданих реєстраційних посвідчень у триденний строк з моменту подання нотаріусом відповідної заяви. На реєстраційному посвідченні, що видається повторно, проставляється відмітка «Повторне».

Про анулювання або припинення дії реєстраційного посвідчення управління юстиції протягом п'яти робочих днів повідомляє відповідний орган державної податкової інспекції Державної фіскальної служби України за місцем постійного проживання приватного нотаріуса. Документи щодо реєстрації приватної нотаріальної діяльності, біографічні та інші дані про приватного нотаріуса формуються у реєстраційну справу приватного нотаріуса, яка зберігається і ведеться відповідним управлінням юстиції.

Після припинення нотаріальної діяльності приватного нотаріуса реєстраційна справа залишається в управлінні юстиції і передається для архівного зберігання в порядку, визначеному чинним законодавством. Приватний нотаріус має право на ознайомлення з документами, які містяться у його реєстраційній справі.

Відповідно до ст. 26 Закону України «Про нотаріат», приватний нотаріус має печатку зі зображенням Державного Герба України, яка містить слова «приватний нотаріус», його прізвище, ім'я та по батькові, назву нотаріального округу. Печатка приватного нотаріуса знищується у порядку, встановленому Міністерством юстиції України, коштом приватного нотаріуса.

Порядок виготовлення та знищення печатки приватного нотаріуса затверджено Наказом Міністерства юстиції України 24 грудня 2012 р. за № 1924/5.

Наголошуємо, що печатка виготовляється за єдиним описом та зразком за формою згідно з Додатком 1 до вказаного Порядку коштом приватного нотаріуса. Виготовлення печаток здійснюється підприємствами (штемпельно-граверними майстернями) згідно з чинним законодавством. Головні управління юстиції Міністерства юстиції України в Автономній Республіці Крим, в областях, містах Києві та Севастополі приймають інформацію від приватних нотаріусів стосовно виготовлених печаток та зразки їхніх відбитків, а також здійснюють процедуру знищення печаток.

Печатка має форму правильного кола діаметром 45 мм, краї печатки обрамлено бортиком завтовшки 1 мм.

По бортику за годинниковою стрілкою інверсним мікрощрифтом розміщується напис, який включає: повне найменування нотаріального округу; текст «Приватний нотаріус»; прізвище, ім'я та по батькові приватного нотаріуса. Складові цього напису розділяються семикутними зірочками.

По зовнішньому колу печатки зліва направо центровим способом розміщуються: верхнім рядком – напис «Приватний нотаріус»; нижнім рядком – повне найменування нотаріального округу відповідно до адміністративно-територіального поділу України; напис закінчується семикутною зірочкою.

На нижньому стику напису «Приватний нотаріус» розміщується напис спеціальним шрифтом (Arial), що містить прізвище, ім'я та по батькові приватного нотаріуса, який з обох боків виділено семикутними зірочками.

У центрі печатки розміщується зображення малого Державного Герба України, обрамлене колом діаметром 24 мм (товщина лінії – 0,1 мм).

Для підвищення захищеності вільна від зображення частина кола заповнюється складним малюнком. Вільна від зображення частина кола між бортиком і написом на зовнішньому колі заповнюється захисним растровим зображенням. Печатка виготовляється з гуми або поліуретану.

Зауважимо, що для печатки використовується штемпельна фарба лише синього кольору.

Нотаріус зобов'язаний у строк, що не перевищує 20 календарних днів з дня реєстрації приватної нотаріальної діяльності, надіслати до головного управління юстиції інформацію про виготовлення печатки з доданим зразком її відбитка.

У разі пошкодження або знищення печатки приватний нотаріус негайно подає заяву про цей факт до головного управління юстиції, яке робить запис про це в реєстраційній справі нотаріуса. Повторне виготовлення печатки відбувається в порядку та з дотриманням вимог, встановлених вказаним Порядком.

Печатка приватного нотаріуса знищується у разі припинення діяльності приватного нотаріуса з підстав, передбачених ст. 30 Закону України «Про нотаріат».

Особа, нотаріальна діяльність якої припинена, зобов'язана протягом одного місяця з дня отримання копії наказу передати до головного управління юстиції печатку, про що складається відповідний акт про прийняття печатки, який зберігається в реєстраційній справі нотаріуса. Особливі випадки встановлені законодавцем у випадку смерті приватного нотаріуса.

Так, у випадку смерті приватного нотаріуса на наступний робочий день за днем, коли головне управління юстиції отримало повідомлення про смерть нотаріуса, з числа посадових осіб головного управління юстиції за наказом головного управління юстиції утворюється тимчасова комісія у складі трьох осіб, що протягом 10 днів з часу утворення має провести вилучення печатки та скласти відповідний акт.

Печатка підлягає знищенню Комісією в день її вилучення. Про знищення печатки складається акт знищення печатки приватного нотаріуса, у якому зазначаються найменування нотаріального округу, в якому було зареєстровано приватну нотаріальну діяльність нотаріуса, прізвище, ім'я та по батькові нотаріуса, номер свідоцтва про право на зайняття нотаріальною діяльністю та дата його видачі, реєстраційне посвідчення і дата його видачі, дата складання акта й назва адміністративно-територіальної одиниці, в межах якої здійснює повноваження головне управління юстиції, інформація про склад Комісії зі зазначенням прізвищ, імен, по батькові та посад осіб, що діють у її складі, підстави для знищення, а також робиться відбиток печатки, яка знищується, і зазначається

спосіб її знищення. Акт про знищення печатки приватного нотаріуса підписується головою Комісії та її членами.

Печатка знищується після підписання акта шляхом розрізання її основної круглої гумової чи поліуретанової частини хрест-навхрест.

Одним із основних моментів, що відрізняє діяльність приватного нотаріуса від діяльності державного, є його особиста відповідальність за заподіяну шкоду.

Шкода, заподіяна особі внаслідок незаконних дій або недбалості приватного нотаріуса, відшкодовується в повному розмірі.

Однак нотаріус не несе відповідальності у разі, якщо особа, яка звернулася до нотаріуса по вчинення нотаріальної дії:

- подала неправдиву інформацію щодо будь-якого питання, пов'язаного із вчиненням нотаріальної дії;
- подала недійсні та/або підроблені документи;
- не заявила про відсутність чи наявність осіб, прав чи інтересів яких може стосуватися нотаріальна дія, по вчинення якої звернулася особа.

На думку О. В. Коротюк, зміст статей 21 та 27 Закону України «Про нотаріат» відображає тільки один з видів юридичної відповідальності, а саме цивільно-правову, що настає за фактом завдання шкоди нотаріусом¹⁶⁰.

М. М. Дякович вважає, що цивільно-правову відповідальність доцільно поширити на нотаріуса. Оскільки нотаріус не є стороною зобов'язань, між ним і клієнтом не виникають договірні відносини, тому можна говорити лише про недоговірну, або деліктну, відповідальність нотаріуса¹⁶¹.

Оскільки приватний нотаріус самостійно відповідає за заподіяну ним шкоду, йому необхідно мати для цього певні кошти, аби відшкодувати клієнтові у грошовому вигляді заподіяні збитки.

Згідно зі ст. 28 Закону України «Про нотаріат», для забезпечення відшкодування заподіяної внаслідок вчиненої

---

¹⁶⁰ Коротюк О. В. Науково-практичний коментар Закону України «Про нотаріат». Х.: Право, 2012. С. 174.

¹⁶¹ Дякович М. М. Цивільно-правові аспекти відповідальності нотаріуса. *Університетські наукові записки*. 2009. № 1 (29). С. 71.

нотаріальної дії здійснення функцій державного реєстратора прав на нерухоме майно відповідно до Закону України «Про державну реєстрацію речових прав на нерухоме майно та їх обтяжень» шкоди приватний нотаріус зобов'язаний до початку зайняття приватною нотаріальною діяльністю укласти договір страхування цивільно-правової відповідальності.

До речі, держава не несе відповідальності за шкоду, заподіяну неправомірними діями приватного нотаріуса під час здійснення ним нотаріальної діяльності функцій державного реєстратора прав на нерухоме майно.

Також приватний нотаріус не несе відповідальності за зобов'язаннями держави. Мінімальний розмір страхової суми з 1 січня 2013 р. становить тисячу мінімальних розмірів заробітної плати.

Розмір відшкодування заподіяної шкоди визначається за згодою сторін або в судовому порядку. Щоб наявність цієї суми не залежала від конкретних доходів чи витрат приватного нотаріуса у певний проміжок часу, передбачається існування такої грошової суми (своєрідного фонду), що має цільовий напрям для її використання, або ж можливість отримання такої суми від інших органів, зокрема від страхової організації. Страхування нотаріуса на випадок заподіяння шкоди клієнтові може провадитись у двох формах, а саме:

- приватний нотаріус може укласти з органом страхування договір службового страхування;
- приватний нотаріус може внести на спеціальний рахунок до банківської установи страхову заставу.

Нотаріус має право вибрати з цих двох форм одну, яка є для нього найбільш прийнятною. Своє право вибору він повинен реалізувати протягом трьох місяців від дня отримання реєстраційного посвідчення. Такий строк встановлено приватному нотаріусу ч. 4 ст. 24 Закону України «Про нотаріат», щоб розпочати нотаріальну діяльність; у цей же строк він мусить вжити заходів для того, щоби створити для клієнтів можливість якнайшвидшого забезпечення покриття заподіяної шкоди.

Якщо приватний нотаріус не уклав договору службового страхування чи не вніс страхову заставу для забезпечення покриття шкоди, його приватна нотаріальна діяльність припиняється, а реєстраційне посвідчення анулюється управлінням

юстиції. Визначаючи розмір страхової суми або застави, слід виходити з розміру мінімальної заробітної плати, не плутаючи її з розміром неоподаткованого доходу громадян.

Страхова сума – це сума, на яку приватний нотаріус укладає угоду зі страховою організацією і яка, в разі настання страхового випадку, має бути сплачена клієнтові. Страхова застава – сума грошей, що міститься на спеціальному рахунку в банківській установі та може бути використана лише для погашення збитків, завданих особі приватним нотаріусом унаслідок незаконних дій або недбалості.

Законодавством встановлено строк – один рік – на поповнення внесеної у банківську установу страхової застави в разі її витрачання.

Поповнюватися ця страхова застава повинна до початкового розміру. Якщо приватний нотаріус протягом одного року з дня витрачання не поповнить страхову заставу до початкового розміру, його приватна нотаріальна діяльність припиняється за рішенням управління юстиції, яке анулює реєстраційне посвідчення.

Розмір заподіяної приватним нотаріусом шкоди визначається за згодою сторін або в судовому порядку.

Якщо приватний нотаріус погоджується з тим, що його дії заподіяли шкоду особі, яка звертається за її покриттям, то за взаємною згодою вони визначають розмір цієї шкоди.

У випадку непогодження приватного нотаріуса з тим, що його дії були незаконними чи недбалими, особа, яка хоче відшкодувати завдані їй збитки, має звертатися до суду.

Розмір заподіяної шкоди може бути меншим чи більшим, ніж розмір страхової суми чи застави. Якщо розмір суми, яка підлягає виплаті заінтересованій особі, менший від розміру страхової суми чи застави, то для її погашення використовуються ці суми. Якщо ж розмір суми, що підлягає сплаті, перевищує розмір страхової суми чи застави, суд повинен вирішити, в який спосіб проводитиметься покриття заподіяної шкоди.

Слід, однак, зауважити, що наявність у приватного нотаріуса страхової суми чи застави не змушує його обов'язково використовувати їх для погашення збитків, за умови, що він повністю погоджується з доказами іншої сторони.

Якщо приватний нотаріус справді вважає, що його дії завдали матеріальної або моральної шкоди клієнту, і якщо сторони досягли згоди щодо розміру заподіяної шкоди, то певні суми можуть бути виплачені особі без використання страхової суми чи застави з доходу приватного нотаріуса.

Законом України від 14 жовтня 2014 р. № 1702-VII «Про запобігання та протидію легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, фінансуванню тероризму та фінансуванню розповсюдження зброї масового знищення» суттєво доповнено ст. 8 Закону України «Про нотаріат», яким розширено поняття нотаріальної таємниці. Зокрема, на законодавчому рівні встановлено, що не є порушенням нотаріальної таємниці подання нотаріусом в установленому порядку та у випадках, передбачених Законом України «Про запобігання та протидію легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, фінансуванню тероризму та фінансуванню розповсюдження зброї масового знищення», інформації центральному органу виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері запобігання та протидії легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, фінансуванню тероризму та фінансуванню розповсюдження зброї масового знищення.

Нотаріус не несе дисциплінарної, адміністративної, цивільно-правової та кримінальної відповідальності за подання центральному органу виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері запобігання та протидії легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, фінансуванню тероризму та фінансуванню розповсюдження зброї масового знищення, інформації про фінансову операцію, навіть якщо такими діями завдано шкоди юридичним або фізичним особам, та за інші дії, якщо він діяв у межах виконання Закону України «Про запобігання та протидію легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, фінансуванню тероризму та фінансуванню розповсюдження зброї масового знищення».

Відповідно до ст. 20 Закону України «Про нотаріат», державні нотаріальні контори утримуються за рахунок державного бюджету. Нотаріуси, які займаються приватною нотаріальною діяльністю (приватні нотаріуси), здійснюють свою діяльність за рахунок коштів, отриманих за вчинення нотаріальних дій згідно з чинним законодавством України. З 1 січня 2011 р.

оподаткування приватних нотаріусів здійснюється відповідно до Податкового кодексу України, прийнятого 2 грудня 2010 р. (далі – ПКУ). Особливої статті, присвяченої оподаткуванню приватних нотаріусів, у Податковому кодексі немає.

Податковий кодекс України відніс нотаріуса до категорії (поняття) «самозайнята особа, яка провадить незалежну професійну діяльність», за умови, що така особа не є працівником або фізичною особою-підприємцем та використовує найману працю не більш як чотирьох фізичних осіб.

Самозайнята особа – це платник податку, який є фізичною особою-підприємцем або провадить незалежну професійну діяльність за умови, що така особа не є працівником в межах такої підприємницької чи незалежної професійної діяльності. Незалежна професійна діяльність – участь фізичної особи у науковій, літературній, артистичній, художній, освітній або викладацькій діяльності, діяльність лікарів, приватних нотаріусів, адвокатів, арбітражних керуючих (розпорядників майна, керуючих санацією, ліквідаторів), аудиторів, бухгалтерів, оцінщиків, інженерів чи архітекторів, особи, зайнятої релігійною (місіонерською) діяльністю, іншою подібною діяльністю за умови, що така особа не є працівником або фізичною особою-підприємцем та використовує найману працю не більш як чотирьох фізичних осіб. Приватні нотаріуси протягом 10 календарних днів після реєстрації приватної нотаріальної діяльності зобов'язані стати на облік в органі державної фінансової інспекції за місцем свого постійного проживання незалежно від наявності обов'язку щодо сплати того чи іншого податку та збору.

Згідно з положеннями статей 63 та 65 розділу II ПКУ, приватний нотаріус підлягає взяттю на облік в органах державної податкової інспекції:

– за місцем проживання (податкової адреси), якщо місце проживання (реєстрації відповідно до паспорта) та місце розташування робочого місця (контори) приватного нотаріуса (відповідно до реєстраційного посвідчення про реєстрацію приватної нотаріальної діяльності) відповідають одному органу державної податкової інспекції (далі – ДПІ). При цьому такий орган є основним і єдиним місцем обліку приватного нотаріуса як самозайнятої особи;

– за місцем проживання (основне місце обліку) та місцем розташування робочого місця (контори) приватного нотаріуса (неосновне місце обліку), якщо місце проживання приватного нотаріуса та місце розташування його контори відповідають різним органам ДПІ.

Приватний нотаріус зобов'язаний стати на облік в органі ДПІ за основним місцем обліку та неосновним місцем обліку. Водночас до органу ДПІ за неосновним місцем обліку приватний нотаріус подає інформацію, перелічену в п. 172.4 ст. 172, п. 173.4 ст. 173, п. 174.4 ст. 174 розділу IV Кодексу.

Пунктом 172.4 ст. 172, п. 173.4 ст. 173, п. 174.4 ст. 174 розділу IV ПКУ встановлено, що приватний нотаріус щокварталу подає до органу ДПІ за місцем розташування свого робочого місця інформацію про посвідчені ним договори щодо проведення операцій з продажу (обміну) об'єктів нерухомого майна між фізичними особами та продажу (обміну) рухомого майна між стороною (сторонами) цього договору, включаючи інформацію про вартість такого майна та суму сплаченого податку, а також інформацію про видачу свідоцтв про право на спадщину та/або посвідчення договорів дарування в порядку, встановленому вказаним розділом ПКУ для податкового розрахунку.

Інші обов'язки податкового агента та платника податку на доходи фізичних осіб приватний нотаріус виконує за основним місцем обліку.

Згідно з ч. 1 ст. 291 Закону України «Про нотаріат», нотаріальна діяльність приватного нотаріуса тимчасово зупиняється на час дії таких обставин:

1) якщо приватний нотаріус не має приміщення для обладнання робочого місця або це приміщення не відповідає встановленим вказаним Законом умовам, – до усунення цих недоліків, але не більше 60 днів з дня виявлення цього порушення;

2) якщо приватний нотаріус не уклав договір про страхування цивільно-правової відповідальності приватного нотаріуса або розмір страхової суми не відповідає вищевказаним вимогам, – до усунення цих недоліків, але не більше 30 днів з дня виявлення цього порушення;

3) якщо приватний нотаріус під час вчинення нотаріальних дій неодноразово порушував правила нотаріального

діловодства, – до закінчення строку проходження підвищення кваліфікації (не більше двох тижнів);

4) у разі необґрунтованої відмови приватного нотаріуса від надання Міністерству юстиції України, Головному територіальному управлінню юстиції Міністерства юстиції України в Автономній Республіці Крим, головному територіальним управлінням юстиції в областях, містах Києві та Севастополі в порядку, передбаченому нотаріальним Законом, документів для перевірки організації нотаріальної діяльності та виконання правил нотаріального діловодства – до усунення цієї обставини;

5) у разі заміщення приватного нотаріуса в порядку, передбаченому вказаним Законом, – на строк такого заміщення;

6) у разі ненадання інформації приватним нотаріусом органам та особам, зазначеним у частинах 5–8, 10 ст. 8 Закону «Про нотаріат», – до усунення цієї обставини;

7) у разі обрання нотаріуса на посаду, зайняття якої несумісне зі здійсненням нотаріальної діяльності;

8) якщо Головне територіальне управління юстиції Міністерства юстиції України в Автономній Республіці Крим, головні територіальні управління юстиції в областях, містах Києві та Севастополі надіслали до Міністерства юстиції України подання про анулювання свідоцтва про право на зайняття нотаріальною діяльністю – до вирішення питання по суті, але не більш як на шість місяців. Приватний нотаріус вправі зупинити нотаріальну діяльність за власним бажанням на строк, що не перевищує двох місяців протягом календарного року, або на більший строк за наявності поважних причин (вагітність, догляд за дитиною, хвороба тощо).

Окрім цього, про зупинення нотаріальної діяльності на строк понад три дні приватний нотаріус зобов'язаний не пізніше ніж за один робочий день до дня зупинення нотаріальної діяльності письмово повідомити Головне територіальне управління юстиції Міністерства юстиції України в Автономній Республіці Крим, головні територіальні управління юстиції в областях, містах Києві та Севастополі зі зазначенням причин та строку відсутності.

Порядок зупинення нотаріальної діяльності приватного нотаріуса регулюється ст. 292 Закону України «Про нотаріат».

Рішення про тимчасове зупинення нотаріальної діяльності приватного нотаріуса у випадках, передбачених ч. 1 ст. 29-1 вказаного Закону, приймає керівник Головного територіального управління юстиції Міністерства юстиції України в Автономній Республіці Крим, головних територіальних управлінь юстиції в областях, містах Києві та Севастополі.

Головне територіальне управління юстиції Міністерства юстиції України в Автономній Республіці Крим, головні територіальні управління юстиції в областях, містах Києві та Севастополі зобов'язані упродовж трьох робочих днів з дня видання наказу про зупинення нотаріальної діяльності приватного нотаріуса письмово повідомити приватного нотаріуса про зупинення його нотаріальної діяльності.

Наказ про зупинення нотаріальної діяльності приватного нотаріуса може бути оскаржений ним до Міністерства юстиції України або до суду. Приватний нотаріус зобов'язаний зупинити нотаріальну діяльність з моменту отримання копії наказу про тимчасове зупинення його нотаріальної діяльності.

У разі зупинення нотаріальної діяльності приватного нотаріуса він має право, а якщо строк зупинення більше одного місяця, – зобов'язаний укласти договір про його заміщення з іншим приватним нотаріусом за винятком підстави, передбаченої п. 7 ч. 1 ст. 291, а саме у випадку обрання нотаріуса на посаду, зайняття якої несумісне зі здійсненням нотаріальної діяльності.

Приватний нотаріус, діяльність якого зупинена, за відсутності заміщення його іншим приватним нотаріусом, має право:

- знімати заборону відчуження нерухомого майна;
- видавати з депозиту гроші та цінні папери, документи, прийняті на зберігання;
- видавати дублікати та копії документів, що зберігаються у справах приватного нотаріуса;
- видавати довідки про вчинені нотаріальні дії.

Заміщення приватного нотаріуса можливе у разі зупинення його нотаріальної діяльності в порядку, передбаченому Законом України «Про нотаріат». Заразом нотаріус може укласти договір про заміщення його з іншим приватним нотаріусом у порядку та у межах строків, що окреслені статтями 29-1,

29-2 Закону «Про нотаріат». Заміщення приватного нотаріуса проводиться до припинення обставин, з якими це заміщення пов'язане.

Приватний нотаріус, котрий заміщує приватного нотаріуса, нотаріальна діяльність якого зупинена, вчиняє нотаріальні дії від свого імені та прикладає свою особисту печатку. Одночасне заміщення більш як одного приватного нотаріуса не допускається.

Відповідно до Положення про порядок реєстрації приватної нотаріальної діяльності, нотаріальні дії, вчинені в порядку заміщення, підлягають реєстрації у журналі реєстрації фактів заміщення, форма якого наведена у Додатку 7 вказаного Положення.

Одночасно з реєстрацією фактів заміщення приватного нотаріуса всі нотаріальні дії, учинені нотаріусом, який заміщує, підлягають реєстрації ним у власному реєстрі для реєстрації нотаріальних дій у порядку, передбаченому Правилами ведення нотаріального діловодства, затвердженими Наказом Міністерства юстиції України від 22 грудня 2010 р. № 3253/5, зареєстрованими у Міністерстві юстиції України 23 грудня 2010 р. за № 1318/18613.

Документи діловодства передаються приватним нотаріусом, якого заміщують, у порядку, передбаченому зазначеними Правилами.

Приватний нотаріус, якого заміщують, не вправі здійснювати нотаріальну діяльність під час цього заміщення, якщо інше не передбачено Законом. У разі дострокового повернення приватного нотаріуса до здійснення нотаріальної діяльності повноваження нотаріуса, який його заміщує, що виникли внаслідок такого заміщення, автоматично припиняються.

Зауважимо, що зупинення нотаріальної діяльності приватного нотаріуса не означає припинення дії реєстраційного посвідчення.

Припинення діяльності приватного нотаріуса відбувається лише у встановлених ст. 30 Закону України «Про нотаріат» випадках. Зокрема, підставами припинення нотаріальної діяльності приватного нотаріуса є:

- 1) подання приватним нотаріусом письмової заяви про припинення нотаріальної діяльності;

2) анулювання свідоцтва про право на зайняття нотаріальною діяльністю;

3) неусунення приватним нотаріусом без поважних причин таких порушень:

– якщо приватний нотаріус не має приміщення для обладнання робочого місця або це приміщення не відповідає встановленим Законом України «Про нотаріат» умовам та не усунуто вказані недоліки протягом 60 днів з дня виявлення цього порушення;

– якщо приватний нотаріус протягом 30 днів з дня виявлення порушення не уклав договір про страхування цивільно-правової відповідальності приватного нотаріуса або розмір страхової суми не відповідає вимогам нотаріального Закону;

4) смерть приватного нотаріуса або оголошення його померлим у порядку, встановленому законом;

5) припинення громадянства України або виїзд за межі України на постійне проживання;

6) призначення приватного нотаріуса на посаду, зайняття якої несумісне зі здійсненням нотаріальної діяльності;

7) невиконання приватним нотаріусом наказу Міністерства юстиції України, Головного управління юстиції Міністерства юстиції України в Автономній Республіці Крим, головних управлінь юстиції в областях, містах Києві та Севастополі про зупинення його нотаріальної діяльності, за винятком випадків оскарження приватним нотаріусом такого наказу;

8) набрання законної сили обвинувальним вироком суду, яким приватний нотаріус засуджений за навмисний злочин;

9) набрання законної сили судовим рішенням, відповідно до якого нотаріуса притягнуто до відповідальності за адміністративне корупційне правопорушення, пов'язане з порушенням обмежень, передбачених Законом України «Про засади запобігання і протидії корупції»;

10) набрання законної сили рішенням суду про визнання приватного нотаріуса недієздатним, обмежено дієздатним або про застосування до нього примусових заходів медичного характеру;

11) набрання законної сили рішенням суду про визнання приватного нотаріуса безвісно відсутнім.

Припинення нотаріальної діяльності приватного нотаріуса здійснюється відповідно до ст. 30-1 Закону України «Про нотаріат».

Головне територіальне управління юстиції Міністерства юстиції України в Автономній Республіці Крим, головні територіальні управління юстиції в областях, містах Києві та Севастополі за наявності підстав, передбачених вказаним Законом, видають наказ про припинення нотаріальної діяльності приватного нотаріуса.

У випадках, передбачених пунктами 1–3, 5–9 ч. 1 ст. 30 вказаного Закону, Головне територіальне управління юстиції Міністерства юстиції України в Автономній Республіці Крим, головні територіальні управління юстиції в областях, містах Києві та Севастополі зобов'язані негайно передати приватному нотаріусу копію наказу про припинення його нотаріальної діяльності.

Приватний нотаріус зобов'язаний припинити нотаріальну діяльність з моменту отримання копії наказу про припинення його нотаріальної діяльності.

Наказ про припинення нотаріальної діяльності може бути оскаржений приватним нотаріусом до Міністерства юстиції України або до суду. Оскарження цього наказу приватним нотаріусом зупиняє реалізацію положень, передбачених частинами 5 і 6 вищезазначеної статті. Особа, нотаріальна діяльність якої припинена, зобов'язана протягом одного місяця з дня одержання копії наказу передати до відповідного державного нотаріального архіву всі документи нотаріального діловодства та архіву приватного нотаріуса. У разі якщо цей строк є недостатнім, він може бути продовжений рішенням Головного управління юстиції Міністерства юстиції України в Автономній Республіці Крим, головних управлінь юстиції в областях, містах Києві та Севастополі, але лише один раз і не більше як на місяць.

У разі неможливості або відмови приватного нотаріуса особисто здійснити передачу документів нотаріального діловодства та архіву приватного нотаріуса у встановлені строки цей обов'язок покладається на Головне управління юстиції Міністерства юстиції України в Автономній Республіці Крим, головні управління юстиції в областях, містах Києві та Севасто-

полі, які за потреби залучають до цього представників органів внутрішніх справ.

Порядок та умови здачі і знищення особистої печатки приватного нотаріуса встановлюються і забезпечуються спеціально уповноваженими органами з питань дозвільної системи.

Припинення нотаріальної діяльності приватного нотаріуса означає припинення дії реєстраційного посвідчення.

Про анулювання або припинення дії реєстраційного посвідчення управління юстиції впродовж п'яти робочих днів повідомляє відповідний орган державної фіскальної служби.

Наказом Міністерства юстиції України від 7 липня 2014 р. за № 1087/5 «Про припинення приватної нотаріальної діяльності» з 8 липня 2014 р. припинено приватну нотаріальну діяльність осіб, які здійснювали приватну нотаріальну діяльність на території Автономної Республіки Крим та міста Севастополя і призначені на посаду нотаріуса Російської Федерації.

4.7. Органи квазінотаріату як суб'єкти нотаріального процесу

О. І. Нелін стверджує, початок квазінотаріату закладено Положенням про нотаріальну частину від 14.04.1866 р. Російської імперії, згідно з яким деякі нотаріальні функції виконували поліція, карантинна і військова влада, капітани морських суден, а за кордоном – консули¹⁶².

Однак варто зауважити, що прирівняні до нотаріально посвідчених заповіти складалися ще за часів Римської імперії. Наприклад, за А. Нагорною, ще в Римській імперії заповіти поділялися на посвідчені нотаріально та заповіти, прирівняні до нотаріально посвідчених¹⁶³.

О. Нелін запевняє, що у незалежній Україні новий Цивільний кодекс України від 16 січня 2003 р. та Закон України «Про нотаріат» від 2 вересня 1993 р. також підтвердили концепцію квазінотаріату¹⁶⁴.

¹⁶² Нелін О. Нотаріат і квазінотаріат в Україні: окремі дискусійні питання. *Юридична Україна*. 2012. № 8. С. 19.

¹⁶³ Нагорна А. О. Генеза посвідчення заповітів посадовими особами в історичній ретроспективі. *Вісник Запорізького юридичного інституту Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ*. 2009. № 4. С. 43.

¹⁶⁴ Нелін О. Нотаріат і квазінотаріат в Україні: окремі дискусійні питання. *Юридична Україна*. 2012. № 8. С. 20.

До органів квазінотаріату, на нашу думку, доречно віднести чотири види суб'єктів.

До першої групи належать посадові особи консульських установ та дипломатичних представництв України.

Посадові особи органів місцевого самоврядування утворюють другу групу органів квазінотаріату.

До третьої групи відносять посадових осіб, що передбачені ст. 40 Закону «Про нотаріат», які посвідчують заповіти і довіреності, прирівняні до нотаріальних.

Начальники установ виконання покарань, що засвідчують справжність підпису особи, яка перебуває в такій установі, відповідно до ст. 78 Закону «Про нотаріат», формують четверту групу органів квазінотаріату.

За своєю компетенцією консульські установи України вчиняють нотаріальні дії, передбачені у ст. 38 Закону України «Про нотаріат», а саме:

1) посвідчують угоди (договори, заповіти, доручення тощо), крім іпотечних договорів, угод про відчуження та заставу житлових будинків, квартир, дач, садових будинків, гаражів, земельних ділянок, іншого нерухомого майна, що знаходиться в Україні;

2) вживають заходів із охорони спадкового майна;

3) видають свідоцтва про право на спадщину;

4) видають свідоцтва про право власності на частку в спільному майні подружжя;

5) засвідчують вірність копій документів і виписок з них;

6) засвідчують справжність підпису на документах;

7) засвідчують вірність перекладу документів іншою мовою;

8) посвідчують факт, що громадянин є живим;

9) посвідчують факт знаходження громадянина в певному місці;

10) посвідчують тотожність громадянина з особою, зображеною на фотокартці;

11) посвідчують час пред'явлення документів;

12) приймають у депозит грошові суми і цінні папери;

13) вчиняють виконавчі написи;

14) приймають на зберігання документи;

15) вчиняють морські протести;

16) видають дублікати посвідчених ними документів.

Законодавством України можуть бути передбачені й інші дії, що вчиняються консульськими установами України.

Порядок вчинення нотаріальних дій консульськими установами регулюється Законом України «Про нотаріат», Консульським статутом України та іншими актами законодавства України.

Указом Президента України від 2 квітня 1994 р. за № 127/94 затверджено Консульський статут України, глава XI якого називається «Нотаріальні дії». Порядок вчинення нотаріальних дій детально регламентовано в Положенні про порядок учинення нотаріальних дій в дипломатичних представництвах та консульських установах України, затвердженому наказами Міністерства юстиції України, Міністерства закордонних справ від 27 грудня 2004 р. за № 142/5/310, зареєстрованому в Міністерстві юстиції України 27 грудня 2004 р. за № 1649/10248.

Вчинення нотаріальних дій покладається на консульських посадових осіб (далі – консул), які працюють у дипломатичних представництвах та консульських установах України.

Консули, відповідно до ст. 7 Закону України «Про нотаріат», у своїй діяльності керуються законами України, постановами Верховної Ради України, указами і розпорядженнями Президента України, постановами і розпорядженнями Кабінету Міністрів України, наказами Міністерства закордонних справ України та іншими нормативно-правовими актами.

Окрім цього, при вчиненні нотаріальних дій консули в установленому порядку та в межах своєї компетенції вирішують питання, що впливають з норм міжнародного права, а також чинних міжнародних договорів, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України.

Консул, який вчиняє нотаріальні дії, зобов'язаний додержувати таємниці вчинюваних нотаріальних дій. Довідки про вчинені нотаріальні дії і документи видаються відповідно до законодавства України про державний нотаріат.

Консул не може вчинювати нотаріальні дії на своє ім'я і від свого імені, на ім'я і від імені своєї (свого) дружини (чоловіка), її (його) і своїх родичів по прямій лінії.

Якщо консулові стане відомо про спадщину, яка відкрилася на користь громадян України, які проживають в Україні, консул негайно передає у Міністерство закордонних справ

України всі відомі йому дані про таку спадщину і можливих спадкоємців.

Якщо вчинення нотаріальної дії суперечить законодавству України, консул відмовляє у вчиненні такої дії.

Консул не приймає до вчинення нотаріальних дій документи, якщо вони не відповідають вимогам законодавства України, або можуть своїм змістом завдати шкоди інтересам України, або містять відомості, що можуть ганьбити честь і гідність громадян. На прохання особи, якій відмовлено у вчиненні нотаріальних дій, їй повинні бути викладені причини відмови і роз'яснено порядок її оскарження.

У разі вчинення нотаріальних дій відповідно до законодавства України, міжнародних договорів, у яких беруть участь Україна і держава перебування, застосовуються норми іноземного права. Консул приймає документи, складені за вимогами іноземного права, і вчинює посвідчувальні написи у формі, передбаченій іноземним законодавством, якщо це не суперечить законодавству України.

У главі VII статуту передбачено функції консула щодо майна громадян України. Зокрема, консул вживає заходів для охорони майна, що залишилося після смерті громадянина України. Якщо залишене майно повністю або частково складається з предметів, що можуть зіпсуватись, а так само при надмірній дорожнечі зберігання такого майна консул має право продати це майно і надіслати виручені гроші за належністю.

Консул має право приймати: спадкове майно для передачі спадкоємцям, які перебувають в Україні; на зберігання гроші, коштовності, цінні папери і документи, які належать громадянам України.

Консул відмовляє у вчиненні нотаріальної дії, якщо:

- учинення такої дії суперечить законові;
- не подані відомості (інформація) та документи, необхідні для вчинення нотаріальної дії;
- дія не підлягає вчиненню консулом;
- з проханням про вчинення нотаріальної дії звернулась недієздатна особа, особа, цивільна дієздатність якої обмежена, або представник, який не має необхідних повноважень;
- правочин, що укладається від імені юридичної особи, не відповідає обсягу її цивільної дієздатності;

– в інших випадках, передбачених чинним законодавством України.

Консули не приймають для вчинення нотаріальних дій документи, якщо ті не відповідають вимогам законодавства або містять відомості, що паплюжать честь і гідність людини.

Відповідно до ст. 1 Закону України «Про нотаріат», у населених пунктах, де немає нотаріусів, нотаріальні дії вчиняють посадові особи органів місцевого самоврядування. Компетенцію названих осіб щодо вчинення ними нотаріальних дій передбачено у ст. 37 Закону України «Про нотаріат». Слід зауважити, що в частині першій вказаної статті не зазначено «у населених пунктах, де немає нотаріусів».

Таким чином, у сільських населених пунктах уповноважені на це посадові особи органу місцевого самоврядування вчиняють такі нотаріальні дії:

- 1) вживають заходів щодо охорони спадкового майна;
- 2) посвідчують заповіти (крім секретних);
- 3) видають дублікати посвідчених ними документів;
- 4) засвідчують вірність копій (фотокопій) документів і виписок з них;
- 5) засвідчують справжність підпису на документах.

Водночас наголошуємо на тому, що посадові особи органів місцевого самоврядування не мають права оформляти документи, призначені для використання за межами кордону.

Відповідно до Закону України від 3 березня 2009 р. № 1055-17 «Про внесення змін до статті 245 Цивільного кодексу України щодо повноважень посадових осіб органів місцевого самоврядування по вчиненню дій, прирівняних до нотаріальних», а також п. 4 ч. 2 ст. 40 Закону України «Про нотаріат» в редакції Закону від 3 березня 2009 р. № 1054-VI, довіреності осіб, які проживають у населених пунктах, де немає нотаріусів, посвідчуються уповноваженою на це посадовою особою органу місцевого самоврядування, крім довіреностей на право розпорядження нерухомим майном, довіреностей на управління і розпорядження корпоративними правами та довіреностей на користування та розпорядження транспортними засобами.

Звертаємо увагу на те, що посадові особи органів місцевого самоврядування не мають права посвідчувати довіреності від юридичних осіб. Зауважимо, що, згідно зі Законом України

від 20 жовтня 2014 р. за № 1709-VII «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо деяких питань спадкування», з 1 січня 2016 р. суттєво змінюється компетенція посадових осіб органів місцевого самоврядування щодо вчинення нотаріальних дій.

За ч. 1 ст. 37 Закону України «Про нотаріат», посадові особи органів місцевого самоврядування вчиняють нотаріальні дії у сільських населених пунктах незалежно від реєстрації у ньому приватного нотаріуса.

До компетенції посадових осіб органів місцевого самоврядування у сільських населених пунктах з 1 січня 2016 р. також відносять видачу свідоцтва про право на спадщину та видачу свідоцтва про право власності на частку в спільному майні подружжя в разі смерті одного з подружжя.

Однак видавати свідоцтва про право на спадщину та видавати свідоцтво про право власності на частку в спільному майні подружжя вправі лише уповноважені посадові особи органу місцевого самоврядування, які мають вищу юридичну освіту, досвід роботи у галузі права не менше трьох років, пройшли протягом року стажування у державній нотаріальній конторі або в приватного нотаріуса, завершили навчання щодо роботи з єдиними та державними реєстрами, що функціонують в системі Міністерства юстиції України, та склали іспит зі спадкового права у порядку, встановленому Міністерством юстиції України. Також законодавцем встановлено, що контроль за організацією нотаріальної діяльності уповноважених на це посадових осіб органів місцевого самоврядування, дотриманням ними порядку вчинення нотаріальних дій та виконанням правил нотаріального діловодства здійснюється Міністерством юстиції України.

До речі, свідоцтво про право на спадщину може бути видано уповноваженою на це посадовою особою відповідного органу місцевого самоврядування лише спадкоємцям першої та другої черги за законом (як у разі спадкування ними за законом, так і у випадку спадкування ними за заповітом) і за правом представлення.

Тимчасом станом на грудень 2018 року приблизно півсотні працівників органів місцевого самоврядування пройшли річний термін стажування в державній нотаріальній конторі

чи у приватного нотаріуса, однак досі не склали відповідний іспит зі спадкового права, оскільки він не проводився¹⁶⁵.

Також вказаним Законом внесено зміни до Закону України «Про державну реєстрацію речових прав на нерухоме майно та їх обтяжень», згідно з якими до системи органів державної реєстрації прав включено органи місцевого самоврядування сільських населених пунктів. І нарешті вирішено головне питання, яке турбувало тисячі незаможних людей: Законом скасовується обов'язкове проведення оцінки майна і встановлюється оподаткування спадщини за нульовою ставкою податку у випадках спадкування майна спадкоємцями першої та другої черги за законом чи за заповітом – тобто у разі оформлення спадщини від чоловіка дружини, батьків дітей, баби діда, брата сестри.

Норми, якими передбачається скасувати обов'язкову оцінку майна при спадкуванні, набрали чинності вже наступного дня після офіційного опублікування Закону, тобто з 3 грудня 2014 р., а норми стосовно надання повноважень органам місцевого самоврядування щодо оформлення права на спадщину та щодо реєстрації прав на успадковане мешканцями сільських населених пунктів нерухоме майно – з 1 січня 2016 р.

Нотаріальні дії в органах місцевого самоврядування вчиняють посадові особи, на яких за рішенням виконавчого комітету відповідної ради покладено вчинення цих дій. Ці посадові особи, які вчиняють нотаріальні дії, у своїй діяльності керуються законами України, постановами Верховної Ради України, указами і розпорядженнями Президента України, постановами і розпорядженнями Кабінету Міністрів України, а на території Республіки Крим, крім того, – законодавством Республіки Крим, наказами міністра юстиції України, нормативними актами обласних, Київської та Севастопольської міських державних адміністрацій, зокрема Порядком вчинення нотаріальних дій посадовими особами органів місцевого самоврядування, затвердженим Наказом Міністерства юстиції України № 3306/5 від 11 листопада 2011 року.

---

¹⁶⁵ Долинська М. С. Порівняльний аналіз доступу до посади нотаріуса по законодавству України та Польщі. *Порівняльно-аналітичне право*. 2018. № 5. С. 113.

Вказані посадові особи, які вчиняють нотаріальні дії, зобов'язані додержувати таємниці цих дій. Обов'язок додержання таємниці вчинюваних нотаріальних дій поширюється також на осіб, яким про вчинені нотаріальні дії стало відомо у зв'язку з виконанням ними службових обов'язків. Особи, винні в порушенні таємниці вчинюваних нотаріальних дій, несуть відповідальність у порядку, передбаченому законодавством України.

За ст. 9 Закону «Про нотаріат», посадова особа органу місцевого самоврядування, яка вчиняє нотаріальні дії, не вправі вчиняти нотаріальні дії на своє ім'я і від свого імені, на ім'я і від імені свого чоловіка чи своєї дружини, їхніх та своїх родичів (батьків, дітей, онуків, діда, баби, братів, сестер), а також на ім'я та від імені працівників цього органу місцевого самоврядування. Також посадові особи не вправі вчиняти нотаріальні дії на ім'я і від імені цього органу місцевого самоврядування. У перелічених випадках нотаріальні дії вчиняються державною нотаріальною конторою, приватним нотаріусом чи у будь-якому органі місцевого самоврядування іншої сільської, селищної, міської ради. Нотаріальні і прирівняні до них дії, вчинені з порушенням встановлених правил, є недійсними. Посадові особи органів місцевого самоврядування зобов'язані сприяти громадянам, підприємствам, установам і організаціям у здійсненні їхніх прав та захисті законних інтересів, роз'яснювати права і обов'язки, попереджати про наслідки вчинюваних нотаріальних дій для того, щоб юридична необізнаність не могла бути використана їм на шкоду.

Посадова особа органу місцевого самоврядування відмовляє у вчиненні нотаріальної дії у таких випадках:

- вчинення такої дії суперечить законові;
- дія підлягає вчиненню нотаріусом або посадовою особою іншого органу місцевого самоврядування;
- якщо з проханням про вчинення нотаріальної дії звернулася недієздатна особа, особа, цивільна дієздатність якої обмежена, або представник, який не має необхідних повноважень.

Також посадова особа, яка вчиняє нотаріальні дії, не приймає для вчинення нотаріальних дій документи, якщо вони не відповідають вимогам законодавства або містять відомості, що паплюжать честь і гідність людини.

За загальним правилом, нотаріальні дії вчиняються в день подачі всіх необхідних документів після оплати цієї дії. За вчинення нотаріальних дій посадові особи органів місцевого самоврядування справляють державне мито відповідно до Декрету Кабінету Міністрів України «Про державне мито» № 7-93 від 21 січня 1993 р.

Законодавство України окремо визначає компетенцію посадових осіб щодо посвідчення лише двох видів нотаріальних дій: заповітів та довіреностей, прирівняних до нотаріально посвідчених.

Відповідно до ст. 40 нотаріального Закону, до нотаріально посвідчених заповітів (крім секретних) прирівнюються:

1) заповіти осіб, які перебувають на лікуванні у лікарні, госпіталі, іншому стаціонарному закладі охорони здоров'я, а також осіб, які проживають у будинках для осіб похилого віку та інвалідів, посвідчені головними лікарями, їх заступниками з медичної частини або черговими лікарями цих лікарень, госпіталів, інших стаціонарних закладів охорони здоров'я, а також начальниками госпіталів, директорами або головними лікарями будинків для осіб похилого віку та інвалідів;

2) заповіти осіб, які перебувають під час плавання на морських, річкових суднах, що ходять під прапором України, посвідчені капітанами цих суден;

3) заповіти осіб, які перебувають у пошукових або інших експедиціях, посвідчені начальниками цих експедицій;

4) заповіти військовослужбовців, а в пунктах дислокації військових частин, з'єднань, установ, військово-навчальних закладів, де немає нотаріусів чи посадових осіб органів місцевого самоврядування, які вчиняють нотаріальні дії, також заповіти працівників, членів їхніх сімей і членів сімей військовослужбовців, посвідчені командирами (начальниками) цих частин, з'єднань, установ або військово-навчальних закладів;

5) заповіти осіб, які тримаються в установах виконання покарань, посвідчені начальниками таких установ;

6) заповіти осіб, які тримаються у слідчих ізоляторах, посвідчені начальниками слідчих ізоляторів.

Вищезазначені посадові особи зобов'язані негайно передати по одному примірнику посвідчених ними заповітів у державний нотаріальний архів за місцем проживання заповідача.

Капітани морських суден зобов'язані передати по одному примірнику посвідчених ними заповітів капітанові морського порту або консулові України в іноземному порту для подальшого надсилання їх до державного нотаріального архіву за місцем проживання заповідача.

А державний нотаріус державного нотаріального архіву зобов'язаний перевірити законність заповіту, що надійшов на зберігання, та залишити у себе отриманий ним примірник заповіту з повідомленням про це заповідача та посадової особи, яка посвідчила заповіт. У разі встановлення невідповідності заповіту Законіві державний нотаріус державного нотаріального архіву повідомляє про це заповідача і посадову особу, яка посвідчила заповіт.

У разі якщо заповідач не мав місця проживання в Україні або місце проживання заповідача невідоме, заповіт надсилається до Київського державного нотаріального архіву.

Також не є нотаріальними діями, а лише прирівнюються до нотаріально посвідчених:

1) довіреності військовослужбовців або інших осіб, які перебувають на лікуванні в госпіталях, санаторіях та інших військово-лікувальних закладах, посвідчені начальниками цих закладів, їхніми заступниками з медичної частини, старшими або черговими лікарями;

2) довіреності військовослужбовців, а в пунктах дислокації військової частини, з'єднань, установ, військово-навчальних закладів, де немає нотаріуса чи посадових осіб органів місцевого самоврядування, які вчиняють нотаріальні дії, також довіреності працівників, членів їхніх сімей і членів сімей військовослужбовців, посвідчені командирами (начальниками) цих частин, з'єднань, установ або військово-навчальних закладів;

3) довіреності осіб, які тримаються в установах виконання покарань чи слідчих ізоляторах, посвідчені начальниками таких установ чи слідчих ізоляторів;

4) довіреності осіб, які проживають у населених пунктах, де немає нотаріусів, посвідчені уповноваженою на це посадовою особою органу місцевого самоврядування, крім довіреностей на право розпорядження нерухомим майном, довіреності на управління і розпорядження корпоративними правами та довіреностей на користування та розпорядження транспортними засобами.

Посвідчення заповітів і довіреностей переліченими вище посадовими особами проводиться з дотриманням вимог цього Закону та інших нормативно-правових актів. Зокрема, постановою Кабінету Міністрів України від 6 липня 2006 р. № 940 викладено в новій редакції Порядок посвідчення заповітів і довіреностей, що прирівнюються до нотаріально посвідчених.

Важливими, на нашу думку, є положення, передбачені Законом України «Про державну реєстрацію актів цивільного стану» від 1 липня 2010 року за № 2398-VI, якими законодавець доповнив розділ II Закону України «Про нотаріат», зокрема ст. 40-1, якою розширив повноваження органів, що посвідчують дії, прирівняних до нотаріально посвідчених: надав дозвіл начальникам установи виконання покарань засвідчувати справжність підпису на документах, зміст яких не суперечить законові і які не мають характеру угод та не містять у собі відомостей, що принижують честь і гідність людини, зазвичай засвідчується підпис на заявах про прийняття або відмову від спадщини.

Аналізуючи норми статей 245 і 1252 Цивільного кодексу України та статей 40, 40-1 Закону України «Про нотаріат» щодо посвідчення заповітів і довіреностей, що прирівнюються до нотаріально посвідчених посадовими, службовими особами доходимо висновку, що їх можна класифікувати за кількома ознаками, наприклад, за видами вчинюваних дій, що прирівнюються до нотаріально посвідчених. У цьому разі виділяють три групи вчинюваних дій:

- 1) посвідчення заповітів;
- 2) посвідчення довіреностей;
- 3) засвідчення справжності підпису на документах, зміст яких не суперечить Законові і які не мають характеру угод та не містять у собі відомостей, що принижують честь і гідність людини¹⁶⁶.

Посадові, службові особи, які посвідчують заповіти і довіреності, під час учинення вказаних дій керуються Конституцією і законами України, актами Президента України, Кабінету Міністрів України, наказами Мін'юсту, а також цим Порядком.

---

¹⁶⁶ Долинська М. С. До питання компетенції посадових і службових осіб, які вчиняють дії, прирівняні до нотаріально посвідчених. *Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ*. 2017. Вип. 3. С. 60.

Посадові, службові особи при посвідченні заповітів і довіреностей зобов'язані зберігати нотаріальну таємницю та не розголошувати відомостей, отриманих під час їх посвідчення.

Обов'язок дотримання нотаріальної таємниці поширюється на осіб, яким про посвідчення заповіту та довіреності стало відомо у зв'язку з виконанням ними службових обов'язків чи іншої роботи, на осіб, залучених для їх посвідчення як свідків, та на інших осіб, яким стали відомі відомості, що становлять предмет нотаріальної таємниці.

Особи, винні в порушенні нотаріальної таємниці, несуть відповідальність у порядку, передбаченому Законом.

Посадові, службові особи не вправі посвідчувати заповіти і довіреності на своє ім'я або від свого імені, на ім'я або від імені свого чоловіка чи своєї дружини, їхніх та своїх родичів (батьків, дітей, онуків, діда, баби, братів, сестер).

Посвідчені заповіти та довіреності реєструються посадовими, службовими особами, крім капітанів морських або річкових суден, що плавають під прапором України, начальників пошукових або інших експедицій, в реєстрі для реєстрації заповітів і довіреностей, що прирівнюються до нотаріально посвідчених, форма якого встановлюється Міністерством юстиції України. Реєстр мусить бути прошитий, а аркуші пронумеровані.

Кожен заповіт, кожна довіреність реєструються під окремим порядковим номером. Номер, під яким зареєстровано заповіт чи довіреність, зазначається в посвідчувальному написі та є доказом посвідчення заповіту чи довіреності.

Капітан морського або річкового судна, що плаває під прапором України, вносить запис про посвідчення заповіту в судовий журнал. Реєстраційний номер, за яким заповіт внесено до судового журналу, і номер сторінки судового журналу проставляються на двох примірниках заповіту. У судовому журналі робиться відмітка про передачу заповіту начальникові порту України або консулу України в іноземному порту.

Заповіт, посвідчений начальником експедиції, реєструється в обліковому журналі так само, як і вихідні документи. Порядковий номер, за яким заповіт зареєстровано у журналі, проставляється у посвідчувальному написі на обох примірниках заповіту.

Заповіт складається, підписується та посвідчується в двох примірниках. Присутність не менше двох свідків є обов'язковою умовою при посвідченні заповітів, прирівняних до нотаріально посвідчених, вищезазначеними посадовими та службовими особами. Свідки, при яких посвідчено заповіт, зачитують його вголос та ставлять свої підписи на ньому. Свідки також зобов'язані дотримуватися таємниці при вчиненні нотаріальних дій. Довіреність посвідчується в одному примірнику. Посвідчена довіреність вручається особі, від імені якої вона посвідчена, або на прохання такої особи і її коштом надсилається за зазначеною нею адресою особі, на ім'я якої видана така довіреність.

4.8. Інші суб'єкти нотаріального процесу

З-поміж суб'єктів нотаріального процесу провідна роль відводиться Міністерству юстиції України, яке здійснює свої повноваження згідно з Положенням про Міністерство юстиції України, затвердженим постановою Кабінету Міністрів України від 2 липня 2014 р. за № 228.

Відповідно до п. 1 Положення, Міністерство юстиції України (Мін'юст) є центральним органом виконавчої влади, діяльність якого спрямовується і координується Кабінетом Міністрів України.

Мін'юст України здійснює свої повноваження безпосередньо та через утворені у встановленому порядку головні територіальні управління юстиції Міністерства юстиції України в Автономній Республіці Крим, в областях, містах Києві та Севастополі.

Мін'юст є головним органом у системі центральних органів виконавчої влади, що забезпечує формування та реалізує державну правову політику, державну політику з питань банкрутства та використання електронного цифрового підпису, у сфері нотаріату, організації примусового виконання рішень судів та інших органів (посадових осіб), державної реєстрації актів цивільного стану, державної реєстрації речових прав на нерухоме майно та їх обтяжень, державної реєстрації обтяжень рухомого майна, державної реєстрації юридичних осіб, громадських формувань, що не мають статусу юридичної особи,

та фізичних осіб-підприємців, реєстрації статуту територіальної громади м. Києва, реєстрації статутів Національної академії наук та національних галузевих академій наук, державної реєстрації друкованих засобів масової інформації та інформаційних агентств як суб'єктів інформаційної діяльності, у сфері виконання кримінальних покарань та пробації, у сфері правової освіти населення; забезпечує формування державної політики у сфері архівної справи і діловодства та створення і функціонування державної системи страхового фонду документації.

Міністерство юстиції України у своїй діяльності керується Конституцією та законами України, а також указами Президента України і постановами Верховної Ради України, прийнятими відповідно до Конституції та законів України, актами Кабінету Міністрів України, іншими актами законодавства.

До одного з основних завдань Мін'юсту належить організація роботи нотаріату. Зокрема, за п. 4 вищевказаного Положення, на Мін'юст стосовно діяльності нотаріату держави покладено такі завдання:

- організацію роботи нотаріату;
- протидію легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, та фінансуванню тероризму (щодо нотаріусів, адвокатів та інших осіб, які надають юридичні послуги).

Серед величезної кількості завдань, покладених на Мін'юст, нотаріат виконує такі:

- здійснює державне регулювання нотаріальної діяльності, зокрема встановлює умови допуску громадян та посадових осіб органів місцевого самоврядування, уповноважених на вчинення нотаріальних дій, передбачених законом (далі – уповноважені особи), до провадження нотаріальної діяльності, здійснює контроль за організацією нотаріату та нотаріальної діяльності уповноважених осіб, керівництво державними нотаріальними конторами, перевіряє організацію нотаріальної діяльності нотаріусів, дотримання ними порядку вчинення нотаріальних дій та виконання правил нотаріального діловодства, видає та анулює в установленому законом порядку свідоцтва про право на зайняття нотаріальною діяльністю, видає уповноваженим особам свідоцтво про право на вчинення нотаріальних дій щодо оформлення спад-

кових прав, встановлює порядок виготовлення та знищення печатки приватного нотаріуса, вимоги до робочого місця (контори) приватного нотаріуса та уповноважених осіб; затверджує порядок проходження стажування уповноваженими особами, порядок проведення перевірки організації нотаріальної діяльності державних, приватних нотаріусів та уповноважених осіб, дотримання ними порядку вчинення нотаріальних дій та виконання правил нотаріального діловодства, порядок підвищення кваліфікації працівників органів нотаріату, нотаріусів, помічників нотаріусів та уповноважених осіб, установлює правила професійної етики нотаріусів, здійснює аналітично-методичне забезпечення нотаріальної діяльності, узагальнює та регулює нотаріальну практику, готує для нотаріусів та уповноважених осіб роз'яснення з питань, що належать до компетенції Міністерства;

- забезпечення ведення Єдиного реєстру спеціальних бланків нотаріальних документів, Єдиного реєстру нотаріусів, Державного реєстру обтяжень рухомого майна, Спадкового реєстру, Єдиного реєстру довіреностей;

- забезпечення в установленому законодавством порядку організації доступу до реєстрів інформаційної мережі єдиних та державних реєстрів Мін'юсту;

- забезпечує організацію роботи Вищої кваліфікаційної комісії нотаріату, Комісії з питань застосування санкцій за порушення вимог актів законодавства, що регулюють діяльність у сфері запобігання та протидії легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, або фінансуванню тероризму, та комісії із питань складення іспиту із спадкового права посадовими особами органів місцевого самоврядування, уповноваженими на вчинення нотаріальних дій;

- здійснення підготовки нотаріально оформлених документів для їх консульської легалізації, надання консульським установам і дипломатичним представництвам допомоги з питань учинення нотаріальних дій;

- здійснення проставлення апостиля на офіційних документах, що видаються органами юстиції та судами, на виписках з Єдиного державного реєстру юридичних осіб, фізичних осіб-підприємців та громадських формувань, а також на призначених для використання на території іноземних держав документах, що оформляються нотаріусами;

– здійснення регулювання і нагляду за діяльністю суб'єктів первинного фінансового моніторингу – нотаріусів, адвокатів, адвокатських бюро та об'єднань, суб'єктів господарювання, що надають юридичні послуги (крім осіб, що надають послуги в рамках трудових відносин), шляхом проведення планових і позапланових перевірок;

– забезпечення надання методологічної, методичної та іншої допомоги суб'єктам первинного фінансового моніторингу – нотаріусам, адвокатам, адвокатським бюро та об'єднанням, суб'єктам господарювання, що надають юридичні послуги (крім осіб, що надають послуги в рамках трудових відносин);

– проведення у межах повноважень, передбачених законом, перевірки організації професійної підготовки працівників та керівників підрозділів, відповідальних за проведення фінансового моніторингу;

– інформування Держфінмоніторингу про дотримання суб'єктами первинного фінансового моніторингу – нотаріусами, адвокатами, адвокатськими бюро та об'єднаннями, суб'єктами господарювання, що надають юридичні послуги (крім осіб, що надають послуги в рамках трудових відносин), вимог законодавства у сфері запобігання та протидії легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, фінансуванню тероризму та фінансуванню розповсюдження зброї масового знищення, зокрема про виявлені порушення та заходи, вжиті для їх усунення.

Накази Мін'юсту, видані у межах повноважень, передбачених законом, обов'язкові для виконання центральними органами виконавчої влади, їхніми територіальними органами, місцевими державними адміністраціями, органами влади Автономної Республіки Крим, органами місцевого самоврядування, підприємствами, установами та організаціями незалежно від форми власності та громадянами.

Головні територіальні управління юстиції Міністерства юстиції України в Автономній Республіці Крим, в областях, містах Києві та Севастополі підпорядковуються Міністерству юстиції України та є його територіальними органами. Положення про Головні територіальні управління юстиції Міністерства юстиції України в Автономній Республіці Крим, в об-

ластях, містах Києві та Севастополі затверджено Наказом Міністерства юстиції України від 23 червня 2011 р. № 1707/5 (з наступними змінами та доповненнями).

Одним з основних завдань головних територіальних управлінь юстиції Міністерства юстиції України в Автономній Республіці Крим, в областях, містах Києві та Севастополі є: забезпечення роботи нотаріату; протидія легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, та фінансуванню тероризму (щодо нотаріусів, адвокатів та інших осіб, які надають юридичні послуги).

Головне управління юстиції в області, місті Києві, відповідно до покладених на нього завдань, зокрема, проводить відповідну роботу в галузі нотаріату:

- організовує роботу установ нотаріату, перевіряє їхню діяльність і вживає заходів до її поліпшення, здійснює керівництво державними нотаріальними конторами та перевірку організації нотаріальної діяльності державних, приватних нотаріусів та уповноважених на це посадових осіб органу місцевого самоврядування (далі – уповноважені особи), контролює дотримання нотаріусами, уповноваженими особами порядку вчинення нотаріальних дій та виконання ними правил нотаріального діловодства, забезпечує роботу комісії з питань застосування санкцій за порушення вимог Закону України «Про запобігання та протидію легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, фінансуванню тероризму та фінансуванню розповсюдження зброї масового знищення»;

- забезпечує і контролює діяльність нотаріального архіву щодо зберігання нотаріальних документів;

- визначає нотаріальний округ, реєструє приватну нотаріальну діяльність, веде та зберігає реєстраційні справи приватних нотаріусів, уносить зміни в реєстраційне посвідчення та анулює його, контролює дотримання вимог щодо організації робочого місця приватного нотаріуса;

- вносить подання до Вищої кваліфікаційної комісії нотаріату про допуск осіб до складання кваліфікаційного іспиту на право на зайняття нотаріальною діяльністю;

- зупиняє, припиняє діяльність нотаріусів, готує обґрунтовані подання на розгляд Мін'юсту щодо анулювання свідоцтва про право на зайняття нотаріальною діяльністю;

– встановлює розміри плати за надання державними нотаріусами додаткових послуг правового характеру, які не пов'язані із вчинюваними нотаріальними діями, а також технічного характеру;

– контролює обіг спеціальних бланків нотаріальних документів;

– контролює своєчасність та правильність унесення нотаріусами записів до Єдиних реєстрів, що діють у системі нотаріату;

– здійснює аналітично-методичне забезпечення нотаріальної діяльності, узагальнює та регулює нотаріальну практику, готує для нотаріусів роз'яснення в межах своєї компетенції;

– уносить подання до Вищої кваліфікаційної комісії нотаріату про допуск осіб, приватна нотаріальна діяльність яких не здійснювалася протягом трьох років після отримання свідоцтва про право на зайняття нотаріальною діяльністю і які не працювали нотаріусами, консультантами державної нотаріальної контори чи помічниками (консультантами) приватних нотаріусів, не були посадовими особами, які здійснюють керівництво та контроль за діяльністю нотаріату та які повинні підтвердити свою кваліфікацію шляхом складання нового кваліфікаційного іспиту в порядку, встановленому чинним законодавством, до подання заяви про реєстрацію нотаріальної діяльності;

– забезпечує ведення Єдиного реєстру спеціальних бланків нотаріальних документів, Єдиного реєстру нотаріусів, Державного реєстру обтяжень рухомого майна, Спадкового реєстру, Єдиного реєстру довіреностей, Державного реєстру актів цивільного стану громадян; Державного реєстру речових прав на нерухоме майно; Єдиного державного реєстру юридичних осіб, фізичних осіб-підприємців та громадських формувань; Єдиного реєстру громадських формувань, Реєстру громадських об'єднань, Державного реєстру друкованих засобів масової інформації та інформаційних агентств як суб'єктів інформаційної діяльності;

– здійснює нагляд у сфері запобігання та протидії легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, фінансуванню тероризму та фінансуванню розповсюдження зброї масового знищення за діяльністю відповідних суб'єктів

первинного фінансового моніторингу – нотаріусів, адвокатів, адвокатських бюро та об'єднань, суб'єктів господарювання, що надають юридичні послуги (крім осіб, що надають послуги в рамках трудових відносин), шляхом проведення планових та позапланових перевірок, зокрема виїзних; забезпечує надання методологічної, методичної та іншої допомоги суб'єктам первинного фінансового моніторингу;

– здійснює регулювання з урахуванням політики, процедур та систем контролю оцінки ризиків у сфері запобігання та протидії легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, фінансуванню тероризму та фінансуванню розповсюдження зброї масового знищення з метою визначення відповідності заходів, що здійснюються суб'єктами первинного фінансового моніторингу, та зменшення ризиків під час їх діяльності у цій сфері;

– вимагає від суб'єктів первинного фінансового моніторингу виконання вимог законодавства, що регулює відносини у сфері запобігання та протидії легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, фінансуванню тероризму та фінансуванню розповсюдження зброї масового знищення суб'єктами первинного фінансового моніторингу, а в разі виявлення порушень вимог законодавства вживає заходів для їх усунення; проводить перевірку організації професійної підготовки працівників та керівників підрозділів, відповідальних за проведення фінансового моніторингу; застосовує санкції до суб'єктів первинного фінансового моніторингу;

– інформує Мін'юст з метою виконання покладених на нього завдань про виявлені порушення законодавства у сфері запобігання та протидії легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, фінансуванню тероризму та фінансуванню розповсюдження зброї масового знищення суб'єктами первинного фінансового моніторингу та заходи, вжиті для їх усунення; подає (за наявності) Мін'юсту інформацію про припинення діяльності суб'єктів первинного фінансового моніторингу; забезпечує зберігання інформації, що надійшла від суб'єктів первинного та державного фінансового моніторингу і правоохоронних органів; одержує від суб'єктів первинного фінансового моніторингу інформацію, необхідну для виконання ним функцій з регулювання і нагляду за суб'єктами первинного фінансового моніторингу.

До посадових обов'язків начальника головного територіального управління юстиції належить призначення на посади та звільнення з посад завідувачів та інших працівників державних нотаріальних контор, завідувачів та інших працівників державних нотаріальних архівів.

8 червня 1993 р. Міністерством юстиції України була зареєстрована Українська нотаріальна палата як добровільна всеукраїнська громадська організація нотаріусів. Тобто Українська нотаріальна палата була одним із видів об'єднань громадян, і тому на відносини, що виникали внаслідок її діяльності, поширюються норми Закону України «Про об'єднання громадян».

Надзвичайно важливим для нотаріату України є створення нотаріальних органів самоврядування та запровадження обов'язковості членства у них нотаріусів. І цю особливість регламентовано змінами до Закону, які набрали чинності 1 січня 2013 р.

Професійне самоврядування нотаріусів здійснюється через Нотаріальну палату України та її органи, які функціонують на засадах законності, гласності, незалежності, демократичності, колегіальності, виборності, обов'язковості членства нотаріусів та виконання рішень органів професійного самоврядування, прийнятих відповідно до їх компетенції, забезпечення рівних можливостей доступу нотаріусів до участі в професійному самоврядуванні.

Нотаріальна палата України є організацією, яка здійснює професійне самоврядування у сфері нотаріату.

Так, ст. 16 Закону України «Про нотаріат» зазначає, що метою професійного самоврядування нотаріусів є об'єднання на професійній основі зусиль нотаріусів для виконання покладених на них Законом обов'язків і забезпечення їхніх прав, представництво професійних інтересів нотаріусів у державних органах, органах місцевого самоврядування, на підприємствах, в установах та організаціях, захист професійних інтересів та соціальних прав нотаріусів, сприяння підвищенню професійного рівня нотаріусів та надання їм методичної допомоги, захисту інтересів фізичних і юридичних осіб у разі заподіяння їм шкоди внаслідок незаконних дій або недбалості нотаріуса.

Тобто саме Законом України від 6 вересня 2012 р. № 5410-VI, який набув чинності з 1 січня 2013 р., вирішено питання

створення в Україні органів професійного нотаріального самоврядування. На реалізацію цього Закону 29 березня 2013 р. відбувся Перший установчий з'їзд нотаріусів України, який не тільки вирішив питання створення Нотаріальної палати України як органу професійного самоврядування, а й затвердив Статут об'єднання, у якому врегульовано всі питання його діяльності, як-от мету, завдання, функції та повноваження об'єднання та його органів, питання членства, контролю за додержанням нотаріусами Правил професійної етики тощо.

Нотаріальна палата України є неприбутковою юридичною особою, має свою печатку, її діяльність здійснюється відповідно до законодавства та її статуту. Повноваження Нотаріальної палати України визначаються Законом України «Про нотаріат» та її Статутом. До повноважень Нотаріальної палати України належать: представлення інтересів нотаріальних палат та нотаріусів у державних та інших установах; забезпечення захисту соціальних та професійних прав нотаріусів; участь у проведенні експертиз законопроектів з питань, пов'язаних з нотаріальною діяльністю; забезпечення підвищення кваліфікації нотаріусів та їхніх помічників; контроль за дотриманням нотаріусами правил професійної етики та ін.

Членами Нотаріальної палати України можуть бути особи, які отримали свідоцтво про право на зайняття нотаріальною діяльністю. Розмір членських внесків та інших платежів членів Нотаріальної палати України, необхідних для виконання її функцій, визначає з'їзд нотаріусів.

Нотаріальна палата України була заснована 29 березня 2013 року та діє з моменту державної реєстрації, тобто з 19 квітня 2013 року.

Нотаріальна палата України (далі – НПУ) здійснює такі функції:

- 1) представляє членів НПУ у відносинах з органами державної влади, органами місцевого самоврядування, їхніми посадовими та службовими особами, підприємствами, установами, організаціями незалежно від форми власності, громадськими об'єднаннями та міжнародними організаціями, в межах чинного законодавства бере участь у роботі органів, що створюються Міністерством юстиції України, в громадських радах при органах державної влади та ін.;

2) захищає професійні інтереси нотаріусів та забезпечує гарантії нотаріальної діяльності;

3) захищає соціальні права членів НПУ;

4) сприяє підвищенню професійного рівня нотаріусів та наданню їм методичної допомоги;

5) виконує інші функції відповідно до Статуту та Закону України «Про нотаріат».

Членство в НПУ є індивідуальним. З моменту державної реєстрації НПУ її членами стають всі нотаріуси, які працюють у державних нотаріальних конторах, державних нотаріальних архівах або здійснюють приватну нотаріальну діяльність. Згода нотаріуса на набуття членства в НПУ не потрібна. Також членами НПУ можуть бути особи, які мають свідоцтво про право на зайняття нотаріальною діяльністю, але не виконують нотаріальної діяльності.

Членство в НПУ припиняється: внаслідок припинення права на зайняття нотаріальною діяльністю члена НПУ з підстав, передбачених Законом України «Про нотаріат»; у разі смерті члена НПУ; на підставі заяви члена НПУ, який не здійснює нотаріальної діяльності, про припинення членства за власним бажанням, яке подається до НПУ. Членами Нотаріальної палати є близько 7 000 нотаріусів.

Органами НПУ є: З'їзд нотаріусів України; Рада НПУ; президент НПУ; перший віце-президент; Ревізійна комісія НПУ; Комісія з питань професійної етики.

Реорганізація або ліквідація НПУ може бути здійснена лише на підставі Закону. У разі ліквідації НПУ її активи повинні бути передані одній або декільком неприбутковим організаціям відповідного виду або зараховані до державного бюджету.

Запитання і завдання для самоконтролю

1. Дайте визначення суб'єктів нотаріального процесу.
2. Надайте кваліфікацію суб'єктів нотаріального процесу.
3. Якими нормативними актами встановлено вимоги до проведення кваліфікаційного іспиту на здобуття професії нотаріуса?
4. Опишіть порядок видачі свідоцтва про право на зайняття нотаріальною діяльністю.

5. Перелічіть підстави для анулювання свідоцтва про право на зайняття нотаріальною діяльністю.
6. Назвіть розмір страхового внеску приватного нотаріуса.
7. Який орган здійснює реєстрацію приватної нотаріальної діяльності?
8. Наведіть підстави зупинення приватної нотаріальної діяльності.
9. Назвіть підстави припинення приватної нотаріальної діяльності.
10. Вкажіть особливості діяльності державних контор.
11. Охарактеризуйте особливості діяльності державних нотаріальних архівів України.

Список рекомендованих джерел

Основна література

1. Долинська М. С. Нотаріат: підручник. Л.: Ліга-Прес, 2018. 398 с.
2. Долинська М. С. Українське нотаріальне право. К.: Юрінком Інтер, 2015. 248 с.
3. Дякович М. М. Нотаріальне право України: навч. посіб. К.: Алерта; КНТ; ЦУЛ, 2009. 683 с.
4. Дякович М. М. Хрестоматія нотаріального права України: навч. посіб. К.: Істина, 2018. 480 с.
5. Комаров В. В., Баранкова В. В. Нотариат и нотариальный процесс: учебник / В. В. Комаров, В. В. Баранкова. Харьков: Консум, 1999. 240 с.
6. Комаров В. В., Баранкова В. В. Нотаріат в Україні: підручник. Х.: Право, 2011. 384 с.
7. Майкут Х. В. Нотаріат: курс лекцій. Львів.: Львівський державний університет внутрішніх справ, 2012. 212 с.
8. Медвідь Ф. М., Усенко В. Ф., Медвідь Я. Ф. Нотаріальний процес в Україні: навч. посіб. / за ред. Ф. М. Медвідя. К.: Атіка. 2006. 324 с.
9. Нотаріат в Україні: навч. посіб. / за ред. В.М. Бесчастного. К.: Знання, 2008. 494 с.
10. Нотаріат в Україні: навч. посіб. / за заг. ред. Ю. В. Нікітіна. КВНЗ «Національна академія управління»; Алерта, 2016. 586 с.
11. Нотаріат України. У 3 кн. Кн. 1: Організація нотаріату з практикою: підручник. / за заг. ред. С. Я. Фурси. 3-є вид., допов. і перероб. К.: Алерта, 2015. 484 с.

12. Радзівєвська Л. Е., Пасічник С. Г. Нотаріат в Україні: навч. посіб. / за ред. Л. К. Радзівєвської. К.: Юрінком Інтер, 2000.
13. Сміян Л. С., Нікітін Ю. В., Хоменко П. Г. Нотаріат в Україні: навч. посіб. 2-е вид., стереотип. / за ред. Ю. В. Нікітіна. К.: КНТ, 2008. С. 632.
14. Теорія нотаріального процесу: науково-практичний посіб. / за заг. ред. С. Я. Фурси. К.: Алерта; Центр учбової літератури, 2012. 920 с.
15. Фурса С. Я., Фурса Є. І. Нотаріат в Україні. Теорія і практика: навч. посіб. для студ. закл. вищ. освіти. К.: А.С.К., 2001. 976 с.

Спеціальна література

1. Долинська М. С. Генеза та еволюція нотаріальної діяльності на теренах Львівщини. Львів: Растр-7, 2018. 196 с.
2. Долинська М. С. Конституція України як джерело нотаріального процесу // Сучасний конституціоналізм: проблеми теорії та практики: матеріали наукового семінару (22 червня 2018 р.). Львів: ЛьвДУВС, 2018. С. 65–68.
3. Долинська М. С. Деякі правові аспекти укладення трудових договорів приватними нотаріусами України // Актуальні питання удосконалення законодавства про працю та соціальне забезпечення: тези доп. та наук. повідомл. учасників VII Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Харків, 29 вересня 2017 р.). Харків: Право, 2017. С. 64–68.
4. Долинська М. С. До питання компетенції посадових і службових осіб, які вчиняють дії, прирівняні до нотаріально посвідчених. *Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ*. 2017. Вип. 3. С. 55–65.
5. Долинська М. С. До питання розширення повноважень нотаріусів // Науково-практична конференція «Правові, соціально-психологічні та інформаційні процеси державотворення в контексті євроінтеграції»: зб. мат. / Львівська політехніка (Львів, 8–9 лютого 2016 р.). С. 176–178.
6. Долинська М. С. Особливості реалізації нотаріальної діяльності в незалежній Україні. *Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ*. 2015. Вип. 3. С. 75–84.
7. Долинська М. С. Порівняльний аналіз доступу до посади нотаріуса по законодавству України та Польщі. *Порівняльно-аналітичне право*. 2018. № 5. С. 111–114.
8. Долинська М. С. Приватні нотаріуси як суб'єкти трудового права // Соціально-економічні та правові підстави вдосконалення трудового законодавства на сучасному етапі: мат. міжнародної науково-

практичної конференції (м. Хмельницький, 21 жовтня 2016 року). Хмельницький: Хмельницький університет управління та права, 2016. С. 118–123.

9. Долинська М. С. Присяга як необхідна умова доступу до професії нотаріуса // Міжнародна мультидисциплінарна конференція «Наука і техніка сьогодення: пріоритетні напрямки розвитку України та Польщі» (19–20 жовтня 2018 р., м. Воломін, Польща). С. 142–145.
10. Долинська М. С. Територіальна компетенція нотаріальних органів України як одна з головних засад здійснення нотаріального процесу в Україні. *Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ. Серія юридична*. 2018. Вип. 2. С. 107–115.
11. Дякович М. М. Цивільно-правові аспекти відповідальності нотаріуса. *Університетські наукові записки*. 2009. № 1 (29). С. 71–75.
12. Єфіменко Л. В. Розвиток нотаріату в Україні: стан та проблеми. *Бюлетень Міністерства юстиції України*. 2010. № 8. С. 8–15.
13. Коротюк О. В. Науково-практичний коментар Закону України «Про нотаріат». Х.: Право, 2012. 648 с.
14. Нагорна А. О. Генеза посвідчення заповітів посадовими особами в історичній ретроспективі. *Вісник Запорізького юридичного інституту Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ*. 2009. № 4. С. 36–43.
15. Нелін О. Нотаріат і квазінотаріат в Україні: окремі дискусійні питання. *Юридична Україна*. 2012. № 8. С. 19–22.
16. Черниш В., Нелін О. До питання про реформування органів нотаріату в Україні. *Юридична Україна*. 2012. № 9. С. 10–14.

Нормативно-правові акти

1. Конституція України, прийнята 28 червня 1996 року. *Відомості Верховної Ради України*. 1996. № 30. Ст. 141.
2. Про нотаріат: Закон України від 2 вересня 1993 р. № 3425-XII. *Відомості Верховної Ради України*. 1993. №39. Ст. 383.
3. Про внесення змін до Закону України «Про нотаріат»: Закон України від 1 жовтня 2008 р. № 614-V. *Відомості Верховної Ради України*. 2009. № 13. Ст. 161.
4. Про внесення змін до Закону України «Про нотаріат» щодо державного регулювання нотаріальної діяльності»: Закон України від 6 вересня 2012 р. № 5208-VI. *Урядовий кур'єр*. 2012. № 189.

5. Про державну реєстрацію речових прав на нерухоме майно та їх обтяжень: Постанова Кабінету Міністрів України від 25.12.2015 р. № 1127. *Офіційний вісник України*. 2016. № 2. Ст. 108.
6. Про внесення змін до Закону України «Про нотаріат»: Закон України від 21.04.2011 р. № 3271-VI. *Відомості Верховної Ради України*. 2011. № 44. Ст. 460.
7. Про затвердження Положення про Міністерство юстиції України: Постанова Кабінету Міністрів України від 02.07.2014 р. № 228. *Урядовий кур'єр*. 2014. № 123.
8. Про затвердження Положення про Головні територіальні управління юстиції Міністерства юстиції України в Автономній Республіці Крим, в областях, містах Києві та Севастополі: Наказ Міністерства юстиції України від 23.06.2011 р. № 170/5. *Офіційний вісник України*. 2011. № 49. Ст. 1984.
9. Про затвердження Правил професійної етики нотаріусів України: Наказ Міністерства юстиції України від 04.10.2013 р. № 2104/5. *Офіційний вісник України*. 2013. № 82. Ст. 3070.
10. Порядок вчинення нотаріальних дій нотаріусами України: затв. Наказом Міністерства юстиції України від 22.02.2012 р. № 296/5. *Офіційний вісник України*. 2012. № 17. С. 66.
11. Порядок вчинення нотаріальних дій посадовими особами органів місцевого самоврядування: затв. Наказом Міністерства юстиції України від 11.11.2011 р. № 3306/5. *Офіційний вісник України*. 2011. № 91. С. 172.
12. Про затвердження Правил ведення нотаріального діловодства: затв. Наказом Міністерства юстиції України від 12 грудня 2010 р. № 3253/5. *Офіційний вісник України*. 2010 р. № 98. Ст. 3515.

Розділ 5

НОТАРІУС ЯК СПЕЦІАЛЬНИЙ СУБ'ЄКТ ФІНАНСОВОГО МОНІТОРИНГУ ТА СПЕЦІАЛЬНИЙ СУБ'ЄКТ, НА ЯКОГО ПОКЛАДАЮТЬСЯ ФУНКЦІЇ ДЕРЖАВНОГО РЕЄСТРАТОРА ПРАВ НА НЕРУХОМЕ МАЙНО ТА ЇХ ОБТЯЖЕНЬ

5.1. Поняття фінансового моніторингу, об'єкти та суб'єкти фінансового моніторингу

Законом України від 18 травня 2010 р. № 2258-17 «Про внесення змін до Закону України «Про запобігання та протидію легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом» внесено зміни до Закону України «Про запобігання та протидію легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом», через викладення його у новій редакції.

Змінено не лише зміст Закону, а й його назву – «Про запобігання та протидію легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, або фінансуванню тероризму».

Вказаним законом на нотаріусів покладено обов'язок здійснювати первинний фінансовий моніторинг.

Верховна Рада України ратифікувала Конвенцію Ради Європи про відмивання, пошук, арешт та конфіскацію доходів, одержаних злочинним шляхом, та про фінансування тероризму. Відповідний Закон ухвалено 17 листопада 2010 р. на засіданні Верховної Ради.

Конвенція спрямована на створення сучасної та ефективної системи міжнародного співробітництва з метою проведення спільної кримінальної політики задля захисту суспільства від тяжких злочинів. Центральними органами в Україні, відповідно, визначено: Міністерство юстиції України (щодо судових рішень про конфіскацію) і Генеральну прокуратуру (щодо процесуальних дій під час розслідування кримінальних справ).

Органом, уповноваженим в Україні на виконання функцій підрозділу фінансової розвідки у розумінні ст. 46 Конвенції, названо центральний орган виконавчої влади зі спеціальним статусом з питань фінансового моніторингу.

За ст. 8 вказаного Закону, виконання обов'язків суб'єкта первинного фінансового моніторингу забезпечувалося адвокатами, нотаріусами, особами, які надають юридичні послуги, аудиторами, аудиторськими фірмами, фізичними особами-підприємцями, які надавали послуги з бухгалтерського обліку, якщо вони брали участь у підготовці і здійсненні правочину щодо:

- купівлі-продажу нерухомості;
- управління активами клієнта;
- управління банківським рахунком або рахунком у цінних паперах;
- залучення коштів для утворення юридичних осіб, забезпечення їх діяльності та управління ними;
- утворення юридичних осіб, забезпечення їх діяльності чи управління ними, а також купівлі-продажу юридичних осіб.

Нотаріуси як суб'єкти первинного фінансового моніторингу не повідомляли Спеціально уповноважений орган фінансового моніторингу про свої підозри щодо фінансових операцій у разі, якщо відповідна інформація стала їм відома за обставин, що є предметом таємниці вчинюваних нотаріальних дій, крім випадків посвідчення договорів купівлі-продажу нерухомого майна, за умови, що сума такої операції дорівнює чи перевищує 400 000 гривень або дорівнює чи перевищує суму в іноземній валюті, еквівалентну 400 000 гривень.

Зауважуємо, що, згідно зі Законом України від 14 жовтня 2014 р. за № 1702-VII «Про запобігання та протидію легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, фінансуванню тероризму та фінансуванню розповсюдження зброї масового знищення», який набрав чинності 6 лютого 2015 р., визнано таким, що втратив чинність, Закон України «Про запобігання та протидію легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, або фінансуванню тероризму».

Законодавець пропонує визначення поняття таємниці фінансового моніторингу – як інформації, отриманої під час здійснення державного фінансового моніторингу спеціально

уповноваженим органом, а саме інформації про фінансові операції та їхніх учасників, додаткової інформації, іншої інформації, що може бути пов'язана з підозрою у легалізації (відмиванні) доходів, одержаних злочинним шляхом, або фінансуванні тероризму чи фінансуванні розповсюдження зброї масового знищення та/або іншими незаконними фінансовими операціями.

Відповідно до підпункту «г» п. 7 ч. 2 ст. 5 Закону України «Про запобігання та протидію легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, фінансуванню тероризму та фінансуванню розповсюдження зброї масового знищення» (далі – Закон), нотаріуси, адвокати, адвокатські бюро та об'єднання, аудиторів, аудиторські фірми, суб'єкти господарювання, що надають послуги з бухгалтерського обліку, суб'єкти господарювання, що надають юридичні послуги (крім осіб, що надають послуги в рамках трудових правовідносин), є суб'єктами первинного фінансового моніторингу.

Фінансовий моніторинг – сукупність заходів, які здійснюються суб'єктами фінансового моніторингу у сфері запобігання та протидії легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, або фінансуванню тероризму та фінансуванню розповсюдження зброї масового знищення, що включають проведення державного фінансового моніторингу та первинного фінансового моніторингу.

Обов'язковий фінансовий моніторинг – сукупність заходів, які здійснюються суб'єктами первинного фінансового моніторингу, з виявлення фінансових операцій, що підлягають обов'язковому фінансовому моніторингу, ідентифікації, верифікації клієнтів (представників клієнтів), ведення обліку таких операцій та відомостей про їхніх учасників, обов'язкового звітування про них центральному органу виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері запобігання та протидії легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, фінансуванню тероризму та фінансуванню розповсюдження зброї масового знищення, а також подання додаткової та іншої інформації у випадках, передбачених Законом України «Про запобігання та протидію легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, фінансуванню тероризму та фінансуванню розповсюдження зброї масового знищення».

Відносини, що виникають у сфері запобігання та протидії легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, або фінансуванню тероризму чи фінансуванню розповсюдження зброї масового знищення, регулюються Законом України «Про запобігання та протидію легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, фінансуванню тероризму та фінансуванню розповсюдження зброї масового знищення», іншими законодавчими актами України, що регулюють діяльність суб'єктів фінансового моніторингу, актами Кабінету Міністрів України, а також іншими нормативно-правовими актами.

Відповідно до статті 4 Закону України «Про запобігання та протидію легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, фінансуванню тероризму та фінансуванню розповсюдження зброї масового знищення», до легалізації (відмивання) доходів, одержаних злочинним шляхом, належать будь-які дії, пов'язані із вчиненням фінансової операції чи правочину з активами, одержаними внаслідок вчинення злочину, а також вчиненням дій, спрямованих на приховання чи маскуванню незаконного походження таких активів чи володіння ними, прав на такі активи, джерел їх походження, місцезнаходження, переміщення, зміну їхньої форми (перетворення), а так само набуттям, володінням або використанням активів, одержаних унаслідок учинення злочину.

Об'єкт фінансового моніторингу – дії з активами, пов'язані з відповідними учасниками фінансових операцій, які їх проводять, за умови наявності ризиків використання цих активів з метою легалізації (відмивання) доходів, одержаних злочинним шляхом, або фінансування тероризму та фінансування розповсюдження зброї масового знищення, а також будь-яка інформація про такі дії чи події, активи та їхніх учасників.

Дія Закону поширюється на громадян України, іноземців та осіб без громадянства, фізичних осіб-підприємців, а також на юридичних осіб, їхні філії, представництва та інші відокремлені підрозділи, що забезпечують проведення фінансових операцій на території України та за її межами відповідно до міжнародних договорів України, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України. Система фінансового моніторингу передбачає два рівні – первинний і державний.

Суб'єктами первинного фінансового моніторингу є:

1) банки, страховики (перестраховики), страхові (перестрахові) брокери, кредитні спілки, ломбарди та інші фінансові установи;

2) платіжні організації, учасники чи члени платіжних систем;

3) товарні та інші біржі, що проводять фінансові операції з товарами;

4) професійні учасники фондового ринку (ринку цінних паперів);

5) оператори поштового зв'язку, інші установи, які проводять фінансові операції з переказу коштів;

6) філії або представництва іноземних суб'єктів господарської діяльності, які надають фінансові послуги на території України;

7) спеціально визначені суб'єкти первинного фінансового моніторингу:

а) суб'єкти підприємницької діяльності, які надають посередницькі послуги під час здійснення операцій з купівлі-продажу нерухомого майна;

б) суб'єкти господарювання, які здійснюють торгівлю за готівку дорогоцінними металами і дорогоцінним камінням та виробами з них;

в) суб'єкти господарювання, які проводять лотереї та азартні ігри, зокрема казино, електронне (віртуальне) казино;

г) нотаріуси, адвокати, адвокатські бюро та об'єднання, аудиторі, аудиторські фірми, суб'єкти господарювання, що надають послуги з бухгалтерського обліку, суб'єкти господарювання, що надають юридичні послуги (крім осіб, що надають послуги в рамках трудових правовідносин);

8) інші юридичні особи, які за своїм правовим статусом не є фінансовими установами, але надають окремі фінансові послуги.

Державне регулювання і нагляд у сфері запобігання та протидії легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, або фінансуванню тероризму та фінансуванню розповсюдження зброї масового знищення (ст. 14 Закону) здійснюються щодо:

1) небанківських фінансових установ – резидентів, які є платіжними організаціями та/або членами чи учасниками

платіжних систем у частині надання ними фінансової послуги щодо переказу коштів на підставі відповідних ліцензій, зокрема Національного банку України (крім операторів поштового зв'язку в частині здійснення ними переказу коштів), філій іноземних банків, банків – Національним банком України;

2) професійних учасників фондового ринку (ринку цінних паперів) (окрім банків) – Національною комісією з цінних паперів та фондового ринку;

3) платіжних організацій платіжних систем та учасників чи членів платіжних систем (у частині надання фінансових послуг, крім послуг з переказу коштів), страховиків (перестраховиків), страхових (перестрахових) брокерів, ломбардів та інших фінансових установ, а також юридичних осіб, що відповідно до законодавства надають фінансові послуги (крім фінансових установ та інших юридичних осіб, щодо яких державне регулювання і нагляд у сфері запобігання та протидії легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, або фінансуванню тероризму чи фінансуванню розповсюдження зброї масового знищення здійснюються іншими суб'єктами державного фінансового моніторингу), – Національною комісією, що здійснює державне регулювання у сфері ринків фінансових послуг;

4) суб'єктів господарювання, які проводять лотереї або будь-які інші азартні ігри, суб'єктів господарювання, які здійснюють торгівлю дорогоцінними металами і дорогоцінним камінням та виробами з них, аудиторів, аудиторських фірм, фізичних осіб-підприємців, які надають послуги з бухгалтерського обліку (за винятком осіб, що надають послуги у рамках трудових правовідносин), – центральним органом виконавчої влади з формування та забезпечення реалізації державної політики у сфері запобігання і протидії легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, або фінансуванню тероризму;

5) нотаріусів, адвокатів, адвокатських бюро та об'єднань і суб'єктів господарювання, що надають юридичні послуги (за винятком осіб, що надають послуги у рамках трудових правовідносин), – Міністерством юстиції України;

6) операторів поштового зв'язку (в частині здійснення ними переказу коштів) – центральним органом виконавчої

влади, що забезпечує формування державної політики у сфері надання послуг поштового зв'язку;

7) товарних та інших бірж, що проводять фінансові операції з товарами, – центральним органом виконавчої влади, що забезпечує формування державної політики у сфері економічного розвитку;

8) суб'єктів підприємницької діяльності, які надають посередницькі послуги під час здійснення операцій з купівлі-продажу нерухомого майна, – спеціально уповноваженим органом.

Суб'єктами державного фінансового моніторингу є Національний банк України, центральний орган виконавчої влади з формування та забезпечення реалізації державної політики у сфері запобігання і протидії легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, або фінансуванню тероризму, Міністерство юстиції України, центральні органи виконавчої влади, що забезпечують формування державної політики у сфері надання послуг поштового зв'язку, у сфері економічного розвитку, Національна комісія з цінних паперів та фондового ринку, Національна комісія, що здійснює державне регулювання у сфері ринків фінансових послуг, спеціально уповноважений орган.

Суб'єкти державного фінансового моніторингу мають право одержувати від суб'єктів первинного фінансового моніторингу інформацію, необхідну для виконання ними функцій з регулювання і нагляду за такими суб'єктами в межах Закону. Суб'єкти державного фінансового моніторингу, також Міністерство юстиції України, визначають і розробляють процедуру застосування відповідних запобіжних заходів щодо країн, які не виконують або неналежно виконують рекомендації міжнародних, міждержавних організацій, задіяних у сфері боротьби з легалізацією (відмиванням) доходів, одержаних злочинним шляхом, або фінансуванням тероризму, як-от: посилена увага під час погодження створення в таких країнах філій, представництв чи дочірніх підприємств суб'єктів первинного фінансового моніторингу; попередження суб'єктів первинного фінансового моніторингу нефінансового сектору про те, що операції з фізичними або юридичними особами у відповідній країні можуть мати ризик відмивання коштів, одержаних злочинним

шляхом, або фінансування тероризму; обмеження ділових відносин або фінансових операцій з відповідною країною або особами в такій країні.

Відповідно до ч. 1 ст. 15 вказаного Закону, зі 6 лютого 2015 р. фінансова операція підлягає обов'язковому фінансовому моніторингу у разі, якщо сума, на яку вона здійснюється, дорівнює чи перевищує 150 000 грн (для суб'єктів господарювання, які проводять лотереї або проводять та надають можливість доступу до азартних ігор у казино, будь-яких інших азартних ігор, зокрема електронному (віртуальному) казино, – 30 000 грн) або дорівнює чи перевищує суму в іноземній валюті, банківських металах, інших активах, еквівалентну 150 000 грн (для суб'єктів господарювання, які проводять лотереї або проводять та надають можливість доступу до азартних ігор у казино, будь-яких інших азартних ігор, зокрема електронному (віртуальному) казино, – 30 000 грн), та має одну або більше таких ознак:

1) переказ коштів на анонімний (номерний) рахунок за кордон і надходження коштів з анонімного (номерного) рахунку з-за кордону; зарахування або переказ коштів у разі, якщо хоча б одна зі сторін – учасників фінансової операції має відповідну реєстрацію, місце проживання чи місцезнаходження в державі, що віднесена Кабінетом Міністрів України до переліку офшорних зон, а також переказ коштів на рахунок, відкритий у фінансовій установі, зареєстрованій у зазначеній державі;

2) купівля-продаж за готівку чеків, дорожніх чеків, також інших платіжних інструментів або платіжних засобів чи засобів платежу;

3) зарахування або переказ коштів, надання або отримання кредиту (позики), здійснення інших фінансових операцій у разі, якщо хоча б одна зі сторін – учасників фінансової операції має відповідну реєстрацію, місце проживання чи місцезнаходження в державі (на території), що не виконує чи неналежно виконує рекомендації міжнародних, міжурядових організацій, які провадять діяльність у сфері боротьби з легалізацією (відмиванням) доходів, одержаних злочинним шляхом, або фінансуванням тероризму чи фінансуванням розповсюдження зброї масового знищення (зокрема дипломатичне представництво,

посольство, консульство такої іноземної держави), або однією зі сторін – учасників фінансової операції є особа, котра має рахунок у банку, зареєстрованому у зазначеній державі (на території). Перелік таких держав (територій) визначається відповідно до порядку, встановленого Кабінетом Міністрів України, на основі висновків міжнародних, міжурядових організацій, діяльність яких спрямована на протидію легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, або фінансуванню тероризму чи фінансуванню розповсюдження зброї масового знищення, і підлягає оприлюдненню;

4) фінансові операції з готівкою (внесення, переказ, отримання коштів);

5) здійснення розрахунку за фінансову операцію у готівковій формі;

6) зарахування коштів на поточний рахунок юридичної або фізичної особи-підприємця чи списання коштів з поточного рахунку юридичної або фізичної особи-підприємця, період діяльності якої не перевищує трьох місяців з дня реєстрації, або зарахування коштів на поточний рахунок чи списання коштів з поточного рахунку юридичної або фізичної особи-підприємця у разі, якщо операції на зазначеному рахунку не здійснювалися з дня його відкриття;

7) переказ коштів за кордон за зовнішньоекономічними договорами (контрактами), крім переказів коштів за договорами (контрактами), які передбачають фактичне постачання товарів на митну територію України;

8) обмін банкнот на банкноти іншого номіналу;

9) здійснення фінансових операцій з цінними паперами на пред'явника, які не депоновані в депозитарних установах;

10) здійснення операцій з векселями (крім фінансових казначейських векселів), ордерними цінними паперами;

11) перерахування або отримання коштів неприбутковою організацією;

12) здійснення фінансових операцій за правочинами, форма розрахунків за якими не визначена;

13) одержання (сплата, переказ) страхового чи перестрахового платежу (страхового чи перестрахового внеску, страхової чи перестрахової премії), крім сплати єдиного внеску на загальнообов'язкове державне соціальне страхування;

14) проведення страхової чи перестрахової виплати або страхового чи перестрахового відшкодування або виплати викупної суми, крім зарахування чи списання коштів на/з рахунки (рахунків) державних позабюджетних фондів;

15) виплата (передача) особі виграшу в лотерею, придбання фішок, жетонів, внесення особою в інший спосіб плати за право участі в азартній грі, виплата (передача) виграшу суб'єктом господарювання, який проводить азартні ігри;

16) надання кредитних коштів особі, яка є членом небанківської кредитної установи, в той самий день двічі і більше разів за умови, що загальна сума фінансових операцій дорівнює чи перевищує суму, визначену частиною першою цієї статті;

17) фінансові операції осіб, щодо яких встановлено високий ризик. При цьому страхові (перестрахові) брокери здійснюють обов'язковий фінансовий моніторинг у разі, якщо вони задіяні у проведенні розрахунків та отримують страхові чи перестрахові премії у сумі, зазначеній у вищевказаній ч. 1 ст. 15 Закону. Зупинення фінансових операцій, стосовно яких є мотивована підозра, що вони пов'язані з легалізацією (відмиванням) доходів, одержаних злочинним шляхом, або фінансуванням тероризму чи фінансуванням розповсюдження зброї масового знищення, регулюється ст. 17 Закону.

Державний фінансовий моніторинг – сукупність заходів, які здійснюються суб'єктами державного фінансового моніторингу і спрямовуються на виконання вимог законодавства у сфері запобігання та протидії легалізації (відмивання) доходів, одержаних злочинним шляхом, фінансуванню тероризму та фінансуванню розповсюдження зброї масового знищення.

Функції спеціально уповноваженого органу спочатку виконував Державний комітет фінансового моніторингу України. Постановою Кабінету Міністрів України від 17 вересня 2014 р. за № 455 було затверджено Положення про Державну службу фінансового моніторингу України, а 29 липня 2015 року Постановою Кабінету Міністрів України затверджено нове Положення про Державну службу фінансового моніторингу України за № 537.

Державна служба фінансового моніторингу України (Держфінмоніторинг) є центральним органом виконавчої влади, діяльність якого спрямовується та координується Кабіне-

том Міністрів України через міністра фінансів і який реалізує державну політику у сфері запобігання та протидії легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, фінансуванню тероризму та фінансуванню розповсюдження зброї масового знищення.

До основних завдань Держфінмоніторингу, зокрема, належать: реалізація державної політики у сфері запобігання та протидії легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, фінансуванню тероризму та фінансуванню розповсюдження зброї масового знищення; збирання, оброблення та проведення аналізу (операційного і стратегічного) інформації про фінансові операції, що підлягають фінансовому моніторингу, інших фінансових операцій або інформації, що може бути пов'язана з підозрою в легалізації (відмиванні) доходів, одержаних злочинним шляхом, або фінансуванні тероризму чи фінансуванні розповсюдження зброї масового знищення; забезпечення функціонування та розвитку єдиної інформаційної системи у сфері запобігання та протидії легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, фінансуванню тероризму та фінансуванню розповсюдження зброї масового знищення; проведення національної оцінки ризиків; налагодження співпраці, взаємодії та інформаційного обміну з державними органами, Національним банком, компетентними органами іноземних держав та міжнародними організаціями у сфері запобігання та протидії легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, фінансуванню тероризму та фінансуванню розповсюдження зброї масового знищення, а також забезпечення в установленому порядку представництва України в міжнародних організаціях з питань запобігання та протидії легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, фінансуванню тероризму та фінансуванню розповсюдження зброї масового знищення.

Держфінмоніторинг відповідно до покладених на нього завдань користується широким колом повноважень, з яких доцільно виокремити такі:

- забезпечує взяття на облік та зняття в установленому порядку з обліку суб'єктів первинного фінансового моніторингу;

– вимагає від суб'єктів первинного фінансового моніторингу виконання вимог законодавства, що регулює відносини у сфері запобігання та протидії легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, фінансуванню тероризму та фінансуванню розповсюдження зброї масового знищення, і в разі виявлення порушень вимог законодавства вживає заходів, передбачених законами, а також повідомляє відповідним суб'єктам державного фінансового моніторингу, які за Законом України «Про запобігання та протидію легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, фінансуванню тероризму та фінансуванню розповсюдження зброї масового знищення» виконують функції з державного регулювання і нагляду за суб'єктами первинного фінансового моніторингу;

– здійснює типологічні дослідження у сфері протидії легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, або фінансуванню тероризму чи фінансуванню розповсюдження зброї масового знищення;

– забезпечує координацію діяльності державних органів у сфері запобігання та протидії легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, фінансуванню тероризму та фінансуванню розповсюдження зброї масового знищення;

– забезпечує в установленому порядку організацію та координацію роботи з перепідготовки та підвищення кваліфікації спеціалістів органів державної влади з питань фінансового моніторингу та відповідальних працівників суб'єктів первинного фінансового моніторингу, а також працівників, залучених до проведення фінансового моніторингу, щодо боротьби з легалізацією (відмиванням) доходів, одержаних злочинним шляхом, фінансуванням тероризму та фінансуванням розповсюдження зброї масового знищення на базі відповідного навчального закладу, що належить до сфери управління Держфінмоніторингу;

– надає відповідно до законодавства суб'єктам державного фінансового моніторингу інформацію для підвищення ефективності здійснення нагляду за додержанням суб'єктами первинного фінансового моніторингу вимог законодавства з питань запобігання та протидії легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, фінансуванню тероризму та фінансуванню розповсюдження зброї масового знищення;

– забезпечує ведення обліку: інформації про фінансові операції, що стали об'єктом фінансового моніторингу; інформації про результати досудового розслідування та ухвалені судові рішення у кримінальних провадженнях, у яких використовувалися (використовуються) надані узагальнені матеріали, та про кількість осіб, які вчинили кримінальні правопорушення або підозрюються в їх учиненні, а також осіб, засуджених за вчинення злочинів; інформації про конфісковані активи та активи, на які накладено арешт у кримінальних провадженнях, у яких використовувалися (використовуються) надані узагальнені матеріали, та про кількість осіб, стосовно яких судом ухвалено рішення про конфіскацію активів та на активи яких накладено арешт; надісланих і виконаних міжнародних запитів про співробітництво у сфері запобігання та протидії легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, фінансуванню тероризму та фінансуванню розповсюдження зброї масового знищення; суб'єктів первинного фінансового моніторингу, а також здійснює інші повноваження, визначені Законом.

При цьому державне регулювання і нагляд у сфері запобігання та протидії легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, або фінансуванню тероризму щодо нотаріусів, адвокатів та інших осіб, які надають юридичні послуги, здійснюються Міністерством юстиції України.

У п. 3 Положення про Головне територіальне управління юстиції Міністерства юстиції України в Автономній Республіці Крим, головні територіальні управління юстиції в областях, містах Києві та Севастополі, затвердженого Наказом Міністерства юстиції України від 23 червня 2011 р. №1707/5, до одного з найважливіших завдань віднесено протидію легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, фінансуванню тероризму та фінансуванню розповсюдження зброї масового знищення (щодо нотаріусів, адвокатів, адвокатських бюро та об'єднань, суб'єктів господарювання, що надають юридичні послуги (крім осіб, що надають послуги в рамках трудових відносин)).

З метою реалізації цього завдання на головні територіальні управління юстиції покладено виконання таких повноважень та обов'язків: здійснення нагляду у сфері запобігання

та протидії легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, фінансуванню тероризму та фінансуванню розповсюдження зброї масового знищення за діяльністю відповідних суб'єктів первинного фінансового моніторингу – нотаріусів, адвокатів, адвокатських бюро та об'єднань, суб'єктів господарювання, що надають юридичні послуги (крім осіб, що надають послуги в рамках трудових відносин), шляхом проведення планових та позапланових перевірок, зокрема виїзних; забезпечення надання методологічної, методичної та іншої допомоги суб'єктам первинного фінансового моніторингу; здійснення регулювання з урахуванням політики, процедур і систем контролю оцінки ризиків у сфері запобігання та протидії легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, фінансуванню тероризму та фінансуванню розповсюдження зброї масового знищення з метою визначення відповідності заходів, що здійснюються суб'єктами первинного фінансового моніторингу, та зменшення ризиків під час їх діяльності у цій сфері; вимагання від суб'єктів первинного фінансового моніторингу виконання вимог законодавства, що регулює відносини у сфері запобігання та протидії легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, фінансуванню тероризму та фінансуванню розповсюдження зброї масового знищення суб'єктами первинного фінансового моніторингу, а в разі виявлення порушень вимог законодавства – вжиття заходів для їх усунення; виконання перевірки організації професійної підготовки працівників та керівників підрозділів, відповідальних за проведення фінансового моніторингу; застосування санкцій до суб'єктів первинного фінансового моніторингу; інформування Мін'юсту з метою виконання покладених на нього завдань про виявлені порушення законодавства у сфері запобігання та протидії легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, фінансуванню тероризму та фінансуванню розповсюдження зброї масового знищення суб'єктами первинного фінансового моніторингу та заходи, вжиті для їх усунення; подання (за наявності) Мін'юсту інформації про припинення діяльності суб'єктів первинного фінансового моніторингу; забезпечення зберігання інформації, що надійшла від суб'єктів первинного та державного фінансового моніторингу і правоохоронних органів; одержання

від суб'єктів первинного фінансового моніторингу інформації, необхідної для виконання ним функцій з регулювання і нагляду за суб'єктами первинного фінансового моніторингу.

Міністерство юстиції України як суб'єкт державного фінансового моніторингу 29 вересня 2010 р. за № 2339/5 затвердило Положення про здійснення фінансового моніторингу суб'єктами первинного фінансового моніторингу, державне регулювання яких здійснює Міністерство юстиції України, яке втратило чинність згідно з Наказом Мін'юсту від 18.06.2015 р. № 999/5. Вказаним наказом затверджено нове Положення про здійснення фінансового моніторингу суб'єктами первинного фінансового моніторингу, державне регулювання та нагляд за діяльністю яких здійснює Міністерство юстиції України «Про затвердження Положення про здійснення фінансового моніторингу суб'єктами первинного фінансового моніторингу, державне регулювання та нагляд за діяльністю яких здійснює Міністерство юстиції України».

Положенням врегульовано діяльність суб'єктів первинного фінансового моніторингу та їхніх відокремлених підрозділів, а саме: нотаріусів; адвокатів, адвокатських бюро та об'єднань; суб'єктів господарювання, що надають юридичні послуги (за винятком осіб, які надають послуги у рамках трудових правовідносин).

Спільним Наказом Міністерства фінансів України та Міністерства юстиції України від 28 березня 2013 р. за № 434/567/5, зареєстрованим у Міністерстві юстиції України 16 квітня 2013 р. за № 616/23148, було затверджено Порядок обміну інформацією між Державною службою фінансового моніторингу і Міністерством юстиції України для підвищення ефективності здійснення нагляду за додержанням суб'єктами первинного фінансового моніторингу вимог законодавства з питань запобігання та протидії легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, або фінансуванню тероризму, який був скасований спільним Наказом Міністерства фінансів України та Міністерства юстиції України № 521/796/5 від 27 травня 2015 року № 521/796/5.

Цим наказом затверджено новий Порядок обміну інформацією між Державною службою фінансового моніторингу України і Міністерством юстиції України для підвищення

ефективності здійснення нагляду за додержанням суб'єктами первинного фінансового моніторингу вимог законодавства з питань запобігання та протидії легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, фінансуванню тероризму та фінансуванню розповсюдження зброї масового знищення. Нормативним актом визначено механізм обміну інформацією між Держфінмоніторингом та суб'єктом державного фінансового моніторингу – Мін'юстом з метою підвищення ефективності здійснення нагляду за додержанням вимог законодавства у сфері запобігання та протидії легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, фінансуванню тероризму та фінансуванню розповсюдження зброї масового знищення нотаріусами, адвокатами, адвокатськими бюро та об'єднаннями і суб'єктами господарювання, що надають юридичні послуги (за винятком осіб, що надають послуги у рамках трудових правовідносин), – суб'єктами первинного фінансового моніторингу, нагляд за якими здійснює Мін'юст.

Мін'юст України надає Держфінмоніторингу інформацію щодо підвищення ефективності здійснення нагляду за додержанням суб'єктами вимог законодавства з питань запобігання та протидії легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, фінансуванню тероризму та фінансуванню розповсюдження зброї масового знищення, а саме:

- інформацію про виявлені порушення суб'єктами законодавства у сфері запобігання та протидії легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, фінансуванню тероризму та фінансуванню розповсюдження зброї масового знищення та заходи, вжиті для їх усунення;

- узагальнену інформацію про дотримання суб'єктами, державне регулювання і нагляд за якими здійснює Мін'юст, вимог законодавства у сфері запобігання та протидії легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, фінансуванню тероризму та фінансуванню розповсюдження зброї масового знищення, зокрема про виявлені порушення та заходи, вжиті для їх усунення;

- інформацію (за наявності) про припинення діяльності суб'єктів, державне регулювання і нагляд за якими здійснює Мін'юст;

- інформацію про суб'єктів, що включені до квартальних планів перевірок Мін'юсту, та його територіальні органи.

5.2. Нотаріус як суб'єкт первинного фінансового моніторингу

Згідно з підпунктом «г» п. 7 ч. 2 ст. 5 Закону України «Про запобігання та протидію легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, фінансуванню тероризму та фінансуванню розповсюдження зброї масового знищення», спеціально визначеними суб'єктами первинного фінансового моніторингу є нотаріуси, адвокати, адвокатські бюро та об'єднання, аудитори, аудиторські фірми, суб'єкти господарювання, які надають послуги з бухгалтерського обліку, суб'єкти господарювання, що надають юридичні послуги (крім осіб, що надають послуги у рамках трудових правовідносин).

Слід зауважити, що вказаним Законом скасовано норму про те, що нотаріуси як суб'єкти первинного фінансового моніторингу не повинні повідомляти спеціально уповноважений орган про свої підозри стосовно фінансових операцій у разі, якщо відповідна інформація стала їм відома за обставин, що є предметом таємниці вчинюваних нотаріальних дій, крім випадків посвідчення договорів купівлі-продажу нерухомого майна, за умови, що сума такої операції дорівнює чи перевищує 400 000 грн або дорівнює чи перевищує суму в іноземній валюті, еквівалентну 400 000 грн (ч. 6 ст. 8 Закону України «Про запобігання та протидію легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, або фінансуванню тероризму»). Зі 6 лютого 2015 р. нотаріус здійснює первинний фінансовий моніторинг у разі суми договору, яка дорівнює або перевищує 150 000 грн.

Виконання обов'язків суб'єкта первинного фінансового моніторингу забезпечується адвокатами, адвокатськими бюро та об'єднаннями, нотаріусами, особами, які надають юридичні послуги, аудиторами, аудиторськими фірмами, фізичними особами-підприємцями, які надають послуги з бухгалтерського обліку, якщо вони беруть участь у підготовці і здійсненні правочину щодо: купівлі-продажу нерухомості; управління активами клієнта; управління банківським рахунком або рахунком у цінних паперах; залучення коштів для утворення юридичних осіб, забезпечення їхньої діяльності та управління ними; утворення юридичних осіб, забезпечення

їхньої діяльності чи управління ними, а також купівлі-продажу юридичних осіб.

1. Нотаріус як спеціальний суб'єкт первинного фінансового моніторингу зобов'язаний стати на облік у спеціально уповноваженому органі як суб'єкт первинного фінансового моніторингу та у разі припинення своєї діяльності повідомити про це спеціально уповноважений орган у визначеному Кабінетом Міністрів України порядку. Так, Постановою Кабінету Міністрів України від 25 серпня 2010 р. № 747 «Деякі питання організації фінансового моніторингу» затверджено Порядок взяття на облік суб'єктів первинного фінансового моніторингу, реєстрації ними фінансових операцій, що підлягають фінансовому моніторингу, і подання Державному комітету фінансового моніторингу інформації про зазначені та інші фінансові операції, що можуть бути пов'язані з легалізацією (відмиванням) доходів, одержаних злочинним шляхом, або фінансуванням тероризму.

Постановою Кабінету Міністрів України від 5 серпня 2015 р. № 552 «Деякі питання організації фінансового моніторингу» затверджено нові основні Порядки, що стосуються правового регулювання здійснення фінансового моніторингу, та скасовано дію вищевказаної постанови 2010 року № 747.

Так, затверджено Порядок подання інформації для взяття на облік (зняття з обліку) суб'єктів первинного фінансового моніторингу, виявлення та реєстрації, а також подання суб'єктами первинного фінансового моніторингу Державній службі фінансового моніторингу інформації про фінансові операції, що підлягають фінансовому моніторингу, іншої інформації, що може бути пов'язана з легалізацією (відмиванням) доходів, одержаних злочинним шляхом, або фінансуванням тероризму чи фінансуванням розповсюдження зброї масового знищення. Документом визначено механізм подання суб'єктами первинного фінансового моніторингу до Держфінмоніторингу відповідно до Закону України «Про запобігання та протидію легалізації (відмивання) доходів, одержаних злочинним шляхом, фінансуванню тероризму та фінансуванню розповсюдження зброї масового знищення» інформації, необхідної для взяття їх на облік як суб'єктів та зняття з облі-

ку, а також виявлення, реєстрації, подання суб'єктами Держфінмоніторингу інформації про фінансові операції, що підлягають фінансовому моніторингу, іншої інформації, що може бути пов'язана з легалізацією (відмиванням) доходів, одержаних злочинним шляхом, або фінансуванням тероризму чи фінансуванням розповсюдження зброї масового знищення.

Ділові відносини – це відносини між клієнтом та суб'єктом первинного фінансового моніторингу, що виникли на підставі договору про надання фінансових або інших послуг.

Отже, нотаріус зобов'язаний стати на облік у Держфінмоніторингу в разі, якщо він бере участь у підготовці і здійсненні правочинів, визначених ч. 1 ст. 15 Закону, та уклав відповідний договір не пізніше дня встановлення ділових відносин з клієнтом (проведення фінансової операції) у випадках, визначених ст. 8 Закону України «Про запобігання та протидію легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, фінансуванню тероризму та фінансуванню розповсюдження зброї масового знищення».

Інформація, необхідна для взяття суб'єкта на облік, подається в паперовому вигляді та обов'язково повинна містити відомості про реєстрацію суб'єкта, його місцезнаходження, відповідального працівника, особу, яка тимчасово виконуватиме обов'язки відповідального працівника за його відсутності (у разі призначення такої особи), а також відокремлені підрозділи суб'єкта у разі їх наявності.

Відповідно до вказаного Порядку, інформація, що потрібна для взяття суб'єкта на облік, подавалася на паперових носіях за формою, встановленою Наказом Державного комітету фінансового моніторингу України від 26 серпня 2010 р. № 148, зареєстрованим у Міністерстві юстиції України 6 жовтня 2010 р. за № 891/18186 «Про затвердження форм обліку та подання інформації, пов'язаної із здійсненням фінансового моніторингу, та інструкції щодо їх заповнення», до 18 липня 2013 р. Нові форми обліку інформації затверджено Наказом Міністерства фінансів України від 29 січня 2016 р. № 24 «Про затвердження форм обліку та подання інформації, пов'язаної із здійсненням фінансового моніторингу, та інструкції щодо їх заповнення», зареєстрованим у Міністерстві юстиції України 16 лютого 2016 року за № 241/28371.

Зокрема, цим Наказом передбачено випадки застосування форми обліку та подання інформації, пов'язаної зі здійсненням фінансового моніторингу, що використовуються суб'єктами первинного фінансового моніторингу та їх відокремленими підрозділами, які не є банками/філіями іноземних банків, як-от:

– форму № 1-ФМ «Форма обліку суб'єкта первинного фінансового моніторингу» та форму № 4-ФМ «Повідомлення про фінансові операції, що підлягають фінансовому моніторингу» – при поданні інформації до Держфінмоніторингу на паперових носіях та в інших випадках, установлених законодавством, зокрема: для спеціально визначених суб'єктів первинного фінансового моніторингу, які провадять свою діяльність одноособово, без утворення юридичної особи, а саме: суб'єктів підприємницької діяльності, які надають посередницькі послуги під час здійснення операцій з купівлі-продажу нерухомого майна, у випадку встановлення ділових відносин з клієнтом, який має намір вчинити правочин щодо купівлі-продажу нерухомості, на суму, яка дорівнює чи перевищує 400 000 грн, або дорівнює чи перевищує суму, еквівалентну зазначеній, в іноземній валюті; суб'єктів господарювання, які здійснюють торгівлю дорогоцінними металами і дорогоцінним камінням та виробами з них за готівку (зокрема дорогоцінними металами, дорогоцінним камінням, антикварними речами, предметами мистецтва тощо), або під час організації торгівлі такими предметами, зокрема аукціонної, якщо сума, на яку проводиться операція, дорівнює чи перевищує 150 000 грн або дорівнює чи перевищує суму, еквівалентну зазначеній, в іноземній валюті; адвокатів; аудиторів; нотаріусів, фізичних осіб-підприємців, що надають юридичні послуги, фізичних осіб-підприємців, які надають послуги з бухгалтерського обліку, у випадку встановлення ділових відносин з клієнтом, який має намір вчинити один із правочинів, передбачених ч. 1 ст. 8 Закону України «Про запобігання та протидію легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, або фінансуванню тероризму»; фізичних осіб-підприємців, які проводять фінансові операції з товарами (виконують роботи, надають послуги) за готівку, у випадку проведення фінансової операції на суму, яка дорівнює чи перевищує 150 000 грн або дорівнює чи переви-

щує суму, еквівалентну зазначеній, в іноземній валюті (далі – одноособовці);

– форму № 2-ФМ «Реєстр фінансових операцій, що підлягають фінансовому моніторингу»: при реєстрації фінансових операцій, що підлягають фінансовому моніторингу, якщо реєстр ведеться в паперовій формі; при роздрукуванні реєстру фінансових операцій, що підлягають фінансовому моніторингу, якщо реєстр ведеться в електронній формі; при поданні інформації до Держфінмоніторингу на паперових носіях.

Постановою Кабінету Міністрів України від 5 серпня 2015 р. № 552 «Деякі питання організації фінансового моніторингу» також затверджено: Порядок ведення Державною службою фінансового моніторингу обліку інформації про фінансові операції, що підлягають фінансовому моніторингу; Порядок ведення Державною службою фінансового моніторингу обліку суб'єктів первинного фінансового моніторингу.

Наказом Міністерства юстиції України № 999/5 від 18 червня 2015 року затверджено нове Положення про здійснення фінансового моніторингу суб'єктами первинного фінансового моніторингу, державне регулювання та нагляд за діяльністю яких здійснює Міністерство юстиції України.

Положення визначає порядок організації і проведення фінансового моніторингу суб'єктами первинного фінансового моніторингу у сфері запобігання та протидії легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, фінансуванню тероризму та фінансуванню розповсюдження зброї масового знищення та застосовується суб'єктами та їх відокремленими підрозділами, державне регулювання і нагляд за діяльністю яких у сфері запобігання та протидії легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, фінансуванню тероризму та фінансуванню розповсюдження зброї масового знищення здійснює Мін'юст, а саме: нотаріусами; адвокатами, адвокатськими бюро та об'єднаннями; суб'єктами господарювання, що надають юридичні послуги (за винятком осіб, що надають послуги у рамках трудових правовідносин).

Нормативним актом врегульовано: встановлення правил фінансового моніторингу та програм здійснення фінансового моніторингу; здійснення ідентифікації, верифікації клієнта (представника клієнта), вивчення клієнта та уточнення

інформації про клієнта у випадках, передбачених законом; управління ризиками; виявлення фінансових операцій, що підлягають фінансовому моніторингу та можуть бути пов'язані, стосуються або призначені для фінансування тероризму та фінансування розповсюдження зброї масового знищення; зупинення фінансових операцій; призначення працівника, відповідального за проведення фінансового моніторингу; підготовку персоналу суб'єкта (відокремлених підрозділів) для виконання вимог законодавства у сфері запобігання та протидії легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, фінансуванню тероризму та фінансуванню розповсюдження зброї масового знищення.

2. Нотаріус зобов'язаний здійснювати ідентифікацію, верифікацію клієнта (представника клієнта), вивчення клієнта та уточнення інформації про клієнта у випадках, установлених законом.

Ідентифікація та верифікація клієнта (представника клієнта) здійснюються до або під час встановлення ділових відносин, учинення правочинів (окрім випадків, передбачених законодавством), але до проведення фінансової операції. До того ж, документи мають бути чинними (дійсними) на момент їх подання та включати всі необхідні ідентифікаційні дані. Копії документів, крім нотаріально засвідчених, на підставі яких суб'єкт встановив ідентифікаційні дані клієнта (представника клієнта), засвідчуються суб'єктом, який має оглянути оригінал документа, проставити відмітку про те, що з оригіналом згідний, та скріпити її підписом і печаткою (за наявності).

Проведення ідентифікації, верифікації та вивчення клієнта (представника клієнта) передбачає: здійснення первісної ідентифікації та верифікації під час встановлення ділових відносин з клієнтом; проведення заходів, спрямованих на перевірку та уточнення інформації стосовно ідентифікації особи у разі, якщо є сумніви щодо достовірності чи повноти наданої інформації; проведення заходів, спрямованих на уточнення інформації щодо ідентифікації у разі зміни інформації або закінчення строку дії документів, на підставі яких вона проводилась; проведення заходів, спрямованих на вивчення змісту діяльності і фінансового стану клієнта, відповідності фінансових операцій клієнта специфіці його діяльності; здійснення

моніторингу операцій клієнтів, діяльність яких свідчить про високий ризик проведення ними фінансових операцій, що можуть бути пов'язані з легалізацією (відмиванням) доходів, одержаних злочинним шляхом, фінансуванням тероризму та фінансуванням розповсюдження зброї масового знищення. У разі виникнення сумнівів у достовірності чи повноті наданої інформації про клієнта нотаріус зобов'язаний провести поглиблену перевірку клієнта.

З метою встановлення кінцевого бенефіціарного власника (контролера) нотаріус витребує у клієнта-юридичної особи інформацію та/або документи, що підтверджують наявність структури власності такого клієнта. У разі неможливості отримати інформацію про кінцевого бенефіціарного власника (контролера) нотаріус відмовляє у встановленні ділових відносин або проведенні фінансової операції та зобов'язаний протягом одного робочого дня, але не пізніше наступного робочого дня з дня відмови, повідомити Держфінмоніторинг про осіб, які мають або мали намір встановити ділові відносини та/або провести фінансові операції.

Нотаріус має право відмовитися від проведення фінансових операцій (обслуговування) у разі, коли клієнт на запит нотаріуса щодо уточнення інформації про клієнта не подав відповідну інформацію (офіційні документи та/або належним чином засвідчені їх копії). У такому разі нотаріус робить відповідну відмітку в анкеті, яка заповнюється під час ідентифікації та верифікації клієнта (представника клієнта).

Відомості, які встановлюються нотаріусом під час ідентифікації та верифікації резидентів:

1) для фізичної особи: прізвище, ім'я та по батькові; дата народження; серія, номер паспорта громадянина України (або іншого документа, що посвідчує особу та відповідно до законодавства України може бути використаним на території України для укладення правочинів), дата видачі та орган, що його видав; реєстраційний номер облікової картки платника податків України (або ідентифікаційний номер згідно з Державним реєстром фізичних осіб-платників податків та інших обов'язкових платежів) або номер, серія паспорта громадянина України, в якому проставлено відмітку про відмову від прийняття реєстраційного номера облікової

картки платника податків України, чи серія, номер паспорта зі записом про відмову від прийняття реєстраційного номера облікової картки платника податків України в електронному безконтактному носії;

2) для фізичної особи-підприємця, крім відомостей, передбачених підпунктом 1 цього пункту, з'ясовуються також: дата й номер запису в Єдиному державному реєстрі юридичних осіб та фізичних осіб-підприємців про проведення державної реєстрації; реквізити банку, в якому відкрито рахунок, і номер поточного рахунку (за наявності);

3) для юридичної особи: повне найменування; місцезнаходження; дата й номер запису в Єдиному державному реєстрі юридичних осіб та фізичних осіб-підприємців про проведення державної реєстрації; відомості про виконавчий орган; ідентифікаційні дані осіб, які мають право розпоряджатися рахунками та/або майном; дані, що дають змогу встановити кінцевих бенефіціарних власників (контролерів); ідентифікаційний код згідно з Єдиним державним реєстром підприємств та організацій України; реквізити банку, в якому відкрито рахунок, і номер поточного рахунку.

Під час ідентифікації та верифікації нерезидентів нотаріус повинен встановити такі відомості, як-от:

1) для фізичної особи: прізвище, ім'я та (за наявності) по батькові; дата народження; громадянство; серія, номер паспорта (або іншого документа, що посвідчує особу та за законодавством України може бути використаний на території України для укладення правочинів), дата видачі та орган, що його видав;

2) для юридичної особи: повне найменування; місцезнаходження; реквізити банку, в якому відкрито рахунок, номер банківського рахунку; відомості про органи управління; ідентифікаційні дані осіб, які мають право розпоряджатися рахунками та/або майном, дані, що дають змогу встановити кінцевих бенефіціарних власників (контролерів); копія легалізованого витягу з торгового, банківського чи судового реєстру або нотаріально засвідчена копія реєстраційного посвідчення уповноваженого органу іноземної держави про реєстрацію відповідної юридичної особи.

Суб'єкт щодо трастів додатково повинен з'ясувати ідентифікаційні дані довірительів та довірених осіб.

Водночас зауважимо, що нотаріус не зобов'язаний повторно здійснювати ідентифікацію клієнта у разі проведення фінансової операції особами, які раніше були ідентифіковані та верифіковані згідно з вимогами законодавства.

Також нотаріусом ідентифікація та верифікація клієнта не здійснюються у разі вчинення правочинів між банками, зареєстрованими в Україні.

Нотаріус під час проведення ідентифікації та верифікації встановлює: для органів державної влади України – повне найменування, місцезнаходження, реквізити розпорядчого акта, на підставі якого створено юридичну особу (найменування, дата прийняття/підписання, номер розпорядчого акта); для підприємств, державної або комунальної власності – повне найменування, місцезнаходження, реквізити розпорядчого акта, яким створено підприємство; для міжнародних установ та організацій, у яких бере участь Україна відповідно до міжнародних договорів України, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України, – повне найменування, місцезнаходження, відомості про міжнародний договір, згідно з яким створені такі установи та організації (дата укладення, номер, дата ратифікації Україною договору).

Якщо клієнт (особа) діє як представник іншої особи чи від імені або в інтересах іншої особи, нотаріус зобов'язаний ідентифікувати та верифікувати теж особу, від імені або за дорученням якої проводиться фінансова операція, а також встановити вигодоодержувача. У разі якщо особа діє як представник клієнта, нотаріус повинен перевірити на підставі офіційних документів наявність у цієї особи відповідних повноважень, а також здійснити ідентифікацію та верифікацію такої особи.

Нотаріуси, які провадять свою діяльність одноособово, без утворення юридичної особи, тому здійснюють ідентифікацію, верифікацію та вивчення клієнта безпосередньо.

Ідентифікація, верифікація та вивчення клієнтів (представників клієнтів) здійснюються на підставі поданих офіційних документів або їхніх копій, що засвідчені нотаріально або підприємством (установою, організацією), яке (яка) їх видало(а). У разі якщо документи, на підставі яких проводилась ідентифікація, зазнали змін або закінчився строк їхньої

дії, при проведенні клієнтом чергової фінансової операції виконується повторна ідентифікація. Для проведення перевірки інформації щодо ідентифікації клієнта або інших учасників фінансової операції нотаріус може запросити додаткову інформацію у клієнта або використати інформацію, яка є публічною (відкритою).

На етапі встановлення ділових відносин нотаріус на підставі інформації стосовно ідентифікації клієнта та вивчення його діяльності здійснює його класифікацію з урахуванням критеріїв ризику, визначених нотаріусом, та встановлює клієнту рівень ризику.

Встановлений щодо клієнта рівень ризику переглядається та уточнюється нотаріусом (відокремленим підрозділом) протягом усього часу обслуговування клієнта, зокрема у таких випадках: у разі уточнення даних ідентифікації та вивчення клієнта; за фактом проведення клієнтом фінансових операцій, що можуть бути пов'язані з легалізацією (відмиванням) доходів, одержаних злочинним шляхом, фінансуванням тероризму та фінансуванням розповсюдження зброї масового знищення; за результатами проведення аналізу операцій клієнта у разі виникнення підозр щодо невідповідності операцій клієнта наявній інформації про його фінансовий стан та зміст діяльності.

У разі якщо клієнт віднесений нотаріусом до клієнтів з високим рівнем ризику, то перший вживає застережних заходів щодо таких клієнтів, що можуть означати: встановлення контролю за належним здійсненням ідентифікації, верифікації та вивчення клієнтів до та під час налагодження з ними ділових відносин та проведення фінансових операцій; перевірку інформації про клієнта та інших учасників фінансової операції, зокрема шляхом перевірки наданої клієнтом інформації щодо ідентифікації та отримання додаткової інформації від клієнта або з інших публічних джерел; збирання з публічних джерел інформації про зміст діяльності клієнта, його фінансовий стан; відмову від встановлення або продовження ділових відносин з клієнтом; інформування Держфінмоніторингу про фінансові операції клієнтів, яким нотаріус встановив високий рівень ризику; зупинення проведення фінансових операцій клієнта з ознаками високого ризику та інформування Держфінмоніторингу про такі фінансові операції.

Якщо під час здійснення ідентифікації та верифікації або вивчення фінансової діяльності клієнта (особи, яка діє від його імені) нотаріусом встановлено, що клієнт причетний до публічних діячів, або пов'язаних з ними осіб, або до благодійної, або неприбуткової організації, він повинен: вживати заходів для з'ясування джерел походження коштів клієнта на підставі отриманих від нього документів та/або інформації з інших джерел, якщо така інформація є публічною (відкритою), що підтверджують джерела походження їхніх активів, прав на такі активи тощо; проводити моніторинг операцій такого клієнта у порядку, визначеному для клієнтів високого ризику; проводити не рідше одного разу на рік уточнення інформації про клієнта.

Національні публічні діячі – фізичні особи, які виконують або виконували протягом останніх трьох років визначені публічні функції в Україні, а саме:

- Президент України, Прем'єр-міністр України, члени Кабінету Міністрів України;
- перші заступники та заступники міністрів, керівники інших центральних органів виконавчої влади, їхні перші заступники і заступники;
- народні депутати України;
- Голова та члени Правління Національного банку України, члени Ради Національного банку України;
- голови та судді Конституційного Суду України, Верховного Суду України та вищих спеціалізованих судів;
- члени Вищої ради правосуддя, члени Вищої кваліфікаційної комісії суддів України, члени Кваліфікаційно-дисциплінарної комісії прокурорів;
- Генеральний прокурор та його заступники;
- Голова Служби безпеки України та його заступники;
- Директор Національного антикорупційного бюро України та його заступники;
- Голова Антимонопольного комітету України та його заступники;
- Голова та члени Рахункової палати;
- члени Національної ради з питань телебачення і радіомовлення України;
- надзвичайні і повноважні послы;

- Начальник Генерального штабу – Головнокомандувач Збройних Сил України, начальники Сухопутних військ України, Повітряних Сил України, Військово-Морських Сил України;
- державні службовці, посади яких належать до категорії «А»;
- керівники обласних територіальних органів центральних органів виконавчої влади, керівники органів прокуратури, керівники обласних територіальних органів Служби безпеки України, голови та судді апеляційних судів;
- керівники адміністративних, управлінських чи наглядових органів державних та казенних підприємств, господарських товариств, державна частка у статутному капіталі яких перевищує 50 відсотків;
- керівники керівних органів політичних партій та члени їх центральних статутних органів.

Під час проведення ідентифікації, верифікації та вивчення клієнта нотаріус складає анкету. Анкета є внутрішнім документом нотаріуса, який заповнюється і підписується безпосередньо ним. Анкета формується за результатами здійснення ідентифікації, верифікації та вивчення клієнта до, під час та в процесі обслуговування клієнта. Анкета має містити всю необхідну інформацію для подання до Держфінмоніторингу в установлених законодавством випадках повідомлення про фінансову операцію.

При вивченні клієнта нотаріус: досліджує зміст діяльності клієнта; оцінює фінансовий стан клієнта; аналізує відповідність фінансових операцій клієнта специфіці його діяльності; визначає належність клієнта або особи, яка діє від його імені, до національних, іноземних публічних діячів та діячів, що виконують політичні функції в міжнародних організаціях, їхніх близьких осіб або пов'язаних з ними осіб на підставі отриманих від них документів та інформації з інших джерел, якщо така інформація є публічною (відкритою); з'ясовує усі дані щодо адреси місця проживання або місця його перебування (тимчасового перебування) в Україні; з'ясовує інформацію про наявність клієнта в переліку осіб, пов'язаних із провадженням терористичної діяльності або до яких застосовано міжнародні санкції.

Документи щодо ідентифікації та верифікації осіб, які є учасниками фінансової операції, що підлягає фінансовому моніторингу, а також усі документи, які стосуються ділових відносин з клієнтом, зберігаються нотаріусом не менше п'яти років після завершення ділових відносин з клієнтом, а вся документація про проведення такої фінансової операції – не менше п'яти років після її завершення.

3. Нотаріус зобов'язаний забезпечувати виявлення фінансових операцій, що підлягають фінансовому моніторингу, до початку, у процесі, в день виникнення підозри, після їх проведення або під час спроби їх проведення чи після відмови клієнта від їх проведення, зокрема з використанням засобів автоматизації. Лише у разі виявлення фінансових операцій, учасниками або вигодоодержувачами яких є особи, включені до переліку осіб, пов'язаних зі здійсненням терористичної діяльності або до яких застосовані міжнародні санкції, нотаріус у той же день вносить інформацію про таку операцію до реєстру. У випадку виявлення інших фінансових операцій нотаріус не пізніше наступного робочого дня після їх виявлення вносить інформацію про них до реєстру.

4. Нотаріус має забезпечувати у своїй діяльності управління ризиками та розробити власні критерії ризиків, зокрема за типом клієнта, географічним розташуванням держави реєстрації клієнта або установи, через яку він здійснює передачу (отримання) активів, і видом товарів, послуг, які клієнт отримує від нотаріуса, з урахуванням критеріїв ризику, визначених Мінфіном та Мін'юстом, та особливостей нотаріальної діяльності.

За результатом аналізу ідентифікаційних даних клієнта, інших наявних відомостей та інформації про клієнта та його діяльність нотаріуси встановлюють категорії клієнтів, які мають низький, середній або високий ризик проведення ними операцій, що можуть бути пов'язані з легалізацією (відмиванням) доходів, одержаних злочинним шляхом, фінансуванням тероризму та фінансуванням розповсюдження зброї масового знищення.

За результатами аналізу ділових відносин та вивчення клієнта характеристика клієнта може бути переглянута та рівень ризику змінений.

Нотаріус самостійно визначає та відображає у внутрішніх документах: метод і порядок оцінки ризику; результати оцінки (переоцінки) ризику; застережні заходи щодо клієнтів залежно від встановленого їм рівня ризику; особливості моніторингу та аналізу фінансових операцій клієнтів залежно від встановленого їм рівня ризику; періодичність перегляду встановленого щодо клієнта рівня ризику.

Результати оцінки (переоцінки) ризику клієнта та заходи з управління ними фіксуються письмово в паперовому вигляді та зберігаються разом з документами, що підтверджують факт проведення ідентифікації (верифікації) клієнта, у порядку, визначеному вказаними вище Правилами.

Нотаріус здійснює переоцінку ризиків клієнтів, з якими встановлено ділові відносини, а також в інших випадках, передбачених законодавством, не рідше ніж один раз на рік з метою її підтримання в актуальному стані, а також у таких випадках: за результатами уточнення даних первісної ідентифікації та вивчення клієнта; за фактом проведення клієнтом фінансових операцій, що можуть бути пов'язані з легалізацією (відмиванням) доходів, одержаних злочинним шляхом, фінансуванням тероризму та фінансуванням розповсюдження зброї масового знищення; за результатами проведення аналізу операцій клієнта у разі виникнення підозр щодо невідповідності операцій клієнта наявній інформації про його фінансовий стан та зміст діяльності; за результатами перегляду власних критеріїв ризику (запровадження нових критеріїв); у разі зміни законодавства у сфері запобігання та протидії легалізації (відмивання) доходів, одержаних злочинним шляхом, фінансуванню тероризму та фінансуванню розповсюдження зброї масового знищення в частині, що стосується оцінки ризику.

Якщо за результатами оцінки ризику стосовно клієнта встановлено високий рівень ризику, нотаріус оновлює ідентифікаційні дані клієнта, інші наявні відомості та інформацію про клієнта та його діяльність не рідше одного разу на рік. Якщо за результатами оцінки ризику стосовно клієнта встановлено середній рівень ризику, то строк оновлення ідентифікаційних даних клієнта, інших наявних відомостей та інформації про клієнта і його діяльність не має перевищувати двох років. Якщо за результатами оцінки ризику стосовно клієнта

встановлено низький рівень ризику, то строк оновлення ідентифікаційних даних клієнта, інших наявних відомостей та інформації про клієнта і його діяльність не повинен перевищувати трьох років.

5. Нотаріус зобов'язаний забезпечувати реєстрацію фінансових операцій, що підлягають фінансовому моніторингу, не пізніше наступного робочого дня з дати їх виявлення, зокрема з використанням засобів автоматизації.

Виявлення фінансових операцій, що підлягають фінансовому моніторингу та можуть бути пов'язані з легалізацією (відмиванням) доходів, одержаних злочинним шляхом, фінансуванням тероризму та фінансуванням розповсюдження зброї масового знищення, здійснюється до початку, в процесі, але не пізніше наступного робочого дня після їх проведення, або в день виникнення підозри, або під час спроби їх проведення чи після відмови клієнта від їх проведення.

Заходи, спрямовані на з'ясування факту віднесення операції до такої, що підлягає фінансовому моніторингу або яка може бути пов'язана, стосується або призначена для фінансування тероризму та фінансування розповсюдження зброї масового знищення, визначаються Правилами та охоплюють:

1) аналіз правочину (належність осіб, що беруть участь в операції, до юридичних або фізичних осіб, пов'язаних зі здійсненням терористичної діяльності або щодо яких застосовано міжнародні санкції; належність до осіб, що мають високий ризик; форма та спосіб розрахунку, предмет договору тощо);

2) з'ясування суті та мети здійснення операції, зокрема шляхом отримання додаткових документів, відомостей та пояснень, що стосуються операції;

3) здійснення аналізу відповідності фінансових операцій, що проводяться клієнтом, наявній інформації про зміст його діяльності та фінансовий стан з метою виявлення фінансових операцій, що підлягають фінансовому моніторингу;

4) здійснення управління ризиками, пов'язаними зі запровадженням чи використанням нових та існуючих інформаційних продуктів, ділової практики або технологій, зокрема таких, що забезпечують проведення фінансових операцій без безпосереднього контакту з клієнтом.

Для оцінки того, що фінансова операція (або спроба її проведення) здійснюється з метою легалізації (відмивання) доходів, одержаних злочинним шляхом, або пов'язана з фінансуванням тероризму та фінансуванням розповсюдження зброї масового знищення, нотаріусом вивчаються операції клієнта, фінансові операції інших осіб – учасників операції, що оцінюється.

У разі виявлення фінансової операції, що має високий ризик легалізації (відмивання) доходів, одержаних злочинним шляхом, фінансування тероризму та фінансування розповсюдження зброї масового знищення, нотаріус:

1) забезпечує управління ризиками легалізації (відмивання) доходів, одержаних злочинним шляхом, або фінансування тероризму відповідно до Правил;

2) приймає рішення про направлення повідомлення Держфінмоніторингу про таку фінансову операцію.

При виявленні фінансової операції, що має середній ризик легалізації (відмивання) доходів, одержаних злочинним шляхом, або фінансування тероризму, нотаріус забезпечує управління ризиками легалізації (відмивання) доходів, одержаних злочинним шляхом, або фінансування тероризму відповідно до Правил.

Реєстрація нотаріусом операцій, що підлягають фінансовому моніторингу, інших фінансових операцій, що можуть бути пов'язані з легалізацією (відмиванням) доходів, одержаних злочинним шляхом, або фінансуванням тероризму, проводиться шляхом внесення відповідної інформації до реєстру.

Нотаріусами до Реєстру вноситься інформація про проведення або спробу проведення фінансових операцій відповідно до ст. 15 Закону України «Про запобігання та протидію легалізації (відмивання) доходів, одержаних злочинним шляхом, фінансуванню тероризму та фінансуванню розповсюдження зброї масового знищення» шляхом заповнення форми № 2-ФМ «Реєстр фінансових операцій, що підлягають фінансовому моніторингу».

6. Нотаріус мусить повідомляти спеціально уповноваженому органу про: фінансові операції, що підлягають обов'язковому фінансовому моніторингу, фінансові операції, що підлягають внутрішньому фінансовому моніторингу, а також

інформацію про свої підозри щодо діяльності осіб або їхні активи, якщо є підстави вважати, що вони пов'язані зі злочином, визначеним Кримінальним кодексом України, – в день виникнення підозри або достатніх підстав для підозри, або спроби проведення фінансових операцій, але не пізніше наступного робочого дня з дня реєстрації таких фінансових операцій; фінансові операції, стосовно яких є підстави підозрювати, що вони пов'язані, стосуються або призначені для фінансування тероризму чи фінансування розповсюдження зброї масового знищення, – в день їх виявлення, але не пізніше наступного робочого дня з дня реєстрації таких фінансових операцій, а також інформувати про такі фінансові операції та їх учасників визначені законом правоохоронні органи.

Внутрішній фінансовий моніторинг – сукупність заходів з виявлення фінансових операцій, які підлягають внутрішньому фінансовому моніторингу, що ґрунтується на проведенні оцінки ризиків легалізації (відмивання) доходів, одержаних злочинним шляхом, фінансування тероризму та фінансування розповсюдження зброї масового знищення; ідентифікації, верифікації клієнтів (представників клієнтів), ведення обліку таких операцій та відомостей про їх учасників; подання інформації спеціально уповноваженому органу про операції, щодо яких виникає ризик, підозра, а також подання додаткової та іншої інформації у випадках, встановлених законом.

7. Нотаріус має сприяти в межах законодавства працівникам спеціально уповноваженого органу в проведенні аналізу фінансових операцій.

8. Він зобов'язаний подавати на запит спеціально уповноваженого органу відповідну інформацію, що може бути пов'язана з фінансуванням тероризму чи фінансуванням розповсюдження зброї масового знищення, а також інформацію, яка може бути пов'язана зі зупиненням фінансової операції (фінансових операцій) відповідно до Закону України «Про запобігання та протидію легалізації (відмивання) доходів, одержаних злочинним шляхом, фінансуванню тероризму та фінансуванню розповсюдження зброї масового знищення».

9. Нотаріус має своєчасно та в повному обсязі подавати (оформлювати, засвідчувати) у порядку, встановленому

відповідним суб'єктом державного фінансового моніторингу, який згідно з цим Законом виконує функції державного регулювання і нагляду за суб'єктом первинного фінансового моніторингу, на запит цього суб'єкта державного фінансового моніторингу достовірну інформацію, документи, копії документів або витяги з документів, що потрібні для виконання відповідним суб'єктом державного фінансового моніторингу функцій з державного регулювання і нагляду за суб'єктами первинного фінансового моніторингу, зокрема для перевірки фактів порушень вимог законодавства у сфері запобігання та протидії легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, фінансуванню тероризму чи фінансуванню розповсюдження зброї масового знищення, здійснення контролю за виконанням суб'єктами первинного фінансового моніторингу рішень суб'єктів державного фінансового моніторингу про застосування санкцій, письмових вимог.

10. Нотаріус зобов'язаний вживати заходів щодо запобігання розголошенню (зокрема особам, стосовно фінансових операцій яких проводиться перевірка) інформації, яка подається спеціально уповноваженому органу, та іншої інформації з питань фінансового моніторингу (також про факт подання такої інформації або отримання запиту від спеціально уповноваженого органу).

11. Нотаріус повинен зберігати офіційні документи, інші документи (зокрема створені суб'єктом первинного фінансового моніторингу електронні документи), їхні копії щодо ідентифікації осіб (клієнтів, представників клієнтів), також осіб, яким суб'єктом первинного фінансового моніторингу було відмовлено у проведенні фінансових операцій, вивчення клієнта, уточнення інформації про клієнта, а також усі документи, що стосуються ділових відносин (проведення фінансової операції) з клієнтом (включаючи результати будь-якого аналізу під час проведення заходів щодо верифікації клієнта чи поглибленої перевірки клієнта), не менше п'яти років після завершення фінансової операції, завершення ділових відносин з клієнтом, а всі необхідні дані про фінансові операції (достатні для того, щоби простежити хід операції) – не менше п'яти років після завершення операції, закриття рахунку, припинення ділових відносин.

Наголошуємо, зі 6 лютого 2015 р. необхідно повідомляти про підозри щодо проведення фінансових операцій, якщо сума договору дорівнює або перевищує 150 000 гривень. Рішення про подання або неподання Держфінмоніторингу інформації про фінансову операцію, що підлягає внутрішньому фінансовому моніторингу, приймає нотаріус відповідно до ст. 16 Закону.

У разі прийняття рішення про подання Держфінмоніторингу інформації про фінансову операцію така інформація подається не пізніше наступного дня після її реєстрації. Відповідно до рекомендацій Державної служби фінансового моніторингу для суб'єктів первинного фінансового моніторингу щодо ризиків, пов'язаних із фінансуванням сепаратистських і терористичних заходів на території України, нотаріус під час встановлення ділових відносин визначає за відповідними критеріями, зокрема за типом клієнта, географічним розташуванням країни реєстрації клієнта або установи, через яку він здійснює передачу (отримання) активів, і видом товарів та послуг, рівень ризику клієнта. Особливу ж увагу слід приділяти таким клієнтам:

- неприбутковим або благодійним організаціям (крім благодійних організацій, що діють під егідою міжнародних організацій);

- публічним діячам або пов'язаним з ними особам, надто таким, що мають широкі владні повноваження в Україні;

- резидентам країни, що підтримують терористичну діяльність;

- керівникам чи засновникам громадської або релігійної організації, благодійного фонду, іноземної некомерційної неурядової організації, її філіалу чи представництва, які діють на території України;

- діяльність яких пов'язана з інтенсивним оборотом готівкових коштів;

- які проводять операції з грошовими коштами або іншим майном виключно через представника, що діє за довіреністю;

- які здійснюють розрахунки за операціями з використанням інтернет-технологій, електронних платіжних систем, систем грошових переказів чи інших альтернативних систем віддаленого доступу, що унеможливають проведення повною мірою ідентифікації відправника/одержувача коштів);

- які не надають суб'єкту додаткових відомостей, передбачених відповідними внутрішніми документами суб'єкта;
- щодо яких існують сумніви у достовірності поданих ними документів або раніше наданих ідентифікаційних даних. Стосовно таких осіб нотаріус, відповідно до ст. 9 Закону:
  - здійснює поглиблену ідентифікацію клієнта та перевіряє особу клієнта, включаючи його власників;
  - збирає інформацію з метою формування уявлення про діяльність клієнта, природу й рівень операцій, що проводяться ним;
  - встановлює суть, характер і мету ділових відносин та у разі виникнення підозр здійснює посилений моніторинг операцій, що проводяться клієнтом.

До речі, рекомендаціями Держфінмоніторингу України передбачено, що після проведення операцій з подібними ознаками суб'єкт забезпечує їх аналіз та приймає рішення щодо направлення інформації про них, відповідно до ст. 6 Закону, не лише до Держфінмоніторингу України, а й до Служби безпеки України. Під час аналізу фінансових операцій на наявність підозр, що вони пов'язані, стосуються або призначені для фінансування тероризму, суб'єктам необхідно мати чітке розуміння того, що фінансування тероризму може здійснюватись, зокрема, і терористичними організаціями, які вдають зі себе законних юридичних осіб, і шляхом використання законних юридичних осіб як каналів для фінансування тероризму. Задля зменшення ризиків суб'єктів бути використаними злочинцями з метою фінансування тероризму Держфінмоніторинг України рекомендує суб'єктам використовувати право відмовитися від проведення фінансової операції у разі, якщо фінансова операція містить ознаки такої, котра, згідно зі Законом, підлягає фінансовому моніторингу, зокрема якщо виникли підозри, що вони пов'язані, стосуються або призначені для фінансування тероризму, та повідомити про це Держфінмоніторинг України протягом одного робочого дня, але не пізніше наступного робочого дня з дня відмови (ст. 10 Закону). Також з метою зменшення ризиків фінансування сепаратистських і терористичних заходів на території України Держфінмоніторинг України рекомендує суб'єктам зупиняти, відповідно до ст. 17 Закону, фінансові операції, які проводяться

особами, що зазначені у списку українських фізичних осіб та фізичних осіб країн, котрі підтримують міжнародну терористичну діяльність, у частині застосування до них економічних санкцій, та повідомляти про це Держфінмоніторинг України.

Наказом Міністерства юстиції України від 16 жовтня 2015 року № 2011/5 заведено Положення про процедуру застосування запобіжних заходів щодо держав, які не виконують або неналежним чином виконують рекомендації міжнародних, міждержавних організацій, задіяних у сфері боротьби з легалізацією (відмиванням) доходів, одержаних злочинним шляхом, фінансуванням тероризму та фінансуванням розповсюдження зброї масового знищення, відповідно до якого нотаріуси щодо клієнтів з ризикованих держав повинні вживати таких заходів: забезпечувати збір необхідної інформації про зміст їхньої діяльності, фінансовий стан, репутацію; забезпечувати перевірку достовірності та повноти інформації, отриманої від клієнта; приділяти підвищену увагу фінансовим операціям клієнта, що мають високий ступінь ризику легалізації (відмивання) доходів, одержаних злочинним шляхом, фінансування тероризму та фінансування розповсюдження зброї масового знищення.

Нотаріуси можуть встановлювати додаткові запобіжні заходи щодо ризикованих держав та клієнтів з цих держав залежно від специфіки своєї діяльності.

Нотаріус має право відмовитися від проведення фінансової операції у разі, якщо фінансова операція містить ознаки такої, що, згідно зі Законом України «Про запобігання та протидію легалізації (відмивання) доходів, одержаних злочинним шляхом, фінансуванню тероризму та фінансуванню розповсюдження зброї масового знищення», підлягає фінансовому моніторингу.

Про відмову у проведенні фінансової операції нотаріус зобов'язаний повідомити Державну службу фінансового моніторингу України протягом одного робочого дня, але не пізніше наступного робочого дня з дня відмови.

Нотаріус має право зупинити проведення фінансової операції клієнтом з ризикованої країни у разі, якщо така операція містить ознаки, передбачені ст.ст.15, 16 Закону України

«Про запобігання та протидію легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, фінансуванню тероризму та фінансуванню розповсюдження зброї масового знищення».

5.3. Відповідальність нотаріуса за порушення вимог Закону України «Про запобігання та протидію легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, фінансуванню тероризму та фінансуванню розповсюдження зброї масового знищення»

З метою забезпечення реалізації вимог ст. 14 Закону України «Про запобігання та протидію легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, або фінансуванню тероризму» щодо здійснення нагляду у сфері запобігання та протидії легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, або фінансуванню тероризму за діяльністю суб'єктів первинного фінансового моніторингу, державне регулювання і нагляд за якими здійснює Міністерство юстиції України, шляхом проведення планових та позапланових перевірок, зокрема виїзних, Міністерством юстиції України Наказом від 29 вересня 2011 р. за № 2338/5 затверджено Порядок проведення перевірок Міністерством юстиції України та його територіальними органами суб'єктів первинного фінансового моніторингу, який зареєстровано в Міністерстві юстиції України 29 вересня 2010 р. за № 859/18154.

13 травня 2015 року Міністерством юстиції України за № 673/5 прийнято новий Порядок проведення перевірок Міністерством юстиції України та його територіальними органами суб'єктів первинного фінансового моніторингу.

Дія вказаного Порядку, як і попереднього, поширюється на нотаріусів, адвокатів, адвокатські бюро та об'єднання; суб'єктів господарювання, що надають юридичні послуги (за винятком осіб, які надають послуги у рамках трудових правовідносин), у випадках, передбачених статтями 6 і 8 Закону.

Мін'юст, а також, за його дорученням, Головне територіальне управління юстиції Міністерства юстиції України в Автономній Республіці Крим, головні територіальні управління

юстиції в областях, містах Києві та Севастополі (далі – управління юстиції) мають право здійснювати планові та позапланові перевірки, а також безвізні та візні перевірки. Участь у планових та позапланових перевірках, зокрема візних, має (мають) право брати працівник(и) Держфінмоніторингу України.

Підставою для проведення Мін'юстом (управлінням юстиції) планової перевірки суб'єкта та/або його відокремленого підрозділу, зокрема нотаріуса, щодо дотримання вимог законодавства у сфері запобігання та протидії легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, або фінансуванню тероризму, є внесення його до плану проведення перевірок на відповідний квартал, який затверджується наказом Мін'юсту.

Планова перевірка суб'єкта та/або його відокремленого підрозділу, зокрема нотаріуса, проводиться не частіше одного разу на три роки на підставі наказу Мін'юсту (управління юстиції).

Планова перевірка передбачає перевірку відповідності діяльності нотаріуса вимогам законодавства у сфері запобігання та протидії легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, або фінансуванню тероризму протягом періоду, який підлягає перевірці. Планова перевірка проводиться за весь або певний період діяльності суб'єкта та/або відокремленого підрозділу, а питання, охоплені плановою перевіркою за певний період, не можуть стати об'єктом наступної перевірки.

Про проведення планової перевірки нотаріус повинен бути попередньо повідомлений Мін'юстом (управлінням юстиції) тільки рекомендованим листом з повідомленням про вручення не пізніше ніж за десять календарних днів (з моменту отримання нотаріусом повідомлення) до початку її проведення.

Повторна перевірка питань, які перевірялись, проводиться лише за рішенням суду або за постановою слідчого у кримінальному провадженні.

Перевірка здійснюється робочою групою (не менше як 2 особи), до складу якої можуть входити: працівники центрального апарату Мін'юсту та його територіальних органів, управління юстиції, а також працівники Держфінмоніторингу.

Для проведення виїзної перевірки видається посвідчення на право проведення перевірки за встановленою формою, яке підписується міністром юстиції України або начальником відповідного управління юстиції. У разі відсутності міністра юстиції України або начальника відповідного управління юстиції посвідчення підписується особами, які виконують їхні обов'язки.

Перевірка призначається на строк, необхідний для забезпечення своєчасного та в повному обсязі її проведення, але не більше ніж на 7 робочих днів. У разі потреби за обґрунтованим письмовим зверненням керівника робочої групи строк проведення перевірки може бути продовжений міністром юстиції України або начальником відповідного управління юстиції, але не більше ніж на 5 робочих днів.

Облік виданих посвідчень ведеться за місцем їх видачі та реєструється в Журналі обліку посвідчень на право проведення перевірок.

Позапланова перевірка проводиться на підставі наказу Мін'юсту за період, що підлягає перевірці, та за окремими питаннями. З метою реалізації наказу Мін'юсту про проведення позапланової перевірки управлінням юстиції видається відповідний наказ.

Позапланова перевірка проводиться без попереднього повідомлення суб'єкта та/або його відокремленого підрозділу за наявності хоча б однієї з таких підстав: письмового повідомлення органів державної влади та місцевого самоврядування про ознаки порушення суб'єктом та/або його відокремленим підрозділом вимог законодавства у сфері запобігання та протидії легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, фінансуванню тероризму та фінансуванню розповсюдження зброї масового знищення; виявлення за результатами безвиїзної перевірки фактів порушення суб'єктом та/або його відокремленим підрозділом вимог законодавства у сфері запобігання та протидії легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, фінансуванню тероризму та фінансуванню розповсюдження зброї масового знищення; за ініціативою Держфінмоніторингу у разі безпосереднього виявлення ним ознак порушення суб'єктом та/або його відокремленим підрозділом вимог законодавства у сфері запобі-

гання та протидії легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, фінансуванню тероризму та фінансуванню розповсюдження зброї масового знищення під час його діяльності; виявлення нових документів (обставин), що не були відомі й не могли бути відомі під час проведення планової перевірки та можуть вплинути на висновки за результатами планової перевірки.

За результатами планових і позапланових перевірок робоча група складає у двох примірниках Акт перевірки дотримання вимог законодавства у сфері запобігання та протидії легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, фінансуванню тероризму та фінансуванню розповсюдження зброї масового знищення за встановленою формою. Інформація, що міститься в акті перевірки, не підлягає розголошенню співробітниками Мін'юсту (управління юстиції), яким вона стала відома. Акт та матеріали перевірки не підлягають передачі юридичним чи фізичним особам, а також іншим органам, за винятком випадків, передбачених законом.

Один із примірників акта перевірки під особистий підпис вручається нотаріусу, другий примірник зберігається в Мін'юсті (управлінні юстиції).

Акт перевірки не пізніше наступного робочого дня з дати його підписання реєструється в Журналі обліку результатів перевірок, що зберігається в Мін'юсті (управлінні юстиції). Зауважуємо, що матеріали позапланових перевірок, проведених за дорученням Мін'юсту України, надсилаються відповідними управліннями юстиції до Мін'юсту України протягом 10 календарних днів після їх проведення.

Нотаріус може оскаржити дії членів робочої групи міністру юстиції України (начальнику відповідного управління юстиції).

Нотаріуси як суб'єкти первинного фінансового моніторингу є відповідальними за проведення фінансового моніторингу, а у разі порушення вимог цього Закону несуть відповідальність згідно зі законом. За ст. 24 Закону України «Про запобігання та протидію легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, фінансуванню тероризму та фінансуванню розповсюдження зброї масового знищення», особи, винні

у порушенні вимог законодавства у сфері запобігання та протидії легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, несуть кримінальну, адміністративну та цивільно-правову відповідальність згідно зі законом, а також можуть бути позбавлені права провадити певні види діяльності у вигляді анулювання ліцензії або іншого спеціального дозволу відповідно до закону, а юридичні особи, які здійснювали фінансові операції з легалізації (відмивання) доходів або фінансували тероризм, можуть бути ліквідовані за рішенням суду.

Наказом Міністерства юстиції України від 29 вересня 2010 р. №2340/5 було затверджено Порядок розгляду справ про порушення вимог законодавства, що регулює діяльність у сфері запобігання та протидії легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, та застосування санкцій. Новий Порядок розгляду справ про порушення вимог законодавства, що регулює діяльність у сфері запобігання та протидії легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, фінансуванню тероризму та фінансуванню розповсюдження зброї масового знищення, та застосування санкцій затверджено Наказом Мін'юсту 28 травня 2015 р. за № 810/5.

Датою порушення провадження у справі про невиконання (неналежне виконання) вимог законодавства у сфері фінансового моніторингу є дата підписання Акта перевірки.

У випадку коли факти невиконання (неналежного виконання) вимог Закону та/або нормативно-правових актів, що регулюють діяльність у сфері запобігання та протидії легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, фінансуванню тероризму та фінансуванню розповсюдження зброї масового знищення, викладаються в різних актах перевірки, датою порушення провадження у справі про невиконання (неналежне виконання) вимог Закону та/або нормативно-правових актів, що регулюють діяльність у сфері запобігання та протидії легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, є дата складання останнього акта перевірки, яким виявлені порушення.

Акт перевірки нотаріуса, документи, які підтверджують факти порушень вимог законодавства у сфері фінансового моніторингу, заперечення до Акта перевірки (за наявності) та

інші матеріали перевірки подаються для розгляду та прийняття відповідного рішення комісією Мін'юсту (управління юстиції) з питань застосування санкцій за порушення вимог законодавства у сфері фінансового моніторингу.

Справа про невиконання (неналежне виконання) вимог Закону та (або) нормативно-правових актів, що регулюють діяльність у сфері запобігання та протидії легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, розглядається за участю нотаріуса та (або) представника. Повноваження представника нотаріуса засвідчуються довіреністю, оригінал або засвідчена копія якої долучається до матеріалів справи.

Мін'юст (управління юстиції) повідомляє нотаріуса про дату та час розгляду справи про порушення вимог законодавства у сфері фінансового моніторингу не пізніше ніж за 15 календарних днів до дати її розгляду. Повідомлення про розгляд справи про порушення вимог законодавства у сфері фінансового моніторингу надсилається нотаріусу рекомендованим листом з повідомленням про вручення або доставляється нарочним з відміткою про отримання на копії повідомлення.

Підставою для перенесення розгляду справи на іншу дату є надходження до Мін'юсту письмового повідомлення про відсутність у нотаріуса можливості бути присутнім під час розгляду справи з поважних причин (хвороби, відрадження тощо) та клопотання про перенесення розгляду справи на іншу дату. До повідомлення додається відповідний документ. Таке повідомлення повинно надійти до Мін'юсту (управління юстиції) не пізніше ніж за 5 календарних днів до початку розгляду відповідної справи. За наявності обставин, Комісія Мін'юсту (управління юстиції) переносить розгляд справи, про що повідомляє нотаріуса. При цьому перебіг строків провадження у справі про порушення вимог законодавства у сфері фінансового моніторингу призупиняється до дати наступного розгляду справи за участю нотаріуса чи його керівника та (або) представника.

Нез'явлення нотаріуса та (або) представника нотаріуса, якщо про дату розгляду справи вони були повідомлені у встановленому порядку (що підтверджується відповідним документом про вручення повідомлення), не може бути підставою для відкладення розгляду справи.

Санкції до нотаріусів застосовуються Мін'юстом/управлінням юстиції протягом шести місяців з дня виявлення порушення, але не пізніше ніж через три роки з дня його вчинення.

Рішення про застосування санкцій за вчинене порушення приймається Комісією Мін'юсту (управління юстиції).

За результатами розгляду матеріалів справи про порушення вимог законодавства, що регулює діяльність у сфері фінансового моніторингу, Комісія Мін'юсту (управління юстиції) у строк до двох місяців після порушення провадження у справі приймає рішення про застосування санкцій до нотаріуса або про закриття провадження у справі, яке оформлюється відповідною постановою.

Підставами закриття провадження у справі є: установлення Комісією Мін'юсту (управління юстиції) під час розгляду справи факту відсутності порушень суб'єктом (нотаріусом) вимог законодавства у сфері фінансового моніторингу; неприйняття Комісією Мін'юсту (управління юстиції) рішення за результатами розгляду матеріалів справи про невиконання (неналежне виконання) вимог законодавства у сфері фінансового моніторингу протягом строку, встановленого пунктом 18 вказаного Порядку.

Штрафні санкції за невиконання (неналежне виконання) нотаріусом вимог законодавства у сфері фінансового моніторингу застосовуються у таких випадках та розмірах:

1) за порушення вимог щодо ідентифікації, верифікації, вивчення клієнтів (осіб) у випадках, передбачених законодавством, – у розмірі до 500 неоподатковуваних мінімумів доходів громадян (для суб'єктів, які не є юридичними особами, – у розмірі до 100 неоподатковуваних мінімумів доходів громадян);

2) за невиявлення, несвоєчасне виявлення та порушення порядку реєстрації фінансових операцій, що за законодавством підлягають фінансовому моніторингу, – у розмірі до 800 неоподатковуваних мінімумів доходів громадян (для суб'єктів, які не є юридичними особами, – у розмірі до 100 неоподатковуваних мінімумів доходів громадян);

3) за неподання, несвоєчасне подання, порушення порядку подання або подання спеціально уповноваженому органу недостовірної інформації у випадках, передбачених законо-

давством, – у розмірі до 2000 неоподатковуваних мінімумів доходів громадян (для суб'єктів, які не є юридичними особами, – у розмірі до 200 неоподатковуваних мінімумів доходів громадян);

4) за порушення порядку зупинення фінансової (фінансових) операції (операцій) – у розмірі до 2000 неоподатковуваних мінімумів доходів громадян (для суб'єктів, які не є юридичними особами, – у розмірі до 200 неоподатковуваних мінімумів доходів громадян);

5) за неподання, подання не в повному обсязі, подання недостовірної інформації (документів), подання копій документів, у яких неможливо прочитати всі написані в них відомості, на запит Мін'юсту (управління юстиції), необхідних для виконання ним функцій з державного регулювання і нагляду відповідно до вказаного Закону, або втрату документів (зокрема інформації про рахунки або активи) – у розмірі до 2000 неоподатковуваних мінімумів доходів громадян (для суб'єктів, які не є юридичними особами, – у розмірі до 200 неоподатковуваних мінімумів доходів громадян);

6) за порушення обов'язків, установлених законодавством у сфері фінансового моніторингу та не зазначених в абзацах другому – шостому цього пункту, – у розмірі до 300 неоподатковуваних мінімумів доходів громадян (для суб'єктів, які не є юридичними особами, – у розмірі до 100 неоподатковуваних мінімумів доходів громадян).

При визначенні розміру штрафу враховуються обставини вчинення порушення та його наслідки. У разі виявлення двох і більше будь-яких повторних порушень, вчинених суб'єктом, до нього додатково може бути застосовано санкцію у вигляді анулювання спеціального дозволу на право провадження певного виду діяльності.

Повторне (протягом року) порушення суб'єктами фінансового моніторингу – юридичними особами або громадянами, які є суб'єктами підприємницької діяльності, вимог Закону та (або) нормативно-правових актів, що регулюють діяльність у сфері запобігання та протидії легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, фінансуванню тероризму та фінансуванню розповсюдження зброї масового знищення, тягне за собою накладення штрафу в розмірі

до 3000 неоподатковуваних мінімумів доходів громадян (для громадян, які є суб'єктами підприємницької діяльності, – у розмірі до 400 неоподатковуваних мінімумів доходів громадян).

У разі вчинення нотаріусом двох або більше порушень (зокрема повторних порушень) вимог законодавства, що регулює діяльність у зазначеній сфері, штрафні санкції накладаються в межах більшого розміру штрафу, встановленого за вид порушення з числа вчинених.

Постанова про застосування штрафних санкцій набирає чинності з дати її прийняття.

Постанова про застосування штрафних санкцій або про закриття провадження у справі вручається нотаріусу (його уповноваженому представнику) або надсилається за місцезнаходженням нотаріуса рекомендованим листом з повідомленням про вручення не пізніше десяти робочих днів з дня її винесення.

Постанова про застосування штрафних санкцій підлягає виконанню нотаріусом протягом п'ятнадцяти робочих днів з дня її отримання, про що письмово повідомляється відповідно Мін'юст (управління юстиції).

Після перерахування суми штрафу нотаріус надсилає відповідно Мін'юсту (управлінню юстиції) копію квитанції або іншого платіжного документа про сплату штрафу. Зазначена копія документа підшивається до справи.

У разі невиконання нотаріусом постанови про застосування штрафних санкцій у встановлений строк постанова передається Мін'юстом (управлінням юстиції) до органів державної виконавчої служби для примусового виконання.

Оскарження постанови про застосування штрафних санкцій здійснюється в судовому порядку виключно з метою встановлення законності прийняття зазначеної постанови та не зупиняє виконання нотаріусом застосованої санкції.

Наказом Міністерства юстиції України від 29 вересня 2010 р. №2336/5 було затверджено Інструкцію з оформлення матеріалів про адміністративні правопорушення.

12 березня 2016 р. Наказом Міністерства юстиції України № 672/5 затверджено нову Інструкцію з оформлення матеріалів про адміністративні правопорушення, яка регулює по-

рядок складання уповноваженими на те відповідними посадовими особами та подання органам, уповноваженим розглядати справи про адміністративні правопорушення, протоколів та матеріалів про адміністративні правопорушення, передбачені статтями 166-9 та 188-34 Кодексу України про адміністративні правопорушення (далі – КУпАП).

Протоколи про адміністративні правопорушення, передбачені статтями 166-9 та 188-34 КУпАП, складаються уповноваженими на те посадовими особами Мін'юсту, управлінь юстиції, якщо ці порушення за своїм характером не тягнуть за собою, відповідно до закону, кримінальної відповідальності.

Протокол підписується уповноваженою посадовою особою та особою, щодо якої складається протокол про адміністративне правопорушення, а також може підписуватись свідками та потерпілими у випадку їх наявності.

У разі відмови особи, щодо якої складається протокол про адміністративне правопорушення, від підписання протоколу уповноважена посадова особа робить про це відповідний запис. Особа, щодо якої складається протокол про адміністративне правопорушення, має право викласти мотиви своєї відмови від його підписання.

До протоколу долучаються копії (фотокопії) документів, що підтверджують факт вчинення адміністративного правопорушення.

Складений протокол та інші матеріали, що підтверджують факт вчинення адміністративного правопорушення, формуються у справу. Справа про адміністративне правопорушення разом зі супровідним листом Мін'юсту (управлінню юстиції) направляється до районного (міського, районного у місті, міськрайонного) суду за місцем вчинення адміністративного правопорушення.

Протокол про адміністративне правопорушення складається у двох примірниках, один з яких під розписку вручається особі, щодо якої він був складений.

Справи про адміністративні правопорушення, передбачені статтею 166-9, частиною 6 статті 166-11 та статтею 188-34 КУпАП, розглядаються суддями місцевих судів, відповідно до статті 221 КУпАП.

Оформлення матеріалів про адміністративне правопорушення забезпечує уповноважена посадова особа, яка склала протокол. Протокол не пізніше наступного дня після його складання реєструється уповноваженою посадовою особою у Журналі реєстрації протоколів про адміністративні правопорушення, сторінки якого повинні бути прошнуровані та пронумеровані, а також скріплені печаткою Мініюсту, управління юстиції.

Облік протоколів проводиться в межах кожного календарного року окремо та має серію і номер. Облік видачі бланків протоколів ведеться в Журналі видачі бланків протоколів про адміністративні правопорушення.

Доцільно зауважити, що, відповідно до статті 8 Закону України «Про нотаріат», подання нотаріусом в установленому порядку та у випадках, передбачених Законом України «Про запобігання та протидію легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, фінансуванню тероризму та фінансуванню розповсюдження зброї масового знищення», інформації центральному органу виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері запобігання та протидії легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, фінансуванню тероризму та фінансуванню розповсюдження зброї масового знищення, не є порушенням нотаріальної таємниці.

Законодавцем наголошено на тому, що нотаріус не несе дисциплінарної, адміністративної, цивільно-правової та кримінальної відповідальності за подання центральному органу виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері запобігання та протидії легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, фінансуванню тероризму та фінансуванню розповсюдження зброї масового знищення, інформації про фінансову операцію, навіть якщо такими діями завдано шкоди юридичним або фізичним особам, та за інші дії, якщо він діяв у межах виконання Закону України «Про запобігання та протидію легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, фінансуванню тероризму та фінансуванню розповсюдження зброї масового знищення».

5.4. Поняття державної реєстрації прав на нерухоме майно та їх обтяжень

Розвиток ринку нерухомості зі стрімким зростанням відносин у сфері укладання договорів, переходу права власності, виникнення в особи суб'єктивних прав обумовлює потребу державної реєстрації права власності на нерухоме майно.

На переваги державної реєстрації права власності на нерухоме майно вказує І. В. Спасібо-Фатеева:

а) відомості державного реєстру будуть відповідати правам дійсних власників нерухомості;

б) норма про момент виникнення права власності стає імперативною, що не дозволяє змінити її за волею сторін в договорі;

в) є всі передумови для створення єдиного органу, що здійснюватиме державну реєстрацію прав на нерухомість і надаватиме нотаріусам доступ до державного реєстру для внесення до нього відомостей про посвідчений договір;

г) з урахуванням попереднього пункту будуть можливі договори зі складними речами, такими як садиба¹⁶⁷.

Відносини, пов'язані з державною реєстрацією речових прав на нерухоме майно, спочатку регулювалися нормами статей Закону України «Про державну реєстрацію речових прав на нерухоме майно та їх обтяжень» від 01 липня 2004 р. № 1952-IV. Однак дія Закону не поширюється на державну реєстрацію прав на повітряні і морські судна, судна внутрішнього плавання, космічні та інші об'єкти цивільних прав, на які поширюється правовий режим нерухомої речі.

Розробляючи та приймаючи Закон «Про державну реєстрацію речових прав на нерухоме майно та їх обтяжень», Верховна Рада України намагалася втілити прогресивну думку та долучити позитивний досвід зарубіжних країн зі створення систем реєстрації прав власності на нерухоме майно. Кожна країна формує власну систему управління нерухомістю, яка

---

¹⁶⁷ Спасібо-Фатеева И. В. Регистрация, ее значение и последствия (обзорный анализ украинского законодательства) // Проблемы регистрации прав, фиксации и удостоверения юридических фактов гражданского права: сб. М.: Статут, 2013. С. 151.

відповідає ступеню її економічного розвитку, суспільним потребам, історичним традиціям, ставленню до власності тощо. Більшість країн світу, маючи розгалужену і розрізнену систему реєстрації прав на нерухоме майно, вже стоять перед об'єднанням елементів цієї системи з метою спрощення механізму реєстрації прав на нерухоме майно, виходячи з принципу так званого єдиного вікна¹⁶⁸.

Переважає більшість країн надає перевагу титульній системі реєстрації, коли предметом реєстрації є саме право, а також його обмеження та обтяження. Ця система базується на принципі «без реєстрації немає права». Актова система (реєстрація правочинів) характерна радше для країн із англо-американською системою права. Стрижневим принципом, який тут діє, є принцип «без реєстрації немає правочину»¹⁶⁹.

Свою чергою, П. Н. Никонов та Н. Н. Журавський виділяють три основні системи реєстрації нерухомого майна:

- 1) актова (американська) система реєстрації прав, працює без єдиного державного кадастру;
- 2) титульна система реєстрації прав, об'єднана з кадастром;
- 3) титульна система реєстрації, відокремлена від кадастру.

Зокрема, автори зазначають, що розвинуті країни Європи використовують два варіанти, хоча віднедавна можна помітити тенденцію до об'єднання кадастру та реєстраційних систем під егідою кадастру (таку реформу здійснили Італія та Румунія, здійснюють Норвегія та Ісландія)¹⁷⁰.

Відповідно до п. 3 Прикінцевих та перехідних положень до Закону України «Про державну реєстрацію речових прав на нерухоме майно та їх обтяжень» в редакції Закону № 1878-VI

---

¹⁶⁸ Завальна І. І., Косенко О. І. Державна реєстрація прав власності на нерухоме майно: проблеми та перспективи розвитку. URL: <http://www.minjust.gov.ua/0/3668>

¹⁶⁹ Майданик Р. А. Цивільне право: Загальна частина. Т. 1: Вступ у цивільне право. К.: Алерта, 2012. С. 260.

¹⁷⁰ Ковалишин О. Ф., Малахова О. О. Аналіз нових підходів до функціонування реєстраційної системи в Україні. *Вісник Сумського державного університету. Серія економічна*. 2011. № 4. С. 59.

від 11 лютого 2010 р. «Про внесення змін до Закону України «Про державну реєстрацію речових прав на нерухоме майно та їх обмежень» та інших законодавчих актів України» (далі – Закон), встановлено, що до 1 січня 2012 р. державна реєстрація:

- права власності та права користування (сервітут) на об'єкти нерухомого майна, розташовані на земельних ділянках; права користування (найму, оренди) будівлею або іншими капітальними спорудами, їх окремими частинами; права власності на об'єкти незавершеного будівництва, а також облік безхазяйного нерухомого майна, довірче управління нерухомим майном проводиться реєстраторами бюро технічної інвентаризації, створеними до набрання чинності вказаним Законом та підключеними до Реєстру прав власності на нерухоме майно;

- права власності, права користування (сервітут) земельними ділянками, права постійного користування земельними ділянками, договорів оренди земельних ділянок; права користування земельною ділянкою для сільськогосподарських потреб (емфітевзис); права забудови земельної ділянки (суперфіцій) проводиться територіальними органами земельних ресурсів;

- правочинів, іпотек, відомостей про обтяження нерухомого майна проводиться нотаріусами, реєстраторами юридичної особи, яка належить до сфери управління Міністерства юстиції України.

Зауважуємо, що державна реєстрація прав на нерухоме майно в порядку, визначеному Законом України «Про державну реєстрацію речових прав на нерухоме майно та їх обтяжень» в редакції Закону № 1878-V від 11 лютого 2010 р. здійснюється лише з 1 січня 2012 року.

Вказаний Закон регулює відносини, пов'язані з державною реєстрацією прав на нерухоме майно та їх обтяжень, однак дія його не поширюється на державну реєстрацію прав на повітряні і морські судна, судна внутрішнього плавання, космічні та інші об'єкти цивільних прав, на які поширюється правовий режим нерухомої речі. Водночас державна реєстрація прав на об'єкт незавершеного будівництва та їх обтяжень у випадках, установлених законом, проводиться у порядку, визначеному вказаним Законом, з урахуванням особливостей правового статусу такого об'єкта.

У ст. 2 Закону наведено визначення поняття державної реєстрації речових прав на нерухоме майно як офіційне визнання та підтвердження державою фактів виникнення, переходу або припинення прав на нерухоме майно, обтяження таких прав шляхом внесення відповідного запису до Державного реєстру речових прав на нерухоме майно.

Наголошуємо, що, згідно з вимогами ст. 3 Закону, державна реєстрація прав є обов'язковою. Інформація про права на нерухоме майно та їх обтяження підлягає внесенню до Державного реєстру прав, а держава гарантує достовірність зареєстрованих прав на нерухоме майно.

Права на нерухоме майно, які підлягають державній реєстрації за Законом, виникають з моменту такої реєстрації.

Права на нерухоме майно, що виникли до 1 січня 2012 р., визнаються дійсними у разі відсутності їх державної реєстрації, передбаченої Законом, за умови, якщо реєстрація прав була проведена відповідно до законодавства, що діяло на момент їх виникнення, або якщо на момент виникнення прав діяло законодавство, що не передбачало обов'язкової реєстрації таких прав.

Із 1 січня 2013 р. набрали чинності зміни до Закону України «Про державну реєстрацію речових прав на нерухоме майно та їх обтяжень»¹⁷¹, які полягають у тому, що державним реєстратором є нотаріус як спеціальний суб'єкт, на котрого покладені функції державного реєстратора речових прав на нерухоме майно та їх обтяжень, та збільшено розмір страхової суми, яку нотаріус повинен внести до початку зайняття приватною нотаріальною діяльністю, до однієї тисячі мінімальних заробітних плат.

Постановою Кабінету Міністрів України від 22 червня 2011 р. № 703 відповідно до ст. 15 Закону України «Про державну реєстрацію речових прав на нерухоме майно та їх обтяжень» затверджено Порядок державної реєстрації прав на нерухоме майно та їх обтяжень та Порядок надання витягів з Державного реєстру речових прав на нерухоме майно.

¹⁷¹ Про внесення змін до Закону України «Про державну реєстрацію речових прав на нерухоме майно та їх обмежень» та інших законодавчих актів України: Закон України від 11.02.2010 р. № 1878-VI. *Офіційний вісник України*. 2010. № 19. Ст. 823.

Постанова Кабінету Міністрів України від 17 жовтня 2013 р. № 868 «Про затвердження Порядку державної реєстрації прав на нерухоме майно та їх обтяжень і Порядку надання інформації з Державного реєстру речових прав на нерухоме майно»¹⁷² не лише затвердила новий Порядок, але й скасувала Постанову Кабінету Міністрів України від 22 червня 2011 р. № 703.

Законом України від 4 липня 2012 р. № 5037-VI «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо вдосконалення та спрощення процедури державної реєстрації земельних ділянок та речових прав на нерухоме майно»¹⁷³ внесено зміни до ст. 28 Закону України «Про нотаріат», яка регулює порядок страхування цивільно-правової відповідальності приватного нотаріуса. Було встановлено мінімальний розмір страхової суми в розмірі тисяча мінімальних розмірів заробітної плати.

Також Закон України «Про нотаріат» доповнено статтею 46-1, якою передбачено повноваження нотаріусів у сфері державної реєстрації речових прав на нерухоме майно та їх обтяжень.

Користування Державним реєстром речових прав на нерухоме майно здійснюється безпосередньо нотаріусом, який учиняє відповідну нотаріальну дію. Нотаріус, яким учинено нотаріальну дію з нерухомим майном, проводить державну реєстрацію прав, набутих виключно у результаті вчинення такої дії.

Нотаріус як спеціальний суб'єкт, на якого з 1 січня 2013 року покладалися функції державного реєстратора прав на нерухоме майно, мав печатку такого реєстратора та здійснював повноваження відповідно до Закону України «Про державну реєстрацію речових прав на нерухоме майно

---

¹⁷² Про затвердження Порядку державної реєстрації прав на нерухоме майно та їх обтяжень і Порядку надання інформації з Державного реєстру речових прав на нерухоме майно: Постанова Кабінету Міністрів України від 17.10.2013 р. № 868. *Офіційний вісник України*. 2013. № 96. Ст. 3549.

¹⁷³ Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо вдосконалення та спрощення процедури державної реєстрації земельних ділянок та речових прав на нерухоме майно: Закон України від 04.07.2012 р. № 5037-VI. *Відомості Верховної Ради України*. 2013. № 23. Ст. 224.

та їх обтяжень». Нотаріус забезпечував державну реєстрацію речових прав на нерухоме майно та їх обтяжень за нотаріально посвідченими ним правочинами.

Погоджуємося з думкою О. С. Коровайко, що з 2013 року ми маємо систему реєстрації нерухомого майна в Україні, яка наближена до титульної, але не передбачає основного елемента, що його мають розвинуті країни із такою ж титульною системою, як і в Україні, а саме: гарантій для добросовісного власника про захист його прав на нерухоме майно, а також відповідальності держави за порушення таких прав на нерухоме майно, що закріплюються у державному реєстрі¹⁷⁴.

Якщо порівняти законодавство, скажімо, Німеччини, то між укладанням речового договору і внесенням запису до державного реєстру виникає право очікування¹⁷⁵. Як підкреслює М. Б. Жужжалов¹⁷⁶, у романських правових системах заява подається будь-якою стороною угоди незалежно від іншої. Пояснюється це тим, що реєстр прав та договорів виконує принципово іншу функцію: крім реєстрації прав, має місце забезпечення публічності (гласності) договорів, що є елементом фактичного складу, з яким пов'язують виникнення не лише речового права, а й фіксації переваг перед іншими покупцями¹⁷⁷.

Нотаріуси, відповідно до Закону «Про державну реєстрацію речових прав на нерухоме майно та їх обтяжень» в редакції Закону від 26 листопада 2015 р. № 834-VIII «Про внесення змін до Закону України «Про державну реєстрацію речових прав на нерухоме майно та їх обтяжень» та деяких інших законодавчих актів України щодо децентралізації повноважень

---

¹⁷⁴ Коровайко О. С. Порівняння актової та титульної систем реєстрації нерухомого майна. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2017. № 6. С. 205–207.

¹⁷⁵ Емелькина И. А. Право ожидания и право приобретения чужой недвижимой вещи как вещные права // *Вещные права: постановка проблемы и ее решение*. М., 2011. С. 232–253.

¹⁷⁶ Жужжалов М. Б. Требование о государственной регистрации перехода права собственности // *Проблемы регистрации прав, фиксации и удостоверения юридических фактов гражданского права*. М.: Статут, 2013. С. 62.

¹⁷⁷ Дякович М. М., Юркевич Ю. М. Питання реалізації порядку державної реєстрації прав на нерухоме майно та їх обтяжень: правові аспекти та проблемні питання. *Бюлетень Міністерства юстиції України*. 2012. № 4. С. 77. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/bmju_2012_4_12

з державної реєстрації речових прав на нерухоме майно та їх обтяжень»¹⁷⁸, з 13 грудня 2015 року наділені повноваженнями державних реєстраторів прав на нерухоме майно та здійснюють державну реєстрацію речових прав на нерухоме майно та їх обтяжень як при вчиненні нотаріальної дії, так і без вчинення нотаріальної дії.

Зауважимо, що, згідно зі Законом України від 20 жовтня 2014 р. № 1709-VII «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо деяких питань спадкування»¹⁷⁹, з 1 січня 2016 р. внесено зміни до Закону України «Про державну реєстрацію речових прав на нерухоме майно та їх обтяжень», за якими до системи органів державної реєстрації прав включено органи місцевого самоврядування сільських населених пунктів.

Посадова особа органу місцевого самоврядування сільського населеного пункту як спеціальний суб'єкт здійснює функції державного реєстратора щодо реєстрації прав спадкоємців першої та другої черги за законом (і у разі спадкування ними за законом, і у разі спадкування ними за заповітом) і за правом представлення на успадковане ними нерухоме майно, а також щодо реєстрації прав власності на частку в спільному майні подружжя у разі смерті одного із подружжя.

Постановою Кабінету Міністрів України від 25 грудня 2015 року № 1127 «Про державну реєстрацію речових прав на нерухоме майно та їх обтяжень»¹⁸⁰ затверджено нові: Порядок державної реєстрації прав на нерухоме майно та їх обтяжень; Порядок надання інформації з Державного реєстру речових прав на нерухоме майно та Порядок доступу до Державного реєстру речових прав на нерухоме майно.

---

¹⁷⁸ Про внесення змін до Закону України «Про державну реєстрацію речових прав на нерухоме майно та їх обтяжень» та деяких інших законодавчих актів України щодо децентралізації повноважень з державної реєстрації речових прав на нерухоме майно та їх обтяжень»: Закон України від 26.11.2015 р. № 834-VIII. *Голос України*. 2015. № 235.

¹⁷⁹ Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо деяких питань спадкування: Закон України від 20 жовтня 2014 р. № 1709-VII. *Відомості Верховної Ради України*. 2015. № 1. Ст. 2.

¹⁸⁰ Про державну реєстрацію речових прав на нерухоме майно та їх обтяжень: Постанова Кабінету Міністрів України від 25.12.2015 р. № 1127. *Офіційний вісник України*. 2016. № 2. Ст. 108.

На травень 2018 року Закон України «Про державну реєстрацію речових прав на нерухоме майно та їх обтяжень» (далі – Закон) діє в редакції Закону від 26 листопада 2015 р. № 834-VIII «Про внесення змін до Закону України «Про державну реєстрацію речових прав на нерухоме майно та їх обтяжень» та деяких інших законодавчих актів України щодо децентралізації повноважень з державної реєстрації речових прав на нерухоме майно та їх обтяжень» з наступними змінами.

Закон регулює відносини, пов'язані з державною реєстрацією прав на нерухоме майно та їх обтяжень, яке знаходиться на території України. Однак дія його не поширюється на державну реєстрацію прав на повітряні і морські судна, судна внутрішнього плавання, космічні та інші об'єкти цивільних прав, на які поширюється правовий режим нерухомої речі.

Відповідно до ст. 1 вказаного Закону, його норми поширюються як на відносини, що виникають у сфері державної реєстрації речових прав на нерухоме майно, розташоване на території України, так і щодо обтяжень речових прав.

Законодавче визначення поняття державної реєстрації речових прав наведено у ст. 2 Закону як офіційне визнання та підтвердження державою фактів набуття, зміни або припинення речових прав на нерухоме майно, обтяжень таких прав шляхом внесення відповідних відомостей до Державного реєстру речових прав на нерухоме майно.

Наголошуємо, що, згідно з вимогами ст. 3 Закону, державна реєстрація прав є обов'язковою. Інформація про права на нерухоме майно та їх обтяження підлягає внесенню до Державного реєстру прав, а держава гарантує достовірність зареєстрованих прав на нерухоме майно. Права на нерухоме майно, які підлягають державній реєстрації відповідно до Закону, виникають з моменту такої реєстрації. У частині п'ятій передбачено, що державна реєстрація права власності та інших речових прав проводиться незалежно від місцезнаходження нерухомого майна в межах Автономної Республіки Крим, області, міст Києва та Севастополя. Тимчасом на підставі рішення Міністерства юстиції України державна реєстрація права власності та інших речових прав може проводитися в межах декількох адміністративно-територіальних одиниць, визначених в абзаці першому цієї частини.

Доречно звернути увагу на те, що державна реєстрація обтяжень речових прав проводиться незалежно від місцезнаходження нерухомого майна.

Права на нерухоме майно, що виникли до 1 січня 2013 р., визнаються дійсними у разі відсутності їх державної реєстрації, передбаченої Законом, за умови, якщо реєстрація прав була проведена відповідно до законодавства, що діяло на момент їх виникнення, або якщо на момент виникнення прав діяло законодавство, що не передбачало обов'язкової реєстрації таких прав.

Законодавець у ст. 4 Закону України «Про державну реєстрацію речових прав на нерухоме майно та їх обтяжень» встановлює перелік прав, які підлягають державній реєстрації, зокрема:

- 1) право власності;
- 2) речові права, похідні від права власності:
  - право користування (сервітут);
  - право користування земельною ділянкою для сільськогосподарських потреб (емфітевзис);
  - право забудови земельної ділянки (суперфіцій);
  - право господарського відання;
  - право оперативного управління;
  - право постійного користування та право оренди (суборенди) земельної ділянки;
  - право користування (найму, оренди) будівлею або іншою капітальною спорудою (їх окремою частиною), що виникає на підставі договору найму (оренди) будівлі або іншої капітальної споруди (їх окремої частини), укладеного на строк не менш як три роки;
  - іпотека;
  - право довірчої власності;
  - інші речові права відповідно до закону;
- 3) право власності на об'єкт незавершеного будівництва;
- 4) заборона відчуження та арешт нерухомого майна, податкова застава, предметом якої є нерухоме майно, та інші обтяження¹⁸¹.

¹⁸¹ Про внесення змін до Закону України «Про державну реєстрацію речових прав на нерухоме майно та їх обтяжень» та деяких інших законодавчих актів України щодо децентралізації повноважень з державної реєстрації речових прав на нерухоме майно та їх обтяжень»: Закон України від 26 листопада 2015 р. № 834-VIII. *Голос України*. 2015. № 235.

Перелік об'єктів нерухомого майна, щодо якого проводиться державна реєстрація прав, встановлено у ст. 5 Закону.

Зокрема, у Державному реєстрі прав обов'язковій реєстрації підлягають речові права та їх обтяження на земельні ділянки, а також на об'єкти нерухомого майна, розташовані на земельній ділянці, переміщення яких неможливе без їх знецінення та зміни призначення, а саме: підприємства як єдині майнові комплекси, житлові будинки, будівлі, споруди, а також їх окремі частини, квартири, житлові та нежитлові приміщення.

У випадку, якщо законодавством України передбачено прийняття в експлуатацію нерухомого майна, то державна реєстрація прав на таке майно проводиться лише після прийняття його в експлуатацію в установленому законодавством порядку, крім випадків, передбачених ст. 31 Закону.

Звертаємо увагу на те, що право власності на підприємство як єдиний майновий комплекс, житловий будинок, будівлю, споруду, а також їх окремі частини може бути зареєстровано незалежно від того, чи зареєстровано право власності чи інше речове право на земельну ділянку, на якій вони розташовані. А право власності на квартиру, житлове та нежитлове приміщення може бути зареєстровано незалежно від того, чи зареєстровано право власності на житловий будинок, будівлю, споруду, а також їх окремі частини, в яких вони розташовані.

Відповідно до ч. 4 ст. 5 Закону, не підлягають державній реєстрації речові права та їх обтяження на корисні копалини, рослини, а також на малі архітектурні форми, тимчасові, некапітальні споруди, розташовані на земельній ділянці, переміщення яких можливе без їх знецінення та зміни призначення, а також окремо на споруди, що є приналежністю головної речі, або складовою частиною речі, зокрема на магістральні та промислові трубопроводи (у тому числі газорозподільні мережі), автомобільні дороги, електричні мережі, магістральні теплові мережі, мережі зв'язку, залізничні колії.

Державний реєстр речових прав на нерухоме майно (далі – Державний реєстр прав) – єдина державна інформаційна система, що містить відомості про права на нерухоме майно, їх обтяження, а також про об'єкти та суб'єктів цих прав.

Державна реєстрація прав є публічною та проводиться органом державної реєстрації прав, який зобов'язаний надавати інформацію про зареєстровані права та їх обтяження в поряд-

ку, встановленому вищевказаним Законом згідно з черговістю надходження заяв.

Зауважуємо, що, відповідно до ч. 5 ст. 3 Закону, державна реєстрація прав у результаті вчинення нотаріальної дії з нерухомим майном, об'єктом незавершеного будівництва проводиться нотаріусом, яким вчинено таку дію. Будь-які правочини щодо нерухомого майна (відчуження, управління, іпотека тощо) вчиняються, якщо право власності чи інше речове право на таке майно зареєстроване згідно з вимогами Закону, крім випадків, встановлених вказаним Законом: права на нерухоме майно та їх обтяження, що виникли до набрання чинності цим Законом, та у випадку державної реєстрації речових прав на земельні ділянки державної та комунальної власності.

Державна реєстрація права власності та інших речових прав проводиться за місцем розташування об'єкта нерухомого майна в межах території, на якій діє відповідний орган державної реєстрації прав, крім випадків: якщо державна реєстрація прав власності, реєстрація яких проведена відповідно до законодавства, що діяло на момент їх виникнення, під час вчинення нотаріальної дії з нерухомим майном, об'єктом незавершеного будівництва проводиться нотаріусом, яким вчиняється така дія; а також коли державна реєстрація прав у результаті вчинення нотаріальної дії з нерухомим майном, об'єктом незавершеного будівництва проводиться нотаріусом, яким вчинено таку дію.

Констатуємо, що державна реєстрація обтяжень речових прав проводиться незалежно від місця розташування об'єкта нерухомого майна. Обов'язковій державній реєстрації підлягають речові права та обтяження на нерухоме майно, розміщене на території України, що належить фізичним та юридичним особам, державі в особі органів, уповноважених управляти державним майном, іноземцям та особам без громадянства, іноземним юридичним особам, міжнародним організаціям, іноземним державам, а також територіальним громадам в особі органів місцевого самоврядування, а саме:

- 1) право власності на нерухоме майно;
- 2) право володіння; право користування (сервітут); право користування земельною ділянкою для сільськогосподарських потреб (емфітевзис); право забудови земельної ділянки (суперфіцій); право господарського відання; право

оперативного управління; право постійного користування та право оренди земельної ділянки; право користування (найму, оренди) будівлею або іншими капітальними спорудами, їх окремими частинами; іпотека; довірче управління майном;

3) інші речові права відповідно до закону;

4) податкова застава, предметом якої є нерухоме майно, та інші обтяження.

Зауважуємо, що речові права на нерухоме майно: право володіння; право користування (сервітут); право користування земельною ділянкою для сільськогосподарських потреб (емфітевзис); право забудови земельної ділянки (суперфіцій); право господарського відання; право оперативного управління; право постійного користування та право оренди земельної ділянки; право користування (найму, оренди) будівлею або іншими капітальними спорудами, їх окремими частинами; іпотека; довірче управління майном та інші речові права – відповідно до закону, є похідними і реєструються після державної реєстрації права власності на таке майно, крім випадків, передбачених ст. 41 вказаного Закону.

При цьому право власності на підприємство як єдиний майновий комплекс, житловий будинок, будівлю, споруду (їх окремі частини) може бути зареєстровано незалежно від того, чи зареєстровано право власності на земельну ділянку, на якій вони розташовані.

До речі, право власності на квартиру, житлове та нежитлове приміщення може бути зареєстровано незалежно від того, чи зареєстровано право власності на житловий будинок, будівлю, споруду (їх окремі частини), в яких вони розташовані.

Законодавцем у ст. 41 звернуто увагу на особливості державної реєстрації речових прав на земельні ділянки державної та комунальної власності.

5.5. Органи державної реєстрації прав на нерухоме майно та їх обтяжень

Відповідно до ч. 1 ст. 6 Закону України «Про державну реєстрацію речових прав на нерухоме майно та їх обтяжень», систему органів державної реєстрації прав утворюють три групи суб'єктів.

До першої групи належать Міністерство юстиції України та його територіальні органи.

Другу групу становлять суб'єкти державної реєстрації прав, до яких відносяться: виконавчі органи сільських, селищних та міських рад, Київська, Севастопольська міські, районні, районні у містах Києві та Севастополі державні адміністрації, а також акредитовані суб'єкти.

При цьому виконавчі органи сільських, селищних та міських рад (крім міст обласного та/або республіканського Автономної Республіки Крим значення) набувають повноважень у сфері державної реєстрації прав відповідно до Закону та у разі прийняття відповідною радою такого рішення.

Акредитованим суб'єктом може бути юридична особа публічного права, у трудових відносинах з якою перебуває не менш ніж три державні реєстратори та яка до початку здійснення повноважень у сфері державної реєстрації прав уклала: договір страхування цивільно-правової відповідальності з мінімальним розміром страхової суми у тисячу прожиткових мінімумів для працездатних осіб, встановлених станом на 1 січня календарного року; договір з іншим суб'єктом державної реєстрації прав та/або нотаріусом (у разі якщо акредитований суб'єкт здійснює повноваження виключно в частині забезпечення прийняття та видачі документів у сфері державної реєстрації прав).

Акредитація суб'єктів та моніторинг відповідності таких суб'єктів вимогам акредитації здійснюються Міністерством юстиції України.

До третьої групи суб'єктів реєстрації прав на нерухоме майно та їх обтяжень належать державні реєстратори прав на нерухоме майно. Також до цієї групи входять нотаріуси, які здійснюють державну реєстрацію речових прав.

Відповідно до ч. 1 ст. 9 Закону, до повноважень суб'єктів державної реєстрації прав відносять:

1) забезпечення: проведення державної реєстрації прав; ведення Державного реєстру прав; взяття на облік безхазяйного нерухомого майна; формування та зберігання реєстраційних справ. Водночас зберігання реєстраційних справ у паперовій формі здійснюється виключно виконавчими органами міських рад міст обласного та/або республіканського

Автономної Республіки Крим значення, Київською, Севастопольською міськими, районними, районними у містах Києві та Севастополі державними адміністраціями за місцезнаходженням відповідного майна;

2) здійснення інших повноважень, передбачених вказаним Законом та іншими нормативно-правовими актами.

Законодавець наголошує на тому, що акредитовані суб'єкти можуть здійснювати визначені у ч. 1 ст. 9 Закону повноваження в повному обсязі або здійснювати їх виключно в частині забезпечення прийняття та видачі документів у сфері державної реєстрації речових прав на нерухоме майно та їх обтяжень на підставі договору зі суб'єктом державної реєстрації прав та/або нотаріусом.

Аналізуючи норми статті 10 Закону України «Про державну реєстрацію речових прав на нерухоме майно та їх обтяжень», яка має назву «Державний реєстратор», доходимо висновку, що законодавець реєстраторів поділяє на три окремі групи.

Перша група реєстраторів – це особа-громадянин України, який має вищу освіту за спеціальністю «правознавство», відповідає кваліфікаційним вимогам, встановленим Міністерством юстиції України, та перебуває у трудових відносинах зі суб'єктом державної реєстрації прав.

До другої групи реєстраторів належать нотаріуси (як державні, так і приватні).

Третю групу складають: державний виконавець, приватний виконавець – у разі державної реєстрації обтяжень, накладених під час примусового виконання рішень відповідно до закону, а також у разі державної реєстрації припинення іпотеки у зв'язку з придбанням (передачею) за результатом прилюдних торгів (аукціонів) нерухомого майна, що є предметом іпотеки.

У частині другій вказаної статті встановлено обмеження щодо виконання державним реєстратором своїх обов'язків. Зокрема, державний реєстратор не має права приймати рішення про державну реєстрацію прав у разі, якщо речове право на нерухоме майно, обтяження такого права набувається, змінюється або припиняється за суб'єктом державної реєстрації прав, з яким державний реєстратор перебуває у трудових

відносинах або засновником (учасником) якого він є. У такому разі державна реєстрація проводиться іншим державним реєстратором. Однак ця обставина стосовно перебування у трудових відносинах не поширюється на державних реєстраторів, які перебувають у трудових відносинах з виконавчими органами сільських, селищних та міських рад, Київською, Севастопольською міськими, районними, районними у містах Києві та Севастополі державними адміністраціями щодо державної реєстрації прав на державне та/або комунальне майно, їх обтяжень.

Законодавець наголошує на тому, що державний реєстратор не має права приймати рішення про державну реєстрацію прав на своє ім'я, на ім'я свого чоловіка (дружини), його (її) та своїх родичів (батьків, дітей, онуків, діда, баби, братів, сестер), суб'єкта господарювання, засновником (учасником) якого він є. У такому разі державна реєстрація прав проводиться іншим державним реєстратором.

До обов'язків державного реєстратора належить:

1) встановлення відповідності заявлених прав і поданих/отриманих документів вимогам законодавства, а також перевірка відсутності суперечностей між заявленими та вже зареєстрованими речовими правами на нерухоме майно та їх обтяженнями, зокрема:

– відповідність обов'язкового дотримання письмової форми правочину та його нотаріального посвідчення у випадках, передбачених законом;

– відповідність повноважень особи, яка подає документи для державної реєстрації прав;

– відповідність відомостей про речові права на нерухоме майно та їх обтяження, що містяться у Державному реєстрі прав, відомостям, що містяться у поданих/отриманих документах;

– наявність обтяжень прав на нерухоме майно;

– наявність факту виконання умов правочину, з якими закон та/або відповідний правочин пов'язує можливість виникнення, переходу, припинення речового права, що підлягає державній реєстрації;

2) перевірка документів на наявність підстав для проведення реєстраційних дій, зупинення розгляду заяви про

державну реєстрацію прав та їх обтяжень, зупинення державної реєстрації прав, відмова в державній реєстрації прав та приймання відповідних рішень;

3) під час проведення державної реєстрації прав, що виникли в установленому законодавством порядку до 1 січня 2013 року, обов'язкове здійснення запиту від органів влади, підприємств, установ та організацій, які відповідно до законодавства проводили оформлення та/або реєстрацію прав, інформації (довідки, засвідчені в установленому законодавством порядку копії документів тощо), необхідної для такої реєстрації, у разі відсутності доступу до відповідних носіїв інформації, що містять відомості, потрібні для проведення державної реєстрації прав, чи у разі відсутності належних відомостей в єдиних та державних реєстрах, доступ до яких визначено цим Законом, та/або у разі, якщо відповідні документи не були подані заявником.

До речі, органи державної влади, підприємства, установи та організації зобов'язані безоплатно протягом трьох робочих днів з моменту отримання запиту надати державному реєстратору запитувану інформацію в паперовій та (за можливості) в електронній формі;

4) під час проведення реєстраційних дій обов'язково використовувати відомості Державного земельного кадастру та Єдиного реєстру дозвільних документів, що дають право на виконання підготовчих та будівельних робіт і засвідчують прийняття в експлуатацію закінчених будівництвом об'єктів, відомостей про повернення на доопрацювання, відмову у видачі, скасування та анулювання зазначених документів, а також використовувати відомості, отримані у порядку інформаційної взаємодії Державного реєстру прав з Єдиним державним реєстром судових рішень;

5) відкривати та/або закривати розділи в Державному реєстрі прав, вносити до відкритого розділу або спеціального розділу Державного реєстру прав відповідні відомості про речові права на нерухоме майно та їх обтяження, про об'єкти та суб'єктів таких прав;

6) присвоювати за допомогою Державного реєстру прав реєстраційний номер об'єкту нерухомого майна у випадках, передбачених вказаним Законом;

7) виготовляти електронні копії документів, поданих у паперовій формі, та розміщувати їх у реєстраційній справі в електронній формі у відповідному розділі Державного реєстру прав (у разі якщо такі копії не були виготовлені під час прийняття документів за заявами у сфері державної реєстрації прав);

8) формувати за допомогою Державного реєстру прав документи за результатом розгляду заяв у сфері державної реєстрації прав;

9) формувати реєстраційні справи у паперовій формі;

10) здійснювати інші повноваження, передбачені вказаним Законом¹⁸².

Державний реєстратор при виконанні своїх функцій використовує свою печатку, за винятком нотаріуса, який використовує нотаріальну печатку.

Стаття 11 Закону України «Про державну реєстрацію речових прав на нерухоме майно та їх обтяжень» забезпечує гарантії діяльності державного реєстратора. Законодавець наголошує, що державний реєстратор самостійно приймає рішення за результатом розгляду заяв у сфері державної реєстрації прав. Втручання, крім випадків, передбачених Законом, будь-яких органів влади, їхніх посадових осіб, юридичних осіб, громадян та їхніх об'єднань у діяльність державного реєстратора під час проведення реєстраційних дій забороняється і тягне за собою відповідальність згідно зі законом.

5.6. Порядок державної реєстрації прав на нерухоме майно та їх обтяжень

Розділ третій Закону України «Про державну реєстрацію речових прав на нерухоме майно та їх обтяжень» присвячений Державному реєстру речових прав на нерухоме майно (далі – Реєстр речових прав).

Державний реєстр речових прав на нерухоме майно, відповідно до статті 12 Закону, містить записи про зареєстровані

---

¹⁸² Про державну реєстрацію речових прав на нерухоме майно та їх обмежень: Закон України від 01.07.2004 р. № 1952-IV. URL: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/1952-15>

речові права на нерухоме майно, об'єкти незавершеного будівництва, їх обтяження, про об'єкти та суб'єктів цих прав, відомості та електронні копії документів, поданих у паперовій формі, або документи в електронній формі, на підставі яких проведено реєстраційні дії, а також документи, сформовані за допомогою програмних засобів ведення Державного реєстру прав у процесі проведення таких реєстраційних дій. Законодавець стверджує, що записи, які містяться у Державному реєстрі прав, повинні відповідати відомостям, що містяться в документах, на підставі яких проведені реєстраційні дії. У разі їх невідповідності пріоритет мають відомості, що містяться в документах, на підставі яких проведені реєстраційні дії.

Однак законом заборонено вносити до Реєстру відомості, що становлять державну таємницю.

У ч. 5 ст. 12 Закону України «Про державну реєстрацію речових прав на нерухоме майно та їх обтяжень» стверджується, що відомості Державного реєстру речових прав на нерухоме майно вважаються достовірними і можуть бути використані у спорі з третьою особою, доки їх не скасовано у порядку, передбаченому вказаним Законом. Будь-які дії особи, спрямовані на набуття, зміну або припинення речових прав на нерухоме майно та їх обтяжень, зареєстрованих у Державному реєстрі прав, вчиняються на підставі відомостей, що містяться в цьому реєстрі¹⁸³.

Законодавець констатує, що Державний реєстр речових прав на нерухоме майно є державною власністю та складовою Національного архівного фонду і підлягає довічному зберіганню. Майнові права інтелектуальної власності на комп'ютерну програму, що забезпечує діяльність Державного реєстру прав, та копії даних Державного реєстру прав належать державі.

Гарантією збереження внесених відомостей щодо речових прав на нерухоме майно є норми, які встановлюють, що вилучення будь-яких документів або частин Державного реєстру речових прав на нерухоме майно не допускається, крім випадків, передбачених законом.

---

¹⁸³ Про державну реєстрацію речових прав на нерухоме майно та їх обмежень: Закон України від 01.07.2004 р. № 1952-IV. URL: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/1952-15>

Варто зупинитися на структурі Державного реєстру речових прав на нерухоме майно, яку запропоновано у ст. 13 Закону.

Державний реєстр речових прав на нерухоме майно прав складається з: розділів, спеціального розділу, а також бази даних заяв та реєстраційних справ в електронній формі. Невід'ємною архівною складовою частиною Державного реєстру речових прав на нерухоме майно є Реєстр прав власності на нерухоме майно, Єдиний реєстр заборон відчуження об'єктів нерухомого майна та Державний реєстр іпотек.

За ч. 2 ст. 13 Закону України «Про державну реєстрацію речових прав на нерухоме майно та їх обтяжень», на кожний об'єкт нерухомого майна під час проведення державної реєстрації права власності на нього вперше у Державному реєстрі прав відкривається новий розділ та формується реєстраційна справа, присвоюється реєстраційний номер об'єкта нерухомого майна.

Розділ Державного реєстру речових прав на нерухоме майно (на кожний окремий вид (об'єкт) нерухомого майна) складається з чотирьох частин, які містять відомості про:

- 1) нерухоме майно;
- 2) право власності та суб'єкта (суб'єктів) цього права;
- 3) інші речові права та суб'єкта (суб'єктів) цих прав;
- 4) обтяження прав на нерухоме майно та суб'єкта (суб'єктів) цих обтяжень.

У разі відсутності відкритого на об'єкт нерухомого майна розділу у Державному реєстрі прав відомості про інші речові права та суб'єкта (суб'єктів) цих прав, обтяження прав на нерухоме майно та суб'єкта (суб'єктів) цих прав вносяться до спеціального розділу Державного реєстру прав, крім випадків, коли така державна реєстрація проводиться одночасно з державною реєстрацією права власності.

Після відкриття на об'єкт нерухомого майна розділу у Державному реєстрі прав відомості про інші речові права та суб'єкта (суб'єктів) цих прав, обтяження прав на нерухоме майно та суб'єкта (суб'єктів) цих обтяжень переносяться до такого розділу.

Порядок ведення Державного реєстру прав визначено Порядком державної реєстрації прав на нерухоме майно

та їх обтяжень, затвердженим постановою Кабінету Міністрів України від 25 грудня 2015 р. № 1127 «Про державну реєстрацію речових прав на нерухоме майно та їх обтяжень»¹⁸⁴, що діє у редакції постанови Кабінету Міністрів України від 23 серпня 2016 р. № 553 «Про внесення змін та визнання такими, що втратили чинність, деяких постанов Кабінету Міністрів України»¹⁸⁵.

У ст. 14 Закону України «Про державну реєстрацію речових прав на нерухоме майно та їх обмежень» передбачено випадки відкриття та закриття розділів Державного реєстру прав.

Зокрема, розділ Державного реєстру прав та реєстраційна справа закриваються у разі:

- 1) знищення об'єкта нерухомого майна;
- 2) поділу, об'єднання об'єктів нерухомого майна або виділу частки з об'єкта нерухомого майна;
- 3) державної реєстрації права власності на новостворений об'єкт нерухомого майна, щодо якого в Державному реєстрі прав відкрито розділ як на об'єкт незавершеного будівництва.

Кожному об'єкту нерухомого майна присвоюється свій індивідуальний номер, який є реєстраційним номером вказаного об'єкта.

Згідно з Порядком державної реєстрації прав на нерухоме майно та їх обтяжень, Державна реєстрація прав проводиться за заявою заявника шляхом звернення до суб'єкта державної реєстрації прав або нотаріуса, крім випадків, передбачених вказаним Порядком.

У разі набуття права власності на житловий будинок, будівлю або споруду з одночасним набуттям речових прав на земельну ділянку, на якій вони розташовані, а також у разі державної реєстрації речових прав, що є похідними від

---

¹⁸⁴ Про державну реєстрацію речових прав на нерухоме майно та їх обтяжень: Постанова Кабінету Міністрів України від 25.12.2015 р. № 1127. *Офіційний вісник України*. 2016. № 2. Ст. 108.

¹⁸⁵ Про внесення змін та визнання такими, що втратили чинність, деяких постанов Кабінету Міністрів України: Постанова Кабінету Міністрів України від 23.08.2016 р. № 553. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/553-2016-п>

права власності, одночасно з державною реєстрацією права власності на таке майно заявником подається одна заява.

Для державної реєстрації прав заявник подає оригінали документів, необхідних для відповідної реєстрації, та документ, що підтверджує сплату адміністративного збору за державну реєстрацію прав¹⁸⁶.

Відповідно до ст. 32 Закону України «Про державну реєстрацію речових прав на нерухоме майно та їх обмежень», інформація про зареєстровані права на нерухоме майно та їх обтяження, що міститься у Державному реєстрі прав, є відкритою, загальнодоступною та платною, крім деяких випадків, передбачених вказаним Законом.

Для фізичних і юридичних осіб інформація за об'єктом нерухомого майна та суб'єктом речового права надається в електронній формі через офіційний веб-сайт Міністерства юстиції України, за умови ідентифікації такої особи (фізичної або юридичної) з використанням електронного цифрового підпису чи іншого альтернативного засобу ідентифікації особи, або в паперовій формі.

Інформація про зареєстровані права та їх обтяження, отримана в електронній чи паперовій формі за допомогою програмного забезпечення Державного реєстру прав, має однакову юридичну силу та використовується відповідно до законодавства.

Інформація з Державного реєстру прав не надається фізичним та юридичним особам у разі невнесення плати за надання інформації або внесення її не в повному обсязі.

Отримання відомостей з Державного реєстру речових прав на нерухоме майно здійснюється відповідно до Порядку надання інформації з Державного реєстру речових прав на нерухоме майно, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 25 грудня 2015 р. № 1127 «Про державну реєстрацію речових прав на нерухоме майно та їх обтяжень»¹⁸⁷.

---

¹⁸⁶ Про державну реєстрацію речових прав на нерухоме майно та їх обтяжень: Постанова Кабінету Міністрів України від 25.12.2015 р. № 1127. *Офіційний вісник України*. 2016. № 2. Ст. 108.

¹⁸⁷ Там само.

Інформація з Державного реєстру речових прав на нерухоме майно надається за допомогою програмних засобів ведення вказаного Реєстру у паперовій або електронній формі, що має однакову юридичну силу та містить обов'язкове посилення на Державний реєстр прав. Надання сервісної послуги здійснюється на підставі договору, укладеного з технічним адміністратором Реєстру.

Згідно з ч. 3 ст. 32 Закону України «Про державну реєстрацію речових прав на нерухоме майно та їх обмежень», для посадових осіб органів державної влади, органів місцевого самоврядування, судів, органів Національної поліції, органів прокуратури, органів Служби безпеки України, Національного банку України, Національного антикорупційного бюро України, Національного агентства з питань запобігання корупції, приватних виконавців, адвокатів, нотаріусів інформація з Державного реєстру речових прав на нерухоме майно у зв'язку зі здійсненням ними повноважень, визначених законом, надається за суб'єктом права чи за об'єктом нерухомого майна в електронній формі шляхом безпосереднього доступу до Державного реєстру прав, за умови ідентифікації відповідної посадової особи за допомогою електронного цифрового підпису.

Водночас Міністерство фінансів України під час здійснення повноважень з контролю за дотриманням бюджетного законодавства в частині моніторингу достовірності інформації, поданої фізичними особами для нарахування та своєчасного і в повному обсязі отримання соціальних виплат, пільг, субсидій, пенсій, заробітних плат, інших виплат, що здійснюються за рахунок коштів державного та місцевих бюджетів, коштів Пенсійного фонду України, фондів загальнообов'язкового державного соціального страхування, безоплатно отримує відомості з Державного реєстру речових прав на нерухоме майно в електронній формі у форматі бази даних, витягу та/або в іншому вигляді на підставі договорів, укладених з технічним адміністратором¹⁸⁸.

---

¹⁸⁸ Про державну реєстрацію речових прав на нерухоме майно та їх обмежень: Закон України від 01.07.2004 № 1952-IV. URL: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/1952-15>

За заявою власника чи іншого правоволодільця державний реєстратор надає інформацію про осіб, які отримали відомості про зареєстровані права на нерухоме майно, що їм належить, та обтяження таких прав.

За запитом посадової особи органу досудового розслідування у зв'язку зі здійсненням ним повноважень, передбачених законом, у відповідному кримінальному провадженні державний реєстратор надає інформацію у формі виписки про осіб, які отримали відомості про зареєстровані права на нерухоме майно, що належить іншим фізичним чи юридичним особам, та обтяження таких прав.

Нагадуємо, що зі жовтня 2015 року доступ до Державного реєстру речових прав на нерухоме майно є публічним.

Розмір плати (адміністративного збору) за користування та отримання інформації з Державного реєстру речових прав на нерухоме майно встановлено ст. 34 Закону України «Про державну реєстрацію речових прав на нерухоме майно та їх обмежень», а саме:

- за державну реєстрацію права власності справляється адміністративний збір у розмірі 0,1 прожиткового мінімуму для працездатних осіб;

- за державну реєстрацію права власності, проведену у строки менші, ніж передбачені статтею 19 цього Закону, справляється адміністративний збір у такому розмірі: 1 прожитковий мінімум для працездатних осіб – у строк два робочі дні; 2 прожиткові мінімуми для працездатних осіб – у строк один робочий день; 5 прожиткових мінімумів для працездатних осіб – у строк 2 години;

- за державну реєстрацію інших речових прав, відмінних від права власності (крім іпотеки), справляється адміністративний збір у розмірі 0,05 прожиткового мінімуму для працездатних осіб;

- за державну реєстрацію інших речових прав, відмінних від права власності (крім іпотеки), проведену у строки менші, ніж передбачені статтею 19 цього Закону, справляється адміністративний збір у такому розмірі: 0,5 прожиткового мінімуму для працездатних осіб – у строк два робочі дні; 1 прожитковий мінімум для працездатних осіб – у строк один робочий день; 2,5 прожиткового мінімуму для працездатних осіб – у строк 2 години;

– за державну реєстрацію обтяжень речових прав, іпотеки справляється адміністративний збір у розмірі 0,05 прожиткового мінімуму для працездатних осіб;

– за державну реєстрацію прав у результаті вчинення нотаріальних дій справляється адміністративний збір у розмірі 0,1 прожиткового мінімуму для працездатних осіб;

– за внесення змін до записів Державного реєстру прав, зокрема виправлення технічної помилки, допущеної з вини заявника, справляється адміністративний збір у розмірі 0,04 прожиткового мінімуму для працездатних осіб;

– за отримання інформації з Державного реєстру прав у порядку, передбаченому ст. 32 цього Закону, справляється адміністративний збір у такому розмірі:

– 0,025 прожиткового мінімуму для працездатних осіб – отримання інформації, витягу в паперовій формі;

– 0,0125 прожиткового мінімуму для працездатних осіб – отримання інформації, витягу в електронній формі;

– 0,04 прожиткового мінімуму для працездатних осіб – отримання інформації адвокатами, нотаріусами (під час вчинення нотаріальних дій з нерухомим майном, об'єктом незавершеного будівництва) шляхом безпосереднього доступу до Державного реєстру прав¹⁸⁹.

Слід зауважити, що адміністративний збір справляється за одну надану послугу у сфері державної реєстрації прав. А в разі надання однієї послуги у сфері державної реєстрації прав одночасно всім співвласникам нерухомого майна адміністративний збір справляється один раз у повному обсязі.

У разі надання однієї послуги у сфері державної реєстрації прав співвласникам нерухомого майна окремо один від одного адміністративний збір справляється у повному обсязі з кожного зі співвласників.

Підлягають звільненню від сплати адміністративного збору під час проведення державної реєстрації речових прав:

1) фізичні та юридичні особи – під час проведення державної реєстрації прав, які виникли та оформлені до прове-

---

¹⁸⁹ Про державну реєстрацію речових прав на нерухоме майно та їх обмежень: Закон України від 01.07.2004 р. № 1952-IV. URL: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/1952-15>

дення державної реєстрації прав у порядку, визначеному цим Законом;

2) громадяни, віднесені до категорій 1 і 2 постраждалих внаслідок Чорнобильської катастрофи;

3) громадяни, віднесені до категорії 3 постраждалих внаслідок Чорнобильської катастрофи, які постійно проживають до відселення чи самостійного переселення або постійно працюють на території зон відчуження, безумовного (обов'язкового) і гарантованого добровільного відселення, за умови, що вони станом на 1 січня 1993 року прожили або відпрацювали в зоні безумовного (обов'язкового) відселення не менше двох років, а в зоні гарантованого добровільного відселення – не менше трьох років;

4) громадяни, віднесені до категорії 4 потерпілих внаслідок Чорнобильської катастрофи, які постійно працюють і проживають або постійно проживають на території зони посиленого радіоекологічного контролю, за умови, що станом на 1 січня 1993 року вони прожили або відпрацювали в цій зоні не менше чотирьох років;

5) інваліди Великої Вітчизняної війни, особи із числа учасників антитерористичної операції, яким надано статус інваліда війни або учасника бойових дій, та сім'ї воїнів (партизанів), які загинули чи пропали безвісти, і прирівняні до них у встановленому порядку особи;

6) інваліди I та II груп;

7) Національний банк України;

8) органи державної влади, органи місцевого самоврядування;

9) інші особи за рішенням сільської, селищної, міської ради, виконавчий орган якої здійснює функції суб'єкта державної реєстрації прав.

Однак у випадку, коли державна реєстрація права власності або інших речових прав, відмінних від права власності, проводиться у строки менші, ніж передбачені ст. 19 Закону України «Про державну реєстрацію речових прав на нерухоме майно та їх обмежень», вищевказані особи не звільняються від сплати адміністративного збору.

Фінансування ведення та функціонування Державного реєстру прав на нерухоме майно здійснюється коштом державного бюджету.

5.7. Нотаріус як спеціальний суб'єкт, на якого покладаються функції державного реєстратора прав на нерухоме майно

Із 1 січня 2013 р. набрали чинності зміни до Закону України «Про державну реєстрацію речових прав на нерухоме майно та їх обтяжень»¹⁹⁰, відповідно до яких державним реєстратором є нотаріус як спеціальний суб'єкт, на якого покладені функції державного реєстратора речових прав на нерухоме майно та їх обтяжень, та збільшено розмір страхової суми, яку нотаріус повинен внести до початку зайняття приватною нотаріальною діяльністю, до однієї тисячі мінімальних заробітних плат.

Постановою Кабінету Міністрів України від 22 червня 2011 р. № 703 відповідно до ст. 15 Закону України «Про державну реєстрацію речових прав на нерухоме майно та їх обтяжень» затверджено Порядок державної реєстрації прав на нерухоме майно та їх обтяжень та Порядок надання витягів з Державного реєстру речових прав на нерухоме майно.

Постанова Кабінету Міністрів України від 17 жовтня 2013 р. № 868 «Про затвердження Порядку державної реєстрації прав на нерухоме майно та їх обтяжень і Порядку надання інформації з Державного реєстру речових прав на нерухоме майно»¹⁹¹ не лише затвердила новий Порядок, а й скасувала Постанову Кабінету Міністрів України від 22 червня 2011 р. № 703.

Законом України від 4 липня 2012 р. № 5037-VI «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо вдосконалення та спрощення процедури державної реєстрації земельних ділянок та речових прав на нерухоме майно»¹⁹²

---

¹⁹⁰ Про внесення змін до Закону України «Про державну реєстрацію речових прав на нерухоме майно та їх обмежень» та інших законодавчих актів України: Закон України від 11.02.2010 р. № 1878-VI. *Офіційний вісник України*. 2010. № 19. Ст. 823.

¹⁹¹ Про затвердження Порядку державної реєстрації прав на нерухоме майно та їх обтяжень і Порядку надання інформації з Державного реєстру речових прав на нерухоме майно: Постанова Кабінету Міністрів України від 17.10.2013 р. № 868. *Офіційний вісник України*. 2013. № 96. Ст. 3549.

¹⁹² Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо вдосконалення та спрощення процедури державної реєстрації земельних ділянок та речових прав на нерухоме майно: Закон України від 04.07.2012 р. № 5037-VI. *Відомості Верховної Ради України*. 2013. № 23. Ст. 224.

внесено зміни до ст. 28 Закону України «Про нотаріат», яка регулює порядок страхування цивільно-правової відповідальності приватного нотаріуса. Було встановлено мінімальний розмір страхової суми в розмірі тисяча мінімальних розмірів заробітної плати.

Також Закон України «Про нотаріат» доповнено статтею 46-1, якою передбачено повноваження нотаріусів у сфері державної реєстрації речових прав на нерухоме майно та їх обтяжень.

Користування Державним реєстром речових прав на нерухоме майно здійснюється безпосередньо нотаріусом, який учиняє відповідну нотаріальну дію. Нотаріус, яким учинено нотаріальну дію з нерухомим майном, проводить державну реєстрацію прав, набутих виключно у результаті вчинення такої дії.

Нотаріус як спеціальний суб'єкт, на якого з 1 січня 2013 року покладалися функції державного реєстратора прав на нерухоме майно, мав печатку такого реєстратора та здійснював повноваження відповідно до Закону України «Про державну реєстрацію речових прав на нерухоме майно та їх обтяжень». Нотаріус забезпечував державну реєстрацію речових прав на нерухоме майно та їх обтяжень за нотаріально посвідченими ним правочинами.

Як доречно стверджує О. С. Коровайко, з 2013 року ми маємо систему реєстрації нерухомого майна в Україні, яка наближена до титульної, але не передбачає основного елемента, характерного розвинутим країнам із такою ж титульною системою, як і в Україні, а саме: гарантій для добросовісного власника щодо захисту його прав на нерухоме майно, а також відповідальності держави за порушення таких прав на нерухоме майно, що закріплюються у державному реєстрі¹⁹³.

Якщо порівняти законодавство, наприклад, Німеччини, то між укладанням речового договору і внесенням запису до державного реєстру виникає право очікування¹⁹⁴. За

---

¹⁹³ Коровайко О. С. Порівняння актової та титульної систем реєстрації нерухомого майна. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2017. № 6. С. 205–207.

¹⁹⁴ Емелькина И. А. Право ожидания и право приобретения чужой недвижимой вещи как вещные права // *Вещные права: постановка проблемы и ее решение*. М., 2011. С. 232–253.

М. Б. Жужжаловим¹⁹⁵, у романських правових системах заява подається будь-якою стороною угоди незалежно від іншої. Пояснюється це тим, що реєстр прав та договорів виконує принципово іншу функцію: крім реєстрації прав, існує забезпечення публічності (гласності) договорів, що є елементом фактичного складу, з яким пов'язують виникнення не лише речового права, а й фіксації переваг перед іншими покупцями¹⁹⁶.

Нотаріуси, відповідно до Закону «Про державну реєстрацію речових прав на нерухоме майно та їх обтяжень» в редакції Закону від 26 листопада 2015 р. № 834-VIII «Про внесення змін до Закону України «Про державну реєстрацію речових прав на нерухоме майно та їх обтяжень» та деяких інших законодавчих актів України щодо децентралізації повноважень з державної реєстрації речових прав на нерухоме майно та їх обтяжень», з 13 грудня 2015 року наділені повноваженнями державних реєстраторів прав на нерухоме майно та здійснюють державну реєстрацію речових прав на нерухоме майно та їх обтяжень як при вчиненні нотаріальної дії, так і без вчинення нотаріальної дії.

5.8. Відповідальність нотаріуса за порушення вимог у сфері державної реєстрації речових прав на нерухоме майно

Розділ VII Закону України «Про державну реєстрацію речових прав на нерухоме майно та їх обмежень» регулює питання оскарження дій та бездіяльності, а також відповідальності у сфері державної реєстрації речових прав на нерухоме майно та їх обмежень.

Спершу законодавець звертає увагу на те, що у випадку, якщо під час проведення державної реєстрації прав у державного реєстратора виникає сумнів стосовно справжності пода-

---

¹⁹⁵ Жужжалов М. Б. Требование о государственной регистрации перехода права собственности // Проблемы регистрации прав, фиксации и удостоверения юридических фактов гражданского права. М.: Статут, 2013. С. 62.

¹⁹⁶ Дякович М. М., Юркевич Ю. М. Питання реалізації порядку державної реєстрації прав на нерухоме майно та їх обтяжень: правові аспекти та проблемні питання. *Бюлетень Міністерства юстиції України*. 2012. № 4. С. 77. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/bmju_2012_4_12

них документів, такий державний реєстратор зобов'язаний повідомити про це правоохоронні органи.

Якщо під час розгляду скарги на рішення, дії або бездіяльність державного реєстратора у Міністерства юстиції України чи його територіального органу виникає сумнів щодо справності поданих документів, вони зобов'язані також повідомити про це правоохоронні органи.

Аналізуючи норми ч. 1 ст. 37 Закону «Про державну реєстрацію речових прав на нерухоме майно та їх обмежень», висновуємо, що рішення, дії або бездіяльність державного реєстратора, суб'єкта державної реєстрації прав можуть бути оскаржені до:

- Міністерства юстиції України,
- територіальних органів Міністерства юстиції України,
- суду.

Міністерство юстиції України розглядає скарги:

1) на рішення державного реєстратора про державну реєстрацію прав (крім випадків, якщо таке право набуто на підставі рішення суду, а також якщо щодо нерухомого майна існує судовий спір);

2) на рішення, дії або бездіяльність територіальних органів Міністерства юстиції України.

Територіальні органи Міністерства юстиції України розглядають скарги:

1) на рішення (крім рішення про державну реєстрацію прав), дії або бездіяльність державного реєстратора;

2) на дії або бездіяльність суб'єктів державної реєстрації прав.

Територіальний орган Міністерства юстиції України розглядає скарги щодо державного реєстратора, суб'єктів державної реєстрації прав, які здійснюють діяльність у межах території, на якій діє відповідний територіальний орган¹⁹⁷.

Згідно з п. 2 ч. 6 ст. 37 Закону України «Про державну реєстрацію речових прав на нерухоме майно та їх обмежень», за результатами розгляду скарги Міністерство юстиції України

---

¹⁹⁷ Про державну реєстрацію речових прав на нерухоме майно та їх обмежень: Закон України від 01.07.2004 р. № 1952-IV. URL: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/1952-15>

та його територіальні органи приймають мотивоване рішення про:

- 1) відмову у задоволенні скарги;
- 2) задоволення (повне чи часткове) скарги шляхом прийняття рішення про:
  - а) скасування рішення про державну реєстрацію прав, скасування рішення територіального органу Міністерства юстиції України, прийнятого за результатами розгляду скарги;
  - б) скасування рішення про відмову в державній реєстрації прав та проведення державної реєстрації прав;
  - в) внесення змін до записів Державного реєстру прав та виправлення помилки, допущеної державним реєстратором;
  - г) тимчасове блокування доступу державного реєстратора до Державного реєстру прав;
  - г) анулювання доступу державного реєстратора до Державного реєстру прав;
  - д) скасування акредитації суб'єкта державної реєстрації;
  - е) притягнення до дисциплінарної відповідальності посадової особи територіального органу Міністерства юстиції України;

е) направлення до Вищої кваліфікаційної комісії нотаріату при Міністерстві юстиції України подання щодо анулювання свідоцтва про право на зайняття нотаріальною діяльністю.

Зауважуємо, що рішення, передбачені підпунктами «а», «г», «д» і «е» пункту 2 ст. 37 Закону «Про державну реєстрацію речових прав на нерухоме майно та їх обмежень», приймаються виключно Міністерством юстиції України.

У рішенні Міністерства юстиції України чи його територіального органу за результатами розгляду скарги можуть визначатися декілька шляхів задоволення скарги.

У разі прийняття рішення про тимчасове блокування або анулювання доступу нотаріуса до Державного реєстру прав, скасування акредитації суб'єкта державної реєстрації прав Міністерство юстиції України вирішує питання про передачу на розгляд суб'єкту державної реєстрації прав, що забезпечує зберігання реєстраційних справ у паперовій формі, документів, які подані для проведення реєстраційних дій та перебувають на розгляді у відповідного нотаріуса, акредитованого суб'єкта державної реєстрації прав.

Міністерство юстиції України та його територіальні органи відмовляють у задоволенні скарги, якщо:

1) скарга оформлена без дотримання вимог, визначених частиною п'ятою цієї статті;

2) на момент прийняття рішення за результатом розгляду скарги відбулася державна реєстрація цього права за іншою особою, ніж зазначена у рішенні, що оскаржується;

3) наявна інформація про судові рішення або ухвалу про відмову позивача від позову з того самого предмета спору, про визнання позову відповідачем або затвердження мирової угоди сторін;

4) наявна інформація про судові провадження у зв'язку зі спором між тими самими сторонами, з тих самих предмета і підстав;

5) є рішення цього органу з того самого питання;

6) в органі розглядається скарга з цього питання від того самого скаржника;

7) скарга подана особою, яка не має на це повноважень;

8) закінчився встановлений законом строк подачі скарги;

9) розгляд питань, порушених у скарзі, не належить до компетенції органу;

10) державним реєстратором, територіальним органом Міністерства юстиції України прийнято таке рішення відповідно до законодавства.

Згідно зі ст. 37-1 Закону України «Про державну реєстрацію речових прав на нерухоме майно та їх обмежень», контроль у сфері державної реєстрації прав здійснюється Міністерством юстиції України, зокрема шляхом моніторингу реєстраційних дій у Державному реєстрі прав з метою виявлення порушень порядку державної реєстрації прав державними реєстраторами, уповноваженими особами суб'єктів державної реєстрації прав.

За результатами моніторингу реєстраційних дій у Державному реєстрі прав, у разі виявлення порушень порядку державної реєстрації прав державними реєстраторами, уповноваженими особами суб'єктів державної реєстрації прав Міністерство юстиції України проводить перевірки державних реєстраторів чи суб'єктів державної реєстрації прав.

У разі якщо в результаті проведеної перевірки державних реєстраторів чи суб'єктів державної реєстрації прав виявлено прийняття такими державними реєстраторами чи суб'єктами державної реєстрації прав рішень з порушенням законодавства, що має наслідком порушення прав та законних інтересів фізичних та/або юридичних осіб, Міністерство юстиції України вживає заходів до негайного повідомлення про це відповідних правоохоронних органів для вжиття необхідних заходів, а також заінтересованих осіб.

За результатами проведення перевірок державних реєстраторів чи суб'єктів державної реєстрації прав Міністерство юстиції України у разі виявлення порушень порядку державної реєстрації прав державними реєстраторами, уповноваженими особами суб'єктів державної реєстрації прав приймає вмотивоване рішення про:

1) тимчасове блокування доступу державного реєстратора, уповноваженої особи суб'єкта державної реєстрації прав до Державного реєстру прав;

2) анулювання доступу державного реєстратора, уповноваженої особи суб'єкта державної реєстрації прав до Державного реєстру прав;

3) притягнення до адміністративної відповідальності державного реєстратора, уповноваженої особи суб'єкта державної реєстрації прав;

4) направлення до Вищої кваліфікаційної комісії нотаріату при Міністерстві юстиції України подання щодо анулювання свідоцтва про право на зайняття нотаріальною діяльністю;

5) скасування акредитації суб'єкта державної реєстрації прав.

Державні реєстратори, суб'єкти державної реєстрації прав за порушення законодавства у сфері державної реєстрації прав несуть дисциплінарну, цивільно-правову, адміністративну або кримінальну відповідальність у порядку, передбаченому законом.

Шкода, завдана державним реєстратором фізичній чи юридичній особі під час виконання своїх обов'язків, підлягає відшкодуванню на підставі рішення суду, що набрало законної сили, у порядку, встановленому законом.

5.9. Вчинення нотаріусами інших дій, відмінних від нотаріальних, з метою надання їм юридичної вірогідності

Згідно з п. 5 ч. 1 ст. 1 Закону України «Про державну реєстрацію юридичних осіб, фізичних осіб-підприємців та громадських формувань», законодавець відніс нотаріусів до категорії державних реєстраторів юридичних осіб, фізичних осіб-підприємців та громадських формувань (далі – державний реєстратор).

Нотаріус як суб'єкт державної реєстрації юридичних осіб, фізичних осіб-підприємців та громадських формувань проводить відповідну реєстрацію згідно з Порядком державної реєстрації юридичних осіб, фізичних осіб-підприємців та громадських формувань, що не мають статусу юридичної особи, затвердженого наказом Міністерства юстиції України від 09 лютого 2016 р. за № 359/5, зареєстрованого в Міністерстві юстиції України 09 лютого 2016 р. за № 200/2833.

Відносини, що виникають у сфері державної реєстрації, регулюються Конституцією України, Законом України «Про державну реєстрацію юридичних осіб, фізичних осіб-підприємців та громадських формувань» та нормативно-правовими актами, прийнятими відповідно до вказаного Закону. Якщо міжнародним договором, згода на обов'язковість якого надана Верховною Радою України, встановлено інші норми, ніж ті, що передбачені законодавством України про державну реєстрацію, застосовуються норми міжнародного договору.

Відносини, що виникають у сфері державної реєстрації юридичних осіб, фізичних осіб-підприємців та громадських формувань, регулюються чималою кількістю нормативно-правових актів. Центральне місце серед них належить Закону України від 15 травня 2003 р. «Про державну реєстрацію юридичних осіб, фізичних осіб-підприємців та громадських формувань». Варто зазначити, що цей нормативний акт зазнав численних змін та низки нововведень у сфері державної реєстрації, зокрема щодо суб'єктів державної реєстрації.

Дія Закону поширюється на відносини, що виникають у сфері державної реєстрації юридичних осіб незалежно від організаційно-правової форми, форми власності та

підпорядкування, їхньої символіки (у випадках, передбачених законом), громадських формувань, що не мають статусу юридичної особи, та фізичних осіб-підприємців.

Законодавець у статті 5 Закону України «Про державну реєстрацію юридичних осіб, фізичних осіб-підприємців та громадських формувань» поділяє суб'єктів державної реєстрації юридичних осіб, фізичних осіб-підприємців та громадських формувань на дві великі групи. До першої віднесено Міністерство юстиції України, а другої – інші суб'єкти державної реєстрації.

Відповідно до п. 14 ст. 1 Закону України «Про державну реєстрацію юридичних осіб, фізичних осіб-підприємців та громадських формувань», суб'єктами державної реєстрації є:

1) Міністерство юстиції України – у разі державної реєстрації політичних партій, всеукраїнських професійних спілок, їхніх об'єднань, всеукраїнських об'єднань організацій роботодавців; відокремлених підрозділів іноземних неурядових організацій, представництв, філій іноземних благодійних організацій, постійних третейських судів, засновниками яких є всеукраїнські громадські організації, всеукраїнських творчих спілок, символіки громадських формувань;

2) територіальні органи Міністерства юстиції України в Автономній Республіці Крим, областях, містах Києві та Севастополі – у разі державної реєстрації первинних, місцевих, обласних, регіональних та республіканських професійних спілок, їх організацій та об'єднань, структурних утворень політичних партій, регіональних (місцевих) творчих спілок, територіальних осередків всеукраїнських творчих спілок, місцевих, обласних, республіканських Автономної Республіки Крим, Київської та Севастопольської міських організацій роботодавців та їхніх об'єднань, постійних третейських судів, громадських об'єднань, їх відокремлених підрозділів, громадських об'єднань, що не мають статусу юридичної особи, підтвердження всеукраїнського статусу громадського об'єднання;

3) виконавчі органи сільських, селищних і міських рад, Київська та Севастопольська міські, районні, районні у містах Києві та Севастополі державні адміністрації, нотаріуси, акредитовані суб'єкти – у разі державної реєстрації інших юридичних осіб та фізичних осіб-підприємців.

Виконавчі органи сільських, селищних та міських рад (крім міст обласного та/або республіканського Автономної Республіки Крим значення) набувають повноважень з державної реєстрації інших юридичних осіб та фізичних осіб-підприємців за цим Законом у разі прийняття відповідною радою такого рішення;

4) акредитовані суб'єкти.

Акредитованим суб'єктом може бути юридична особа публічного права, у трудових відносинах з якою перебуває не менш ніж три державні реєстратори та яка до початку здійснення повноважень у сфері державної реєстрації уклала:

– договір страхування цивільно-правової відповідальності з мінімальним розміром страхової суми у тисячу мінімальних розмірів заробітної плати, встановленої законом на 1 січня календарного року;

– договір з іншим суб'єктом державної реєстрації та/або нотаріусом (у разі якщо акредитований суб'єкт здійснює повноваження виключно в частині забезпечення прийняття та видачі документів у сфері державної реєстрації).

Акредитація суб'єктів та моніторинг відповідності таких суб'єктів вимогам акредитації здійснюються Міністерством юстиції України у порядку, передбаченому Кабінетом Міністрів України. Так, постановою Кабінету Міністрів України від 25 грудня 2015 р. № 1130 затверджено Порядок акредитації суб'єктів державної реєстрації та моніторингу відповідності таких суб'єктів вимогам акредитації, затвердженим постановою Кабінету Міністрів України від 25 грудня 2015 р. № 1130.

Держателем Єдиного державного реєстру юридичних осіб, фізичних осіб-підприємців та громадських формувань є Міністерство юстиції України, яке вживає організаційних заходів, пов'язаних зі забезпеченням функціонування Єдиного державного реєстру юридичних осіб, фізичних осіб-підприємців та громадських формувань.

Єдиний державний реєстр юридичних осіб, фізичних осіб-підприємців та громадських формувань (далі – Єдиний державний реєстр) – це єдина державна інформаційна система, що забезпечує збирання, накопичення, обробку, захист, облік та надання інформації про юридичних осіб, фізичних осіб-підприємців та громадські формування, що не мають статусу юридичної особи.

Державна реєстрація проводиться за заявою заявника шляхом звернення до суб'єкта державної реєстрації, нотаріуса.

Заява та документи для державної реєстрації можуть подаватися у паперовій формі або у електронній формі, крім випадків державної реєстрації змін до відомостей про юридичну особу, що містяться в Єдиному державному реєстрі, у зв'язку зі зміною керівника юридичної особи, розміру статутного (складеного) капіталу (пайового фонду) або розміру частки кожного зі засновників (учасників), а також інших випадків, передбачених законом.

У паперовій формі заява та документи подаються особисто заявником або поштовим відправленням. Заява про державну реєстрацію підписується заявником. У разі подання заяви для державної реєстрації поштовим відправленням справжність підпису заявника має бути нотаріально засвідчена.

В електронній формі заява та документи подаються заявником на порталі електронних сервісів.

Документи, що подаються для державної реєстрації, повинні відповідати вимогам, установленим ст. 15 Закону України «Про державну реєстрацію юридичних осіб, фізичних осіб-підприємців та громадських формувань», а саме:

1) документи мають бути викладені державною мовою та додатково, за бажанням заявника, – іншою мовою (крім заяви про державну реєстрацію);

2) текст документів має бути написаний розбірливо (машинодруком або від руки друкованими літерами);

3) документи не повинні містити підчищення або дописки, закреслені слова та інші виправлення, не обумовлені в них, орфографічні та арифметичні помилки, заповнюватися олівцем, а також містити пошкодження, які не дають змоги однозначно тлумачити їхній зміст;

4) документи в електронній формі мають бути оформлені згідно з вимогами, визначеними законодавством;

5) заява про державну реєстрацію підписується заявником. У разі подання заяви про державну реєстрацію поштовим відправленням справжність підпису заявника мусить бути нотаріально засвідчена;

6) рішення уповноваженого органу управління юридичної особи повинно бути оформлено з дотриманням вимог, встановлених законом, та відповідати законодавству.

Рішення уповноваженого органу управління юридичної особи, що подається для державної реєстрації змін до відомостей про юридичну особу, які містяться в Єдиному державному реєстрі, викладається у письмовій формі, прошивається, пронумеровується та підписується засновниками (учасниками), уповноваженими ними особами або головою та секретарем загальних зборів (у разі прийняття такого рішення загальними зборами). Справжність підписів на такому рішенні нотаріально засвідчується, крім випадків, передбачених законом. Зокрема, не потрібно нотаріально засвідчувати справжність підпису на державну реєстрацію змін до відомостей про державний орган, орган місцевого самоврядування, громадське об'єднання чи благодійну організацію, що містяться в Єдиному державному реєстрі, а також на державну реєстрацію змін до відомостей про юридичну особу, що вносяться на підставі розпорядчого акта державного органу, органу місцевого самоврядування.

Справжність підписів на рішенні, що подається для державної реєстрації змін до відомостей про громадське об'єднання чи благодійну організацію, що містяться в Єдиному державному реєстрі, нотаріально засвідчується лише у разі наявності такої вимоги в установчих документах відповідного громадського об'єднання чи благодійної організації;

7) рішення про припинення юридичної особи має містити відомості про персональний склад комісії з припинення (комісії з реорганізації, ліквідаційної комісії), її голову або ліквідатора, реєстраційні номери облікових карток платників податків або серію та номер паспорта (для фізичних осіб, які через свої релігійні переконання відмовилися від прийняття реєстраційного номера облікової картки платника податків, повідомили про це відповідний контролюючий орган і мають відмітку в паспорті про право здійснювати платежі за серією та номером паспорта), про порядок і строк заявлення кредиторами своїх вимог;

8) установчий документ юридичної особи, положення, регламент, список суддів постійного третейського суду, статут (положення) громадського формування, що не має статусу юридичної особи, договір (декларація) про створення сімейного фермерського господарства повинен містити відомості, передбачені законодавством, та відповідати законодавству;

9) установчий документ викладається у письмовій формі, прошивається, пронумеровується та підписується засновниками (учасниками), уповноваженими ними особами або головою та секретарем загальних зборів (у разі прийняття такого рішення загальними зборами, крім випадків заснування юридичної особи). Справжність підписів на установчому документі нотаріально засвідчується, крім випадків, передбачених законом, зокрема, не потрібно нотаріального засвідчення справжності підпису на державну реєстрацію створення юридичної особи (крім створення в результаті виділу, злиття, перетворення, поділу), а також на державну реєстрацію державного органу, органу місцевого самоврядування, громадського об'єднання, благодійної та релігійної організацій, а також юридичної особи, створеної на підставі розпорядчого акта державного органу, органу місцевого самоврядування.

Справжність підписів на установчому документі громадського об'єднання чи благодійної організації нотаріально засвідчується лише у разі наявності такої вимоги в установчих документах відповідного громадського об'єднання чи благодійної організації;

10) установчі документи банків, інших юридичних осіб, які за законом підлягають погодженню (реєстрації) відповідно Національним банком України, іншими державними органами, подаються з відміткою про їх погодження відповідним органом;

11) внесення змін до установчого документа юридичної особи, положення, регламенту, списку суддів постійного третейського суду, статуту (положення) громадського формування, що не має статусу юридичної особи, оформляється шляхом викладення його в новій редакції;

12) передавальний акт (у разі злиття, приєднання, перетворення) та розподільчий баланс (у разі поділу або виділу) юридичної особи повинні відповідати вимогам, установленим законом. Справжність підписів на передавальному акті та розподільчому балансі юридичної особи нотаріально засвідчується, крім випадків, передбачених законом. Зокрема, правило нотаріального засвідчення справжності підпису не поширюється на державну реєстрацію державного органу, органу місцевого самоврядування, громадського об'єднання, благодій-

ної та релігійної організацій, а також юридичної особи, створеної на підставі розпорядчого акта державного органу, органу місцевого самоврядування.

Справжність підписів на передавальному акті та розподільчому балансі громадського об'єднання чи благодійної організації нотаріально засвідчується лише у разі наявності такої вимоги в установчих документах відповідного громадського об'єднання чи благодійної організації;

13) документи, видані відповідно до законодавства іноземної держави, мусять бути легалізовані (консульська легалізація чи проставлення апостилю) в установленому законодавством порядку, якщо інше не передбачено міжнародними договорами;

14) документ, викладений іноземною мовою, має бути перекладений державною мовою зі засвідченням вірності перекладу з однієї мови на іншу або підпису перекладача в установленому законодавством порядку;

15) зображення та опис символіки повинні бути оформлені з дотриманням вимог, встановлених законом, та відповідати законодавству;

16) у разі якщо оригінали документів, необхідних для державної реєстрації, за законодавством залишаються у справах державних органів, органів місцевого самоврядування, що їх видають, заявник подає копії документів, що оформлені такими органами відповідно до законодавства.

Форми заяв про державну реєстрацію затверджуються Міністерством юстиції України.

Державний реєстратор, уповноважена особа суб'єкта державної реєстрації та нотаріус приймають заяву та документи в паперовій формі за описом, сформованим за допомогою програмних засобів ведення Єдиного державного реєстру, примірник якого в день надходження заяви та документів у спосіб, відповідно до якого були подані документи, видається заявнику з відміткою про дату їх отримання та кодом доступу до результатів розгляду документів через портал електронних сервісів.

За бажанням заявника державний реєстратор, уповноважена особа суб'єкта державної реєстрації за допомогою програмних засобів ведення Єдиного державного реєстру

формують та роздруковують заяву про державну реєстрацію, на якій заявник проставляє власний підпис за умови відсутності зауважень до відомостей, зазначених у ній.

Моментом прийняття заяви та документів вважається дата і час реєстрації заяви у Єдиному державному реєстрі.

Реєстрація заяв у Єдиному державному реєстрі проводиться в порядку черговості їх надходження. Під час прийняття заяви та документів для державної реєстрації, що подаються особисто заявником, державний реєстратор, уповноважена особа суб'єкта державної реєстрації встановлюють особу заявника за документом, що посвідчує таку особу, передбаченим Законом України «Про Єдиний державний демографічний реєстр та документи, що підтверджують громадянство України, посвідчують особу чи її спеціальний статус».

У разі коли заявником є іноземець, документом, що посвідчує особу такого заявника, є національний, дипломатичний чи службовий паспорт іноземця або інший документ, що посвідчує особу іноземця.

У разі коли заявником є державний службовець або посадова особа місцевого самоврядування при виконанні посадових обов'язків, документом, що посвідчує такого заявника, є службове посвідчення.

У разі подання заяви уповноваженою на те особою державний реєстратор, уповноважена особа суб'єкта державної реєстрації перевіряє обсяг повноважень такої особи за документом, що підтверджує її повноваження діяти від імені іншої особи.

Обсяг повноважень особи, уповноваженої діяти від імені юридичної особи, перевіряється на підставі відомостей з Єдиного державного реєстру.

Під час прийняття заяви та документів для державної реєстрації державний реєстратор, уповноважена особа суб'єкта державної реєстрації інформують заявника про те, що персональні дані заявника чи інших осіб, що містяться в документах, поданих для державної реєстрації, використовуються відповідно до закону та виключно для цілей ведення Єдиного державного реєстру, зокрема розміщення у випадках, передбачених законодавством, на порталі електронних сервісів.

З поданих для державної реєстрації документів державний реєстратор, нотаріус, уповноважена особа суб'єкта державної реєстрації виготовляють електронні копії таких документів шляхом їх сканування, які долучаються до заяви, зареєстрованої у Єдиному державному реєстрі.

Державний реєстратор у строки, визначені законом, здійснює перевірку зареєстрованих в Єдиному державному реєстрі документів на наявність підстав для зупинення їх розгляду та на наявність підстав для відмови в державній реєстрації.

У разі наявності підстав для зупинення розгляду документів державний реєстратор вносить до Єдиного державного реєстру вичерпний перелік таких підстав, передбачених законом.

За допомогою програмних засобів ведення Єдиного державного реєстру формується повідомлення про зупинення розгляду документів із зазначенням строку, виключного переліку підстав для його зупинення, рішення суб'єкта державної реєстрації про зупинення розгляду документів, що за допомогою програмних засобів ведення Єдиного державного реєстру розміщується на порталі електронних сервісів у день такого зупинення та надсилається заявнику на адресу його електронної пошти.

Якщо за результатами здійсненої перевірки поданих документів державним реєстратором встановлено наявність підстав і для зупинення їх розгляду, і для відмови у державній реєстрації, що не пов'язані одна з одною, та усунення підстав для зупинення розгляду документів не матиме наслідком проведення державної реєстрації, державний реєстратор формує повідомлення про відмову в проведенні державної реєстрації зі зазначенням виключного переліку підстав для відмови та зі зазначенням підстав для зупинення їх розгляду.

Документи, що потребують усунення підстав для зупинення розгляду документів, повертаються (видаються, надсилаються поштовим відправленням) заявнику не пізніше наступного робочого дня з дня надходження від заявника заяви про їх повернення за описом, сформованим за допомогою програмних засобів ведення Єдиного державного реєстру.

Відомості про повернення документів вносяться до Єдиного державного реєстру.

У разі подання заявником документів, необхідних для усунення підстав для зупинення розгляду документів, державний реєстратор, уповноважена особа суб'єкта державної реєстрації, приймають їх у порядку, передбаченому для заяв про державну реєстрацію.

Якщо документи, необхідні для усунення підстав для зупинення розгляду документів, подані протягом установленого строку, розгляд документів поновлюється, про що державним реєстратором вносяться відомості до Єдиного державного реєстру.

Якщо заявником упродовж установленого законом строку не подано документів, необхідних для усунення підстав для зупинення розгляду документів, державний реєстратор відмовляє у державній реєстрації.

Державний реєстратор за наявності підстав для відмови у державній реєстрації, визначених статтею 28 Закону України «Про державну реєстрацію юридичних осіб, фізичних осіб-підприємців та громадських формувань», за допомогою програмних засобів ведення Єдиного державного реєстру формує повідомлення про відмову у державній реєстрації зі зазначенням виключного переліку підстав для відмови та рішення суб'єкта державної реєстрації про відмову у державній реєстрації, що за допомогою програмних засобів ведення Єдиного державного реєстру розміщується на порталі електронних сервісів у день відмови у державній реєстрації.

У разі проведення державної реєстрації, пов'язаної зі збільшенням розміру статутного капіталу господарських товариств, підприємств, у яких резидент іноземної держави, іноземна держава, юридична особа, учасником якої є нерезидент або іноземна держава, володіє 10 і більше відсотками статутного капіталу або має вплив на управління юридичною особою чи її діяльність, державний реєстратор обов'язково встановлює наявність/відсутність персональних санкцій відповідно до Закону України «Про санкції», рішення про застосування яких прийнято Радою національної безпеки і оборони України та введено в дію указом Президента України.

У разі відмови у державній реєстрації документи, подані для державної реєстрації, зберігаються суб'єктом державної реєстрації, державним реєстратором якого розглядалися такі

документи, або нотаріусом, яким розглядалися такі документи, протягом трьох років.

У разі звернення заявника у межах строку, передбаченого абзацом першим цього пункту, документи, подані для державної реєстрації (крім документа про сплату адміністративного збору), повертаються (видаються, надсилаються поштовою відправленням) йому за описом, сформованим за допомогою програмних засобів ведення Єдиного державного реєстру, не пізніше наступного робочого дня з дня надходження від заявника заяви про їх повернення. Відомості про повернення документів вносяться до Єдиного державного реєстру.

За відсутності підстав для зупинення розгляду документів та/або відмови в державній реєстрації державний реєстратор приймає рішення у разі проведення реєстраційної дії щодо громадського формування, його символіки, засвідчення факту наявності всеукраїнського статусу громадського об'єднання та проводить реєстраційну дію, зокрема керуючись принципом мовчазної згоди, шляхом внесення відповідного запису до Єдиного державного реєстру.

Державний реєстратор за допомогою програмних засобів ведення Єдиного державного реєстру присвоює ідентифікаційний код з Єдиного державного реєстру підприємств і організацій України у разі проведення:

- державної реєстрації створення юридичної особи (крім перетворення за винятком центральних органів виконавчої влади);

- державної реєстрації включення відомостей про юридичну особу, зареєстровану до 01 липня 2004 року, відомості про яку не містяться в Єдиному державному реєстрі, якщо в цієї юридичної особи відсутній такий код;

- державної реєстрації створення відокремленого підрозділу юридичної особи;

- державної реєстрації (акредитації) відокремленого підрозділу іноземної неурядової організації, представництва, філії іноземної благодійної організації.

За результатом проведеної державної реєстрації державний реєстратор за допомогою програмних засобів ведення Єдиного державного реєстру вносить відомості до цього реєстру та формує з нього виписку, яка за допомогою програмних

засобів ведення Єдиного державного реєстру розміщується на порталі електронних сервісів у день проведення державної реєстрації.

У разі подання заяви про державну реєстрацію у паперовій формі за результатом проведеної державної реєстрації за бажанням заявника виписка з Єдиного державного реєстру надається у паперовій формі з проставленням підпису та печатки державного реєстратора або печатки нотаріуса (у випадку якщо державним реєстратором є нотаріус).

Документи для державної реєстрації у паперовій формі долучаються до реєстраційної справи, сформованої після внесення до Єдиного державного реєстру запису про державну реєстрацію створення юридичної особи, громадського формування, що не має статусу юридичної особи, державну реєстрацію фізичної особи-підприємця або державну реєстрацію включення відомостей про юридичну особу та фізичну особу-підприємця.

Суб'єкт державної реєстрації, який провів державну реєстрацію та не наділений повноваженнями зі зберігання реєстраційної справи, протягом трьох робочих днів з дня її проведення надсилає документи для державної реєстрації відповідному суб'єкту державної реєстрації, уповноваженому зберігати реєстраційні справи відповідно до Закону України «Про державну реєстрацію юридичних осіб, фізичних осіб-підприємців та громадських формувань».

Документи та/або відомості, сформовані державним реєстратором за допомогою програмних засобів ведення Єдиного державного реєстру під час державної реєстрації, а також електронні копії оригіналів документів для державної реєстрації, виготовлені шляхом сканування та долучені до відповідної заяви, зберігаються в електронній формі у цьому реєстрі.

Запитання і завдання для самоконтролю

1. Дайте визначення поняття «фінансовий моніторинг».
2. Охарактеризуйте об'єкти та суб'єкти фінансового моніторингу.
3. Які органи здійснюють виконання обов'язків суб'єкта первинного фінансового моніторингу відповідно до ст. 8 Закону

України «Про запобігання та протидію легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, фінансуванню тероризму та фінансуванню розповсюдження зброї масового знищення»?

4. Якими є компетенція та повноваження Міністерства юстиції України як уповноваженого суб'єкта державного фінансового моніторингу?

5. З'ясуйте відповідальність нотаріусів за порушення вимог Закону України «Про запобігання та протидію легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, фінансуванню тероризму та фінансуванню розповсюдження зброї масового знищення».

6. Якими органами здійснюється контроль за виконанням нотаріусами обов'язків суб'єкта первинного фінансового моніторингу?

7. Якими нормативними актами регулюється порядок державної реєстрації прав на нерухоме майно та їх обтяжень?

8. Яким органом проводиться державна реєстрація права власності та інших речових прав?

9. Розкрийте повноваження нотаріуса як реєстратора прав власності на нерухоме майно та їх обтяжень.

10. Якими нормативними актами регулюється порядок державної реєстрації юридичних осіб, фізичних осіб-підприємців та громадських формувань?

11. Якими органами проводиться державна реєстрація юридичних осіб, фізичних осіб-підприємців та громадських формувань?

12. Розкрийте повноваження нотаріуса як реєстратора державної реєстрації юридичних осіб, фізичних осіб-підприємців та громадських формувань.

Список рекомендованих джерел

Основна література

1. Долинська М. С. Нотаріт: підручник. Львів: Ліга-Прес, 2018. 398 с.
2. Долинська М. С. Українське нотаріальне право. К.: Юрінком Інтер, 2015. 248 с.
3. Дякович М. М. Хрестоматія нотаріального права України: навч. посіб. К.: Істина, 2018. 480 с.
4. Нотаріат в Україні: навч. посіб. / за ред. В. М. Бесчастного. К.: Знання, 2008. 494 с.
5. Нотаріат в Україні: навч. посіб. / за заг. ред. Ю. В. Нікітіна. К.: КВНЗ «Національна академія управління»; Алерта, 2016. 586 с.

Спеціальна література

1. Берізко В. Щодо адміністративно-правового статусу Державної служби фінансового моніторингу України. *Підприємництво, господарство і право*. 2017. № 3. С. 118–122. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Pgip_2017_3_27
2. Власюк М. В. Інформаційні потоки під час організації функціонування системи фінансового моніторингу та їх аналіз. *Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія «Економічні науки»*. 2016. Вип. 20 (1). С. 154–159. URL: [http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nvkhdu_en_2016_20\(1\)_39](http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nvkhdu_en_2016_20(1)_39)
3. Гаєвський І. М., Гаєвська О. О. Ризики нотаріуса при посвідченні правочинів із землею: акценти фінансового моніторингу. *Науковий вісник Національного університету біоресурсів і природокористування України. Серія «Право»*. 2014. № 197 (2). С. 269–275. URL: [http://nbuv.gov.ua/UJRN/nvnau_prav_2014_197\(2\)_44](http://nbuv.gov.ua/UJRN/nvnau_prav_2014_197(2)_44)
4. Гаєвський І. М. Національна система фінансового моніторингу: сутність, роль та принципи. *Вісник Чернівецького факультету Національного університету «Одеська юридична академія»*. 2016. Вип. 1. С. 45–57. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/vchfo_2016_1_6
5. Долинська М. С. До питання застосування у нотаріальній практиці нотаріусів України спеціальних бланків нотаріальних документів // Правовий режим державних реєстрів та їх роль у здійсненні господарської діяльності: зб. мат. науково-практичного семінару (21 квітня 2017 року). Львів: Кафедра господарсько-правових дисциплін факультету № 6 ЛьвДУВС, 2017. С. 28–30.
6. Долинська М. С. Нотаріус як суб'єкт первинного фінансового моніторингу. *Вісник Львівського університету. Серія юридична*. 2011. Вип. 54. С. 202–208.
7. Долинська М. С. Теоретичні та практичні аспекти доступу нотаріусів до Державного реєстру речових прав на нерухоме майно та їх обтяжень. *Вісник Львівського університету. Серія юридична*. 2012. Вип. 55. С. 147–157.
8. Драна І. В. Адміністративно-правове забезпечення фінансового моніторингу в нотаріальній діяльності в Україні. *Юридичний вісник. Повітряне і космічне право*. 2011. № 4. С. 36–40. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Npnau_2011_4_10
9. Дубина М. В. Дослідження змісту дефініції «фінансовий моніторинг». *Проблеми і перспективи економіки та управління*. 2015. № 3. С. 253–258. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/prreu_2015_3_35
10. Дякович М. М., Юркевич Ю. М. Питання реалізації порядку державної реєстрації прав на нерухоме майно та їх обтяжень: правові аспекти та проблемні питання. *Бюлетень Міністерства юс-*

- тиції України*. 2012. № 4. С. 72–78. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/bmju_2012_4_12
11. Єрмоленко А. О., Лисьонкова Н. М. Фінансовий моніторинг в Україні. *Вісник економіки транспорту і промисловості*. 2012. Вип. 37. С. 23–36. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Vetp_2012_37_5.
  12. Єфіменко Л. Проблеми взаємодії нотаріальної діяльності та діяльності щодо державної реєстрації речових прав. *Право України*. 2011. № 5. С. 130–135.
  13. Завальна І. І., Косенко О. І. Державна реєстрація прав власності на нерухоме майно: проблеми та перспективи розвитку. URL: <http://www.minjust.gov.ua/0/3668>
  14. Захандревич О. М. Нотаріус – спеціальний суб'єкт державної реєстрації речових прав на нерухоме майно. *Бюлетень Міністерства юстиції України*. 2013. № 12. С. 28–30. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/bmju_2013_12_7
  15. Кармаза О. Державна реєстрація прав на житло та їх обтяжень нотаріусами в Україні. *Бюлетень Міністерства юстиції України*. 2012. № 9. С. 16–20.
  16. Ковалишин О. Ф., Малахова О. О. Аналіз нових підходів до функціонування реєстраційної системи в Україні. *Вісник Сумського державного університету. Серія «Економіка»*. 2011. № 4. С. 58–62.
  17. Коровайко О. С. Порівняння актової та титульної систем реєстрації нерухомого майна. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2017. № 6. С. 205–207.
  18. Коротюк О. В. Науково-практичний коментар Закону України «Про нотаріат». Х.: Право, 2012. 648 с.
  19. Летнева О. С. Сутність провадження з державної реєстрації речових прав на нерухоме майно та його пов'язаність із провадженням нотаріального посвідчення правочинів. *Теорія та практика державного управління і місцевого самоврядування*. 2017. № 1. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Ttpdu_2017_1_9
  20. Нечипорук С. В. Нотаріуси як спеціальні суб'єкти первинного фінансового моніторингу. *Бюлетень Міністерства юстиції України*. 2012. № 10. С. 149–155. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/bmju_2012_10_25
  21. Продіус К. В. Повноваження нотаріусів у сфері державної реєстрації речових прав. *Бюлетень Міністерства юстиції України*. 2013. № 12. С. 31–33.
  22. Романченко Ю. О. Фінансовий моніторинг як інструмент запобігання легалізації злочинних доходів. *Науковий погляд: економіка та управління*. 2017. № 1. С. 69–95. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/vamsue_2017_1_10

23. Семьоркіна К. О. Нотаріус як спеціально уповноважений суб'єкт державної реєстрації речових прав на нерухоме майно. *Вісник Запорізького національного університету. Юридичні науки*. 2015. № 1 (2). С. 91–96. URL: [http://nbuv.gov.ua/UJRN/Vznu_Jur_2015_1\(2\)_15](http://nbuv.gov.ua/UJRN/Vznu_Jur_2015_1(2)_15)
24. Уточнення повноважень нотаріусів та особливостей реєстрації похідних речових прав на земельні ділянки сільськогосподарського призначення. *Бюлетень Міністерства юстиції України*. 2015. № 5. С. 31–33. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/bmju_2015_5_11
25. Чижмарь К. І. Правовий статус нотаріуса у процесі державної реєстрації речових прав на нерухоме майно та їх обтяжень за законодавством України. *Бюлетень Міністерства юстиції України*. 2012. № 9. С. 7–15.
26. Чижмарь К. І., Гаєвський І. М. Актуальні питання фінансового моніторингу у сфері запобігання та протидії легалізації доходів, одержаних злочинним шляхом, для суб'єктів первинного фінансового моніторингу, державне регулювання і нагляд за діяльністю яких здійснює Міністерство юстиції України. Методичні рекомендації. К.: ПрАТ «Видавництво «Київська правда», 2010. 111 с.

Нормативно-правові акти

1. Про нотаріат: Закон України від 02.09.1993 р. № 3425-XP. URL: zakon3.rada.gov.ua/laws/show/3425-12
2. Про запобігання та протидію легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, фінансуванню тероризму та фінансуванню розповсюдження зброї масового знищення: Закон України від 14.10.2014 р. № 1702-VII. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1702-18>
3. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо визначення вигодоодержувачів юридичних осіб та публічних діячів: Закон України від 14.10.2014 р. № 1701-VII. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1701-18>
4. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо вдосконалення та спрощення процедури державної реєстрації земельних ділянок та речових прав на нерухоме майно: Закон України від 04.07.2012 р. № 5037-VI. URL: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/5037-17>
5. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо вдосконалення державної реєстрації прав на нерухоме майно та захисту прав власності: Закон України від 06.10.2016 р. № 1666-VIII. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1666-19>

6. Про внесення змін до Закону України «Про державну реєстрацію речових прав на нерухоме майно та їх обмежень» та деяких інших законодавчих актів України щодо децентралізації повноважень з державної реєстрації речових прав на нерухоме майно та їх обтяжень: Закон України від 26.11.2015 р. № 834-VIII. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/834-19>
7. Про внесення змін до Закону України «Про державну реєстрацію юридичних осіб та фізичних осіб-підприємців» та деяких інших законодавчих актів України щодо децентралізації повноважень з державної реєстрації юридичних осіб, фізичних осіб-підприємців та громадських формувань»: Закон України від 26.11.2015 р. № 835-VI. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/835-19>
8. Про затвердження Положення про Міністерство юстиції України: Постанова Кабінету Міністрів України від 02.07.2014 р. № 228. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/228-2014-%D0%BF>
9. Про затвердження положень про територіальні органи Міністерства юстиції України: Наказ Міністерства юстиції України від 23.06.2011 р. № 1707/5. URL: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/z0759-11>
10. Про затвердження Положення про Державну службу фінансового моніторингу України: Постанова Кабінету Міністрів України від 29.07.2015 р. № 537. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/537-2015-%D0%BF>
11. Деякі питання організації фінансового моніторингу: Постанова Кабінету Міністрів України від 05.08.2015 р. № 552. URL: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/552-2015-%D0%BF>
12. Положення про здійснення фінансового моніторингу суб'єктами первинного фінансового моніторингу, державне регулювання та нагляд за діяльністю яких здійснює Міністерство юстиції України: Наказ Міністерства юстиції України від 22.06.2015 р. № 999/5. *Офіційний вісник*. 2015. № 52. Ст. 1698.
13. Про затвердження Положення про здійснення фінансового моніторингу суб'єктами первинного фінансового моніторингу, державне регулювання та нагляд за діяльністю яких здійснює Міністерство юстиції України: Наказ Міністерства фінансів України, Міністерство юстиції України від 27.05.2015 р. № 521/796/5. *Офіційний вісник*. 2015. № 50. Ст. 1641.
14. Про затвердження Порядку розгляду справ про порушення вимог законодавства, що регулює діяльність у сфері запобігання та протидії легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, фінансуванню тероризму та фінансуванню розповсюдження зброї масового знищення, та застосування санкцій:

Наказ Міністерства юстиції України від 28.05.2015 р. № 810/5
Офіційний вісник. 2015. № 46. Ст. 1523.

15. Про державну реєстрацію речових прав на нерухоме майно та їх обтяжень: Постанова Кабінету Міністрів України від 25.12.2015 р. № 1127. *Офіційний вісник України*. 2016. № 2. Ст. 108.
16. Про затвердження Порядку державної реєстрації юридичних осіб, фізичних осіб-підприємців та громадських формувань, що не мають статусу юридичної особи: Наказ Міністерства юстиції України від 09.02.2016 р. № 359/5. *Офіційний вісник*. 2016. № 10. Ст. 471.

Розділ 6

**ЗАГАЛЬНІ ЗАСАДИ
НОТАРІАЛЬНОГО ПРОВАДЖЕННЯ**

6.1. Нотаріальні дії: поняття та види

Чинне українське законодавство не визначає поняття нотаріальної дії, хоча воно набуло широкого використання не лише в нотаріальній діяльності. У юридичній літературі нотаріальну дію пропонується трактувати з погляду її багатозначності і одночасного позначення, по-перше, змісту процедури нотаріальної діяльності, що виражається в послідовному фіксуванні юридичних фактів, і, по-друге, результату нотаріального виробництва як юридичного факту.

На думку більшості вчених та практиків, під нотаріальною дією слід розуміти посвідчення безспірних прав та фактів, що мають юридичне значення, а також вчинення інших дій, спрямованих на позасудову охорону прав і інтересів осіб, що належать до повноважень нотаріальних органів¹⁹⁸.

Тобто нотаріальна дія – це ціла система дій процесуального характеру, що здійснюються у встановленому законом порядку уповноваженими особами та спрямовані на досягнення певного результату з реалізації та (або) закріплення прав і законних інтересів громадян та організацій.

Наприклад, для посвідчення будь-якого правочину нотаріус зобов'язаний перевірити дієздатність, правоздатність осіб, які звернулися за вчиненням нотаріальної дії, належність майна, наявність і умови основних зобов'язань, відсутність обтяжень щодо майна та інші, які впливають із законодавства, обставини.

Нотаріус чи інша посадова особа, які вчиняють нотаріальні дії, видають або посвідчують документи, що є підтвердженням вчинення конкретної нотаріальної дії. Ця

---

¹⁹⁸ Нотаріат в Україні: навч. посіб. / за заг. ред. Ю. В. Нікітіна. К: Національна академія управління; Алерта, 2016. С. 89.

діяльність, на думку більшості вчених, дослідників нотаріату, охоплюється поняттям «нотаріальні акти»¹⁹⁹, хоча цей термін і не вживається в законодавстві про нотаріат.

Нотаріальний акт є завершальним етапом нотаріального провадження у конкретній справі та підтвердженням учинення нотаріальної дії.

Кожній нотаріальній дії присвоюється окремий реєстровий номер. Номер, під яким нотаріальна дія зареєстрована в реєстрі для реєстрації нотаріальних дій, позначається на документах, що видаються нотаріусом, чи в посвідчувальних написах.

Нотаріальна дія вважається вчиненою з моменту внесення про це запису до реєстру для реєстрації нотаріальних дій. А запис у реєстрі для реєстрації нотаріальних дій є доказом вчинення нотаріальної дії.

Виконавчий напис нотаріуса набирає чинності з дати його реєстрації в реєстрі для реєстрації нотаріальних дій, про що зазначається у тексті самого виконавчого напису.

6.2. Нотаріальні провадження, їх класифікація та загальна характеристика груп нотаріальних проваджень

Нотаріальне провадження є одним з основних елементів нотаріального процесу, оскільки характеризує всі основні ознаки провадження нотаріальної діяльності.

Нотаріальне провадження – це сукупність процесуальних дій, вчинюваних нотаріусами та іншими суб'єктами нотаріального процесу в певному, закріпленому нотаріальним законодавством, порядку.

Правовому регулюванню підлягають форми та порядок вчинення конкретних нотаріальних дій.

Видами нотаріального провадження є такий порядок вчинення нотаріальних дій, які об'єднані у певні групи (які є подібними за своєю матеріально-правовою природою).

---

¹⁹⁹ Радзівська Л. К., Пасічник С. Г. Нотаріат в Україні: навч. посіб. / за ред. Л. К. Радзівської. К.: Юрінком Інтер, 2000. С. 89.

Існують різні класифікації видів нотаріальних дій.

В. Н. Аргунов пропонує всі нотаріальні дії розділити на дві великі групи: обов'язкові – у випадках, коли реалізація суб'єктивних прав неможлива без їх нотаріального оформлення, і необов'язкові – коли нотаріальні дії відбуваються за заявою громадян та організацій і цілком залежать від їхнього розсуду. Вчинення чи невчинення таких дій не впливає на реалізацію суб'єктивних прав і слугує лише мірою їх охорони²⁰⁰.

Така класифікація, безумовно, має підстави, але не дає можливості виділяти види нотаріального провадження, тому що жодних процесуальних особливостей вчинення обов'язкових нотаріальних дій порівняно з тими, котрі відбуваються за бажанням громадян, не має²⁰¹.

Керуючись критерієм цілеспрямованості та змісту, нотаріальні дії можна розділити на чотири групи і відповідно виокремити чотири види нотаріальних проваджень:

- 1) провадження по вчиненню нотаріальних дій, спрямованих на посвідчення безспірного права;
- 2) провадження по вчиненню нотаріальних дій, спрямованих на посвідчення безспірного факту;
- 3) провадження по вчиненню нотаріальних дій, спрямованих на забезпечення збереження майна та документів;
- 4) провадження по вчиненню нотаріальних дій, спрямованих на надання документу виконавчої сили.

Запропонована класифікація може бути визнана найвдалішою тому, що має практичне і теоретичне значення. Вона сприяє, з одного боку, більш глибокому аналізу і пізнанню сутності нотаріальних дій, а з другого – удосконаленню процесуального порядку розгляду нотаріальних справ і розробці спеціальних правил їх учинення²⁰².

До групи нотаріальних актів, спрямованих на посвідчення безспірного права, належать нотаріальні дії, пов'язані з видачею свідоцтв: про право на спадщину; про право власності

---

²⁰⁰ Аргунов В. Н. Нотариальные услуги населению / В. Н. Аргунов. М., 1991. С. 37.

²⁰¹ Комаров В. В., Баранкова В. В. Нотариат в Україні: підручник. Х.: Право, 2011. С. 93.

²⁰² Там само. С. 94.

на частку у спільному майні подружжя; про придбання житлових будинків з прилюдних торгів. Об'єктом охорони при здійсненні подібних актів є наявні суб'єктивні права фізичних і юридичних осіб. Здійснюючи нотаріальні дії заданої групи, нотаріус підтверджує суб'єктивні права заінтересованих осіб, зокрема, досягається мета надання вірогідності безспірному праву: спадкування; власності на частку у спільному майні подружжя; власності на придбаний з прилюдних торгів житловий будинок. Видані на підтвердження цих безспірних прав свідоцтва надалі можуть бути визнані недійсними тільки в судовому порядку²⁰³.

До нотаріальних дій, спрямованих на посвідчення і засвідчення безспірних фактів, належать: посвідчення правочинів; посвідчення факту, що фізична особа є живою; посвідчення факту перебування фізичної особи у певному місці; посвідчення тотожності фізичної особи з особою, зображеною на фотографії; посвідчення часу пред'явлення документів; посвідчення факту передачі заяв фізичних та юридичних осіб іншим фізичним та юридичним особам; прийняття в депозит грошових сум і цінних паперів тощо. До цієї ж групи належать дії зі засвідчення фактичних даних: посвідчення вірності копій документів і виписок з них; посвідчення справжності підписів на документах; посвідчення правильності перекладу документів з однієї мови на іншу; вчинення морських протестів. При цьому здійснюється охорона законних інтересів, що полягає у наданні вірогідності та визнанні безспірними певних фактів²⁰⁴.

До нотаріальних дій, спрямованих на забезпечення збереження майна і документів, належать: вжиття заходів до охорони спадкового майна; видача свідоцтва виконавцю заповіту; прийняття документів на збереження; накладення заборони відчуження житлового будинку й іншого нерухомого майна. Для цих нотаріальних дій загальною ознакою, що їх поєднує, є те, що всі вони спрямовані на забезпечення збереження певних об'єктів²⁰⁵.

---

²⁰³ Комаров В. В., Баранкова В. В. Нотаріат в Україні: підручник. Х.: Право, 2011. С. 94–95.

²⁰⁴ Там само. С. 95.

²⁰⁵ Там само. С. 95.

Четверту групу утворюють нотаріальні дії, спрямовані на надання документу виконавчої сили: вчинення виконавчого напису; вчинення протестів векселів, а також пред'явлення чеків до платежу і посвідчення несплати чеків; вчинення протестів векселів²⁰⁶.

До повноважень нотаріальних органів належать різні за складністю провадження. Іноді навіть здається, що в окремих нотаріальних провадженнях робота нотаріуса складається лише з механічних, а не правових дій. Але це удавана простота, ціну якої буває важко встановити, вона визначається лише згодом, коли постає питання про відповідальність нотаріуса.

6.3. Порядок вчинення нотаріальних дій

Порядок вчинення нотаріальних дій регламентують загальні та спеціальні правила, дотримання яких є загальнообов'язковим, тому що ними забезпечуються правильне та швидке вирішення нотаріальної справи, видання законного й обґрунтованого нотаріального акта²⁰⁷.

Порядок і умови вчинення нотаріальних дій органами нотаріату та квазінотаріату України визначаються чинним законодавством України.

До таких нормативно-правових актів у нотаріальному процесі щонайперше відносять норми Закону України «Про нотаріат», які конкретизуються Порядком вчинення нотаріальних дій нотаріусами України, затвердженим Наказом Міністерства юстиції України від 22 лютого 2012 р. за № 296/5.

А порядок вчинення нотаріальних дій посадовими особами органів місцевого самоврядування, крім Закону «Про нотаріат», регулюється Порядком вчинення нотаріальних дій посадовими особами органів місцевого самоврядування, затвердженим Наказом Міністерства юстиції України 11 листопада 2011 р. № 3306/5.

Порядок вчинення нотаріальних дій консульськими установами регулюється Законом України «Про нотаріат»,

---

²⁰⁶ Комаров В. В., Баранкова В. В. Нотаріат в Україні: підручник. Х.: Право, 2011. С. 95.

²⁰⁷ Там само. С. 91.

Консульським статутом України, Положенням про порядок учинення нотаріальних дій в дипломатичних представництвах та консульських установах України, затвердженим наказами Міністерства юстиції України, Міністерства закордонних справ від 27 грудня 2004 р. за № 142/5/310.

Посвідчення заповітів і довіреностей посадовими особами, визначеними в статті 40 Закону України «Про нотаріат», проводиться з дотриманням вимог вказаного Закону та «Порядку посвідчення заповітів і довіреностей, що прирівнюються до нотаріально посвідчених», затвердженого Постановою Кабінету Міністрів України від 6 липня 2006 р. № 940.

Кожне нотаріальне провадження, яке вчиняє нотаріус, проходить у своєму розвитку певні стадії, які визначають динаміку, послідовність учинення процесуальних дій.

Щоб уникнути можливих помилок, необхідно визначити, до яких стадій слід віднести окремі процесуальні дії, які потім складуть нотаріальне провадження або окремий його етап. Це дає можливість конкретизувати дії нотаріуса в різні проміжки часу та на різних етапах провадження, створить умови для самоконтролю.

Крім наукового значення, виокремлення стадій нотаріального процесу дає можливість глибше проаналізувати та законодавчо закріпити всі необхідні дії нотаріуса на різних стадіях розвитку нотаріального процесу. Наприклад, це стосується конкретизації заходів щодо охорони спадкового майна (ст. 63 Закону), де передбачається повідомлення спадкоємців про відкриття спадщини, що, безумовно, має значення для отримання спадщини, хоча прямо не належить до заходів з охорони цього майна. При цьому не регламентується питання щодо процесуального порядку встановлення кола осіб, які мають право на отримання спадщини. Так само потребують скрупульозного аналізу й інші нотаріальні провадження: вчинення виконавчих написів, прийняття в депозит грошових сум та цінних паперів тощо.

Отже, нотаріальний процес у своєму розвитку проходить певні стадії. Якщо нотаріальне провадження складається з декількох етапів, то на кожному з них мають місце стадії нотаріального провадження.

Нотаріальний процес проходить такі стадії:

- 1) відкриття нотаріального провадження;
- 2) підготовка до вчинення нотаріального провадження;
- 3) безпосереднє вчинення нотаріальної дії, яке закінчується посвідченням нотаріального акта та видачею документа (договору, свідоцтва тощо).

Варто зауважити, що неможливо вести мову про єдиний порядок вчинення нотаріальних дій лише за послідовністю їх вчинення, не визначаючи єдиних підстав відмови у вчиненні нотаріальної дії, на якій стадії це можливо, яким чином це має здійснюватися. Все це вирішує нотаріус самостійно.

Зміст нотаріального провадження взагалі, тобто загальний порядок, утворюють основні правила вчинення нотаріальних актів, що діють однаковою мірою незалежно від того, який конкретно нотаріальний акт вчинюється. Інакше кажучи, застосування норм загального порядку вчинення нотаріальних дій не залежить від їхнього характеру й обов'язкове для всіх випадків. Це стосується правил, що визначають обов'язки нотаріуса: сприяти громадянам, підприємствам, установам і організаціям у здійсненні їхніх прав і в захисті їхніх законних інтересів; роз'яснювати права й обов'язки; попереджати про наслідки нотаріальних дій; зберігати таємницю вчинених нотаріальних дій; відмовити у здійсненні нотаріальної дії за підставами, передбаченими у законі; установити особу і перевірити справжність підписів учасників угоди й інших осіб, що звернулися до нотаріуса; не приймати документів, що суперечать закону чи містять відомості, які порочать честь і гідність громадян; відкласти вчинення нотаріального акту з метою витребування необхідних документів від установ, організацій, посадових осіб або в разі направлення документів на експертизу; роз'яснити порядок оскарження відмови у вчиненні нотаріальної дії і т. ін.²⁰⁸.

6.4. Загальні правила вчинення нотаріальних дій

Нотаріальні дії можуть вчинятися будь-яким державним і приватним нотаріусом України, посадовими особами органів

---

²⁰⁸ Комаров В. В., Баранкова В. В. Нотаріат в Україні: підручник. Х.: Право, 2011. С. 91–92.

місцевого самоврядування, за винятком випадків, передбачених чинним законодавством щодо обов'язкової територіальної компетенції.

Територіальна компетенція нотаріальних органів – це встановлене чинним законодавством України розмежування кола вчинюваних нотаріальних дій між нотаріусами (державними, приватними) та іншими органами квазінотаріату, уповноваженими на вчинення нотаріальних дій, які прирівнюються до нотаріально посвідчених, з урахуванням нотаріального округу або території їх діяльності, зокрема з огляду на винятки щодо обов'язкового місця вчинення певних видів нотаріальних дій²⁰⁹.

Законом України «Про внесення змін до Закону України «Про нотаріат» від 1 жовтня 2008 року № 6134-VI введено в обіг поняття нотаріального округу шляхом доповнення нотаріального Закону статтею 13-1 «Нотаріальний округ». У цій статті законодавцем визначено поняття нотаріального округу як територіальної одиниці, в межах якої нотаріус здійснює нотаріальну діяльність і в межах якої знаходиться державна нотаріальна контора, в якій працює державний нотаріус, або робоче місце (контора) приватного нотаріуса. Нотаріальні округи визначаються відповідно до адміністративно-територіального устрою України. Водночас у містах з районним поділом округом діяльності нотаріуса є вся територія міста²¹⁰.

Залежно від видів органів, які уповноважені на вчинення нотаріальних дій, а також дій, прирівняних до нотаріально посвідчених, на нашу думку, можна виокремити такі групи територіальної компетенції:

1. Територіальна компетенція державних і приватних нотаріусів.

Особа, яка отримала свідоцтво про право на зайняття нотаріальною діяльністю, самостійно вибирає нотаріальний округ, в якому бажає здійснювати нотаріальну практику шляхом по-

---

²⁰⁹ Долинська М. С. Територіальна компетенція нотаріальних органів України як одна з головних засад здійснення нотаріального процесу в Україні. *Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ. Серія юридична*. 2018. № 2. С. 114.

²¹⁰ Долинська М. С. Українське нотаріальне право: навч. посіб. К.: Юрінком Інтер, 2015. С. 168.

дання заяви про реєстрацію приватної нотаріальної діяльності за певною адресою до Головного територіального управління юстиції у відповідній області. У виданому приватному нотаріусу управлінням юстиції реєстраційному посвідченні обов'язковими реквізитами є: назва Головного територіального управління юстиції, прізвище, ім'я, по батькові приватного нотаріуса, назва нотаріального округу. Варто відзначити, що конкретна адреса розташування робочого місця (контори) приватного нотаріуса зазначається в додатку до цього реєстраційного посвідчення. У разі зміни адміністративно-територіального поділу України, в результаті якого розташування робочого місця (контори) приватного нотаріуса увійшло до іншого нотаріального округу, нотаріальна діяльність відповідних нотаріусів повинна бути зареєстрована в цьому нотаріальному окрузі. У такому випадку виникає питання збереження нотаріальних документів (залишати на зберіганні в нотаріуса чи передавати до державного нотаріального архіву), оскільки старе реєстраційне посвідчення анулюється та видається нове²¹¹.

Загальновідомо, що нотаріус не вправі здійснювати нотаріальну діяльність за межами свого нотаріального округу, за винятком заміщення інших нотаріусів у випадках, передбачених нотаріальним Законом. Однак встановлення нотаріального округу для обслуговування нотаріуса не можна ототожнювати з неможливістю вчиняти нотаріальні дії для осіб з іншого нотаріального округу та громадян інших держав та осіб без громадянства.

На думку М. Дякович, встановлення законом нотаріального округу, тобто меж нотаріальної діяльності нотаріуса, дає можливість не тільки рівномірно розподілити навантаження нотаріусів, а й ефективно здійснювати керівництво державними нотаріальними конторами та контроль за здійсненням нотаріальної діяльності, узагальнювати нотаріальну практику, вести нотаріальну статистику, впорядковувати архіви,

---

²¹¹ Долинська М. С. Територіальна компетенція нотаріальних органів України як одна з головних засад здійснення нотаріального процесу в Україні. *Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ. Серія юридична*. 2018. № 2. С. 109.

забезпечити ефективну охорону прав та інтересів осіб, які звертаються до нотаріуса²¹².

Нотаріальні дії вчиняються у приміщенні державної нотаріальної контори, приміщенні приватного нотаріуса у визначеному нотаріальному окрузі, відповідно до реєстраційного посвідчення, виданого нотаріусу Головним територіальним управлінням юстиції в області чи в місті Києві. Однак на практиці виникають проблемні питання щодо територіальної організації нотаріальної діяльності в роботі державних нотаріальних контор держави. Наприклад, у 2018 році у Львівській області були вакантними понад десяток посад державних нотаріусів та завідуючих державними нотаріальними конторами, тому гостро стояло питання виконання нотаріальних повноважень державними нотаріальними конторами в деяких районах області. Тож виконання обов'язків по вчиненню нотаріальних дій покладалося на інших державних нотаріусів відповідно до наказів начальника Головного територіального управління юстиції у Львівській області. Наприклад, виконання обов'язків завідувача Турківської державної нотаріальної контори (далі – ДНК) покладено на завідувача Самбірської держнотконтори, відповідно Бориславської держнотконтори – на завідувача І Дрогобицької ДНК, Соснівської – на завідувача Великомоствівської ДНК, Бродівської – на завідувача Буської ДНК, Трускавецької – на завідувача Стрийської ДНК, Мостиської – на завідувача Городоцької ДНК, Радехівської – на завідувача Червоноградської ДНК²¹³.

У разі вчинення нотаріальних дій не за місцем розташування нотаріальної контори, а в приміщенні іншої нотаріальної контори (яка виконує обов'язки), на нашу думку, можна ставити питання про визнання правочину (для якого встановлено певне місце посвідчення) недійсним.

2. Територіальна компетенція посадових та службових осіб, уповноважених на вчинення нотаріальних дій, прирівня-

---

²¹² Дякович М. М. Хрестоматія нотаріального права України: навч. посіб. 2-е вид. К.: Істина, 2018. С. 72.

²¹³ Долинська М. С. Територіальна компетенція нотаріальних органів України як одна з головних засад здійснення нотаріального процесу в Україні. *Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ. Серія юридична.* 2018. № 2. С. 110.

них до нотаріально посвідчених, відповідно до статей 40, 40-1, 78 Закону України «Про нотаріат».

Ми погоджуємося з думкою С. Я. Фурси та Є. І. Фурси, що, керуючись ст. 40 Закону України «Про нотаріат», прив'язка місця вчинення нотаріальної дії обмежена конкретним приміщенням або певною територією, зокрема, приміщення і територія лікарні, госпіталю, де на лікуванні знаходиться особа, щодо якої вчиняється така нотаріальна дія, як посвідчення заповіту. При цьому заповіти можуть посвідчуватися лише хворих, які перебувають на лікуванні, але медичний персонал, який має вільний вихід за межі лікарні, не може посвідчувати заповіти у зазначених посадових осіб. Для військовослужбовців вихід і тим паче виїзд із військової частини обмежений, тому їм надано право посвідчувати довіреності навіть на нерухоме майно у командирів військових частин за умови, що в пунктах їх дислокації немає нотаріуса чи посадових осіб органів місцевого самоврядування, які вчиняють нотаріальні дії. Але ж члени їхніх родин не обмежені в можливості покидати військову частину і пункт її дислокації, тому вони здатні виїхати в населений пункт, де є нотаріуси. Довіреності військовослужбовців посвідчують у приміщеннях військових частин, установ або військових навчальних закладів. Довіреності, заповіти та засвідчення підпису особи (статті 40, 40-1 Закону) посвідчують та засвідчуються в установах виконання покарань та слідчих ізоляторах²¹⁴.

3. Територіальна компетенція посадових осіб органів місцевого самоврядування.

С. Я. Фурса та Є. І. Фурса зауважують, що з аналізу п. 4 ч. 2 ст. 40 Закону може скластися помилкове враження про те, що довіреності посадових осіб органів місцевого самоврядування і, відповідно, їхні повноваження є нижчі за правовим значенням, ніж довіреності, скажімо, посвідчені командирами (начальниками) військових частин, з'єднань, установ, тощо (п. 2 ч. 2 ст. 40 Закону). Дійсно, тут простежується певна непослідовність законодавства, оскільки посадовим особам органів

---

²¹⁴ Фурса С. Я., Фурса Є. І., Фурса Є. Є., Нікітюк О. М. Нотаріат України: у 3 кн. Кн. 1: Організація нотаріату з практикумом: підручник / за заг. ред. С. Я. Фурси. К.: Алерта, 2015. С. 348–349.

місцевого самоврядування за сучасною концепцією дозволяється навіть видавати свідоцтво про право на спадщину, тобто нерухоме майно, і обмежується їхня компетенція щодо посвідчення довіреностей на управління і розпорядження нерухомим майном, довіреності на управління і розпорядження корпоративними правами тощо. Отже, громадянам потрібно буде їхати в населені пункти, де є нотаріуси²¹⁵.

4. Територіальна компетенція консульських установ та дипломатичних представництв України.

Щодо консульських установ та дипломатичних представництв, то нотаріальні дії вчиняються у приміщеннях цих установ, а якщо нотаріальна дія вчиняється поза межами установи, то вона має бути вчинена в межах консульського округу. Наприклад, на сайті відділення посольства України в Німеччині зазначено: Межі консульського округу: Компетенція Відділення Посольства України у м. Бонні поширюється на федеральні землі: Північний Рейн-Вестфалія²¹⁶.

Вважаємо доречним виокремити сім груп видів нотаріальних дій, які обов'язково мають бути вчинені в межах нотаріального округу²¹⁷.

Вчинення вказаних нотаріальних дій є обов'язковим у таких випадках:

1. При оформленні спадщини:

– нотаріус за місцем відкриття спадщини за повідомленням підприємств, установ, організацій, громадян або на підставі рішення суду про оголошення фізичної особи померлою чи за своєю ініціативою, а в населених пунктах, де немає нотаріуса, – посадова особа органу місцевого самоврядування, яка вчиняє нотаріальні дії, вживають заходів до охорони спадкового майна, коли це потрібно в інтересах спадкоємців, відказоодержувачів, кредиторів або держави (ст. 60 нотаріального Закону);

²¹⁵ Фурса С. Я, Фурса Є. І., Фурса Є. Є., Нікітюк О. М. Нотаріат України: у 3 кн. Кн. 1: Організація нотаріату з практикумом: підручник / за заг. ред. С. Я. Фурси. К.: Алерга, 2015. С. 349.

²¹⁶ Там само. С. 349–350.

²¹⁷ Долинська М. С. Територіальна компетенція нотаріальних органів України як одна з головних засад здійснення нотаріального процесу в Україні. *Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ. Серія юридична.* 2018. № 2. С. 112.

– про припинення охорони спадкового майна нотаріус за місцем відкриття спадщини попередньо повідомляє спадкоємців, а в разі переходу майна за правом спадкоємства до держави – відповідні фіскальні органи (ст. 65 Закону України «Про нотаріат»);

– свідоцтво про право на спадщину на майно, що переходить за правом спадкоємства до спадкоємців або держави, видається нотаріусом за місцем відкриття спадщини (ст. 66 Закону України «Про нотаріат»);

– свідоцтво про право власності на частку в спільному майні подружжя в разі смерті одного з подружжя видається нотаріусом за місцем відкриття спадщини (ст. 71 нотаріального Закону).

2. Придбання житлового будинку (квартири) з прилюдних торгів оформлюється нотаріусом за місцезнаходженням будинку (квартири) шляхом видачі набувачу свідоцтва про придбання житлового будинку (квартири). Якщо торги не відбулися, свідоцтво про придбання житлового будинку (квартири) видається стягувачеві. Придбання нерухомого майна, яке було предметом застави (іпотеки), оформлюється нотаріусом за місцезнаходженням цього нерухомого майна шляхом видачі набувачу свідоцтва про придбання нерухомого майна (ст. 72 Закону України «Про нотаріат»).

3. Посвідчення правочинів щодо відчуження, іпотеки житлового будинку, квартири, дачі, садового будинку, гаража, земельної ділянки, іншого нерухомого майна, а також правочинів щодо відчуження, застави транспортних засобів, що підлягають державній реєстрації, провадиться за місцезнаходженням (місцем реєстрації) цього майна або за місцезнаходженням (місцем реєстрації) однієї із сторін відповідно до правочину (ст. 55 нотаріального Закону).

4. Накладення заборони відчуження за місцем розташування житлового будинку, квартири, дачі, садового будинку, гаража, іншого нерухомого майна чи місцем розташування земельної ділянки, або за місцезнаходженням однієї зі сторін правочину (ст. 73 Закону України «Про нотаріат»).

5. Прийняття у передбачених законодавством України випадках від боржника в депозит грошових сум і цінних паперів для передачі їх кредитуру за місцем виконання зобов'язання (ст. 85 нотаріального Закону).

6. Вчинення нотаріусом морського протесту в порту України на підставі заяви капітана судна про морський протест, якщо в період плавання або стоянки судна мала місце подія, що може бути підставою для пред'явлення до судновласника майнових вимог (ст. 94 Закону України «Про нотаріат»).

7. Вчинення нотаріальних дій із застосуванням правил міжнародного договору у випадку, якщо міжнародним договором встановлено інші правила про нотаріальні дії, ніж ті, що їх містить законодавство України (стаття 103 Закону України «Про нотаріат»)²¹⁸.

Встановлення нотаріального округу для обслуговування нотаріуса не можна ототожнювати з неможливістю вчиняти нотаріальні дії для осіб з іншого нотаріального округу та громадян інших держав та осіб без громадянства. Вчинення нотаріальних дій у межах нотаріального округу є обов'язковим у певних випадках, які ми розглянули вище.

До обмеження на вчинення вищевказаних нотаріальних дій, крім зазначених обмежень щодо територіальної компетенції органів нотаріату та квазінотаріату, відносять обмеження, які встановлено ст. 9 Закону України «Про нотаріат».

Нотаріус та посадова особа органу місцевого самоврядування, які вчиняють нотаріальні дії, не вправі вчиняти нотаріальні дії на своє ім'я і від свого імені, на ім'я і від імені свого чоловіка чи своєї дружини, його (її) та своїх родичів (батьків, дітей, онуків, діда, баби, братів, сестер), а також на ім'я і від імені працівників цієї нотаріальної контори, працівників, що перебувають у трудових відносинах з приватним нотаріусом, або працівників цього виконавчого комітету. Посадові особи органу місцевого самоврядування не вправі вчиняти нотаріальні дії також на ім'я і від імені цього виконавчого комітету. У наведених випадках нотаріальні дії вчиняються в будь-якій іншій державній нотаріальній конторі, у приватного нотаріуса чи у виконавчому комітеті іншої сільської, селищної, міської Ради народних депутатів. Посадові особи, перелічені у ст. 40 цього

---

²¹⁸ Долинська М. С. Територіальна компетенція нотаріальних органів України як одна з головних засад здійснення нотаріального процесу в Україні. *Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ. Серія юридична.* 2018. № 2. С. 112–113.

Закону, не вправі посвідчувати заповіти та доручення на своє ім'я і від свого імені, на ім'я і від імені свого чоловіка або своєї дружини, його (її) та своїх родичів (батьків, дітей, онуків, діда, баби, братів, сестер). Нотаріальні і прирівняні до них дії, вчинені з порушенням встановлених цією статтею правил, є недійсними²¹⁹.

Звертаємо увагу на те, що у зазначеній статті не йдеться про обмеження на вчинення нотаріальних дій консульськими установами України. Обмеження у праві вчинення нотаріальних дій для вказаних осіб врегульовано статтею 49 Консульського статуту України, затвердженого указом Президента України від 2 квітня 1994 року за № 127/94. Так, консул не може вчинювати нотаріальні дії, зокрема заповіти, на своє ім'я і від свого імені, на ім'я і від імені своєї (свого) дружини (чоловіка), її (його) і своїх родичів по прямій лінії.

Нотаріальні дії вчиняються в приміщенні державної нотаріальної контори, в державному нотаріальному архіві, приміщенні, яке є робочим місцем приватного нотаріуса, чи приміщенні органів місцевого самоврядування. В окремих випадках, коли громадянин не може з'явитися в зазначене приміщення, а також коли того вимагають особливості посвідчуваної угоди, нотаріальні дії можуть бути вчинені поза вказаними приміщеннями.

Якщо нотаріальна дія вчинюється поза приміщенням державної нотаріальної контори, державного нотаріального архіву, приміщенням, яке є робочим місцем (конторою) приватного нотаріуса, у посвідчувальному написі та в реєстрі для реєстрації нотаріальних дій зазначається місце вчинення нотаріальної дії (удома, у лікарні, за місцезнаходженням юридичної особи тощо) із зазначенням адреси, а також причин, з яких нотаріальна дія була вчинена поза вказаними приміщеннями.

Нотаріальні дії вчиняються після їх оплати, а також у передбачених законом випадках після сплати до бюджету податку з доходів фізичних осіб та в день подачі всіх належних документів.

---

²¹⁹ Про нотаріат: Закон України від 02.09.1993 р. № 3425-XII. *Відомості Верховної Ради України*. 1993. № 39. Ст. 383.

Вчинення нотаріальної дії може бути відкладено в разі необхідності витребування додаткових відомостей або документів від фізичних та юридичних осіб або надсилання документів на експертизу, а також якщо за законом нотаріус повинен впевнитись у відсутності у заінтересованих осіб заперечень проти вчинення цієї дії.

Строк, на який відкладається вчинення нотаріальної дії в цих випадках, не може перевищувати одного місяця.

За обґрунтованою письмовою заявою заінтересованої особи, яка звернулася до суду, та на підставі отриманого від суду повідомлення про надходження позовної заяви заінтересованої особи, яка оспорує право або факт, про посвідчення якого просить інша заінтересована особа, вчинення нотаріальної дії зупиняється до вирішення справи судом.

Законами України можуть бути передбачені також інші підстави для відкладення або зупинення вчинення нотаріальних дій.

Отже, до загальних правил нотаріального провадження відносяться:

- місце і строки вчинення нотаріальних дій;
- встановлення особи громадянина, який звернувся по вчинення нотаріальної дії;
- перевірка дієздатності громадян та правоздатності юридичних осіб, що беруть участь в угодах, а також перевірка повноважень представників;
- підписання нотаріально посвідчуваних документів;
- витребування відомостей і документів, необхідних для вчинення нотаріальних дій;
- вимоги до документів, що подаються для вчинення нотаріальних дій;
- заходи, що вживаються нотаріусами та іншими посадовими особами, які вчиняють нотаріальні дії при виявленні порушень закону;
- відмова у вчиненні нотаріальних дій;
- оскарження нотаріальних дій або відмови у їх вчиненні;
- нотаріальне діловодство;
- оплата нотаріальних дій.

Відповідно до Наказу Міністерства юстиції України від 12.08.1996 р. № 21/5 «Про внесення доповнень до Інструкції

про порядок вчинення нотаріальних дій нотаріусами України», з 1 жовтня 1996 року в нотаріальну практику було запроваджено вчинення певних нотаріальних дій на спеціальних бланках нотаріальних документів.

Зокрема, у пункті 2-1 чинної на той час Інструкції про порядок вчинення нотаріальних дій нотаріусами України зазначалося, що нотаріальні дії, які вчиняються нотаріусами України, виконуються на спеціальних бланках нотаріальних документів. При цьому зразок бланку, а також порядок обліку, зберігання та витрачання бланків нотаріальних документів встановлювався Міністерством юстиції за погодженням з Українською нотаріальною палатою. Використання інших бланків або стандартних білих аркушів паперу для вчинення нотаріальних дій заборонялося, а документи, виконані не на стандартному бланку, вважалися недійсними.

Питання застосування нотаріусами спеціальних бланків нотаріальних документів, а також їх захищеності перебувало на постійному контролі Міністерства юстиції України. Наприклад, протягом 1997 року цьому питанню приділялися постанови рішення Колегії Мін'юсту від 22 грудня 1997 р., а також відповідні накази міністерства: від 01 липня 1997 р. № 49/5 «Про затвердження Положення про постачання, зберігання, облік та звітність витрачання бланків нотаріальних документів», від 9 жовтня 1997 р. № 69/5 «Про запровадження спеціальних бланків нотаріальних документів».

Наказом Міністерства юстиції України від 22 січня 1998 р. за № 6/5 затверджено Положення про постачання, зберігання, облік та звітність, витрачання бланків нотаріальних документів. Також цим актом передбачалося створення і Єдиного державного реєстру спеціальних бланків нотаріальних документів, і відповідної звітності за витрачання бланків.

Замовником бланків виступав Мін'юст. Отримували нотаріальні бланки державні та приватні нотаріуси в обласних управліннях юстиції відповідно до складених актів прийому-передачі. До речі, бланки використовувалися тільки в тому нотаріальному окрузі, для якого вони видавалися.

Згодом на підставі Наказу Міністерства юстиції України від 29 червня 1999 р. № 36/5 «Про здійснення заходів щодо захисту нотаріально оформлюваних документів» почав

функціонувати спеціальний електронний реєстр – Єдиний реєстр спеціальних бланків нотаріальних документів. Тобто витрачання бланків нотаріальних документів відносилося до документів суворої звітності.

З метою захисту прав та законних інтересів фізичних і юридичних осіб при вчиненні нотаріальних дій Кабінетом Міністрів України 5 серпня 2009 р. за № 812 було прийнято постанову «Про затвердження Порядку витрачання, зберігання, обігу спеціальних бланків нотаріальних документів і звітності про їх використання та опису і зразка такого бланка».

Отже, питання регулювання порядку витрачання, зберігання нотаріальних бланків, як і встановлення зразка таких бланків, перейшло від Міністерства юстиції України до Кабінету Міністрів, що свідчить про його значущість.

Використання бланків у нотаріальній діяльності регулюється ст. 34 Закону України «Про нотаріат», а також гл. 9 Порядку вчинення нотаріальних дій нотаріусами України.

Зокрема, відповідно до ст. 34 Закону України «Про нотаріат», на спеціальних бланках нотаріальних документів викладаються: тексти договорів, заповітів, довіреностей, свідоцтв, актів про морські протести та протести векселів, перекладів у разі засвідчення нотаріусом вірності перекладу документа з однієї мови на іншу, заяв, на яких нотаріусом засвідчується справжність підпису, за винятком тих примірників, що залишаються у справах нотаріуса, а також дублікатів нотаріальних документів.

Слід наголосити на тому, що всі нотаріальні дії реєструються у спеціальних реєстрах для реєстрації вчинюваних нотаріальних дій, які є одним із основних забезпечувальних засобів підтвердження здійснення таких дій.

Лише наявність на зберіганні у державного чи приватного нотаріуса, в державному нотаріальному архіві матеріалів укладеного правочину чи спадкової справи є гарантією права особи чи уповноваженої нею представника (в деяких випадках – спадкоємця) на отримання дубліката втраченого нотаріального документа.

Нотаріус під час вчинення нотаріальних дій обов'язково використовує відомості єдиних та державних реєстрів.

Наголошуємо, що, згідно зі ст. 461 Закону України «Про нотаріат», користування єдиними та державними реєстрами

здійснюється нотаріусом під час вчинення відповідної нотаріальної дії шляхом безпосереднього доступу до них (за Законом України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо вдосконалення державної реєстрації прав на нерухоме майно та захисту прав власності» від 6 жовтня 2016 р. за № 1666-VIII).

Законодавець зобов'язує нотаріуса використовувати відомості Єдиного державного демографічного реєстру, а також Державного реєстру актів цивільного стану, Єдиного державного реєстру юридичних осіб, фізичних осіб-підприємців та громадських формувань, інших єдиних та державних реєстрів, що функціонують у системі Міністерства юстиції України.

Під час вчинення нотаріальних дій з нерухомим майном, об'єктом незавершеного будівництва нотаріус зобов'язаний використовувати також відомості Державного реєстру речових прав на нерухоме майно та Державного земельного кадастру.

Інформація з єдиних та державних реєстрів, отримана нотаріусом під час вчинення нотаріальних дій, залишається у відповідній справі державної нотаріальної контори чи приватного нотаріуса.

Нині нотаріуси України практично не можуть виконувати свою нотаріальну діяльність без внесення та отримання відомостей з різних електронних реєстрів.

6.5. Вимоги до документів, що подаються для вчинення нотаріальних дій

Питання вимог до документів, що подаються для вчинення нотаріальної дії, врегульовано, зокрема, статтею 47 Закону України «Про нотаріат».

Тобто законодавець закріплює вимоги до оформлення не тільки нотаріальних документів, а й тих, що необхідні для вчинення нотаріальної дії. Це потрібно для забезпечення принципу законності вчинення нотаріальної дії, який означає існування її в межах законодавчих норм. Тому документи, що подаються нотаріусу, повинні бути оформлені належним чином²²⁰.

---

²²⁰ Коротюк О. В. Науково-практичний коментар Закону України «Про нотаріат». Х.: Право, 2012. С. 331.

Нотаріуси не приймають для вчинення нотаріальних дій документи, які:

- не відповідають вимогам законодавства;
- містять відомості, що принижують честь, гідність та ділову репутацію фізичної особи або ділову репутацію юридичної особи;

- мають підчистки або дописки, закреслені слова чи інші незастережені виправлення;

а також:

- документи, тексти яких неможливо прочитати внаслідок пошкодження;

- документи, що написані олівцем.

Дописки, закреслені слова чи інші виправлення, які є в документах, що подаються для вчинення нотаріальних дій, мають бути застережені підписом відповідної посадової особи і печаткою установи, підприємства або організації (у разі наявності) чи особи, яка видала документ. До того ж виправлення повинні бути зроблені таким чином, щоб можна було прочитати як виправлене, так і помилково написане, а потім виправлене чи закреслене.

Не приймаються порвані документи та документи, викладені на двох і більше окремих аркушах, якщо аркуші не з'єднані у спосіб, що унеможливує їх роз'єднання без порушення цілісності, не пронумеровані і не скріплені підписом відповідної посадової особи та печаткою юридичної особи (у разі наявності), яка видала документ.

Слід наголосити на тому, що нотаріус або відповідна служба чи посадова особа, яка вчиняє нотаріальні дії, на власний розсуд здійснює правову оцінку поданих документів, на підставі яких буде вчинюватися відповідна нотаріальна дія.

Нотаріус перевіряє справжність кожного аркуша документа, який викладений на спеціальних бланках нотаріальних документів та подається для вчинення нотаріальних дій, за допомогою Єдиного реєстру спеціальних бланків нотаріальних документів згідно з Порядком ведення Єдиного реєстру спеціальних бланків нотаріальних документів, затвердженим Наказом Міністерства юстиції України від 4 листопада 2009 р. № 2053/5.

Інформаційна довідка про перевірку спеціального бланка нотаріального документа долучається до примірника нота-

ріального документа (договору, довіреності, свідоцтва тощо), який зберігається у справах нотаріуса.

Бланки, відомості про витрачання яких були внесені до Єдиного реєстру спеціальних бланків нотаріальних документів безпосередньо перед вчиненням нотаріальних дій з використанням документів, викладених на цих бланках, вважаються перевіреними для вчинення наступних (за реєстровими номерами) нотаріальних дій.

У разі якщо документи, що посвідчуються, видаються або засвідчуються, викладені на двох і більше окремих аркушах, то вони мають бути прошиті у спосіб, що унеможливує їх роз'єднання без порушення цілісності, а аркуші пронумеровані (крім випадків, коли такі документи видані (отримані) за допомогою єдиних та державних реєстрів, відомості яких обов'язково використовуються нотаріусом під час вчинення нотаріальної дії).

Тексти нотаріально посвідчуваних правочинів, заяв, засвідчуваних копій (фотокопій) документів і витягів з них, тексти перекладів та заяв повинні бути написані зрозуміло і чітко, дати, що стосуються змісту посвідчуваних правочинів, мусять бути позначені хоча б один раз словами, а назви юридичних осіб та їхній ідентифікаційний код за даними Єдиного державного реєстру юридичних осіб, фізичних осіб-підприємців та громадських формувань – без скорочень, зі зазначенням їх місцезнаходження. Прізвища, імена та по батькові фізичних осіб, їхнє місце проживання та ідентифікаційний номер за даними Державного реєстру фізичних осіб платників податків, крім уповноважених представників юридичних осіб, повинні бути написані повністю, а у випадках, передбачених законами, – зі зазначенням дати їх народження.

6.6. Заходи, що вживаються нотаріусами та іншими посадовими особами, які вчиняють нотаріальні дії, при виявленні порушень закону

Ст. 51 Закону України «Про нотаріат» передбачає заходи, які повинні вживатися в разі виявлення порушення законодавства органами нотаріату і квазінотаріату при вчиненні нотаріальних дій.

Законодавець наголошує та тому, що нотаріус або посадова особа, яка вчиняє нотаріальні дії, у разі виявлення лише під час вчинення нотаріальних дій порушення законодавства повинна негайно повідомити про це відповідні правоохоронні органи для вжиття необхідних заходів.

Тобто не існує обов'язку нотаріуса щодо повідомлення про правопорушення у випадку надання нотаріусом консультації стосовно вчинення нотаріальних дій.

Погоджуємося з думкою О. Коротюк, що здається логічним існування такого обов'язку у всіх випадках виявлення нотаріусом правопорушення²²¹.

Автор зауважує, що виявлені факти порушення законодавства не належать до відомостей, які становлять нотаріальну таємницю, тому нотаріус їх вправі повідомляти.

Якщо справжність поданого документа викликає сумнів, нотаріус або посадова особа, які вчиняють нотаріальні дії, вправі залишити цей документ і надіслати його до експертної установи (експерта) для проведення експертизи, оплата якої здійснюється в установленому законом порядку.

Вказане є підставою для відкладення вчинення певної нотаріальної дії. Лише у разі отримання результатів експертизи нотаріус вирішує, чи буде він вчиняти вказану нотаріальну дію, чи відмовить у її вчиненні.

У разі виявлення нотаріусом або посадовою особою, які вчиняють нотаріальні дії, що ними допущено помилку при вчиненні нотаріальної дії або вчинена нотаріальна дія не відповідає законодавству, нотаріус або посадова особа, які вчиняють нотаріальні дії, зобов'язані повідомити про це сторони (осіб), стосовно яких вчинено нотаріальну дію, для вжиття заходів щодо скасування зазначеної нотаріальної дії відповідно до законодавства.

Скасування нотаріальної дії на практиці означає, що вона відмінена. Цьому відповідає певна процедура, яка не прописана у законодавстві. Тому нотаріус повинен скасувати як нотаріальну дію, так і відповідні записи у реєстрі для реєстрації нотаріальних дій та вилучення внесених записів з електронних реєстрів інформаційних систем НАІС.

---

²²¹ Коротюк О. В. Науково-практичний коментар Закону України «Про нотаріат». Х.: Право, 2012. С. 348.

Як правильно зауважує О. Коротюк, перед скасуванням нотаріальної дії нотаріус повинен буде повідомити про скасування вказаної дії всіх зацікавлених осіб. Хоча у разі неможливості повідомлення особи, щодо якої вчинялася нотаріальна дія, нотаріус або інша посадова особа зобов'язані вжити всіх заходів, необхідних для скасування неправомірно вчиненої нотаріальної дії²²².

6.7. Відмова у вчиненні нотаріальної дії та порядок її оскарження

Відповідно до глави 15 частини першої Порядку вчинення нотаріальних дій нотаріусами України, у разі виявлення нотаріусом, що ним допущено помилку при вчиненні нотаріальної дії або що вчинена нотаріальна дія не відповідає законодавству, нотаріус зобов'язаний повідомити про це сторони (осіб), стосовно яких вчинено нотаріальну дію, для вжиття заходів щодо скасування зазначеної нотаріальної дії відповідно до законодавства.

Якщо справжність поданого документа викликає сумнів, нотаріус вправі затримати цей документ і направити його до експертної установи (експерта) для проведення належної експертизи.

Відповідно до глави 13 частини першої Порядку вчинення нотаріальних дій нотаріусами України, нотаріус відмовляє у вчиненні нотаріальної дії у випадках, передбачених Законом України «Про нотаріат».

Законодавцем наголошено, що нотаріуси не приймають для вчинення нотаріальних дій документи, якщо вони не відповідають вимогам, встановленим у ст. 47 Закону України «Про нотаріат», або містять відомості, передбачені ч. 3 ст. 47 зазначеного Закону.

Отож законодавець надав право нотаріусам відмовляти у вчиненні нотаріальних дій лише у випадках невідповідності поданих документів вимогам до документів, що подаються для вчинення нотаріальної дії.

---

²²² Коротюк О. В. Науково-практичний коментар Закону України «Про нотаріат». Х.: Право, 2012. С. 349–350.

Отже, нотаріуси відмовляють у вчиненні нотаріальних дій у таких випадках:

- 1) вчинення такої дії суперечить законодавству України;
- 2) не подано відомостей (інформації) та документів, потрібних для вчинення нотаріальної дії;
- 3) дія підлягає вчиненню іншим нотаріусом або посадовою особою, яка вчиняє нотаріальні дії;
- 4) є сумніви у тому, що фізична особа, яка звернулася по вчинення нотаріальної дії, усвідомлює значення, зміст, правові наслідки цієї дії, або є підозра в тому, що ця особа діє під впливом насильства;
- 5) з проханням про вчинення нотаріальної дії звернулася особа, яка в установленому порядку визнана недієздатною, або уповноважений представник не має належних повноважень;
- 6) правочин, що укладається від імені юридичної особи, суперечить цілям, зазначеним у її статуті чи положенні, або виходить за межі її діяльності;
- 7) особа, яка звернулася з проханням про вчинення нотаріальної дії, не внесла плату за її вчинення;
- 8) особа, яка звернулася з проханням про вчинення нотаріальної дії, не внесла встановлені законодавством платежі, пов'язані з її вчиненням;
- 9) особа, яка звернулася з проханням про вчинення нотаріальної дії щодо відчуження належного їй майна, внесена до Єдиного реєстру боржників, зокрема за виконавчими провадженнями про стягнення аліментів за наявності заборгованості з відповідних платежів понад три місяці (ця підстава була введена Законом України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо створення економічних передумов для посилення захисту права дитини на належне утримання» від 3 липня 2018 р. № 2475-VIII);
- 10) в інших випадках, передбачених Законом «Про нотаріат».

Нотаріус на вимогу особи, якій відмовлено у вчиненні нотаріальної дії, зобов'язаний викласти причини відмови в письмовій формі і роз'яснити порядок її оскарження. У цих випадках нотаріус протягом трьох робочих днів виносить постанову про відмову у вчиненні нотаріальної дії.

У постанові про відмову зазначаються:

- дата винесення постанови;
- прізвище, ініціали нотаріуса, який виніс постанову, найменування та місцезнаходження державної нотаріальної контори або найменування нотаріального округу та адреса розташування робочого місця приватного нотаріуса;
- прізвище, ім'я, по батькові фізичної особи, яка звернулася по вчинення нотаріальної дії, місце її проживання або найменування і місцезнаходження юридичної особи;
- короткий зміст прохання (про вчинення якої нотаріальної дії просила особа, що звернулася до нотаріуса);
- причини відмови у вчиненні нотаріальної дії з посиланням на чинне законодавство;
- порядок і строки оскарження відмови з посиланням на норми цивільного процесуального законодавства.

Законодавець наголошує на тому, що нотаріусу забороняється безпідставно відмовляти у вчиненні нотаріальної дії.

Нотаріальна дія або відмова у її вчиненні, нотаріальний акт оскаржуються до суду. Право на оскарження нотаріальної дії або відмови у її вчиненні, нотаріального акту має особа, прав та інтересів якої стосуються такі дії чи акти.

6.8. Видача дублікатів нотаріальних документів

Термін «дублікат» означає «другий екземпляр якого-небудь документа». Цей екземпляр має таку ж силу, як і оригінал, тобто вони є рівносильними.

На практиці дублікат документа є відтворенням тексту оригіналу документа, дублікат якого видається, тобто становить окрему нотаріальну дію.

Відповідно до ч. 1 ст. 53 Закону України «Про нотаріат», у разі втрати або зіпсування документа, посвідченого або виданого державним чи приватним нотаріусом або посадовою особою органу місцевого самоврядування, за письмовою заявою осіб, перелічених у першому реченні ч. 5 ст. 8 вказаного Закону, видається дублікат втраченого документа.

Видача дублікату документа, на думку О. Коротюк, охоплює одночасно два аспекти нотаріальної діяльності: вчинення

нотаріальної дії та видачу інформації, що становить предмет нотаріальної таємниці. Посилання у ст. 53 Закону України «Про нотаріат» на норми ст. 8 Закону України «Про нотаріат» свідчить про те, що законодавець пов'язує право на отримання зазначених відомостей з обмеженим колом суб'єктів з урахуванням необхідності дотримання нотаріальної таємниці. Варто вернути увагу на важливість визначення належного суб'єкта, який має право отримати дублікат, оскільки його видача неналежній особі має наслідком не тільки порушення правил вчинення нотаріальних дій, але й нотаріальної таємниці²²³.

Аналізуючи норми ч. 1 ст. 53 Закону України «Про нотаріат», доходимо висновку, що дублікат документа може бути виданий тільки у разі його втрати та зіпсування.

О. Коротюк вважає, що є неправомірним вимагати особою заяви нотаріусу на отримання дубліката документа від тієї сторони за договором, примірник якої не є втраченим чи пошкодженим²²⁴. Однак, наприклад, у випадку складання договору дарування у двох примірниках, один з яких видається обдаровуваному, на нашу думку, даруватель вправі отримати дублікат такого договору.

Видача дубліката втраченого або зіпсованого документа здійснюється також державним нотаріальним архівом, якщо такі документи були йому передані нотаріусами чи відповідними посадовими особами органів місцевого самоврядування. До передачі в архів примірників документів, посвідчених або виданих нотаріусом чи посадовою особою органу місцевого самоврядування, дублікат втраченого документа видається відповідно нотаріусом чи посадовою особою виконавчого комітету за місцем його зберігання.

Державний нотаріальний архів чи державна нотаріальна контора видають також дублікати заповітів, які надійшли на зберігання від посадових осіб, зазначених у ст. 40 Закону України «Про нотаріат», котрі посвідчують прирівняні до нотаріальних заповіти.

---

²²³ Коротюк О. В. Науково-практичний коментар Закону України «Про нотаріат». Х.: Право, 2012. С. 363.

²²⁴ Там само. С. 364.

- Видача дубліката документа має такі юридичні наслідки:
- створення додаткового примірника документа;
  - втрата чинності документом, дублікат якого видано²²⁵.

У випадку, якщо довіреність втратила силу, то видача її дубліката є неможливою.

6.9. Правове регулювання нотаріального діловодства

Правильна організація нотаріальної діяльності у нотаріальній конторі зазвичай залежить від ґрунтовних знань та відлагодженої системи організації нотаріального діловодства, яке сприяє чіткому та швидкому обслуговуванню фізичних і юридичних осіб, котрі звернулися до нотаріуса, культурі оформлення документів²²⁶.

Законодавець присвятив статтю 14 Закону України «Про нотаріат» веденню нотаріального діловодства, у якій зазначено, що Правила ведення нотаріального діловодства затверджуються Міністерством юстиції України за погодженням зі спеціально уповноваженим центральним органом виконавчої влади у сфері архівної справи і діловодства.

Державні нотаріальні контори і приватні нотаріуси ведуть встановлену статистичну та бухгалтерську звітність і подають її Головному територіальному управлінню юстиції Міністерства юстиції України в Автономній Республіці Крим, головному територіальним управлінням юстиції в областях, містах Києві та Севастополі.

Державні нотаріальні контори подають встановлену статистичну і бухгалтерську звітність, приватні нотаріуси – статистичну звітність. Статистичний звіт про роботу державних нотаріальних контор та приватних нотаріусів подається Головному територіальному управлінню юстиції Міністерства юстиції України в Автономній Республіці Крим, головними територіальними управліннями юстиції в областях, містах Києві та Севастополі до Міністерства юстиції України.

---

²²⁵ Коротюк О. В. Науково-практичний коментар Закону України «Про нотаріат». Х.: Право, 2012. С. 365.

²²⁶ Дякович М. М. Нотаріальне право України: навч. посіб. К.: Алерта; КНТ; ЦУЛ, 2009. С. 139.

Документи нотаріального діловодства та архів приватного нотаріуса є власністю держави і перебувають у володінні та користуванні приватного нотаріуса у зв'язку зі здійсненням ним нотаріальної діяльності. Приватний нотаріус зобов'язаний забезпечити зберігання документів нотаріального діловодства та архіву приватного нотаріуса протягом усього строку здійснення ним нотаріальної діяльності. У разі припинення приватної нотаріальної діяльності документи нотаріального діловодства та архіву приватного нотаріуса передаються ним до відповідного державного нотаріального архіву в порядку, передбаченому законодавством.

Уповноважені посадові особи органів місцевого самоврядування забезпечують збереження та архівування документів нотаріального діловодства та архіву, що стосуються нотаріальних дій з оформлення спадщини, відповідно до вимог, встановлених для нотаріусів. Уповноважені посадові особи органів місцевого самоврядування ведуть встановлену статистичну звітність і подають її Головному територіальному управлінню юстиції Міністерства юстиції України в Автономній Республіці Крим, головним територіальним управлінням юстиції в областях, містах Києві та Севастополі.

Відповідно до пункту 2.4 Правил ведення нотаріального діловодства, затверджених Наказом Міністерства юстиції України від 22 грудня 2010 року № 3253/5, зареєстрованим у Міністерстві юстиції України 23 грудня 2010 року за № 1318/18613, за погодження із Головою Державного комітету архівів України²²⁷, нотаріальне діловодство передбачає:

- ведення реєстрів для реєстрації нотаріальних дій відповідно до вимог порядку, встановленого Мін'юстом, книг, журналів реєстрації (обліку), передбачених номенклатурою, у яких реєструються нотаріальні документи і документи, на підставі яких вчиняються нотаріальні дії;

- зберігання, облік, видачу і використання нотаріальних документів і документів, на підставі яких вчинені нотаріальні дії;

- складання, оформлення, реєстрацію, облік і виконання конторою, архівом, приватним нотаріусом документів щодо

---

²²⁷ *Офіційний вісник України*. 2010. № 98. Ст. 3515.

витребовування і надання відомостей і (або) документів, необхідних для вчинення нотаріальної дії, зокрема передбачених міжнародними договорами, у зв'язку з наданням правової допомоги;

- реєстрацію, облік, зберігання та передачу конторою, архівом, приватним нотаріусом довідок, документів і відомостей про вчинені нотаріальні дії, також відомостей, переданих до органів державної податкової служби про посвідчені договори, видані свідоцтва про право на спадщину тощо;

- розгляд звернень фізичних і юридичних осіб з питань учинення нотаріальних дій у строки, визначені законодавством;

- тимчасове зберігання документів у конторі, у приватного нотаріуса та їх підготовку для передавання до державного нотаріального архіву.

Правила регламентують порядок документування нотаріальної діяльності та зберігання архіву і визначають порядок організації роботи з документами в державних нотаріальних конторах, державних нотаріальних архівах, приватними нотаріусами.

Згідно з п. 2.2.2 Правил ведення нотаріального діловодства, організаційно-розпорядчі документи конторою, архівом, приватним нотаріусом ведуться з дотриманням вимог Примірної інструкції з діловодства у міністерствах, інших центральних органах виконавчої влади, Раді міністрів Автономної Республіки Крим, місцевих органах виконавчої влади, затвердженій Постановою Кабінету Міністрів України від 17 жовтня 1997 р. № 1153 (зі змінами), та Інструкції з діловодства за зверненнями громадян в органах державної влади і місцевого самоврядування, об'єднаннях громадян, на підприємствах, в установах, організаціях незалежно від форм власності, в засобах масової інформації, затвердженій Постановою Кабінету Міністрів України від 14 жовтня 1997 р. № 348 (зі змінами), ДСТУ 4163-2003 «Державна уніфікована система організаційно-розпорядчої документації» та Порядку ведення діловодства, що містить інформацію з обмеженим доступом, визначається Інструкцією про порядок обліку, зберігання і використання документів, справ, видань та інших матеріальних носіїв інформації, які містять конфіденційну інформацію, що

є власністю держави, затвердженою Постановою Кабінету Міністрів України від 27 листопада 1998 р. № 1893 (зі змінами).

Слід зауважити, що постановою Кабінету Міністрів від 17 січня 2018 року за № 55 «Деякі питання документування управлінської діяльності» затверджено Типову інструкцію з документування управлінської інформації в електронній формі та організації роботи з електронними документами в діловодстві, електронного міжвідомчого обміну.

Нотаріальне діловодство регулюється Законом України «Про нотаріат» і вказаними Правилами.

Невід'ємною складовою нотаріального діловодства та документаційного забезпечення нотаріального процесу є спеціальні бланки нотаріальних документів, що використовуються нотаріусами виключно під час вчинення нотаріальних дій.

Постачання, витрачання, зберігання, організація обігу спеціальних бланків нотаріальних документів і звітування про їх використання здійснюються згідно з Порядком витрачання, зберігання, обігу спеціальних бланків нотаріальних документів і звітності про їх використання, затвердженим Постановою Кабінету Міністрів України від 5 серпня 2009 р. за № 812, а також іншими нормативно-правовими актами.

Відповідальними за організацію загального і нотаріального діловодства та архіву у державній нотаріальній конторі, державному нотаріальному архіві є завідувачі.

Завідувач держнотконтори, архіву призначає особу, відповідальну за ведення нотаріального діловодства, про що видається відповідний наказ. В односкладовій конторі відповідальним за організацію діловодства та архіву є завідувач державної нотаріальної контори.

Державні нотаріуси багатоскладової контори, архіву є відповідальними за додержання порядку ведення, користування та зберігання реєстрів, книг обліку, журналів, у яких реєструються нотаріальні документи та документи, на підставі яких вчинені нотаріальні дії, а також за нотаріальні документи, що перебувають у провадженні.

У разі втрати документів нотаріального діловодства особа, відповідальна за організацію діловодства та архіву, повинна негайно доповісти завідувачу контори, архіву, який, зі свого боку, повідомляє начальника Головного територіального

управління юстиції Міністерства юстиції України в Автономній Республіці Крим, начальників головних територіальних управлінь юстиції в областях, містах Києві та Севастополі для вжиття належних заходів.

Відповідальним за організацію діловодства та архіву при здійсненні приватним нотаріусом нотаріальної діяльності, зокрема володіння, користування реєстрами, книгами обліку, журналами, в яких реєструються нотаріальні документи та документи, на підставі яких вчинені нотаріальні дії, та їх ведення, а також за нотаріальні документи, що знаходяться у його провадженні, є приватний нотаріус.

Приватний нотаріус може покласти організацію діловодства та архіву на особу, яка перебуває з ним у трудових відносинах. У разі втрати документів нотаріального діловодства приватний нотаріус повинен негайно доповісти начальнику управління юстиції та вжити необхідних заходів для розшуку чи відновлення втрачених документів.

При звільненні або переході на іншу роботу державного нотаріуса чи особи, на яку покладено організацію діловодства та архіву в конторі, справи і документи, що знаходяться в діловодстві, передаються особі, яка приймає документи.

Для приймання-передавання документів діловодства контори наказом завідувача контори призначається комісія у складі трьох осіб, яка перевіряє наявність і стан документів, про що складається акт приймання-передавання. Акт приймання-передавання документів діловодства підписується членами комісії, особою, яка здає, і особою, яка приймає документи діловодства, і затверджується завідувачем держконтори.

При звільненні (у разі смерті) або переході на іншу роботу завідувача контори для приймання-передавання документів діловодства наказом начальника головного територіального управління юстиції призначається комісія у складі не менше трьох осіб, зокрема представник державного нотаріального архіву. Під час приймання-передавання документів діловодства перевіряються:

- наявність і стан справ (нарядів) постійного, тривалого (понад 10 років) зберігання;
- наявність і стан облікових документів та довідкового апарату до справ (нарядів);

- наявність печаток і штампів, якими користуються державні нотаріуси;
- дотримання порядку зберігання, витрачання та звітності спеціальних бланків нотаріальних документів та бланків документів інформаційної системи;
- наявність і стан матеріально-технічного обладнання та інвентаря;
- стан і умови зберігання документів.

Крім того, перевіряється кількість документів, що знаходяться у поточному діловодстві, та кількість документів, що зберігаються у конторі, зокрема кількість документів загального та нотаріального діловодства, що передані до державного нотаріального архіву, а також обліково-довідкового апарату до них, про що зазначається окремим розділом в акті приймання-передавання документів нотаріального діловодства.

Акт приймання-передавання документів нотаріального діловодства у разі зміни завідувача державної нотаріальної контори підписується членами комісії, завідувачем і особою, яка приймає документи діловодства, та затверджується начальником головного територіального управління юстиції.

У разі виявлення нестачі документів діловодства комісія складає акт і негайно повідомляє начальника головного територіального управління юстиції для вжиття невідкладних заходів щодо розшуку документів діловодства та майна контори.

Якщо контора ліквідується, всі архівні справи передаються в упорядкованому стані до державного нотаріального архіву на підставі наказу головного територіального управління юстиції.

Передавання документів контори, що ліквідується, входить в обов'язки комісії, створеної для передавання документів діловодства і майна.

При звільненні особи, відповідальної за організацію діловодства та архіву, приватний нотаріус зобов'язаний перевірити наявність і стан документів, про що складається відповідна довідка.

У разі заміщення приватного нотаріуса користування його документами та архівом здійснюється в порядку та в межах строків, визначених договором про заміщення його іншим

нотаріусом. Документи діловодства передаються приватним нотаріусом, якого заміщують, для користування на підставі акта приймання-передавання нотаріусу, який заміщує його, що підписується ними.

Приватний нотаріус, нотаріальна діяльність якого припинена (зокрема у зв'язку з анулюванням свідоцтва про право на зайняття нотаріальною діяльністю), зобов'язаний протягом одного місяця з дня одержання копії наказу передати до державного нотаріального архіву всі документи діловодства та архів приватного нотаріуса. Якщо цей строк є недостатнім, він може бути продовжений за рішенням управління юстиції, але не більше ніж на один місяць. Справи (наряди) повинні бути сформовані та передані до державного нотаріального архіву відповідно до вказаних Правил. У разі неможливості за станом здоров'я або з інших причин, а також у зв'язку зі смертю приватного нотаріуса або відмовою приватного нотаріуса особисто здійснити передачу документів діловодства та архіву приватного нотаріуса у встановлені строки цей обов'язок покладається на управління юстиції, яке за потреби залучає до цього представників органів внутрішніх справ. У такому випадку передачу документів до державного нотаріального архіву проводить експертна комісія відповідного управління юстиції у складі не менше трьох осіб.

6.10. Електронні реєстри в системі нотаріату. Використання відомостей єдиних та державних реєстрів у нотаріальному процесі

Діяльність нотаріусів України є неможливою без використання системи Єдиних реєстрів Міністерства юстиції України.

Держателями Єдиних та Державних реєстрів у державі є Міністерство юстиції України, Державна виконавча служба України та Державна служба з питань персональних даних України.

Нотаріуси у своїй діяльності щонайперше використовують Єдині та Державні реєстри інформаційної системи Міністерства юстиції України, держателем яких є Міністерство юстиції України.

Діяльність вказаних реєстрів проводиться у правовому полі, відповідно до чинного законодавства України. Зокрема, до таких реєстрів відносять:

- Єдиний державний реєстр нормативно-правових актів;
- Реєстр спеціальних бланків документів інформаційної системи Міністерства юстиції України;
- Єдиний реєстр спеціальних бланків нотаріальних документів;
- Єдиний реєстр нотаріусів України;
- Спадковий реєстр;
- Єдиний реєстр довіреностей;
- Реєстр атестованих судових експертів;
- Державний реєстр обтяжень рухомого майна;
- Єдиний державний реєстр осіб, які вчинили корупційні правопорушення;
- Єдиний державний реєстр юридичних осіб, фізичних осіб-підприємців та громадських формувань;
- Державний реєстр актів цивільного стану;
- Державний реєстр речових прав на нерухоме майно.

Адміністратором Єдиних та Державних реєстрів інформаційної системи Міністерства юстиції України з 2015 року є ДП «Національні інформаційні системи».

Отже, одним із найпоширеніших видів нотаріальних дій є посвідчення довіреностей. Раніше посвідчені нотаріусами доручення підлягали обов'язковій реєстрації в Єдиному реєстрі доручень, який функціонує з 21 травня 1998 р.²²⁸.

Наказом Міністерства юстиції України від 29 травня 1999 р. № 29/5 «Про Єдиний реєстр доручень» було затверджено Положення про Єдиний реєстр доручень, який діяв до 2006 року та до якого вносилися зміни наказами Мін'юсту в 1999 та 2000, 2004 та 2005 роках.

Наприклад, Наказом Міністерства юстиції України від 31.08.1999 р. № 52/5 у новій редакції викладено назву вказаного положення «Про Єдиний реєстр доручень, посвідчених у нотаріальному порядку», тобто встановлено обов'язок державних і приватних нотаріусів України здійснювати реєстра-

---

²²⁸ Радзієвська Л. К., Пасічник С. Г. Нотаріат в Україні: навч. посіб. 2-е вид., стер. / за ред. Л. К. Радзієвської. К.: Юрінком Інтер, 2000. С. 190.

цію посвідчених ними доручень на право користування та/або розпорядження майном, зокрема транспортними засобами, а також реєстрація припинення їх дії.

Нагадуємо, що у 2004 році набрав чинності новий Цивільний кодекс України. Відповідно до його ч. 3 ст. 244, довіреність – це письмовий документ, що видається однією особою іншій особі для представництва перед третіми особами.

Водночас довіреність на вчинення правочину представником може бути надана особою, яку представляють (довірителем), безпосередньо третій особі. Отже, довіреність – це документ, що видається довірителем і містить обсяг повноважень представників щодо вчинення правочинів та інших правомірних дій, їхній зміст та межі²²⁹.

Оскільки за новим Цивільним кодексом термін «доручення» змінено на «довіреність», то постало питання прийняття нового нормативного акта щодо здійснення реєстрації довіреностей.

Наказом Міністерства юстиції України від 28 грудня 2006 року за № 111/5 «Про запровадження Єдиного реєстру довіреностей та внесення змін і доповнень до деяких нормативно-правових актів Міністерства юстиції України» затверджено Положення про єдиний реєстр довіреностей²³⁰. До вказаного Положення Мін'юстом вносилися численні зміни.

Зокрема, Мін'юстом встановлено, що після повного перенесення бази даних раніше створеного Єдиного реєстру довіреностей, посвідчених у нотаріальному порядку, до бази даних модернізованого Єдиного реєстру довіреностей державне підприємство «Національні інформаційні системи» забезпечує довічне зберігання бази даних раніше створеного реєстру.

Єдиний реєстр – це електронна база даних, що містить інформацію про довіреності (у тому числі їхні дублікати), а також відомості про припинення їх дії.

---

²²⁹ Комаров В. В., Баранкова В. В. Нотаріат в Україні: підручник. Х.: Право, 2011. С. 180.

²³⁰ Про запровадження Єдиного реєстру довіреностей та внесення змін і доповнень до деяких нормативно-правових актів Міністерства юстиції України: Наказ Міністерства юстиції України від 28 грудня 2006р. № 111/5. URL: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/z1378-06>

Реєстраторами Єдиного реєстру є державні нотаріальні контори, державні нотаріальні архіви, приватні нотаріуси, що мають доступ до Єдиного реєстру через інформаційну мережу Міністерства юстиції України, вносять записи до Єдиного реєстру про посвідчені довіреності (також їхні дублікати), про припинення дії довіреностей, перевіряють дійсність довіреностей (їхніх дублікатів) за даними Єдиного реєстру та видають витяги з Єдиного реєстру, а також виконують інші функції, передбачені вказаним Положенням.

За письмовою заявою приватного нотаріуса-реєстратора доступ до Єдиного реєстру довіреностей з метою виконання функцій реєстратора може бути наданий помічнику (консультанту) цього нотаріуса.

Відповідно до п. 2.1, обов'язковій реєстрації у Єдиному реєстрі підлягають довіреності (зокрема їхні дублікати), посвідчені в нотаріальному порядку, та довіреності на право розпорядження майном, посвідчені посадовими особами виконавчих комітетів сільських, селищних, міських рад народних депутатів, а також відомості про припинення їх дії. Однак необхідно зауважити, що з 1 грудня 2008 року посадові особи органів місцевого самоврядування не вправі посвідчувати довіреності на право розпорядження майном. Натомість з 28 березня 2009 року вказані посадові особи набули права посвідчувати довіреності лише для осіб, які проживають на території органу місцевого самоврядування та за винятком довіреностей на управління і розпорядження корпоративними правами та довіреностей на користування і розпорядження транспортними засобами.

Реєстрація довіреностей, зокрема довіреностей, прирівнюваних до нотаріально посвідчених (їхніх дублікатів), посвідчених посадовими, службовими особами, переліченими в ч. 3 ст. 245 Цивільного кодексу України, статті 40 Закону України «Про нотаріат», статей 37–38, 40 Закону України «Про нотаріат», а також відомостей про припинення їх дії здійснюється в Єдиному реєстрі за заявою довірителя про реєстрацію таких довіреностей.

Заява про реєстрацію зазначених довіреностей надається Реєстратору безпосередньо довірителем. У разі неможливості подачі заяви на реєстрацію довіреності безпосередньо довіри-

телем підпис довірителя на такій заяві мусить бути засвідчений підписом та печаткою особи, яка посвідчила довіреність.

До Єдиного реєстру довіреностей вносяться такі відомості:

1. Відомості про довірителя та його представників:

– для фізичних осіб: прізвище, ім'я та по батькові (за наявності); ідентифікаційний номер у Державному реєстрі фізичних осіб-платників податків та інших обов'язкових платежів (для представників – за наявності) або причина його відсутності;

– для юридичних осіб: найменування; ідентифікаційний код в Єдиному державному реєстрі підприємств та організацій України або причина його відсутності.

2. Тип, номер державної реєстрації, серійний номер та опис транспортного засобу – для довіреностей щодо транспортного засобу.

3. Опис нерухомого майна, достатній для його ідентифікації, – для довіреностей щодо нерухомого майна.

4. Номери та серії спеціальних бланків нотаріальних документів, на яких викладено текст довіреності (її дубліката), – для довіреностей (їх дублікатів), посвідчених у нотаріальному порядку.

5. Дата посвідчення довіреності.

6. Строк (термін) дії довіреності.

7. Відомості про безвідкличність довіреності.

8. Номер запису в реєстрі для реєстрації нотаріальних дій, за яким посвідчено довіреність (видано її дублікат).

9. Відомості про особу, яка посвідчила довіреність.

10. Відомості про передоручення.

11. Відомості про видачу дубліката довіреності.

12. Відомості про припинення дії довіреності (назва, номер і дата видачі документа, що є підставою для припинення дії довіреності (далі – документ-підстава); найменування юридичної або прізвище, ім'я та по батькові фізичної особи, яка видала документ-підставу; відомості про нотаріуса або іншу посадову, службову особу, яка отримала документ-підставу.

13. Додаткові відомості (за потреби).

14. Відомості про Реєстратора.

Кожному реєстраційному запису про посвідчення довіреності (зокрема видачу дубліката) в Єдиному реєстрі

присвоюються реєстраційний номер запису та поточна дата реєстрації в Єдиному реєстрі.

Документами Єдиного реєстру є: витяг про внесення реєстраційного запису до Єдиного реєстру; скорочені та повні витяги з Єдиного реєстру.

До речі, відповідно до Наказу Мін'юсту № 601/5 від 24 квітня 2015 року, документи Єдиного реєстру виготовляються без використання спеціальних бланків документів реєстрів інформаційної системи Міністерства юстиції України.

За реєстрацію однієї довіреності (зокрема її дубліката) в Єдиному реєстрі з видачею про це витягу, а також за перевірку дійсності довіреності (її дубліката) за даними Єдиного реєстру, не пов'язану з учиненням нотаріальних дій, з видачею про це витягу стягується плата у розмірі, встановленому Міністерством юстиції України, а саме:

- за реєстрацію однієї довіреності (чи дубліката довіреності) в Єдиному реєстрі довіреностей з видачею про це витягу – у розмірі тридцяти чотирьох гривень;

- за перевірку справжності довіреності (також дубліката довіреності) за даними Єдиного реєстру довіреностей, не пов'язану з вчиненням нотаріальних дій, з видачею про це повного витягу – у розмірі тридцяти чотирьох гривень;

- за перевірку справжності довіреності (і дубліката довіреності) за даними Єдиного реєстру довіреностей, не пов'язану з вчиненням нотаріальних дій, з видачею про це скороченого витягу – у розмірі двадцяти п'яти гривень п'ятдесяти копійок.

Натомість перевірка дійсності довіреності (у тому числі дубліката довіреності) за даними Єдиного реєстру довіреностей, що пов'язана з учиненням нотаріальних дій, з видачею про це скороченого або повного витягу, здійснюється безкоштовно.

Тимчасом інваліди I та II груп, інваліди Великої Вітчизняної війни та прирівняні до них особи, громадяни, віднесені до першої категорії потерпілих унаслідок Чорнобильської катастрофи, звільняються від сплати коштів за реєстрацію довіреності (зокрема дубліката довіреності), посвідчених у нотаріальному порядку, у Єдиному реєстрі.

Інваліди III групи, а також пенсіонери, які мають право на пенсію за віком згідно зі ст. 12 Закону України «Про пенсійне забезпечення», звільняються від сплати коштів за реєстрацію

довіреності щодо отримання пенсії (також її дубліката), посвідченої у нотаріальному порядку.

Унесення до Єдиного реєстру відомостей про припинення дії довіреності здійснюється безкоштовно.

Відомості з Єдиного реєстру надаються безкоштовно на письмову вимогу суду, прокуратури, органів дізнання і слідства – у зв'язку з кримінальними, цивільними господарськими або адміністративними справами, що перебувають у їх провадженні, а також Міністерству юстиції України, головним управлінням юстиції Міністерства юстиції України в Автономній Республіці Крим, обласним, містах Києві та Севастополі районним, міським (міст обласного значення), міськрайонним управлінням юстиції, у зв'язку зі здійсненням ними повноважень, визначених чинним законодавством України.

Відповідно до п. 5 Порядку, перевірка дійсності довіреності (у тому числі дубліката довіреності) за даними Єдиного реєстру довіреностей, що пов'язана з учиненням нотаріальних дій, з видачею про це скороченого або повного витягу, здійснюється безкоштовно.

На практиці виникають проблеми при перевірці довіреностей, посвідчених консульськими установами України, оскільки перевірити факт їх укладення нотаріус не може.

Відповідно до Наказу Міністерства юстиції України від 12 серпня 1996 р. № 21/5 «Про внесення доповнень до Інструкції про порядок вчинення нотаріальних дій нотаріусами України», з 1 жовтня 1996 року в нотаріальну практику було запроваджено вчинення певних нотаріальних дій на спеціальних бланках нотаріальних документів.

Зокрема, у пункті 2-1 чинної на той час Інструкції про порядок вчинення нотаріальних дій нотаріусами України зазначалося про те, що нотаріальні дії, що вчиняються нотаріусами України, виконуються на спеціальних бланках нотаріальних документів. При цьому зразок бланка, а також порядок обліку, зберігання та витрачання бланків нотаріальних документів встановлювався Міністерством юстиції за погодженням з Українською нотаріальною палатою. Використання інших бланків або стандартних білих аркушів паперу для вчинення нотаріальних дій заборонялося, а документи, виконані не на стандартному бланку, вважалися недійсними.

Питання застосування нотаріусами спеціальних бланків нотаріальних документів, а також їх захищеності було на постійному контролі Міністерства юстиції України. Скажімо, протягом 1997 року постановлено рішення Колегії Мін'юсту від 22 грудня 1997 р., а також відповідні накази міністерства: від 1 липня 1997 р. № 49/5 «Про затвердження Положення про постачання, зберігання, облік та звітність витрачання бланків нотаріальних документів», від 9 жовтня 1997 р. № 69/5 «Про запровадження спеціальних бланків нотаріальних документів». Адміністратором вказаного реєстру було Державне підприємство «Інформаційний центр» Мін'юсту, або скорочено – Держінформ'юст.

Наказом Міністерства юстиції України від 22 січня 1998 року за № 6/5 затверджено Положення про постачання, зберігання, облік та звітність, витрачання бланків нотаріальних документів. Також цим актом передбачалося створення як Єдиного державного реєстру спеціальних бланків нотаріальних документів, так і відповідної звітності за витрачання бланків.

Замовником бланків виступав Мін'юст. Отримували нотаріальні бланки державні та приватні нотаріуси в обласних управліннях юстиції відповідно до складених актів прийому-передачі. Зауважуємо, що бланки використовувалися тільки в тому нотаріальному окрузі, для якого вони видавалися.

Згодом на підставі наказу Міністерства юстиції України від 29 червня 1999 р. № 36/5 «Про здійснення заходів щодо захисту нотаріально оформлюваних документів» почав функціонувати спеціальний електронний реєстр – Єдиний реєстр спеціальних бланків нотаріальних документів. Тобто витрачання бланків нотаріальних документів відносили до документів суворої звітності.

З метою захисту прав та законних інтересів фізичних і юридичних осіб при вчиненні нотаріальних дій Кабінетом Міністрів України 5 серпня 2009 року за № 812 було прийнято постанову «Про затвердження Порядку витрачання, зберігання, обігу спеціальних бланків нотаріальних документів і звітності про їх використання та опису і зразка такого бланка».

Отже, питання регулювання порядку витрачання, зберігання нотаріальних бланків, як і встановлення зразка таких бланків, перейшло від Міністерства юстиції України до Кабінету Міністрів, що свідчить про його значущість.

Використання бланків у нотаріальній діяльності регулюється ст. 34 Закону України «Про нотаріат», а також гл. 9 Порядку вчинення нотаріальних дій нотаріусами України, затвердженого Наказом Міністерства юстиції України від 22 лютого 2012 року за № 296/5.

Зокрема, відповідно до ст. 34 Закону України «Про нотаріат», на спеціальних бланках нотаріальних документів викладаються тексти: договорів, заповітів, довіреностей, свідоцтв, актів про морські протести та протести векселів, перекладів у разі засвідчення нотаріусом вірності перекладу документа з однієї мови на іншу, заяв, на яких нотаріусом засвідчується справжність підпису, за винятком тих примірників, що залишаються у справах нотаріуса, а також дублікатів нотаріальних документів²³¹.

У світовій нотаріальній практиці зазвичай на державному рівні не запроваджуються спеціальні бланки нотаріальних документів. Як зауважує В. М. Марченко, в жодній країні Європи, крім України, не використовуються спеціальні бланки нотаріальних документів. Єдиним винятком є Російська Федерація, але і там нотаріальні бланки єдиного зразка були введені нещодавно, мабуть, під впливом досвіду України²³².

Слід наголосити на тому, що всі нотаріальні дії реєструються у спеціальних реєстрах для реєстрації вчинюваних нотаріальних дій, які є одним із основних забезпечувальних засобів підтвердження здійснення таких дій.

Лише наявність на зберіганні у державного чи приватного нотаріуса, в державному нотаріальному архіві матеріалів укладеного правочину чи спадкової справи є гарантією права особи чи уповноваженої нею представника (в певних випадках спадкоємця) на отримання дубліката втраченого нотаріального документа.

З погляду деяких практиків, можливо, більш дієвою була би повна відмова від спеціальних бланків нотаріальних

---

²³¹ Про нотаріат: Закон України від 02.09.1993 р. *Відомості Верховної Ради України*. 1993. № 39. Ст. 383.

²³² Марченко В. М. Пропозиції щодо доцільності використання спеціальних бланків нотаріальних документів. URL: http://yurradnik.com.ua/wp-content/uploads/2014/10/otmena_blankov

документів як доволі витратного, але неефективного засобу захисту²³³. На нашу думку, все меншого значення у нотаріальній практиці набувають спеціальні бланки нотаріальних документів. Тому варто скоротити перелік видів нотаріальних дій, для вчинення яких є обов'язковим використання спеціальних бланків нотаріальних документів.

Наказом Міністерства юстиції України від 4 листопада 2009 року за № 2053/5 «Про організаційні заходи з постачання, зберігання, обігу, обліку спеціальних бланків нотаріальних документів і звітності про їх використання» було затверджено Порядок ведення Єдиного реєстру спеціальних бланків нотаріальних документів. Відповідно до вказаного Наказу, Мін'юст є держателем такого реєстру.

У 2015 році, згідно з Наказом Мін'юсту № 1059/5 від 25 червня 2015 року, на державне підприємство «Національні інформаційні системи» покладено повноваження адміністратора Реєстру, зокрема виконання функцій з організації виготовлення, постачання державним нотаріальним конторам, державним нотаріальним архівам, приватним нотаріусам первинного обліку постачання, знищення зіпсованих, анульованих та дефектних спеціальних бланків нотаріальних документів²³⁴.

Єдиний реєстр спеціальних бланків нотаріальних документів – це електронна база даних, що містить інформацію про: постачання бланків державним нотаріальним конторам, державним нотаріальним архівам, приватним нотаріусам; видані державним та приватним нотаріусам бланки; отримані державними нотаріальними конторами, державними нотаріальними архівами та приватними нотаріусами бланки; передані державними нотаріальними конторами, державними нотаріальними архівами, державними та приватними нотаріусами бланки; витрачені і недійсні бланки; здійснені перевірки справжності бланків; видані інформаційні довідки та витяги з Єдиного реєстру.

---

²³³ Марченко В. М. Пропозиції щодо доцільності використання спеціальних бланків нотаріальних документів. URL: http://yurradnik.com.ua/wp-content/uploads/2014/10/otmena_blankov

²³⁴ Про організаційні заходи з постачання, зберігання, обігу, обліку спеціальних бланків нотаріальних документів і звітності про їх використання: Наказ Міністерства юстиції України від 04.11.2009 р. за № 2053/5/. URL: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/z1043-09>

Реєстраторами або наповнювачами Єдиного реєстру спеціальних бланків нотаріальних документів є державні нотаріальні контори, державні нотаріальні архіви, а також приватні нотаріуси.

Завертаємо увагу на те, що за письмовою заявою приватного нотаріуса-реєстратора доступ до Єдиного реєстру з метою виконання функцій Реєстратора може бути наданий помічнику (консультанту) цього нотаріуса.

Ведеться Єдиний реєстр українською мовою.

Варто наголосити на тому, що передавання бланків нотаріальних документів дозволяється лише у межах нотаріального округу. Наприклад, у межах Львівського міського нотаріального округу дозволяється передавання бланків між Львівськими державними нотаріальними конторами, Львівським державним нотаріальним архівом, приватними нотаріусами міста Львова. Такі операції повинні супроводжуватися складанням акта приймання-передавання у трьох примірниках з одночасним повідомленням Адміністратора для внесення відповідних змін до Єдиного реєстру. До такого повідомлення додається примірник акта про приймання-передавання. Використання переданих бланків дозволяється після отримання повідомлення про передавання бланків Адміністратором та внесення відповідної інформації до Єдиного реєстру.

Законодавцем встановлена заборона передачі бланків нотаріальних документів поза межами нотаріального округу. Наприклад, нотаріус міста Львова не вправі передати бланки приватному нотаріусу м. Червонограда і навпаки.

Відшкодування вартості бланків нотаріальних документів здійснюється особами, які звернулися по вчинення нотаріальних дій.

Державне підприємство «Національні інформаційні системи» здійснює постачання бланків нотаріальних документів.

У нормативному акті встановлено особливий порядок «збереження» бланків нотаріальних документів приватним нотаріусом у разі зупинення, припинення нотаріальної діяльності або анулювання свідоцтва про право на зайняття нотаріальною діяльністю, а саме: приватний нотаріус (особа, свідоцтво про право на зайняття нотаріальною діяльністю якої анульовано або приватну нотаріальну діяльність якої

припинено) зобов'язаний у триденний термін передати бланки, які залишилися невикористаними, до Постачальника, про що складається акт про приймання-передавання. Для внесення відповідних змін до Єдиного реєстру Постачальник негайно повідомляє Адміністратора про приймання-передавання бланків шляхом надання інформації зі застосуванням електронного цифрового підпису. До такого повідомлення додається електронна копія акта про приймання-передавання. Постачальник повертає приватному нотаріусу (особі, свідоцтво про право на зайняття нотаріальною діяльністю якої анульовано або приватну нотаріальну діяльність якої припинено) кошти за невикористані бланки за ціною, що діяла на час їх одержання²³⁵.

У нормативному акті з метою захисту інтересів споживачів нотаріальних послуг, зокрема у разі потреби отримання дубліката документа, що зберігається у справах приватного нотаріуса, який не веде діяльності (згідно з ч. 6 ст. 29-2 Закону України «Про нотаріат»), можна отримати бланки на виконання цієї дії в іншого нотаріуса того ж нотаріального округу.

Постачальник, завідуючі конторами, архівами, державні та приватні нотаріуси відповідають за своєчасність та вірогідність відомостей, які вони надають для внесення Адміністратору та/або вносять до Єдиного реєстру.

Контроль за дотриманням нотаріусами України Порядку ведення Єдиного реєстру спеціальних бланків нотаріальних документів здійснюють Департамент нотаріату та банкрутства Міністерства юстиції України та начальники Головного територіального управління юстиції Міністерства юстиції України в Автономній Республіці Крим, головних територіальних управлінь юстиції в областях, містах Києві та Севастополі. Згідно з п. 2.3 Порядку ведення Єдиного реєстру спеціальних бланків нотаріальних документів, унесення до Єдиного реєстру відомостей про отримання або витрачання бланків здійснюється Реєстраторами в день отримання/витрачання блан-

---

²³⁵ Про організаційні заходи з постачання, зберігання, обігу, обліку спеціальних бланків нотаріальних документів і звітності про їх використання: Наказ Міністерства юстиції України від 04.11.2009 р. за № 2053/5. URL: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/z1043-09>

ка та у суворій послідовності відповідно до порядкових номерів та за відповідними кодами витрачання.

Коди витрачання відіграють особливу роль і в діяльності нотаріусів, і для пересічних громадян, оскільки дають можливість перевірити використання бланку за видом посвідченої нотаріальної дії.

Згідно з п. 2.6 Порядку встановлено нумерацію – коди витрачання бланків, а саме:

1. договір про відчуження нерухомого майна, крім земельних ділянок;
2. договір про відчуження транспортного засобу;
3. інші договори;
4. заповіт;
5. свідоцтво про право на спадщину;
6. свідоцтво про право власності;
7. довіреність;
8. заява;
9. переклад;
10. дублікат;
11. шлюбний договір;
12. інші дії;
13. установчий договір;
14. договір про відчуження земельної ділянки;
15. протест векселя;
16. зіпсований бланк;
17. анульований бланк;
18. дефектний бланк;
19. ідсутній бланк;
20. викрадений бланк;
21. втрачений бланк.

Зауважуємо, що у разі виявлення зіпсованих, анульованих, дефектних, відсутніх при відкритті пачки, втрачених або викрадених (недійсних) бланків відомості про них вносяться до Реєстру негайно.

Своєчасне внесення відомостей до Реєстру є обов'язком добросовісного нотаріуса. Цьому також сприяють перевірки, які проводяться щомісячно головними територіальними управліннями юстиції в областях щодо своєчасності внесення відомостей до Реєстру. У разі виявлення порушень управління

юстиції вправі і притягнути нотаріуса до дисциплінарної відповідальності, і зупинити діяльність приватного нотаріуса.

За п. 5.1 Порядку ведення Єдиного реєстру спеціальних бланків нотаріальних документів, документами Єдиного реєстру є: інформаційна довідка; скорочені витяги; повні витяги; книги обліку надходження бланків до державної нотаріальної контори, державного нотаріального архіву; книги обліку видачі бланків державним нотаріусам; книги обліку зіпсованих і анульованих бланків; особисті книги обліку надходження бланків; особисті книги обліку зіпсованих і анульованих бланків; статистичні відомості та звіти з Єдиного реєстру.

Перевірка бланків за даними вказаного Єдиного реєстру здійснюється нотаріусом шляхом безпосереднього доступу до Єдиного реєстру за серією та номером відповідного бланка. За результатами перевірки щодо витрачання бланка нотаріального документа із Єдиного реєстру отримується інформаційна довідка.

Зміст інформаційної довідки:

- дата і час перевірки;
- ідентифікатор;
- відомості про нотаріуса, який подав заяву на здійснення перевірки справжності бланка;
- відомості про бланк: дата отримання бланка;
- відомості про нотаріуса, який отримав бланк;
- код витрачання бланка;
- дата витрачання бланка;
- відомості про нотаріуса, яким витрачено бланк;
- відмітка про відсутність за вказаними параметрами пошуку відомостей у Єдиному реєстрі;
- відомості про Реєстратора, що надав інформаційну довідку.

Доступ до Єдиного реєстру також мають Департамент нотаріату та реєстрації адвокатських об'єднань, Головне територіальне управління юстиції Міністерства юстиції України в Автономній Республіці Крим, головні територіальні управління юстиції в областях, містах Києві та Севастополі в частині отримання статистичних даних щодо обігу та звітності про використання бланків нотаріусами України та для отримання повного витягу.

Органи державної влади, органи місцевого самоврядування, державні підприємства, установи, організації та інші юридичні і фізичні особи мають право доступу до відомостей Єдиного реєстру через веб-сайт, який ведеться Адміністратором, для пошуку та перегляду інформації про дійсні чи недійсні бланки.

Пошук інформації в Єдиному реєстрі про дійсні чи недійсні бланки здійснюється за серією та номером бланка на веб-сайті: <http://rnb.nais.gov.ua/>.

На запит система видає три варіанти відповідей.

До першої групи відповідей відносять дані про дату видачі документа і яким нотаріусом (державним чи приватним) був отриманий. Тобто бланк справжній.

До другої – відомості про недійсність бланка, а також про втрату його та час втрати.

Третій варіант відповіді – це інформація про те, що відомості про бланк відсутні.

Відповідно до пункту 4.5 Порядку, відомості з Єдиного реєстру спеціальних бланків нотаріальних документів надаються у формі витягів: повного та скороченого.

Зауважуємо, що лише скорочений витяг вправі отримати фізичні та юридичні особи на підставі письмового запиту, який направляється до адміністратора та реєстраторів Єдиного реєстру спеціальних бланків нотаріальних документів.

Нормативним актом (п. 4.9.) встановлено зміст скороченого витягу з Єдиного реєстру спеціальних бланків нотаріальних документів, а саме:

- номер витягу;
- дата й час видачі;
- відомості про особу, що звернулася за наданням витягу;
- параметри, за якими виконувався пошук відомостей у Єдиному реєстрі;
- відомості про бланк: серія та номер бланка; код витрачання бланка; дата витрачання бланка;
- відомості про нотаріуса, яким витрачено бланк;
- дата отримання бланка, відомості про нотаріуса, який отримав бланк (якщо інформація про витрачання бланка в Єдиному реєстрі відсутня);

- відмітка про відсутність за вказаними параметрами пошуку відомостей у Єдиному реєстрі;
- відомості про особу, яка надала витяг з Єдиного реєстру²³⁶.

Питання отримання повного витягу врегульовано у п. 4 Порядку. Слід зауважити, що такий витяг вправі видавати лише адміністратор Реєстру на письмову вимогу органів: суду, прокуратури, органів дізнання і слідства у зв'язку з кримінальними, цивільними, господарськими або адміністративними справами, що перебувають у їх провадженні, а також Міністерства юстиції України, Головного територіального управління юстиції Міністерства юстиції України в Автономній Республіці Крим, головних територіальних управлінь юстиції в областях, містах Києві та Севастополі, районних, міських, міськрайонних управлінь юстиції, органів державної влади та органів місцевого самоврядування у зв'язку зі здійсненням ними повноважень, визначених чинним законодавством України, та зі зазначенням причини запиту.

Нормативним актом (пункт 4.12.) встановлено зміст повного витягу з Єдиного реєстру спеціальних бланків нотаріальних документів, який містить такі дані:

- номер витягу;
- дата й час видачі;
- відомості про орган та особу, що звернулася по надання витягу;
- параметри, за якими виконувався пошук відомостей у Єдиному реєстрі;
- відомості про бланк: серія та номер бланка;
- відомості про приймання-передавання бланка: дата приймання-передавання бланка; серія та номер бланка, який передано; відомості про особу, що передала бланк; відомості про особу, що отримала бланк; додаткові відомості; дата й час реєстрації; особа, що здійснила реєстрацію;

---

²³⁶ Про організаційні заходи з постачання, зберігання, обігу, обліку спеціальних бланків нотаріальних документів і звітності про їх використання: Наказ Міністерства юстиції України від 04.11.2009 р. за № 2053/5. URL: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/z1043-09>

– відомості про витрачання бланка: дата витрачання бланка; код витрачання бланка; відомості про нотаріуса, яким витрачено бланк; додаткові відомості; дата й час реєстрації; особа, що здійснила реєстрацію;

– відмітка про відсутність за вказаними параметрами пошуку відомостей у Єдиному реєстрі;

– відомості про особу, яка надала витяг з Єдиного реєстру.

Плата за видачу інформаційної довідки, повного та скороченого витягів з Єдиного реєстру бланків не стягується.

Відповідно пункту 9.1 Порядку ведення Єдиного реєстру спеціальних бланків нотаріальних документів, недійсними бланками вважаються:

– зіпсовані під час виготовлення (зокрема зіпсовані при виготовленні документа);

– анульовані внаслідок того, що вчинення нотаріальної дії не відбулося;

– дефектні (через відсутність або пошкодження захисної сітки, друкованого тексту, водяних знаків, серій або номерів на бланках, наявність дубльованих номерів);

– відсутні при відкритті пачки, втрачені або викрадені.

Недійсним бланкам присвоюються коди витрачання від 21 до 26 Порядку ведення Єдиного реєстру спеціальних бланків нотаріальних документів.

Завідувачі державних нотаріальних контор, державних нотаріальних архівів чи приватні нотаріуси (п. 9.3 Порядку ведення Єдиного реєстру спеціальних бланків нотаріальних документів) зобов'язані протягом п'яти робочих днів після зіпсуття чи анулювання бланків здійснити їх знищення, про що складається відповідний акт у двох примірниках. Один примірник акта про знищення зіпсованих чи анульованих бланків зберігається у державній нотаріальній конторі, державному нотаріальному архіві, у приватного нотаріуса, другий примірник акта – впродовж п'яти робочих днів надсилається Постачальнику (НАІС).

Знищення дефектних бланків здійснюється Постачальником, про що складається акт про знищення.

Право на витребування відомостей та документів надано державним і приватним нотаріусам, а також іншим квазінотаріальним органам.

Щонайперше законодавець наголосив на тому, що на нотаріусів під час вчинення нотаріальних дій покладено обов'язок використання відомостей Єдиних та державних реєстрів держави.

І державна реєстрація нерухомого майна, і державна реєстрація обтяжень рухомого майна повинна сприяти захисту прав та законних інтересів фізичних і юридичних осіб та проводитися згідно з вимогами Порядку ведення Державного реєстру обтяжень рухомого майна, затвердженого Постановою Кабінету Міністрів України від 5 липня 2004 р. № 830²³⁷.

Державна реєстрація обтяжень рухомого майна проводиться з метою забезпечення виконання зобов'язань і захисту прав юридичних і фізичних осіб стосовно рухомого майна та надання в інтересах цих осіб інформації про наявність чи відсутність обтяжень рухомого майна. Також згідно з вказаним Порядком проводиться державна реєстрація застави повітряних і морських суден, суден внутрішнього плавання, космічних об'єктів.

Державний реєстр обтяжень рухомого майна (далі – Реєстр) – це єдина комп'ютерна база даних про виникнення, зміну, припинення обтяжень, а також про звернення стягнення на предмет обтяження, держателем якої є Міністерство юстиції України.

Національні інформаційні системи (НАІС) є адміністратором указанного Реєстру.

Реєстраторів Реєстру, тобто суб'єктів, які вправі вносити відомості до Реєстру, а також видавати відповідні витяги, на нашу думку, доцільно поділити на декілька груп.

До першої групи належить адміністратор Реєстру – ДП «Національні інформаційні системи», а також його філії, які не лише відповідають за технічне, програмне забезпечення, збереження та захист даних указанного Реєстру, але й самі проводять державну реєстрацію публічних обтяжень рухомого майна на підставі судових рішень, за винятком виконання таких рішень державними та приватними виконавцями.

---

²³⁷ Порядок ведення Державного реєстру обтяжень рухомого майна: Постанова Кабінету Міністрів України від 05.07.2004 р. № 830. URL: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/830-2004-p>

До другої групи належать нотаріуси, а також їхні помічники, які отримали відповідний дозвіл – ідентифікатор доступу до Реєстру.

Третю групу становлять державні та приватні виконавці, які вносять відповідні відомості до Реєстру лише у разі примусового виконання рішення згідно з чинним законодавством України.

До четвертої групи слід віднести податкових керуючих, які здійснюють реєстрацію податкової застави, за результатами складеного ними акта опису, до складу якого входить рухоме майно.

Законодавець наголошує, що у разі припинення виконання своїх функцій реєстратор передає всі документи та матеріали, пов'язані з виконанням його функцій, адміністраторові Реєстру.

Згідно з п. 4 Порядку, державна реєстрація відомостей про виникнення, зміну, припинення обтяжень, а також про звернення стягнення на предмет обтяження проводиться шляхом внесення до Реєстру запису, а також змін і додаткових відомостей до запису.

Порядок ведення Реєстру детально регламентує процедуру здійснення реєстрації.

Є два види обтяжень рухомого майна: приватні та публічні.

Державна реєстрація приватних обтяжень рухомого майна проводиться будь-яким нотаріусом або його помічником, які відповідно до законодавства отримали ідентифікатор доступу до Реєстру, а також ДП «Національні інформаційні системи» та його філіями на підставі відповідного договору.

Державна реєстрація публічних обтяжень рухомого майна, які виникають на підставі судових рішень, проводиться ДП «Національні інформаційні системи» і його філіями (крім випадків, коли таке судове рішення виконується в порядку, передбаченому для виконання судових рішень).

Державна реєстрація публічних обтяжень рухомого майна під час примусового виконання рішень відповідно до закону проводиться державним або приватним виконавцем.

Державна реєстрація податкової застави, предметом якої є рухоме майно, проводиться податковим керуючим, яким складено акт опису.

У п. 6 Порядку ведення Державного реєстру обтяжень рухомого майна детально регламентовано порядок державної реєстрації обтяжень рухомого майна. Зокрема, встановлено, що інформація про обтяження рухомого майна вноситься до Реєстру лише на підставі заяви обтяжувача чи уповноваженої ним особи, може бути і в електронній, і в паперовій формі.

Так, у разі здійснення реєстрації публічних обтяжень рухомого майна:

1. ДП «Національні інформаційні системи» або його філії вносять відомості про обтяження на підставі заяви, поданої в електронній або паперовій формі, яка визначена законом.

2. Державні або приватні виконавці, податкові керуючі вносять відповідні відомості на підставі сформованої вказаними посадовими особами заяви лише за допомогою програмних засобів ведення Реєстру.

У разі здійснення державної реєстрації приватних обтяжень рухомого майна:

1. Нотаріус (на нашу думку, і приватний, і державний), його помічник (у разі наявності у нього ідентифікатора доступу до вказаного Реєстру) вносять інформацію про обтяження рухомого майна на підставі письмової заяви (поданої у паперовій формі).

2. ДП «Національні інформаційні системи» або його філії вносять відомості про обтяження на підставі заяви, яка подається лише в електронній формі.

Законодавцем встановлено, що заяву про виникнення, зміну, припинення обтяжень, а також про звернення стягнення на предмет обтяження у паперовій формі повинен підписати особисто обтяжувач. Водночас справжність підпису обтяжувача має бути засвідчено у нотаріальному порядку. Останнього не вимагається у разі подання заяви щодо публічних обтяжень і випадків подання заяви нотаріусу, яким безпосередньо вчинено дію, спрямовану на виникнення, зміну, припинення обтяження, а також на звернення стягнення на предмет обтяження. Загальними правилами вчинення нотаріальних дій нотаріусами передбачено, що при засвідченні підпису на заяві нотаріус зобов'язаний установити особу обтяжувача, а в разі представлення нею юридичної особи, перевірити повноваження представника.

У Порядку ведення Державного реєстру обтяжень рухомого майна встановлено, що відповідальність за достовірність та повноту інформації, яка зазначається в заяві, несе обтяжувач або уповноважена ним особа.

У п. 7 Порядку ведення Державного реєстру обтяжень рухомого майна встановлено вимоги до змісту заяви про внесення відомостей про обтяження, а саме:

1) відомості про обтяжувача та боржника:

– для юридичних осіб-резидентів – найменування та ідентифікаційний код згідно з ЄДРПОУ;

– для юридичних осіб-нерезидентів – найменування, місцезнаходження та держава, в якій зареєстрована особа;

– для фізичних осіб-громадян України – прізвище, ім'я та по батькові (за наявності), реєстраційний номер облікової картки платника податків, серія та номер паспорта громадянина України (для громадянина України, який через свої релігійні переконання відмовляється від прийняття реєстраційного номера облікової картки платника податків, повідомив про це відповідному контролюючому органу та має відмітку в паспорті громадянина України);

– для фізичних осіб-іноземців чи осіб без громадянства – прізвище, ім'я та по батькові (за наявності), постійне місце проживання за межами України та реєстраційний номер облікової картки платника податків (за наявності);

2) посилання на підставу виникнення обтяження та його зміст.

Для забезпечувальних обтяжень також зазначаються розмір та строк виконання вимоги обтяжувача.

Для обтяження, яке виникає на підставі рішення суду про стягнення коштів, та обтяження, відповідно до якого накладається арешт на рухоме майно для забезпечення цивільного позову, зазначається розмір вимоги обтяжувача;

3) опис рухомого майна, що є предметом обтяження, достатній для його ідентифікації;

4) відомості про заборону чи обмеження права боржника відчужувати предмет обтяження;

5) відомості про випуск заставної або її відсутність (у разі проведення державної реєстрації застави повітряних

та морських суден, суден внутрішнього плавання, космічних об'єктів)²³⁸.

Згідно з п. 8 Порядку, у випадку обтяження рухомого майна до Реєстру вносяться:

1) відомості про обтяжувача та боржника:

– для юридичних осіб-резидентів – найменування та ідентифікаційний код згідно з ЄДРПОУ;

– для юридичних осіб-нерезидентів – найменування, місцезнаходження та держава, в якій зареєстрована особа;

– для фізичних осіб-громадян України – прізвище, ім'я та по батькові (за наявності), реєстраційний номер облікової картки платника податків, серія та номер паспорта громадянина України (для громадянина України, який через свої релігійні переконання відмовляється від прийняття реєстраційного номера облікової картки платника податків, повідомив про це відповідному контролюючому органу та має відмітку в паспорті громадянина України);

– для фізичних осіб-іноземців чи осіб без громадянства – прізвище, ім'я та по батькові (за наявності), постійне місце проживання за межами України та реєстраційний номер облікової картки платника податків (за наявності);

2) посилання на підставу виникнення обтяження та його зміст.

Для забезпечувальних обтяжень також зазначаються розмір та строк виконання вимоги обтяжувача.

Для обтяження, яке виникає на підставі рішення суду про стягнення коштів, та обтяження, відповідно до якого накладається арешт на рухоме майно для забезпечення цивільного позову, зазначається розмір вимоги обтяжувача;

3) опис рухомого майна, що є предметом обтяження, достатній для його ідентифікації;

4) відомості про заборону чи обмеження права боржника відчужувати предмет обтяження;

---

²³⁸ Порядок ведення Державного реєстру обтяжень рухомого майна: Постанова Кабінету Міністрів України від 05.07.2004 р. № 830. URL: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/830-2004-п>

5) відомості про випуск заставної або її відсутність (у разі проведення державної реєстрації застави повітряних та морських суден, суден внутрішнього плавання, космічних об'єктів);

6) відомості про реєстратора;

7) дата державної реєстрації відомостей²³⁹.

Законодавцем у п. 9 Порядку передбачено, що реєстратор відмовляє у внесенні запису до Реєстру в таких випадках:

1) заява не відповідає вимогам, установленим у п. 6 Порядку ведення Державного реєстру обтяжень рухомого майна, або заява подана неналежному суб'єкту, що наділений повноваженнями реєстратора;

2) у заяві відсутні чи наведено не повністю або з виправленням відомості;

3) обтяжувач не пред'явив паспорт чи інший документ, що посвідчує особу, а у разі коли уповноважена особа діє від імені обтяжувача фізичної чи юридичної особи, – довіреність чи інший документ, що підтверджує повноваження такої уповноваженої особи;

4) відсутній документ про плату за внесення запису до Реєстру;

5) плату внесено не в повному обсязі²⁴⁰.

Відмова у внесенні запису до Реєстру оформляється письмово в день прийняття заяви зі зазначенням причини.

У п. 10 установлено обов'язок реєстратора Державного реєстру обтяжень рухомого майна вносити запис про обтяження рухомого майна до вказаного Реєстру у день прийняття заяви, який і вважатиметься датою державної реєстрації.

На підтвердження здійснення державної реєстрації обтяження рухомого майна реєстратором формується відповідний витяг у двох примірниках, один із яких видається обтяжувачу або уповноваженій особі, а другий направляється на ім'я боржника протягом п'яти днів.

---

²³⁹ Порядок ведення Державного реєстру обтяжень рухомого майна: Постанова Кабінету Міністрів України від 05.07.2004 р. № 830. URL: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/830-2004-п>

²⁴⁰ Там само.

Порядок виправлення помилок у Реєстрі врегульовано у пп. 13–15 Порядку ведення Державного реєстру обтяжень рухомого майна.

У нормативному акті окремо розглянуто питання державної реєстрації відомостей про зміну обтяження і відступлення прав на предмет обтяження договором.

І державна реєстрація, і внесення зміни обтяжень та додаткових відомостей до обтяжень здійснюється на підставі відповідної заяви обтяжувача чи уповноваженої ним на це особи.

Обов'язковими реквізитами заяви є дата реєстрації обтяжень, реєстраційний номер запису, а також підстава внесення змін. Наприклад, такими підставами є: рішення суду, договір або рішення відповідного органу. Як і при подачі заяви, при внесенні змін обов'язковим є встановлення особи обтяжувача чи уповноваженого ним представника.

Відповідно до п. 20 Порядку ведення Державного реєстру обтяжень рухомого майна, реєстратор відмовляє у внесенні змін і додаткових відомостей до запису в таких випадках:

1. Заява не відповідає вимогам, установленим у п. 6 Порядку ведення Державного реєстру обтяжень рухомого майна, або заява подана неналежному суб'єкту, що наділений повноваженнями реєстратора.

2. У заяві відсутні чи наведено не повністю або з виправленням відомості, згідно з вимогами пп. 17, 18 Порядку ведення Державного реєстру обтяжень рухомого майна.

3. Обтяжувач не пред'явив паспорт чи інший документ, що посвідчує особу, а у разі, коли уповноважена ним особа діє від імені обтяжувача фізичної чи юридичної особи, – довіреність чи інший документ, що підтверджує повноваження такої уповноваженої особи.

4. Відсутній документ про плату за внесення змін і додаткових відомостей до запису.

5. Плату внесено не в повному обсязі.

У нормативному акті вказується, що відмова у внесенні змін і додаткових відомостей до запису оформляється письмово зі зазначенням причини в день прийняття заяви²⁴¹. На нашу

---

²⁴¹ Порядок ведення Державного реєстру обтяжень рухомого майна: Постанова Кабінету Міністрів України від 05.07.2004 р. № 830. URL: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/830-2004-п>

думку, вказана відмова може бути оскаржена у судовому порядку.

Датою реєстрації, і датою державної реєстрації змін та додаткових відомостей вважається дата та час внесення змін і додаткових відомостей до запису²⁴².

Реєстратор формує два примірники витягу про внесення змін і додаткових відомостей до запису, один з яких видає обтяжувачу/його уповноваженому представнику, а другий – направляє боржнику протягом п'яти днів.

Питання державної реєстрації відомостей про припинення обтяження рухомого майна регулюються пп. 24–27 Порядку ведення Державного реєстру обтяжень рухомого майна.

У нормативному акті встановлено порядок припинення обтяжень рухомого майна на підставі заяви обтяжувача/його представника.

Обтяжувач чи уповноважена ним особа має право будь-коли подати заяву про припинення обтяження і виключення запису з Реєстру чи про продовження строку дії реєстрації не більш як на п'ять років.

Після припинення обтяження обтяжувач самостійно або на письмову вимогу боржника чи особи, права якої порушено внаслідок наявності запису про обтяження, протягом п'яти днів зобов'язаний подати реєстратору заяву про припинення обтяження і виключення його з Реєстру.

У разі проведення реєстрації відомостей про припинення публічного обтяження ця процедура покладається на уповноважений орган чи на уповноважену ним особу. Відомості про припинення публічного обтяження підлягають державній реєстрації протягом п'яти днів після його припинення.

Однак записи про обтяження, які втратили чинність, підлягають виключенню з Реєстру лише через шість місяців після реєстрації відомостей про припинення обтяження.

Реєстратор аналізує й оцінює отримані відомості про припинення обтяження та вправі ухвалити лише два рішення: про припинення обтяжень або про його відмову.

---

²⁴² Порядок ведення Державного реєстру обтяжень рухомого майна: Постанова Кабінету Міністрів України від 05.07.2004 р. № 830. URL: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/830-2004-п>

Реєстратор зобов'язаний внести до Реєстру відомості про припинення обтяження в день прийняття заяви. У такому випадку реєстратор вносить до Реєстру такі відомості: дату і номер заяви про припинення обтяження, дату внесення запису про припинення обтяження, підставу припинення обтяження, відомості про реєстратора. Після внесення запису до Реєстру про припинення обтяження реєстратор повинен видати два примірники витягу, один з яких видається обтяжувачу/уповноваженій ним особі, а другий направляється боржнику. Зауважимо, що у розглянутому випадку це проводиться на безоплатній основі. У разі відмови внесення відомостей до Реєстру щодо припинення обтяжень реєстратор упродовж двох робочих днів повідомляє письмово обтяжувача про причини відмови.

Документом, що підтверджує наявність або відсутність запису в Реєстрі, є витяг, який оформляється у паперовій або електронній формі.

У витягу наводяться такі відомості: наявність чи відсутність запису в Реєстрі про обтяження, зміну обтяження, відступлення прав на предмет обтяження, передачу, видачу дубліката заставної та видачу нової заставної (у разі застави повітряних та морських суден, суден внутрішнього плавання, космічних об'єктів).

У п. 29 Порядку ведення Державного реєстру обтяжень рухомого майна встановлено, що витяг у паперовій формі надається будь-яким нотаріусом або його помічником, які відповідно до законодавства отримали ідентифікатор доступу до Реєстру, на підставі поданої фізичною чи юридичною особою заяви.

У заяві зазначається один із таких ідентифікаторів:

- 1) реєстраційний номер запису;
- 2) реєстраційні дані предмета обтяження;
- 3) відомості про боржника:

– для фізичної особи – прізвище, ім'я та по батькові (за наявності), реєстраційний номер облікової картки платника податків;

– для юридичної особи – найменування, ідентифікаційний код згідно з ЄДРПОУ²⁴³.

²⁴³ Порядок ведення Державного реєстру обтяжень рухомого майна: Постанова Кабінету Міністрів України від 05.07.2004 р. № 830. URL: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/830-2004-п>

Оскільки до заяви потрібно додати документ про внесення плати за надання витягу і це передбачає ведення діловодства, а помічник приватного нотаріуса перебуває в його штаті, то на практиці такі витяги видають приватні нотаріуси. До речі, у державного нотаріуса не може бути помічника. Функції помічника у державній нотаріальній конторі виконує консультант державної контори або діловод.

Водночас отримати витяг в електронній формі можливо лише через офіційний веб-портал Мін'юсту. Зокрема, фізичні й юридичні особи мають право на отримання відомостей, що містяться в Реєстрі, в електронній формі з використанням сервісної послуги у формі прикладного програмного інтерфейсу Реєстру на підставі договору, укладеного з ДП «Національні інформаційні системи». Витяг в електронній формі надається фізичній чи юридичній особі, яку ідентифіковано шляхом використання електронного цифрового підпису, електронної системи ідентифікації «Bank ID» чи засобу ідентифікації особи, який дає змогу однозначно ідентифікувати таку особу. Надання витягу в електронній формі забезпечується за допомогою програмних засобів ведення Реєстру шляхом здійснення особою пошуку відомостей про зареєстровані обтяження, завантаження та перегляду витягу в електронній формі для його подальшого використання, зокрема друку. Формування витягу в електронній формі здійснюється автоматично програмними засобами ведення Реєстру з урахуванням зазначених особою ідентифікаторів, перелічених у п. 29 вказаного Порядку. Надання витягу в електронній формі здійснюється після внесення плати за його надання через Інтернет із використанням платіжних систем²⁴⁴.

Посадові особи органів державної влади чи інші визначені законом особи отримують витяги у зв'язку зі здійсненням ними повноважень, передбачених законом, шляхом безпосереднього доступу до Реєстру.

Доступ користувачів до Реєстру надається (припиняється) на підставі договору, укладеного з адміністратором Реєстру.

---

²⁴⁴ Порядок ведення Державного реєстру обтяжень рухомого майна: Постанова Кабінету Міністрів України від 05.07.2004 р. № 830. URL: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/830-2004-п>

Доступ користувача до Реєстру здійснюється з використанням електронного цифрового підпису, сумісного з програмним забезпеченням Реєстру. Користувач самостійно вчиняє дії, пов'язані з отриманням електронного цифрового підпису в акредитованому центрі сертифікації ключів.

Витяг із Реєстру скріплюється печаткою реєстратора.

У п. 34 Порядку ведення Державного реєстру обтяжень рухомого майна вказано, що нотаріус використовує печатку, визначену Законом України «Про нотаріат», що вкотре підтверджує, що видати витяг із цього Реєстру вправі лише нотаріус.

За внесення до Реєстру запису, а також змін і додаткових відомостей до запису, надання інформації з Реєстру справляється плата. Водночас органи державної влади звільняються від плати за внесення до Реєстру записів, змін і додаткових відомостей до запису, виключення запису з Реєстру, а також отримання витягів, якщо вони видаються у зв'язку зі здійсненням ними повноважень, передбачених законодавством.

Варто нагадати, що відомості про те, що заповіті підлягають внесенню до Спадкового реєстру, було запроваджено Наказом Міністерства юстиції України від 17 жовтня 2000 р. № 51/5 «Про Єдиний реєстр заповітів та спадкових справ».

Відповідно до п. 5 положення вказаного наказу, усі заповіти, складені та засвідчені, змінені або скасовані в установленому законодавством порядку, заведені спадкові справи та видані свідоцтва про право на спадщину із 1 грудня 2000 р. підлягають обов'язковій реєстрації у вказаному реєстрі. Зараз цей реєстр перейменовано у Спадковий реєстр.

Станом на кінець 2018 року відомості про заповіти підлягають обов'язковій державній реєстрації у Спадковому реєстрі в порядку, установленому Положенням про Спадковий реєстр, затвердженим Наказом Міністерства юстиції України від 7 липня 2011 р. № 1810/5, який діє з відповідними змінами. Слід зауважити, що звичайні пересічні громадяни не мають вільного доступу до Спадкового реєстру.

Згідно з пунктами 1.3.1–1.3.3 Положення, всіх реєстраторів Спадкового реєстру поділено на три групи.

До першої групи належать державні нотаріальні контори, державні нотаріальні архіви, приватні нотаріуси, які мають

доступ до Спадкового реєстру через інформаційну мережу Мін'юсту щодо посвідчених заповітів, спадкових договорів, а також змін до них, скасування заповітів та розірвання спадкових договорів, заведених спадкових справ та виданих свідоцтв про право на спадщину.

До другої групи відносять Державне підприємство «Національні інформаційні системи» та його регіональні філії. Вони є рестраторами щодо: заповітів, посвідчених посадовими особами органів місцевого самоврядування; заповітів, спадкових договорів, посвідчених консульськими установами України, а також змін до них, скасування заповітів та розірвання спадкових договорів, заведених такими установами спадкових справ та виданих ними свідоцтв про право на спадщину; а також заповітів, посвідчених (складених та/або прийнятих на зберігання) і зареєстрованих в іноземних державах згідно з Конвенцією про запровадження системи реєстрації заповітів, яка була ратифікована Україною 10 липня 2010 року та набрала чинності для України 31 грудня 2010 року), запити про реєстрацію яких в Україні на прохання заповідача подані Мін'юсту, а також змін до них, скасування заповітів та розірвання спадкових договорів.

Третьою групою охоплені посадові особи органу місцевого самоврядування, що мають доступ до Спадкового реєстру через інформаційну мережу Мін'юсту щодо заведених спадкових справ та виданих свідоцтв про право на спадщину. Однак наразі це не практикується, оскільки вони (посадові особи органу місцевого самоврядування) ще не склали іспиту зі спадкового права та не отримали права видавати свідоцтва про право на спадщину.

Вказаним реєстратором до Спадкового реєстру:

1) вносяться відомості про заповіти та спадкові договори щодо заповідача/заповідачів, відчужувача/відчужувачів:

– прізвища та імена, по батькові (за наявності) заповідача (заповідачів) та особи, яка склала заповіт від імені заповідача (заповідачів) в іноземній державі (за наявності);

– прізвище(а) та ім'я (імена), по батькові (за наявності) відчужувача (відчужувачів);

– реєстраційний номер облікової картки платника податків згідно з Державним реєстром фізичних осіб-платників податків або причина його відсутності;

- місце проживання або місцеперебування;
- дата та місце (якщо воно невідоме – назва країни) народження;

2) також вносяться відомості про посвідчення заповіту, спадкового договору як документа:

- вид (заповіт, заповіт подружжя, секретний заповіт, спадковий договір, спадковий договір з участю подружжя);
- серії та номери спеціальних бланків нотаріальних документів (за наявності), на яких викладено текст заповіту (спадкового договору);
- номер у реєстрі для реєстрації нотаріальних дій (за наявності);
- відомості про особу, яка посвідчила заповіт (спадковий договір);
- дата й місце посвідчення;
- місце зберігання заповіту (спадкового договору).

У разі видачі дублікату заповіту (спадкового договору) до Спадкового реєстру вносяться такі відомості:

- серії та номери спеціальних бланків нотаріальних документів (за наявності), на яких викладено текст дублікату;
- номер у реєстрі для реєстрації нотаріальних дій;
- дата видачі дублікату;
- відомості про особу, яка видала дублікат заповіту (спадкового договору);
- місце видачі дублікату.

Також передбачено внесення до Спадкового реєстру документа, який змінює або скасовує заповіт:

- вид (заповіт, заповіт подружжя, спадковий договір, заява, інший документ);
- серії та номери спеціальних бланків нотаріальних документів (за наявності), на яких викладено текст документа;
- номер у реєстрі для реєстрації нотаріальних дій;
- дата й місце посвідчення документа;
- відомості про особу, яка посвідчила такий документ;
- місце зберігання (за наявності).

Окремо вносяться відомості про:

1) документ, який змінює або на підставі якого розірвано спадковий договір (вид, дата й номер документа, назва органу (установи), який посвідчив або видав документ (видавець));

2) визнання заповіту (спадкового договору) недійсним;

- 3) реєстрацію заповіту в іноземних державах;
- 4) реєстратора.

Також надано право реєстратору, у разі потреби, вносити до Спадкового реєстру додаткові відомості, необхідні для належного виконання своїх повноважень.

У пункті 2.2 Положення про Спадковий реєстр врегульовано питання внесення до Спадкового реєстру відомостей про заведені спадкові справи. Зокрема, вносяться відомості про заведену спадкову справу щодо:

- 1) спадкодавця:
  - прізвище та ім'я (імена), по батькові (за наявності);
  - реєстраційний номер облікової картки платника податків згідно з Державним реєстром фізичних осіб-платників податків або причина його відсутності;
  - дата й місце (якщо воно невідоме – назва країни) народження;
  - дата смерті;
- 2) номера спадкової справи, дати й місця її заведення, місця зберігання;
- 3) видачі свідоцтва про право на спадщину:
  - відомості про спадкоємця (спадкоємців) для:
    - фізичних осіб – прізвище, ім'я та по батькові (за наявності); резидент (нерезидент), реєстраційний номер облікової картки платника податків згідно з Державним реєстром фізичних осіб-платників податків або причина його відсутності, черга спадкоємця за законом, ступінь споріднення, місце проживання або місцеперебування;
    - юридичних осіб – найменування, резидент (нерезидент), код за Єдиним державним реєстром підприємств та організацій України (податковий номер) (за наявності), місцезнаходження;
  - відомості про отримане у спадщину майно (його найменування, опис, вартість, частка тощо);
  - серії та номери спеціальних бланків нотаріальних документів, на яких викладено текст свідоцтва (для консульських установ України – за наявності);
  - номер у реєстрі для реєстрації нотаріальних дій;
  - дата видачі та відомості про особу, яка видала свідоцтво про право на спадщину (видавець);

– відомості про видачу дубліката свідоцтва про право на спадщину (серії та номери спеціальних бланків нотаріальних документів, на яких викладено текст дубліката (за наявності), номер у реєстрі для реєстрації нотаріальних дій, дата видачі дубліката, відомості про особу, яка видала дублікат, місце його видачі);

4) визнання свідоцтва про право на спадщину недійсним (вид, дата й номер документа, на підставі якого свідоцтво про право на спадщину визнане недійсним, найменування суду (видавець)).

Міністерство закордонних справ України та його представництва на території України вносять до Спадкового реєстру відомості про посвідчені консульськими установами України заповіти і спадкові договори, зміни до них, скасування таких заповітів та розірвання спадкових договорів, а також про заведені спадкові справи та видані свідоцтва про право на спадщину шляхом подання державному підприємству «Національні інформаційні системи» або його філіям заяв за формою, наведеною в додатках 1–9 Положення про Спадковий реєстр.

Посадові особи органів місцевого самоврядування вносять до Спадкового реєстру відомості про посвідчення заповітів шляхом подання державному підприємству «Національні інформаційні системи» або його філіям заяв за формою, наведеною в додатках 1–3, 9 вказаного Положення.

Мін'юст вносить до Спадкового реєстру відомості про заповіти (спадкові договори), посвідчені (складені та/або прийняті на зберігання) і зареєстровані в іноземних державах, а також зміни до них та їх скасування, щодо яких в установленому порядку надійшов запит про їх реєстрацію в Україні на підставі Конвенції про запровадження системи реєстрації заповітів, шляхом подання державному підприємству «Національні інформаційні системи» або його філіям заяв за формою, наведеною в додатках 1, 3 Положення про Спадковий реєстр.

Внесення до Спадкового реєстру відомостей про заповіти, посвідчені посадовими та службовими особами, що зазначені у ст. 1252 Цивільного кодексу України та ч. 1 ст. 40 Закону України «Про нотаріат», здійснюється державними нотаріальними архівами у разі прийняття на зберігання примірника заповіту.

При цьому Заяви про державну реєстрацію заповіту, спадкового договору, посвідченого консульськими установами України, заповіту, посвідченого посадовими та службовими особами, що зазначені у статтях 1251 і 1252 Цивільного кодексу України, статті 37 і частині першій статті 40 Закону України «Про нотаріат», посвідченого (складеного та/або прийнятого на зберігання) і зареєстрованого в іноземній державі, а також змін до них, скасування заповітів та розірвання спадкових договорів можуть бути подані Реєстратору (державній нотаріальній конторі, державному нотаріальному архіву, приватному нотаріусу) безпосередньо заповідачем, відчужувачем.

Під час подання зазначених заяв за формою, наведеною в додатках 1, 3 вказаного Положення, заповідач, відчужувач пред'являє паспорт або інший документ, який посвідчує особу.

Реєстратор відмовляє у внесенні відомостей до Спадкового реєстру у разі відсутності:

- у заяві передбачених Положенням про Спадковий реєстр відомостей або якщо такі відомості неповністю, нечітко або нерозбірливо зазначені;

- документа про здійснення оплати за формування в Спадковому реєстрі реєстраційного запису з видачею відповідного витягу або якщо таку оплату здійснено не в повному обсязі.

Нормативним актом врегульовано строки внесення відомостей до Спадкового реєстру: у день вчинення відповідної нотаріальної дії; протягом п'яти робочих днів після зміни місця зберігання заповіту, спадкового договору, спадкової справи; протягом двох робочих днів після надходження на зберігання заповітів від осіб, які зазначені в ст. 1252 Цивільного кодексу України та ч. 1 ст. 40 Закону України «Про нотаріат»; у день отримання заяви, складеної за формою, наведеною в додатках 1–9 Положення про Спадковий реєстр.

Слід зауважити, для підтвердження факту внесення відомостей до Спадкового реєстру реєстратором (нотаріусом) готується відповідний витяг.

Зокрема, державний нотаріус державної нотаріальної контори, приватний нотаріус готують витяг про реєстрацію в Спадковому реєстрі у двох примірниках, один з яких залишається у справах нотаріуса (державної нотаріальної контори),

а другий видається заявникові (заповідачеві, відчужувачеві, набувачеві та/або спадкоємцеві).

Державний нотаріальний архів готує витяг про реєстрацію в Спадковому реєстрі у двох примірниках, один з яких залишається на зберіганні в архіві, а другий надсилається заявникові (заповідачеві, відчужувачеві).

Державне підприємство «Національні інформаційні системи» та його філії також готують витяг про реєстрацію в Спадковому реєстрі в одному примірнику, який видається заявнику (посадовій особі органу місцевого самоврядування, посадовій особі МЗС та представництва МЗС на території України, національному органу іноземної держави – через Мін'юст).

У разі внесення до Спадкового реєстру відомостей про посвідчення заповіту подружжя або спадкового договору з участю подружжя Реєстратор за їхнім бажанням виготовляє для кожного з подружжя окремий витяг про реєстрацію в Спадковому реєстрі.

Законодавцем було додано нову статтю 46-1 до Закону України «Про державний нотаріат», яка має назву «Використання відомостей єдиних та державних реєстрів». Ця стаття зобов'язує використовувати вказані реєстри у нотаріальному процесі шляхом безпосереднього доступу до них. Так, нотаріус під час вчинення нотаріальних дій обов'язково використовує відомості Єдиного державного демографічного реєстру, а також Державного реєстру актів цивільного стану громадян, Єдиного державного реєстру юридичних осіб, фізичних осіб-підприємців та громадських формувань, інших єдиних та державних реєстрів, що функціонують у системі Міністерства юстиції України.

А під час вчинення нотаріальних дій з нерухомим майном, об'єктом незавершеного будівництва нотаріус обов'язково використовує також відомості Державного реєстру речових прав на нерухоме майно та Державного земельного кадастру.

Інформація з єдиних та державних реєстрів, отримана нотаріусом під час вчинення нотаріальних дій, залишається у відповідній справі державної нотаріальної контори чи приватного нотаріуса.

Користування єдиними та державними реєстрами здійснюється безпосередньо нотаріусом, який вчиняє відповідну нотаріальну дію.

6.11. Оплата вчинюваних нотаріальних дій

Питання, пов'язані з оплатою вчинюваних нотаріальних дій, регулюються Законом України «Про нотаріат», Декретом Кабінету Міністрів України від 21 січня 1993 р. № 7-93 «Про державне мито», Указом Президента України від 10 липня 1998 р. № 762/98 «Про впорядкування справляння плати за вчинення нотаріальних дій» та іншими нормативно-правовими актами.

Відповідно до ст. 19 Закону України «Про нотаріат», за вчинення нотаріальних дій державні нотаріуси справляють державне мито, встановлене чинним законодавством.

Державне мито справляється за вчинення нотаріальних дій державними нотаріальними конторами і органами місцевого самоврядування, а також за видачу дублікатів нотаріально посвідчених документів за ставками, у розмірах частин неоподатковуваного мінімуму доходів громадян (станом на сьогодні становить 17 грн).

За нотаріальні дії, вчинювані державними нотаріальними конторами і виконавчими комітетами сільських, селищних, міських рад, відповідно до ст. 3 Декрету, державне мито стягується в таких розмірах:

а) за посвідчення договорів відчуження житлових будинків, квартир, кімнат, дач, садових будинків, гаражів, а також інших об'єктів нерухомого майна, які перебувають у власності громадянина, що здійснює таке відчуження, – 1 відсоток суми договору, але не менше одного неоподатковуваного мінімуму доходів громадян;

б) за посвідчення договорів відчуження земельних ділянок, які перебувають у власності громадянина, що здійснює таке відчуження, – 1 відсоток суми договору, але не менше одного неоподатковуваного мінімуму доходів громадян;

в) за посвідчення договорів купівлі-продажу об'єктів державного майна, що викупується, – 0,1 відсотка вартості підприємств;

г) за посвідчення договорів відчуження транспортних засобів, інших самохідних машин і механізмів: дітям, одному з подружжя, батькам – 1 неоподатковуваний мінімум доходів громадян; іншим особам – 5 неоподатковуваних мінімумів доходів громадян;

г) за посвідчення інших договорів, що підлягають оцінці, – 1 відсоток суми договору, але не менше 1 неоподатковуваного мінімуму доходів громадян;

д) за посвідчення установчих (засновницьких) договорів, інших установчих документів юридичної особи, договорів купівлі-продажу та інших договорів, що встановлюють зобов'язання відчуження частки (частини частки) у статутному (складеному) капіталі юридичної особи, договорів застави частки (частини частки) у статутному (складеному) капіталі юридичної особи, актів приймання-передачі частки (частини частки) у статутному капіталі товариства, інших правочинів про передачу або перехід частки (частини частки) у статутному (складеному) капіталі юридичної особи, інших волевиявлень, пов'язаних із зміною участі у статутному (складеному) капіталі юридичної особи, набуттям або припиненням такої участі (зокрема заяв, дозволів, відмов тощо зі зміною або без зміни розміру статутного (складеного) капіталу), договорів поділу майна, договорів поруки та інших угод, що не підлягають оцінці, – 1 неоподатковуваний мінімум доходів громадян;

е) за посвідчення заповітів – 0,05 неоподаткованого мінімуму доходів громадян;

є) за видачу свідоцтва про право на спадщину – 2 неоподатковуваних мінімуми доходів громадян;

ж) за видачу подружжю свідоцтва про право власності на частку в спільному майні, нажитому за час шлюбу, – 0,03 неоподаткованого мінімуму доходів громадян;

з) за посвідчення довіреностей на право користування і розпорядження майном, крім транспортних засобів, інших самохідних машин і механізмів, та здійснення кредитних операцій: дітям, одному з подружжя, батькам – 0,03 неоподаткованого мінімуму доходів громадян; іншим громадянам – 0,1 неоподаткованого мінімуму доходів громадян;

и) за посвідчення довіреностей на право користування і розпорядження транспортними засобами: дітям, одному з подружжя, батькам – 0,1 неоподаткованого мінімуму доходів громадян; іншим громадянам – 0,3 неоподаткованого мінімуму доходів громадян;

і) за посвідчення загальних довіреностей на право користування майном, включаючи транспортні засоби, мито визначається за ставками, передбаченими відповідно підпунктами «и» або «і» цього пункту;

ї) за посвідчення інших довіреностей – 0,02 неоподаткованого мінімуму доходів громадян;

й) за вжиття заходів щодо охорони спадкового майна – 2 неоподатковуваних мінімуми доходів громадян;

к) за вчинення морського протесту – 0,3 неоподатковуваного мінімуму доходів громадян;

л) за вчинення протестів векселів, пред'явлення чеків до платежу і посвідчення неоплати чеків – 0,3 неоподатковуваного мінімуму доходів громадян;

м) за засвідчення вірності перекладу документа з однієї мови на іншу (за сторінку) – 0,3 неоподатковуваного мінімуму доходів громадян;

н) за вчинення виконавчих написів – 1 відсоток суми, що стягується, або 1 відсоток вартості майна, яке підлягає витребуванню, але не менше 3 неоподатковуваних мінімумів доходів громадян і не більше 100 неоподатковуваних мінімумів доходів громадян;

о) за засвідчення вірності копій документів та витягів з них (за сторінку) – 0,01 неоподатковуваного мінімуму доходів громадян;

п) за засвідчення справжності кожного підпису на документах, зокрема справжності підпису перекладача (за кожний документ) – 0,02 неоподатковуваного мінімуму доходів громадян;

р) за передачу заяв громадян, державних установ, підприємств та організацій, фермерських господарств, колективних сільськогосподарських підприємств, кооперативних об'єднань, об'єднань громадян іншим громадянам, державним установам, підприємствам і організаціям, фермерським господарствам, колективним сільськогосподарським підприємствам, іншим кооперативним об'єднанням та об'єднанням громадян і вчинення інших нотаріальних дій, крім зазначених у підпунктах «а»–«с» вказаного пункту – 0,03 неоподатковуваного мінімуму доходів громадян;

с) за видачу дублікатів нотаріально посвідчених документів – 0,03 неоподатковуваного мінімуму доходів громадян;

т) за нотаріальне посвідчення договорів:

– застави – 0,01 відсотка предмета застави, але не менше 5 неоподатковуваних мінімумів доходів громадян і не більше 50 неоподатковуваних мінімумів доходів громадян;

– оренди (суборенди) об'єктів нерухомості – 0,01 відсотка суми договору, але не менше 5 неоподатковуваних мінімумів

доходів громадян і не більше 50 неоподатковуваних мінімумів доходів громадян;

– оренди (суборенди) земельних ділянок – 0,01 відсотка від грошової оцінки земельної ділянки, яка встановлюється за методикою, затвердженою Кабінетом Міністрів України; у разі відсутності грошової оцінки земель – 1 відсоток суми договору, але не менше одного неоподаткованого мінімуму доходів громадян;

у) за посвідчення іпотечних договорів, а також за посвідчення договорів відступлення права вимоги за іпотечними договорами – 0,01 відсотка вартості предмета іпотеки, зазначеної в іпотечному договорі.

За нотаріальні та інші дії, вчинювані за межами нотаріальної контори, виконавчого комітету сільської, селищної, міської рад за місцем надання послуги, – у розмірі встановлених ставок за відповідні дії (крім цього, сплачуються фактичні витрати, пов'язані з виїздом для вчинення дій). За вчинення нотаріальних дій державними нотаріальними конторами, а також посадовими особами органів місцевого самоврядування державне мито сплачується до вчинення нотаріальних дій, а за видачу дублікатів документів, що є в справах нотаріальних контор, копій документів, – при їх видачі.

Справляння держмита здійснюється нотаріусами з дотриманням також Інструкції про порядок обчислення та справляння державного мита, затвердженої Наказом Міністерства фінансів України від 7 липня 2012 р. за № 811, зареєстрованої в Міністерстві юстиції України 20 вересня 2012 р. за № 1623/21935, із наступними змінами.

Видаючи свідоцтво про право на спадщину неповнолітнім спадкоємцям на момент відкриття спадщини (зокрема й тим, які не є дітьми спадкодавця), нотаріуси справляють державне мито тільки з повнолітніх спадкоємців незалежно від того, що на час отримання свідоцтва про право на спадщину неповнолітні досягли повноліття.

За нові свідоцтва про право на спадщину, що видаються у зв'язку із внесенням змін до свідоцтва про право на спадщину на підставі згоди всіх спадкоємців, які прийняли спадщину, на вимогу одного зі спадкоємців за рішенням суду, державне мито справляється на загальних підставах. При цьому сума

державного мита, сплачена за первісне свідоцтво, підлягає поверненню або за заявою платника зараховується в рахунок суми, що належить до сплати за видачу нового свідоцтва, якщо не минув рік з дня зарахування цієї суми до бюджету.

Сума державного мита, сплачена за посвідчення правочинів, визнаних судом недійсними, підлягає поверненню платнику, якщо не минув рік з дня зарахування цієї суми до бюджету.

У разі запису нових свідоцтв до реєстрів державних нотаріальних контор у відповідній графі вказується, коли і в якій сумі було справлено державне мито і де записано про стягнення.

При цьому до основних документів, що залишаються у справі державної нотаріальної контори, додається судове рішення про визнання відповідних свідоцтв недійсними.

За вчинення нотаріальних дій, за які державне мито справляється пропорційно, державне мито обчислюється зі суми, що зазначена сторонами, з додержанням правил, викладених у пунктах 5–12 глави V «Порядок справляння державного мита із окремих видів дій і документів» Інструкції про порядок обчислення та справляння державного мита, затвердженої Наказом Міністерства фінансів України від 7 липня 2012 р. за № 811.

За посвідчення договорів купівлі-продажу майна державних підприємств платниками державного мита є юридичні і фізичні особи, які направили свої кошти на придбання майна вказаних підприємств.

За посвідчення договорів, платежі за які провадяться періодично (наприклад, за договорами оренди майна), сума, з якої обчислюється і сплачується державне мито, визначається виходячи зі загальної суми платежів за договір за весь час його дії. Якщо договір укладено на невизначений строк, то державне мито обчислюється і сплачується виходячи зі загальної суми платежів за договором, але не більше ніж за три роки.

За посвідчення договорів застави (зокрема аграрних розписок) державне мито справляється виходячи з договірної вартості предмета застави за ставкою, визначеною підпунктом «у» пункту 3 статті 3 Декрету Кабінету Міністрів України «Про державне мито».

За посвідчення іпотечних договорів, а також за посвідчення договорів про відступлення права вимоги за іпотечними

договорами, про продовження строку дії раніше укладеного договору або збільшення початкової суми договору державне мито обчислюється і справляється виходячи з оцінки нездійснених прав і невиконаних обов'язків або суми, на яку збільшується сума раніше укладених договорів.

Зауважуємо, що за посвідчення договорів міни державне мито обчислюється з оціночної вартості того обмінюваного майна, яке, включаючи грошову доплату, буде мати вищу оціночну вартість.

Тобто за посвідчення договору міни державне мито справляється з більшої оціночної вартості обмінюваного майна за ставками, вказаними в підпунктах «а», «б», «г» та «д» п. 3 ст. 3 Декрету Кабінету Міністрів України «Про державне мито» відповідно до родинних відносин.

За посвідчення договору майнового найму, за умовами якого до суми платежів зараховується вартість збудованих наймачем будівель та інших споруд, обладнання приміщень, вартість проведеного наймачем капітального ремонту тощо, сума, з якої обчислюється і справляється державне мито, визначається виходячи із розміру платежів за договором з урахуванням зарахованих сум.

За вчинення виконавчих написів належна до сплати сума державного мита, у випадку звільнення стягувача від її сплати, стягується з боржника разом з боргом за написом державної нотаріальної контори.

За посвідчення інших договорів, що підлягають оцінці, які не є договорами відчуження житлових будинків, квартир, кімнат, дач, садових будинків, гаражів, земельних ділянок, а також інших об'єктів нерухомого майна, відчуження земельних ділянок, які перебувають у власності громадянина, що здійснює таке відчуження, договорів відчуження транспортних засобів, інших самохідних машин і механізмів, стягується державне мито в розмірі 1 відсотка суми договору, але не менше одного неоподаткованого мінімуму доходів громадян.

За посвідчення договорів про порядок користування житловим будинком, угод про розірвання раніше укладених договорів стягується державне мито в розмірі 1 неоподаткованого мінімуму доходів громадян.

За посвідчення договорів про продовження строку дії або збільшення суми договору державне мито справляється

залежно від характеру договору за тими самими ставками, що застосовувалися під час оплати державного мита первісних договорів.

Державне мито сплачується за місцем розгляду та оформлення документів і зараховується до бюджетів місцевого самоврядування на рахунки, відкриті в органах Державної казначейської служби України. До документа, щодо якого вчиняється відповідна дія, додається примірник розрахункового/касового документа (або його копія) про сплату державного мита.

Пільги щодо сплати державного мита за вчинення нотаріальних дій встановлені ст. 4 Декрету Кабінету Міністрів України «Про державне мито».

Від сплати державного мита звільняються:

1) громадяни – за посвідчення їхніх заповітів і договорів дарування майна на користь держави, а також на користь державних підприємств, установ і організацій;

2) фінансові органи та державні податкові інспекції – за видачу їм свідоцтв і дублікатів свідоцтв про право держави на спадщину та документів, необхідних для одержання цих свідоцтв, за вчинення державними нотаріальними конторами виконавчих написів про стягнення податків, платежів, зборів і недоїмок;

3) громадяни – за видачу їм свідоцтв про право на спадщину:

– на майно осіб, які загинули при захисті СРСР і України, у зв'язку з виконанням інших державних чи громадських обов'язків або з виконанням обов'язку громадянина щодо врятування життя людей, охорони громадського порядку та боротьби зі злочинністю, охорони власності громадян або колективної чи державної власності, а також осіб, які загинули або померли внаслідок захворювання, пов'язаного з Чорнобильською катастрофою;

– на майно осіб, реабілітованих у встановленому порядку;

– на житловий будинок, пай у житлово-будівельному кооперативі, квартиру, що належала спадкодавцеві на праві приватної власності, якщо вони проживали в цьому будинку, квартирі протягом шести місяців з дня смерті спадкодавця;

– на житлові будинки в сільській місцевості за умови, що ці громадяни постійно проживатимуть у цих будинках і працюватимуть у сільській місцевості;

– на вклади в установах Ощадбанку та в інших кредитних установах, на страхові суми за договорами особистого й майнового страхування, облігації державних позик та інші цінні папери, суми заробітної плати, авторське право, суми авторського гонорару і винагород за відкриття, винахід, винаходи, корисні моделі, промислові зразки, топографії інтегральних мікросхем, сорти рослин та раціоналізаторські пропозиції;

– на майно осіб фермерського господарства, якщо вони є членами цього господарства;

4) неповнолітні та військовослужбовці:

– за видачу їм вперше паспорта громадянина України;

– за видачу їм свідоцтва про право на спадщину, батьки новонароджених дітей;

– при отриманні на дитину паспорта громадянина України;

5) громадяни (п. 18 ст. 4 Декрету «Про державне мито»):

– віднесені до категорій 1 і 2 постраждалих внаслідок Чорнобильської катастрофи;

– віднесені до категорії 3 постраждалих внаслідок Чорнобильської катастрофи, які постійно проживають до відселення чи самостійного переселення або постійно працюють на території зони відчуження, безумовного (обов'язкового) і гарантованого добровільного відселення, за умови, що вони за станом на 1 січня 1993 р. прожили або відпрацювали у зоні безумовного (обов'язкового) відселення не менше двох років, а у зоні гарантованого добровільного відселення – не менше трьох років;

– віднесені до категорії 4 потерпілих внаслідок Чорнобильської катастрофи, які постійно працюють і проживають або постійно проживають на території зони посиленого радіоекологічного контролю, за умови, що станом на 1 січня 1993 року вони прожили або відпрацювали в цій зоні не менше чотирьох років;

6) інваліди Великої Вітчизняної війни та сім'ї воїнів (партизанів), які загинули чи пропали безвісти, і прирівняні до них у встановленому порядку особи: інваліди I та II груп;

7) місцеві державні адміністрації, виконкоми місцевих рад народних депутатів, підприємства, установи, організації, колективні сільськогосподарські підприємства, що придбавають житлові будинки з надвірними будівлями (крім м. Києва

та курортних місцевостей), квартири для громадян, які виявили бажання виїхати з території, що зазнала радіоактивного забруднення внаслідок Чорнобильської катастрофи, а також громадяни, які виявили бажання виїхати з території, що зазнала радіоактивного забруднення внаслідок Чорнобильської катастрофи, та власники цих будинків і квартир;

8) всеукраїнські та міжнародні об'єднання громадян, які постраждали внаслідок Чорнобильської катастрофи, що мають місцеві осередки у більшості областей України, Українська Спілка ветеранів Афганістану (воїнів-інтернаціоналістів), громадські організації інвалідів, їхні підприємства та установи, республіканське добровільне громадське об'єднання «Організація солдатських матерів України» – за вчинення всіх нотаріальних дій;

9) Національний банк України та його установи, за винятком госпрозрахункових;

10) державні органи приватизації – за вчинення нотаріусами виконавчих написів про стягнення заборгованості з орендної плати, а також за проведення аукціонів, за операції з цінними паперами;

11) громадяни, власники земельних часток (паїв), яким виділили в натурі (на місцевості) земельні ділянки, – за посвідчення договорів міни земельних ділянок.

Надаючи громадянам пільги зі сплати державного мита за вчинення нотаріальних дій, нотаріус зважає на те, що:

– не втрачають права на пільгу зі сплати державного мита за видачу свідоцтва про право на спадщину на житловий будинок, пай у житлово-будівельному кооперативі, квартиру, що належала спадкодавцеві на праві приватної власності, спадкоємці, які проживали зі спадкодавцем, але тимчасово виїхали з постійного місця проживання у зв'язку з навчанням (учні, студенти, аспіранти), тривалим відрядженням, проходженням військової служби тощо;

– при видачі громадянам свідоцтва про право на спадщину на житлові будинки в сільській місцевості для надання пільги зі сплати державного мита обов'язковою умовою є майбутнє проживання спадкоємців у цьому будинку. Спадкоємці при одержанні свідоцтва про право на спадщину сплачують державне мито у встановленому порядку. Надалі при

пред'явленні відповідних документів про реєстрацію місця проживання у цьому житловому будинку, що знаходиться у сільській місцевості, та довідки з місця роботи про працевлаштування у сільській місцевості за заявою громадянина державне мито підлягає поверненню, якщо не минув рік з дня зарахування його до бюджету;

– пільга зі сплати державного мита встановлена п. 18 ст. 4 Декрету «Про державне мито» при його сплаті за вчинення дій і видачу документів, що стосуються безпосередньо цих громадян, незалежно від того, хто звернувся за вчиненням в їхніх інтересах дій та одержанням документів.

Згідно зі ст. 5 Декрету, місцеві ради мають право встановлювати додаткові пільги для окремих платників щодо сплати державного мита, яке зараховується до місцевих бюджетів, а центральний орган виконавчої влади, що забезпечує формування та реалізацію державної бюджетної політики, – щодо державного мита, яке зараховується до державного бюджету України.

Однак сплачене державне мито підлягає поверненню частково або повністю у випадках внесення мита в більшому розмірі, ніж передбачено чинним законодавством, та у разі відмови державних нотаріальних контор або виконавчих комітетів міських, селищних і сільських рад у вчиненні нотаріальних дій.

Повернення державного мита провадиться за умови, якщо заяву про повернення мита подано до відповідної установи, що справляє мито, протягом року з дня зарахування його до бюджету.

Платники державного мита несуть відповідальність за правильність його стягнення, а також за своєчасність і повноту зарахування до бюджету, передбачену законодавством. За несвоєчасне або неповне зарахування державного мита до бюджету справляються пеня та штрафи відповідно до закону.

Міністерство фінансів України, Державна фіскальна служба України, її головні управління, місцеві державні податкові інспекції фіскальної служби проводять перевірки стосовно правильності справляння державного мита, а також своєчасності й повноти внесення його до бюджету в усіх уповноважених органах, що його справляють.

Під час перевірки у державній нотаріальній конторі і в інших органах, що вчинюють нотаріальні дії, документів щодо вчинення нотаріальних дій за період, що перевіряється, потрібно встановити за кожним документом: правильність застосування ставок державного мита; визначення суми, з якої справляється державне мито, в процентному відношенні до відповідної суми документа (вартості відчужуваного майна тощо); надання пільг зі сплати державного мита, а також перевірити, чи стягується державне мито з боржника при проведенні стягнення, вказаного у виконавчому написі, якщо стягувач звільнений від сплати державного мита.

Правильність справляння державного мита виконавчими комітетами сільських, селищних, міських рад перевіряється шляхом зіставлення других примірників розрахункових/касових документів з даними реєстрації виданих документів, нотаріальних дій, а також зі залишеними в справах сільських, селищних, міських рад примірниками заповітів та інших документів. Перевіряючи нотаріальні дії, пов'язані з відчуженням об'єктів нерухомого майна, правильність запису в реєстрах для реєстрації нотаріальних дій, потрібно звірити їх з даними обліку розрахункових операцій сільських, селищних, міських рад.

Статтю 19 Закону України «Про нотаріат» передбачено, що за надання державними нотаріусами додаткових послуг правового характеру, які не пов'язані із вчинюваними нотаріальними діями, а також технічного характеру справляється окрема плата у розмірах, що встановлюються Головним управлінням юстиції Міністерства юстиції України в Автономній Республіці Крим, головними управліннями юстиції в областях, містах Києві та Севастополі.

Приватні нотаріуси за вчинення нотаріальних дій справляють плату, розмір якої визначається за домовленістю між нотаріусом та громадянином або юридичною особою. Оплата додаткових послуг правового характеру, що надаються приватними нотаріусами і не належать до вчинюваної нотаріальної дії, провадиться за домовленістю сторін.

З доходу приватного нотаріуса справляється податок, встановлений Податковим кодексом України.

Крім того, приватні нотаріуси є платниками податку на обов'язкове державне пенсійне страхування відповідно до Закону України «Про збір на обов'язкове державне пенсійне страхування».

6.12. Правові основи здійснення контролю за вчиненням нотаріальних дій державними та приватними нотаріусами України

Має рацію І. Г. Черемних стосовно того, що публічний характер нотаріальної діяльності визначає важливу рису, яка є невід'ємною характеристикою системи нотаріату і складовою частиною її функціонування, – підконтрольність²⁴⁵. Своєю чергою, одним із видів державного регулювання та контролю є державне регулювання нотаріальної діяльності та контроль за вчиненням нотаріальних дій всіма органами нотаріату, зокрема нотаріусами.

М. М. Дякович стверджує, що класифікувати контроль у сфері нотаріальної діяльності можна за різними критеріями²⁴⁶.

Залежно від предмета контроль у галузі нотаріату поділяється на:

- контроль за вчиненням нотаріальних дій органами нотаріату, зокрема нотаріусами;
- контроль за організацією нотаріальної діяльності.

Залежно від правової природи контролю та суб'єктів його здійснення він буває:

- адміністративний (здійснюється уповноваженими особами Міністерства юстиції України, відповідних головних управлінь юстиції);
- судовий (здійснюється судом за опосередкованої участі органів юстиції)²⁴⁷.

Державне регулювання нотаріальної діяльності на законодавчому рівні вперше було встановлено ст. 21 Закону України «Про нотаріат», в редакції Закону від 1 жовтня 2008 р.

²⁴⁵ Черемных И. Г. Теоретические основы независимого нотариата России: монография. М.: Буквевед, 2006. С. 140.

²⁴⁶ Дякович М. М. Нотаріальне право України: навч. посіб. К.: Алерта; КНТ; ЦУЛ, 2009. С. 130.

²⁴⁷ Черемных И. Г. Теоретические основы независимого нотариата России: монография. М.: Буквевед, 2006. С. 142.

№ 614-VI «Про внесення змін до Закону України «Про нотаріат». Суттєві зміни до статті внесено Законом України від 6 вересня 2012 р. № 5208-VI «Про внесення змін до Закону України «Про нотаріат» щодо державного регулювання нотаріальної діяльності».

Державне регулювання нотаріальної діяльності полягає у: встановленні умов допуску громадян до здійснення нотаріальної діяльності, порядку зупинення і припинення приватної нотаріальної діяльності, анулювання свідоцтва про право на зайняття нотаріальною діяльністю; здійсненні контролю за організацією нотаріату, проведенням перевірок організації нотаріальної діяльності нотаріусів, дотримання ними порядку вчинення нотаріальних дій та виконання правил нотаріального діловодства; визначенні органів та осіб, які вчиняють нотаріальні дії, здійснюють контроль за організацією нотаріату, проводять перевірки організації нотаріальної діяльності нотаріусів, дотримання ними порядку вчинення нотаріальних дій та виконання правил нотаріального діловодства; визначенні ставок державного мита, яке справляється державними нотаріусами; встановленні переліку додаткових послуг правового і технічного характеру, які не пов'язані із вчинюваними нотаріальними діями, та встановленні розмірів плати за їх надання державними нотаріусами; встановленні правил професійної етики нотаріусів.

Контроль за організацією нотаріату, перевірка організації нотаріальної діяльності нотаріусів, дотримання ними порядку вчинення нотаріальних дій та виконання правил нотаріального діловодства здійснюються Міністерством юстиції України, Головним управлінням юстиції Міністерства юстиції України в Автономній Республіці Крим, головними управліннями юстиції в областях, містах Києві та Севастополі.

Мін'юст є головним органом у системі центральних органів виконавчої влади, що забезпечує формування та реалізує державну правову політику, державну політику з питань банкрутства та використання електронного цифрового підпису, у сфері нотаріату, що забезпечує формування та реалізацію державної політики у сфері архівної справи і діловодства.

Свою діяльність Міністерство юстиції провадить відповідно до Положення про Міністерство юстиції України, затвердженого Постановою Кабінету Міністрів України від 2 липня

2014 р. за № 228. До одного з основних завдань Мініюсту належить організація роботи нотаріату.

Головне територіальне управління юстиції Міністерства юстиції України в Автономній Республіці Крим, головні територіальні управління юстиції в областях, містах Києві та Севастополі підпорядковуються Міністерству юстиції України та є його територіальними органами.

Положення про Головне територіальне управління юстиції Міністерства юстиції України в Автономній Республіці Крим, головні територіальні управління юстиції в областях, містах Києві та Севастополі затверджено Наказом Міністерства юстиції України від 23 червня 2011 р. № 17075, зареєстрованим у Міністерстві юстиції України 23 червня 2011 р. за № 759/19497.

Одними з основних завдань Головного управління юстиції Міністерства юстиції України в Автономній Республіці Крим, головних управлінь юстиції в областях, містах Києві та Севастополі є забезпечення роботи нотаріату, протидія легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, фінансуванню тероризму та фінансуванню розповсюдження зброї масового знищення (щодо нотаріусів, адвокатів, адвокатських бюро та об'єднань, суб'єктів господарювання, що надають юридичні послуги (крім осіб, що надають послуги в рамках трудових відносин)). Тому названі територіальні управління юстиції згідно з покладеними на них завданнями проводять відповідну роботу в галузі нотаріату.

За ст. 33 Закону України «Про нотаріат», Міністерство юстиції України, Головне управління юстиції Міністерства юстиції України в Автономній Республіці Крим, головні управління юстиції в областях, містах Києві та Севастополі проводять перевірку організації нотаріальної діяльності приватного нотаріуса, дотримання ним порядку вчинення нотаріальних дій та виконання правил нотаріального діловодства за певний період. Тимчасом проведення повторної перевірки з тих питань, які вже були предметом перевірки, не допускається, крім перевірки звернень громадян чи юридичних осіб у межах предмета звернення та повноважень Міністерства юстиції України, Головного управління юстиції Міністерства юстиції України в Автономній Республіці Крим, головних управлінь юстиції в областях, містах Києві та Севастополі. Перевірка організації но-

таріальної діяльності приватного нотаріуса, дотримання ним порядку вчинення нотаріальних дій та виконання правил нотаріального діловодства, крім повторних перевірок, передбачених Законом України «Про нотаріат», проводиться не частіше одного разу на два роки виключно на робочому місці (у конторі) приватного нотаріуса з обов'язковим повідомленням його про проведення такої перевірки.

Приватний нотаріус зобов'язаний надавати посадовим особам, уповноваженим проводити перевірку, відомості і документи щодо організації нотаріальної діяльності, дотримання ним порядку вчинення нотаріальних дій та виконання правил нотаріального діловодства.

У разі виявлення під час перевірки порушень в організації нотаріальної діяльності приватного нотаріуса або неодноразових порушень ним правил нотаріального діловодства Міністерство юстиції України, Головне територіальне управління юстиції Міністерства юстиції України в Автономній Республіці Крим, головні територіальні управління юстиції в областях, містах Києві та Севастополі, які проводили перевірку, можуть зупинити або припинити нотаріальну діяльність приватного нотаріуса з підстав та у порядку, передбачених Законом України «Про нотаріат».

Якщо під час перевірки будуть виявлені неодноразові грубі порушення порядку вчинення нотаріальних дій, то у приватного нотаріуса може бути анульовано свідоцтво про право на зайняття нотаріальною діяльністю у порядку та на підставах, передбачених Законом «Про нотаріат».

Порядок проведення перевірки організації роботи державних нотаріальних контор, державних нотаріальних архівів, організації нотаріальної діяльності приватних нотаріусів, дотримання державними і приватними нотаріусами порядку вчинення нотаріальних дій та виконання правил нотаріального діловодства затверджено Наказом Міністерства юстиції України від 17 лютого 2014 р. за № 357/5, зареєстрованим у Міністерстві юстиції України 17 лютого 2014 р. за № 298/25075.

Відповідно до п. 4 Порядку, основними завданнями перевірки є:

- 1) перевірка організації роботи державної нотаріальної контори, державного нотаріального архіву, організації нотаріальної діяльності приватного нотаріуса, зокрема дотримання

вимог до робочого місця приватного нотаріуса (далі – робоче місце), страхування цивільно-правової відповідальності, наявності осіб, що працюють на умовах цивільно-правових чи трудових договорів, умов зберігання архіву, печаток, штампів, спеціальних бланків нотаріальних документів тощо;

2) перевірка дотримання державними і приватними нотаріусами правил ведення нотаріального діловодства, правильності формування документів у справи, наявність та відповідність вимогам законодавства документів (у випадках, передбачених законодавством, – копій документів), які потрібні для вчинення нотаріальних дій та долучені до примірника нотаріально оформленого документа, документів, необхідних для проведення державної реєстрації речових прав на нерухоме майно та їх обтяжень, наявність на документах належних реквізитів (печаток, підписів, реєстрових номерів, дати тощо);

3) перевірка дотримання державними і приватними нотаріусами порядку вчинення нотаріальних дій, зокрема під час проведення державної реєстрації речових прав на нерухоме майно та їх обтяжень;

4) виявлення порушень законодавства, яке регулює організацію роботи державної нотаріальної контори, державного нотаріального архіву, організацію нотаріальної діяльності приватного нотаріуса, порядок вчинення нотаріальних дій та ведення нотаріального діловодства;

5) виконання державними і приватними нотаріусами обов'язку щодо підвищення професійного рівня (проходження підвищення кваліфікації, участь у конференціях і семінарах з питань права, дотримання правил професійної етики, затверджених Міністерством юстиції);

6) визначення якості нотаріального обслуговування фізичних та юридичних осіб;

7) надання рекомендацій з усунення причин, унаслідок яких допущено порушення;

8) застосування до державних і приватних нотаріусів заходів реагування, передбачених законодавством, у разі виявлення під час перевірки до пущених ними порушень;

9) узагальнення результатів перевірок з метою визначення типових порушень, недоліків та помилок, що допускаються державними і приватними нотаріусами;

10) поширення позитивного досвіду роботи державної нотаріальної контори, державного нотаріального архіву, приватного нотаріуса.

Планова комплексна перевірка організації роботи державної нотаріальної контори, державного нотаріального архіву, організації нотаріальної діяльності приватного нотаріуса, дотримання державними і приватними нотаріусами порядку вчинення нотаріальних дій та виконання ними правил нотаріального діловодства здійснюється не частіше одного разу на два роки.

Задля визначення періодичності здійснення планової комплексної перевірки враховуються результати попередньої комплексної перевірки, навантаження (кількість учинених нотаріальних дій), відсутність обґрунтованих скарг на роботу державної нотаріальної контори, державного нотаріального архіву, приватного нотаріуса протягом строку, що підлягає перевірці, професійний рівень державного чи приватного нотаріуса.

Строк проведення планової комплексної перевірки може бути продовжено не більше ніж на один рік після спливу двох років з часу проведення останньої планової комплексної перевірки.

Нагадаємо, проведення повторної перевірки з тих питань, які вже були предметом комплексної перевірки, не допускається, крім перевірки за зверненнями громадян чи юридичних осіб у межах предмета звернення та повноважень Міністерства юстиції, Головного управління юстиції.

Проведення перевірки організації роботи державної нотаріальної контори, державного нотаріального архіву, організації нотаріальної діяльності приватного нотаріуса, дотримання державними і приватними нотаріусами порядку вчинення нотаріальних дій та виконання ними правил нотаріального діловодства здійснюється уповноваженими представниками Міністерства юстиції, Головного управління юстиції, діяльність яких безпосередньо пов'язана з контролем за організацією нотаріату і нотаріальної діяльності в Україні.

До перевірки можуть залучатися працівники територіальних органів юстиції, діяльність яких безпосередньо пов'язана з контролем за організацією нотаріату і нотаріальної діяльності

в Україні, а також нотаріуси, які мають високий професійний рівень і достатній досвід практичної роботи не менше 10 років, та працівники державного нотаріального архіву.

Представники Міністерства юстиції можуть брати участь у будь-якій перевірці, що проводиться Головним управлінням юстиції.

До складу комісії (комплексної, цільової, контрольної) не залучаються представники Міністерства юстиції, Головного управління юстиції, якщо це призведе до виникнення конфлікту інтересів у цих посадових осіб.

У разі виникнення конфлікту інтересів член комісії невідкладно у письмовій формі повідомляє голову комісії (комплексної, цільової, контрольної перевірки) про наявність конфлікту інтересів.

У разі неможливості відсторонення члена комісії від проведення перевірки (комплексної, цільової, контрольної) або в інший спосіб усунення конфлікту інтересів такий член комісії здійснює перевірку під безпосереднім контролем голови комісії. Строк проведення перевірки (комплексної, цільової, контрольної) визначають, керуючись потребою всебічного, повного вивчення матеріалів, документів та підготовки об'єктивного висновку. Однак строк перевірки може бути продовжено заступником міністра юстиції (згідно з розподілом повноважень), начальником Головного управління юстиції на підставі доповідної записки голови комісії.

На прохання нотаріуса (державного в односкладовій державній нотаріальній конторі або приватного), який розпочав свою нотаріальну діяльність і не має попереднього досвіду практичної роботи на посаді нотаріуса, може надаватись методична допомога з наданням відповідних рекомендацій з питань організації роботи державної нотаріальної контори (для державного нотаріуса), організації нотаріальної діяльності (для приватного нотаріуса), дотримання ним порядку вчинення нотаріальних дій та виконання правил ведення нотаріального діловодства шляхом аналізу вчинених нотаріальних дій. Метою такої допомоги є визначення потреби у проходженні цим нотаріусом курсів підвищення кваліфікації.

Підставою для проведення планової комплексної перевірки організації роботи державної нотаріальної контори,

державного нотаріального архіву, організації нотаріальної діяльності приватного нотаріуса та дотримання державними і приватними нотаріусами порядку вчинення нотаріальних дій і виконання правил нотаріального діловодства є графік проведення такої перевірки.

Позапланова комплексна, цільова або контрольна перевірка державної нотаріальної контори, державного нотаріального архіву, приватного нотаріуса проводиться за результатами попередньої перевірки або за дорученням Міністерства юстиції чи Головного управління юстиції.

За наслідками такої перевірки комісія складає довідку про результати проведеної перевірки з висновками.

Перевірка за зверненнями фізичних та юридичних осіб проводиться у межах предмета звернення та повноважень Міністерства юстиції, Головного територіального управління юстиції шляхом витребування від державної нотаріальної контори, державного нотаріального архіву, приватного нотаріуса (особи, яка заміщує тимчасово відсутнього нотаріуса) необхідних документів та відомостей, що стосуються фактів, викладених у такій інформації, та письмових пояснень нотаріуса або з виїздом за місцезнаходженням державної нотаріальної контори, державного нотаріального архіву, робочого місця приватного нотаріуса.

У разі потреби за дорученням міністра юстиції може проводитися позапланова перевірка в загальному порядку проведення перевірок. Позапланова перевірка проводиться як за період, що вже підлягав плановій комплексній перевірці, так і за період, що не підлягав такій перевірці. За наслідками такої перевірки комісія складає довідку про результати проведеної перевірки з висновками.

Графік проведення планових комплексних перевірок організації роботи державної нотаріальної контори, державного нотаріального архіву, організації нотаріальної діяльності приватного нотаріуса та дотримання державними і приватними нотаріусами порядку вчинення нотаріальних дій і виконання ними правил ведення нотаріального діловодства погоджується зі структурним підрозділом Міністерства юстиції, на який покладено повноваження щодо формування і забезпечення реалізації державної політики у сфері нотаріату,

та затверджується начальником Головного управління юстиції на рік. Копія погодженого та затвердженого графіка надсилається до структурного підрозділу Міністерства юстиції, а також направляється на адресу державної нотаріальної контори, державного нотаріального архіву, приватного нотаріуса. В аналогічному порядку вносяться зміни до графіка перевірки.

Графік проведення планових комплексних перевірок оприлюднюється завдяки розміщенню на сайті Головного управління юстиції.

Також, складаючи графік планових комплексних перевірок, керуються фактом перевірки нотаріусів під час проведення Міністерством юстиції комплексних і цільових перевірок територіальних органів юстиції. Якщо комісією Міністерства юстиції не було виявлено порушень у діяльності таких нотаріусів, їх наступна планова комплексна перевірка проводиться відповідно до цього Порядку, але не частіше одного разу на два роки.

Особою, відповідальною за проведення перевірки, готуються пропозиції щодо складу комісії, строків та плану проведення перевірки. За результатами опрацювання пропозицій особа, відповідальна за проведення перевірки, підготує доповідну записку, у якій зазначає строки проведення перевірки, склад комісії і формує план проведення перевірки.

До плану проведення перевірки вносяться всі питання, що стосуються організації роботи державної нотаріальної контори, державного нотаріального архіву, організації нотаріальної діяльності приватного нотаріуса, дотримання державними і приватними нотаріусами порядку вчинення нотаріальних дій та виконання ними правил ведення нотаріального діловодства.

План проведення перевірки розглядається і затверджується відповідно міністром юстиції (заступником міністра юстиції згідно з розподілом повноважень), начальником Головного управління юстиції (його заступником).

Перед проведенням перевірки особи, котрі уповноважені на її проведення, вивчають усі наявні матеріали в Міністерстві юстиції, Головному територіальному управлінні юстиції, що стосуються попередніх перевірок, їхніх наслідків, реалізації висновків та пропозицій, а також обґрунтовані скарги щодо

діяльності державної нотаріальної контори, державного нотаріального архіву, приватного нотаріуса тощо.

Для проведення перевірки утворюється комісія, персональний склад якої, голова, термін проведення перевірки державної нотаріальної контори, державного нотаріального архіву, приватного нотаріуса затверджуються наказом відповідно Міністерства юстиції чи Головного управління юстиції. Під час проведення перевірки члени комісії зобов'язані бути об'єктивними та неупередженими.

Перевірка проводиться з додержанням вимог законодавства щодо збереження державної та нотаріальної таємниці, іншої інформації з обмеженим доступом, недопущення розголошення інформації, що стала відома під час її проведення.

За наявності об'єктивних підстав, які унеможливають проведення перевірки (хвороби завідувача односкладової державної нотаріальної контори, завідувача державного нотаріального архіву, приватного нотаріуса тощо), що підтверджується відповідним документом, голова комісії порушує перед керівництвом Міністерства юстиції, Головного територіального управління юстиції питання про можливість перенесення строків перевірки.

Документ, що підтверджує обставини, які унеможливають проведення перевірки, надається нотаріусом Міністерству юстиції або Головному управлінню юстиції.

Перенесення строків перевірки супроводжується відповідним наказом, що видається Міністерством юстиції, Головним територіальним управлінням юстиції.

Відсутність завідувача односкладової державної нотаріальної контори, завідувача державного нотаріального архіву, приватного нотаріуса на робочому місці на час перевірки без документального підтвердження поважних причин або відмова від надання необхідних документів на вимогу членів комісії вважається ухиленням від перевірки. Про ухилення від перевірки або відмову від надання необхідних документів на вимогу членів комісії складається акт, який підписується головою та членами комісії.

Ухилення від перевірки або відмова від надання необхідних документів на вимогу членів комісії є підставою для застосування до таких осіб заходів реагування, передбачених чинним законодавством.

Комплексна перевірка організації роботи державної нотаріальної контори, державного нотаріального архіву, організації нотаріальної діяльності приватного нотаріуса, дотримання державними і приватними нотаріусами порядку вчинення нотаріальних дій та виконання ними правил ведення нотаріального діловодства здійснюється в робочий час і в приміщенні, де обладнане робоче місце приватного нотаріуса або яке займають державна нотаріальна контора, державний нотаріальний архів.

Під час проведення комплексної перевірки перевірці підлягають організація роботи державної нотаріальної контори, державного нотаріального архіву, організація нотаріальної діяльності нотаріуса, дотримання державними і приватними нотаріусами порядку вчинення нотаріальних дій та виконання ними правил нотаріального діловодства за весь період, що минув з часу проведення попередньої комплексної перевірки державної нотаріальної контори, державного нотаріального архіву, приватного нотаріуса.

Під час проведення Міністерством юстиції перевірки діяльності Головного управління юстиції щодо реалізації вимог Закону України «Про нотаріат» підлягає перевірці також робота підвідомчих органів нотаріату (державних нотаріальних контор, державного нотаріального архіву, приватних нотаріусів) з метою визначення стану роботи Головного управління юстиції у сфері нотаріату.

У визначений строк проведення перевірки нотаріус зобов'язаний перебувати на робочому місці відповідно до свого режиму роботи, створити умови для проведення перевірки, надати комісії всі необхідні документи та відомості, а також за потреби – усні та письмові пояснення з питань, що стосуються предмета проведення перевірки.

У разі відсутності приватного нотаріуса, виконання обов'язків якого здійснюється іншим приватним нотаріусом на підставі договору про заміщення, проведення перевірки не переноситься. Довідку про результати перевірки підписує приватний нотаріус, який здійснює заміщення.

Проведення перевірки не переноситься у разі відсутності завідувача односкладової державної нотаріальної контори або державного нотаріального архіву. Довідку про результа-

ти перевірки підписує завідувач державної нотаріальної контори, на якого покладено виконання обов'язків такої державної нотаріальної контори чи державного нотаріального архіву.

Перевірка розпочинається з вивчення організації та умов роботи державної нотаріальної контори, державного нотаріального архіву, приватного нотаріуса. Під час перевірки організації роботи державної нотаріальної контори, державного нотаріального архіву, організації нотаріальної діяльності приватного нотаріуса перевіряються:

- правові підстави для зайняття приміщення, у якому розміщується державна нотаріальна контора, державний нотаріальний архів або яке займає приватний нотаріус, кількість кімнат та їхня площа;

- правові підстави для здійснення приватним нотаріусом нотаріальної діяльності;

- наявність акта про сертифікацію робочого місця;

- відповідність робочого місця вимогам, установленим чинним законодавством;

- пристосованість приміщення, де знаходиться робоче місце (контора) приватного нотаріуса, для роботи з технічним персоналом та забезпечення нотаріальної таємниці;

- наявність приміщення для очікування прийому громадянами;

- забезпечення доступу населення до приміщення, у якому знаходиться державна нотаріальна контора, державний нотаріальний архів, розміщено робоче місце приватного нотаріуса;

- захищеність від несанкціонованого проникнення до приміщення (наявність засобів захисту на входних дверях, дверях робочого кабінету нотаріуса, вікнах тощо);

- наявність засобів охоронної та пожежної сигналізації;

- наявність окремого входу з вулиці до приміщення;

- наявність осіб, що працюють на умовах цивільно-правових чи трудових договорів, та дотримання вимог щодо оформлення з ними трудових відносин;

- наявність вакантних посад у державній нотаріальній конторі та додатково залучених працівників;

- забезпечення виконання приватним нотаріусом вимог чинного законодавства щодо страхування цивільно-правової

відповідальності (наявність договору(ів) страхування його цивільно-правової відповідальності за весь період, що підлягає перевірці, відповідність страхової суми встановленому мінімальному розміру страхової суми);

- умови зберігання архіву нотаріуса;
- умови зберігання спеціальних бланків нотаріальних документів, а також документів нотаріального діловодства, печаток, штампів;
- наявність технічного обладнання (комп'ютерної та іншої оргтехніки);
- наявність довідково-інформаційних матеріалів для відвідувачів;
- наявність інформаційної вивіски та графіка прийому громадян біля входу до приміщення, дотримання встановленого режиму роботи;
- підвищення професійного рівня нотаріусів шляхом проходження курсів підвищення кваліфікації, взяття участі у конференціях, семінарах, дотримання правил професійної етики тощо;
- дотримання приватним нотаріусом вимог законодавства щодо заміщення нотаріуса;
- своєчасність розгляду звернень фізичних та юридичних осіб.

Під час перевірки виконання державними і приватними нотаріусами правил нотаріального діловодства перевіряються:

- наявність номенклатури справ, затвердженої та погодженої у встановленому порядку (номенклатури справ за попередні роки мають бути належним чином закриті підсумковими записами; для перевірки надаються всі справи (наряди), передбачені номенклатурою);
- наявність статистичних звітів за період, який підлягає перевірці;
- впорядкування та забезпечення зберігання документів нотаріального діловодства та нотаріального архіву;
- наявність складених та погоджених в установленому порядку описів справ (нарядів), актів про вилучення для знищення документів, не внесених до Національного архівного фонду, які не підлягають зберіганню;

- дотримання форм та правильність ведення реєстрів, алфавітних, інших книг, журналів тощо;
- правильність реєстрації, формування та оформлення спадкових справ;
- правильність застосування нотаріусами посвідчувальних написів та видачі свідоцтв за формами, установленними правилами ведення нотаріального діловодства;
- наявність документів, а у випадках, передбачених чинним законодавством, копій з них, які на вимогу законодавства долучаються до примірника правочину, свідоцтва тощо, який залишається у справах нотаріуса, відповідність таких документів чинному законодавству, а також наявність проставлених нотаріусом належних відміток;
- дотримання державними і приватними нотаріусами нотаріальної таємниці, принципу неупередженості та запобігання судовим спорам, а також обмежень у праві вчинення нотаріальних дій;
- виконання державними та приватними нотаріусами вимог чинного законодавства щодо порядку витрачання, обігу та звітності спеціальних бланків нотаріальних документів та дотримання порядку їх передавання іншому нотаріусу;
- виконання державними і приватними нотаріусами вимог чинного законодавства про Єдині та державні реєстри інформаційної системи Міністерства юстиції.

Перевіркою встановлюється, чи дотримуються державні і приватні нотаріуси загальних положень чинного законодавства, яке регулює порядок учинення нотаріальних дій та проведення під час їх вчинення державної реєстрації речових прав на нерухоме майно та їх обтяжень.

Державній нотаріальній конторі, державному нотаріальному архіву, приватному нотаріусу надається право на усунення виявлених під час перевірки недоліків, якщо таке можливо безпосередньо під час перевірки. У цьому разі такі недоліки у довідці про результати перевірки не зазначаються.

За наслідками перевірки організації роботи державної нотаріальної контори, державного нотаріального архіву, організації нотаріальної діяльності приватного нотаріуса, дотримання державними і приватними нотаріусами порядку вчинення нотаріальних дій та виконання правил нотаріального

діловодства комісія протягом п'яти робочих днів з часу закінчення перевірки складає довідку у двох примірниках про результати проведеної перевірки зі зазначенням оцінки роботи державної нотаріальної контори, державного нотаріального архіву, приватного нотаріуса та з викладеними у ній висновками і рекомендаціями.

Загальна оцінка роботи державної нотаріальної контори, державного нотаріального архіву, приватного нотаріуса визначається як «добре», «задовільно», «незадовільно».

Довідка готується згідно з перевіреними достовірними фактами, що свідчать про наявність недоліків, помилок і порушень, з посиланням на норми законодавства. Наголошуємо на тому, що за змістом довідка мусить бути вичерпною та конкретною.

Довідка за результатами перевірки складається з чотирьох частин: I – вступна; II – описова (стан організації роботи державної нотаріальної контори, державного нотаріального архіву, організації нотаріальної діяльності приватного нотаріуса, дотримання державними і приватними нотаріусами порядку вчинення нотаріальних дій та виконання правил нотаріального діловодства); III – висновок; IV – рекомендації.

У вступній частині довідки мають бути наведені такі дані: дата складання довідки за результатами перевірки; найменування та місцезнаходження державної нотаріальної контори, державного нотаріального архіву, прізвище, ім'я, по батькові нотаріуса, місцезнаходження його робочого місця; підстави для проведення перевірки; прізвища, імена, по батькові та посади членів комісії, що проводить перевірку; вид перевірки (планова комплексна чи позапланова комплексна, цільова, контрольна); період, за який проводиться перевірка; інформація про направлення повідомлення до державної нотаріальної контори, державного нотаріального архіву, приватного нотаріуса про проведення перевірки; строк проведення перевірки; інформація про попередню перевірку (у разі якщо така проводилась) із зазначенням наказу Міністерства юстиції, головного управління юстиції, відповідно до якого проводилась така перевірка, періоду, за який проводилась перевірка, та вжитих заходів щодо усунення виявлених порушень та недоліків.

В описовій частині довідки має бути відображений стан роботи державної нотаріальної контори, державного нотаріального архіву, приватного нотаріуса, а також зазначено показники, які характеризують їхню роботу, та викладено зміст виявлених порушень з посиланням на норми чинного законодавства, період, у якому такі порушення здійснено, та зі зазначенням реквізитів документа, у якому нотаріусом допущено такі порушення.

Якщо перевіркою не встановлено порушень вимог законодавства з боку нотаріуса (державного чи приватного), то в описовій частині робиться відповідний запис.

У висновку довідки за результатами перевірки відображаються узагальнений аналіз виявлених недоліків та порушень у діяльності державної нотаріальної контори, державного нотаріального архіву, приватного нотаріуса, їхні причини та загальна оцінка роботи державної нотаріальної контори, державного нотаріального архіву, приватного нотаріуса.

У довідці за результатами перевірки надаються рекомендації щодо поліпшення стану нотаріальної діяльності, усунення виявлених порушень і недоліків у роботі державної нотаріальної контори, державного нотаріального архіву, приватного нотаріуса.

До довідки за результатами перевірки роботи державної нотаріальної контори, державного нотаріального архіву, нотаріальної діяльності приватного нотаріуса долучаються копії (фотокопії) документів, що підтверджують факт допущених порушень, недоліків чи помилок, пояснення та заперечення нотаріуса щодо встановлених порушень (за наявності).

У довідці також зазначається перелік документів, що не були надані під час здійснення перевірки (якщо такі були), та у разі відмови нотаріуса навести письмові пояснення щодо причини ненадання документів, факт відмови має бути відображений у довідці за результатами перевірки.

Довідка підписується всіма членами комісії, які проводили перевірку, та завідувачем державної нотаріальної контори, завідувачем державного нотаріального архіву, приватним нотаріусом, діяльність яких перевірялась, на всіх примірниках довідки.

Голова комісії надає завідувачу державної нотаріальної контори, завідувачу державного нотаріального архіву, приватному нотаріусу, діяльність яких перевірялась, довідку за результатами перевірки для ознайомлення та підпису.

Завідувач державної нотаріальної контори, завідувач державного нотаріального архіву, приватний нотаріус, діяльність яких перевірялась, мають право письмово викласти свої заперечення або пояснення щодо висновків комісії.

Заперечення або пояснення завідувача державної нотаріальної контори, завідувача державного нотаріального архіву, приватного нотаріуса, діяльність яких перевірялась, надаються комісії та розглядаються разом з довідкою про проведену перевірку та іншими матеріалами перевірки.

Один примірник довідки за результатами перевірки подається начальнику головного управління юстиції, який приймає рішення про способи реалізації висновків та пропозицій за результатами комплексної, цільової, контрольної перевірки, а другий примірник отримують завідувач державної нотаріальної контори, завідувач державного нотаріального архіву, приватний нотаріус, діяльність яких перевірялась.

За результатами перевірки державної нотаріальної контори, державного нотаріального архіву, приватного нотаріуса, на підставі висновків комісії Міністерство юстиції, головне управління юстиції видає наказ, у якому встановлюється строк для усунення виявлених порушень та помилок.

Копія наказу направляється до виконання державній нотаріальній конторі, державному нотаріальному архіву, приватному нотаріусу для врахування пропозицій комісії впродовж п'яти робочих днів з дня ознайомлення з довідкою про результати проведеної перевірки та долучається до відповідного наряду державної нотаріальної контори, державного нотаріального архіву, а також до реєстраційної справи приватного нотаріуса.

У разі проведення перевірки Міністерством юстиції голова комісії інформує директора структурного підрозділу Міністерства юстиції, а директор структурного підрозділу доповідає міністру юстиції про результати перевірки і надає один примірник довідки.

Міністр юстиції приймає рішення про способи реалізації висновків та пропозицій за результатами комплексної, цільової, контрольної перевірки.

Після прийняття рішення міністром юстиції другий примірник довідки за результатами перевірки направляється начальнику відповідного головного управління юстиції для здійснення контролю щодо реалізації головним управлінням юстиції, державною нотаріальною конторою, державним нотаріальним архівом, приватним нотаріусом прийнятих рішень та рекомендацій стосовно усунення виявлених недоліків та порушень.

Строк, який надається державній нотаріальній конторі, державному нотаріальному архіву, приватному нотаріусу для усунення виявлених під час перевірки порушень та помилок, визначається у кожному випадку окремо, але не більше одного місяця з дня отримання наказу.

Після закінчення строку, встановленого для усунення порушень та помилок, завідувач державної нотаріальної контори, завідувач державного нотаріального архіву, приватний нотаріус, діяльність яких перевірялась, зобов'язані письмово повідомити про заходи, які були вжиті ними для усунення цих порушень і помилок, та надати письмові пояснення, якщо виявлені порушення та помилки усунути неможливо.

Своєчасність виконання державною нотаріальною конторою, державним нотаріальним архівом, приватним нотаріусом висновків за результатами перевірки має перебувати під контролем керівника структурного підрозділу головного управління юстиції, який здійснює безпосередній контроль за організацією нотаріату і нотаріальною діяльністю.

Якщо порушення, виявлені під час проведеної перевірки, не усунути у наданий для цього строк чи не можуть бути усунути або якщо державною нотаріальною конторою, державним нотаріальним архівом, державним чи приватним нотаріусом ігноруються висновки за результатами перевірки чи не виконуються рішення, прийняті за її наслідками, Міністерство юстиції, головне територіальне управління юстиції приймають рішення про застосування до цих осіб заходів реагування, передбачених чинним законодавством.

6.13. Особливості вчинення нотаріальних дій у міжнародному обороті

Згідно зі статтею 98 Закону України «Про нотаріат», нотаріуси відповідно до законодавства України, міжнародних договорів застосовують норми іноземного права. Нотаріуси приймають документи, складені за вимогами іноземного права, а також вчиняють посвідчувальні написи за формою, передбаченою іноземним законодавством, якщо це не суперечить законодавству України.

У своїй діяльності нотаріуси відповідно до чинного законодавства України, міжнародних договорів застосовують норми іноземного права.

Прийняти документи, які складені за кордоном з участю іноземних властей або які від них відходять, українські нотаріуси вправі лише за умови їх легалізації органами Міністерства закордонних справ України.

Легалізація – це підтвердження:

- дійсності оригіналів офіційних документів;
- засвідчення справжності підпису посадових осіб, які підписали документи, та у відповідному випадку автентичності печатки чи штампа, якими скріплено документи;
- відповідності їх чинному законодавству нашої держави або держави перебування.

Нині найбільшого поширення набули консульська легалізація та проставлення апостиля.

Консульська легалізація – це підтвердження відповідності документів законодавству держави їх походження, що передбачає засвідчення справжності підпису службової особи, її статусу (ролі, в якій виступала особа) та, в певних випадках, автентичності печатки уповноваженого державного органу на документах та актах з метою використання їх в іншій країні.

За загальним правилом, якщо міжнародним договором не передбачено інакше, під легалізацією розуміють т. зв. консульську легалізацію. Консульська легалізація документів є одним зі способів легалізації документів для дії за кордоном і розглядається більшістю науковців як різновид адміністративних послуг²⁴⁸.

²⁴⁸ Писаренко Г. М. Адміністративні послуги в Україні: організаційно-правові аспекти: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук: 12.00.07/ Ін-т зак-ва Верховної Ради України. С. 9; Виконавча влада і адміністративне право / за заг. ред. В. Б. Авер'янова. К.: ВД «Ін Юре», 2002. С. 174–175.

Проте складність консульської легалізації і її невідповідність вимогам економічної та соціальної глобалізації змусило чимало країн відмовитись від її застосування на користь спрощених процедур підтвердження дійсності іноземних документів. У зв'язку з цим були зроблені певні кроки для врегулювання цих питань на міжнародному рівні²⁴⁹.

Питання вчинення нотаріальних дій за кордоном регулюється Консульським статутом України, затвердженим Указом Президента України від 02 квітня 1994 р. за № 127/94 (з наступними змінами), Законом України «Про нотаріат», Положенням про порядок учинення нотаріальних дій в дипломатичних представництвах та консульських установах України, затвердженим спільним Наказом Міністерства юстиції України та Міністерства закордонних справ України від 27 грудня 2004 р. за № 142/5/310, зареєстрованим у Міністерстві юстиції України 27 грудня 2004 р. за № 1649/10248.

10 січня 2002 р. Верховна Рада України надала згоду на приєднання України до Гаазької конвенції, що скасовує вимогу легалізації іноземних офіційних документів від 5 жовтня 1961 р. Конвенція набула чинності для України 22 грудня 2003 р. та поширюється на офіційні документи, які були складені на території однієї з держав-учасниць угоди і мають бути представлені на території іншої держави, яка також уклала цю угоду.

Сьогодні понад 100 країн світу є учасницями зазначеної Конвенції.

Офіційними документами, згідно з положеннями Конвенції, є:

а) документи, що виходять від органу чи посадової особи, підпорядкованих юрисдикції держави, та включають документи, що виходять від прокуратури, секретаря суду чи судового виконавця;

б) адміністративні документи;

в) нотаріальні акти;

---

²⁴⁹ Баранова Т. І., Дьомкіна Г. С. Електронні реєстри у сфері міжнародного документообігу, оптимізація процедури з проставлення апостиля за участю нотаріуса. *Бюлетень Міністерства юстиції України*. 2014. № 9. С. 38–39.

г) офіційні примітки, такі як відмітки про реєстрації; візи, що підтверджують певну дату; засвідчення підпису на документі, не засвідченому нотаріусом.

Тобто дія Гаазької Конвенції поширюється на документи про освіту, цивільного стану, трудового стажу, свідоцтв про знаходження в живих, довідки, довіреності, судові рішення та матеріали у цивільних, сімейних та цивільних справах та інше.

Водночас Конвенція не поширюється на:

а) документи, вчинені дипломатичними чи консульськими агентами;

б) адміністративні документи, які прямо стосуються комерційної чи митної операцій, зокрема довіреності на укладення угод, пересування товарів через кордон, договори (контракти) про поставку товарів та надання послуг, про виконання різних робіт та розрахунків за ними.

Отже, в тих випадках, коли це передбачено внутрішнім законодавством країни, на території якої будуть використані вказані документи, вони мають легалізуватися звичайним шляхом, тобто застосовується консульська легалізація, яка передбачає поступове проставлення посвідчувального напису в певних установах.

Збереження багатоступеневості під час легалізації такого виду документів допомагає дещо суворіше контролювати діяльність комерційних підприємств.

Згідно з Гаазькою конвенцією, на документах, вчинених компетентними органами однієї держави та призначених для використання на території іншої держави, проставляється спеціальний штамп (апостиль).

Апостиль посвідчує справжність підпису, ролі, в якій виступала особа, що підписала документ, та у відповідному випадку автентичність печатки чи штампа, якими скріплюється документ.

Підпис, печатка чи штамп, які проставляються компетентним органом на апостилі, не вимагають ніякого подальшого засвідчення чи легалізації, а документ, на якому проставлено апостиль, може бути використаний в будь-якій з держав-учасниць Гаазької Конвенції.

Тимчасом дія апостиля не поширюється на зміст офіційного документа, до якого він прикріплений.

Єдиною формальністю, яка може бути витребувана для посвідчення справжності підпису, ролі, в якій виступала особа, що підписала документ, та у відповідному випадку автентичності печатки чи штампа, якими скріплюється документ, є проставлення апостиля компетентним органом держави, в якій цей документ було вчинено.

Наголосимо, що виконання цього не може вимагатися, якщо закони, правила чи звичаї, що діють у державі, в якій пред'явлено документ, чи домовленість між декількома державами відмінюють або спрощують цю процедуру чи звільняють документ від легалізації.

Апостиль проставляється на самому документі чи на окремому листку, який скріплюється з основним документом та повинен відповідати взірцеві.

Однак він може бути складений офіційною мовою органу, котрий видав його, а пункти в ньому можуть бути також викладені іншою мовою.

Звертаємо увагу на те, що заголовок «Apostille (Convention de la Haye du 5 octobre 1961)» мусить бути написаний французькою.

Апостиль проставляється за клопотанням як особи, котра підписала документ, так і будь-якого пред'явника документа.

Підпис, печатка чи штамп, що проставляються на апостилі, не потребують ніякого засвідчення.

Кожна держава, яка приєдналася до Гаазької конвенції, призначає, з урахуванням її офіційних функцій, ті органи, яким надаються повноваження на проставлення апостиля.

Постановою Кабінету Міністрів України від 18 січня 2003 року № 61 «Про надання повноважень на проставлення апостиля, передбаченого Конвенцією, що скасовує вимогу легалізації іноземних офіційних документів» надано повноваження апостиля, що посвідчує справжність підпису, ким виступала особа, яка підписала документ, у відповідному випадку автентичність печатки чи штампа, яким скріплюється документ, а саме:

– Міністерству освіти і науки – на офіційних документах, виданих навчальними закладами, державними органами, підприємствами, установами та організаціями, що стосуються сфери освіти і науки;

– Міністерству юстиції – на документах, що видаються органами юстиції та судами, а також на документах, що оформляються нотаріусами України;

– Міністерству закордонних справ – на всіх інших видах документів.

Українське законодавство передбачає можливість встановлення винятків із правил про обов'язкову консульську легалізацію (ч. 2 ст. 100 Закону). Без легалізації приймаються документи, складені за кордоном, у таких випадках, коли це передбачено законодавством України, міжнародними договорами, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України (або щодо яких держава Україна визнала себе правонаступницею).

Зокрема, 14 квітня 1995 р. для України набула чинності Конвенція про правову допомогу і правовідносини у цивільних, сімейних та кримінальних справах, укладена у Мінську 22 січня 1993 р. Наказом Міністерства юстиції України «Про запровадження безпосередніх зносин органів юстиції України в рамках Конвенції про правову допомогу та правові відносини у цивільних, сімейних та кримінальних справах 1993 року в частині виконання доручень у цивільних справах» від 2 серпня 2007 р. № 597/5 встановлено, яким чином здійснюються і через які органи (Міністерство юстиції чи підконтрольні йому органи) безпосередні зносини з компетентними установами учасників конвенції – членів СНД.

Україна бере на себе зобов'язання з надання правової допомоги в обсязі, передбаченому ст. 6 Конвенції, за винятком визнання та виконання виконавчих написів; Україна бере на себе зобов'язання визнавати та виконувати рішення, постановлені на територіях держав-учасниць Конвенції, передбачені п. «а» ст. 51 Конвенції, за винятком нотаріальних актів по грошових зобов'язаннях. За ст. 13 Конвенції про правову допомогу та правові відносини у цивільних, сімейних та кримінальних справах, документи, які на території однієї із країн, що домовилися, виготовлені або посвідчені установою або спеціально на це уповноваженою особою у межах їх компетенції і за встановленою формою та скріплені гербовою печаткою, приймаються на території інших сторін, що домовилися, без будь-якого спеціального засвідчення. Сучасна міжнародна

нотаріальна практика має й інші приклади унормування питань міжнародного співробітництва у галузі нотаріату, і зокрема міжнародного ефекту певної нотаріальної дії і визнання виконавчої та доказової сили нотаріального акту на міжнародному рівні²⁵⁰.

Якщо міжнародним договором України встановлено інші правила про нотаріальні дії, ніж ті, що містить законодавство України, то при вчиненні нотаріальних дій застосовуються правила міжнародного договору. Якщо міжнародний договір відносить до компетенції нотаріусів учинення нотаріальної дії, не передбаченої законодавством України, нотаріуси вчиняють цю нотаріальну дію в порядку, установленому Міністерством юстиції України. Порядок зносин нотаріусів з іноземними органами юстиції визначається законодавством України, міжнародними договорами, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України. Нотаріуси у випадках, передбачених договорами про правову допомогу, зносяться з консульськими представництвами безпосередньо, якщо консульський округ заданого консульського представництва зв'язаний з територією їх діяльності. В інших випадках зносини органів нотаріату з консульськими і дипломатичними представництвами здійснюються через Міністерство закордонних справ України²⁵¹.

Запитання і завдання для самоконтролю

1. Якими нормативними актами регулюється порядок вчинення нотаріальних дій в Україні?
2. Які заходи вживає державний нотаріус при виявленні порушень законодавства?
3. Розкрийте зміст поняття «територіальна компетенція нотаріусів».
4. Що передбачає відмова у вчиненні нотаріальної дії та який порядок її оскарження?
5. Перелічіть вимоги до документів, що подаються для вчинення нотаріальних дій.

---

²⁵⁰ Комаров В. В., Баранкова В. В. Нотаріат в Україні: підручник. Х.: Право, 2011. С. 228–229.

²⁵¹ Там само. С. 229.

6. Опишіть архіви державної нотаріальної контори та приватного нотаріуса: їх спільне й особливе.
7. Ким і в якому порядку здійснюється контроль за здійсненням нотаріальної діяльності?
8. Охарактеризуйте види нотаріальних дій.
9. Здійсніть класифікацію нотаріальних проваджень.
10. Який порядок вчинення нотаріальних дій?
11. Які електронні реєстри в системі нотаріату ви знаєте?
12. Як здійснюється оплата вчинюваних нотаріальних дій?
13. Які особливості вчинення нотаріальних дій в міжнародному обороті?

Список рекомендованих джерел

Основна література

1. Долинська М. С. Нотаріат: підручник. Львів: Ліга-Прес, 2018. 398 с.
2. Долинська М. С. Українське нотаріальне право. К.: Юрінком Інтер, 2015. 248 с.
3. Дякович М. М. Нотаріальне право України: навч. посіб. К.: Алерта; КНТ; ЦУЛ, 2009. 683 с.
4. Дякович М. М. Хрестоматія нотаріального права України: навч. посіб. К.: Істина, 2018. 480 с.
5. Комаров В. В., Баранкова В. В. Нотариат и нотариальный процесс: учебник. Харьков: Консум, 1999. 240 с.
6. Комаров В. В., Баранкова В. В. Нотаріат в Україні: підручник. Х.: Право, 2011. 384 с.
7. Майкут Х. В. Нотаріат: курс лекцій. Львів: Львівський державний університет внутрішніх справ, 2012. 212 с.
8. Медвідь Ф. М., Усенко В. Ф., Медвідь Я. Ф. Нотаріальний процес в Україні: навч. посіб. / за ред. Ф. М. Медвідя. К.: Атіка, 2006. 324 с.
9. Нотаріат в Україні: навч. посіб. / за ред. В. М. Бесчастного. К.: Знання, 2008. 494 с.
10. Нотаріат в Україні: навч. посіб. / за заг. ред. Ю. В. Нікітіна. К.: Національна академія управління; Алерта, 2016. 586 с.
11. Нотаріат України: у 3 кн. Кн. 1: Організація нотаріату з практиком: підручник / за заг. ред. С. Я. Фурси. 3-є вид., допов. і перероб. К.: Алерта, 2015. 484 с.
12. Радзівська Л. Е., Пасічник С. Г. Нотаріат в Україні: навч. посіб. / за ред. Л. К. Радзівської. К.: Юрінком Інтер, 2000.

13. Сміян Л. С., Нікітін Ю. В., Хоменко П. Г. Нотаріат в Україні: навч. посіб. 2-е вид., стереотип. / за ред. Ю. В. Нікітіна. К.: КНТ, 2008. 632 с.
14. Теорія нотаріального процесу: науково-практичний посіб. / за заг. ред. С. Я. Фурси. К.: Алерта; Центр учбової літератури, 2012. 920 с.
15. Фурса С. Я., Фурса Є. І. Нотаріат в Україні. Теорія і практика: навч. посіб. для студ. закл. вищої освіти. К.: А.С.К., 2001. 976 с.

Спеціальна література

1. Баранова Т. І., Дьомкіна Г. С. Електронні реєстри у сфері міжнародного документообігу, оптимізація процедури з проставлення апостиля за участю нотаріуса. *Бюлетень Міністерства юстиції України*. 2014. № 9. С. 38–39.
2. Виконавча влада і адміністративне право / за заг. ред. В. Б. Авер'янова. К.: ВД «Ін Юре», 2002. 668 с.
3. Долинська М. С. До питання застосування у нотаріальній практиці нотаріусів України спеціальних бланків нотаріальних документів // Правовий режим державних реєстрів та їх роль у здійсненні господарської діяльності: зб. мат. науково-практичного семінару (21 квітня 2017 року, Львів). ЛьвДУВС, 2017. С. 28–30.
4. Долинська М. С. Територіальна компетенція нотаріальних органів України як одна із головних засад здійснення нотаріального процесу в Україні. *Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ. Серія юридична*. 2018. Вип. 2. С. 107–115.
5. Коротюк О. В. Науково-практичний коментар Закону України «Про нотаріат». Х.: Право, 2012. 648 с.
6. Писаренко Г. М. Адміністративні послуги в Україні: організаційно-правові аспекти: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук: 12.00.07/ Ін-т зак-ва Верховної Ради України. 2011. 20 с.
7. Стрілько В. Ю. Джерела нотаріального процесу з іноземним елементом: види та співвідношення. *Прикарпатський юридичний вісник*. 2015. Вип. 3 (9). С. 77–81.
8. Черниш В. Забезпечення охорони нотаріальної таємниці нотаріуса в українському законодавстві. *Юридична Україна*. 2014. № 8. С. 9–13.

Нормативно-правові акти

1. Конституція України: Закон України від 28.06.1996 р. № 254к/96-ВР. URL: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр>
2. Цивільний кодекс України від 16 січня 2003 р. *Відомості Верховної Ради України*. 2003. № 40. Ст. 356.
3. Господарський кодекс України від 16 січня 2003 р. *Відомості Верховної Ради України*. 2003. № 18. Ст. 144.
4. Сімейний кодекс України від 10 січня 2002 р. *Відомості Верховної Ради України*. 2002. № 21. Ст. 135.
5. Цивільний процесуальний кодекс України від 18 березня 2004 р. (з наступними змінами і доповненнями). *Відомості Верховної Ради України*. 2004. № 40. Ст. 492.
6. Про нотаріат: Закон України від 2 вересня 1993 р. №3425-ХП. *Відомості Верховної Ради України*. 1993. №39. Ст. 383.
7. Про внесення змін до Закону України «Про нотаріат»: Закон України від 1 жовтня 2008 р. № 614-V. *Відомості Верховної Ради України*. 2009. № 13. Ст. 161.
8. Про внесення змін до Закону України «Про нотаріат» щодо державного регулювання нотаріальної діяльності: Закон України від 6 вересня 2012 р. № 5208-VI. *Урядовий кур'єр*. 2012. № 189.
9. Про міжнародні договори України: Закон України від 29.06.2004 р. № 1906-IV. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1906-15>
10. Порядок вчинення нотаріальних дій нотаріусами України: затв. Наказом Міністерства юстиції України від 22 лютого 2012 р. № 296/5. *Офіційний вісник України*. 2012. № 17. С. 66.
11. Порядок вчинення нотаріальних дій посадовими особами органів місцевого самоврядування: затв. Наказом Міністерства юстиції України від 11 листопада 2011 р. № 3306/5. *Офіційний вісник України*. 2011. № 91. С. 172.
12. Про затвердження Правил ведення нотаріального діловодства: затв. Наказом Міністерства юстиції України від 12 грудня 2010 р. № 3253/5. *Офіційний вісник України*. 2010. № 98. Ст. 3515.

НОТАРІАЛЬНІ ПРОВАДЖЕННЯ ЩОДО ПОСВІДЧЕННЯ БЕЗСПІРНИХ ФАКТІВ ТА БЕЗСПІРНИХ ПРАВ

7.1. Загальні правила посвідчення правочинів

Доречно наголосити, що на теренах СНД правочини є суто українським цивілістичним надбанням. Цивільні законодавства більшості пострадянських країн використовують термін «угода». Це пов'язано з термінологічною особливістю і необхідністю надати більшій розрізняльній здатності таким категоріям, як, зокрема, договір, де угода є його еквівалентом.

Поняття «правочин» є суто українським терміном, який вживався в українському законодавстві протягом 20–30-х років ХХ ст. та використаний у новому Цивільному кодексі України, де йому відведено окрему главу. Раніше в цивільному праві застосовувався термін «угода», під яким розуміли вольові, правомірні дії громадян чи організацій, спрямовані на встановлення, зміну або припинення цивільних прав та обов'язків.

В українській правничій науці термін «правочин» запроваджений з подачі О. А. Підопригори і розвинутий у працях його учнів. Правомірні дії, як вказує автор, – це дії, спрямовані на досягнення певного правового результату (на виникнення, зміну або припинення прав і обов'язків), називаються правочинами, наприклад, продати, купити, обміняти, подарувати, здати в оренду, заповісти, вступити до шлюбу тощо.

Практично всі провідні правознавці поділяють позицію законодавця, котрий дав визначення правочину як дії особи, що спрямована на набуття, зміну або припинення цивільних прав та обов'язків (п. 1 ст. 202 ЦК України). Отже, законодавець керується тим, що правочин є правомірною дією учасника цивільних правовідносин, який має для цього достатню дієздатність і мету – набуття, зміну та припинення цивільних прав та обов'язків.

Правочин є найпоширенішою підставою виникнення цивільних прав та обов'язків. За своєю правовою природою він виступає юридичним фактом, тобто конкретною обставиною реальної дійсності, з якою норми цивільного права пов'язують виникнення, зміну або припинення цивільних прав та обов'язків. Правочин має низку ознак, зокрема, він являє собою вольовий акт, тобто вольову дію особи, спрямовану на настання певного цивільно-правового результату; є правомірним (породжує ті наслідки, яких прагнуть сторони і які відповідають вимогам законності); має певну мету, заради якої вчиняється і яка має бути досяжною та законною.

Статтею 203 ЦК України встановлено загальні вимоги, додержання яких є неодмінним для чинності правочину:

1. Зміст правочину не може суперечити ЦК України, іншим актам цивільного законодавства, а також інтересам держави і суспільства, його моральним засадам.

2. Особа, яка вчиняє правочин, мусить мати необхідний обсяг цивільної дієздатності.

3. Волевиявлення учасника правочину має бути вільним і відповідати його внутрішній волі.

4. Правочин повинен вчинятися у формі, встановленій законом.

5. Правочин має бути спрямований на реальне настання правових наслідків, що обумовлені ним.

6. Правочин, що вчиняється батьками (усиновлювачами), не може суперечити правам та інтересам їхніх малолітніх, неповнолітніх чи непрацездатних дітей.

Форма укладання правочинів є способом зовнішнього виразу волі особи, що звернулась за його вчиненням. Правочини можуть укладатись в усній або письмовій формі; остання може бути простою та нотаріально посвідченою.

Чинне законодавство передбачає перелік правочинів, які посвідчуються нотаріально. Значення нотаріального посвідчення правочинів полягає в тому, що найбільш важливі для суспільства правочини набувають юридичної вірогідності. Це означає, що посвідчений нотаріусом правочин отримує визнання держави, а отже, і її захист.

Отож обов'язковому нотаріальному посвідченню підлягають:

- договори про відчуження (купівля-продаж, міна, дарування, пожертва, рента, довічне утримання, спадковий договір) нерухомого майна (ст.ст. 657, 715, 719, 729, 732, 745, 1304 ЦК України);

- іпотечні договори, договори про заставу транспортних засобів, космічних об'єктів (ст. 18 Закону України «Про іпотеку», ст. 13 Закону України «Про заставу», ст. 577 ЦК України);

- договори про спільну часткову власність на земельну ділянку; купівлю-продаж земельних ділянок, про перехід права власності та про передачу права власності на земельні ділянки; про обмін земельними ділянками, які виділені єдиним масивом у природі (на місцевості) власникам земельних часток (паїв) (ст.ст. 88, 128, 132, 142 Земельного кодексу України, ст. 14 Закону України «Про порядок виділення в природі (на місцевості) земельних ділянок власникам земельних часток (паїв)»);

- договори купівлі-продажу (приватизації) державного майна, відчуження приватизованого майна (ст. 27 Закону України «Про приватизацію державного майна», ст. 23 Закону України «Про приватизацію невеликих державних підприємств (малу приватизацію)»);

- договори про поділ майна, що є об'єктом права спільної сумісної власності подружжя; про надання утримання; про припинення права утримання взамін набуття права на нерухоме майно або одержання одноразової грошової виплати; шлюбні договори; договори між подружжям про розмір та строки виплати аліментів на дитину; договори про припинення права на аліменти на дитину у зв'язку з набуттям права власності на нерухоме майно (ст.ст. 69, 78, 89, 94, 109, 189, 190 Сімейного кодексу України);

- договори найму будівлі або іншої капітальної споруди (їх окремої частини) строком на один рік і більше (ст. 793 ЦК);

- договори найму транспортних засобів за участю фізичної особи, договори позички транспортного засобу, в якому хоча б однією стороною є фізична особа (ст.ст. 799, 828 ЦК України);

- договори про створення акціонерних товариств, якщо товариства створюються фізичними особами (ст. 153 ЦК України);

- договори управління нерухомим майном (ст. 1031 ЦК України);
- договори про зміну черговості одержання права на спадкування (ст. 1259 ЦК України);
- заповіти (ст.ст. 1247, 1249 ЦК України);
- довіреності на укладання правочинів, що потребують нотаріальної форми, а також на вчинення дій щодо юридичних осіб, за винятком випадків, коли законом або спеціальними правилами допущена інша форма довіреності; довіреність, що видається в порядку передоручення (ст. 245 ЦК України);
- інші правочини, для яких чинним законодавством передбачена обов'язкова нотаріальна форма²⁵².

Нотаріальне посвідчення правочинів має полегшувати доказування в разі виникнення спору, оскільки доводить сам факт вчинення правочину, його зміст тощо. Слід зазначити, що факт учинення правочину, який вимагає обов'язкового нотаріального посвідчення, не можна довести жодним іншим способом, окрім нотаріального посвідчення. До речі, нотаріальне посвідчення дає змогу в разі втрати договору отримати його дублікат, в втрата оригіналу не зашкодить особі у здійсненні її прав, цим фактом не зможе скоритатися недобросовісна сторона²⁵³.

Загальними правилами нотаріального посвідчення правочинів охоплені:

- місце і строки вчинення нотаріальних дій;
- встановлення особи громадянина, який звернувся за вчиненням нотаріальної дії;
- перевірка дієздатності громадян та правоздатності юридичних осіб, що беруть участь в угодах, а також перевірка повноважень представників;
- підписання нотаріально посвідчуваних документів;
- витребування відомостей і документів, потрібних для вчинення нотаріальних дій;
- вимоги до документів, що подаються для вчинення нотаріальних дій;

²⁵² Нотаріат в Україні: навч. посіб. 2-е вид., стереотип. / за ред. Ю. В. Нікітіна. К.: КНТ, 2008. С. 137-138.

²⁵³ Нотаріат в Україні: навч. посіб. / за заг. ред. Ю. В. Нікітіна. К.: Національна академія управління; Алерта, 2016. 586 с.

– заходи, що вживаються нотаріусами та іншими посадовими особами, які вчиняють нотаріальні дії при виявленні порушень закону;

- відмова у вчиненні нотаріальних дій;
- оскарження нотаріальних дій або відмови у їх вчиненні;
- оплата нотаріальних дій.

Посвідчення правочинів щодо відчуження або застави житлового будинку, квартири, дачі, садового будинку, гаража, земельної ділянки, іншого нерухомого майна, а також майна, на яке поширено режим нерухомої речі, управління нерухомим майном, а також правочинів щодо відчуження та застави транспортних засобів, що підлягають державній реєстрації, провадиться за місцезнаходженням (місцем реєстрації) цього майна або за місцезнаходженням (місцем реєстрації) однієї зі сторін відповідного правочину.

Письмові правочини, що посвідчуються нотаріально, виготовляються нотаріусом не менше ніж у двох примірниках, один з яких залишається у матеріалах нотаріальної справи. Усі примірники підписуються учасниками правочину та мають силу оригіналу, зокрема примірник, який зберігається у справах нотаріуса. Посвідчувальний напис вчинюється на всіх примірниках правочину. На бажання сторін договору кожній із них видається по одному примірнику, про що зазначається у тексті договору.

У разі укладення правочинів, які підлягають нотаріальному посвідченню, та (або) права, за якими підлягають державній реєстрації, зокрема договорів щодо поділу, обміну житлового будинку, квартири за участю малолітніх осіб, а також осіб, над якими встановлено опіку або піклування, нотаріус перевіряє наявність дозволу органу опіки та піклування на укладення таких правочинів.

Правочини за малолітніх, а також від імені фізичних осіб, визнаних у судовому порядку недієздатними, вчиняють батьки (усиновлювачі) або опікуни.

На вчинення одним із батьків правочинів щодо транспортних засобів та нерухомого майна малолітньої дитини повинна бути згода другого з батьків, справжність підпису на якій засвідчується нотаріально. Якщо той із батьків, хто проживає окремо від дитини протягом не менше шести місяців, не бере

участі у вихованні та утриманні дитини або якщо місце його проживання невідоме, правочини, зазначені у цій частині статті, можуть бути вчинені без його згоди.

У разі якщо другий із батьків заперечує проти укладення правочину щодо майна малолітньої дитини, нотаріус відмовляє заінтересованим особам у вчиненні нотаріальної дії і роз'яснює, що зазначений спір може бути вирішений органом опіки та піклування або судом.

Нотаріус не приймає для посвідчення правочин, що укладається від імені малолітньої дитини представником батьків (усиновлювачів) або одного з них.

Правочини від імені неповнолітніх, а також від імені осіб, цивільна дієздатність яких обмежена, можуть бути посвідчені лише за умови, якщо вони вчинені за згодою батьків (усиновлювачів) або піклувальника та з дозволу органу опіки та піклування.

Справжність підпису(ів) батьків (усиновлювачів) або піклувальників на заяві про їх згоду на посвідчення правочинів від імені неповнолітніх, а також від імені осіб, цивільна дієздатність яких обмежена, мусить бути засвідчена нотаріально.

Правочини щодо розпорядження майном, що є спільною сумісною власністю, підписуються всіма співвласниками цього майна або уповноваженими ними особами.

При посвідченні правочинів щодо розпорядження спільним майном подружжя, якщо документ, що посвідчує право власності, оформлений на ім'я одного з подружжя, нотаріус вимагає письмову згоду іншого з подружжя. Справжність підпису другого з подружжя на заяві про таку згоду має бути нотаріально засвідчена. Якщо в заяві про згоду на відчуження спільного майна зазначено прізвище, ім'я, по батькові фізичної особи, найменування юридичної особи, на відчуження якого дається згода, нотаріус при посвідченні відповідного договору зобов'язаний перевірити додержання умов, зазначених у такій заяві.

Наголошуємо, що розірвання шлюбу не припиняє права спільної сумісної власності на майно, набуте за час шлюбу. Правочин щодо розпорядження майном може бути посвідчений нотаріусом без згоди другого з подружжя у разі, якщо з документа, що посвідчує право власності, договору, укладеного

між подружжям, акта цивільного стану про укладення шлюбу та інших документів впливає, що зазначене майно є особистою приватною власністю одного з подружжя, тобто набуте до реєстрації шлюбу, за час шлюбу, але на умовах, передбачених шлюбним або іншим договором, укладеним між подружжям, за договором дарування, або в порядку спадкування, або за кошти, які належали їй (йому) особисто, тощо. Про перевірку цих обставин нотаріус робить відмітку на примірнику правочину, що залишається в матеріалах нотаріальної справи, з посиланням на реквізити відповідних документів, якщо ці документи не приєднуються до примірника такого правочину.

При посвідченні нотаріусом правочинів щодо відчуження майна від імені особи, у якої немає чоловіка або дружини (неодружена /неодружений, удова/удівець), відчужувач подає відповідну заяву, у якій також зазначається, що майно, яке є предметом цього правочину, не є спільною сумісною власністю. Нотаріус доводить зміст такої заяви до відома другого учасника правочину та зазначає про це в його тексті. Така заява повинна виходити особисто від відчужувача, а в разі вчинення правочину через представника – від представника, якщо відчужувач надав йому право при оформленні правочину подавати від його імені заяву про належність йому (відчужувачу) майна на праві особистої приватної власності.

На підтвердження того факту, що майно набуто одним із подружжя під час окремого проживання з другим з подружжя у зв'язку з фактичним припиненням шлюбних відносин, подається копія рішення суду, що набрало законної сили, про визнання особистою приватною власністю одного з подружжя майна, що є предметом цього договору.

У разі якщо один з учасників спільної часткової власності продає належну йому частку в спільній власності іншій особі, нотаріус повинен упевнитись у тому, що продавець у письмовій формі повідомив усіх інших учасників спільної часткової власності (як фізичних, так і юридичних осіб) про свій намір продати свою частку іншій особі зі зазначенням ціни та інших умов, на яких продається ця частка.

Доказом повідомлення учасників спільної часткової власності про подальший продаж частки в спільному майні є або свідоцтво, видане нотаріусом, про передачу їм заяви продавця,

або заява учасників спільної часткової власності про відмову від здійснення права переважної купівлі частки майна, що продається (зі зазначенням ціни та інших умов продажу цієї частки). Справжність підпису на заяві має бути засвідчена нотаріально.

Заява учасника спільної часткової власності про відмову від права переважної купівлі може бути викладена на окремому стандартному білому аркуші паперу з одночасною реєстрацією в журналі реєстрації вхідних документів або на спеціальному бланку нотаріальних документів (за бажанням зазначеного учасника). Якщо вказана заява передана особисто учаснику спільної часткової власності нотаріусом, який посвідчує договір, то свідоцтво про передачу заяви не видається, при цьому примірник заяви з написом нотаріуса про її вручення додається до примірника договору купівлі-продажу частки відчужуваного майна, який залишається в матеріалах нотаріальної справи. При одержанні від учасників спільної часткової власності письмової відповіді на повідомлення про продаж ця відповідь додається до примірника договору, що залишається у матеріалах нотаріальної справи. Однак зазначені Правила не застосовуються при посвідченні: договорів довічного утримання (догляду); спадкового договору; дарування; ренти (якщо майно передається безоплатно); пожертви, міни; міни частки майна або відчуження частки майна, виділеної за згодою співвласників чи за рішенням суду, а також у разі продажу частки у праві власності на майно з публічних торгів (аукціону).

Якщо решта учасників спільної часткової власності відмовиться від здійснення права переважної купівлі або не здійснить цього права щодо нерухомого майна протягом одного місяця, а щодо іншого майна – протягом десяти днів з дня одержання повідомлення про намір і умови продажу, то нотаріус після одержання заяви про відмову або після спливу встановленого терміну може посвідчити договір купівлі-продажу частки спільного майна іншій особі.

Договір купівлі-продажу частки спільного майна іншій особі може бути посвідчений нотаріусом за наявності відомостей про те, що учасники спільної часткової власності відмовились одержати надіслані на їхню адресу заяви продавця про

його намір продати свою частку. Про цю обставину повинна свідчити зроблена на зворотному повідомленні відмітка органу зв'язку.

Договір купівлі-продажу частки спільного майна іншій особі може бути посвідчений також у разі, якщо адреса інших учасників спільної часткової власності невідома. На підтвердження цього мусить бути наданий документ відповідного компетентного органу (довідкової служби, адресно-довідкового бюро тощо).

Заява учасника спільної часткової власності про відмову від права переважної купівлі або фактична відмова учасника спільної часткової власності, який протягом установленого строку не здійснив свого права на переважну купівлю, дійсна протягом трьох місяців. Цей строк обчислюється з дня подання заяви про відмову від права переважної купівлі або з дня, наступного за останнім днем зазначеного місячного (десятиденного) терміну.

У разі посвідчення договору купівлі-продажу частки спільного майна за більшу ціну порівняно з тією, що була запропонована в переданому повідомленні, але з дотриманням інших визначених умов, подання доказів повторного повідомлення учасників спільної часткової власності не вимагається.

У тексті договору про відчуження частки майна вказуються арифметичні (у простих дробах) частки.

У договорі про відчуження власником частки майна за бажанням сторін може бути встановлено порядок володіння та користування конкретними його частинами відповідно до розміру частки кожного зі співвласників.

У договорі про відчуження одним з учасників спільної часткової власності належної йому частки майна порядок володіння та користування конкретними його частинами може бути вказаний лише за наявності відповідного договору між учасниками спільної часткової власності про порядок володіння та користування майном або за їх письмовою згодою чи за наявності судового рішення про порядок володіння та користування майном (конкретними його частинами).

Договір про порядок володіння та користування спільним майном або конкретними його частинами, крім того, може бути оформлений шляхом складання самотійного документа,

який є невід'ємною частиною документа, що посвідчує право власності (при укладанні договору щодо порядку володіння та користування майном, право на яке підлягає реєстрації).

Договір може бути укладений між усіма учасниками спільної часткової власності або між кількома з них. В останньому випадку необхідна письмова згода всіх учасників спільної часткової власності про встановлення порядку володіння та користування майном або конкретними його частинами.

При посвідченні самостійних (без посвідчення договору про відчуження) договорів про порядок володіння та користування майном, право на яке підлягає державній реєстрації, вимагається документ, що посвідчує право власності, крім випадків, передбачених пунктом 3 глави 7 розділу I цього Порядку. Документ, що посвідчує право власності, після його огляду повертається власникові, а в тексті правочину зазначаються найменування цього документа, номер і дата його видачі та найменування юридичної особи, що його видала. У разі коли посвідчення самостійних (без посвідчення договору про відчуження) договорів про порядок володіння та користування нерухомим майном здійснюється на підставі відомостей Державного реєстру речових прав на нерухоме майно, в тексті правочину зазначаються посилання на цей реєстр, номер і дата отримання інформації з нього.

Учасники спільної часткової власності вправі укладати договори про визначення розміру часток, зміну розміру часток, а також виділення частки в натурі (поділу). Договір про визначення часток, зміну розміру часток є невід'ємною частиною документа, що посвідчує право власності, крім випадків, передбачених пунктом 3 глави 7 розділу I цього Порядку. При цьому нотаріус або підшиває один примірник такого договору до документа, що посвідчує право власності, або вчиняє на цьому документі службову відмітку щодо посвідчення договору про визначення, зміну розміру часток, крім випадків, передбачених пунктом 3 глави 7 розділу I цього Порядку.

Договори про виділ частки в натурі майна (поділ), право власності на яке підлягає реєстрації, посвідчуються нотаріусом на підставі документів, що посвідчують право власності на таке майно, або на підставі інформації з Державного реєстру речових прав на нерухоме майно, якщо державну реєстра-

цію права власності на нерухоме майно проведено без видачі документа, що посвідчує таке право.

Одночасно з посвідченням договору про виділ частки в натурі (поділ) житлового будинку, будівлі або споруди нотаріусом посвідчується договір про виділ частки в натурі на місцевості земельної ділянки. Для посвідчення останнього разом з іншими документами нотаріусу подається нотаріально посвідчений договір про спільну часткову власність на земельну ділянку.

Укладення договору про виділ частки в натурі припиняє спільну часткову власність для особи (осіб), частка якої виділяється за цим договором. Укладення договору про поділ спільного майна припиняє спільну власність для усіх співвласників.

Якщо між учасниками спільної часткової власності виникають спори щодо визначення, зміни розміру часток, а також виділу частки спільного майна в натурі (поділу), нотаріус відмовляє у вчиненні такої нотаріальної дії і роз'яснює заінтересованим особам їхнє право звернутися до суду для вирішення цих спорів.

Договір сторін про зміну або розірвання нотаріально посвідченого договору здійснюється шляхом складання окремого договору. Договір про зміну або розірвання договору підписується сторонами і посвідчується нотаріусом. На всіх наданих нотаріусу примірниках основного договору проставляється відмітка про його зміну або розірвання, у якій зазначаються номер за реєстром та дата посвідчення договору про зміну або розірвання, проставляється нотаріусом підпис і скріплюється його печаткою. Якщо нотаріус, який посвідчив договір, позбавлений можливості посвідчити договір про його зміну або розірвання (у разі смерті, заміщення нотаріуса, у разі неможливості виконання ним своїх обов'язків, припинення нотаріусом діяльності, передачі документів до державного нотаріального архіву або з будь-яких інших причин), договір про зміну або розірвання договору може бути посвідчений іншим нотаріусом. При цьому таким нотаріусом складається додатковий примірник договору, який направляється ним за місцем зберігання договору, що змінюється або розривається. Сторонам

договору нотаріус роз'яснює про повернення документа за місцем зберігання примірника договору, що розірваний.

Якщо договір про розірвання договору про відчуження нерухомого майна посвідчується після державної реєстрації права власності на підставі такого договору про відчуження, нотаріус отримує інформацію з Державного реєстру речових прав на нерухоме майно шляхом безпосереднього доступу до нього, де перевіряє відсутність (наявність) заборони відчуження або арешту, відсутність (наявність) реєстрації іпотеки.

Розірвання договорів, предметом яких є майно, що перебуває у податковій заставі, здійснюється за письмовою згодою відповідного податкового органу.

У разі одержання рішення суду про визнання нотаріально посвідченого договору недійсним або про розірвання такого договору нотаріус проставляє про це відмітку на примірнику договору, який зберігається в матеріалах нотаріальної справи, долучивши до нього копію рішення суду, а також проставляє відмітку в реєстрі для реєстрації нотаріальних дій і, за можливості, на всіх інших примірниках договору. Документ, що посвідчує право власності та подавався для вчинення нотаріальної дії, повертається відчужувачу майна.

Державне мито чи плата за посвідчення договору про відчуження майна при його зміні або розірванні сторонам не повертається.

За бажанням сторін посвідчуються й інші правочини, для яких законодавством не встановлено обов'язкової нотаріальної форми, як, наприклад, договори про порядок володіння та користування спільним майном, про визначення часток або про зміну часток тощо; це називають добровільним нотаріальним посвідченням²⁵⁴. Таке бажання зрозуміле з огляду на неабиякі переваги нотаріально посвідченої форми правочину.

7.2. Представництво і довіреність. Особливості посвідчення довіреностей у нотаріальному порядку

Представництво, яке ґрунтується на договорі, також може здійснюватися за довіреністю. Відповідно до ч. 3 ст. 244

---

²⁵⁴ Нотаріат в Україні: навч. посіб. / за ред. Ю. В. Нікітіна. К.: КНТ, 2008. С. 137.

Цивільного кодексу України, довіреність – це письмовий документ, що видається однією особою іншій особі для представництва перед третіми особами. Водночас довіреність на вчинення правочину представником може бути надана особою, яку представляють (довірителем), безпосередньо третій особі. Отже, довіреність – це документ, що видається довірителем і містить обсяг повноважень представників щодо вчинення правочинів та інших правомірних дій, їх зміст і межі.

Завданням повіреного є представлення інтересів довірителя в певних установах та організаціях перед третіми особами. Тимчасом для повіреного довіреність ніяких самостійних прав на майно, яке отримане для здійснення правочину, зокрема договору, не породжує, а лише передбачає повноваження, якими наділений представник, та призначається для третіх осіб.

Довіреність – це односторонній правочин, який фіксує межі повноважень представника, котрий, діючи на підставі довіреності, створює права та обов'язки безпосередньо для довірителя.

Довіреність – це односторонній правочин, отже, він має відповідати вимогам, установленим для всіх такого роду правочинів у частині третій статті 202 Цивільного кодексу України. Тому її видача не вимагає згоди представника, а прийняття довіреності або відмова від неї є правом представника. Тобто представник довірителя самостійно вирішує, чи використати довіреність для здійснення певних дій на користь довірителя, чи відмовитися від довіреності. Як довірителем, так і повіреною особою може бути фізична та юридична особа.

Усі довіреності умовно поділяються на: довіреності, які можуть існувати у простій письмовій формі; довіреності, що прирівнюються до нотаріально посвідчених; довіреності, які потребують обов'язкової нотаріальної форми.

Залежно від обсягу повноважень довіреності можна поділити на такі: для здійснення однієї дії (разова); для здійснення одноразових дій протягом визначеного строку; для здійснення різних дій протягом визначеного строку.

Підтримуємо думку тих авторів, які цей поділ довіреностей називають разова, спеціальна і загальна (генеральна).

Згідно зі статтею 40 Закону України «Про нотаріат», до нотаріально посвідчених довіреностей прирівнюються:

1) довіреності військовослужбовців або інших осіб, які перебувають на лікуванні в госпіталях, санаторіях та інших військово-лікувальних закладах, посвідчені начальниками цих закладів, їхніми заступниками з медичної частини, старшими або черговими лікарями;

2) довіреності військовослужбовців, а в пунктах дислокації військової частини, з'єднань, установ, військово-навчальних закладів, де немає нотаріуса чи посадових осіб органів місцевого самоврядування, які вчиняють нотаріальні дії, також довіреності працівників, членів їхніх сімей і членів сімей військовослужбовців, посвідчені командирами (начальниками) цих частин, з'єднань, установ або військово-навчальних закладів;

3) довіреності осіб, які утримуються в установах виконання покарань чи слідчих ізоляторах, посвідчені начальниками таких установ чи слідчих ізоляторів.

Посвідчення довіреностей вищевказаними посадовими особами проводиться з дотриманням вимог чинного законодавства в порядку, який визначається Кабінетом Міністрів України, згідно з Постановою Кабінету Міністрів України від 15 червня 1994 року № 419 (у редакції Постанови Кабінету Міністрів України від 6 липня 2006 року № 940) «Про порядок посвідчення заповітів і довіреностей, що прирівнюються до нотаріально посвідчених» з наступними змінами.

Законом України «Про внесення змін до Закону України «Про нотаріат» від 01 жовтня 2008 року № 614-VI статтю 37 Закону щодо компетенції посадових осіб органів місцевого самоврядування викладено в новій редакції. Згідно з вказаними змінами, з 1 грудня 2008 року посадові особи органів місцевого самоврядування не вправі були посвідчувати довіреності.

Відповідно до Закону України № 1055-17 від 3 березня 2009 року «Про внесення змін до статті 245 Цивільного кодексу України щодо повноважень посадових осіб органів місцевого самоврядування по вчиненню дій, прирівняних до нотаріальних», довіреність особи, яка проживає у населеному пункті, де немає нотаріусів, може бути посвідчена уповноваженою особою органу місцевого самоврядування, крім довіреностей на управління і розпорядження корпоративними пра-

вами та довіреностей на користування і розпорядження транспортними засобами.

Аналогічні зміни були внесені Законом № 1054-VI (1064-17) від 3 березня 2009 року «Про внесення змін до Закону України «Про нотаріат» щодо повноважень по вчиненню нотаріальних дій посадовими особами органів місцевого самоврядування» до частини другої статті 40 Закону України «Про нотаріат». Вказані зміни до законодавства набрали чинності з 28 березня 2009 року (з дня опублікування).

Отже, з 1 грудня 2008 року до 28 березня 2009 року посадові особи органів місцевого самоврядування не мали права посвідчувати довіреності. Лише з 28 березня 2009 року вказані посадові особи вправі посвідчувати довіреності для осіб, які проживають на території органу місцевого самоврядування, та за винятком довіреностей на управління і розпорядження корпоративними правами та довіреностей на користування і розпорядження транспортними засобами. Практично в органах місцевого самоврядування посвідчуються довіреності на отримання пенсій, оформлення спадщини. Тобто особи, які проживають на території органу місцевого самоврядування, за посвідченням довіреності на розпорядження майном повинні звернутися до державного чи приватного нотаріуса.

Доцільно наголосити на невідповідності частини першої статті 58 Закону України «Про нотаріат» вимогам частини третьої статті 244 Цивільного кодексу України. Згідно з Цивільним кодексом, довіреність є письмовим документом, що видається однією особою іншій особі для представництва перед третіми особами, тобто нотаріус вправі посвідчити довіреність лише від однієї особи. Натомість, відповідно до статті 58 Нотаріального закону, нотаріуси або посадові особи, які вчиняють нотаріальні дії, вправі посвідчувати довіреності, складені від імені однієї або кількох осіб, на ім'я однієї особи або кількох осіб. На нашу думку, норми Закону України «Про нотаріат» є більш універсальними, оскільки на практиці трапляються випадки посвідчення довіреностей, скажімо, на продаж автомобіля, який належить на праві спільної власності декільком спадкоємцям, на підставі свідоцтва про реєстрацію транспортного засобу, виданого на ім'я одного з них, а в примітках свідоцтва зазначено, що він є власністю декількох спадкоємців.

В цьому разі можливе посвідчення однієї довіреності на відчуження автомобіля від усіх співвласників. Ця думка знайшла своє підтвердження в підпункті 1.2 пункту 1 глави 4 розділу III Порядку вчинення нотаріальних дій нотаріусами України, затвердженого Наказом Міністерства юстиції України 22 лютого 2012 року за № 296/5, що зареєстрований у Міністерстві юстиції України 22 лютого 2012 року за № 282/20595, а саме: «Нотаріуси посвідчують довіреності, складені від імені однієї або кількох осіб, на ім'я однієї особи або кількох осіб за усним зверненням довірителя». Отже, може бути посвідчена довіреність від імені кількох осіб на вчинення юридичних дій для досягнення спільної мети.

Змістом довіреності є чіткий виклад тих юридичних дій, виконання яких довіритель покладає на свою повірену особу, повноважень, наданих повіреній особі, та прав, що ними вона наділена для виконання таких повноважень. До того ж дії, які належить учинити представнику, мають бути правомірними, конкретними та здійсненими.

Згідно з частиною першою статті 245 Цивільного кодексу України, форма довіреності мусить відповідати формі, в якій за законом має вчинятися правочин.

Сучасне законодавство містить певні вимоги до довіреності, посвідчуваної в нотаріальному порядку. Приміром, у підпункті 2.5 пункту 2 глави 4 розділу III Порядку вчинення нотаріальних дій нотаріусами України у тексті довіреності повинні бути зазначені: місце і дата її складання (підписання), прізвища, імена, по батькові (повне найменування для юридичної особи), місце проживання (місцезнаходження – для юридичної особи) представника і особи, яку представляють, а в необхідних випадках і посади, які вони займають. У довіреностях, що видаються на вчинення правочинів щодо розпорядження майном, також зазначається реєстраційний номер облікової картки платника податків довірителя (податковий номер). У довіреностях, виданих на ім'я адвокатів, можуть зазначатися їхній статус та членство в адвокатському об'єднанні (якщо адвокат є членом адвокатського об'єднання).

Нотаріуси посвідчують довіреності, складені від імені однієї або кількох осіб, на ім'я однієї особи або кількох осіб за

усним зверненням довірителя. У довіреності мають бути чітко визначені юридичні дії, які належить вчинити представнику.

Довіреність на вчинення правочину, який, відповідно до його змісту, може бути вчинений лише особисто довірителем, нотаріусом не посвідчується.

У довіреності на укладання договору дарування обов'язково зазначаються прізвище, ім'я, по батькові або повне найменування обдаровуваного. У разі невиконання такої умови довіреність є нікчемною.

Довіреності від імені неповнолітніх у віці від 14 до 18 років, а також від імені осіб, визнаних у судовому порядку обмежено дієздатними, можуть бути посвідчені лише за згодою батьків, усиновителів чи піклувальників.

Справжність підписів батьків, усиновителів чи піклувальників на письмовій заяві про їх згоду на посвідчення довіреності від імені неповнолітніх віком від 14 до 18 років, а також від імені осіб, визнаних у судовому порядку обмежено дієздатними, повинна бути засвідчена нотаріально.

Нотаріус вимагає дозвіл органу опіки і піклування на право опікуна укладати, а піклувальника давати згоду на видачу довіреності від імені підопічного, якщо вони виходять за межі побутових.

Довіреність від імені управителя майна, яке передане за договором управління, посвідчується нотаріусами, якщо видача такої довіреності передбачена умовами цього договору або цього вимагають інтереси установника управління або вигодонабувача у разі неможливості отримати в розумний строк відповідні вказівки установника управління. Посвідчуючи таку довіреність, нотаріус роз'яснює управителю майна вимоги статті 1041 Цивільного кодексу України, про що зазначається у посвідчувальному написі.

Водночас не може бути посвідчена довіреність на посвідчення заповіту, на отримання паспорта громадянина України, оскільки нормативними актами встановлено особисте вчинення цих дій.

Відповідно до статті 34 Сімейного кодексу України, реєстрація шлюбу через представника не допускається. Однак, якщо жінка і (або) чоловік не можуть через поважні причини особисто подати заяву про реєстрацію шлюбу до органу

державної реєстрації актів цивільного стану, то таку заяву, нотаріально засвідчену, можуть подати їхні представники. Отже, наречені вправі посвідчити довіреність лише на уповноваження представника на подання від їхнього імені заяви (підпис на якій повинен бути нотаріально засвідчений) в органи державної реєстрації актів цивільного стану про реєстрацію шлюбу. При цьому реєстрація шлюбу проводитиметься лише за особистої участі в церемонії нареченого та нареченої.

Термін дії довіреності визначається довірительом відповідно до статті 247 Цивільного кодексу України та зазначається у тексті документа літерами й визначається роками, місяцями, тижнями, днями і не може бути визначений настанням будь-якої події. Якщо ж у довіреності строк її дії не встановлено, то вона зберігає чинність до припинення її дії (ч. 1 ст. 247 Цивільного кодексу України). Довіреність, призначена для вчинення дій за кордоном, яка не містить указівок про строк її дії, зберігає силу до її скасування особою, яка видала довіреність.

Довіреність, у якій не вказана дата її вчинення, є нікчемною. Також нікчемною є довіреність на укладання договору дарування, у якій не встановлено імені обдаровуваного.

Довіреність посвідчується нотаріусом лише з використанням бланків суворої звітності та складається в двох примірниках, один з яких буде виданий довірительу для передачі своїй повіреній особі, а інший залишається у справах приватного нотаріуса, державної нотаріальної контори.

Якщо строк довіреності не встановлений, вона зберігає чинність до припинення її дії.

За загальним правилом, повірена особа мусить особисто виконувати всі покладені на неї довірительом повноваження. Однак повірена особа може передоручити виконання цих обов'язків. Таке передоручення може мати місце у випадках, коли у самому тексті довіреності є чітке уповноваження передоручити виконання дій або коли повірена особа примушена до цього обставинами для охорони інтересів довірителя передоручити виконання покладених на неї обов'язків.

За ч. 2 ст. 245 Цивільного кодексу України, довіреність в порядку передоручення посвідчується лише нотаріально, а термін дії її не може перевищувати строку дії основної довіреності, на підставі якої вона видана. Також довіреність, видана

в порядку передоручення (згідно з ч. 3 ст. 58 Закону України «Про нотаріат»), підлягає нотаріальному посвідченню після подання основного документа, в якому застережено право на передоручення, або після подання доказів того, що представник за основою довіреністю примушений до цього обставинами для охорони інтересів особи, яка видала довіреність. Разом довіреність, видана в порядку передоручення, не може містити в собі більше прав, ніж їх передано за основною довіреністю. Вважається правомірною відмова нотаріуса у посвідченні доручення в порядку передоручення, якщо в основній довіреності не вказано строк дії.

У довіреності, виданій у порядку передоручення, мають бути вказані час і місце посвідчення основної довіреності, прізвище, ім'я, по батькові і місце проживання особи, якій видана основна довіреність, і особи, якій вона передоручає свої повноваження, та роз'яснюються представнику довірителя вимоги статті 240 Цивільного кодексу України.

На основній довіреності нотаріусом робиться відмітка про передоручення. Копія основної довіреності додається до примірника довіреності, що залишається у матеріалах нотаріальної справи.

Особа, яка видала довіреність, може в будь-який час скасувати довіреність або передоручення.

Відповідно до статті 248 Цивільного кодексу України, припинення представництва за довіреністю відбувається внаслідок:

- закінчення строку довіреності, а стосовно разової довіреності – здійснення дій представником, на які він уповноважений;

- скасування довіреності особою, яка її видала. Тобто особа, яка видала довіреність, за винятком безвідкличної довіреності, може в будь-який час скасувати довіреність або передоручення. Згідно зі статтею 249 Цивільного кодексу України, відмова від цього права є нікчемною;

- відмови особи, якій видано довіреність. Таке обопільне право – як довірителя, так і повіреного – на одностороннє припинення довіреності пов'язане з довірчим характером правочину.

- припинення юридичної особи, від імені якої видано довіреність;

- припинення юридичної особи, на ім'я якої видано довіреність;
- смерті громадянина, який видав довіреність, визнання його недієздатним, обмежено дієздатним або безвісно відсутнім;
- смерті громадянина, якому видано довіреність, визнання його недієздатним, обмежено дієздатним або безвісно відсутнім.

Припинення дії основної довіреності припиняє дію довіреності в порядку передоручення та тягне припинення повноважень представника.

Для скасування нотаріально посвідченої довіреності довірителю необхідно звернутися до нотаріуса зі заявою про скасування довіреності та повідомити про скасування особу, якій довіреність видана, а також відомих їм третіх осіб, для представництва перед якими була видана довіреність.

Нотаріус, завідувач державного нотаріального архіву при одержанні заяви про скасування довіреності або передоручення робить про це відмітку на примірнику довіреності, що зберігається у справах нотаріуса, у державному нотаріальному архіві, і відмітку в реєстрі для реєстрації нотаріальних дій.

Повідомлення особи, яка видала довіреність, представника, а також відомих їй третіх осіб, для представництва перед якими була видана довіреність, про скасування довіреності може бути оформлено нотаріусом згідно з Порядком вчинення нотаріальних дій нотаріусами України шляхом передавання відповідної заяви.

Посвідчені нотаріусами довіреності, а також довіреності, видані в порядку передоручення, припинення їхньої дії, підлягають обов'язковій реєстрації в Єдиному реєстрі довіреностей у порядку, установленому Положенням про Єдиний реєстр довіреностей, затвердженим наказом Міністерства юстиції України від 28.12.2006 р. № 111/5, зареєстрованим у Міністерстві юстиції України 28.12.2006 р. за № 1378/13252.

Єдиний реєстр – це електронна база даних, що містить інформацію про довіреності (зокрема їхні дублікати), а також відомості про припинення їхньої дії.

Реєстраторами Єдиного реєстру є державні нотаріальні контори, державні нотаріальні архіви, приватні нотаріуси, що

мають доступ до Єдиного реєстру через інформаційну мережу Міністерства юстиції України, вносять записи до Єдиного реєстру про посвідчені довіреності (зокрема їхні дублікати), про припинення дії довіреностей, перевіряють дійсність довіреностей (їхніх дублікатів) за даними Єдиного реєстру та видають витяги з Єдиного реєстру, а також виконують інші функції, передбачені вказаним Положенням.

За письмовою заявою приватного нотаріуса-реєстратора доступ до Єдиного реєстру довіреностей з метою виконання функцій реєстратора може бути наданий помічнику (консультанту) цього нотаріуса.

Відповідно до пункту 2.1, обов'язковій реєстрації у Єдиному реєстрі підлягають довіреності (зокрема їхні дублікати), посвідчені в нотаріальному порядку, та довіреності на право розпорядження майном, посвідчені посадовими особами виконавчих комітетів сільських, селищних, міських рад народних депутатів, а також відомості про припинення їхньої дії.

Документами Єдиного реєстру є: витяг про внесення реєстраційного запису до Єдиного реєстру; скорочені та повні витяги з Єдиного реєстру. Крім цього, за Наказом Мін'юсту № 601/5 від 24 квітня 2015 року, документи Єдиного реєстру виготовляються без використання спеціальних бланків документів реєстрів інформаційної системи Міністерства юстиції України.

Відомості з Єдиного реєстру надаються безкоштовно на письмову вимогу суду, прокуратури, органів дізнання і слідства – у зв'язку з кримінальними, цивільними господарськими або адміністративними справами, що перебувають у їхньому провадженні, а також Міністерства юстиції України, головних територіальних управлінь юстиції у зв'язку зі здійсненням ними повноважень, окреслених чинним законодавством України.

7.3. Особливості посвідчення правочинів щодо відчуження нерухомого майна

Основним критерієм для розмежування нерухомих і рухомих речей є їх зв'язок зі землею. Відповідно до ст. 181 Цивільного кодексу України, до нерухомих (нерухоме майно,

нерухомість) належать земельні ділянки, а також об'єкти, розташовані на земельній ділянці, переміщення яких є неможливим без їх знецінення та зміни їх призначення.

Режим нерухокої речі може бути поширений законом на повітряні та морські судна, судна внутрішнього плавання, космічні об'єкти, а також інші речі, права на які підлягають державній реєстрації.

Поділ речей на рухомі та нерухомі ґрунтується на їхніх природних властивостях. Нерухомі речі, за загальним правилом, не можуть бути вільно переміщені в просторі, є індивідуально визначеними. Рухомі мають здатність вільно переміщатися в просторі, можуть бути як індивідуально визначеними, так і родовими.

До нерухомості слід віднести, по-перше, об'єкти природного походження – земельні ділянки, ділянки з надрами, водні об'єкти. По-друге, до нерухомості слід віднести всі об'єкти, які розташовані на земельній ділянці, переміщення яких є неможливим без їх знецінення та зміни цільового призначення. Об'єкти (лісові насадження і т.ін.) визнаються нерухомістю, доки існує зв'язок зі землею. У разі відокремлення від неї вони вважаються рухомими речами. Нерухомим майном визнається також підприємство як єдиний майновий комплекс (див. коментар до ст. 191 Цивільного кодексу України).

Рухомим майном визнаються речі, зокрема гроші та цінні папери, які не віднесені Цивільним кодексом України та іншими законами до нерухомості.

Права на рухомі речі (за загальним правилом) не підлягають державній реєстрації. Законом може бути передбачено необхідність такої реєстрації для окремих видів рухомого майна (реєстрація автотранспорту).

Цивільний кодекс України закріплює особливості правового режиму нерухомості:

1) Право власності та інші речові права на нерухомість, обмеження цих прав, їх виникнення, перехід та припинення підлягають державній реєстрації (див. коментар до ст. 182 Цивільного кодексу України).

2) Зобов'язання, предметом якого є нерухомість, за загальним правилом, провадиться за місцезнаходженням цього майна.

3) Набуття права власності на новостворене майно або набуття права власності за договором виникає з моменту державної реєстрації цієї нерухомості або переходу права власності на неї до покупця.

4) Встановлений особливий порядок набуття права власності на безхазяйну річ (див. коментар до ст. 335 Цивільного кодексу України) та більш тривалі строки набувальної давності на нерухоме майно (див. коментар до ст. 344 Цивільного кодексу України).

5) Діють спеціальні правила укладення правочинів з нерухомістю, які передбачають залежність прав на земельну ділянку від прав на нерухомість.

При укладенні договору купівлі-продажу або оренди будівель, споруд та підприємств одночасно з передачею покупцеві права власності на них передаються права на ту частину земельної ділянки, яка знаходиться під нерухомістю і потрібна для її використання. У разі, коли продається або здається в оренду лише земельна ділянка, власник нерухомості зберігає право користуватися тією частиною, яка зайнята цією нерухомістю та потрібна для її використання, на передбачених договором умовах, а за їх відсутності – право обмеженого користування (сервітут).

До нерухомості Цивільний кодекс України прирівнює деякі рухомі за своїми природними властивостями речі – повітряні та морські судна, судна внутрішнього плавання, космічні об'єкти, а також інші речі, права на які підлягають державній реєстрації органами, уповноваженими здійснювати контроль за цими об'єктами. Поняття вказаних транспортних засобів розкривається в транспортних уставах та кодексах, те ж стосується космічних об'єктів у міжнародних конвенціях (договорах).

Реєстрація повітряних та морських суден, суден внутрішнього плавання, космічних об'єктів уповноваженими на це органами не замінює реєстрацію прав на них як на нерухомість, у порядку, передбаченому ст. 182 Цивільного кодексу України.

Цивільний кодекс передбачає можливість поширення режиму нерухомості на інше майно, крім вказаного вище, але тільки шляхом прямого припису закону.

Укладаючи та посвідчуючи правочин у нотаріальному порядку, нотаріус виступає гарантом від імені держави про те, що набувач (сільськогосподарський кооператив) майна захищений від усіляких несподіванок, а договір є правомірним та сталим.

На нотаріусові лежить обов'язок забезпечити належні правові умови правомірної поведінки учасників цивільного обороту (зокрема, сільськогосподарських кооперативів), щодо яких учиняються нотаріальні дії.

Нотаріус, вчиняючи нотаріальні дії, виконує, використовує та дотримує вимоги правових норм (матеріального та процесуального характеру) через надані йому повноваження. Тобто, вчиняючи нотаріальні дії, нотаріус встановлюючи дійсні наміри сторін, визначає межі дозволеної поведінки сторін правочинів. Зокрема, нотаріус, аналізуючи норми чинного законодавства, робить висновки щодо можливості або неможливості застосування аналогії зі законом при вчиненні нотаріальних дій, які відповідають волевиявленню сторін, при цьому дотримуючись законодавства.

Укладення договорів відчуження нерухомого майна, зокрема земельних ділянок, за участю сільськогосподарських кооперативів, проводиться нотаріусами відповідно до Цивільного кодексу України з урахуванням вимог Земельного кодексу, Закону України «Про нотаріат», Порядку вчинення нотаріальних дій нотаріусами України від 22 лютого 2012 року.

Щодо договорів відчуження земельних ділянок вихідними положеннями є загальні засади цивільного законодавства, які проходять глибоку земельно-правову спеціалізацію та містять земельно-правові (та деякі аграрно-правові) норми стосовно особливостей суб'єктів і об'єкта договору та його змісту; цей договір за юридичною природою є земельно-правовим. Земельні ділянки, які підлягають продажу, мають бути вільними від прав на них інших осіб, за винятком певних обмежень і сервітутів, установлених законом та за рішенням суду відповідно до статей 98–102, 110–115 Земельного кодексу України.

Однак право розпорядження земельними ділянками сільськогосподарського призначення не є абсолютним. Так, згідно з пунктом 15 Перехідних положень до Земельного кодек-

су України, до набрання чинності законом про обіг земель сільськогосподарського призначення, але не раніше 1 січня 2020 року, не допускається: купівля-продаж або іншим способом відчуження земельних ділянок і зміна цільового призначення (використання) земельних ділянок, які перебувають у власності громадян та юридичних осіб для ведення товарного сільськогосподарського виробництва, земельних ділянок, виділених в натурі (на місцевості) власникам земельних часток (паїв) для ведення особистого селянського господарства, а також земельних часток (паїв), крім передачі їх у спадщину, обміну земельної ділянки на іншу земельну ділянку відповідно до закону та вилучення (викупу) земельних ділянок для суспільних потреб. Так продовжено дію мораторію на відчуження певних земельних ділянок сільськогосподарського призначення. Тобто сільськогосподарський товаровиробник для розширення своїх земель вправі придбати лише сільськогосподарські землі, які надані громадянам для ведення особистого селянського господарства.

Договір, об'єктом якого є земельна ділянка, укладається в письмовій формі, підлягає обов'язковому нотаріальному посвідченню та державній реєстрації. Текст договору відчуження земельних ділянок повинен містити зміст, передбачений у статті 132 Земельного кодексу України.

Переваги нотаріальної форми посвідчення договорів полягають і в тому, що нотаріус зобов'язаний перевіряти їх законність, чи не суперечать їхні умови інтересам сторін, суспільства, держави загалом.

7.4. Особливості посвідчення окремих видів договорів у нотаріальній практиці

Договори довічного утримання (догляду) посвідчуються нотаріусом за усним зверненням заінтересованих у вчиненні цієї нотаріальної дії осіб: відчужувача та набувача.

Відчужувачем у договорі довічного утримання (догляду) може бути фізична особа незалежно від її віку та стану здоров'я.

Набувачем майна за договором довічного утримання (догляду) може бути повнолітня дієздатна фізична особа або юридична особа.

Договори довічного утримання (догляду) посвідчуються нотаріусами з дотриманням загальних правил посвідчення договорів відчуження.

Якщо відчужувачем є один зі співвласників майна, що належить їм на праві спільної сумісної власності, договір довічного утримання (догляду) може бути посвідчений після визначення частки цього співвласника у спільному майні або визначення порядку користування цим майном між співвласниками.

У разі коли предметом договору довічного утримання (догляду) є майно, що належить подружжю на праві спільної сумісної власності, такий договір укладається за наявності згоди обох з подружжя.

При посвідченні договору довічного утримання (догляду) накладається заборона відчуження майна в установленому порядку, про що робиться напис на всіх примірниках договору.

У тексті договору довічного утримання (догляду) обов'язково зазначається, що набувач майна зобов'язаний надавати відчужувачеві довічно матеріальне забезпечення, а також усі види догляду (опікування) з їх конкретизуванням або без такого, та визначається грошова оцінка матеріального забезпечення відчужувача, яка встановлюється за згодою сторін.

У разі зобов'язання набувача забезпечити відчужувача або третю особу житлом у будинку (квартирі), який (яка) йому переданий(а) за договором довічного утримання (догляду), у тексті договору зазначається конкретно визначена частина помешкання, у якій відчужувач або третя особа має право проживати.

У разі смерті фізичної особи-набувача за договором довічного утримання (догляду) при відсутності у неї спадкоємців або при відмові їх від договору довічного утримання (догляду) нотаріус за письмовою заявою відчужувача припиняє дію цього договору, про що на всіх його примірниках робить відповідний напис з посиланням на статтю 757 Цивільного кодексу України. Факт смерті набувача підтверджується свідцтвом державного органу реєстрації актів цивільного стану про смерть.

У разі ліквідації юридичної особи-набувача за умови відсутності у неї правонаступників нотаріус на підставі відомос-

тей з Єдиного державного реєстру юридичних осіб, фізичних осіб-підприємців та громадських формувань, отриманих в електронній формі шляхом безпосереднього доступу до нього, та письмової заяви відчужувача припиняє дію договору довічного утримання (догляду).

Відчужувачу повертається приєднаний до примірника договору довічного утримання (догляду) первинний документ, що посвідчував право власності на майно, або його дублікат, який міститься у матеріалах нотаріальної справи. У разі якщо предметом договору довічного утримання (догляду) є рухоме майно, яке підлягає реєстрації, разом з листом нотаріуса про припинення дії договору довічного утримання (догляду) цей документ (або його дублікат) подається відповідному органу реєстрації для перереєстрації.

На всіх примірниках договору нотаріус робить відповідний напис про припинення дії договору з посиланням на статтю 758 Цивільного кодексу України.

Обов'язки набувача за договором довічного утримання (догляду) переходять до тих спадкоємців, до яких перейшло право власності на майно, що було передано відчужувачем.

Розірвання договору довічного утримання за згодою сторін, як і внесення змін до договору, оформлюється нотаріусом за правилами, викладеними у пункті 8 глави 1 цього розділу.

Договір ренти. Радянське цивільне законодавство не передбачало регулювання рентних відносин. Договір ренти не був відомий ні Цивільному кодексу УРСР 1922 року, ні Цивільному кодексу України 1963 року. Чинне законодавство присвячує цьому договору главу 56 Цивільного кодексу України, в якій врегульовано порядок відчуження майна під виплату коштів власнику грошового або іншого утримання – ренти.

Договір ренти належить до договорів, за якими переходить право власності на передане майно. Як і за договорами купівлі-продажу, міни, дарування, за договором ренти майно переходить у власність платника ренти, який набуває усіх прав власника та одночасно несе ризик випадкового знищення майна й інші обов'язки власника.

Законодавче визначення поняття договору ренти наведено у ст. 731 Цивільного кодексу України, а саме: за договором ренти одна сторона (одержувач ренти) передає другій

стороні (платникові ренти) у власність майно, а платник ренти взамін цього зобов'язується періодично виплачувати одержувачеві ренту у формі певної грошової суми або в іншій формі. Домовленість сторін такого договору може бути передбачено встановлення обов'язку виплачувати ренту протягом певного строку або безстроково.

Договір ренти посвідчується нотаріусом з дотриманням загальних правил посвідчення договорів відчуження. Специфічними ознаками цього договору є: передання майна у власність, оплатність, взаємність, довготривалість, строковий або безстроковий (пожиттєвий) характер відносин, алеаторність.

Предметом договору ренти виступає майно, нерухоме і рухоме, яке відчужується під виплату ренти (наприклад, будинок зі земельною ділянкою), а з іншого боку – сама рента, яка виплачується її одержувачеві. Тобто предметом ренти може бути будь-яке індивідуально визначене майно, не вилучене з цивільного обігу, якому властиві й родові, й індивідуально окреслені ознаки. Тимчасом не можуть бути предметом договору ренти невідчужувані нематеріальні блага: особисті немайнові права, ідеї, не уречевлені результати інтелектуальної діяльності, послуги, загалом усі ті тілесні і нетілесні речі, які неможливо передати у власність в обмін на виплату ренти.

Сторонами договору ренти виступають власник нерухомого майна (земельної ділянки), який передає їх іншій особі в обмін на отримання періодичних виплат рентних платежів у грошовій чи натуральній формі, – одержувач ренти з однієї сторони та особа, яка набуває права власності на майно, яке передається одержувачем ренти в обмін на зобов'язання сплачувати одержувачеві ренту у формі певної грошової суми або іншого надання, – платник ренти з іншої сторони.

Законодавець не обмежує суб'єктний склад учасників рентного договору. Платником та одержувачем можуть бути як юридичні, так і фізичні особи. Вказані особи повинні бути наділені цивільною право- і дієдатністю. Тільки дієдатна особа може в повному обсязі без будь-яких обмежень бути платником або одержувачем ренти, це є однією з неодмінних умов дійсності договору. Соціальний характер рентного договору передбачає, що одержувачем ренти має бути суб'єкт, який не займається підприємницькою діяльністю.

Сторони на момент укладення договору безстрокової ренти не можуть обчислити наперед загальну вартість наданої замість майна зустрічної вимоги. Елемент ризику, що приймається кожною зі сторін в силу укладення договору, полягає у вірогідності того, що або один, або другий контрагент фактично отримає зустрічне задоволення меншого обсягу, ніж ним самим надано.

Зобов'язання, направлені на передання майна у власність, можуть бути сплатними або безоплатними. Ознака оплатності (безоплатності) істотно впливає на норми, які визначають направленість зобов'язань.

Наголошуємо, що одержувач ренти, крім рентних платежів, може також отримати компенсацію вартості майна, яке передається. У цьому разі відносини сторін про передання і оплату майна регулюються правилами договору купівлі-продажу. Якщо одержувач ренти передає платнику ренти майно безплатно, майнові обов'язки платника ренти обмежуються тільки рентними платежами. В такому разі відносини сторін із питання передання майна регулюються правилами договору дарування.

Інститут купівлі-продажу обраний базовим для регулювання зобов'язань, направлених на оплатне передання майна у власність. Незважаючи на наявність родових ознак, які об'єднують ренту з купівлею-продажем, відносини мають свою специфіку. Вона полягає в специфічній формі оплати, яка характеризується тим, що покупець у порядку оплати отриманого майна надає продавцю постійне або довічне утримання. Подібні відносини мають тривалий та довірчий характер. Договір ренти пов'язаний з ризиком того, що розмір рентних платежів може видатись більшим або меншим від вартості відчуваного під виплату ренти майна. Невизначеність обсягу зустрічної вимоги є специфічною особливістю договору ренти.

Тому при укладенні та посвідченні договору ренти нотаріус зобов'язаний з'ясувати у сторін, чи одержувач ренти, крім рентних платежів, передає майно безоплатно, чи за плату.

Якщо договором ренти встановлено, що одержувач ренти передає майно у власність платника ренти за плату, до відносин сторін щодо передачі майна застосовуються загальні положення про купівлю-продаж, а якщо майно передається

безоплатно – положення про договір дарування. У цьому разі правила статті 362 Цивільного кодексу України не застосовуються.

Форма і розмір ренти, зазначені у статті 737 Цивільного кодексу України, є однією з істотних умов договору. Відповідно до цієї норми, рента може виплачуватися у грошовій формі або шляхом передання речей, виконання робіт або надання послуг. Форма виплати ренти встановлюється договором ренти.

Переважною формою рентних платежів виступають грошові суми, але в договорі можна передбачити виплату ренти шляхом надання речей, виконання робіт та надання послуг, які відповідають за вартістю грошовому еквіваленту ренти земельної ділянки, крім цього можливе встановлення змішаної форми ренти, яка включає в себе виплату грошових сум і надання утримання в натурі.

Якщо одержувач ренти передав у власність платника ренти відразу всю грошову суму, то розмір ренти встановлюється у розмірі облікової ставки Національного банку України, якщо більший розмір не встановлений договором ренти. Якщо сторони в договорі не встановили інших умов сплати, то розмір ренти змінюється відповідно до зміни розміру облікової ставки Національного банку України.

Водночас право отримання рентних платежів виникає в одержувача ренти тільки після передачі майна під виплату ренти. Відповідно з цього ж моменту виникає зобов'язання щодо виплати рентних платежів.

Платник ренти зобов'язаний виплачувати одержувачеві обумовлену договором грошову суму наприкінці кожного календарного кварталу. Сторони за договором ренти можуть встановити графік платежів, за яким проводитимуться розрахунки.

Закон ставить жорсткі вимоги до оформлення договору ренти. Цей договір належить вчиняти в письмовій формі. Обов'язкове нотаріальне посвідчення вирізняє договір ренти з-поміж інших договорів, направлених на відчуження майна, та є необхідним у зв'язку з юридичною складністю та новизною цього договору. У випадку недотримання письмової нотаріальної форми, відповідно до статті 218 Цивільного кодексу України, договір ренти слід визнати недійсним, таким, що не відповідає вимогам закону.

Текст договору ренти обов'язково повинен містити: найменування сторін за договором; предмет договору; умови, на яких майно передається під виплату ренти; форму та розмір ренти; строки виплати ренти; відповідальність платника за прострочення ренти; визначення права платника безстрокової ренти на відмову від договору ренти; визначення права одержувача безстрокової ренти на розірвання договору ренти; визначення ризику випадкового знищення або пошкодження майна, що передається під виплату ренти.

Способами забезпечення виконання зобов'язань щодо виплати ренти є: застава та страхування.

Згідно зі статтею 735 Цивільного кодексу України, умова про заставу нерухомого майна, яке було передано під виплату ренти, є суттєвою та достатньою умовою договору ренти, оскільки іпотека автоматично обтяжує майно в силу закону.

Одночасно з посвідченням договору ренти нотаріус, якщо це передбачено договором, накладає заборону на відчуження предмета договору.

Рента обтяжує нерухоме майно, яке було передане під виплату ренти. У разі порушення платником ренти своїх зобов'язань одержувач ренти має можливість задовольнити свої вимоги за рахунок цього майна переважно перед іншими особами.

А в разі відчуження майна іншій особі до неї переходять обов'язки платника ренти. Відповідно до частини третьої статті 735 Цивільного кодексу України, може бути встановлено обов'язок платника ренти застрахувати ризик невиконання ним своїх обов'язків за договором ренти.

Заразом законодавець не виключає можливість застосування сторонами разом зі заставою будь-яких дозволених законом засобів забезпечення зобов'язань.

Якщо під виплату ренти передано рухоме майно, то спосіб забезпечення виконання зобов'язань платника ренти мусить бути обов'язково погоджений сторонами та зазначений у тексті договору.

До вище перелічених реквізитів договору ренти, на нашу думку, слід додати такі: якщо предметом договору є житловий будинок (крім багатоквартирного), будівля або споруда, то одночасно переходить до набувача також право

власності, право користування на земельну ділянку, на якій вони розміщені, без зміни її цільового призначення в обсязі та на умовах, встановлених для попереднього землевласника (землекористувача), при цьому розмір та кадастровий номер земельної ділянки, право на яку переходить у зв'язку з переходом права власності на житловий будинок, будівлю або споруду, а істотними умовами такого договору, який передбачає набуття права власності на ці об'єкти (крім багатоквартирних будинків) є й земельна ділянка; право відчуження майна набувачем ренти за згодою набувача ренти та про перехід, у такому випадку, обов'язків платника ренти до нового набувача; а також інші умови (наприклад, накладення заборони відчуження нерухомого майна), що не суперечать чинному законодавству України.

Особливим засобом, який захищає інтереси одержувача ренти, є відповідальність платника ренти за прострочення виконання зобов'язання. Відповідно до статті 736 Цивільного кодексу України, це сплата процентів одержувачеві ренти платником, розмір яких обов'язково повинен бути зазначений в тексті договору.

Право платника безстрокової ренти на відмову від договору ренти закріплено законодавцем у статті 739 Цивільного кодексу України. У разі незазначення цієї умови в тесті договору останній вважається нікчемним.

За згодою сторін, в договорі безстрокової ренти може бути встановлено, у яких випадках платник такої ренти вправі відмовитися від договору ренти.

Керуючись частиною третьою статті 739 Цивільного кодексу, договір ренти припиняється після спливу трьох місяців від дня одержання одержувачем ренти письмової відмови платника безстрокової ренти від договору за умови повного розрахунку між ними.

Договір безстрокової ренти припиняється, крім загальних підстав припинення цивільно-правових договорів, у разі:

- 1) відмови платника від договору ренти;
- 2) розірвання договору на вимогу одержувача, якщо:
  - а) платник безстрокової ренти прострочив її виплату на понад 1 рік;
  - б) платник безстрокової ренти порушив свої зобов'язання щодо забезпечення виплати ренти;

в) платника безстрокової ренти визнано неплатоспроможним або виникли інші обставини, які явно свідчать про неможливість виплати ним ренти у розмірі та в строки, що їх встановлено договором;

г) в інших випадках, передбачених договором ренти.

Правовими наслідками розірвання договору безстрокової ренти для одержувача ренти є такі:

– якщо майно передано у власність платника ренти безоплатно, то одержувач ренти має право вимагати від платника ренти виплати суми ренти;

– якщо майно передано у власність платника ренти за плату, то одержувач ренти має право вимагати від платника ренти виплати річної суми ренти та вартості переданого майна.

Згідно зі статтею 742 Цивільного кодексу України, ризик випадкового знищення або випадкового пошкодження майна, переданого безоплатно під виплату безстрокової ренти, несе платник ренти.

А у разі випадкового знищення або випадкового пошкодження майна, переданого за плату під виплату безстрокової ренти, платник має право вимагати відповідно припинення зобов'язання щодо виплати ренти або зміни умов її виплати.

Особливостями договору строкової ренти є такі:

а) підставою виникнення строкових зобов'язань є виплата рентних платежів протягом певного строку;

б) зобов'язання можуть припинятися лише платником ренти на загальних підставах;

в) випадкове знищення або випадкове пошкодження майна, переданого під виплату ренти на певний строк, не звільняє платника ренти від обов'язку виплачувати її до закінчення строку виплати ренти на умовах, встановлених договором ренти.

Спадковий договір. Цивільний кодекс України (стаття 1302) визначення договору не містить, описуючи натомість його зміст. Згідно з цією нормою, за спадковим договором одна сторона (набувач) зобов'язується виконувати розпорядження другої сторони (відчужувача) і в разі його смерті набуває право власності на майно відчужувача.

Спадковий договір має спільні риси з договором довічного утримання (догляду), оскільки обидва ці договори спрямовані на передачу однією стороною (відчужувачем) іншій стороні (набувачеві) майна у власність, взамін чого набувач зобов'язується виконати розпорядження відчужувача, визначені у договорі.

Як за договором довічного утримання, так і за спадковим договором такі правочини можуть бути укладені в інтересах інших осіб. При цьому необхідна згода цієї третьої особи, тобто фактично такий правочин є трьохстороннім.

Водночас між цими двома видами договорів є суттєва різниця, а саме:

1) за спадковим договором на набувача можна покласти обов'язок майнового та немайнового характеру, за договором довічного утримання (догляду) – лише майнового характеру;

2) спадковий договір є консенсуальним, а договір довічного утримання – реальним;

3) набувач стає власником майна за договором довічного утримання в момент укладення договору, а за спадковим договором право власності до набувача переходить лише з моменту смерті відчужувача.

Такий правочин є двосторонньозобов'язуючим, для якого характерно волевиявлення двох сторін, засноване на диспозитивних засадах. Права і обов'язки щодо договору лежать на обох сторонах: набувач набуває право власності на майно у разі виконання розпорядження (майнового або немайнового характеру) відчужувача. Обов'язковою умовою настання спадкового договору є такий юридичний факт, як смерть відчужувача, за відсутності якого не можуть настати юридичні наслідки. З іншого боку, відчужувач вимагає виконання обов'язків матеріального (скажімо, набувач зобов'язується надати відчужувачу матеріальне забезпечення натурою у вигляді харчування, догляду) або нематеріального характеру як за життя, так і після його смерті (наприклад, відчужувач розпорядився, що після його смерті він хотів бути похованим з родичами, в певному місці).

Нашу думку, ще одним цікавим моментом є неоднозначне віднесення спадкового договору чи до консенсуальних, чи до реальних правочинів. В цьому разі їх не потрібно категорично

розмежовувати, оскільки спадковий договір є як реальним, так і консенсуальним, залежно від умов, зазначених у змісті договору. Якщо за умовами спадкового договору набувач повинен виконати певні дії після смерті відчужувача, договір трактується як реальний, оскільки буде вважатися укладеним з моменту передачі майна набувачеві.

Однак, як свідчить практика, навіть якщо в спадковому договорі не зазначено про обов'язок поховання відчужувача, то зазвичай витрати на поховання відчужувача бере на себе набувач нерухомого майна, за винятком випадків, коли заповідачем було складено заповіт, в якому вказано особу, котра здійснюватиме поховання. При цьому, відповідно до частини другої статті 1307 Цивільного кодексу України, заповіт, який відчужувач склав щодо майна, вказаного в спадковому договорі, є нікчемним.

Чинним законодавством не врегульовано, яке саме майно може бути предметом спадкового договору, що переходить у власність набувача у випадку смерті відчужувача. Як слушно зауважують дослідники, немає також і жодного посилення на співвідношення вартості такого майна до вартості дій, які виконуватимуться набувачем. Тому вважається, що предметом спадкового договору може бути будь-яке майно, а адекватність його вартості й вартості дій не ставиться в залежність від мети самого договору. Отже, предметом договору можуть бути індивідуально визначені речі (колекція картин, цінна бібліотека) з родовими ознаками, рухоме і нерухоме майно (квартира, будинок, дача, земельна ділянка, автомобіль), де б вони не знаходилися.

Спадкові договори, предметом яких є нерухоме майно, посвідчуються нотаріусом з дотриманням загальних правил посвідчення договорів відчуження.

Під час посвідчення спадкових договорів правила забезпечення реалізації права купівлі частки у праві спільної часткової власності не застосовуються.

Документ, що посвідчує право власності на майно, після його огляду нотаріусом повертається власнику майна (відчужувачу), а в тексті договору зазначаються назва цього документа, номер і дата його видачі та найменування юридичної особи, яка його видала. У разі якщо посвідчення спадкового

договору здійснюється на підставі відомостей Державного реєстру речових прав на нерухоме майно, в тексті правочину зазначаються посилання на цей реєстр, номер і дата отримання інформації з нього.

Якщо предметом спадкового договору є майно, право власності на яке підлягає державній реєстрації, нотаріус у тексті договору зазначає про необхідність реєстрації права власності у Державному реєстрі речових прав на нерухоме майно після смерті відчужувача.

Подружжя має право укласти спадковий договір щодо майна, яке належить йому на праві спільної сумісної власності.

Спадковим договором подружжя може бути встановлено, що в разі смерті одного з подружжя спадщина переходить до другого, а в разі смерті другого з подружжя його майно переходить до набувача за договором.

На майно, яке є предметом спадкового договору, нотаріус накладає заборону відчуження у встановленому порядку, про що робиться напис на всіх примірниках договору.

Набувачем може бути будь-яка повністю дієздатна фізична особа, оскільки за умови договору потрібне виконання певних дій матеріального або нематеріального характеру (надавати певну матеріальну допомогу, дотримуватися порядку поховання відчужувача, виконувати дії, спрямовані на здійснення певної загальнокорисної мети і таке інше). Юридичні особи також можуть бути набувачами у спадковому договорі. Водночас набувач спадкового договору, якщо він є спадкоємцем за заповітом або за законом, не втрачає права на успадкування у тій частці майна, яке не було позначено у договорі.

Спадковий договір не можна розглядати як самостійний вид успадкування, оскільки, відповідно до статті 1217 Цивільного кодексу України, успадкування здійснюється за заповітом або за законом. У зв'язку з цим Пленум Верховного Суду вказав судам на те, що перехід майна від відчужувача до набувача на підставі спадкового договору не є окремим видом успадкування, а тому на відносини сторін не поширюються відповідні правила про успадкування, зокрема право на обов'язкову частку, отож розміщення глави 90 у книзі 6 Цивільного кодексу України є доволі умовним.

Звертаємо увагу на те, що до спадкового договору не застосовуються норми спадкового права в силу відсутності юридичного спадкового правонаступництва.

Якщо за спадковим договором передбачається, що набувач повинен виконати дії (наприклад, щомісячно виділяти відчужувачеві певне грошове відшкодування) за життя відчужувача, права і обов'язки виникають з моменту досягнення згоди. У цьому разі договір вважається консенсуальним.

Такий договір є відплатним – у набувача виникає обов'язок виконати певні дії замість отриманого майна. Спадковий договір передбачає, що відчужувач має право вимагати від набувача певного майнового надання.

Важливою умовою договору є виконання обов'язків набувачем. Якщо набувач не виконав або неналежно виконав умови договору, відчужувач має право звернутися в суд із позовом про розірвання спадкового договору, або доручити ведення справи в суді іншій особі (представникові).

Набувач повинен вчинити дії у точній відповідності до волі відчужувача. У спадковому договорі мають бути чітко і конкретно застережені всі необхідні дії, які зобов'язаний виконати набувач. Умови договору мають бути застережені таким чином, щоб виключити можливість подвійного тлумачення волі відчужувача.

Відчужувач може покласти на набувача обов'язок виконати дії майнового і немайнового характеру ще за його життя (приміром, виплачувати йому певну грошову суму одноразово або частинами) як на його користь, так і на користь однієї або декількох осіб, які набувають право домагатися його виконання.

Набувач може виконати також певні дії нематеріального характеру, зокрема розпорядження відчужувача, які стосуються порядку поховання, увічнення його пам'яті і т.д. Аналізуючи практику посвідчення таких договорів, доходимо висновку, що відчужувач висловлює у спадковому договорі переважно такі побажання: бути похованим на тому чи іншому місці, за тими або іншими звичаями чи традиціями, поряд з тими чи іншими раніше померлими родичами; бути підданим кремації тощо.

Заразом відчужувач не може зобов'язати набувача виконати дії, які ображають його честь і гідність, обмежують його громадянську правоздатність (приміром, відчужувач не може обмежити набувача у виборі місця проживання, у виборі подружжя і т. ін.).

Якщо невиконання умов договору має місце після смерті відчужувача, то звернутися з позовом до суду може особа, призначена відчужувачем здійснювати контроль за виконанням зобов'язань. Як свідчить практика, лише в поодиноких випадках відчужувачем призначається особа, яка здійснює контроль за виконанням набувачем спадкового договору волі відчужувача. Відповідно до частини третьої статті 1307 Цивільного кодексу України, у разі відсутності такої особи контроль за виконанням спадкового договору здійснює нотаріус за місцем відкриття спадщини.

Надаючи відчужувачу право вільно розпоряджатися своїм майном, закон не передбачає право обов'язкових спадкоємців відчужувача (малолітніх, неповнолітніх або непрацездатних дітей, непрацездатних одного з подружжя або батьків) на обов'язкову частку при укладенні спадкового договору.

У разі смерті відчужувача на підставі свідоцтва органу цивільного стану про смерть нотаріус знімає заборону відчуження.

Після смерті відчужувача нотаріусу повертається документ, що посвідчує право власності на нерухоме майно, що було предметом договору, крім випадків, передбачених пунктом 3 глави 7 розділу I Порядку чинення нотаріальних дій нотаріусами України, який приєднується до примірника спадкового договору, що зберігається у справах нотаріуса.

У разі смерті фізичної особи-набувача або ліквідації юридичної особи-набувача за спадковим договором дія договору припиняється, а на примірниках договору за письмовою заявою відчужувача нотаріус вчиняє відповідний напис.

Відомості про спадкові договори підлягають обов'язковому внесенню до Спадкового реєстру в порядку, передбаченому Положенням про Спадковий реєстр.

Посвідчення договорів застави та іпотеки. Законодавство України про іпотеку базується на Конституції України та складається з Цивільного, Господарського та Земель-

ного кодексів України, Закону України «Про іпотеку» та інших нормативно-правових актів, а також міжнародних договорів України.

Відповідно до Закону України «Про іпотеку», іпотекою називається вид забезпечення виконання зобов'язання нерухомим майном, що залишається у володінні і користуванні іпотекодавця, згідно з яким іпотекодержатель має право в разі невиконання боржником забезпеченого іпотекою зобов'язання одержати задоволення своїх вимог за рахунок предмета іпотеки переважно перед іншими кредиторами цього боржника у порядку, встановленому цим Законом.

Сторонами договору застави /іпотеки можуть бути фізичні, юридичні особи та держава.

Заставадавець при заставі майна може бути його власник (сам боржник чи третя особа – майновий поручитель), який має право відчужувати заставлене майно на підставах, передбачених законом, а також особа, якій власник в установленому порядку передав майно і право застави на це майно.

Заставодержателем земельних ділянок сільськогосподарського призначення та прав на них (оренди, емфітевзису) можуть бути лише банки.

При посвідченні договору застави/іпотечного договору нотаріус має встановити, чи належить предмет застави до майна, яке може передаватися в забезпечення виконання зобов'язання.

Предметом застави може бути будь-яке майно (зокрема річ, цінні папери, майнові права), що може бути відчужено заставадавець і на яке може бути звернено стягнення, також майно, яке заставадавець набуде після виникнення застави (майбутній урожай, приплід худоби тощо).

Поняття нерухомого майна (нерухомість) охоплює земельні ділянки, а також об'єкти, розташовані на земельній ділянці і невід'ємно пов'язані з нею, переміщення яких є неможливим без їх знецінення та зміни їхнього призначення. Також Законом України «Про іпотеку» встановлено, що його правилами регулюється застава повітряних і морських суден, суден внутрішнього плавання, космічних об'єктів, майнових прав на нерухомість, будівництво якої не завершено. Об'єкт незавершеного будівництва може бути переданий в іпотеку після державної реєстрації права власності на нього.

Іпотека виникає на підставі договору, закону або рішення суду. До іпотеки, яка виникає на підставі закону або рішення суду, застосовуються правила щодо іпотеки, яка виникає на підставі договору, якщо інше не встановлено законом. Взаємні права й обов'язки сторін договору (іпотекодавця та іпотекодержателя) за іпотечним договором виникають з моменту його нотаріального посвідчення. У разі іпотеки, яка виникає на підставі закону або рішення суду, взаємні права й обов'язки іпотекодавця та іпотекодержателя виникають з дня вчинення відповідного правочину, на підставі якого виникає іпотека, або з дня набрання законної сили рішенням суду.

Іпотекою може бути забезпечене виконання дійсного зобов'язання або задоволення вимоги, яка може виникнути в майбутньому на підставі договору, що набрав чинності.

Учасниками іпотечних відносин виступають іпотекодавець та іпотекодержатель. Іпотекодавцем і іпотекодержателем можуть виступати громадяни, юридичні особи і держава. Іпотекодержателем є кредитор за основним зобов'язанням. Іпотекодавцем може бути як боржник, так і третя особа (майновий поручитель). Іпотекодавець, який встановлював іпотеку в забезпечення свого зобов'язання, є боржником, а іпотекодавець, який встановлював іпотеку в забезпечення виконання іншої особи-боржника, є майновим поручителем.

Предметом іпотечного договору можуть бути права оренди земельної ділянки, права користування чужою земельною ділянкою для сільськогосподарських потреб (емфітевзис), права користування чужою земельною ділянкою для забудови (суперфіцій).

Предметом іпотеки може бути право оренди чи користування нерухомим майном, яке надає орендареві чи користувачу право будувати, володіти та відчужувати об'єкт нерухомого майна.

Законодавець у статті 5 Закону України «Про іпотеку» передбачив, що для цілей цього Закону таке право оренди чи користування нерухомим майном вважається нерухомим майном.

Договором застави/іпотечним договором може бути встановлено, що право застави на річ, яка є предметом застави, не поширюється на її приналежність.

Оцінка майна проводиться у випадках, встановлених законодавчими актами України, міжнародними угодами, на підставі договору, а також на вимогу однієї зі сторін угоди та за згодою сторін.

Проведення оцінки майна є обов'язковим у випадках застави державного та комунального майна, відчуження державного та комунального майна способами, що не передбачають конкуренцію покупців у процесі продажу, або у разі продажу одному покупцеві, визначення збитків або розміру відшкодування, під час вирішення спорів та в інших випадках, визначених законодавством, або за згодою сторін.

Іпотечні договори щодо прав на земельні ділянки: права оренди земельної ділянки, права користування чужою земельною ділянкою для сільськогосподарських потреб (емфітевзис), права користування чужою земельною ділянкою для забудови (суперфіцій) – посвідчуються нотаріусом після ознайомлення з документами, що підтверджують ці права (договори оренди, емфітевзису, суперфіцію).

На відміну від Закону України «Про заставу», Законом «Про іпотеку» розширено коло майна, яке може бути предметом іпотеки. Так, предметом іпотеки можуть бути один або декілька об'єктів нерухомого майна, а також об'єкт незавершеного будівництва, майнові права на нього, інше нерухоме майно, яке стане власністю іпотекодавця після укладення іпотечного договору, за умови, що іпотекодавець може документально підтвердити право на набуте ним у власність відповідне нерухоме майно у майбутньому. Обтяження такого нерухомого майна іпотекою підлягає державній реєстрації у встановленому законом порядку незалежно від того, хто є власником такого майна на час укладення іпотечного договору.

Іпотечні договори, предметом іпотеки за якими є нерухомість, що належить третім особам і стане власністю іпотекодавця після укладання такого договору, посвідчуються з дотриманням загальних правил. Нотаріусові також мають бути подані документи, що підтверджують виникнення прав відносно іпотекодавця та третьої особи.

Договори про наступну заставу вже заставленого майна можуть посвідчуватися за наявності згоди попередніх заставодержателів, якщо інше не передбачено законом і попередніми договорами застави.

Посвідчення договорів застави та іпотечних договорів здійснюється за відсутності податкової застави, що перевіряється нотаріусом за даними відповідного реєстру інформаційних систем.

Передача в заставу/іпотеку майна, що перебуває у податковій заставі, здійснюється з дозволу відповідного органу державної податкової служби та з дотриманням вимог статті 92 Податкового кодексу України. Посвідчення договору застави/іпотечного договору щодо майна (майнових прав), яке перебуває під арештом, не допускається.

Договір застави/іпотечний договір та договір, що обумовлює основне зобов'язання (кредитний договір, договори позики, купівлі-продажу, лізингу тощо), можуть бути оформлені та нотаріально посвідчені у вигляді одного документа. Такий документ за формою і змістом повинен відповідати вимогам, встановленим у ст. 12 Законом України «Про заставу», ст. 18 Закону України «Про іпотеку», а також вимогам, установленим законодавством для основного зобов'язання.

Будівля (споруда), включаючи об'єкт незавершеного будівництва, що розташовані на земельній ділянці, яка належить іпотекодавцю на праві власності, передається в іпотеку разом зі земельною ділянкою, на якій вона розташована.

Якщо в іпотеку передається земельна ділянка, на якій розташовані будівлі (споруди), включаючи об'єкти незавершеного будівництва, які належать іпотекодавцю на праві власності, така земельна ділянка підлягає передачі в іпотеку разом з цими будівлями (спорудами).

Передача в іпотеку нерухомого майна, що є об'єктом права державної чи комунальної власності і закріплене за відповідною юридичною особою на праві господарського відання, здійснюється після отримання у встановленому законодавством порядку згоди органу державної влади чи органу місцевого самоврядування, до сфери господарського відання якого належить відповідна державна чи комунальна юридична особа.

Іпотечний договір, предметом іпотеки за яким є майнові права на нерухомість, будівництво якої не завершено, посвідчується нотаріусом на підставі документів, що посвідчують такі майнові права. Іпотекодавцем за таким іпотечним до-

говором може бути забудовник – особа, яка організовує спорудження нерухомості для власних потреб чи для передачі її у власність іншим особам, або особа, власністю якої стане ця нерухомість після завершення будівництва. Посвідчуючи такі договори, нотаріус роз'яснює іпотекодержателю його обов'язок після закінчення будівництва зареєструвати в установленому законом порядку обтяження прав власника на збудовану нерухомість.

У разі зміни в процесі будівництва технічних характеристик об'єкта будівництва, який є предметом іпотеки (зміни площі нерухомості, зміни планування приміщень тощо), нотаріус на підставі документа, що посвідчує право власності на об'єкт незавершеного будівництва або майнові права на нього, або у разі, коли державну реєстрацію права власності відповідно до закону проведено без видачі документа, що посвідчує таке право, – на підставі інформації з Державного реєстру речових прав на нерухоме майно, отриманої шляхом безпосереднього доступу до нього, зобов'язаний зробити відмітку на примірнику іпотечного договору, що належить іпотекодержателю. Водночас нотаріус не має права вимагати додаткових документів та згоди іпотекодавця.

Майно, що перебуває у спільній власності, може бути передано в заставу тільки за згодою всіх співвласників. Згода на передачу майна в іпотеку має бути нотаріально оформленою.

Передача в заставу/іпотеку цілого об'єкта, що належить кільком співвласникам, які зазначені у документі, що посвідчує право власності, здійснюється за умови підписання договору застави/іпотеки усіма учасниками спільної власності, які виступають як майнові поручителі заставодавця.

Передача в заставу/іпотеку цілого об'єкта, право у спільній власності на який належить кільком особам, які, проте, не всі вказані у документі, що посвідчує право власності, здійснюється за наявності письмової згоди всіх інших учасників спільної власності. Справжність підпису на заяві, якою надається згода на передачу майна в іпотеку, засвідчується нотаріально.

Майно, що перебуває у спільній частковій власності (частки, паї), може бути самостійним предметом застави за умови виділення його в натурі (земельної ділянки – на місцевості) та державної реєстрації права власності щодо виділеної частки як на окремих об'єкт нерухомості.

Іпотекодавець має право володіти та користуватись предметом іпотеки відповідно до його цільового призначення, якщо інше не передбачено Законом. Користуючись предметом іпотеки, іпотекодавець повинен не припускати погіршення стану предмета іпотеки та зменшення його вартості понад норми його звичайної амортизації (зносу).

Одним зі зобов'язань, яке покладається на іпотекодавця та про яке сторони повинні бути попереджені нотаріусом, є страхування предмета іпотеки. Так, відповідно до статті 8 Закону України «Про іпотеку», іпотекодавець зобов'язаний застрахувати предмет іпотеки на його повну вартість від ризиків випадкового знищення або псування, якщо іпотечним договором цей обов'язок не покладено на іпотекодержателя. Такий договір укладається на користь іпотекодержателя.

Одночасно з посвідченням договору про іпотеку нотаріус, якщо це передбачено договором, за заявою іпотекодержателя накладає заборону на відчуження предмета іпотеки.

Текст договору застави/іпотечного договору має відповідати загальним вимогам, встановленим законодавством.

Іпотечний договір укладається між одним або декількома іпотекодавцями та іпотекодержателем у письмовій формі і підлягає нотаріальному посвідченню.

Зокрема, згідно зі ст. 18 Закону України «Про іпотеку», іпотечний договір має містити такі істотні умови:

1) відомості про:

- для іпотекодавця та іпотекодержателя-юридичних осіб:
  - для резидентів – найменування, місцезнаходження та ідентифікаційний код в Єдиному державному реєстрі юридичних та фізичних осіб-підприємців;
  - для нерезидентів – найменування, місцезнаходження та державу, де зареєстровано особу;
- для іпотекодавця та іпотекодержателя-фізичних осіб:
  - для громадян України – прізвище, ім'я, по батькові, місце проживання зі зазначенням адреси та індивідуальний ідентифікаційний номер у Державному реєстрі фізичних осіб-платників податків та інших обов'язкових платежів;
  - для іноземців, осіб без громадянства – прізвище, ім'я, по батькові (за наявності), адресу постійного місця проживання за межами України;

2) зміст та розмір основного зобов'язання, строк і порядок його виконання та/або посилання на правочин, у якому встановлено основне зобов'язання;

3) опис предмета іпотеки, достатній для його ідентифікації, та/або його реєстраційні дані, зокрема кадастровий номер; у разі іпотеки земельної ділянки має зазначатися її цільове призначення;

4) посилання на видачу заставної або її відсутність.

У разі відсутності в іпотечному договорі однієї з вказаних вище істотних умов він може бути визнаний недійсним на підставі рішення суду.

Іпотечний договір може містити інші положення, як-от: визначення вартості предмета іпотеки, посилання на документ, що підтверджує право власності іпотекодавця на предмет іпотеки, відомості про обмеження та обтяження прав іпотекодавця на предмет іпотеки, визначення способу звернення стягнення на предмет іпотеки.

Іпотечний договір та договір, що обумовлює основне зобов'язання, можуть бути оформлені у вигляді одного документа. Цей документ за формою і змістом мусить відповідати вимогам, установленим у цій статті, та вимогам, установленим законом, для договору, який визначає основне зобов'язання.

У разі якщо іпотекою забезпечується повернення позики, кредиту для придбання нерухомого майна, яке передається в іпотеку, договір купівлі-продажу цього нерухомого майна та іпотечний договір можуть укладатися одночасно.

Зміни і доповнення до іпотечного договору також підлягають нотаріальному посвідченню. Відповідні відомості про зміну умов обтяження нерухомого майна іпотекою підлягають державній реєстрації у встановленому законом порядку. Після видачі заставної зміни і доповнення до іпотечного договору і договору, яким обумовлено основне зобов'язання, можуть вноситися лише після анулювання заставної і видачі нової заставної в порядку, встановленому частиною четвертою статті 20 Закону «Про іпотеку».

Будь-яке збільшення основного зобов'язання або процентів за основним зобов'язанням, крім випадків, коли таке збільшення прямо передбачено іпотечним договором, може бути здійснене після державної реєстрації відповідних відомостей про зміну умов обтяження нерухомого майна іпотекою. Таке

збільшення підпорядковується пріоритету вимоги за будь-яким іншим зобов'язанням, забезпеченим предметом іпотеки, яка була зареєстрована до реєстрації відповідної зміни умов обтяження нерухомого майна іпотекою. У разі коригування графіка виконання основного зобов'язання у зв'язку з його частковим достроковим погашенням анулювання заставної і видача нової заставної не є обов'язковими.

Також законодавством введено поняття заставної.

За ст. 20 Закону України «Про іпотеку», заставна – це іпотечний цінний папір, який засвідчує безумовне право його власника на отримання від боржника виконання за основним зобов'язанням, за умови, що воно підлягає виконанню в грошовій формі, а в разі невиконання основного зобов'язання – право звернути стягнення на предмет іпотеки. Заставна оформлюється, якщо її видача передбачена іпотечним договором. Після державної реєстрації іпотеки оригінал заставної передається іпотекодержателю, якщо інший порядок передачі заставної не встановлено іпотечним договором. Заставна не є емісійним цінним папером. Першим власником заставної є особа, яка на момент видачі заставної, відповідно до умов іпотечного договору, має статус іпотекодержателя. Якщо інше не передбачено іпотечним договором, оригінал заставної передається такому іпотекодержателю.

Заставна може передаватися її власником будь-якій особі шляхом вчинення індосаменту. Наступний власник заставної набуває всіх прав іпотекодержателя (нового кредитора) за договором, яким обумовлено основне зобов'язання, та за іпотечним договором, на підставі якого була видана заставна, а права попереднього власника заставної як іпотекодержателя (первісного кредитора) припиняються. Попередній власник заставної на вимогу нового власника зобов'язаний передати новому власнику документи та інформацію, які є важливими для здійснення прав, що впливають зі заставної.

Після видачі заставної виконання основного зобов'язання та звернення стягнення на предмет іпотеки може бути здійснено лише на підставі вимоги власника заставної. Звернення стягнення на предмет іпотеки власником заставної здійснюється у порядку, встановленому розділом V Закону України «Про іпотеку».

Анулювання заставної і видача нової заставної здійснюються за згодою між іпотекодавцем, боржником, якщо він є відмінним від іпотекодавця, та власником заставної. Відомості про видачу заставної, анулювання заставної, видачу нової заставної підлягають державній реєстрації у порядку, встановленому законодавством про державну реєстрацію речових прав на нерухоме майно та їх обтяжень.

Заставна не може видаватися, якщо іпотекою забезпечено грошове зобов'язання, суму боргу за яким на момент укладення іпотечного договору не визначено і яке не містить критеріїв, що дають можливість визначити цю суму на конкретний момент.

Облік заставних у банках здійснюється у порядку, встановленому Національним банком України, за правилами, що застосовуються для обліку забезпечених іпотекою кредитів.

Заставна складається в письмовій формі в одному примірнику на бланку стандартної форми, яка встановлена Національною комісією з цінних паперів та фондового ринку. На всіх оригінальних примірниках іпотечного договору робиться відмітка про видачу заставної. Залежно від предмета іпотеки (нерухоме майно, об'єкт незавершеного будівництва) заставна повинна мати візуальні відмінності, встановлені Національною комісією з цінних паперів та фондового ринку.

Згідно зі ст. 21 Закону України «Про іпотеку», у заставній обов'язково мають міститися такі реквізити:

1) слово «заставна» як складова частина назви документа та визначення про зобов'язання боржника виконати перед іпотекодержателем у встановлений строк основне зобов'язання;

2) зокрема:

– для іпотекодавця, боржника (якщо він є відмінним від іпотекодавця) та іпотекодержателя-юридичних осіб:

– резидентів – найменування, місцезнаходження та ідентифікаційний код в Єдиному державному реєстрі юридичних та фізичних осіб-підприємців;

– нерезидентів – найменування, юридична адреса та держава, де зареєстрована особа;

– для іпотекодавця, боржника (якщо він є відмінним від іпотекодавця) та іпотекодержателя - фізичних осіб:

– громадян України – прізвище, ім'я, по батькові, місце проживання зі зазначенням адреси та індивідуальний ідентифікаційний номер у Державному

реєстрі фізичних осіб-платників податків та інших обов'язкових платежів;

- іноземців, осіб без громадянства – прізвище, ім'я, по батькові (за наявності), адреса їх постійного місця проживання за межами України;

3) посилення на реквізити іпотечного договору та договору, що обумовлює основне зобов'язання;

4) опис предмета іпотеки, достатній для його ідентифікації, та/або його реєстраційні дані;

5) зміст та розмір основного зобов'язання, строк і порядок його виконання;

6) спосіб звернення стягнення на предмет іпотеки, якщо він передбачений іпотечним договором;

7) відмітка про реєстраційний номер, дату та місце державної реєстрації обтяження нерухомого майна іпотекою (цей реквізит вноситься відповідно до законодавства).

За згодою між іпотекодавцем та іпотекодержателем заставна може містити інші положення, які відтворюють зміст основного зобов'язання та іпотеки. Якщо зміст заставної не відповідає положенням іпотечного договору чи договору, який обумовлює основне зобов'язання, положення заставної мають перевагу.

Заставна підписується іпотекодавцем та боржником, якщо він є відмінним від іпотекодавця.

Для реалізації прав за заставною її власник може заявити боржнику письмову вимогу про виконання основного зобов'язання на його користь відповідно до умов договору, який обумовлює основне зобов'язання. У цій вимозі вказується банківський рахунок власника заставної для здійснення боржником переказу відповідної грошової суми. На вимогу боржника власник заставної зобов'язаний пред'явити оригінал заставної без його передачі боржнику.

Заставна підлягає передачі боржнику у разі повного виконання ним основного зобов'язання. Знаходження заставної у боржника свідчить про виконання основного зобов'язання, якщо не буде доведено протилежне. У разі виконання основного зобов'язання боржником заставна, що знаходиться в нього, анулюється. Знаходження заставної в іншій особи свідчить, що основне зобов'язання не виконано, якщо не буде доведено інше.

Якщо основне зобов'язання підлягає виконанню частинами, власник заставної зобов'язаний видавати боржнику документ, що підтверджує отримання платежу, та вести належний облік (реєстр) платежів за заставною, який надається боржнику на його вимогу. У разі розбіжностей між документами, що підтверджують отримання платежів, та їх реєстром документи про отримання платежів мають перевагу.

У разі домовленості про перехід до іпотекодержателя права власності на передане в іпотеку нерухоме майно нотаріус роз'яснює сторонам, що права і вимоги інших осіб на це нерухоме майно, зареєстровані в установленому законом порядку, залишаються дійсними.

У разі надання нотаріусові угоди про внесення змін до основного договору посилання на неї відображається у тексті договору про внесення змін та/чи доповнень до договору застави (іпотечного договору).

Зміни і доповнення до іпотечного договору підлягають нотаріальному посвідченню. Угода про внесення змін та доповнень до інших договорів застави вчинюється з дотриманням вимог ст. 654 Цивільного кодексу України.

У правочині, яким встановлюються зміни і доповнення до договору застави, зазначається про те, що він є невід'ємною частиною договору, який змінюється (доповнюється).

Унесення змін до договору застави/іпотечного договору не допускається у разі припинення забезпеченого заставою зобов'язання, заміни зобов'язання іншим зобов'язанням, що виникло після укладення договору застави, включення іпотеки до іпотечного пулу, наявності заставної тощо.

Іпотека має похідний характер від основного зобов'язання і є дійсною до припинення основного зобов'язання або до закінчення строку дії іпотечного договору. Обтяження нерухомого майна іпотекою підлягає державній реєстрації в порядку, встановленому законодавством.

Посвідчення договорів управління майном. Установником управління може бути лише власник майна, яке передається в управління. У разі якщо власником майна, яке передається в управління, є фізична особа, місцеперебування якої невідоме, або особа, визнана безвісно відсутньою, установником управління є орган опіки та піклування за останнім

відомим постійним місцем проживання такої особи. У цьому разі для посвідчення договору управління майном нотаріусу подається рішення суду про визнання особи безвісно відсутньою, рішення відповідного органу виконавчої влади про встановлення управління майном, яке належить таким особам, зі зазначенням всіх істотних умов, які потрібно включити до договору, довіреність про уповноваження представника органу виконавчої влади або органу опіки та піклування на підписання договору управління майном.

Управителем майна за договором управління може бути суб'єкт підприємницької діяльності. Дані про документи, що підтверджують статус осіб як суб'єктів підприємницької діяльності, зазначаються нотаріусом у тексті договору. Засвідчені в установленому порядку фотокопії цих документів долучаються до примірника договору, що залишається у справах нотаріуса.

Не можуть бути управителями майна за договором управління вигодонабувач (особа, яка має право за умовами договору набувати вигоди від майна, переданого в управління), органи державної влади, органи влади Автономної Республіки Крим або органи місцевого самоврядування, якщо інше не встановлено законом.

Договір управління майном повинен містити такі істотні умови: перелік майна, що передається в управління; розмір і форму плати за управління майном.

Договором управління майном може бути передбачений строк його дії. При цьому нотаріус роз'яснює сторонам договору, що в разі невизначення строку, на який він укладається, договір вважається укладеним на п'ять років.

Установник управління може також надати управителю право доручати іншій особі (замісникові) вчиняти від його імені дії, необхідні для управління майном, про що зазначається в тексті договору.

Припинення дії договору управління майном на бажання сторін здійснюється на підставі укладеного між ними відповідного договору. У цьому випадку сторонами договору нотаріусу повертається примірник договору управління майном, який долучається до примірника договору, що зберігається у справах нотаріуса.

У разі відмови однієї зі сторін від договору управління майном (відмови вигодонабувача від одержання вигоди за договором, відмови управителя або установника управління від договору управління майном у зв'язку з неможливістю управителя здійснювати управління майном) до припинення його дії нотаріусу подаються докази про повідомлення іншої сторони договору про намір припинити дію договору. У такому випадку дія договору припиняється після спливу трьох місяців з дня одержання другою стороною відповідного повідомлення. Повідомлення другої сторони про відмову від договору може бути вчинено шляхом передачі заяви.

Якщо від договору управління майном відмовляється установник управління з іншої причини, ніж неможливість управителем здійснювати управління майном, припинення дії договору відбувається лише за письмовою згодою управителя за умови виплати йому плати, передбаченої договором.

Одержавши повідомлення однієї зі сторін або рішення суду про закінчення строку дії договору, про загибель майна, переданого в управління, про смерть фізичної особи-вигодонабувача або ліквідацію юридичної особи-вигодонабувача, якщо інше не встановлено договором (у разі якщо особа вигодонабувача збігається з особою установника управління (власника майна)), визнання управителя недієздатним, безвісно відсутнім, обмеження його цивільної дієздатності або смерті, визнання установника управління банкрутом, нотаріус на підставі відповідних документів припиняє договір управління майном, про що робить відповідні відмітки на всіх примірниках договору та відмітку в реєстрі для реєстрації нотаріальних дій.

Договори найму або позички будівлі, іншої капітальної споруди (їх окремих частин) строком на три роки і більше, а також договори найму (оренди) транспортного засобу за участю фізичної особи підлягають обов'язковому нотаріальному посвідченню.

Посвідчення договорів найму або позички будівлі, іншої капітальної споруди (їх окремих частин) провадиться незалежно від місцезнаходження майна.

Договори про найм (оренду) або позичку транспортного засобу посвідчуються нотаріусами незалежно від місця їх реєстрації.

При посвідченні договору про найм або позичку будівель, інших споруд (їх частин), належних фізичним та юридичним особам на праві власності, нотаріус вимагає для огляду документ, що посвідчує право власності наймодавця (позичкодавця) на майно, що здається в найм (позичку), крім випадків, передбачених пунктом 3 глави 7 розділу I цього Порядку.

На бажання сторін у тексті договору найму (позички) будівлі, іншої капітальної споруди вказуються розмір земельної ділянки, яка передається наймачеві (користувачу), та умови користування нею. На підтвердження права власності нотаріус може витребувати у наймодавця (позичкодавця) документ, що посвідчує право власності на земельну ділянку, крім випадків, передбачених пунктом 3 глави 7 розділу I цього Порядку.

Посвідчуючи договори про найм будівлі, іншої капітальної споруди (їх окремих частин), нотаріус роз'яснює сторонам зміст статті 796 Цивільного кодексу України.

Для посвідчення договору про найм будівлі, іншої капітальної споруди (їх окремих частин) нотаріус отримує інформацію з Державного реєстру речових прав на нерухоме майно шляхом безпосереднього доступу до нього, що залишається у справах нотаріуса.

При укладанні згаданих договорів наймодавець (орендодавець, позичкодавець) зобов'язаний повідомити наймача (орендаря, користувача) про всі права третіх осіб на майно, що передається у найм (оренду, позичку).

При посвідченні договору найму (оренди) або позички транспортного засобу нотаріус вимагає для огляду документ про реєстрацію транспортного засобу за фізичною чи юридичною особою (свідоцтво про реєстрацію, технічний паспорт тощо), а в разі, якщо транспортний засіб не підлягає реєстрації або якщо реєстраційне посвідчення не є свідченням права власності на транспортний засіб, – документ, що підтверджує набуття наймодавцем права власності на нього (договори тощо).

Договори піднайму або договір позички майна, яке є предметом укладеного договору позички, посвідчуються нотаріусами за наявності згоди наймодавця (позичкодавця) про передачу майна в піднайм (наступну позичку).

Строк дії договору піднайму (наступної позички) не може перевищувати строку договору найму (позички).

У разі смерті фізичної особи або ліквідації юридичної особи – наймача (орендаря, користувача) за заявою наймодавця (орендодавця, позичкодавця) договір найму (оренди, позички) припиняє свою дію, про що нотаріус робить відповідний напис на всіх примірниках договору та в реєстрі для реєстрації нотаріальних дій.

Факт смерті наймача (орендаря, користувача) підтверджується свідоцтвом про смерть або витягом з Державного реєстру актів цивільного стану громадян про смерть, факт ліквідації юридичної особи підтверджується відомостями з Єдиного державного реєстру юридичних осіб, фізичних осіб-підприємців та громадських формувань, отриманими в електронній формі шляхом безпосереднього доступу до нього.

Договір оренди земельних ділянок. Прийняття Закону «Про оренду землі» та включення до Земельного кодексу України низки положень щодо врегулювання земельних орендних відносин сприяє відновленню в Україні оренди земель, дає істотний поштовх до укладення договорів оренди земельних ділянок.

Відповідно до ст. 3 Закону «Про оренду землі», об'єктами оренди є земельні ділянки, що перебувають у власності громадян, юридичних осіб, комунальній або державній власності.

Земельна ділянка, за ст. 79 Земельного кодексу України, – це частина земної поверхні з установленими межами, певним місцем розташування, з визначеними щодо неї правами. Право власності на земельну ділянку поширюється в її межах на поверхневий (грунтовий) шар, а також на водні об'єкти, ліси і багаторічні насадження, які на ній знаходяться, якщо інше не встановлено законом та не порушує прав інших осіб та розповсюджується на простір, що знаходиться над та під поверхнею ділянки на висоту і на глибину, необхідні для зведення житлових, виробничих та інших будівель і споруд.

Поняття договору оренди земельної ділянки встановлено і Цивільним кодексом України, і Законом України «Про оренду землі».

Згідно зі ст. 792 Цивільного кодексу, за договором найму (оренди) земельної ділянки наймодавець зобов'язується передати наймачеві земельну ділянку на встановлений договором строк у володіння та користування за плату. Визначення договору оренди земельної ділянки, що міститься в статті 13 Закону «Про оренду землі», окрім переліку обов'язків наймодавця, акцентує на обов'язках наймача (орендаря) використовувати земельну ділянку відповідно до умов договору та вимог земельного законодавства.

Н. Ільницька зазначає, що оренда землі – це окрема форма використання земельної ділянки, яка передбачає передачу, що оформляється нотаріально посвідченим договором, власником (державою, громадянином чи юридичною особою України) земельної ділянки у тимчасове строкове володіння та користування орендаря за плату для здійснення підприємницької чи іншої діяльності з привласненням останнім одержаної продукції і доходів²⁵⁵.

Оренда земельних ділянок стосується всіх категорій земельного фонду держави, незалежно від їх основного цільового призначення. Тому сьогодні розвиток орендних відносин в землекористуванні залежить не так від цільового призначення земельних ресурсів, як від видів діяльності орендарів. Для надання земельної ділянки в оренду Земельний кодекс виділяє щонайперше здійснення підприємницької діяльності.

Договір оренди земельної ділянки має ознаки і цивільно-правового, і земельно-правового договору. Тому загальні положення про договір оренди регулюються цивільним законодавством, а особливості передачі в оренду земельних ділянок – земельним. Доречно зазначити, що, відповідно до ст. 9 Цивільного кодексу України, норми цивільного права мають субсидіарний характер щодо регулювання земельних відносин і можуть застосовуватись лише в тих випадках, коли зазначені відносини не врегульовані нормами земельного права. Аналогічної думки дотримується А. М. Мірошниченко, наголошую-

---

²⁵⁵ Ільницька Н. Оренда як правова форма використання земель у сучасний період: поняття, особливості, юридична природа. *Право України*. 2000. № 8. С. 61.

чи, що якщо земельне законодавство не передбачає спеціальних положень про оренду землі, то можуть застосовуватися положення цивільного законодавства²⁵⁶.

Орендодавцями земельних ділянок є громадяни та юридичні особи, у власності яких перебувають земельні ділянки, або уповноважені ними особи.

Орендодавцями земельних ділянок, що перебувають у комунальній власності, є сільські, селищні, міські ради в межах повноважень, визначених законом.

Орендодавцями земельних ділянок, що перебувають у спільній власності територіальних громад, є районні, обласні ради та Верховна Рада Автономної Республіки Крим у межах повноважень, визначених законом.

Орендодавцями земельних ділянок, що перебувають у державній власності, є органи виконавчої влади, які відповідно до закону передають земельні ділянки у власність або користування.

Орендодавцем земельної ділянки, що входить до складу спадщини, у разі відсутності спадкоємців за заповітом і за законом, усунення їх від права на спадкування, неприйняття ними спадщини, а також відмови від її прийняття після спливу шести місяців з дня відкриття спадщини, є особа, яка управляє спадщиною.

За ст. 15 Закону «Про оренду землі», істотними умовами договору оренди землі є: об'єкт оренди (кадастровий номер, місце розташування та розмір земельної ділянки); строк дії договору оренди; орендна плата із зазначенням її розміру, індексації, способу та умов розрахунків, строків, порядку її внесення і перегляду та відповідальності за її несплату.

За згодою сторін у договорі оренди землі можуть зазначатися інші умови.

У разі якщо договором оренди землі передбачено здійснення заходів, спрямованих на охорону та поліпшення об'єкта оренди, до договору додається угода щодо відшкодування орендареві витрат на такі заходи.

---

²⁵⁶ Мірошниченко А. М. Земельне право України: підручник. 2-е вид., допов. і перероб. К.: Алерта; ЦУЛ, 2011. С. 239.

Договір оренди може передбачати надання в оренду декількох земельних ділянок, що перебувають у власності одного орендодавця (а щодо земель державної та комунальної власності – земельних ділянок, що перебувають у розпорядженні одного органу виконавчої влади чи органу місцевого самоврядування).

Укладення договору оренди земельної ділянки зі земель приватної власності здійснюється за згодою орендодавця та особи, яка за законом вправі набувати право оренди на таку земельну ділянку.

Укладення договору оренди земельної ділянки зі земель державної або комунальної власності здійснюється на підставі рішення відповідного органу виконавчої влади або органу місцевого самоврядування – орендодавця, прийнятого у порядку, передбаченому Земельним кодексом України, або за результатами аукціону.

Укладення договору оренди земельної ділянки може бути здійснено на підставі цивільно-правового договору або в порядку спадкування.

Зміна найменування сторін договору оренди землі, зокрема внаслідок реорганізації юридичної особи або зміни типу акціонерного товариства, не є підставою для внесення змін до договору оренди землі та/або його переоформлення.

Об'єкт за договором оренди землі вважається переданим орендодавцем орендареві з моменту державної реєстрації права оренди, якщо інше не встановлено законом.

Строк дії договору оренди землі врегульовано законодавцем у ст. 19 Земельного кодексу України.

Строк дії договору оренди землі визначається за згодою сторін, але не може перевищувати 50 років.

Після завершення будівництва та прийняття об'єкта в експлуатацію добросовісний орендар земельної ділянки, наданої для потреб будівництва та обслуговування відповідного об'єкта, має право на першочергове укладення договору оренди землі на строк до 50 років або припинення дії договору оренди землі.

Звертаємо увагу: законодавцем у ч. 3 ст. 19 Земельного кодексу встановлено, що при передачі в оренду земельних ділянок сільськогосподарського призначення для ведення то-

варного сільськогосподарського виробництва, фермерського господарства, особистого селянського господарства строк дії договору оренди землі визначається за згодою сторін, але не може бути меншим як 7 років.

При передачі в оренду для ведення товарного сільськогосподарського виробництва, фермерського господарства, особистого селянського господарства земельних ділянок сільськогосподарського призначення, які є земельними ділянками меліорованих земель і на яких проводиться гідротехнічна меліорація, строк дії договору оренди землі визначається за згодою сторін, але не може бути меншим як 10 років. До договору оренди землі включається зобов'язання орендаря здійснювати інвестиції у розвиток та модернізацію відповідних меліоративних систем і об'єктів інженерної інфраструктури та сприяти їх належній експлуатації.

При передачі в оренду сільськогосподарських угідь, які розташовані в межах гірничого відводу, наданого для розробки родовища нафти або газу, строк дії договору оренди земельних ділянок визначається з урахуванням строків початку будівництва свердловин та виробничих споруд, пов'язаних з їх експлуатацією, на орендованій ділянці або на її частині.

Особа, котра управляє спадщиною, у складі якої є земельна ділянка сільськогосподарського призначення, що не перебуває в оренді, має право передати таку ділянку в оренду на строк до моменту державної реєстрації права власності спадкоємця на таку земельну ділянку або до набрання законної сили рішенням суду про визнання спадщини відумерлою, про що обов'язково зазначається у договорі оренди земельної ділянки.

Якщо строк дії договору оренди земельної ділянки закінчився у день або після смерті орендодавця, але до державної реєстрації права власності на земельну ділянку за новим власником (спадкоємцем), такий договір вважається продовженим (поновленим) до моменту державної реєстрації права власності спадкоємця або територіальної громади на таку земельну ділянку.

Орендна плата справляється у грошовій формі. Однак за згодою сторін розрахунки щодо орендної плати за землю можуть здійснюватися у натуральній формі. Розрахунок у

натуральній формі має відповідати грошовому еквіваленту вартості товарів за ринковими цінами на дату внесення орендної плати.

Водночас розрахунки щодо орендної плати за земельні ділянки, що перебувають у державній і комунальній власності, здійснюються виключно у грошовій формі.

Зміна умов договору оренди землі здійснюється за взаємною згодою сторін. У разі недосягнення згоди щодо зміни умов договору оренди землі спір вирішується в судовому порядку.

Договір оренди землі припиняється в разі: закінчення строку, на який його було укладено; викупу земельної ділянки для суспільних потреб та примусового відчуження земельної ділянки з мотивів суспільної необхідності в порядку, встановленому законом; поєднання в одній особі власника земельної ділянки та орендаря; смерті фізичної особи-орендаря, засудження його до позбавлення волі та відмови осіб, зазначених у статті Закону «Про оренду землі», від виконання укладеного договору оренди земельної ділянки; ліквідації юридичної особи-орендаря; відчуження права оренди земельної ділянки заставодержателем; набуття права власності на житловий будинок, будівлю або споруду, що розташовані на орендованій землі; припинення дії договору, укладеного в рамках державно-приватного партнерства (щодо договорів оренди землі, укладених у рамках такого партнерства).

Договір оренди землі припиняється також в інших випадках, передбачених законом.

Договір оренди землі може бути розірваний за згодою сторін. На вимогу однієї зі сторін договір оренди може бути достроково розірваний за рішенням суду в порядку, встановленому законом.

Розірвання договору оренди землі в односторонньому порядку не допускається, якщо інше не передбачено законом або цим договором.

Особа, яка набула право власності на земельну ділянку, що перебуває в оренді, протягом одного місяця з дня державної реєстрації права власності на неї зобов'язана повідомити про це орендаря в порядку, визначеному ст. 148-1 Земельного кодексу України.

Відповідно до ст. 33 Земельного кодексу України, після закінчення строку, на який було укладено договір оренди землі, орендар, котрий належно виконував обов'язки за умовами договору, має переважне право з-посеред інших осіб на укладення договору оренди землі на новий строк (поновлення договору оренди землі).

Орендар, який має намір скористатися переважним правом на укладення договору оренди землі на новий строк, зобов'язаний повідомити про це орендодавця до спливу строку договору оренди землі у строк, встановлений цим договором, але не пізніше ніж за місяць до спливу строку договору оренди землі. У разі смерті орендодавця до спливу строку дії договору оренди землі орендар, який має намір скористатися переважним правом на укладення договору оренди землі на новий строк, зобов'язаний повідомити про це спадкоємця земельної ділянки протягом місяця з дня, коли йому стало відомо про перехід права власності на земельну ділянку.

У разі припинення або розірвання договору оренди землі орендар зобов'язаний повернути орендодавцеві земельну ділянку на умовах, визначених договором. Орендар не має права утримувати земельну ділянку для задоволення своїх вимог до орендодавця.

У разі невиконання орендарем обов'язку щодо умов повернення орендодавцеві земельної ділянки орендар зобов'язаний відшкодувати орендодавцю завдані збитки.

Договори лізингу транспортних засобів за участю фізичної особи посвідчуються нотаріусами з дотриманням загальних правил посвідчення договорів найму (оренди) та з урахуванням особливостей, установлених Цивільним кодексом України та Законом України «Про фінансовий моніторинг».

Копії поданих для огляду документів, що посвідчують право власності, а також документів, що підтверджують право власності на транспортний засіб, залишаються в справах приватного нотаріуса (державної нотаріальної контори).

Посвідчення договорів між подружжям, батьками дитини, а також особами, які проживають однією сім'єю.

Укладання одним із подружжя зі сторонньою особою договорів купівлі-продажу, міни, дарування, ренти, довічного утримання (догляду), застави, спадкового договору щодо своєї

частки у спільній сумісній власності подружжя можливе лише за умови її визначення або виділу в натурі.

Посвідчення нотаріусом договорів, визначених у підпункті 4.1 цього пункту, здійснюється з дотриманням цього Порядку щодо посвідчення правочинів стосовно розпорядження часткою у праві власності на нерухоме майно.

Договір про відчуження одним із подружжя на користь другого з подружжя своєї частки у праві спільної сумісної власності може бути посвідчений нотаріусом без визначення або виділу цієї частки.

Дружина і чоловік мають право на укладання договорів про поділ майна, що належить їм на праві спільної сумісної власності.

При укладенні договору про поділ майна, що належить подружжю на праві спільної сумісної власності, сторони можуть відступити від засад рівності часток подружжя.

Договір про поділ майна, що належить подружжю на праві спільної сумісної власності, може бути посвідчений нотаріусом незалежно від розірвання шлюбу.

Договір про поділ житлового будинку, квартири, іншого нерухомого майна, а також про виділ нерухомого майна дружині, чоловікові зі складу усього майна подружжя підлягає обов'язковому нотаріальному посвідченню.

За домовленістю між подружжям нотаріусом може бути посвідчений договір про надання утримання одному з них.

Договір про надання утримання одному з подружжя має визначати умови надання утримання, строки та розмір утримання.

За домовленістю сторін утримання може надаватись як у натуральній, так і у грошовій формі.

При посвідченні договору про утримання нотаріусом перевіряється факт непрацездатності того з подружжя, на користь якого укладається угода.

Непрацездатними (за віком або за станом здоров'я) визнаються особи, які досягли пенсійного віку, установленого законом, або є особами з інвалідністю I, II, III груп, про що зазначається в тексті договору.

На утримання також матиме право той з подружжя, заробітна плата, пенсія, доходи від використання його майна та

інші доходи якого не забезпечують йому прожиткового мінімуму, встановленого законом. Про встановлення цих обставин нотаріусом зазначається у тексті договору.

На примірнику договору про надання утримання, що залишається у матеріалах нотаріальної справи, робиться відмітка, у якій зазначаються реквізити документа, що підтверджує встановлені нотаріусом обставини для надання утримання.

У тексті договору нотаріусом зазначаються: а) роз'яснення змісту пункту 4 статті 77 Сімейного кодексу України, б) можливість вчинення виконавчого напису нотаріусом у безспірному порядку у випадку невиконання умов договору про надання утримання (з посиланням на пункт 2 статті 78 Сімейного кодексу України).

Правила, наведені у цьому пункті, застосовуються також при посвідченні договорів між чоловіком та жінкою, які не перебувають у шлюбі між собою, але тривалий час проживали однією сім'єю, про надання утримання тому із них, хто став непрацездатним під час спільного проживання.

Договір про припинення права на утримання взамін набуття права власності на житловий будинок, квартиру чи інше нерухоме майно є договором відчуження, який підлягає обов'язковому нотаріальному посвідченню за усним зверненням заінтересованих осіб.

При посвідченні договору про припинення права на утримання у зв'язку з одержанням одноразової грошової виплати нотаріусом перевіряється факт внесення на депозитний рахунок нотаріуса відповідної грошової суми.

На доказ внесення обумовленої сторонами суми на депозит нотаріусу для огляду подається квитанція про внесок, про що зазначається у тексті договору.

Батьки дитини мають право укласти між собою договір про сплату аліментів на дитину.

Умови договору про сплату аліментів на дитину мають визначати розмір, строки, а також порядок виплати та підстави цільового використання аліментів і не можуть порушувати права дитини, які встановлені Сімейним кодексом України.

При посвідченні договору про сплату аліментів на дитину нотаріусом роз'яснюється зміст пункту 2 статті 189 Сімейного кодексу України з одночасним зазначенням про це

у тексті договору у частині можливості стягнення аліментів у безспірному порядку на підставі виконавчого напису у разі невиконання одним із батьків свого обов'язку за договором.

Між батьками, один з яких проживає окремо від дитини, з дозволу органу опіки та піклування може бути укладений договір про припинення права на аліменти для дитини у зв'язку з передаванням права власності на нерухоме майно (житловий будинок, квартиру, земельну ділянку тощо).

Умовами договору може бути визначено набувачем права власності на нерухоме майно як саму дитину, так і дитину разом з тим із батьків, з ким вона проживає, на праві спільної часткової власності на це майно.

Укладення та посвідчення договорів про припинення права на аліменти для дитини у зв'язку з передаванням права власності на нерухоме майно (житловий будинок, квартиру, земельну ділянку тощо) здійснюються з дотриманням вимог Порядку вчинення нотаріальних дій нотаріусами України.

Посвідчення шлюбних договорів. Шлюбом є сімейний союз жінки та чоловіка, зареєстрований в органі державної реєстрації актів цивільного стану. Доречно зауважити, що, відповідно до частини третьої статті 21 Сімейного кодексу України, релігійний обряд шлюбу не є підставою для виникнення у жінки та чоловіка прав та обов'язків подружжя.

За Законом України «Про внесення змін до Сімейного кодексу України щодо підвищення шлюбного віку» від 15 березня 2012 року, шлюбний вік в Україні для чоловіків і жінок встановлений у вісімнадцять років. Водночас особи, які бажають зареєструвати шлюб, мають досягти шлюбного віку на день реєстрації шлюбу. За заявою особи, яка досягла шістнадцяти років, і тільки за рішенням суду їй може бути надано право на шлюб, якщо буде встановлено, що це відповідає її інтересам.

Попереднім сімейним законодавством України майнові відносини регулювалися виключно імперативними нормами, які встановлювали спільну сумісну власність подружжя на майно, нажите під час шлюбу.

Можливість укладення шлюбного контракту особами, які вступають в шлюб, було передбачено ще Законом України «Про внесення змін і доповнень до Кодексу про шлюб та сім'ю України» від 23 червня 1992 року, яким до зазначено-

го Кодексу включена стаття 27-1. Постановою Кабінету Міністрів України «Про порядок укладання шлюбного контракту» від 16 червня 1993 року № 457 було встановлено порядок його укладення. Зокрема, передбачено, що шлюбний контракт укладався між особами, які одружуються, за їхнім бажанням до реєстрації шлюбу з набуттям чинності тільки з моменту реєстрації, і його не мали права укладати особи, що вже перебували в зареєстрованому шлюбі.

Прогресивними стали норми глави 10 нового Сімейного кодексу України, де в статті 92 передбачено, що шлюбний договір може бути укладено як особами, котрі подали заяву про реєстрацію шлюбу, так і подружжям.

Наведені Сімейним кодексом України норми щодо складання шлюбного договору не зобов'язують усіх осіб укладати такі договори – що при укладенні шлюбу, що в період шлюбу.

Згідно з ч. 1 ст. 92 Сімейного кодексу України, шлюбний договір може бути укладено особами, які подали заяву про реєстрацію шлюбу, а також подружжям. Тобто існує два види шлюбних договорів залежно від категорії суб'єктів: особами, які подали заяву про реєстрацію шлюбу, а також особами, які зареєстрували шлюб (подружжям).

У найбільш загальному тлумаченні шлюбний договір – це угода нареченої і нареченого або подружжя щодо встановлення майнових прав та обов'язків подружжя, пов'язаних з укладенням шлюбу, його існуванням та припиненням.

Укладення шлюбного договору – не обов'язок, а взаємне волевиявлення осіб вирішити питання життя сім'ї на власний розсуд. Тому умови шлюбного договору, які всупереч волі будь-кого з подружжя погіршують його становище за законодавством України (мають дискримінаційний характер, позбавляють права на частку в нажитому майні й т.ін.), не можуть бути визнані дійсними, так само як і шлюбний договір, укладений без дотримання порядку, встановленого законодавством України.

Шлюбним договором регулюються майнові відносини між подружжям, окреслюються їхні майнові права та обов'язки, зокрема визначаються їхні майнові права та обов'язки як батьків, але не може передаватися у власність одному з подружжя нерухоме майно та інше майно, право на яке підлягає державній реєстрації.

Хоча шлюбний договір має свої особливості, він відповідає загальним ознакам, які притаманні цивільно-правовим угодам загалом, оскільки Сімейний кодекс України тісно пов'язаний з Цивільним кодексом України.

Шлюбний договір за своєю суттю має довготривалий характер, тому значення набувають положення про термін дії такого договору: загальний термін дії договору, а також строки дії окремих прав та обов'язків; про дію договору або окремих його умов (прав і обов'язків) після припинення шлюбу; порядок зміни умов договору. Зазвичай сторони не визначають тривалості шлюбного договору, хоча вправі домовитися і про це.

Зауважуємо, що після закінчення терміну подружжя має право укласти та нотаріально посвідчити новий шлюбний договір або погодитися з режимом володіння майном на праві спільної сумісної власності відповідно до статті 60 Сімейного кодексу України.

Згідно з ч. 5 ст. 93 Сімейного кодексу України, за шлюбним договором не може передаватися у власність одному з подружжя нерухоме майно та інше майно, право на яке підлягає державній реєстрації.

Головною особливістю шлюбного договору є те, що подружжя у правочині має можливість встановити правовий режим, який відрізняється від встановленого у законодавчому порядку.

Скажімо, сторони можуть домовитися про непоширення на майно (придбане під час шлюбу) принципу спільного майна і вважати його спільною частковою власністю або особистою приватною власністю кожного з них.

У шлюбному договорі може також бути визначене майно, яке подружжя передає для використання на спільні потреби сім'ї, а також правовий режим майна, подарованого подружжю у зв'язку з реєстрацією шлюбу.

Законодавець надав право сторонам у шлюбному договорі домовитися:

- про непоширення щодо майна, придбаного під час шлюбу, спільної сумісної власності і вважати його спільною частковою власністю або особистою приватною власністю кожного з них (дружини або чоловіка);

– про можливий порядок поділу майна, зокрема у разі розірвання шлюбу;

– про використання належного їм обом або одному них майна для забезпечення потреб їхніх дітей, а також інших осіб (наприклад, батьків);

– про включення в шлюбний договір будь-яких інших умов щодо правового режиму майна, якщо вони не суперечать моральним засадам суспільства;

– про проживання в житловому приміщенні, яке належить одному з них чи є їхньою спільною власністю, їхніх родичів. Наприклад, якщо у зв'язку з укладенням шлюбу один із подружжя вселяється в житлове приміщення, яке належить другому з подружжя, то сторони у шлюбному договорі можуть домовитися про порядок користування ним. А також подружжя може домовитися про звільнення житлового приміщення тим з подружжя, хто вселився в нього, в разі розірвання шлюбу, з виплатою грошової компенсації або без неї;

– про надання утримання одному з подружжя незалежно від працездатності та потреби у матеріальній допомозі на умовах, визначених шлюбним договором, а також можливість припинення права на утримання одного з подружжя у зв'язку з одержанням ним майнової (грошової) компенсації.

Якщо у шлюбному договорі визначені умови, розмір та строки виплати аліментів, то в разі невиконання одним із подружжя свого обов'язку за договором про сплату аліментів вони можуть стягуватися на підставі виконавчого напису нотаріуса.

На нашу думку, не суперечить чинному законодавству передбачена в шлюбному договорі умова, згідно з якою в разі розлучення з вини одного з подружжя (визнано рішенням суду) другий з подружжя, незалежно від його працездатності та матеріального становища, має право на отримання з винної сторони аліментів.

Шлюбний договір укладається в письмовій формі в трьох оригінальних примірниках і нотаріально посвідчується.

У разі недодержання сторонами вимоги закону про нотаріальне посвідчення договору такий договір є нікчемним.

Шлюбний договір, укладений до реєстрації шлюбу, набирає чинності в день реєстрації шлюбу, а шлюбний договір,

укладений подружжям, – у день його нотаріального посвідчення, про що має бути зазначено в тексті договору.

У шлюбному договорі може бути встановлено загальний строк його дії, а також строки тривалості окремих прав та обов'язків; може бути встановлена чинність договору або окремих його умов і після припинення шлюбу.

Шлюбний договір може включати положення про порядок зміни його умов. Одностороння зміна умов шлюбного договору та одностороння відмова від шлюбного договору не допускаються. Зміни до шлюбного договору можуть бути внесені подружжям шляхом укладання відповідного договору, який підлягає обов'язковому нотаріальному посвідченню.

Шлюбний вік жінок та чоловіків встановлено статтею 22 Сімейного кодексу України. У разі зниження шлюбного віку до реєстрації шлюбу шлюбний договір укладається неповнолітніми за письмовою заявою їхніх батьків або піклувальника, справжність підпису яких засвідчується нотаріусом з дотриманням вимог Порядку вчинення нотаріальних дій нотаріусами України.

Шлюбним договором регулюються майнові відносини між подружжям, визначаються їхні майнові права та обов'язки, а також можуть бути визначені майнові права та обов'язки подружжя як батьків. Сторони у шлюбному договорі можуть визначати правовий режим майна, яке дружина, чоловік передають для використання на спільні потреби сім'ї; правовий режим майна, подарованого подружжю у зв'язку з реєстрацією шлюбу; порядок користування житлом.

Сторони можуть домовитись у шлюбному договорі про зміну правового режиму майна, набутого в шлюбі, та визначити його як особисте майно одного з подружжя, або на особисте майно одного із подружжя поширити режим спільного майна подружжя.

Шлюбним договором може регулюватися порядок користування одним із подружжя житловим приміщенням, яке належить іншому з подружжя, а також проживання у житловому приміщенні, яке є їхньою спільною власністю, їхніх родичів.

Одностороння зміна умов шлюбного договору не допускається. Шлюбний договір може бути змінено подружжям, про що укладається відповідний договір і нотаріально посвідчується.

На вимогу одного з подружжя шлюбний договір за рішенням суду може бути змінений, якщо цього вимагають його інтереси, інтереси дітей, а також непрацездатних повнолітніх дітей, які мають істотне значення.

Оскільки шлюбний договір укладається за згодою подружжя, то подружжя мають право відмовитися від нього за взаємною згодою. Права та обов'язки, встановлені шлюбним договором, припиняються в день подання до нотаріуса заяви про відмову від нього. На нашу думку, в такому разі слід в нотаріальному порядку укласти договір про розірвання шлюбного договору. У цьому випадку за вибором подружжя права та обов'язки, встановлені шлюбним договором, припиняються з моменту його укладення або в день подання нотаріусу заяви про відмову від нього. Відразу після відмови подружжя від шлюбного договору починають діяти загальні правила сімейного законодавства.

Шлюбний договір породжує певні зобов'язання сторін. Однією з підстав припинення зобов'язання є неможливість його виконання. Тому за рішенням суду шлюбний договір може бути розірваний на вимогу одного з подружжя з підстав, що мають істотне значення, зокрема в разі неможливості його виконання, якщо той з подружжя, хто пред'явив відповідний позов, доведе неможливість виконання його умов. Неможливість виконання може бути спричинена, наприклад, в разі знищення майна, каліцтвом, інвалідністю, важкою хворобою.

Шлюбний договір також може бути розірваний за рішенням суду. Зокрема, це відбувається у випадку неможливості виконання умов шлюбного договору.

Відповідно до ст. 103 Сімейного кодексу України, шлюбний договір на вимогу одного з подружжя або іншої особи, права та інтереси якої цим договором порушені, може бути визнаний недійсним за рішенням суду з підстав, установлених Цивільним кодексом України.

Визнання шлюбного договору недійсним потрібно відрізнити від його розірвання. При розірванні шлюбного договору його дія припиняється на майбутнє, а при визнанні цього договору недійсним він вважається недійсним з моменту його укладення. Але варто зазначити, що незалежно від того, чи подружжя добровільно розірвали шлюбний договір,

чи він у судовому порядку був розірваний або визнаний недійсним, – у всякому разі шлюбний союз жінки та чоловіка продовжуватиметься.

Ми погоджуємося з думкою авторів, про те, що після розлучення подружжя не вправі вносити зміни в шлюбний договір, зокрема в ту частину, яка продовжує діяти у випадку розлучення.

Зокрема, підставами визнання шлюбного договору недійсним є:

- 1) порушення нотаріальної форми договору;
- 2) неналежний суб'єктний склад (укладення недієздатними особами, або які не мають необхідного обсягу дієздатності, а також неповнолітніми особами, які вступають у шлюб, без згоди їхніх батьків або піклувальників);
- 3) зменшення обсягу прав дитини, встановлених законодавством України;
- 4) включення умов, які ставлять одного з подружжя у надзвичайно не вигідне матеріальне становище;
- 5) укладення договору під впливом обману, насильства;
- 6) порушення шлюбним договором норм закону і т. ін.

Батьки не вправі укласти шлюбний договір, за яким дитина буде позбавлена права на аліменти, права на отримання майна у власність, права на проживання в певному житловому приміщенні тощо. Водночас не викликає сумніву, що шлюбний договір не може зменшувати будь-яких майнових прав дитини, беззастережно до місця їх нормативного закріплення: в Сімейному кодексі або в інших нормативних актах. Тому точнішою буде вказівка на те, що шлюбний договір не може зменшувати прав дитини, встановлених законодавством²⁵⁷.

Доцільно зауважити, що визнання шлюбного договору недійсним не впливає на долю шлюбу: він продовжує своє існування незалежно від цього. І навпаки, визнання шлюбу недійсним тягне недійсність шлюбного договору. Це свідчить про залежність шлюбного договору від шлюбу та певну підпорядкованість першого другому.

Відповідно до ч. 3 ст. 31 Сімейного кодексу України, особа, що відмовилася від шлюбу, зобов'язана відшкодувати другій

---

²⁵⁷ Сімейне право України: підручник / за заг. ред. В. І. Борисової та І. В. Жилінкова. URL: life.pravda.com.ua/society/2013/02/26/122043

стороні затрати, які були їй завдані у зв'язку з приготуванням реєстрації шлюбу та весілля. На нашу думку, до витрат можна віднести і матеріальні витрати на складання та укладення в нотаріальному порядку шлюбного договору.

7.5. Посвідчення заповітів

Заповіт – це особисте розпорядження фізичної особи на випадок своєї смерті, яке складається у письмовій формі, зі зазначенням місця й часу його складання та посвідчується нотаріусом або спеціально уповноваженими на це посадовими особами. Право на заповіт здійснюється особисто фізичною особою з повною цивільною дієздатністю, а вчинення заповіту через представника не допускається. Тобто заповідач реалізує своє право розпорядження майном на випадок смерті.

Перелік суб'єктів, які мають право посвідчувати заповіт, встановлено у ч. 3 ст. 1247 Цивільного кодексу України. Зокрема, до таких осіб законодавець відносить нотаріусів та інших посадових осіб, визначених у статтях 1251, 1252 Цивільного кодексу.

За порядком посвідчення заповіти поділяються на три групи: звичайний; заповіт при свідках; секретний заповіт.

Звичайний заповіт посвідчується за правилами ст. 1247 ЦК України. Заповіт складається у письмовій формі, зі зазначенням місця та часу його складання. У заповіті заповідач може записати загалом все належне йому майно або визначену певну частину одному або декільком фізичним чи юридичним особам, територіальній громаді, державі.

Заповіт за участю свідків укладається відповідно до ст. 1253 Цивільного кодексу України.

Законодавець встановлює два види посвідчення заповітів при свідках. У першому це відбувається за бажанням заповідача, а у другому – обов'язкова присутність свідків при посвідченні заповіту регулюється статтями 1248, 1252 Цивільного кодексу України.

Нотаріус посвідчує заповіти лише фізичних осіб з повною цивільною дієздатністю, зокрема подружжя, які складені відповідно до вимог статей 1233–1257 ЦК України та подані нотаріусу. Посвідчення заповіту через представників не допускається.

І нотаріус, і відповідна посадова чи службова особа перед посвідченням заповіту зобов'язані роз'яснити заповідачеві його права:

- заповідати майно одній або кільком особам незалежно від їх входження до кола спадкоємців за законом, іншим учасникам цивільних відносин;

- у разі складення заповіту на користь кількох осіб зазначити в ньому, в яких частинах заповідається майно кожному зі спадкоємців;

- залишити за заповітом усе своє майно або частку його, зокрема предмети домашньої обстановки та вжитку, а також заповісти майно, яке стане його власністю в майбутньому і на яке він матиме право в день його смерті;

- позбавити в заповіті права спадкоємства одного, кількох або всіх спадкоємців за законом;

- зробити заповідальний відказ, або легат;

- у будь-який час змінити чи скасувати зроблений ним заповіт, склавши новий, або заявою відмінити складений заповіт;

- призначити виконавця заповіту (за його згодою), який виступає гарантом здійснення волі заповідача.

Не можуть скласти заповіт: повнолітні особи, які визнані в судовому порядку недієздатними (наприклад, особи, які не здатні усвідомлювати значення своїх дій та (або) керувати ними внаслідок хронічного, стійкого психологічного розладу); повнолітні особи з обмеженою цивільною дієздатністю, згідно з рішенням суду внаслідок зловживання спиртними напоями, наркотичними засобами, токсичними речовинами тощо.

При посвідченні заповіту від заповідача не вимагається подання доказів, які підтверджують його право на майно, що заповідається.

Нотаріус посвідчує заповіт, який написаний заповідачем власноручно або за допомогою загальноприйнятих технічних засобів. Нотаріус може на прохання особи записати заповіт з її слів власноручно або за допомогою загальноприйнятих технічних засобів. У цьому разі заповіт має бути вголос прочитаний заповідачем і підписаний ним, про що зазначається перед його підписом.

Згідно з Положенням про Спадковий реєстр, нотаріус, посадова особа органу місцевого самоврядування, інша посадова

чи службова особа обов'язково в тексті заповіту повинні вказати дату та місце народження заповідача.

У заповіті зазначаються місце і час складення заповіту, дата й місце народження заповідача, та заповіт особисто підписує заповідач.

Якщо заповідач унаслідок фізичної вади, хвороби або з будь-яких інших причин не може власноручно підписати заповіт, за дорученням заповідача він може бути підписаний іншою фізичною особою. Натомість фізична особа, на користь якої заповідається майно, не вправі підписувати заповіт за заповідача.

Нотаріус при посвідченні заповіту зобов'язаний роз'яснити заповідачу зміст ст. 1241 Цивільного кодексу України про право на обов'язкову частку у спадщині та зміст ст. 1307 Цивільного кодексу України щодо нікчемності заповіту на майно, яке є предметом спадкового договору.

На бажання заповідача, а також у разі якщо заповідач через фізичні вади не може сам прочитати заповіт, посвідчення заповіту має відбуватись не менше ніж при двох свідках (особах з повною цивільною дієздатністю).

Свідком може бути фізична особа, що має повну цивільну дієздатність. Однак не може виступати свідком при посвідченні заповіту: нотаріус; особи, на користь яких складено заповіт; члени сім'ї та близькі родичі спадкоємців за заповітом; особи, які не можуть прочитати або підписати заповіт.

О. Є. Кухарев стверджує, що залучені до процесу посвідчення свідки мають засвідчити таке:

а) заповідач на момент складення та посвідчення заповіту розумів значення своїх дій та міг керувати ними (такий факт може бути встановлений свідками лише візуально);

б) заповідач висловив свою істинну волю, до нього не застосовувався психічний або фізичний вплив;

в) заповідач особисто підписав заповіт або на його прохання заповіт підписала в його присутності інша особа²⁵⁸.

Також у заповіті за участю свідків необхідно вказати прізвище, ім'я та по батькові свідка, дату його народження,

---

²⁵⁸ Кухарев О. Є. Спадкове право України: навч.-практ. посіб. К.: Алерта; ЦУЛ, 2011. С. 109.

місце проживання, зазначити реквізити паспорта чи іншого документа, на підставі якого встановлено особу свідка.

Законодавцем наголошено, що свідки обов'язково мусять прочитати заповіт вголос та підписатися на ньому.

Свідок несе відповідальність за шкоду, заподіяну ним внаслідок розголошення відомостей, що стали йому відомі у зв'язку з його участю у вчиненні нотаріальної дії, в установленому законодавством порядку.

Заповіт має бути складений так, щоб розпорядження заповідача не викликало незрозумілостей чи суперечок після відкриття спадщини. Нотаріус перевіряє, чи не містить заповіт розпоряджень, що суперечать вимогам законодавства.

За заповітом майно може бути заповідане тільки у власність. Заповідач може покласти на спадкоємця, до якого переходить, зокрема, житловий будинок, квартира або інше рухоме чи нерухоме майно, зобов'язання надати іншій особі право користування цим майном або певною його частиною.

Нотаріус, посадова чи службова особа вправі посвідчити заповіт з умовою. Зокрема, заповідач може обумовити виникнення права на спадщину в особи, що призначена у заповіті, наявністю певної умови, як пов'язаної, так і не пов'язаної з її поведінкою (наявність інших спадкоємців, проживання у певному місці, народження дитини, здобуття освіти тощо). До заповіту може бути включено розпорядження немайнового характеру (наприклад, визначення місця і форми здійснення ритуалу поховання заповідача, бажання призначити опіку над неповнолітнім, виконання дій, спрямованих на здійснення певної суспільно корисної мети тощо). Однак умова, визначена у заповіті, повинна існувати на час відкриття спадщини і є нікчемною, якщо суперечить закону або моральним засадам суспільства.

У випадку, якщо особа-заповідач зазначає у заповіті умову про додержання моральних засад суспільства, то треба звернутися до положень Закону України «Про захист суспільної моралі», де суспільна мораль розкривається як сукупність правил поведінки та етичних норм, які базуються на уявленнях людей про добро, честь, гідність, а також на культурних та духовних цінностях.

Нотаріуси посвідчують секретні заповіти, не ознайомлюючись з їхнім змістом. Нотаріус повинен роз'яснювати запо-

відачу, що текст заповіту має бути викладений таким чином, щоб розпорядження заповідача не викликало неясностей чи суперечок після відкриття спадщини.

Секретний заповіт подається нотаріусу особою, що його склала, у заклеєному конверті. На конверті має бути особистий підпис заповідача. Якщо підпис на конверті проставлений заповідачем не в присутності нотаріуса, заповідач повинен особисто підтвердити, що підпис на конверті зроблений ним.

Нотаріус ставить на конверті, у якому міститься секретний заповіт, посвідчувальний напис про посвідчення та прийняття на зберігання секретного заповіту, скріплює його печаткою і в присутності заповідача поміщає його в інший конверт та опечатує. На конверті зазначаються прізвище, ім'я, по батькові, дата народження заповідача і дата прийняття на зберігання цього заповіту. Секретний заповіт приймається нотаріусом на зберігання без складання опису.

Доречно зауважити, що секретні заповіти не надто поширені в Україні. Зокрема, існує проблема з оголошенням секретного заповіту. Нотаріуси-практики пропонують вирішувати проблему так: під час засвідчення підпису заповідача на секретному заповіті йому пропонується окремо до заповіту скласти список осіб, яких би нотаріус мав запросити при оголошенні заповіту.

Законодавець у ст. 1243 Цивільного кодексу передбачив право подружжя скласти спільний заповіт, яким призначаються спадкоємці певних об'єктів лише спільної сумісної власності.

На нашу думку, специфіка такого заповіту полягає в тому, що:

- заповідається по такому заповіту лише майно, яке було спільною сумісною власністю;
- одержати спадкове майно повинна особа, яка визначена подружжям за домовленістю між ними;
- той із подружжя, який пережив, продовжує жити у звичайному для нього майновому середовищі.

Варто наголосити на тому, що у випадку смерті одного з подружжя його частка в спадковому майні не входить до загальної спадкової маси, а переходить до другого з подружжя. Також законодавець встановив, що переживилий чоловік

(дружина) не вправі відчужити майно, що було спільною сумісною власністю подружжя та об'єктом спільного заповіту.

Спадкоємцями заповіту подружжя будуть особи, які зазначені в їхньому заповіті, проте вступити у володіння майном вони зможуть лише після смерті обох з подружжя.

Відповідно до ч. 3 ст. 1243 Цивільного кодексу, за життя обох з подружжя кожен з них має право відмовитися від спільного заповіту, і така відмова мусить бути нотаріально посвідчена. Однак вказана заява не може скасувати в частині складений спільний заповіт подружжя. Вважаємо, в такому разі потрібне обопільне скасування попередньо складеного спільного заповіту обома членами подружжя.

На практиці заповіт подружжя не набув істотного поширення. У випадку смерті одного з подружжя другий (який залишився в живих та не є людиною похилого віку) переважно змінює свою думку щодо майбутнього спадкоємця. Тому більшість нотаріусів пропонує кожному з подружжя скласти окремий заповіт на частину нажитого за час перебування в зареєстрованому шлюбі майна.

Має рацію Н. Василина, що після розірвання шлюбу колишнє подружжя не позбавляється можливості залишити за собою право на збереження їхнього заповіту щодо майна, яке є їхньою спільною сумісною власністю²⁵⁹.

Відомості про заповіти підлягають обов'язковій державній реєстрації у Спадковому реєстрі в порядку, установленому Положенням про Спадковий реєстр, затвердженим Наказом Міністерства юстиції України від 07.07.2011 р. № 1810/5, зареєстрованим у Міністерстві юстиції України 11.07.2011 р. за № 831/19569. Зокрема, згідно з пунктом 2.1.1 Положення, реєстратором до Спадкового реєстру вносяться такі відомості щодо заповідача (заповідачів у разі посвідчення спільного заповіту подружжя): прізвища та імена, по батькові (за наявності) заповідача (заповідачів); реєстраційний номер облікової картки платника податків згідно з Державним реєстром фізичних осіб – платників податків або причина його відсут-

---

²⁵⁹ Василина Н. В. Право на заповіт та окремі питання його реалізації. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія «Право»*. Вип. 28. Т. 1. 2014. С. 111.

ності; місце проживання або місцеперебування; дата й місце (якщо воно невідоме – назва країни) народження. Тож перелічені відомості мають бути обов'язково зазначені в тексті заповіту.

Довідки про наявність складеного заповіту, за винятком заповідача, видаються тільки після смерті заповідача за умови подання свідоцтва (нотаріально засвідченої копії) про його смерть.

7.6. Нотаріальне оформлення спадкових прав громадян

Спадщина відкривається внаслідок смерті особи або оголошення її померлою.

Спадкування в Україні здійснюється за законом лише тоді, коли спадкодавець не склав заповіт або коли його заповіт є юридично не дійсним. Тільки у разі відсутності заповіту, визнання його недійсним або у разі відмови від спадщини спадкоємця за заповітом право на спадкування одержують спадкоємці за законом.

При зверненні спадкоємця у зв'язку з відкриттям спадщини нотаріус, відповідно до пункту 1.2 глави 10 Порядку вчинення нотаріальних дій нотаріусами України, затвердженого Наказом Міністерства юстиції України 22 лютого 2012 року за № 296/5, з'ясовує відомості стосовно:

- факту смерті спадкодавця;
- часу і місця відкриття спадщини;
- кола спадкоємців;
- наявності заповіту;
- наявності спадкового майна, його складу та місцезнаходження;
- необхідності вжиття заходів щодо охорони спадкового майна.

Факт смерті фізичної особи і час відкриття спадщини нотаріус перевіряє шляхом витребування від спадкоємця свідоцтва про смерть, виданого органом державної реєстрації актів цивільного стану або за безпосереднім доступом до реєстру актів цивільного стану. У разі неможливості пред'явлення спадкоємцями свідоцтва про смерть спадкодавця або

відсутності інформації в реєстрі нотаріус повинен витребувати від органу державної реєстрації актів цивільного стану копію актового запису про смерть спадкодавця або повний витяг з Державного реєстру актів цивільного стану громадян щодо актового запису про смерть.

Якщо смерть громадянина була зареєстрована на території іншої держави, нотаріусу подається відповідний документ, виданий компетентними органами іноземної держави, який є дійсним на території України за умови його легалізації, якщо інше не передбачено законом, міжнародними договорами України.

У разі якщо в свідоцтві про смерть спадкодавця зазначено лише місяць та рік або тільки рік смерті, часом відкриття спадщини слід вважати відповідно останній день зазначеного місяця або 31 грудня поточного року.

Часом відкриття спадщини є день смерті особи або день, з якого вона оголошується померлою. Рішення суду про оголошення фізичної особи померлою або про встановлення факту смерті особи в певний час не може бути прийнято нотаріусом на підтвердження факту смерті.

Якщо протягом однієї доби померли особи, які могли б спадкувати одна після одної, спадщина відкривається одночасно і окремо щодо кожної з них.

Якщо кілька осіб, які могли б спадкувати одна після одної, померли під час спільної для них небезпеки (стихійного лиха, аварії, катастрофи тощо), припускається, що вони померли одночасно. У цьому випадку спадщина відкривається одночасно і окремо щодо кожної з цих осіб.

Спадкоємець, який помер хоч і через декілька годин після спадкодавця, але на наступну добу, не вважається померлим з ним одночасно і у нього виникає право на спадщину.

Часом відкриття спадщини після смерті реабілітованих у встановленому порядку громадян є день прийняття рішення відповідною Комісією з питань поновлення прав реабілітованих про повернення спадкоємцям першої черги майна реабілітованого.

Місцем відкриття спадщини є останнє місце проживання спадкодавця, відповідно до статті 29 Цивільного кодексу України.

Якщо спадкодавець мав декілька місць проживання, місцем відкриття спадщини вважається останнє місце реєстрації спадкодавця.

Після смерті військовослужбовців строкової служби, а також осіб, які навчалися в навчальних закладах, що розташовані поза місцем їхнього проживання, місцем відкриття спадщини визнається те місце, де вони проживали до призову на строкову військову службу або до вступу до відповідного навчального закладу.

Після смерті громадянина, який проживав у будинку-інтернаті для осіб з інвалідністю, ветеранів, самотніх осіб та людей похилого віку, іншому закладі соціального призначення, місцем відкриття спадщини вважається місцезнаходження відповідного закладу.

Місцем відкриття спадщини після осіб, померлих в установах виконання покарань, визнається останнє місце проживання до арешту (взяття під варту).

Після смерті громадянина, який проживав на території монастиря, храму, іншого культового будинку, місцем відкриття спадщини вважається місцезнаходження відповідної споруди.

Якщо спадкодавець, якому належало майно на території України, мав останнє місце проживання на території іноземної держави, місце відкриття спадщини визначається на підставі Закону України «Про міжнародне приватне право».

Якщо місце проживання спадкодавця невідоме, місцем відкриття спадщини є місцезнаходження нерухомого майна. Якщо об'єктів нерухомого майна декілька і їх місцезнаходження різне, місцем відкриття спадщини є місцезнаходження одного з об'єктів цього майна на вибір спадкоємця(ів).

За відсутності нерухомого майна місцем відкриття спадщини є місцезнаходження основної частини рухомого майна, що може бути підтверджено свідоцтвом про державну реєстрацію транспортного засобу, витягом з реєстру прав власності на цінні папери, ошадною книжкою тощо.

Місце відкриття спадщини підтверджується: довідкою про реєстрацію або останнє місце проживання виконавчого органу сільської, селищної або міської ради, сільського голови (у разі якщо відповідно до закону виконавчий орган сільської ради не утворено), що здійснює реєстрацію, зняття з реєстрації місця

проживання особи на території відповідної адміністративно-територіальної одиниці, на яку поширюються повноваження відповідної сільської, селищної або міської ради, або іншим документом, що може підтверджувати відповідний факт (копією актового запису про смерть, домовою книгою тощо).

Місце відкриття спадщини не може підтверджуватись свідоцтвом про смерть. Якщо останнє місце проживання спадкодавця було на території України, де органи державної влади України тимчасово не здійснюють свої повноваження, нотаріусу подається відповідна заява спадкоємця.

У разі відсутності у спадкоємців документів, що підтверджують місце відкриття спадщини, нотаріус роз'яснює спадкоємцям їхнє право на звернення до суду зі заявою про встановлення місця відкриття спадщини. У такому випадку місце відкриття спадщини підтверджується копією рішення суду, що набрало законної сили.

Спадкова справа заводиться нотаріусом за місцем відкриття спадщини на підставі поданої (або такої, що надійшла поштою) першою заяви (повідомлення, телеграми) про прийняття спадщини, про відмову від прийняття спадщини, про відмову від спадщини, заяви про відкликання заяви про прийняття спадщини або про відмову від спадщини, заяви про видачу свідоцтва про право на спадщину, заяви спадкоємця на одержання частини вкладу спадкодавця у банку (фінансовій установі), заяви про видачу свідоцтва виконавцю заповіту, заяви виконавця заповіту про відмову від здійснення своїх повноважень, заяви другого з подружжя про видачу свідоцтва про право власності на частку в спільному майні подружжя у разі смерті одного з подружжя, заяви про вжиття заходів до охорони спадкового майна, претензії кредиторів.

У разі заведення спадкової справи нотаріус за даними Спадкового реєстру перевіряє наявність заведеної спадкової справи, спадкового договору, заповіту.

У разі наявності заповіту нотаріусу подається його оригінал чи дублікат. Повна інформація про заповіт, який було посвідчено іншим нотаріусом, витребується нотаріусом шляхом направлення запиту.

У разі підтвердження факту заведення спадкової справи іншим нотаріусом нотаріус відмовляє заявнику у прийнятті

заяви (іншого документа) та роз'яснює право її подачі за місцезнаходженням цієї справи, а у разі потреби (неправильно визначено місце відкриття спадщини) витребує цю справу для подальшого провадження.

Номер спадковій справі присвоюється один раз і складається з порядкового номера, за яким вона зареєстрована в книзі обліку і реєстрації спадкових справ, та зазначається через дріб (дефіс) рік, у якому вона заведена.

Спадкова справа підлягає обов'язковій реєстрації у книзі обліку і реєстрації спадкових справ, Алфавітній книзі обліку спадкових справ та у Спадковому реєстрі.

При встановленні факту одночасного відкриття декількох спадкових справ (наприклад, за місцем проживання спадкодавця і за місцезнаходженням спадкового майна) спадкові справи, відкриті з порушенням вимог ст. 1221 Цивільного кодексу України, повинні бути передані за належністю нотаріусу, до компетенції якого входить ведення цієї спадкової справи.

При одночасному відкритті спадкових справ різними нотаріусами за місцем відкриття спадщини спадкова справа передається до того нотаріуса, у якого згідно з паперовими носіями відкрито спадкову справу раніше.

У разі припинення, зупинення нотаріальної діяльності приватного нотаріуса, тимчасового блокування або анулювання доступу нотаріуса до Державного реєстру прав за заявою всіх спадкоємців, які прийняли спадщину, спадкова справа може бути передана до іншого(ї) приватного нотаріуса (державної нотаріальної контори) в межах одного нотаріального округу після закінчення встановленого законодавством строку для прийняття спадщини. Приватний нотаріус (державна нотаріальна контора), якому (якій) передається спадкова справа, зобов'язаний(а) прийняти її у провадження.

У випадку, коли приватний нотаріус не може особисто здійснити передачу спадкової справи до передачі всіх документів нотаріального діловодства та архіву приватного нотаріуса до відповідного державного нотаріального архіву, передача спадкової справи здійснюється за наказом відповідного головного територіального управління юстиції комісією, створеною для приймання-передавання документів діловодства.

У випадку ліквідації державної нотаріальної контори до передачі всіх документів нотаріального діловодства та архіву державної нотаріальної контори до відповідного державного нотаріального архіву передача спадкової справи здійснюється комісією з ліквідації державної нотаріальної контори.

Нотаріус, який веде незакінчену спадкову справу або зберігає закінчену спадкову справу, у випадках, передбачених цим пунктом, зобов'язаний передати зазначену спадкову справу.

Заява про передачу спадкової справи подається спадкоємцями нотаріусу, який веде незакінчену спадкову справу або зберігає закінчену спадкову справу (у разі ліквідації державної нотаріальної контори – комісії з ліквідації; у разі якщо приватний нотаріус не може особисто здійснити передачу спадкової справи, – відповідному головному територіальному управлінню юстиції).

Справжність підпису на заяві спадкоємців про передачу спадкової справи, яка надсилається поштою нотаріусу, котрий веде незакінчену спадкову справу або зберігає закінчену спадкову справу (у разі ліквідації державної нотаріальної контори – комісії з ліквідації; у разі якщо приватний нотаріус не може особисто здійснити передачу спадкової справи, – відповідному головному територіальному управлінню юстиції), або подається від імені спадкоємців їхніми представниками, має бути засвідчена нотаріально.

У нотаріальних округах, де не зареєстрована діяльність приватних нотаріусів та не функціонують державні нотаріальні контори, спадкова справа передається для ведення державній нотаріальній конторі або приватному нотаріусу іншого нотаріального округу на підставі наказу відповідного головного територіального управління юстиції.

У разі передачі спадкової справи для ведення іншому приватному нотаріусу (державній нотаріальній конторі) нотаріус, який веде незакінчену спадкову справу або зберігає закінчену спадкову справу, та приватний нотаріус (державна нотаріальна контора), якому (якій) ця справа передається, складають акт приймання-передавання у двох примірниках з описом документів, наявних у спадковій справі (під час передачі спадкової справи комісією з ліквідації державної нотаріальної контори або комісією з приймання-передавання документів діло-

водства акт приймання-передавання підписується членами відповідної комісії).

У книзі обліку і реєстрації спадкових справ та алфавітній книзі спадкових справ приватний нотаріус (державна нотаріальна контора), який (яка) передає спадкову справу (у разі ліквідації державної нотаріальної контори – голова комісії з ліквідації; у разі якщо приватний нотаріус не може особисто здійснити передачу спадкової справи, – голова відповідної комісії головного територіального управління юстиції), про- ставляє відповідні відмітки про передачу спадкової справи зі зазначенням про акт приймання-передавання. Спадкова справа передається разом зі супровідним листом.

Приватний нотаріус (державна нотаріальна контора), якому (якій) передано незакінчену спадкову справу, веде її до закінчення та зберігає у своєму архіві.

Передавання закінченої спадкової справи для видачі додаткових свідоцтв про право на спадщину здійснюється на строк, що не перевищує одного місяця. На місці переданої закінченої спадкової справи в архіві приватного нотаріуса, державної нотаріальної контори залишається примірник акта приймання-передавання та копія спадкової справи. Після видачі додаткових свідоцтв про право на спадщину спадкова справа повертається до архіву державної нотаріальної контори/приватного нотаріуса, з якого її було видано. При цьому нотаріус, який видав свідоцтво про право на спадщину, про- ставляє відповідні відмітки в обліково-довідкових докумен- тах (книзі обліку і реєстрації спадкових справ, алфавітній кни- зі спадкових справ). Після повернення спадкової справи у кож- ному примірнику акта приймання-передавання здійснюється відповідний запис.

У справах приватного нотаріуса (державної нотаріаль- ної контори), який (яка) передає спадкову справу, залиша- ється на зберіганні копія спадкової справи, примірник акта приймання-передавання, супровідного листа та повідомлен- ня оператора поштового зв'язку, а у разі передачі спадкової справи кур'єром – відмітка нотаріуса про одержання спадкової справи у Розносній книзі для місцевої кореспонденції.

Приватний нотаріус (державна нотаріальна контора), який (яка) одержав(ла) спадкову справу, реєструє її згідно

з цим Порядком, а також надсилає повідомлення спадкоємцям щодо зміни місця зберігання спадкової справи.

Якщо один зі спадкоємців, який подав заяву про прийняття спадщини, помер до одержання свідоцтва про право на спадщину, копія спадкової справи направляється тільки за письмовим запитом нотаріуса, яким заведено спадкову справу після такого померлого.

Право на спадкування здійснюється спадкоємцями шляхом прийняття спадщини або її неприйняття. Для того щоб не допустити пропуску шестимісячного строку для прийняття спадщини, нотаріус роз'яснює спадкоємцям право подачі заяви про прийняття спадщини чи про відмову від її прийняття.

Заяви про прийняття спадщини або відмову від її прийняття подаються спадкоємцем особисто нотаріусу за місцем відкриття спадщини у письмовій формі. Якщо спадкоємець особисто прибув до нотаріуса за місцем відкриття спадщини, нотаріальне засвідчення справжності його підпису на таких заявах не вимагається. У цьому випадку нотаріус встановлює особу заявника, про що на заяві робиться відповідна службова відмітка. Ця відмітка скріплюється підписом нотаріуса.

Якщо заява, на якій справжність підпису спадкоємця не засвідчена, надійшла поштою, вона приймається нотаріусом, заводитьися спадкова справа, а спадкоємцю повідомляється про заведення спадкової справи та необхідність надіслати заяву, оформлену належним чином (справжність підпису на таких заявах має бути нотаріально засвідченою), або особисто прибути до нотаріуса за місцем відкриття спадщини.

Не допускається приймати заяви про прийняття спадщини, про відмову від неї або заяви про їх відкликання, складені від імені спадкоємців їхніми представниками, що діють на підставі довіреностей.

Зауважуємо, що неповнолітня особа має право подати заяву про прийняття спадщини без згоди своїх батьків або піклувальника.

Заяву від імені малолітньої особи або недієздатної особи подають її батьки (усиновлювачі), опікун.

Законодавець наголошує на тому, що малолітня, неповнолітня, недієздатна особа, а також особа, цивільна дієздатність якої обмежена, вважаються такими, що прийняли спадщину,

якщо не було подано заяву про відмову від прийняття спадщини з дотриманням вимог, передбачених законодавством.

Приймаючи від спадкоємців заяву про прийняття спадщини або про відмову від її прийняття, нотаріус зобов'язаний роз'яснити спадкоємцям їхнє право на відкликання такої заяви протягом строку, встановленого статтею 1270 Цивільного кодексу України.

Заява про прийняття спадщини чи про відмову від її прийняття підлягає реєстрації у Книзі обліку і реєстрації спадкових справ у день надходження. У разі надходження такого документа поштою він підлягає також реєстрації у Журналі реєстрації вхідних документів. Усі наступні заяви (додаткові, від інших спадкоємців, кредиторів) також реєструються у Книзі обліку і реєстрації спадкових справ під самостійними номерами та в хронологічному порядку. На всіх заявах зазначаються дата і час їх надходження та номер спадкової справи. До заяви про відкликання поданої заяви про прийняття спадщини або відмову від її прийняття застосовуються такі самі правила реєстрації.

Для прийняття спадщини чи відмови від прийняття спадщини встановлюється строк у шість місяців, який починається з часу відкриття спадщини. Прийняття і відмова від прийняття спадщини можуть мати місце щодо всього спадкового майна. Спадкоємець не вправі прийняти одну частину спадщини, а від іншої частини відмовитись. Спадкоємець, який прийняв частину спадщини, вважається таким, що прийняв усю спадщину.

Якщо спадкоємець протягом шести місяців не подав до нотаріальної контори заяву про прийняття спадщини, він вважається таким, що не прийняв спадщину.

Суд може визначити спадкоємцю, який пропустив строк для прийняття спадщини з поважної причини, додатковий строк, достатній для подання ним заяви про прийняття спадщини.

Спадкоємець, якому за рішенням суду встановлено додатковий строк для подання заяви про прийняття спадщини, повинен у межах встановленого судом строку прийняти спадщину шляхом подання нотаріусу за місцем відкриття спадщини відповідної заяви.

Не вимагається звернення до суду для визначення додаткового строку, достатнього для прийняття спадщини, якщо усі спадкоємці, які прийняли спадщину, подадуть письмову заяву про згоду на прийняття спадщини спадкоємцем, який пропустив строк для прийняття спадщини.

Такі заяви спадкоємців мають бути подані нотаріусу до видачі свідоцтва про право на спадщину.

За наявності такої згоди спадкоємцеві, який пропустив строк для прийняття спадщини, необхідно подати до нотаріуса за місцем відкриття спадщини заяву про її прийняття.

Якщо виникнення в особи права на спадкування залежить від неприйняття спадщини або відмови від її прийняття іншими спадкоємцями, строк для прийняття такою особою спадщини встановлюється три місяці з моменту неприйняття іншими спадкоємцями спадщини або відмови від її прийняття. Якщо строк, що залишився, менший трьох місяців, він продовжується до трьох місяців.

Спадкоємець, який постійно проживав зі спадкодавцем на час відкриття спадщини, вважається таким, що прийняв спадщину, якщо протягом строку, встановленого ст. 1270 Цивільного кодексу України, він не заявив про відмову від неї.

У разі відсутності у паспорті такого спадкоємця відмітки про реєстрацію його місця проживання доказом постійного проживання зі спадкодавцем може бути: довідка органу реєстрації місця проживання про те, що місце проживання спадкоємця на день смерті спадкодавця було зареєстровано за однією адресою зі спадкодавцем.

Своєчасно надісланою вважається заява, справжність підпису особи на якій засвідчена (або не засвідчена) нотаріально, що направлена поштовим відправленням до закінчення шестимісячного строку для прийняття спадщини і яка надійшла нотаріусу після закінчення цього строку. Нотаріус приймає такі заяви, заводить спадкову справу та у випадку надходження заяви, справжність підпису на якій не засвідчено нотаріально, надсилає лист спадкоємцю, в якому пропонується надіслати заяву, оформлену належним чином, або особисто прибути до нотаріуса за місцем відкриття спадщини. У таких випадках конверт підшивається у спадкову справу.

У разі якщо спадкоємець відправив нотаріусу за місцем відкриття спадщини поштою належно оформлену заяву про прийняття спадщини, а потім особисто з'явився до нотаріуса і подав заяву про відмову від спадщини, нотаріус бере до уваги ту заяву, яка була зареєстрована першою у Журналі реєстрації вхідних документів.

Якщо спадкоємець за заповітом або за законом помер після відкриття спадщини і не встиг її прийняти, право на прийняття належної йому частки спадщини, крім права на прийняття обов'язкової частки у спадщині, переходить до його спадкоємців (спадкова трансмісія).

У цьому випадку право на прийняття спадщини здійснюється спадкоємцями на загальних підставах протягом строку, що залишився для прийняття спадщини. Якщо строк, що залишився, становить менше трьох місяців, він продовжується до трьох місяців. Свідоцтво про право на спадщину в порядку спадкової трансмісії видається за місцем відкриття спадщини після смерті першого спадкодавця.

Спадкоємець за заповітом має право відмовитись від прийняття спадщини на користь іншого спадкоємця за заповітом. Якщо заповідач підпризначив спадкоємця, особа, на ім'я якої складено заповіт, може відмовитись від прийняття спадщини лише на користь особи, яка є підпризначеним спадкоємцем.

Спадкоємець за законом має право відмовитись від прийняття спадщини на користь будь-кого зі спадкоємців за законом незалежно від черги, зокрема внуків, правнуків, племінників та інших.

Спадкоємець, на чию користь була здійснена відмова від права на частку у спадщині, має право відмовитися від її прийняття.

Неповнолітня особа може відмовитись від прийняття спадщини за згодою батьків (усиновлювачів), піклувальника і органу опіки та піклування.

Фізична особа, цивільна дієздатність якої обмежена, може відмовитися від прийняття спадщини за згодою піклувальника й органу опіки та піклування.

Батьки (усиновлювачі), опікун можуть відмовитися від прийняття спадщини, належної малолітній, недієздатній особі, лише з дозволу органу опіки та піклування.

Приймаючи заяву про відмову від прийняття спадщини, нотаріус роз'яснює спадкоємцю правові наслідки такої відмови.

У разі відмови від прийняття спадщини усіма спадкоємцями за заповітом, а також у разі неохоплення заповітом усієї спадщини право на спадкування отримують спадкоємці за законом по чергово.

У разі заведення спадкової справи та встановлення складу спадкового майна нотаріус надає спадкоємцю письмову довідку щодо переліку документів, необхідних для оформлення спадщини та видачі свідоцтва про право на спадщину, зі зазначенням розміру плати за вчинення відповідних нотаріальних дій, яка визначена державним нотаріусом або щодо якої було досягнуто домовленості між приватним нотаріусом та спадкоємцем до заведення спадкової справи. Така довідка має бути підписана нотаріусом та скріплена його печаткою.

7.7. Видача свідоцтва про право на спадщину

Свідоцтво про право на спадщину є підтвердженням права власності на упакуване майно.

Розглянемо особливості видачі державними та приватними нотаріусами свідоцтв про право на спадщину за законом та за заповітом.

При *видачі свідоцтва про право на спадщину за законом* нотаріус перевіряє наявність підстав для закликання до спадкування за законом осіб, які подали заяви про видачу свідоцтва.

Доказом родинних та інших відносин спадкоємців зі спадкодавцем є: свідоцтва органів реєстрації актів цивільного стану, повний витяг з реєстру актів цивільного стану громадян щодо актового запису, копії актових записів, копії рішень суду, що набрали законної сили, про встановлення факту родинних та інших відносин.

Факт перебування на утриманні підтверджується рішенням суду, що набрало законної сили, про встановлення факту перебування непрацездатної чи неповнолітньої особи на утриманні.

Непрацездатність утриманця за віком може бути підтверджена паспортом, свідоцтвом про народження; непрацездатність за станом здоров'я – за пенсійною книжкою або довідкою, виданою відповідним органом медико-соціальної експертизи. Факт проживання спадкоємців однією сім'єю зі спадкодавцем підтверджується рішенням суду, яке набрало законної сили.

Якщо один або кілька спадкоємців за законом позбавлені можливості подати документи, що підтверджують наявність підстав для закликання їх до спадкоємства за законом, вони можуть бути за письмовою згодою всіх інших спадкоємців, які прийняли спадщину і подали докази родинних, шлюбних чи інших відносин зі спадкодавцем, включені до свідоцтва про право на спадщину.

Спадкоємці закликаються до спадкування за законом у порядку черговості. Кожна наступна черга спадкоємців за законом одержує право на спадкування у разі: відсутності спадкоємців попередньої черги; усунення спадкоємців попередньої черги від права на спадкування; неприйняття спадкоємцями попередньої черги спадщини або відмови від її прийняття.

Черговість одержання спадкоємцями за законом права на спадкування може бути змінена нотаріально посвідченим договором заінтересованих спадкоємців, укладеним після відкриття спадщини. Такий договір не може порушувати прав спадкоємця, який не бере у ньому участі, а також спадкоємця, який має право на обов'язкову частку у спадщині.

Частки у спадщині кожного зі спадкоємців є рівними. Спадкоємці можуть за усною угодою між собою, якщо це стосується рухомого майна, або за нотаріально посвідченим договором, якщо це стосується нерухомого майна або транспортних засобів, змінити розмір частки у спадщині когось із них.

Свідоцтво про право на спадщину видається на підставі заяви спадкоємців, які прийняли спадщину, після закінчення шести місяців з дня відкриття спадщини, а у випадках, передбачених частиною другою статті 1270, статтею 1276 Цивільного кодексу України, – не раніше зазначених у цих статтях строків.

Видача свідоцтва про право на спадщину спадкоємцям, які прийняли спадщину, ніяким строком не обмежена.

Для спадкоємця, який постійно проживав разом зі спадкодавцем на момент відкриття спадщини, заява про видачу свідоцтва про право на спадщину є первинним документом, на підставі якого заводиться спадкова справа. При цьому нотаріус має виконати всі дії, які передбачені цим Порядком.

Свідоцтво про право на спадщину видається за наявності у спадковій справі всіх необхідних документів.

Видача свідоцтва про право на спадщину може бути відкладена у разі: витребування нотаріусом відомостей або документів від фізичних або юридичних осіб, при цьому строк, на який може бути відкладено видачу свідоцтва про право на спадщину, не може перевищувати одного місяця; необхідності отримання нотаріусом від заінтересованих осіб згоди на подачу спадкоємцем, який пропустив строк для прийняття спадщини, заяви про прийняття спадщини згідно з вимогами частини другої статті 1272 Цивільного кодексу України. За обґрунтованою письмовою заявою заінтересованої особи, яка звернулась до суду, та на підставі отриманого від суду повідомлення про надходження позовної заяви заінтересованої особи, яка оспорує право або факт, про посвідчення якого просить інша заінтересована особа, вчинення нотаріальної дії зупиняється до вирішення справи судом.

При видачі свідоцтва про право на спадщину нотаріус обов'язково перевіряє: факт смерті спадкодавця, час і місце відкриття спадщини, наявність підстав для закликання до спадкоємства, якщо має місце спадкування за законом, прийняття спадкоємцем спадщини у встановлений законом спосіб, склад спадкового майна, на яке видається свідоцтво про право на спадщину. На підтвердження цих обставин від спадкоємців витребовуються документи, які підтверджують вказані факти.

Видача свідоцтва про право на спадщину на майно, право власності на яке підлягає державній реєстрації, проводиться нотаріусом після подання документів, що посвідчують право власності спадкодавця на таке майно, крім випадків, передбачених пунктом 3 глави 7 розділу I Порядку вчинення нотаріальних дій нотаріусами України, та перевірки відсутності заборони або арешту цього майна.

У разі наявності заборони нотаріус письмово повідомляє кредитора про те, що спадкоємцям боржника видано свідоцтво про право на спадщину.

Якщо на спадкове майно накладено арешт судовими чи слідчими органами, видача свідоцтва про право на спадщину затримується до зняття арешту.

Якщо до складу спадкового майна входить нерухоме майно, нотаріус отримує інформацію з Державного реєстру речових прав на нерухоме майно шляхом безпосереднього доступу до нього. За відсутності у спадкоємця необхідних для видачі свідоцтва про право на спадщину документів нотаріус роз'яснює йому процедуру вирішення зазначеного питання в судовому порядку.

Якщо документ, що посвідчує право власності на майно, що підлягає реєстрації, повертається спадкоємцеві (свідоцтво про реєстрацію чи технічний паспорт на автомобілотранспортний засіб, іншу самохідну машину або механізм, судновий білет чи договір комерційної концесії тощо), нотаріус перевіряє документ, про що робить відмітку на заяві про видачу свідоцтва про право на спадщину або на примірнику свідоцтва, який залишається у справах нотаріуса.

Допускається приєднання до матеріалів спадкової справи, засвідчених у порядку, передбаченому Правилами ведення ноаріального діловодства, затвердженими Наказом Міністерства юстиції України від 22.12.2010 р. № 3253/5 (із змінами), фотокопій документів, що посвідчують право власності на майно, які повертають спадкоємцям.

Видача свідоцтва про право на спадщину на земельну ділянку нотаріусом проводиться теж за умови отримання витягу з Державного земельного кадастру, також шляхом безпосереднього доступу до нього.

При оформленні спадщини як за законом, так і за заповітом нотаріус у випадках, коли із документа, що посвідчує право власності, вбачається, що майно може бути спільною сумісною власністю подружжя, повинен з'ясувати, чи є у спадкодавця той з подружжя, який його пережив і який має право на 1/2 частки в спільному майні подружжя. За наявності другого з подружжя нотаріус видає йому свідоцтво про право власності на частку в спільному майні подружжя. Видача свідоцтва

про право на спадщину спадкоємцям, які прийняли спадщину, строком не обмежена. Якщо спадкоємців декілька, то кожному із них видається окреме свідоцтво про право на спадщину зі зазначенням його частки. Свідоцтво про право на спадщину оформляється в двох примірниках, один з яких залишається в матеріалах спадкової справи.

При оформленні спадщини за заповітом нотаріус має надати правову оцінку заповіту, перевірити його реєстрацію у Спадковому реєстрі та чинність на момент смерті заповідача. Якщо наданий спадкоємцем заповіт не відповідає вимогам законодавства, нотаріус відмовляє в його прийомі.

Якщо для оформлення спадщини надано кілька заповітів спадкодавця, нотаріус повинен надати їм правову оцінку, керуючись положеннями статті 1254 Цивільного кодексу України.

Якщо заповіт визнаний судом недійсним, чинність попереднього заповіту не відновлюється, крім випадків, передбачених статтями 225 та 231 Цивільного кодексу України.

У разі визнання заповіту недійсним спадкування відбувається за законом.

При видачі свідоцтва про право на спадщину за заповітом нотаріус мусить з'ясувати наявність спадкоємців, які мають право на обов'язкову частку у спадщині, перелік яких наведено у статті 1241 Цивільного кодексу України.

Коло спадкоємців, які мають право на обов'язкову частку у спадщині, визначається на день відкриття спадщини.

Заповідач не може позбавити права на спадкування осіб, які мають право на обов'язкову частку у спадщині. Такі особи, на думку Ю. О. Заїки, слід називати обов'язковими спадкоємцями²⁶⁰.

Варто зазначити, що право на обов'язкову частку в спадщині існувало ще в римському праві і визначалося четвертиною законної частки, тобто тієї частки, яку спадкоємець одержав би у разі спадкування за законом.

Як стверджує Є. І. Фурса, право на обов'язкову частку – це є перерозподіл спадщини державою з урахуванням інтересів найбільш незахищених верств громадян у разі

---

²⁶⁰ Заїка Ю. О., Співак В. М. Право власності. Спадкове право: навч. посіб. К.: Наукова думка, 2000. С. 136.

незазначення їх у заповіті або порушення їхніх прав за змістом заповіту. Це положення зрозуміле, і таке право держави не викликає сумнівів сьогодні, оскільки деякі верстви населення потребують додаткового захисту їхніх інтересів. Також вказаний автор сподівається, що в майбутньому наша держава надаватиме таким особам допомогу власним коштом²⁶¹.

Право на обов'язкову частку в спадщині мають лише особи, визначені в частині першій статті 1241 Цивільного кодексу України (станом на 2003 р.).

До таких осіб належать:

- 1) малолітні, неповнолітні, повнолітні непрацездатні діти спадкодавця (в тому числі усиновлені);
- 2) непрацездатні вдова (вдівець);
- 3) непрацездатні батьки, які успадковують незалежно від змісту заповіту половину частки, яка належала би кожному з них у разі спадкування за законом.

Наведений перелік не підлягає розширеному тлумаченню, тобто є вичерпним.

Водночас право на обов'язкову частку у спадщині не залежить від згоди інших спадкоємців, волі спадкодавця та не пов'язане зі спільним проживанням спадкодавця й осіб, які мають право на обов'язкову частку. Право на обов'язкову частку у спадщині має особистий характер та не може переходити в порядку спадкової трансмісії²⁶². Нотаріус повинен пояснити спадкоємцю, який має право на обов'язкову частку у спадщині, його право на одержання належної частки спадщини.

Цивільним кодексом України передбачено випадки, коли особа не має права на спадкування або рішенням суду може бути усунена від права на спадкування за законом. Позбавлення права на спадкування поширюється і на спадкоємців обов'язкової частки у спадщині.

Право на обов'язкову частку у спадщині виникає у спадкоємця, передбаченого частиною першою статті 1241

---

²⁶¹ Фурса С. Я., Фурса Є. І. Спадкове право. Теорія та практика: навч. посіб. К.: Атіка, 2002. С. 75.

²⁶² Долинська М. С. Особливості видачі нотаріусами свідоцтв про право на спадщину за заповітом. *Вісник Львівського університету. Серія юридична*. 2012. Вип. 56. С. 240.

Цивільного кодексу України, у випадках, якщо у заповіті містяться положення про усунення його від спадкування або цьому спадкоємцеві заповідана частка спадщини, яка є меншою від належної йому обов'язкової частки.

Спадкоємець може відмовитися від права на обов'язкову частку у спадщині шляхом подачі нотаріусу заяви про те, що зі змістом заповіту він ознайомлений, зміст статті 1241 Цивільного кодексу України йому роз'яснено, однак він не претендує на одержання обов'язкової частки у спадщині.

Визначаючи розмір обов'язкової частки, нотаріус мусить зважити на частину першу статті 1241 Цивільного кодексу України, якою встановлено, що обов'язкова частка у спадщині визначається незалежно від змісту заповіту у розмірі половини частки, яка належала б кожному зі спадкоємців у разі спадкування за законом. При визначенні розміру обов'язкової частки у спадщині нотаріус враховує всіх спадкоємців за законом, які могли б бути закликані до спадкування, якби порядок спадкування не було змінено заповідачем. Нотаріус пропонує як спадкоємцю за заповітом, так і спадкоємцю, що має право на обов'язкову частку у спадщині, вказати у своїх заявах про прийняття спадщини всіх спадкоємців за законом.

При визначенні розміру обов'язкової частки враховується все спадкове майно, як заповідане, так і те, що не охоплене заповітом, а також речі звичайної домашньої обстановки та вжитку. До складу спадкового майна входить і право на вклад у банку (фінансовій установі) незалежно від того, зроблено розпорядження у заповіті чи безпосередньо у банку (фінансовій установі).

Якщо заповідана лише частина спадкового майна, обов'язкова частка визначається, виходячи із вартості всього спадкового майна, але виділяється обов'язковому спадкоємцю з тієї частки спадкового майна, що залишилась поза заповітом. Якщо частка майна, що залишилась незаповіданою, менша порівняно із розміром обов'язкової частки у спадщині, обов'язковий спадкоємець отримує частку, якої не вистачає, зі заповіданої частини спадкового майна.

Якщо спадкоємець за заповітом є одночасно і спадкоємцем за законом, частина спадкового майна, яка залишилась

поза заповітом, ділиться порівну між усіма спадкоємцями за законом, також і спадкоємцем, зазначеним у заповіті.

Розмір обов'язкової частки у спадщині може бути зменшений судом з огляду на відносини між цими спадкоємцями та спадкодавцем, а також на інші обставини, які мають істотне значення.

Визначивши розмір обов'язкової частки, нотаріус видає спадкоємцю, який має право на обов'язкову частку у спадщині, свідоцтво про право на спадщину за законом, а спадкоємцеві за заповітом – свідоцтво про право на спадщину за заповітом.

Якщо в заповіті зазначені родинні відносини спадкоємця зі спадкодавцем, нотаріус перевіряє документи, що підтверджують факт родинних відносин, та за бажанням спадкоємців вказує про родинні відносини у свідоцтві про право на спадщину за заповітом.

Після видачі свідоцтва про право на спадщину за заповітом поданий спадкоємцями оригінал або дублікат заповіту (протокол про оголошення секретного заповіту) залишається у спадковій справі.

При оформленні спадщини за секретним заповітом відкриттю спадкової справи передує процедура оголошення секретного заповіту.

7.8. Видача свідоцтва про право власності на частку в спільному майні подружжя

Видача свідоцтва про право власності на частку в спільному майні подружжя в разі смерті одного з подружжя.

У разі смерті одного з подружжя свідоцтво про право власності на частку в їх спільному майні видається нотаріусом на підставі письмової заяви другого з подружжя з подальшим повідомленням спадкоємців померлого, які прийняли спадщину. Таке свідоцтво може бути видано на половину спільного майна.

У повідомленні, що надсилається спадкоємцям померлого, які прийняли спадщину, зазначається склад спільного майна подружжя, на частку якого другий із подружжя, що є живим, просить видати свідоцтво про право власності, а також роз'яснюється право звернення до суду у випадку

оспорювання спадкоємцями майнових вимог того з подружжя, що залишився живим.

Повідомлення надсилається поштою, а спадкоємці, які прибули до нотаріальної контори, повідомляються нотаріусом усно, про що робиться відмітка на заяві того з подружжя, що залишився живим. Така відмітка підписується спадкоємцями.

На підставі письмової заяви спадкоємців, які прийняли спадщину, за згодою другого з подружжя, що є живим, у свідоцтві про право власності може бути визначена і частка померлого у спільній власності.

Свідоцтво про право власності на частку в спільному майні подружжя в разі смерті одного з них видається нотаріусом за місцем відкриття спадщини.

При видачі свідоцтва нотаріус вимагає документ, який посвідчує шлюбні відносини, в порядку, встановленому чинним законодавством. На примірнику свідоцтва, що залишається у матеріалах нотаріальної справи, робиться відмітка, у якій зазначаються найменування поданого для огляду документа, його номер, дата та найменування юридичної особи, що його видала.

Якщо до складу майна, на частку якого видається свідоцтво, входить майно, право власності на яке підлягає державній реєстрації, нотаріус вимагає подання документів, які підтверджують право власності подружжя на таке майно, крім випадків, передбачених пунктом 3 глави 7 розділу I цього Порядку.

При видачі свідоцтва про право власності на частку в спільному майні подружжя на житловий будинок, квартиру та інше нерухоме майно нотаріус отримує інформацію з Державного реєстру речових прав на нерухоме майно шляхом безпосереднього доступу до нього.

При видачі свідоцтва про право власності на частку в спільному майні подружжя в разі смерті одного з них нотаріус, крім документів, визначених у цьому пункті, вимагає свідоцтво про смерть одного з подружжя.

Видача свідоцтв про право власності на частку в спільному майні подружжя у випадку наявності заборони відчуження або арешту на майно.

За наявності заборони відчуження житлового будинку, квартири, дачі, садового будинку, гаража, земельної ділянки, іншого нерухомого майна свідоцтво про право власності на частку в спільному майні подружжя видається у разі згоди на те кредитора (відповідного податкового органу). Згода кредитора має бути викладена у формі письмової заяви. Якщо на вищевказане майно накладено арешт судовими чи слідчими органами, видача свідоцтва про право власності на частку в спільному майні подружжя відкладається до зняття арешту.

7.9. Видача свідоцтва про придбання майна з прилюдних торгів

Придбання арештованого або заставленого нерухомого майна з прилюдних торгів (аукціонів) оформлюється нотаріусом за місцезнаходженням такого майна шляхом видачі набувачу відповідного свідоцтва. Видача свідоцтва про придбання заставленого майна, яке складається лише з рухомого майна, здійснюється за місцем проведення аукціону.

Видача нотаріусом свідоцтва про придбання нерухомого майна, яке було предметом застави (іпотеки).

Придбання нерухомого майна, яке було предметом застави (іпотеки), оформлюється нотаріусом за місцезнаходженням цього нерухомого майна шляхом видачі набувачу свідоцтва про придбання нерухомого майна.

Підстава для видачі свідоцтва про придбання арештованого або заставленого майна з прилюдних торгів (аукціонів).

Свідоцтво про придбання арештованого нерухомого майна з прилюдних торгів видається нотаріусом на підставі акта про проведені публічні торги, складеного державним виконавцем та затвердженого начальником відповідного відділу державної виконавчої служби або приватним виконавцем.

В акті про проведені електронні торги зазначається така інформація:

- ким, коли і де проводилися електронні торги;
- стисла характеристика реалізованого майна;
- прізвище, ім'я та по батькові фізичної особи – переможця електронних торгів, серія та номер документа, що посвідчує її особу, місце проживання (у разі якщо переможцем

електронних торгів є юридична особа, зазначаються її найменування, місцезнаходження та код за ЄДРПОУ);

- сума, внесена переможцем електронних торгів за придбане майно;

- прізвище, ім'я та по батькові фізичної особи (найменування юридичної особи) – боржника, її місце проживання (місцезнаходження);

- дані про документи, що підтверджують право власності боржника на майно;

- номер лота реалізованого майна.

Свідоцтво про придбання нерухомого майна, що було предметом іпотеки, видається нотаріусом на підставі копії акта про реалізацію предмета іпотеки, складеного державним виконавцем та затвердженого начальником (заступником начальника) відповідного органу державної виконавчої служби або приватним виконавцем.

В акті про реалізацію предмета іпотеки має бути зазначено таке: що реалізація предмета іпотеки відбулась із дотриманням вимог Закону України «Про іпотеку»; назва організатора прилюдних торгів, дата і місце їх проведення; стисла характеристика та місцезнаходження предмета іпотеки; прізвище, ім'я, по батькові (назва юридичної особи), адреса покупця; початкова ціна предмета іпотеки та ціна продажу; сума коштів, внесена за придбане нерухоме майно; прізвище, ім'я та по батькові (назва юридичної особи) боржника, його адреса; відомості про документ, що посвідчував право власності іпотекодавця на предмет іпотеки, крім випадків, передбачених пунктом 3 глави 7 розділу I цього Порядку.

Видача нотаріусом свідоцтва про придбання нерухомого майна на аукціоні при продажі майна в провадженні у справі про банкрутство.

Придбання нерухомого майна на аукціоні при його продажі в провадженні у справі про банкрутство оформлюється нотаріусом відповідно до ст. 75 Закону України «Про відновлення платоспроможності боржника або визнання його банкрутом» за місцезнаходженням такого майна шляхом видачі набувачу відповідного свідоцтва за умови надання договору купівлі-продажу, оформленого відповідно до ст. 50 Закону України «Про відновлення платоспроможності боржника або визнання його банкрутом».

Свідоцтво про придбання майна на аукціоні видається нотаріусом на підставі акта про передання права власності на придбане майно, що підписується сторонами, та протоколу про проведення аукціону, складеного організатором аукціону.

В акті про передання права власності на куплене нерухоме майно має бути зазначено таке: ім'я (назва) та місце проживання (місцезнаходження) продавця та покупця, а також організатора аукціону; інформація про продане нерухоме майно; електронна адреса веб-сторінки, на якій розміщено відомості про проведення аукціону.

В протоколі про проведення аукціону має бути зазначено: майно, що запропоноване для продажу, його склад; кількість учасників аукціону; початкову вартість; ціну, запропоновану переможцем аукціону, або відомості про те, що аукціон закінчився без визначення переможця; ціну або частину ціни, сплачену переможцем; найменування і місцезнаходження (для юридичної особи), прізвище, ім'я, по батькові і місце проживання (для фізичної особи) переможця торгів; електронну адресу сторінки веб-сайту, на якій розміщено відомості про проведення аукціону; номер банківського рахунку, на який мають бути перераховані кошти за придбане майно; інші відомості, передбачені законодавством України.

До протоколу обов'язково має бути доданий засвідчений організатором текст договору, вказаний в оголошенні про проведення аукціону.

Якщо прилюдні торги (аукціон) оголошено такими, що не відбулися, нотаріус видає відповідне свідоцтво про передачу майна стягувачеві в рахунок погашення боргу на підставі складеного та затвердженого в установленому порядку акта зі зазначенням того, що прилюдні торги (аукціон) не відбулися.

В акті про те, що прилюдні торги (аукціон) не відбулися, має бути зазначено таке: ким, коли і де проводилися прилюдні торги (аукціон); коротка характеристика майна; прізвище, ім'я, по батькові (найменування юридичної особи), місце проживання/місцезнаходження кожного покупця; дані про документи, що посвідчували право власності боржника на майно, крім випадків, передбачених пунктом 3 глави 7 розділу I Порядку про вичнення нотаріальних дій нотаріусами України: назва документа, ким виданий, посвідчений (для нотаріусів

зазначаються прізвище, ім'я, по батькові, нотаріальний округ), дата видачі, посвідчення, номер за реєстром, орган реєстрації, дата й номер реєстрації; підстави, з яких прилюдні торги (аукціон) не відбулися.

Запитання і завдання для самоконтролю

1. Назвіть загальні правила посвідчення правочинів нотаріусами України.
2. Які відмінності у посвідченні договорів ренти та спадкових договорів ви знаєте?
3. Протягом якого строку видається свідоцтво про право на спадщину?
4. За чією ініціативою може бути видано свідоцтво про право власності на частку в спільному майні подружжя?
5. Які особливості у видачі свідоцтва про право на спадщину за заповітом?
6. Наведіть особливості видачі свідоцтва про придбання нерухомого майна, що є предметом іпотеки.
7. Для яких правочинів нотаріальна форма є обов'язковою?
8. Яких правил має дотримуватися нотаріус при посвідченні правочинів щодо відчуження нерухомого майна, що перебуває у спільній власності?
9. Які заповіді прирівнюються до нотаріально посвідчених?
10. Перелічіть спадкоємців, які мають право на обов'язкову частку у спадщині.

Список рекомендованих джерел

Основна література

1. Долинська М. С. Нотаріат: підручник. Львів: Ліга-Прес, 2018. 398 с.
2. Долинська М. С. Українське нотаріальне право. К.: Юрінком Інтер, 2015. 248 с.
3. Дякович М. М. Нотаріальне право України: навч. посіб. К.: Алерта; КНТ; ЦУЛ, 2009. 683 с.
4. Дякович М. М. Хрестоматія нотаріального права України: навч. посіб. К.: Істина, 2018. 480 с.
5. Комаров В. В., Баранкова В. В. Нотариат и нотариальный процесс: учебник. Харьков: Консум, 1999. 240 с.

6. Комаров В. В., Баранкова В. В. Нотаріат в Україні: підручник. Х.: Право, 2011. 384 с.
7. Майкут Х. В. Нотаріат: курс лекцій. Львів: Львівський державний університет внутрішніх справ, 2012. 212 с.
8. Медвідь Ф. М., Усенко В. Ф., Медвідь Я. Ф. Нотаріальний процес в Україні: навч. посіб. / за ред. Ф. М. Медвідя. К.: Атіка, 2006. 324 с.
9. Нотаріат в Україні: навч. посіб. / за ред. В. М. Бесчастного. К.: Знання, 2008. 494 с.
10. Нотаріат в Україні: навч. посіб. / за заг. ред. Ю. В. Нікітіна. К.: КВНЗ «Національна академія управління»; Алерта, 2016. 586 с.
11. Нотаріат України: підруч. у 3-х кн. Кн. 1: Організація нотаріату з практикумом / за заг. ред. С. Я. Фурси. 3-є вид., допов. і перероб. К.: Алерта, 2015. 484 с.
12. Радзієвська Л. Е., Пасічник С. Г. Нотаріат в Україні: навч. посіб. / за ред. Л. К. Радзієвської. К.: Юрінком Інтер, 2000.
13. Сміян Л. С., Нікітін Ю. В., Хоменко П. Г. Нотаріат в Україні: навч. посіб. 2-е вид., стереотип. / за ред. Ю. В. Нікітіна. К.: КНТ, 2008. 632 с.
14. Теорія нотаріального процесу: науково-практичний посібник / за заг. ред. С. Я. Фурси. К.: Алерта; Центр учбової літератури, 2012. 920 с.
15. Фурса С. Я., Фурса Є. І. Нотаріат в Україні. Теорія і практика: навч. посіб. для студ. закл. вищ. освіти. К.: А.С.К., 2001. 976 с.

Спеціальна література

1. Василина Н. В. Право на заповіт та окремі питання його реалізації. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія «Право»*. 2014. Вип. 28. Т. 1. С. 107–111.
2. Долинська М. С. Деякі аспекти нотаріального посвідчення шлюбних договорів. *Нотаріат України*. 2014. № 11. С. 42–46.
3. Долинська М. С. Деякі правові аспекти посвідчення довіреностей в нотаріальному порядку. *Митна справа*. 2012. № 5 (№ 83). Ч. 2. Кн. 1. С. 296–302.
4. Долинська М. С. Деякі правові аспекти видачі нотаріусами свідоцтва про право на спадщину на обов'язкову частку в спадщині. *Наукові записки Львівського університету бізнесу та права. Львів: Університет бізнесу та права*, 2011. Вип. 7. С. 278–282.
5. Долинська М. С. Земельні питання в нотаріальній практиці. *Бібліотечка нотаріуса. Додаток до журналу «Нотаріат для Вас»*. 2012. 91 с.

6. Долинська М. С. Договір оренди землі: поняття, зміст та особливості нотаріального посвідчення. *Митна справа*. 2012. № 4 (№ 82). Ч. 2. Кн. 1. С. 296–302.
7. Долинська М. С. Договір емфітевзису: історія, порядок укладення, нотаріальне посвідчення. *Митна справа*. 2012. № 3 (81), частина 2, книга 1. С. 251–256.
8. Долинська М. С. Договір ренти: поняття, особливості, зміст та нотаріальне посвідчення. *Митна справа*. 2012. № 2 (80). Ч. 2. Кн. 1. С. 285–291.
9. Долинська М. С. Особливості видачі нотаріусами свідоцтв про право на спадщину за заповітом. *Вісник Львівського університету. Серія юридична*. 2012. Вип. 56. С. 237–243.
10. Долинська М. С. Особливості нотаріального посвідчення договору довічного утримання (догляду). *Актуальні проблеми держави та права*. 2012. Вип. 64. С. 318–324.
11. Долинська М. С. Особливості нотаріального посвідчення договору дарування земельної ділянки. *Форум права*. 2012. № 1. С. 269–274.
12. Долинська М. С. Особливості нотаріального посвідчення договору купівлі-продажу земельних ділянок, що належать на праві приватної власності фізичним та юридичним особам. *Науковий Вісник Львівського державного університету внутрішніх справ. Серія юридична*. 2012. № 2 (1). С. 117–126.
13. Долинська М. С. Спадкування в Україні: довідник нотаріуса. К.: Істина, 2007. № 5. 96 с.
14. Долинская М. С. Некоторые аспекты нотариального удостоверения завещаний и оформления наследства на их основании в Украине. *Нотариальный вестникъ*. 2014. № 10. С. 54–62.
15. Дякович М. М. Нотаріальний акт як інструмент охорони (захисту) інтересів учасників цивільних правовідносин. *Бюлетень Міністерства юстиції України*. 2013. № 9. С. 20–27.
16. Журавльов Д. В., Коротюк О. В., Чижмарь К. І. Правова охорона нотаріальної таємниці: монографія. К.: ОВК, 2017. 190 с.
17. Заїка Ю. О., Співак В. М. Право власності. Спадкове право: навч. посіб. К.: Наукова думка, 2000. 151 с.
18. Коротюк О. В. Науково-практичний коментар Закону України «Про нотаріат». Х.: Право, 2012. 648 с.
19. Леськів С. Р., Чубенко А. Г. Свобода заповіту і таємниця заповіту як юридичні гарантії реалізації права на спадкування за заповітом. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія «Право»*. 2014. Вип. 29. Т. 1. С. 156–159.

20. Фомічова Н. В. Складання заповіту з умовою та дійсність визначених умов у межах їх виконання за законодавством України. *Молодий вчений*. 2016. № 9. № (36). С. 257–260.
21. Фурса С. Я., Фурса Є. І. Спадкове право. Теорія та практика: навч. посіб. К.: Атіка, 2002. 496 с.
22. Череватко І. М. Нотаріальне провадження щодо посвідчення безспірних прав: монографія. Харків: Право, 2017. 200 с.
23. Шама Н. Право на спільний заповіт. *Проблеми державотворення і захисту прав людини в Україні*: матеріали ХІХ звітної науково-практичної конференції (7–8 лютого 2013 р.). Львів: Юридичний факультет Львівського національного університету імені Івана Франка, 2013. С. 179–181.

Нормативно-правові акти

1. Про нотаріат: Закон України від 02.09.1993 р. № 3425-ХП. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/3425-12>
2. Про внесення змін до Закону України «Про нотаріат»: Закон України від 01.10.2008 р. № 614-V. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/614-17>
3. Про внесення змін до Закону України «Про нотаріат» щодо державного регулювання нотаріальної діяльності: Закон України від 06.09.2012 р. № 5208-VI. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/5208-17>
4. Цивільний кодекс України: Закон України від 16.01.2003 р. № 435-IV. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/435-15>
5. Податковий кодекс України: Закон України від 02.12.2010 р. № 2755-VI. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2755-17>
6. Сімейний кодекс України: Закон України від 10.01.2002 р. № 2947-III. URL: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/2947-14>
7. Земельний кодекс України: Закон України від 25.10.2001 р. № 2768-III. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/go/2768-14>
8. Цивільний процесуальний кодекс України: Закон України від 18.03.2004 р. № 1618-IV. URL: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/1618-15>.
9. Про міжнародні договори України: Закон України від 29.06.2004 р. № 1906-IV. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1906-15>
10. Про державне мито: Декрет Кабінету Міністрів України від 21.01.1993 р. № 7–9. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/7-93>

11. Порядок вчинення нотаріальних дій нотаріусами України: затв. Наказом Міністерства юстиції України від 22.02.2012 р. № 296/5. URL: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/z0282-12>
12. Порядок вчинення нотаріальних дій посадовими особами органів місцевого самоврядування: затв. Наказом Міністерства юстиції України від 11.11.2011 р. № 3306/5. URL: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/z1298-11>
13. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо вдосконалення державної реєстрації прав на нерухоме майно та захисту прав власності: Закон України від 06.10.2016 р. № 1666-VIII. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1666-19>
14. Про внесення змін до Закону України «Про державну реєстрацію речових прав на нерухоме майно та їх обмежень» та деяких інших законодавчих актів України щодо децентралізації повноважень з державної реєстрації речових прав на нерухоме майно та їх обтяжень: Закон України від 26.11.2015 р. № 834-VIII. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/834-19>

НОТАРІАЛЬНІ ПРОВАДЖЕННЯ ЩОДО НАДАННЯ ДОКУМЕНТАМ ВИКОНАВЧОЇ СИЛИ ТА ОХОРОННІ НОТАРІАЛЬНІ ПРОВАДЖЕННЯ

8.1. Вчинення виконавчих написів

Для стягнення грошових сум або витребування від боржника майна нотаріуси вчиняють виконавчі написи на документах, що встановлюють заборгованість, або на правочинах, що передбачають звернення стягнення на майно на підставі виконавчих написів.

Перелік документів, за якими стягнення заборгованості провадиться у безспірному порядку на підставі виконавчих написів, установлюється Кабінетом Міністрів України.

Нотаріуси відмовляють у вчиненні виконавчого напису у випадках, коли витребується майно, звернення стягнення на яке забороняється законодавством України або здійснюється виключно на підставі рішення суду.

Виконавчий напис вчинюється нотаріусом незалежно від місця виконання вимоги, місцезнаходження боржника або стягувача.

Для вчинення виконавчого напису стягувачем або його уповноваженим представником нотаріусу подається заява, у якій, зокрема, мають бути зазначені:

- відомості про найменування і місце проживання або місцезнаходження стягувача та боржника;
- дата і місце народження боржника – фізичної особи, місце його роботи;
- номери рахунків у банках, кредитних установах, код за ЄДРПОУ для юридичної особи;
- строк, за який має провадитися стягнення;
- інформація щодо суми, яка підлягає стягненню, або предметів, що підлягатимуть витребуванню, включаючи пеню, штрафи, відсотки тощо.

Заява може містити також іншу інформацію, необхідну для вчинення виконавчого напису.

У разі якщо нотаріусу потрібно отримати іншу інформацію чи документи, які стосуються вчинення виконавчого напису, нотаріус вправі витребувати їх у стягувача.

Вчинення виконавчого напису в разі порушення основного зобов'язання та (або) умов іпотечного договору здійснюється нотаріусом після спливу тридцяти днів з моменту надісланих іпотекодержателем повідомлень – письмової вимоги про усунення порушень іпотекодавцю та боржнику, якщо він є відмінним від іпотекодавця.

Повідомлення вважається надісланим, якщо є відмітка іпотекодавця на письмовому повідомленні про його отримання або відмітка поштового відділення зв'язку про відправлення повідомлення на вказану в іпотечному договорі адресу.

Вчинення виконавчого напису за заявою одного з іпотекодержателів здійснюється нотаріусом після спливу десяти днів з дня одержання іншими іпотекодержателями письмового повідомлення про звернення стягнення на предмет іпотеки.

У разі отримання письмової заяви від попереднього іпотекодержателя, який має вищий пріоритет, про припинення звернення стягнення на предмет іпотеки виконавчий напис нотаріусом не вчинюється.

Нотаріус вчиняє виконавчі написи:

– якщо подані документи підтверджують безспірність заборгованості або іншої відповідальності боржника перед стягувачем;

– за умови, що з дня виникнення права вимоги минуло не більше трьох років, а у відносинах між підприємствами, установами та організаціями – не більше одного року.

Безспірність заборгованості підтверджують документи, передбачені Переліком документів, за якими стягнення заборгованості провадиться у безспірному порядку на підставі виконавчих написів нотаріусів, затвердженим постановою Кабінету Міністрів України від 29.06.1999 р. № 1172.

Якщо для вимоги, за якою вчиняється виконавчий напис, законом встановлено інший строк давності, виконавчий напис вчиняється у межах цього строку.

Строки, протягом яких може бути вчинено виконавчий напис, обчислюються з дня, коли у стягувача виникло право примусового стягнення боргу.

При вчиненні виконавчого напису нотаріус повинен перевірити, чи подано на обґрунтування стягнення документи, зазначені у Переліку документів, за якими стягнення заборгованості провадиться у безспірному порядку на підставі виконавчих написів нотаріусів, затвердженому згаданою постановою Кабінету Міністрів України від 29.06.1999 р. № 1172.

У разі вчинення виконавчого напису за договором іпотеки нотаріус перевіряє за інформацією з Державного реєстру речових прав на нерухоме майно, отриманою шляхом безпосереднього доступу до цього реєстру, наявність чи відсутність заставної, наявність чи відсутність інших іпотекодержателів.

За наявності заставної вчинення виконавчого напису може бути здійснено лише на підставі заяви (вимоги) власника заставної.

Виконавчий напис має містити:

- дату (рік, місяць, число) вчинення, посаду, прізвище, ім'я, по батькові нотаріуса, який вчинив виконавчий напис;
- найменування та місце проживання (місцезнаходження) стягувача;
- найменування та місце проживання (місцезнаходження) боржника, дату й місце його народження, місце роботи (для фізичних осіб), номери рахунків в установах банків (для юридичних осіб);
- строк, за який провадиться стягнення;
- суми, що підлягають стягненню, або предмети, які підлягають витребуванню, зокрема пеня, проценти, якщо такі належать до стягнення;
- розмір плати, суму державного мита, сплачуваного стягувачем, або мита, яке підлягає стягненню з боржника;
- номер, під яким виконавчий напис зареєстровано;
- дату набрання чинності виконавчого напису;
- строк пред'явлення виконавчого напису до виконання;
- підпис нотаріуса, який вчинив виконавчий напис, скріплений печаткою;
- інші відомості, передбачені статтею 18 Закону України «Про виконавче провадження».

Виконавчий напис вчинюється на оригіналі документа (дублікаті документа, що має силу оригіналу), який встановлює заборгованість.

Якщо виконавчий напис не вміщується на документі, що встановлює заборгованість, він може бути продовжений чи викладений повністю на прикріпленому до документа спеціальному бланку нотаріальних документів.

Якщо за борговим документом потрібно провести стягнення частинами, виконавчий напис за кожним стягненням може бути зроблений на копії документа або на виписці з особового рахунку боржника; у цих випадках на оригіналі документа, що встановлює заборгованість, робиться відмітка про вчинення виконавчого напису і зазначаються: за який строк і яка сума стягнута, дата і номер за реєстром нотаріальних дій.

За заявою кредитора розмір суми, яка підлягає стягненню за виконавчим написом, може бути встановлений з урахуванням індексу інфляції за весь час прострочення та трьох відсотків річних від простроченої суми, якщо інший розмір не встановлений договором або законом. Неустойка (штраф, пеня) включається до виконавчого напису, якщо це передбачено умовами договору.

Вчинення виконавчого напису за договором позики здійснюється з урахуванням вимог статті 1050 Цивільного кодексу України.

У справах нотаріуса залишається копія документа, що встановлює заборгованість, чи правочину, за яким здійснюється стягнення, або витяг з особового рахунку боржника і примірник виконавчого напису.

Під час кожного наступного вчинення виконавчого напису за тим самим зобов'язанням повторне подання копії документа, що встановлює заборгованість, не вимагається. У цих випадках нотаріус вимагає подання двох примірників витягу з особового рахунку та оригіналу зобов'язання.

Один примірник витягу з виконавчим написом і оригінал зобов'язання повертаються стягувачу, а другий примірник залишається у нотаріуса.

У разі вчинення кількох виконавчих написів за документами, що встановлюють заборгованість однакової форми, копія кожного окремого зобов'язання не вимагається. У таких

випадках у матеріалах нотаріальної справи залишаються одна копія документа, що встановлює заборгованість (на одного з боржників), і список боржників, на стягнення боргу з яких вчинені виконавчі написи, зі зазначенням повної назви та адреси боржників, строку платежу, суми, що підлягає стягненню за виконавчим написом, а в необхідних випадках й інших даних.

Стягувачу видаються виконавчі написи на кожного боржника окремо відповідно до списку.

Якщо для вчинення виконавчого напису, крім документа, що встановлює заборгованість, потрібно подати й інші документи, зазначені в Переліку документів, за якими стягнення заборгованості провадиться у безспірному порядку на підставі виконавчих написів нотаріусів, затвердженому постановою Кабінету Міністрів України від 29.06.1999 р. № 1172, то вони до виконавчого напису не приєднуються, а залишаються у матеріалах нотаріальної справи.

Стягнення за виконавчим написом провадиться в порядку, встановленому цивільним процесуальним законодавством для виконання судових рішень та Законом України «Про виконавче провадження».

Виконавчий напис, за яким стягувачем або боржником є фізична особа, може бути пред'явлений до примусового виконання протягом року з моменту вчинення виконавчого напису. Поновлення пропущеного строку для пред'явлення виконавчого напису до виконання провадиться відповідно до вимог ст. 23 Закону України «Про виконавче провадження» і ст. 371 Цивільного процесуального кодексу України.

8.2. Охоронні нотаріальні провадження. Вжиття заходів до охорони спадкового майна та їх процесуальний порядок

Охоронні нотаріальні провадження здійснюються нотаріусом з метою захисту майна. До охоронних проваджень відносять заходи до охорони спадкового майна, видачу свідоцтва виконавцю заповіту.

Нотаріус за місцем відкриття спадщини за заявою заінтересованих осіб або з власної ініціативи вживає заходів щодо охорони спадкового майна. Заходи щодо охорони спадкового

майна вживаються зазначеним нотаріусом або нотаріусом за місцезнаходженням майна, якому нотаріус, який веде спадкову справу, надіслав доручення.

Охорона спадкового майна триває до закінчення строку, встановленого для прийняття спадщини.

Вжиття заходів щодо охорони спадкового майна здійснюється нотаріусом після отримання документів, що підтверджують факт смерті спадкодавця, час і місце відкриття спадщини, але не пізніше наступного дня з дати надходження таких документів.

Опис спадкового майна проводиться за участю заінтересованих осіб (за бажанням) і не менше ніж двох свідків. Присутність виконавця заповіту при здійсненні опису спадкового майна є обов'язковою. В акті опису мають бути зазначені: дата та час складання акта опису, а також прізвище, ім'я, по батькові нотаріуса, який проводить опис; найменування державної нотаріальної контори або нотаріального округу, в якому зареєстрований приватний нотаріус; дата одержання заяви про вжиття заходів щодо охорони спадкового майна (повідомлення про орієнтовний склад спадкового майна) або доручення нотаріуса, яким заведено спадкову справу, про вжиття заходів щодо охорони спадкового майна; прізвище, ім'я, по батькові, адреса, за потреби – місце роботи та посади осіб, які беруть участь в описі; прізвище, ім'я, по батькові спадкодавця, дата його смерті, місце відкриття спадщини та місцезнаходження спадкового майна; відомості про спадкоємців; відомості про те, чи було опечатано приміщення до прибуття нотаріуса і ким, стан пломб та печаток, якщо приміщення опечатано; опис спадкового майна з детальною характеристикою кожної речі окремо (колір, вага, номінал, розмір, сорт, марка, рік випуску, а для іноземної валюти – купюра, її номінал, вартість за курсом Національного банку України тощо) та визначення їх вартості з урахуванням відсотка зносу.

На кожній сторінці акта опису підводиться підсумок кількості речей (предметів) та їхньої вартості, а після закінчення опису – загальний підсумок кількості речей (предметів) і їхньої вартості. У кінці акта опису зазначаються прізвище, ім'я, по батькові, рік народження охоронця, якому передано на зберігання майно, найменування документа, який посвідчує

його особу, номер, дата видачі, найменування установи, що видала документ, місце проживання цієї особи.

Акт опису складається не менше ніж у трьох примірниках. Усі примірники підписуються нотаріусом, заінтересованими особами, свідками та охоронцем, якому передано на зберігання спадкове майно. Один примірник акта опису видається охоронцю спадкового майна.

Охоронцем спадкового майна може бути призначено осіб з числа спадкоємців, опікунів над майном осіб, визнаних безвісно відсутніми або місцеперебування яких невідоме, або інших осіб, визначених спадкоємцями. За наявності виконавця заповіту він призначається охоронцем усього спадкового майна, як заповіданого, так і не заповіданого. За бажанням спадкоємців за законом у разі наявності виконавця заповіту нотаріус може призначити охоронцем майна, що спадкується за законом, із-поміж інших осіб. Нотаріус попереджає охоронця та інших осіб, яким передано на зберігання спадкове майно, про кримінальну відповідальність у разі розтрати або його приховування, а також про матеріальну відповідальність за заподіяну шкоду.

Виявлені під час опису вибухові речовини і вибухові засоби, боєприпаси, зброя (холодна, вогнепальна, пневматична), спеціальні засоби самооборони, заряджені речовинами сльозогінної та дратівної дії передаються нотаріусом за окремим описом до органу внутрішніх справ. Якщо під час вжиття заходів щодо охорони спадкового майна нотаріусом виявлені грошові суми (цінні папери), що залишилися після померлого, вони вносяться на відповідні рахунки для обліку депозитних сум нотаріуса чи до банківської установи, про що виписується відповідна квитанція. Квитанція підшивається до спадкової справи.

Якщо під час опису виявлені золото, платина, срібло, метали іридієво-платинової групи у будь-якому вигляді, іноземна валюта і виражені в іноземній валюті або монетарних металах платіжні документи, вироби зі срібла, монетарних металів, дорогоцінного каміння, а також дорогоцінне каміння і перли, вони здаються до банківської установи на зберігання за окремим описом.

Ордени, медалі, нагрудні знаки, а також документи про нагородження за наявності спадкоємців залишаються у сім'ї спадкодавця. За згодою спадкоємців державні нагороди можуть бути передані на тимчасове або постійне зберігання до музеїв. Державні нагороди передаються музеям на підставі рішення Комісії державних нагород та геральдики при Президентові України за наявності відповідного клопотання музейного закладу. Передані до музеїв на постійне зберігання державні нагороди спадкоємцям померлого не повертаються. У разі відсутності спадкоємців державні нагороди і документи про нагородження передаються на зберігання державі (стаття 18 Закону України «Про державні нагороди»).

Цінні рукописи, літературні твори, листи тощо, що мають історичне та наукове значення, включаються до акту опису та передаються на зберігання спадкоємцям. Якщо спадкоємців немає, нотаріус передає документи на зберігання за окремим описом до відповідних організацій (інститут, музей тощо) у порядку, передбаченому чинним законодавством. При виявленні у складі спадкового майна об'єктів, які перебувають на державному обліку як пам'ятки історії і культури, нотаріус повідомляє про це відповідні органи охорони пам'яток історії та культури.

Ощадні книжки, заставні на речі спадкодавця, що знаходяться в ломбарді тощо, передаються на зберігання спадкоємцям, а якщо спадкоємців немає – зберігаються у нотаріуса.

Якщо під час опису спадкового майна виявляться речі, які у зв'язку зі зносом не мають ніякої цінності, нотаріус за згодою спадкоємців або фінансового органу, якщо опис проводиться без участі спадкоємців, не включає до акта опису такі речі, а за окремим описом передає їх для знищення або на заготівельну базу утильсировини.

Якщо серед спадкового майна виявляться продукти харчування, нотаріус передає їх спадкоємцям. Якщо опис проводиться без участі спадкоємців, продукти харчування довгострокового терміну зберігання передаються відповідним організаціям для реалізації. Передавання проводиться за окремим актом, який підписує, крім нотаріуса та свідків, спадкоємець або представник організації, яким передані продукти харчування.

Якщо вжити заходів до охорони спадкового майна неможливо (спадкоємці або інші особи, які проживали зі спадкодавцем, заперечують проти опису, не пред'являють майно для опису, майно вивезене тощо), нотаріус складає акт і повідомляє про це заінтересованих осіб, а за потреби – фінансовий орган або прокурора.

Якщо під час вжиття заходів щодо охорони спадкового майна з'ясується, що у складі спадщини є майно, що потребує утримання, догляду, вчинення інших фактичних та юридичних дій для підтримання його в належному стані, нотаріус у разі відсутності спадкоємців або виконавця заповіту на підставі заяви заінтересованої особи укладає договір на управління спадщиною з цією особою. Договір на управління спадщиною укладається нотаріусом з дотриманням вимог частини другої статті 212 Цивільного кодексу України.

Текст договору викладається без застосування спеціальних бланків нотаріальних документів згідно з актом опису спадкового майна, який є невід'ємною частиною договору (перелік цього майна може викладатися в тексті договору).

Договір на управління спадщиною не реєструється в реєстрі для реєстрації нотаріальних дій. Інформація про укладення договору на управління спадщиною заноситься до Книги обліку договорів на управління спадщиною. При укладанні договору нотаріус зобов'язаний пересвідчитись у тому, що це майно було власністю спадкодавця на момент відкриття спадщини, про що зазначається в тексті договору з посиланням на реквізити відповідного документа (за наявності).

У разі надходження до нотаріуса за місцем відкриття спадщини заяви про прийняття спадщини нотаріус повідомляє особу, з якою укладений договір на управління спадщиною, про припинення дії договору. У разі відсутності спадкоємців за законом і за заповітом, усунення їх від права на спадкування, неприйняття спадщини ніким зі спадкоємців, а також відмови від її прийняття укладений договір на управління спадщиною діє до ухвалення судом рішення про визнання спадщини відумерлою.

У разі одержання нотаріусом рішення суду про виключення майна з акта опису спадкового майна на цьому акті робиться спеціальний напис, у якому зазначаються реквізити цього

рішення, на підставі якого майно вилучено з акта опису, перелік вилучених предметів. Напис скріплюється підписом та печаткою нотаріуса. Копія рішення суду додається до матеріалів спадкової справи.

Охорона спадкового майна триває до прийняття спадщини спадкоємцями, а якщо її не прийнято – до закінчення строку, встановленого цивільним законодавством України для прийняття спадщини. Охорона спадкового майна може тривати після спливу шести місяців з дня відкриття спадщини, якщо до нотаріуса надійде заява про згоду на прийняття спадщини від осіб, для яких право спадкування виникає у разі неприйняття спадщини іншими спадкоємцями, на підставі частини третьої статті 1270 Цивільного кодексу України і якщо до спливу встановленого законом шестимісячного строку для прийняття спадщини залишилось менше трьох місяців.

Заходи щодо охорони спадкового майна припиняє нотаріус, який їх вживав. Якщо місце відкриття спадщини і місце вжиття заходів до охорони спадкового майна різні, про припинення охорони спадкового майна попередньо повідомляється нотаріус за місцем відкриття спадщини. Про припинення охорони спадкового майна нотаріус за місцем відкриття спадщини попередньо повідомляє спадкоємців та виконавця заповіту.

З припиненням заходів до охорони спадкового майна повноваження виконавця заповіту тривають до повного здійснення волі спадкодавця, яка виражена в заповіті.

Заповідач, відповідно до ст. 1286 Цивільного кодексу України, може доручити виконання заповіту фізичній особі з повною цивільною дієздатністю або юридичній особі-виконавцеві заповіту.

У разі складення заповіту на користь кількох осіб, виконання заповіту може бути доручено будь-кому з них. У такому випадку нотаріусу подається письмова згода цих осіб на призначення одного з них виконавцем заповіту. Якщо заповіт складено на користь однієї особи, виконання заповіту може бути покладено на особу, яка не є спадкоємцем за заповітом.

Виконавець заповіту може бути призначений нотаріусом за місцем відкриття спадщини, якщоповідач не призначив виконавця заповіту або якщо виконавець заповіту відмовився від виконання заповіту чи був усунений від його виконан-

ня і якщо цього потребують інтереси спадкоємців (ст. 1288 ЦК України). Нотаріус видає свідоцтво виконавцю заповіту за заявою особи, яка заповідачем або спадкоємцями заповідача призначена виконавцем заповіту, а також у разі призначення виконавця заповіту нотаріусом.

Ця нотаріальна дія вчиняється за місцем відкриття спадщини. Вчиняючи цю нотаріальну дію, нотаріуси перевіряють:

- підстави призначення виконавця заповіту (статті 1286–1288 ЦК України);
- наявність письмової згоди на призначення виконавця заповіту всіх спадкоємців;
- письмову згоду виконавця заповіту на його призначення. Така згода може бути викладена на тексті самого заповіту або додана до нього;
- дієздатність виконавця заповіту.

У тексті свідоцтва виконавця заповіту нотаріус обов'язково зазначає всі повноваження виконавця заповіту, передбачені цивільним законодавством. Згідно зі ст. 1290 ЦК, виконавець заповіту зобов'язаний:

- 1) вжити заходів щодо охорони спадкового майна;
- 2) вжити заходів щодо повідомлення спадкоємців, відказоодержувачів, кредиторів про відкриття спадщини;
- 3) вимагати від боржників спадкодавця виконання ними своїх зобов'язань;
- 4) управляти спадщиною;
- 5) забезпечити одержання кожним зі спадкоємців частки спадщини, яка визначена у заповіті;
- 6) забезпечити одержання частки у спадщині особами, які мають право на обов'язкову частку у спадщині.

Виконавець заповіту зобов'язаний забезпечити виконання спадкоємцями дій, до яких вони були зобов'язані заповітом.

Якщо спадкоємцями є малолітні, неповнолітні, недієздатні особи або особи, цивільна дієздатність яких обмежена, про видачу свідоцтва виконавця заповіту нотаріус повідомляє відповідні органи опіки та піклування. Повноваження виконавця заповіту тривають до повного здійснення волі спадкодавця, яка виражена у заповіті.

Чинність повноважень виконавця заповіту припиняється нотаріусом за місцем відкриття спадщини за письмовою

згодою спадкоємців, відказоодержувачів, а також осіб (органів), які мають право здійснювати контроль за виконанням заповіту. Якщо спадкоємцями є малолітні, неповнолітні, недієздатні особи або особи, цивільна дієздатність яких обмежена, контроль за виконанням заповіту здійснюють батьки (усиновлювачі), опікуни, піклувальники, а також орган опіки та піклування.

Після повернення виконавцем заповіту виданого йому свідоцтва нотаріус робить відмітку про припинення чинності повноважень виконавця на примірнику свідоцтва, що зберігається у справах нотаріуса, у державному нотаріальному архіві, на примірнику свідоцтва, повернутого виконавцем, та відмітку в реєстрі для реєстрації нотаріальних дій, у книзі обліку спадкових справ.

На всіх заявах зазначаються час їх надходження і номер спадкової справи. Заяви та примірники свідоцтва підшиваються в спадкову справу.

8.3. Накладання заборони відчуження нерухомого майна

Накладання заборони відчуження майна спрямоване на своєчасне виконання боржником певного зобов'язання.

Накладання заборони вчиняється за місцезнаходженням житлового будинку, будівлі, садиби, квартири, дачі, садового будинку, гаража, іншого нерухомого майна чи за місцем розташування земельної ділянки, а також за місцем державної реєстрації транспортного засобу або за місцезнаходженням однієї зі сторін правочину.

Підставами накладання заборони відчуження цього майна (майнових прав на нерухоме майно) можуть бути:

- повідомлення установи банку, підприємства чи організації про видачу громадянину позики (кредиту) на будівництво, капітальний ремонт чи купівлю житлового будинку (квартири);

- посвідчення договору застави (іпотеки) житлового будинку, квартири, дачі, садового будинку, гаража, земельної ділянки, іншого нерухомого майна, майнових прав на нерухоме майно, а також транспортного засобу, що підлягає державній

реєстрації, або при посвідченні договору про внесення змін щодо предмета застави (іпотеки), якщо це передбачено договором;

- звернення органу опіки та піклування з метою захисту особистих і майнових прав та інтересів дитини, яка має право власності або проживає у житловому будинку, квартирі, іншому приміщенні, на відчуження якого накладається заборона;
- посвідчення договору довічного утримання (догляду);
- повідомлення іпотекодержателя;
- видача свідоцтва про право на спадщину на нерухоме майно спадкоємцям фізичної особи, оголошеної померлою (строком на п'ять років);
- одержання повідомлення про смерть одного з подружжя, які за життя склали спільний заповіт подружжя;
- посвідчення спадкового договору;
- інші випадки, які передбачені законом.

Накладання заборони щодо відчуження нерухомого майна проводиться шляхом учинення посвідчувального напису на повідомленні банку, підприємства чи організації про видачу позики (кредиту) на будівництво, капітальний ремонт чи купівлю житлового будинку, квартири. Один примірник повідомлення з написом нотаріуса про накладення заборони щодо відчуження майна видається представнику відповідного банку, підприємства чи організації, що видав позику (кредит), а другий залишається у справах нотаріуса.

Накладання заборони щодо відчуження за спадковим договором, договором довічного утримання (догляду), застави (іпотеки), а також при видачі свідоцтва про право на спадщину на нерухоме майно спадкоємцям фізичної особи, оголошеної померлою, проводиться шляхом вчинення посвідчувального напису на всіх примірниках договору або свідоцтва про право на спадщину.

Накладання заборони щодо відчуження майна при одержанні повідомлення про смерть особи, яка за життя склала спільний заповіт подружжя, вчинюється нотаріусом, яким заведено спадкову справу, на примірнику поданого нотаріусу заповіту, про що надсилається повідомлення нотаріусу, який посвідчив заповіт.

Накладання заборони щодо відчуження майна за зверненням органу опіки та піклування з метою захисту особистих і майнових прав та інтересів дитини, яка має право власності або проживає у житловому будинку, квартирі, іншому приміщенні, вчинюється нотаріусом на копії рішення зазначеного компетентного органу. Наголошуємо, що ні державний, ні приватний нотаріус не вправі накласти арешт на майно.

Реєстрація накладання заборони відчуження майна нотаріусами відбувається шляхом проведення відповідного запису в реєстрі для реєстрації нотаріальних дій та реєстрі для реєстрації заборон відчуження нерухомого та рухомого майна, арештів, накладених на майно судами, слідчими органами, і реєстрації зняття таких заборон та арештів.

Окрім цього, накладені заборони щодо відчуження підлягають реєстрації в Алфавітній книзі обліку реєстрації заборон відчуження нерухомого та рухомого майна, а також арештів, накладених на таке майно судами, слідчими органами, і реєстрації зняття таких заборон та арештів, що ведеться як приватними нотаріусами, так і державними нотаріальними конторами.

Зняття заборони відчуження майна державними та приватними нотаріусами відбувається у таких випадках (при одержанні повідомлення):

- кредитора про погашення позики;
- про припинення (розірвання, визнання недійсним) договору застави (іпотеки);
- про припинення договору іпотеки у зв'язку з набуттям іпотекодержателем права власності на предмет іпотеки в рахунок виконання основного зобов'язання, після припинення договору іпотеки у зв'язку з відчуженням іпотекодержателем предмета іпотеки;
- про припинення, розірвання, визнання недійсним договору ренти, довічного утримання (догляду), спадкового договору;
- органів опіки та піклування про усунення обставин, що обумовили накладення заборони відчуження майна дитини;
- про скасування рішення суду про оголошення фізичної особи померлою або закінчення п'ятирічного строку з часу відкриття спадщини на майно особи, оголошеної померлою;

- про смерть другого з подружжя, що склали спільний заповіт;
- про скасування рішення суду про позбавлення батьків дитини батьківських прав або відібрання дитини без позбавлення батьківських прав;
- про смерть відчужувача за спадковим договором або про смерть другого з подружжя, що уклали спадковий договір;
- про відчуження майна, переданого під виплату ренти;
- за рішенням суду;
- в інших випадках, передбачених законом.

У разі якщо заборону знімає нотаріус, який її не накладав, він направляє за місцем зберігання справи, що містить відомості про накладання заборони, повідомлення про зняття заборони.

Також, відповідно до ч. 1 ст. 537 Цивільного кодексу України, нотаріус може зняти заборону відчуження заставленого майна за заявою боржника. Як доказ зазначеного нотаріусу боржником подаються: копія зобов'язання, копія договору застави/іпотеки, квитанція про внесення в депозит нотаріуса належних кредиторів грошових коштів або цінних паперів, які свідчили би про повне і безумовне виконання зобов'язання, копія повідомлення нотаріуса кредиторів про внесення боргу в депозит, копія заяви боржника, переданої нотаріусом кредиторів відповідно до вимог Порядку вчинення нотаріальних дій нотаріусами України, щодо вчинення цим кредитором необхідних дій зі зняття заборони відчуження тощо.

У разі зняття заборони на примірнику правочину, що залишається у справах нотаріуса, проставляється відмітка про зняття заборони, проставляються дата, підпис нотаріуса та його печатка.

Повідомлення судових або слідчих органів та органів державної виконавчої служби про зняття арешту після опрацювання повертається нотаріусом ініціаторам звернення. Копія такого повідомлення залишається у справах нотаріуса.

Про зняття заборони, а також про зняття судовими або слідчими органами та органами державної виконавчої служби накладеного ними арешту на майно нотаріус робить відповідні відмітки в реєстрі для реєстрації заборон і арештів та в алфавітній книзі обліку заборон відчуження і арештів нерухомого майна.

Новелою нотаріальної практики є накладання заборони щодо відчуження грошових сум, що будуть зараховані заявником вимоги, визначеним відповідно до статті 65-2 Закону України «Про акціонерні товариства», на рахунок умовного зберігання (ескроу), який був відкритий згідно зі Законом України «Про акціонерні товариства».

Накладання заборони на відчуження грошових сум, які будуть зараховані заявником вимоги на рахунок умовного зберігання (ескроу), (ч. 9 ст. 65-2 Закону України «Про акціонерні товариства»), відповідно до встановленого обмеження (обтяження) акцій товариства здійснюється нотаріусами на підставі таких документів, наданих особою (заявником вимоги):

1) публічна безвідклична вимога;

2) засвідчені депозитарною установою або Центральним депозитарієм цінних паперів, якщо акції, що придбаваються, зберігаються Центральним депозитарієм як уповноваженим на зберігання, документи про вид обмеження (обтяження), яке накладено на акції, що придбаваються;

3) засвідчена депозитарною установою або Центральним депозитарієм цінних паперів, якщо акції, що придбаваються, зберігаються Центральним депозитарієм як уповноваженим на зберігання, інформація про особу, в інтересах якої накладено обмеження (обтяження) та/або якою накладено обмеження (обтяження) на акції, що придбаваються.

Нотаріусом факт накладання заборони щодо відчуження грошових сум, що будуть зараховані заявником вимоги, визначеним відповідно до ч.4 ст. 65-2 Закону України «Про акціонерні товариства», на рахунок умовного зберігання (ескроу), відкритий відповідно до Закону України «Про акціонерні товариства», проводиться шляхом вчинення посвідчувального напису на публічній безвідкличній вимозі. Водночас один примірник публічної безвідкличної вимоги з написом нотаріуса про накладення заборони на відчуження грошових сум видається заявнику вимоги, а інший залишається на зберіганні у справах нотаріуса.

Також здійснюється реєстрація заміни предмета обтяження у Державному реєстрі обтяжень рухомого майна у разі, якщо в цьому реєстрі зареєстровано обтяження/обмеження на акції, щодо яких заявлено публічну безвідкличну вимогу.

Реєстрація заміни предмета обтяження здійснюється тільки за заявою заявника вимоги шляхом заміни акцій як предмета обтяження на грошові кошти.

А у випадку реєстрації заміни предмета обтяження акцій, щодо яких заявлено публічну безвідкличну вимогу, предмет обтяження замінюється на грошові кошти.

На підставі заяви обтяжувача (особи, в інтересах якої встановлено обмеження/обтяження, та/або осіб, якими встановлено обмеження/обтяження) відбувається зняття заборони відчуження грошових сум та реєстрації припинення обтяження.

Нотаріус, який накладав заборону, на підставі документа про виконання вимоги обтяжувача знімає заборону відчуження грошових сум. У разі якщо зняття заборони проводиться іншим нотаріусом, який її не накладав, то він направляє за місцем зберігання справи, що містить відомості про накладання заборони, повідомлення про зняття заборони.

Важливо наголосити, що при знятті вказаної заборони на примірнику документа про виконання вимоги обтяжувача, що залишається у справах нотаріуса, обов'язково мусить проставлятися відмітка про зняття заборони, дата, яка скріпляється підписом та печаткою нотаріуса.

8.4. Передача заяв

На підставі ст. 84 Закону України «Про нотаріат» нотаріус передає заяви фізичних та юридичних осіб іншим фізичним особам та юридичним особам. Зазвичай це заяви, що зачіпають майнові інтереси осіб, які їх передають. При передачі заяв установлюється, що вони не суперечать закону і не містять відомостей, які порочать честь і гідність людини. Заяви подаються нотаріусу належно оформленими не менше ніж у двох примірниках, один з яких передається поштою зі зворотним повідомленням або особисто адресатам під розписку.

Заяви можуть передаватися також із використанням технічних засобів. У цьому випадку другий примірник заяви повертається особі, що її подала. У разі направлення заяви поштою вона доповнюється супровідним листом нотаріуса, примірник якого додається до залишеного в нотаріальній конторі

примірника заяви. На ньому зазначається реєстровий номер, під яким нотаріус зареєстрував передачу заяви, і робиться позначка про сплату державного мита.

При особистій передачі заяви нотаріус бере від адресата розписку в отриманні заяви. Вона може бути вчинена одержувачем на другому примірнику заяви, який зберігається у нотаріуса. У розписці треба зазначити повне найменування адресата, найменування документа та час його отримання.

У разі відмови від отримання адресатові пропонується викласти причини такої відмови. Текст розписки скріплюється підписом особи, що отримала документ. Якщо документ отримував представник юридичної особи, то у розписці, крім підпису, мають бути зазначені посада представника, його прізвище, ім'я, по батькові та проставлена печатка цієї юридичної особи.

На прохання особи, що подала заяву, їй видається свідоцтво про передання заяви. У свідоцтві наводиться зміст одержаної на заяву відповіді або те, що відповідь у встановлений у заяві строк не надійшла.

Передавання заяви та видача свідоцтва про передання заяви є самостійними нотаріальними діями і реєструються в реєстрі нотаріальних дій під окремими номерами. Особа, що звертається до нотаріуса по вчинення такої нотаріальної дії, не тільки сплачує державне мито, а й бере на себе витрати, пов'язані з поштовою пересилкою чи з використанням інших технічних засобів.

8.5. Посвідчення фактів

Порядок вчинення нотаріальних дій нотаріусами України передбачає нотаріальне посвідчення таких фактів: що фізична особа є живою, що фізична особа перебуває у певному місці.

Нотаріус за усним зверненням фізичної особи посвідчує факт, що фізична особа є живою. Нотаріус за усним зверненням фізичної особи посвідчує факт перебування її в певному місці.

Посвідчення факту, що фізична особа є живою, та факту перебування її в певному місці проводиться як при явці фізичної особи до нотаріуса, так і поза приміщенням, що є робочим місцем нотаріуса.

Заразом слід зауважити, що факти про те, що малолітня дитина, недієздатна фізична особа є живою чи перебуває в певному місці, посвідчуються за усним зверненням її законних представників (батьків, усиновлювачів, опікуна).

Факти, що неповнолітня дитина, фізична особа, цивільна дієздатність якої обмежена, є живою чи перебуває в певному місці, посвідчуються за їхнім усним зверненням та за згодою на це законних представників (батьків, усиновлювачів, піклувальників), викладеною з дотриманням вимог Порядку вчинення нотаріальних дій нотаріусами України, щодо посвідчення правочинів за участю неповнолітніх, а також осіб, над якими встановлено піклування.

При посвідченні цих фактів встановлюється особа громадян (і неповнолітніх, і їхніх законних представників). Письмової заяви від осіб, що бажають отримати свідоцтво про посвідчення таких фактів, або їхніх законних представників не вимагається, достатньо усного звернення до нотаріуса.

На підтвердження таких фактів видаються свідоцтва, де зазначаються: місце та час видачі; прізвище, ім'я, по батькові нотаріуса; прізвище, ім'я, по батькові громадянина, що звернувся; підтвердження факту, що він живий; місце його проживання або перебування; місце та обставини, при яких нотаріус впевнився, що зазначена фізична особа є живою (особиста явка до нотаріуса, у лікарні, у місцях позбавлення волі, удома тощо), або підтвердження того, що у певний час фізична особа перебувала у певному місці (зазначаються точний час та адреса нотаріальної контори, робочого місця приватного нотаріуса, адреса іншого місця, де перебував громадянин, – лікарні, житлового будинку тощо); вказівка на встановлення особи громадянина; номер за реєстром; відомості про сплату державного мита; печатка та підпис нотаріуса.

Особлива форма існує для свідоцтв про посвідчення фактів, що неповнолітня фізична особа є живою або перебуває у певному місці. Крім перелічених реквізитів, у таких свідоцтвах зазначаються: прізвище, ім'я, по батькові законного представника та його статус (батько, матір, опікун, піклувальник), відомості про встановлення їх особи.

Свідоцтво має бути складене у двох примірниках, один з яких залишається у справах нотаріуса.

Також нотаріус посвідчує час пред'явлення документа за усним зверненням заінтересованої особи. При цьому нотаріус особисто ознайомлюється зі змістом пред'явленого документа.

Відповідно до ст. 83 Закону України «Про нотаріат», нотаріус посвідчує час пред'явлення йому документа. Документи, про посвідчення часу пред'явлення яких просить фізична особа, можуть бути доволі різними: автореферати, описи внаходів, посвідчення про відрядження, літературні твори. При вчиненні даної нотаріальної дії нотаріус установлює особу заявника та фіксує час звернення. На підтвердження цієї обставини нотаріус робить посвідчувальний напис на документі зі зазначенням особи, що його пред'явила. Якщо одночасно пред'явлено декілька документів, посвідчувальний напис вчинюється на кожному з них і державне мито або плата за вчинення нотаріальної дії стягується за пред'явлення кожного документа. У тих випадках, коли документ викладений на декількох аркушах, нотаріус при вчиненні посвідчувального напису повинен прошити такий документ та скріпити печаткою.

8.6. Вчинення протестів векселів

Протести векселів про неоплату, неакцепт, недатування акцепту вчиняються нотаріусами відповідно до законодавства України про обіг векселів, зокрема:

- Закону України «Про обіг векселів в Україні»;
- Женевської конвенції 1930 р., якою запроваджено Уніфікований закон про переказні векселі та прості векселі, з урахуванням застережень, обумовлених додатком II до цієї Конвенції;
- Женевської конвенції 1930 р. про врегулювання деяких колізій законів про переказні векселі та прості векселі;
- Женевської конвенції 1930 р. про гербовий збір стосовно переказних векселів і простих векселів;
- Закону України «Про цінні папери і фондову біржу»;
- Закону України «Про приєднання України до Женевської конвенції 1930 року, якою запроваджено Уніфікований закон про переказні векселі та прості векселі»;
- Закону України «Про приєднання України до Женевської конвенції 1930 року про врегулювання деяких колізій законів про переказні векселі та прості векселі»;

– Закону України «Про приєднання України до Женевської конвенції 1930 року про гербовий збір стосовно переказних векселів і простих векселів»; а також інших, прийнятих згідно з ними, актів чинного законодавства України.

Слід зауважити, що вексельні зобов'язання істотно відрізняються від цивільно-правових зобов'язань.

Вексель – це цінний папір, який посвідчує безумовне грошове зобов'язання векселедавця або його наказ третій особі сплатити після настання строку платежу визначену суму власнику векселя (векселедержателю).

Щонайперше вексель, будучи документом, який засвідчує самостійний борговий обов'язок боржника перед кредитором, одночасно може виступати і як предмет іншого правочину (договору застави, купівлі-продажу тощо), засобу платежу та ін. Вказані особливості характеризують всі без винятку операції з векселем (індосамент, акцепт тощо) і супроводжують порядок їх здійснення. Часто реалізація прав держателя векселя пов'язується з учиненням нотаріусом протесту²⁶³.

Характерними ознаками вексельних зобов'язань є їх абстрактність і безспірність. Абстрактність векселя виражається в тому, що в ньому не вказуються обставини, які викликали появу боргового зобов'язання (наприклад, купівля-продаж товарів у кредит однією особою в іншій). Право векселедержателя на отримання платежу в зазначений на векселі строк є безспірним і не може відхилитися посиланням на те, що сам кредитор не виконав своїх зобов'язань перед позичальником.

Векселі можуть бути прості або переказні, існують виключно у письмовій документарній формі та мають обов'язкові реквізити.

Простий вексель має містити такі реквізити:

- назву «простий вексель», яка включена в текст документа і написана тією мовою, якою цей документ складений;
- безумовне зобов'язання сплатити визначену суму грошей;
- найменування особи, яка має платити (трасат);
- строк платежу;

---

²⁶³ Коротюк О. Особливості вчинення протесту векселя в неакцепті. *Юридичний вісник України*. 2011. № 46 (854). С. 14.

- місце, в якому має здійснюватись платіж;
- найменування особи, якій або за наказом якої має здійснюватись платіж;

- дату і місце складання простого векселя;
- підпис особи, яка видає вексель (векселедавець).

Переказний вексель повинен містити таке:

- назву «переказний вексель», яка включена до тексту документа і написана тією мовою, якою цей документ складений;

- безумовний наказ сплатити визначену суму грошей;
- найменування особи, яка повинна платити (трасат);
- строк платежу;

- місце, в якому має здійснюватись платіж;
- найменування особи, якій або за наказом якої має здійснюватись платіж;

- дату і місце видачі векселя;
- підпис особи, яка видає вексель (трасат).

Вказані вище реквізити є обов'язковими.

Відповідно до законодавства, що регулює вексельний обіг в Україні, векселі опротестовуються в неплатежі, неакцепті, недатуванні акцепту.

Неоплачений вексель пред'являється нотаріусу для вчинення протесту:

- про неоплату – за місцезнаходженням платника або за місцем платежу;

- в неакцепті або в недатуванні акцепту – за місцезнаходженням платника;

- про відмову передати оригінал векселя законному держателю копії векселя – за місцезнаходженням держателя оригіналу векселя;

- про непред'явлення примірника векселя, надісланого для акцепту, держателю векселя; про неакцепт за другим примірником векселя, про неплатіж за другим примірником векселя – за місцезнаходженням платника;

- про відмову у проставленні векселедавцем датованої відмітки про пред'явлення йому векселя – за місцезнаходженням векселедавця.

Векселі для вчинення протесту про неоплату приймаються нотаріусом після закінчення дати платежу за векселем, але не пізніше 12-ї години наступного після цього строку дня.

Векселі для вчинення протесту про неакцепт можуть бути прийняті протягом строків, установлених для пред'явлення до акцепту, але не пізніше 12-ї години наступного після цього строку дня.

Векселі для вчинення протесту про непред'явлення примірника векселя, надісланого для акцепту держателю векселя, протест про неакцепт за другим примірником векселя, протест про неплатіж за другим примірником векселя, протест про непередавання оригіналу векселя законному держателю копії векселя, протест про відмову у проставленні векселедавцем датованої відмітки про пред'явлення йому векселя приймаються нотаріусами в строки, установлені статтею 44 Уніфікованого закону про переказні векселі та прості векселі від 7 червня 1930 року.

Для векселя строком на визначений день або о такій-то годині від дати складання протест про неоплату повинен бути здійснений або в день, коли вексель підлягає оплаті, або в один з двох наступних робочих днів.

Протест векселя про неоплату за векселем строком за пред'явленням здійснюється протягом строку, встановленого для пред'явлення до акцепту.

У разі якщо перше пред'явлення векселя зі строком платежу за пред'явленням до платежу було здійснено в останній день цього строку, протест векселя може бути вчинений наступного дня.

Протест векселя зі строком платежу за пред'явленням у неакцепті здійснюється у строки, встановлені для пред'явлення до акцепту, тобто протягом одного року з дня видачі векселя.

Протест у недатованні акцепту вчинюється у разі, якщо платник, акцептуючи вексель, за яким акцепт повинен обов'язково бути датований, не проставить дату акцепту. Це стосується векселів, які підлягають оплаті у визначений строк від пред'явлення, або векселів, які повинні бути пред'явлені для акцепту протягом визначеного строку.

Вчинення протесту векселя є нотаріальною дією, яка надає право векселедержателю зберегти права за векселем та в майбутньому здійснити стягнення відповідних коштів з платника за векселем.

Протест векселя про неоплату вчинюється нотаріусами у трьох випадках:

- по-перше, якщо вексель неоплачений (вексель було акцептовано, але не сплачено платником);
- по-друге, у разі якщо оплата здійснена у валюті, яка не зазначена у векселі;
- по-третє, у разі відсутності платника у місці платежу або місцезнаходженні, яке зазначено у векселі.

Протест векселя про неоплату вчинюється нотаріусом як щодо простого, так і щодо переказного векселя. Водночас протест про неоплату за простим векселем здійснюється проти векседавця, за переказним – проти акцептанта (платника).

Тимчасом вчинення протесту векселя про неоплату не потрібне, якщо вексель раніше був опротестований у неакцепті.

Протест векселя в неакцепті вчинюється також у трьох випадках:

- по-перше, у разі відмови платника від акцепту (здійснення часткового акцепту);
- по-друге, якщо оплата здійснена у валюті, яка не зазначена у векселі;
- по-третє, якщо платник є відсутнім у місці, зазначеному у векселі.

Протест векселя в недатуванні акцепту вчинюється у разі відсутності дати на акцепті і здійснюється з метою збереження прав векселедержателя за таким векселем.

У разі відсутності протесту недатований акцепт вважається таким, що зроблений акцептантом в останній день строку, передбаченого для пред'явлення до акцепту.

Протест векселя в неакцепті або у недатуванні акцепту вчинюється до переказного векселя і здійснюється проти векседавця.

Вчиняючи протест векселя, нотаріус повинен враховувати, що як за акцепт, так і за платіж відповідає векселедатель.

Документами, які подаються нотаріусу для вчинення протесту векселя векселедержателем або його уповноваженою особою, є:

- оригінал векселя (його копія – якщо це було передбачено самими учасниками вексельних правовідносин та про це є відповідні застереження);

– заява векселедержателя (кредитора) про протест векселя, підписана векселедержателем (кредитором) та скріплена печаткою (у разі наявності). У законодавстві встановлено вимоги до тексту такої заяви; у ній зазначаються: повне найменування й адреса векселедавця (боржника), платника (доміциліата), векселедержателя (кредитора), вказуються відомості про вексель (векселі), який (які) подається (ються) до опротестування, строк платежу за векселем (векселями), сума, що підлягає сплаті за векселем (векселями), причина опротестування, повне найменування і адреса, номери рахунків у банках, код за ЄДРПОУ – для юридичної особи, реєстраційний номер облікової картки платника податку – для фізичної особи (за наявності). Заява може містити інші додаткові відомості, векселі подаються нотаріусу під розписку та за окремим описом, у якому зазначаються найменування і адреси векселедержателя, векселедавця, платника (доміциліата), вид векселів (простий чи переказний), їх кількість, номери, строк платежу, сума платежу;

– документ, за яким встановлено особу векселедержателя або його уповноваженого представника;

– документи, що підтверджують повноваження уповноваженого представника, а також правоздатність та дієздатність юридичної особи.

Обов'язками нотаріуса при прийнятті векселя до опротестування є:

– перевірка наявності усіх необхідних реквізитів векселя та правильність їх заповнення, наявність підписів і печаток та послідовність індосаментів;

– впевненість (переконання), що вексель поданий для протесту в установлені законом строки;

– встановлення місця здійснення протесту;

– перевірення факту пред'явлення векселя до сплати.

Підтвердженням факту пред'явлення векселя до сплати є відмітка векселедавця на письмовій вимозі про прийняття вимоги про сплату векселя або відмітка поштового відділення зв'язку про відправлення такої вимоги поштою чи телеграфом на адресу, вказану у векселі.

У день прийняття векселя до протесту нотаріус зобов'язаний від свого імені пред'явити письмову вимогу про

оплату або акцепт векселя до векселедавця (платника). Підтвердженням факту пред'явлення вимоги про сплату векселя є відмітка векселедавця на письмовій вимозі про прийняття вимоги про сплату векселя або відмітка поштового відділення зв'язку про відправлення такої вимоги поштою чи телеграфом на адресу, вказану у векселі.

У тексті вимоги нотаріус зазначає про надходження заяви про протест векселя з усіма його реквізитами та пропозицією сплатити чи акцептувати вексель у певний строк або повідомити про оплату чи акцепт векселя:

- якщо вексель протестується в неплатежі, нотаріус вимагає від особи, проти якої протестується вексель, оплатити суму за векселем;

- якщо вексель протестується в неакцепті, нотаріус висуває вимогу акцептувати вексель;

- якщо вексель протестується в недатуванні акцепту, нотаріус вимагає проставити дату на акцепті.

Якщо здійснено платіж або буде проставлена відмітка про акцепт, нотаріус повертає вексель платнику без протесту з відміткою про акцепт або платіж.

Якщо на вимогу нотаріуса не надійшла відповідь від особи, яка має платити за векселем, про його оплату або у разі відмови платника (доміциліата) оплатити або акцептувати вексель нотаріус опротестовує вексель.

Якщо місцезнаходження платника невідоме, протест векселя вчинюється без пред'явлення вимоги про оплату або акцепт векселя з відповідною відміткою в акті про протест.

Запис про вчинення протесту векселя вноситься до реєстру для реєстрації нотаріальних дій.

Протест векселя оформлюється актом у двох примірниках, один з яких залишається у справах нотаріуса.

У справах нотаріуса також залишаються:

- копія опротестованого векселя (чи копія з копії, коли протест вчинювався за копією) з відповідною відміткою про протест або опис опротестованих векселів, якщо такий подавався, з прикладенням як зразка копії одного опротестованого векселя;

- заява векселедержателя (кредитора) про протест векселя;

- опис векселів, що передаються на опротестування;
- примірник надісланої (переданої) боржникові вимоги про оплату або акцепт (оплата) векселя;
- інші документи, якщо такі були подані чи були потрібні для протесту.

Нотаріус видає опротестований вексель з відміткою про вчинення протесту векселедержателю або уповноваженій ним особі.

8.7. Вчинення морських протестів

Морський протест визнається як офіційна заява капітана морського судна, якою протоколюється факт аварії судна або псування вантажу на такому судні. Нотаріус вправі тільки скласти акт про заявлений йому протест.

З метою забезпечення доказів для охорони прав і законних інтересів судновласника капітан судна звертається до нотаріуса з письмовою заявою про подію, яка мала місце в період плавання або стоянки судна і яка може стати підставою для пред'явлення до судновласника майнових вимог.

Заява про морський протест має містити в собі опис подій, що сталися, і заходів, ужитих капітаном для забезпечення охорони довіреного йому майна.

На підтвердження обставин, викладених у заяві про морський протест, нотаріусу в межах строків, установлених чинним законодавством, повинно бути подано для огляду судовий журнал і засвідчений капітаном витяг зі судового журналу.

Заява про морський протест має бути подана нотаріусу в порту України в строки, установлені чинним законодавством України, зокрема відповідно до статей 343–344 Кодексу торговельного мореплавства України.

Передбачено, що заява про морський протест робиться протягом двадцяти чотирьох годин з моменту оформлення проходу судна в порт. Якщо подати заяву про морський протест у встановлені строки неможливо, то про причини цього має бути зазначено в заяві про морський протест.

Складання акта про морський протест відбувається в декілька етапів.

По-перше, звернення капітана судна до нотаріуса шляхом подання відповідної заяви.

На наступному етапі нотаріус проводить опитування самого капітана і, за можливості, не менше чотирьох свідків з-поміж членів суднової команди, зокрема двох, що належать до осіб командного складу, про факт аварії судна або псування вантажу на такому судні.

Отже, складання акта про морський протест відбувається нотаріусом на підставі заяви капітана, даних суднового журналу, а також опитування самого капітана і, за можливості, не менше чотирьох свідків з числа членів суднової команди, у тому числі двох, що належать до осіб командного складу.

Нотаріус складає акт про морський протест та засвідчує його своїм підписом і скріплює своєю нотаріальною печаткою.

Нотаріус видає один примірник акта про морський протест капітанові або уповноваженій ним особі, а другий примірник (зі заявою капітана та витягом зі суднового журналу) залишається у матеріалах нотаріуса або державної нотаріальної справи.

Акт про морський протест може використовуватися судовласником як доказ, наприклад, про відсутність його вини щодо зіпсування певного майна.

Відповідно до ст. 342 Кодексу торговельного мореплавства України, морський протест заявляється:

- у порту України – нотаріусу або іншій посадовій особі, на яку законодавством України покладено здійснення нотаріальних дій;

- в іноземному порту – консулу України або компетентним посадовим особам іноземної держави у порядку, встановленому законодавством цієї держави.

Отже, на території нашої держави право на вчинення морського протесту мають тільки державні та приватні нотаріуси, які складають акти про морські протести лише щодо українських суден.

Якщо потрібно зробити заяву про певну подію капітаном іноземного судна, то він повинен звернутися до іноземної консульської установи в Україні.

8.8. Прийняття документів на зберігання

Прийняття документів на зберігання вчиняється тільки двома органами нотаріату: нотаріусами та посадовими особами консульських установ і дипломатичних представництв.

Державні та приватні нотаріуси мають право за заявами заінтересованих юридичних і фізичних осіб приймати на зберігання документи.

Вказана нотаріальна дія спрямована на захист і охорону прав особи на документи, що виявляється у забезпеченні нотаріусом збереження їх цілісності та схоронності, унеможливленні доступу до документів будь-яких осіб, зокрема самого нотаріуса. Важливо, що документ, який передається на зберігання нотаріусу, не може бути вилучений при проведенні виїмки (стаття 81 Закону України «Про нотаріат»)²⁶⁴.

Як правильно зауважує М. Дякович, зберігання документів нотаріусами не слід ототожнювати з функціями осіб, які надають послуги з організації зберігання²⁶⁵. Права та обов'язки сторін за договором зберігання встановлюються між сторонами відповідно до глави 66 Цивільного кодексу України «Зберігання».

Прийняття документів на зберігання здійснюється нотаріусом тільки на підставі опису документів, що складається в двох примірниках та підписується особою, яка здала документи на зберігання, та нотаріусом, який приймає такі документи.

До того ж, один примірник опису залишається у державного чи приватного нотаріуса, а другий видається особі, котра здала документи на зберігання.

Також законодавцем у підпункті 3.1 глави 19 розділу другого Порядку вчинення нотаріальних дій нотаріусами України надано право нотаріусу за клопотанням заінтересованої особи приймати документи без опису, якщо вони належно упаковані в присутності нотаріуса.

Така упаковка має бути скріплена печаткою нотаріуса, його підписом і підписом особи, яка здала документи на зберігання.

---

²⁶⁴ Коротюк О. В. Науково-практичний коментар Закону України «Про нотаріат». Х.: Право, 2012. С. 608.

²⁶⁵ Дякович М. М. Хрестоматія нотаріального права України: навч. посіб. 2-е вид. К.: Істина, 2018. 480 с.

У разі прийняття нотаріусом документів на зберігання, незалежно від того чи був складений акт опису документів, відбувається видача свідоцтва про прийняття документів на зберігання.

Про прийняття документів на зберігання державний чи приватний нотаріус видає заінтересованій особі, яка здала їх, свідоцтво за встановленою формою (додаток № 25 Правил ведення нотаріального діловодства), до якого обов'язково додається примірник опису – у випадку, якщо такий опис проводився.

Законодавцем не встановлено обмежень щодо терміну зберігання документів нотаріусом. Хоча зміст Свідоцтва про прийняття на зберігання документів, який встановлений у додатку № 25 Правил ведення нотаріального діловодства, як обов'язковий реквізит передбачає обов'язок нотаріуса вказати в тексті нотаріального документа строки, на які передаються заявником документи на зберігання нотаріусу.

Тому, на нашу думку, невказівка у тексті Свідоцтва про прийняття на зберігання документів на строк зберігання переданих документів є однією з підстав для визнання такої нотаріальної дії недійсною.

Прийняті документи зберігаються в окремому пакеті в залізних шафах чи сейфах, опечатаних печаткою нотаріуса.

Повернення документів, прийнятих на зберігання, не є нотаріальною дією, тому відповідний запис про таку дію у реєстрі для реєстрації нотаріальних дій не проводиться.

Документи, прийняті на зберігання, повертаються у таких випадках:

- на вимогу заінтересованої особи, яка здала їх на зберігання, на вимогу уповноважених заінтересованою особою, яка здала документи на зберігання, осіб при пред'явленні свідоцтва про прийняття на зберігання документів і примірника опису (якщо такий опис складався);

- за рішенням суду.

Отже, особа, яка здала документи на зберігання, або її представник вправі отримати передані нотаріусу документи назад тільки за умови пред'явлення свідоцтва про прийняття на зберігання документів та примірника опису (якщо такий опис складався).

8.9. Прийняття у депозит грошових сум та цінних паперів

Однією з нотаріальних дій, що зрідка трапляються у нотаріальній практиці, є прийняття у депозит грошових сум та цінних паперів.

Прийняття у депозит грошових сум та цінних паперів – це така нотаріальна дія, яка підтверджує внесення у депозит нотаріуса вказаних сум або цінних паперів, що означає факт виконання особою певних зобов'язань перед кредитором.

Доречно зауважити, що депозит нотаріуса істотно відрізняється від банківського депозиту, який врегульований ст. 1058 Цивільного кодексу України.

Відповідно до ст. 537 Цивільного кодексу України, боржник вправі виконати свій обов'язок шляхом внесення належних з нього кредиторів грошей або цінних паперів у депозит нотаріуса або державної нотаріальної контори у певних випадках:

- по-перше, у разі відсутності кредитора або уповноваженої ним особи у місці виконання зобов'язання;
- по-друге, коли кредитор або уповноважені ним особи ухиляються від прийняття виконання або в разі іншого прострочення з їхнього боку (сторони);
- по-третє, коли відсутній представник недійсного кредитора.

Таким чином, законодавець установлює конкретні, виключні випадки прийняття у депозит грошових сум і цінних паперів саме у такому випадку, коли є неможливим виконання зобов'язання боржником безпосередньо кредитором.

Заразом зауважимо, що не потрібно сприймати внесення грошових коштів чи цінних паперів на депозитний рахунок приватного нотаріуса або державної нотаріальної контори як обов'язок боржника. Останній не повинен виконувати зобов'язання саме таким чином²⁶⁶.

Як правильно зазначає К. В. Кашковський, закон надає право боржнику в разі відсутності кредитора, іншого

---

²⁶⁶ Коротюк О. В. Науково-практичний коментар Закону України «Про нотаріат». Х.: Право, 2012. С. 550.

порушення з його сторони, зайняти пасивну позицію, чекаючи першої можливості виконати свої обов'язки²⁶⁷.

Сторони правочину, в тому числі і попереднього, можуть домовитись про депонування грошових сум у депозиті нотаріуса з метою виконання зобов'язань та наступного їх безготівкового перерахування нотаріусом особі, на ім'я якої вони були внесені безготівковим шляхом, у зв'язку з настанням певної події, що обумовлена договором.

У разі настання певної події, що обумовлена договором, нотаріус в день звернення або не пізніше наступного робочого дня передає безготівковим шляхом гроші особі, на ім'я якої вони були задепоновані, за її заявою, в якій мають бути зазначені реквізити для перерахування. У разі ненастання певної події, що обумовлена договором, нотаріус повертає безготівковим шляхом гроші з депозиту особі, що їх внесла, за її заявою.

Прийняття нотаріусом грошових сум і цінних паперів про водиться тільки за місцем виконання зобов'язання.

Для вчинення вказаної нотаріальної дії нотаріусу необхідно подати відповідну заяву, яка реєструється у книзі вхідної кореспонденції та є підставою для вчинення нотаріальної дії.

Таку заяву подають: заінтересована особа (боржник) або ліквідатор громадянина-підприємця, визнаного банкрутом.

Законодавцем встановлено вимоги до заяви боржника, яка подається нотаріусу, а саме:

- щодо особи, від якої прийнято внесок у депозит, а також щодо особи, для передачі якій його внесено, зокрема:
  - для фізичних осіб – прізвище, ім'я, по батькові, серія та номер паспорта, коли та ким він був виданий, місце проживання та реєстраційний номер облікової картки платника податків;
  - для юридичних осіб – найменування, місцезнаходження та податковий номер, реквізити поточного рахунку, відкритого в установі банку (якщо місцезнаходження або інші відомості щодо особи, для передачі якій робиться внесок, невідомі, то в заяві вказуються останні відомі особі, що звернулася до нотаріуса, відомості);

²⁶⁷ Кашковський К. В. Цивільно-правові проблеми виконання грошових зобов'язань шляхом внесення боргу в депозит нотаріуса. *Держава і право*. 2003. Вип. 21. С. 326.

– щодо мети чи виконання якого зобов'язання зроблено внесок;

– щодо причин, з яких зобов'язання не може бути виконано безпосередньо.

Зауважуємо, що лише за бажанням особи до заяви можуть бути включені обґрунтування та розрахунок, згідно з яким робиться внесок.

Якщо ж у депозит передаються цінні папери, які випущені у документарній формі, то у заяві зазначається їх сумарна номінальна вартість.

У разі невказання боржником місцезнаходження кредитора і нотаріусу це місцезнаходження невідоме, тоді боржник попереджається про те, що повідомлення кредитора про внесення грошей або цінних паперів у депозит є його обов'язком.

Зміст заяви ліквідатора громадянина-підприємця, визнаного банкрутом, також врегульовано Порядком вчинення нотаріальних дій нотаріусами України. Така заява повинна містити: прізвище, ім'я, по батькові ліквідатора громадянина-підприємця, визнаного банкрутом, з посиланням на реквізити постанови господарського суду, що призначив ліквідатора; прізвище, ім'я, по батькові, серію та номер паспорта, коли та ким він був виданий, місце проживання та номер картки платника податків у Державному реєстрі фізичних осіб-платників податків та інших обов'язкових платежів громадянина-підприємця, визнаного банкрутом, найменування господарського суду (що визначається за законом розпорядником коштів боржника), прізвище та ініціали судді, що прийняв постанову про визнання громадянина-підприємця банкрутом і відкриття ліквідаційної процедури, щодо мети чи виконання якого зобов'язання зроблено внесок.

Унесення особою грошових сум у депозит державного нотаріуса або державної нотаріальної контори проводиться будь-яким шляхом внесення переказу готівки через банки або безготівковим перерахуванням сум з рахунку особи на окремий поточний рахунок приватного нотаріуса тощо. Для зберігання грошових сум, прийнятих у депозит державними нотаріальними конторами, в органах державного казначейства відкриваються відповідні рахунки для обліку депозитних сум.

У разі надходження грошових сум та цінних паперів нотаріус повинен повідомити кредитора. На вимогу кредитора нотаріус видає йому належні грошові суми або цінні папери.

Однак якщо грошові суми або цінні папери були внесені в депозит нотаріуса ліквідатором громадянина-підприємця, то про їх надходження нотаріус повідомляє господарський суд, що визнав громадянина-підприємця банкрутом, і за рішенням господарського суду видає їх з депозиту.

Документами, що підтверджують внесок боржника, є виписки з рахунків, які свідчать про надходження відповідних сум особі, котра внесла грошові суми в депозит; нотаріусом видається квитанція встановленого зразка, яка складається з двох частин. Отож права частина квитанції (квитанція) видається особі, яка внесла грошову суму в депозит, а ліва її частина (корінець квитанції) залишається у справах державної нотаріальної контори або приватного нотаріуса. На прохання боржника напис про внесок може бути зроблений на поданому документі, що встановлює заборгованість або з якого випливає внесення грошових сум чи цінних паперів у депозит.

Обов'язковими реквізитами квитанції є:

– відомості щодо особи, від якої прийняті в депозит грошові суми, а також щодо особи, для якої вони вносяться (далі – депонент):

- для фізичних осіб – прізвище, ім'я, по батькові, серія та номер паспорта, коли та ким він був виданий, місце проживання та ідентифікаційний номер у Державному реєстрі фізичних осіб-платників податків та інших обов'язкових платежів;
- для юридичних осіб – найменування, місцезнаходження та ідентифікаційний код у Єдиному державному реєстрі підприємств та організацій України, реквізити поточного рахунку, відкритого в установі банку (якщо місцезнаходження депонента невідоме, то нотаріусом у квитанції вказуються останні дані, які відомі особі, що звернулася щодо внесення у депозит грошових сум);
- з якою метою чи для виконання якого зобов'язання внесено суму в депозит;
- розмір грошової суми, унесеної у депозит.

У разі внесення у депозит цінних паперів нотаріусом видається квитанція встановленого зразка. При цьому нотаріусом указується сумарна номінальна вартість цінних паперів, що прийняті в депозит.

При прийнятті в депозит цінних паперів на зворотному боці квитанції і корінця квитанції зазначаються вид цінних паперів, їх кількість та сумарна номінальна вартість.

У разі прийняття у депозит для передачі за належністю грошових сум або цінних паперів державними нотаріусами справляється державне мито в розмірі, установленому чинним законодавством; приватними нотаріусами справляється плата відповідно до ст. 31 Закону України «Про нотаріат». Особа, що внесла в депозит грошові суми або цінні папери, або її уповноважений представник повинна розписатися на корінці квитанції.

Якщо під час ужиття заходів з охорони спадкового майна нотаріусом будуть виявлені грошові суми (цінні папери), які залишилися після померлого, вони вносяться на відповідні рахунки для обліку депозитних сум державної нотаріальної контори чи приватного нотаріуса, про що виписується відповідна квитанція. Квитанція підшивається до спадкової справи, а її корінець залишається у справах державної нотаріальної контори чи у справах приватного нотаріуса. А в квитанції зазначаються: прізвище, ім'я, по батькові нотаріуса, що вживав заходів щодо охорони спадкового майна; прізвище, ім'я, по батькові та останнє місце проживання спадкодавця; розмір грошових коштів або сумарна номінальна вартість цінних паперів, унесених нотаріусом у депозит.

На звороті корінця квитанції вказується номер спадкової справи, у якій зберігається квитанція.

Облік депозитних операцій здійснюється державними нотаріальними конторами та приватними нотаріусами в двох книгах: книзі обліку депозитних операцій та книзі обліку особових рахунків депонентів.

Облік надходження та видачі грошових сум та цінних паперів

Надходження грошових сум та цінних паперів обліковується в прибутковій частині книги обліку депозитних операцій. У графі 1 указується порядковий номер запису; у графі 2 –

дата надходження грошових сум або цінних паперів у депозит; у графі 3 – прізвище, ім'я та по батькові фізичної особи (найменування юридичної особи), прізвище, ім'я та по батькові ліквідатора громадянина-підприємця, від якого прийняті грошові суми або цінні папери; за яким зобов'язанням або в рахунок яких платежів вони внесені; у графі 4 – номер виданої квитанції; у графах 5, 6 вказуються відповідно розмір внесеної у депозит грошової суми, вид, кількість, номінальна вартість та реквізити цінних паперів, унесених у депозит; у графі 7 – номер особового рахунку депонента. У разі якщо грошові суми або цінні папери внесені в депозит нотаріуса ліквідатором громадянина-підприємця, депонентом є відповідний господарський суд, що визнав громадянина-підприємця банкрутом.

Видача грошових сум та цінних паперів обліковується у видатковій частині книги обліку депозитних операцій. У графі 1 вказується порядковий номер запису; у графі 2 – дата видачі грошових сум або цінних паперів; у графі 3 – прізвище, ім'я, по батькові фізичної особи (найменування юридичної особи), якій видано (перераховано) грошові суми або цінні папери, підстава видачі; у графі 4 – номер платіжного доручення; у графах 5 і 6 зазначаються відповідно розмір виданих (перерахованих) грошових сум або вид, кількість, номінальна вартість та реквізити цінних паперів; у графі 7 – номер особового рахунку депонента.

Наприкінці кожного місяця в прибутковій та видатковій частинах книги обліку депозитних операцій підбиваються підсумки за графами 5 і 6, вираховуються залишки коштів за депозитними операціями на перше число наступного місяця, а також вказуються суми нарахованих банком відсотків за зберігання на поточних рахунках грошових сум у разі, якщо нарахування останніх передбачається укладеним з банком договором про розрахунково-касове обслуговування. Залишки депозитних сум та суми відсотків станом на перше число кожного місяця звіряються зі сумами, вказаними у виписках з окремих поточних рахунків, відкритих у банківських установах.

Унесення відомостей про грошові суми або цінні папери, що надійшли в депозит, до книги обліку депозитних операцій є підставою для відображення відповідних сум на особових рахунках депонентів у книзі обліку особових рахунків депонентів.

Нотаріусом у депозит приймаються цінні папери, випущені в документарній формі. Нотаріус складає їх опис у трьох примірниках, кожен з яких підписується особою, що вносить цінні папери в депозит. Прийняті в депозит цінні папери в опечатаних пакетах, на яких зазначається їх сумарна номінальна вартість та в які вкладається один примірник опису, зберігаються в сейфі нотаріуса. В описі вказуються: найменування та місцезнаходження державної нотаріальної контори або прізвище, ім'я, по батькові та нотаріальний округ приватного нотаріуса, кількість, вид, сумарна номінальна вартість та реквізити цінних паперів.

Видача з депозиту грошових сум або цінних паперів здійснюється за заявою, яку подає депонент, за заявою та рішенням господарського суду, які подає ліквідатор громадянина-підприємця. На заяві нотаріусом здійснюється службова відмітка про встановлення особи депонента, ліквідатора громадянина-підприємця, реквізити документа, на підставі якого особу було встановлено, та вказується документ, що підтверджує право на одержання депозитних сум (свідоцтво про право на спадщину, рішення суду, довіреність тощо).

Видача банками грошових сум депонентам проводиться на підставі платіжних доручень приватних нотаріусів шляхом безготівкового перерахування на рахунок депонента або переказу коштів для виплати депоненту готівкою в банку. Копія платіжного доручення, на підставі якого перераховано грошові суми, залишається у справах державної нотаріальної контори або приватного нотаріуса.

Повернення грошових сум і цінних паперів особі, що внесла їх у депозит, допускається лише за згодою депонента. Вимога про повернення грошових сум і цінних паперів і згода на їх повернення мають бути оформлені письмово.

Невитребувані з депозиту грошові суми та цінні папери, що підлягають передачі фізичним і юридичним особам, зберігаються в депозиті державної нотаріальної контори або приватного нотаріуса протягом трьох років і після закінчення встановлених термінів їх зберігання підлягають перерахуванню до Державного бюджету України в порядку, установленому чинним законодавством України.

Грошові суми, що зберігаються в органах Державної казначейської служби України, спрямовуються до загального фонду державного бюджету України, як інші неподаткові надходження. До державного бюджету наприкінці бюджетного року перераховуються також суми нарахованих банком відсотків за зберігання на поточних рахунках грошових сум, зданих у депозит. Перерахування невитребуваних грошових сум до бюджету відображається у графі 8 Книги обліку особових рахунків депонентів.

Книги обліку депозитних операцій, обліку особових рахунків депонентів, квитанційні книжки мають бути пронумеровані, прошнуровані і скріплені печаткою та підписом посадової особи Головного управління юстиції Міністерства юстиції України в Автономній Республіці Крим, обласного, Київського та Севастопольського міських управлінь юстиції із зазначенням кількості аркушів, що містяться в них.

У разі ліквідації державної нотаріальної контори або припинення приватної нотаріальної діяльності приватного нотаріуса, що вчиняв нотаріальні дії по прийняттю грошей та цінних паперів у депозит нотаріуса, за наказом управління юстиції, до сфери управління якого належить державна нотаріальна контора чи яким зареєстрована приватна нотаріальна діяльність приватного нотаріуса, за наявності залишків грошових коштів на поточних рахунках для ведення депозитних операцій та цінних паперів, що внесені в депозит такої державної нотаріальної контори чи приватного нотаріуса, ці кошти передаються для продовження ведення депозитних операцій до іншої державної нотаріальної контори або приватного нотаріуса для зберігання та передання депонентам у межах нотаріального округу та з дотриманням правил, встановлених Порядком вчинення нотаріальних дій нотаріусами України.

8.10. Засвідчення вірності копій документів і витягів з них

Засвідчення вірності копій документів і виписок з них було одним із найпоширеніших видів нотаріальних дій, що вчиняють українські нотаріуси.

Згідно зі ст. 75 Закону України «Про нотаріат», державні та приватні нотаріуси, посадові особи органів місцевого само-

врядування, які вчиняють нотаріальні дії, засвідчують вірність копій документів, виданих підприємствами, установами і організаціями, за умови, що ці документи не суперечать законові, мають юридичне значення і засвідчення вірності їхніх копій не заборонено законом.

До вказаного переліку нотаріальних органів доцільно додати службових осіб консульських установ України, які, згідно з пунктом 5 частини першої статті 38 Закону України «Про нотаріат», також мають право засвідчувати вірність копій документів і виписок з них.

Перед засвідченням вірності копій (фотокопій) нотаріус ознайомлюється з оригіналом документа й надає йому правову оцінку.

Засвідчуючи вірність копій документів, що видані юридичними особами, нотаріуси перевіряють дотримання таких умов:

- відповідність таких документів закону;
- документи мають юридичне значення;
- засвідчення вірності копій таких документів не заборонено законом.

Невідповідними закону визнаються документи, що мають протизаконний зміст або порочать честь та гідність громадянина, ділову репутацію юридичної особи. Юридичне значення мають усі документи, що зачіпають права та законні інтереси фізичних або юридичних осіб, незалежно від того, чи свідчать вони про існування тих чи інших правовідносин у минулому або теперішньому, оскільки можуть підтвердити правомірність певних вимог, існування певних фактів тощо²⁶⁸.

Вірність копії документа, виданого громадянином (фізичною особою), засвідчується у тих випадках, коли справжність підпису громадянина на оригіналі цього документа засвідчена нотаріусом, посадовою особою органу місцевого самоврядування або службовою особою консульської установи чи підприємством, установою, організацією за місцем роботи, навчання, проживання чи лікування громадянина.

---

²⁶⁸ Комаров В. В., Баранкова В. В. Нотаріат в Україні: підручник. Х.: Право, 2011. С. 183.

Не допускається засвідчення вірності копії (фотокопії) з документа, на підставі якого відповідні установи видають оригінал документа (довідки про народження дитини, довідки про смерть), а також засвідчення вірності копії (фотокопії) з додатка без пред'явлення основного документа (витягу зі залікової відомості, диплома).

Вірність копії з копії документа може бути засвідчена державним та приватним нотаріусом, посадовою особою органу місцевого самоврядування, службовими особами консульських установ України, якщо вірність копії засвідчена в нотаріальному порядку або якщо ця копія видана установою, підприємством, організацією, що видали оригінал документа. В останньому випадку копія документа мусить бути викладена на бланку заданого підприємства, установи, організації з відміткою про те, що оригінал документа знаходиться на цьому підприємстві, в установі, організації.

Вірність копії з копії рішення суду (витяг із нього) може бути засвідчена нотаріусом за наявності відмітки про те, що це рішення набрало законної сили і що оригінал рішення знаходиться в суді зі зазначенням номера справи.

Засвідчення копій офіційних документів, які видаються органами реєстрації актів цивільного стану і надалі використовуватимуться за кордоном, нотаріусами здійснюється лише після попередньої легалізації оригіналів цих документів або проставляння апостиля.

Вірність виписки може бути засвідчена лише у тому разі, коли її зроблено з документа, в якому містяться рішення кількох не зв'язаних між собою питань. Виписка повинна відтворювати повний текст частини документа з певного питання.

Нотаріус не має права засвідчувати вірність копії з документів, які містять підчистки та дописки, необумовлені виправлення, закреслені слова. Не приймаються для вчинення нотаріальної дії документи, що написані олівцем, містять нечіткий, нерозбірливий текст, стертий або такий, що не читається, відбиток печатки.

Не можна засвідчити вірність копії з документа, який складається з декількох непрономерованих та непрошитих аркушів. Крім того, нотаріус повинен встановити, чи повноважним органом виданий документ, копію якого треба засвідчити, чи є у наявності всі належні реквізити документа.

У разі якщо документ викликає сумнів у нотаріуса, останній вправі направити документ на експертизу. Водночас він виносить постанову про направлення документа на експертизу з докладним викладенням обставин, які спонукали його до такого рішення, та переліком питань, що потребують висновку експерта.

Якщо копія документа викладена неправильно чи неграмотно, нотаріус пропонує особі, яка звернулася з приводу вчинення нотаріальної дії, виправити її або скласти нову. На прохання заінтересованої особи нотаріус сам може виготовити копію.

Нотаріус зобов'язаний звірити з оригіналом копію чи витяг із документа, вірність яких він засвідчує.

Нотаріально засвідчена копія має містити точний текст оригінального документа, текст посвідчувального напису про засвідчення вірності копії, де зазначаються відсутність або наявність обумовлених виправлень в оригіналі та інших особливостей (підпис особи, що підписала документ, та печатка не відтворюються, а замінюються словами «підпис» та «печатка»), підпис нотаріуса, повне найменування державної нотаріальної контори, печатку нотаріуса або державної нотаріальної контори. У документі, який складається з декількох прошитих аркушів, кількість їх засвідчується підписом нотаріуса і прикладенням печатки.

8.11. Засвідчення вірності перекладу

Нотаріус засвідчує вірність перекладу документа з однієї мови на іншу, якщо він знає відповідні мови. Якщо нотаріус не знає відповідних мов (однієї з них), переклад документа може бути зроблено перекладачем, а нотаріус засвідчує фактично не вірність перекладу, а справжність підпису перекладача.

Вчиняючи таку нотаріальну дію, нотаріус встановлює особу і заявника, що надав документ для перекладу, і перекладача. Крім того, обов'язково надається документ, який підтверджує кваліфікацію перекладача.

У тому випадку, якщо документ виданий державними органами інших країн, його переклад та засвідчення вірності перекладу здійснюються тільки за наявності на документі

позначки про легалізацію, тобто відмітки консула або консульської установи про те, що цей документ відповідає законодавству країни, де він виданий, і що підписи посадових осіб на документі не викликають сумніву в їх достовірності. Однак позначки про легалізацію не вимагається, якщо існує угода між Україною та відповідною державою.

Оформлення перекладу тексту може здійснюватися двома способами. Якщо при здійсненні нотаріальної дії (посвідчення угоди, засвідчення вірності копії та ін.) одночасно вчиняється й переклад на іншу мову, то переклад розміщується поруч з оригіналом угоди, копією тощо на одній сторінці, розділеній вертикальною рисою таким чином, щоб оригінальний текст розташовувався на лівому боці, а переклад – на правому.

Переклад має бути зроблений з усього тексту документа, що перекладається, і закінчуватися підписами. Під перекладом ставиться підпис перекладача.

Звертаємо увагу на те, що посвідчувальний напис виконується під текстами документа і перекладу з нього.

Переклад може бути оформлений на окремому від оригіналу або копії аркуші. Тоді переклад прикріплюється до оригіналу, прошнуровується і скріплюється підписом нотаріуса і його печаткою. Під час запису в реєстр зазначаються основні реквізити і короткий зміст перекладеного документа, а також відомості про його легалізацію (у належних випадках).

8.12. Засвідчення справжності підпису на документах

Державний та приватний нотаріус, службова особа консульських установ, посадова особа органу місцевого самоврядування, начальник установи виконання покарань засвідчують справжність підпису на документах, зміст яких не суперечить законам і які не мають характеру угод та не містять у собі відомостей, що порочать честь і гідність людини.

Отже, при посвідченні справжності підпису на документах нотаріус встановлює такі обставини:

- зміст документа не суперечить закону;
- документ не містить відомостей, що порочать честь та гідність людини;
- документ не має характеру правочину.

Однак на правочині може бути засвідчена справжність підпису особи, що підписалась за іншу особу, яка не могла це зробити власноручно внаслідок фізичної вади, хвороби або з інших поважних причин. В такому разі нотаріус установлює особу і того, хто підписався, і того, за кого ця особа підписалася.

Нотаріус, службова особа консульської установи, посадова особа органу місцевого самоврядування, засвідчуючи справжність підпису, не посвідчують факти, викладені у документі, а лише підтверджують, що підпис зроблено певною особою.

Законодавство передбачає лише один виняток із цього правила: справжність підпису на такому документі може бути засвідчена у випадку, якщо документ призначений для подання до компетентних органів іншої держави.

При засвідченні зразків підписів посадових осіб юридичних осіб на картках, що подаються до Національного банку України, комерційних банків з метою відкриття рахунків, нотаріус перевіряє: обсяг правоздатності юридичної особи; справжність підписів посадових осіб; повноваження посадових осіб на право підпису.

На підтвердження повноважень на право підпису нотаріусу подаються наказ про призначення на посаду, протокол про обрання посадової особи, довіреність на ім'я керівника, видана вищим органом управління юридичної особи тощо. За наявності технічних можливостей роботи з електронними документами нотаріус засвідчує справжність електронного цифрового підпису на таких документах та вчиняє посвідчувальний напис.

Запитання і завдання для самоконтролю

1. Назвіть загальні правила посвідчення правочинів нотаріуса-ми України.
2. Які особливості посвідчення шлюбних договорів?
3. Охарактеризуйте відмінності у посвідченні договорів ренти та спадових договорів.
4. Протягом якого строку видається свідоцтво про право на спадщину?
5. За чією ініціативою може бути видано свідоцтво про право власності на частку в спільному майні подружжя?

6. Перелічіть особливості видачі свідоцтва про право на спадщину за заповітом.
7. Назвіть особливості видачі свідоцтва про придбання нерухомого майна, що є предметом іпотеки.
8. Засвідчення копій яких документів не допускається?
9. Для яких правочинів нотаріальна форма є обов'язковою?
10. Яких правил має дотримуватися нотаріус при посвідченні правочинів щодо відчуження нерухомого майна, яке перебуває у спільній власності?
11. Які заповіти прирівнюються до нотаріально посвідчених?
12. Назвіть спадкоємців, які мають право на обов'язкову частку у спадщині.

Список рекомендованих джерел

Основна література

1. Долинська М. С. Нотаріат: підручник. Львів: Ліга-Прес, 2018. 398 с.
2. Долинська М. С. Українське нотаріальне право. К.: Юрінком Інтер, 2015. 248 с.
3. Дякович М. М. Нотаріальне право України: навч. посіб. К.: Алерта; КНТ; ЦУЛ, 2009. 683 с.
4. Дякович М. М. Хрестоматія нотаріального права України: навч. посіб. К.: Істина, 2018. 480 с.
5. Комаров В. В., Баранкова В. В. Нотариат и нотариальный процесс: учебник. Харьков: Консум, 1999. 240 с.
6. Комаров В. В., Баранкова В. В. Нотаріат в Україні: підручник. Х.: Право, 2011. 384 с.
7. Майкут Х. В. Нотаріат: курс лекцій. Львів: Львівський державний університет внутрішніх справ, 2012. 212 с.
8. Медвідь Ф. М., Усенко В. Ф., Медвідь Я. Ф. Нотаріальний процес в Україні: навч. посіб. / за ред. Ф. М. Медвідя. К.: Атіка, 2006. 324 с.
9. Нотаріат в Україні: навч. посіб. / за ред. В. М. Бесчастного. К.: Знання, 2008. 494 с.
10. Нотаріат в Україні: навч. посіб. / за заг. ред. Ю. В. Нікітіна. К.: КВНЗ «Національна академія управління»; Алерта, 2016. 586 с.
11. Нотаріат України: підруч.: у 3 кн. Кн. 1: Організація нотаріату з практикумом: / за заг. ред. С. Я. Фурси. 3-є вид., допов. і перероб. К.: Алерта, 2015. 484 с.
12. Радзівєвська Л. Е., Пасічник С. Г. Нотаріат в Україні: навч. посіб. / за ред. Л. Е. Радзівєвської. К.: Юрінком Інтер, 2000.

13. Сміян Л. С., Нікітін Ю. В., Хоменко П. Г. Нотаріат в Україні: навч. посіб. 2-е вид., стереотип. / за ред. Ю. В. Нікітіна. К.: КНТ, 2008. 632 с.
14. Теорія нотаріального процесу: науково-практ. посіб. / за заг. ред. С. Я. Фурси. К.: Алерта; Центр учбової літератури, 2012. 920 с.
15. Фурса С. Я., Фурса Є. І. Нотаріат в Україні. Теорія і практика: навч. посібник для студ. закл. вищ. освіти. К.: А.С.К., 2001. 976 с.

Спеціальна література

1. Васирина Н. В. Право на заповіт та окремі питання його реалізації. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія «Право»*. 2014. Вип. 28. Т. 1. С. 107–111.
2. Долинська М. С. Деякі аспекти нотаріального посвідчення шлюбних договорів. *Нотаріат України*. 2014. № 11. С. 42–46.
3. Долинська М. С. Деякі правові аспекти посвідчення довіреностей в нотаріальному порядку. *Митна справа*. 2012. № 5 (№ 83). Ч. 2. Кн. 1. С. 296–302.
4. Долинська М. С. Земельні питання в нотаріальній практиці. *Бібліотечка нотаріуса. Додаток до журналу «Нотаріат для Вас»*. 2012. 91 с.
5. Долинська М. С. Договір оренди землі: поняття, зміст та особливості нотаріального посвідчення. *Митна справа*. 2012. № 4 (№ 82). Ч. 2. Кн. 1. С. 296–302.
6. Долинська М. С. Особливості видачі нотаріусами свідоцтв про право на спадщину за заповітом. *Вісник Львівського університету. Серія «юридична»*. Вип. 56. 2012. С. 237–243.
7. Долинська М. С. Особливості нотаріального посвідчення договору довічного утримання (догляду). *Актуальні проблеми держави та права*. 2012. Вип. 64. С. 318–324.
8. Долинська М. С. Особливості нотаріального посвідчення договору дарування земельної ділянки. *Форум права*. 2012. № 1. С. 269–274.
9. Долинська М. С. Договір емфітевзису: історія, порядок укладення, нотаріальне посвідчення. *Митна справа*. 2012. № 3(81). Ч. 2. Кн. 1. С. 251–256.
10. Долинська М. С. Спадкування в Україні. *Довідник нотаріуса*. К.: Істина, 2007. № 5. 96 с.
11. Долинская М. С. Некоторые аспекты нотариального удостоверения завещаний и оформления наследства на их основании в Украине. *Нотариальный вестник*. 2014. № 10. С. 54–62.

12. Дякович М. М. Нотаріальний акт як інструмент охорони (захисту) інтересів учасників цивільних правовідносин. *Бюлетень Міністерства юстиції України*. 2013. № 9. С. 20–27.
13. Журавльов Д. В., Коротюк О. В., Чижмарь К. І. Правова охорона нотаріальної таємниці: монографія. К.: ОВК, 2017. 190 с.
14. Заїка Ю. О., Співак В. М. Право власності. Спадкове право: навч. посіб. К.: Наукова думка, 2000. 151 с.
15. Леськів С. Р., Чубенко А. Г. Свобода заповіту і таємниця заповіту як юридичні гарантії реалізації права на спадкування за заповітом. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія «Право»*. 2014. Вип. 29. Т. 1. С. 156–159.
16. Фомічова Н. В. Складання заповіту з умовою та дійсність визначених умов у межах їх виконання за законодавством України. *Молодий вчений*. 2016. № 9. № (36). С. 257–260.
17. Фурса С. Я., Фурса Є. І. Спадкове право. Теорія та практика: навч. посіб. К.: Атіка, 2002. 496 с.
18. Шама Н. Право на спільний заповіт. Проблеми державотворення і захисту прав людини в Україні: матеріали ХІХ звітної науково-практичної конференції (7–8 лютого 2013 р.). Львів: Юридичний факультет Львівського національного університету імені Івана Франка, 2013. С. 179–181.

Нормативно-правові акти

1. Про нотаріат: Закон України від 02.09.1993 р. № 3425-ХП. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/3425-12>
2. Про внесення змін до Закону України «Про нотаріат»: Закон України від 01.10. 2008 р. № 614-V. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/614-17>
3. Про внесення змін до Закону України «Про нотаріат» щодо державного регулювання нотаріальної діяльності: Закон України від 06.09.2012 р. № 5208-VI. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/5208-17>
4. Цивільний кодекс України: Закон України від 16.01.2003 р. № 435-IV. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/435-15>
5. Податковий кодекс України: Закон України від 02.12.2010 р. № 2755-VI. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2755-17>
6. Сімейний кодекс України: Закон України від 10.01.2002 р. № 2947-III. URL: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/2947-14>
7. Земельний кодекс України: Закон України від 25.10.2001 р. № 2768-III. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/go/2768-14>

8. Цивільний процесуальний кодекс України: Закон України від 18.03.2004 р. № 1618-IV. URL: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/1618-15>
9. Про міжнародні договори України: Закон України від 29.06.2004 р. № 1906-IV. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1906-15>
10. Про державне мито: Декрет Кабінету Міністрів України від 21.01.1993 р. № 7-9. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/7-93>
11. Порядок вчинення нотаріальних дій нотаріусами України: затв. Наказом Міністерства юстиції України від 22.02.2012 р. № 296/5. URL: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/z0282-12>
12. Порядок вчинення нотаріальних дій посадовими особами органів місцевого самоврядування: затв. Наказом Міністерства юстиції України від 11.11.2011 р. № 3306/5. URL: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/z1298-11>
13. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо вдосконалення державної реєстрації прав на нерухоме майно та захисту прав власності: Закон України від 06.10.2016 р. № 1666-VIII. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1666-19>
14. Про внесення змін до Закону України «Про державну реєстрацію речових прав на нерухоме майно та їх обмежень» та деяких інших законодавчих актів України щодо децентралізації повноважень з державної реєстрації речових прав на нерухоме майно та їх обтяжень: Закон України від 26.11.2015 р. № 834-VIII. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/834-19>

Глосарій

А

Акт опису спадкового майна – проводиться за участю заінтересованих осіб (за бажанням) і не менше ніж двох свідків. В акті опису мають бути зазначені: дата й час складання акта опису, а також прізвище, ім'я, по батькові нотаріуса, який проводить опис; найменування державної нотаріальної контори або нотаріального округу, в якому зареєстрований приватний нотаріус; дата одержання заяви про вжиття заходів щодо охорони спадкового майна (повідомлення про орієнтовний склад спадкового майна) або доручення нотаріуса, яким заведено спадкову справу, про вжиття заходів щодо охорони спадкового майна; прізвище, ім'я, по батькові, адреса, а за потреби – місце роботи та посади осіб, які беруть участь в описі; прізвище, ім'я, по батькові спадкодавця, дата його смерті, місце відкриття спадщини та місцезнаходження спадкового майна; відомості про спадкоємців; відомості про те, чи було опечатано приміщення до прибуття нотаріуса і ким, стан пломб і печаток, якщо приміщення опечатано; опис спадкового майна з детальною характеристикою кожної речі окремо (колір, вага, номінал, розмір, сорт, марка, рік випуску, а для іноземної валюти - купюра, її номінал, вартість за курсом Національного банку України тощо) та визначення їх вартості з урахуванням відсотка зносу.

Анулювання свідоцтва про право на зайняття нотаріальною діяльністю – відбувається шляхом видачі відповідного наказу Міністерства юстиції України на підставі рішення Вищої кваліфікаційної комісії нотаріату.

Б

Боржник за договором іпотеки – іпотекодавець або інша особа, відповідальна перед іпотекодержателем за виконання основного зобов'язання.

В

Види нотаріальних дій, які вчиняють державні та приватні нотаріуси України, – посвідчують правочини (догово-

ри, заповіти, довіреності тощо); вживають заходів щодо охорони спадкового майна; видають свідоцтва про право на спадщину; видають свідоцтва про право власності на частку в спільному майні подружжя в разі смерті одного з подружжя; видають свідоцтва про придбання майна з прилюдних торгів (аукціонів); видають свідоцтва про придбання майна з прилюдних торгів (аукціонів), якщо прилюдні торги (аукціони) не відбулися; провадять опис майна фізичної особи, яка визнана безвісно відсутньою або місце перебування якої невідоме; видають дублікати нотаріальних документів, що зберігаються у справах нотаріуса; накладають заборону щодо відчуження нерухомого майна (майнових прав на нерухоме майно), що підлягає державній реєстрації; накладають заборону щодо відчуження грошових сум, які будуть зараховані заявником вимоги, визначеним згідно з ч. 4 ст. 65-2 Закону України «Про акціонерні товариства», на рахунок умовного зберігання (ескроу), відкритий відповідно до зазначеного закону; засвідчують вірність копій (фотокопій) документів і виписок з них; засвідчують справжність підпису на документах; засвідчують вірність перекладу документів з однієї мови на іншу; посвідчують факт, що фізична чи юридична особа є виконавцем за повіту; посвідчують факт, що фізична особа є живою; посвідчують факт перебування фізичної особи в певному місці; посвідчують час пред'явлення документів; передають заяви фізичних та юридичних осіб іншим фізичним та юридичним особам; приймають у депозит грошові суми та цінні папери; вчиняють виконавчі написи; вчиняють протести векселів; вчиняють морські протести; приймають на зберігання документи. Також на нотаріусів може бути покладено вчинення інших нотаріальних дій згідно зі законом.

Види нотаріальних дій, що вчиняють державні нотаріуси в державних нотаріальних архівах, – видають дублікати документів та засвідчують вірність копій і виписок з документів, які зберігаються у справах цих архівів.

Визначення обсягу цивільної дієздатності фізичної особи – здійснюється за паспортом громадянина України або іншими документами, передбаченими ст. 43 Закону України «Про нотаріат» (крім посвідчення водія, особи моряка, особи з інвалідністю

чи учасника Другої світової війни, посвідчення, виданого за місцем роботи фізичної особи), які унеможливають виникнення будь-яких сумнівів щодо обсягу цивільної дієздатності фізичної особи, котра звернулася по вчинення нотаріальної дії. У разі потреби нотаріусу надається довідка про те, що особа не страждає на психічний розлад, який може вплинути на її здатність усвідомлювати свої дії та (або) керувати ними.

Вимоги до особи, яка має намір займатися нотаріальною діяльністю в Україні, – громадянин України, який має повну вищу юридичну освіту, володіє державною мовою, має стаж роботи у сфері права не менш як шість років, з них помічником нотаріуса або консультантом державної нотаріальної контори – не менш як три роки, склав кваліфікаційний іспит і отримав свідоцтво про право на зайняття нотаріальною діяльністю. Однак не може бути нотаріусом особа, яка має судимість, обмежена у дієздатності або визнана недієздатною за рішенням суду.

Вища кваліфікаційна комісія нотаріату – орган, що визначає рівень професійної підготовленості осіб, які мають намір займатися нотаріальною діяльністю, та вирішує питання про анулювання свідоцтва про право на зайняття нотаріальною діяльністю.

Вірність копії з копії рішення суду (витяг з нього) – може бути засвідчена нотаріусом за наявності відмітки про те, що це рішення набрало законної сили, і за наявності відмітки про те, що оригінал рішення міститься в справах суду, який видав документ.

Внутрішній фінансовий моніторинг – сукупність заходів з: виявлення фінансових операцій, що підлягають внутрішньому фінансовому моніторингу, зі застосуванням підходу, що ґрунтується на проведенні оцінки ризиків легалізації (відмивання) доходів, одержаних злочинним шляхом, або фінансування тероризму; ідентифікації, верифікації клієнтів (представників клієнтів), ведення обліку таких операцій та відомостей про їх учасників; обов'язкового звітування до центрального органу виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері запобігання та протидії легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, фінансуванню тероризму та фінансуванню розповсюдження зброї масового знищення про фінансові операції, щодо яких виникає підозра, а також подання додаткової та іншої інформації у випадках, передбачених Законом України «Про за-

побігання та протидію легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, фінансуванню тероризму та фінансуванню розповсюдження зброї масового знищення».

Г

Гарантії нотаріальної діяльності – закріплені нормами нотаріального права комплекс заходів та засобів, що покликані забезпечити усім суб'єктам нотаріальних правовідносин можливість використовувати надані їм права та виконувати покладені на них обов'язки.

Гарантії нотаріального процесу – є складовою гарантій нотаріальної діяльності.

Головне територіальне управління юстиції Міністерства юстиції України в Автономній Республіці Крим, головні територіальні управління юстиції в областях, містах Києві та Севастополі – територіальні органи Міністерства юстиції України й ті, що підпорядковуються йому.

Графік проведення планових комплексних перевірок організації роботи державної нотаріальної контори, державного нотаріального архіву, організації нотаріальної діяльності приватного нотаріуса та дотримання державними і приватними нотаріусами порядку вчинення нотаріальних дій і виконання ними правил ведення нотаріального діловодства – погоджується зі структурним підрозділом Міністерства юстиції, на який покладено повноваження щодо формування і забезпечення реалізації державної політики у сфері нотаріату, та затверджується начальником головного управління юстиції на рік.

Д

Державна нотаріальна контора – юридична особа, яка створюється і ліквідується Міністерством юстиції України та реєструється у встановленому законом порядку. Очолює державну нотаріальну контору завідувач, який призначається з-поміж осіб, котрі мають свідоцтво про право на зайняття нотаріальною діяльністю.

Державне мито – сума, яка справляється за вчинення нотаріальних дій державними нотаріальними конторами й органами

місцевого самоврядування, а також за видачу дублікатів нотаріально посвідчених документів.

Державний нотаріальний архів – юридична особа, створюється і ліквідується Міністерством юстиції України й має печатку зі зображенням Державного Герба України та своїм найменуванням.

Державна реєстрація юридичних осіб, громадських формувань, що не мають статусу юридичної особи, та фізичних осіб-підприємців – офіційне визнання шляхом засвідчення державою факту створення або припинення юридичної особи, громадського формування, що не має статусу юридичної особи, засвідчення факту наявності відповідного статусу громадського об'єднання, професійної спілки, її організації або об'єднання, політичної партії, організації роботодавців, об'єднань організацій роботодавців та їхньої символіки, засвідчення факту набуття або позбавлення статусу підприємця фізичною особою, зміни відомостей, що містяться в Єдиному державному реєстрі юридичних осіб, фізичних осіб-підприємців та громадських формувань, про юридичну особу та фізичну особу-підприємця, а також проведення інших реєстраційних дій, передбачених Законом України «Про державну реєстрацію юридичних осіб, фізичних осіб-підприємців та громадських формувань».

Державне регулювання нотаріальної діяльності – полягає у: встановленні умов допуску громадян до здійснення нотаріальної діяльності, порядку зупинення і припинення приватної нотаріальної діяльності, анулювання свідоцтва про право на зайняття нотаріальною діяльністю; здійсненні контролю за організацією нотаріату, проведенням перевірок організації нотаріальної діяльності нотаріусів, дотримання ними порядку вчинення нотаріальних дій та виконання правил нотаріального діловодства; визначенні органів та осіб, які вчиняють нотаріальні дії, здійснюють контроль за організацією нотаріату, проводять перевірки організації нотаріальної діяльності нотаріусів, дотримання ними порядку вчинення нотаріальних дій та виконання правил нотаріального діловодства; визначенні ставок державного мита, яке справляється державними нотаріусами; встановленні переліку додаткових послуг правового і технічного характеру, які не пов'язані із вчинюваними нотаріальними діями, та встановленні

розмірів плати за їх надання державними нотаріусами; встановленні правил професійної етики нотаріусів.

Державний фінансовий моніторинг – сукупність заходів, які здійснюються суб'єктами державного фінансового моніторингу і спрямовуються на виконання вимог законодавства у сфері запобігання та протидії легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, фінансуванню тероризму та фінансуванню розповсюдження зброї масового знищення.

Джерела нотаріального процесуального права – нормативно-правові акти, прийняті уповноваженими державними органами, в яких закріплені правила, що врегульовують порядок здійснення повноважень нотаріальними та квазінотаріальними органами держави і порядок вчинення ними нотаріальних дій.

Дія Гаазької Конвенції 1961 року – поширюється на документи про освіту, цивільного стану, трудового стажу, свідоцтв про знаходження в живих, довідки, довіреності, судові рішення та матеріали у цивільних, сімейних і цивільних справах та ін.

До нотаріально посвідчених заповітів (крім секретних) – прирівнюються: заповіти осіб, які перебувають на лікуванні у лікарні, госпіталі, іншому стаціонарному закладі охорони здоров'я, а також осіб, які проживають у будинках для осіб похилого віку та інвалідів, посвідчені головними лікарями, їхніми заступниками з медичної частини або черговими лікарями цих лікарень, госпіталів, інших стаціонарних закладів охорони здоров'я, а також начальниками госпіталів, директорами або головними лікарями будинків для осіб похилого віку та інвалідів; заповіти осіб, які перебувають під час плавання на морських, річкових суднах, що ходять під прапором України, посвідчені капітанами цих суден; заповіти осіб, які перебувають у пошукових або інших експедиціях, посвідчені начальниками цих експедицій; заповіти військовослужбовців, а в пунктах дислокації військових частин, з'єднань, установ, військово-навчальних закладів, де немає нотаріусів чи посадових осіб органів місцевого самоврядування, які вчиняють нотаріальні дії, також заповіти працівників, членів їх сімей і членів сімей військовослужбовців, посвідчені командирами (начальниками) цих частин, з'єднань, установ або військово-навчальних закладів; заповіти осіб, які тримаються в установах виконання покарань, посвідчені начальниками таких установ; заповіти осіб,

які тримаються у слідчих ізоляторах, посвідчені начальниками слідчих ізоляторів.

До нотаріально посвідчених довіреностей – прирівнюються: довіреності військовослужбовців або інших осіб, які перебувають на лікуванні в госпіталях, санаторіях та інших військово-лікувальних закладах, посвідчені начальниками цих закладів, їхніми заступниками з медичної частини, старшими або черговими лікарями; довіреності військовослужбовців, а в пунктах дислокації військових частин, з'єднань, установ, військово-навчальних закладів, де немає нотаріуса чи посадових осіб органів місцевого самоврядування, які вчиняють нотаріальні дії, також довіреності працівників, членів їхніх сімей і членів сімей військовослужбовців, посвідчені командирами (начальниками) цих частин, з'єднань, установ або військово-навчальних закладів; довіреності осіб, які тримаються в установах виконання покарань чи слідчих ізоляторах, посвідчені начальниками таких установ чи слідчих ізоляторів; довіреності осіб, які проживають у населених пунктах, де немає нотаріусів, посвідчені уповноваженою на це посадовою особою органу місцевого самоврядування, крім довіреностей на право розпорядження нерухомим майном, довіреностей на управління і розпорядження корпоративними правами та довіреностей на користування та розпорядження транспортними засобами.

3

Загальні правила нотаріального провадження – передбачають: місце і строки вчинення нотаріальних дій; встановлення особи громадянина, який звернувся по вчинення нотаріальної дії; перевірка дієздатності громадян та правоздатності юридичних осіб, що беруть участь в угодах, а також перевірка повноважень представників; підписання нотаріально посвідчуваних документів; витребування відомостей і документів, необхідних для вчинення нотаріальних дій; вимоги до документів, що подаються для вчинення нотаріальних дій; заходи, що вживаються нотаріусами та іншими посадовими особами, які вчиняють нотаріальні дії при виявленні порушень закону; відмова у вчиненні нотаріальних дій; оскарження нотаріальних дій або відмови у їх вчиненні; нотаріальне діловодство; оплата нотаріальних дій.

Заповіт – особисте розпорядження фізичної особи на випадок своєї смерті, яке складається у письмовій формі, зі зазначенням місця й часу його складання та посвідчується нотаріусом або спеціально уповноваженими на це посадовими особами.

Засвідчення копій офіційних документів, які видаються органами реєстрації актів цивільного стану і надалі використовуватимуться за кордоном, – нотаріусами здійснюється лише після попередньої легалізації оригіналів цих документів або представлення апостиля.

Застава повітряних та морських суден, суден внутрішнього плавання, космічних об'єктів, майнових прав на нерухомість, будівництво якої не завершено, – регулюється за правилами, визначеними Законом України «Про іпотеку».

Заставна – іпотечний цінний папір, який засвідчує безумовне право його власника на отримання від боржника виконання за основним зобов'язанням, за умови, що воно підлягає виконанню в грошовій формі, а в разі невиконання основного зобов'язання – право звернути стягнення на предмет іпотеки. Заставна оформлюється, якщо її видача передбачена іпотечним договором.

Заставадавцем при заставі майна – може бути його власник (сам боржник чи третя особа – майновий поручитель), який має право відчужувати заставлене майно на підставах, передбачених законом, а також особа, якій власник в установленому порядку передав майно і право застави на це майно.

Заставодержателем земельних ділянок сільськогосподарського призначення та прав на них (оренди, емфітевзису) – можуть бути лише банки.

Заходи щодо охорони спадкового майна – вживаються зазначеним нотаріусом або нотаріусом за місцезнаходженням майна, якому нотаріус, котрий веде спадкову справу, надіслав доручення.

I

Ідеологічні гарантії нотаріального процесу – наявні в Україні культурні цінності, загальний рівень суспільної свідомості, правової культури, характер усвідомлення та сприйняття широкими верствами населення природи і призначення нотаріату.

Іпотека – вид забезпечення виконання зобов’язання нерухомим майном, що залишається у володінні і користуванні іпотекодавця, згідно з яким іпотекодержатель має право в разі невиконання боржником забезпеченого іпотекою зобов’язання одержати задоволення своїх вимог за рахунок предмета іпотеки переважно перед іншими кредиторами цього боржника у порядку, встановленому Законом України «Про іпотеку».

Іпотекодавець – особа, яка передає в іпотеку нерухоме майно для забезпечення виконання власного зобов’язання або зобов’язання іншої особи перед іпотекодержателем. Іпотекодавцем може бути боржник або майновий поручитель.

Іпотекодержатель – кредитор за основним зобов’язанням.

К

Компетенція нотаріальних органів – коло повноважень нотаріальних органів відповідно до чинного законодавства.

Компетенція консульських установ України – щодо вчинення нотаріальних дій: посвідчують угоди (договори, заповіти, довіреності тощо), крім іпотечних договорів, угод про відчуження та заставу житлових будинків, квартир, дач, садових будинків, гаражів, земельних ділянок, іншого нерухомого майна, що знаходиться в Україні; вживають заходів до охорони спадкового майна; видають свідоцтва про право на спадщину; видають свідоцтва про право власності на частку в спільному майні подружжя у разі смерті одного з подружжя; засвідчують вірність копій документів і виписок з них; засвідчують справжність підпису на документах; засвідчують вірність перекладу документів з однієї мови іншою; посвідчують факт, що громадянин є живим; посвідчують факт знаходження громадянина в певному місці; посвідчують тотожність громадянина з особою, зображеною на фотокартці; посвідчують час пред’явлення документів; приймають у депозит грошові суми і цінні папери; вчиняють виконавчі написи; приймають на зберігання документи; вчиняють морські протести; видають дублікати посвідчених ними документів.

Консульська легалізація – підтвердження відповідності документів законодавству держави їх походження є засвідченням справжності підпису службової особи, її статусу (ролі, в якій виступала особа) та, в певних випадках, автентичності печатки упо-

вноваженого державного органу на документах та актах з метою використання їх в іншій країні.

М

Міністерство юстиції України – головний орган у системі центральних органів виконавчої влади, що забезпечує формування та реалізує державну правову політику, державну політику з питань банкрутства та використання електронного цифрового підпису, у сфері нотаріату, що забезпечує формування та реалізацію державної політики у сфері архівної справи і діловодства.

Місце відкриття спадщини – підтверджується: довідкою про реєстрацію або останнє місце проживання виконавчого органу сільської, селищної або міської ради, сільського голови (у разі якщо відповідно до закону виконавчий орган сільської ради не утворено), що здійснює реєстрацію, зняття з реєстрації місця проживання особи на території відповідної адміністративно-територіальної одиниці, на яку поширюються повноваження відповідної сільської, селищної або міської ради, або іншим документом, що може підтверджувати відповідний факт (копією актового запису про смерть, домовою книгою тощо).

Н

Нотаріальні дії, що їх вчиняють посадові особи органів місцевого самоврядування, – регулюються ст. 37 Закону України «Про нотаріат». Вони, зокрема: вживають заходів щодо охорони спадкового майна; посвідчують заповіти (крім секретних); видають дублікати посвідчених ними документів; засвідчують вірність копій (фотокопій) документів і виписок із них; засвідчують справжність підпису на документах; видають свідоцтва про право на спадщину; видають свідоцтва про право власності на частку в спільному майні подружжя в разі смерті одного з подружжя. Дії, передбачені пунктами 6 і 7 ч. 1 ст. 37 Закону України «Про нотаріат», вчиняють уповноважені посадові особи органу місцевого самоврядування, які мають вищу юридичну освіту, досвід роботи у галузі права не менше трьох років, пройшли протягом року стажування у державній нотаріальній конторі або в приватного нотаріуса, завершили навчання щодо роботи з єдиними й державними реєстрами, що функціонують у системі

Міністерства юстиції України, та склали іспит зі спадкового права у порядку, встановленому Міністерством юстиції України. Зазначені посадові особи органів місцевого самоврядування не мають права на оформлення документів, призначених для використання за межами державного кордону.

Нотаріально посвідчувані правочини, а також заяви та інші документи – підписуються у присутності нотаріуса. Якщо заява чи інший документ підписані за відсутності нотаріуса, особа, яка звернулася по вчинення нотаріальної дії, повинна особисто підтвердити, що документ підписаний нею.

Нотаріат в Україні – система органів і посадових осіб, на які покладено обов'язок посвідчувати права, а також факти, що мають юридичне значення, та вчиняти інші нотаріальні дії, передбачені цим Законом, з метою надання їм юридичної вірогідності.

Нотаріат України – це система органів і посадових осіб, на які законодавством України покладено обов'язок вчиняти нотаріальні дії від імені держави Україна, які спрямовані на юридичне закріплення безспірних цивільних прав і фактів та які здійснюються з метою захисту прав і законних інтересів фізичних та юридичних осіб, котрі звертаються по вчинення нотаріальних дій.

Нотаріальна дія – ціла система дій процесуального характеру, що здійснюються у встановленому законом порядку уповноваженими особами і спрямовані на досягнення певного результату з реалізації та (або) закріплення прав і законних інтересів громадян та організацій.

Нотаріальна дія вважається вчиненою – з моменту внесення про це запису до реєстру для реєстрації нотаріальних дій. А запис у реєстрі для реєстрації нотаріальних дій є доказом вчинення нотаріальної дії.

Нотаріальна діяльність – професійна непідприємницька діяльність нотаріусів, спрямована на сприяння громадянам, підприємствам, установам та організаціям у здійсненні їхнього права на захист законних інтересів, яка провадиться шляхом учинення ними і нотаріальних дій відповідно до чинного законодавства України, і інших нотаріальних дій, передбачених законодавством України, з метою надання їм юридичної вірогідності.

Нотаріальна палата України – організація, яка здійснює професійне самоврядування у сфері нотаріату. Нотаріальна

палата України є неприбутковою юридичною особою, має свою печатку, її діяльність здійснюється відповідно до законодавства та її статуту.

Нотаріальна таємниця – сукупність відомостей, отриманих під час вчинення нотаріальної дії або звернення до нотаріуса за-інтересованої особи, зокрема про особу, її майно, особисті майнові та немайнові права і обов'язки тощо.

Нотаріальне право як навчальна дисципліна – система наукових знань про нотаріальне право – галузь права і законодавства, призначеного для вивчення у відповідних навчальних закладах, передусім юридичних.

Нотаріальне провадження – сукупність процесуальних дій, вчинюваних нотаріусами й іншими суб'єктами нотаріального процесу в певному, закріпленому нотаріальним законодавством порядку.

Нотаріальне процесуальне право як одна з галузей юридичної науки – система наукових знань, правових ідей, теоретичних поглядів, понять, а також знань про правовий статус нотаріуса, про порядок здійснення ними нотаріальної діяльності, а також порядок вчинення нотаріусами нотаріальних дій, які становлять предмет нотаріального права.

Нотаріальний округ – територіальна одиниця, в межах якої нотаріус здійснює нотаріальну діяльність і в межах якої знаходиться державна нотаріальна контора, в якій працює державний нотаріус, або робоче місце (контора) приватного нотаріуса.

Нотаріальний правочин – правомірна дія особи-учасника цивільних правовідносин, що має для цього достатню дієздатність і переслідує мету – набуття, зміну та припинення цивільних прав та обов'язків, посвідчена у нотаріальному порядку.

Нотаріальний процес – різновид юридичного процесу, що зводиться до передбаченого законом порядку вчинення нотаріальних дій.

Нотаріальний процес – сукупність учинюваних нотаріальних проваджень або нотаріальних дій, якщо за однією заявою вчиняється одне провадження, та нотаріально-процесуальних правовідносин, які виникають під час вчинення нотаріального провадження.

Нотаріальний процес – правова форма діяльності уповноважених на те органів держави і посадових осіб. Вчинення нотаріальних дій здійснює суворо встановлене коло осіб, конкретний склад і обсяг компетенції яких передбачені законодавством (ст.ст. 1, 3, 34–40 Закону України «Про нотаріат»).

Нотаріальний процес – діяльність, безпосередньо пов'язана з необхідністю використання різних методів і засобів юридичної техніки. У нотаріальному процесі існує система вимог, що ставляться до нотаріального провадження. Оскільки нотаріальний процес є різновидом юридичного процесу і зводиться до передбаченого законом порядку вчинення нотаріальних дій, він характеризується складним структурним змістом.

Нотаріус – уповноважена державою фізична особа, яка здійснює нотаріальну діяльність у державній нотаріальній конторі, державному нотаріальному архіві або незалежну професійну нотаріальну діяльність, зокрема посвідчує права, а також факти, що мають юридичне значення, та вчиняє інші нотаріальні дії, передбачені законом, з метою надання їм юридичної вірогідності. Нотаріус не може засвідчувати справжність підпису фізичної особи на документі, у якому стверджуються обставини, право посвідчення яких належить лише відповідному державному органіві (час народження, шлюбу, смерті, наявність хвороби, інвалідності, права власності на майно тощо). Справжність підпису на зазначеному документі може бути засвідчена в тому разі, якщо документ призначений для подання до компетентних органів іншої держави.

О

Обов'язки нотаріуса – здійснювати свої професійні обов'язки відповідно до Закону «Про нотаріат» і складеної присяги, дотримуватися правил професійної етики; сприяти громадянам, підприємствам, установам і організаціям у здійсненні їхніх прав та захисті законних інтересів, роз'яснювати права й обов'язки, попереджати про наслідки вчинюваних нотаріальних дій для того, щоб юридична необізнаність не могла бути використана їм на шкоду; зберігати в таємниці відомості, одержані ним у зв'язку з вчиненням нотаріальних дій; відмовляти у

вчиненні нотаріальної дії в разі її невідповідності законодавству України або міжнародним договорам; вести нотаріальне діловодство та архів нотаріуса відповідно до встановлених правил; дбайливо ставитися до документів нотаріального діловодства та архіву нотаріуса, не допускати їх пошкодження чи знищення; надавати документи, інформацію і пояснення на вимогу Міністерства юстиції України, Головного територіального управління юстиції Міністерства юстиції України в Автономній Республіці Крим, головних територіальних управлінь юстиції в областях, містах Києві та Севастополі при здійсненні ними повноважень щодо контролю за організацією діяльності та виконанням нотаріусами правил нотаріального діловодства; постійно підвищувати свій професійний рівень, а у випадках, передбачених п. 3 ч. 1 ст. 291 Закону України «Про нотаріат», проходити підвищення кваліфікації; виконувати інші обов'язки, передбачені законом, зокрема суб'єкта фінансового моніторингу.

Об'єкт фінансового моніторингу – дії з активами, пов'язані з відповідними учасниками фінансових операцій, які їх проводять, за умови наявності ризиків використання цих активів з метою легалізації (відмивання) доходів, одержаних злочинним шляхом, або фінансування тероризму та фінансування розповсюдження зброї масового знищення, а також будь-яка інформація про такі дії чи події, активи та їхніх учасників.

Обов'язковий фінансовий моніторинг – сукупність заходів, які здійснюються суб'єктами первинного фінансового моніторингу, з виявлення фінансових операцій, що підлягають обов'язковому фінансовому моніторингу, ідентифікації, верифікації клієнтів (представників клієнтів), ведення обліку таких операцій та відомостей про їхніх учасників, обов'язкового звітування про них центральному органу виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері запобігання та протидії легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, фінансуванню тероризму та фінансуванню розповсюдження зброї масового знищення, а також подання додаткової та іншої інформації у випадках, передбачених Законом України «Про запобігання та протидію легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, фінансуванню тероризму та фінансуванню розповсюдження зброї масового знищення».

Основні завдання нотаріату – забезпечувати захист і охорону прав власності, права і законні інтереси фізичних та юридичних осіб; сприяти зміцненню законності та правопорядку в суспільстві; запобігати правопорушенням.

Охорона спадкового майна – триває до прийняття спадщини всіма спадкоємцями, а якщо її не прийнято – до закінчення строку, встановленого цивільним законодавством України для прийняття спадщини.

П

Первинний фінансовий моніторинг – сукупність заходів, які здійснюються суб'єктами первинного фінансового моніторингу і спрямовані на виконання вимог Закону «Про запобігання та протидію легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, фінансуванню тероризму та фінансуванню розповсюдження зброї масового знищення», нормативно-правових актів суб'єктів державного фінансового моніторингу, що передбачають, зокрема, проведення обов'язкового та внутрішнього фінансового моніторингу.

Перше українське нотаріальне положення – Положення про державний нотаріат, прийняте 20 квітня 1923 року.

Печатка приватного нотаріуса – печатка зі зображенням Державного Герба України, яка містить слова «приватний нотаріус», його прізвище, ім'я та по батькові, назву нотаріального округу. Печатка має форму правильного кола діаметром 45 мм, краї печатки обрамлено бортиком завтовшки 1 мм.

Пільги щодо сплати державного мита за вчинення нотаріальних дій – встановлені ст. 4 Декрету Кабінету Міністрів України «Про державне мито».

Помічником нотаріуса – може бути громадянин України, який має вищу юридичну освіту, але не нижче першого рівня (бакалавр), володіє державною мовою, має стаж роботи у сфері права не менш як три роки. Не може бути помічником нотаріуса особа, яка має судимість, обмежена у дієздатності або визнана недієздатною за рішенням суду.

Права нотаріуса – витребувати від підприємств, установ і організацій відомості та документи, необхідні для вчинення но-

таріальних дій; одержувати плату за надання додаткових послуг правового та технічного характеру, які не пов'язані із вчинюваними нотаріальними діями, плату за вчинення інших дій, покладених на них відповідно до закону, а також за вчинення приватними нотаріусами нотаріальних дій; складати проекти угод (правочинів) і заяв, виготовляти копії документів та виписки з них, а також давати роз'яснення з питань учинення нотаріальних дій і консультації правового характеру.

Предметом нотаріального процесуального права – є ті суспільні відносини, що виникають із приводу проведення самої нотаріальної діяльності, а також відносини з приводу вчинення нотаріальних дій, які виникають між нотаріусом та клієнтом, між нотаріусом і державними органами.

Предметом нотаріальної діяльності – є безспірні справи, тобто в нотаріальному порядку підлягають укладенню лише ті правочини, які відповідають волі сторін.

Приватний нотаріус – уповноважена державою фізична особа, яка здійснює незалежну професійну нотаріальну діяльність, зокрема посвідчує права, а також факти, що мають юридичне значення, та вчиняє інші нотаріальні дії, передбачені законом, з метою надання їм юридичної вірогідності.

Прийняття документів на зберігання – вчиняється тільки двома органами нотаріату: нотаріусами та посадовими особами консульських установ і дипломатичних представництв.

Принципи нотаріального процесуального права – основні засади, на яких базується нотаріальне процесуальне право, здійснення нотаріальної діяльності, порядок вчинення нотаріальних дій нотаріальними та квазінотаріальними органами України.

Р

Реєстраційне посвідчення про реєстрацію приватної нотаріальної діяльності – документ, що видається відповідним головним територіальним управлінням юстиції в області, місті Києві, що підтверджує право приватного нотаріуса здійснювати нотаріальну діяльність у певному нотаріальному окрузі. У реєстраційному посвідченні вказуються назва управління юстиції, прізвище, ім'я, по батькові нотаріуса та назва нотаріального округу.

Робоче місце (контора) приватного нотаріуса – має знаходитись у межах нотаріального округу, в якому приватний нотаріус здійснює нотаріальну діяльність. Робоче місце (контора) мусить відповідати таким умовам: забезпечувати дотримання нотаріальної таємниці; давати можливість кожному приватному нотаріусу, який здійснює нотаріальну діяльність, одночасно та незалежно від іншого приватного нотаріуса здійснювати нотаріальну діяльність; бути захищеним від несанкціонованого проникнення; бути забезпеченим сейфом для зберігання печаток, штампів, металевою шафою для зберігання архіву нотаріуса; кількість кімнат у приміщенні, де знаходиться робоче місце (контора) приватного нотаріуса, не може бути меншою, ніж кількість приватних нотаріусів, які здійснюють нотаріальну діяльність у його межах; бути пристосованим для роботи технічного персоналу з документами у відокремленій від нотаріуса кімнаті.

С

Свідоцтво про право власності на частку в спільному майні подружжя – документ, який видається нотаріусом у разі смерті одного з подружжя на частку в їх спільному майні.

Свідоцтво про право на спадщину – видається за письмовою заявою спадкоємців, які прийняли спадщину, в порядку, встановленому цивільним законодавством, на ім'я всіх спадкоємців або за їхнім бажанням кожному з них окремо.

Свідоцтво про право на зайняття нотаріальною діяльністю – документ, що видається Міністерством юстиції України на підставі рішення Вищої кваліфікаційної комісії нотаріату при Міністерстві юстиції України. Свідоцтво може бути анульовано Міністерством юстиції України у випадках, передбачених ст. 12 Закону України «Про нотаріат».

Сертифікація робочого місця (контори) – перевірка приміщення на предмет відповідності робочого місця (контори) приватного нотаріуса умовам, передбаченим ст. 25 Закону, та визнання його придатним для використання як робочого місця приватного нотаріуса з метою учинення нотаріальних дій.

Система нотаріального процесуального права – сукупність логічно і послідовно розміщеного нормативного матеріалу

за правовими інститутами, норми яких у комплексі закріплюють основні принципи, форми і порядок здійснення нотаріальної діяльності, регулюють відносини, що виникають між нотаріусами, між нотаріусами і державою, між нотаріусами та особами, щодо яких учиняються нотаріальні дії, в процесі здійснення нотаріальної діяльності.

Система науки нотаріального процесуального права – теоретичні положення про предмет, методи, джерела, суб'єктів та об'єктів нотаріального процесуального права, про нотаріальні процесуальні правовідносини, про правові основи здійснення контролю за нотаріальною діяльністю тощо.

Спадкова справа – нотаріальне провадження, яке заводиться нотаріусом за місцем відкриття спадщини на підставі поданої (або такої, що надійшла поштою) першою заяви (повідомлення, телеграми) про прийняття спадщини, про відмову від прийняття спадщини, про відмову від спадщини, заяви про відкликання заяви про прийняття спадщини або про відмову від спадщини, заяви про видачу свідоцтва про право на спадщину, заяви спадкоємця на одержання частини вкладу спадкодавця у банку (фінансовій установі), заяви про видачу свідоцтва виконавцю заповіту, заяви виконавця заповіту про відмову від здійснення своїх повноважень, заяви другого з подружжя про видачу свідоцтва про право власності на частку в спільному майні подружжя у разі смерті одного з подружжя, заяви про вжиття заходів до охорони спадкового майна, претензії кредиторів. При заведенні спадкової справи нотаріус за даними Спадкового реєстру перевіряє наявність заведеної спадкової справи, спадкового договору, заповіту.

Суб'єкти державного фінансового моніторингу – Національний банк України, центральний орган виконавчої влади з формування та забезпечення реалізації державної політики у сфері запобігання і протидії легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, або фінансуванню тероризму, Міністерство юстиції України, центральні органи виконавчої влади, що забезпечують формування державної політики у сфері надання послуг поштового зв'язку, у сфері економічного розвитку, Національна комісія з цінних паперів та фондового ринку, Національна комісія, що здійснює державне регулювання у сфері ринків фінансових послуг, спеціально уповноважений орган.

Суб'єкти нотаріального процесуального права – учасники нотаріальних суспільних відносин, які виступають як носії передбачених нотаріальним правом суб'єктивних прав і обов'язків.

Т

Таємниця фінансового моніторингу – інформація, отримана під час здійснення державного фінансового моніторингу спеціально уповноваженим органом, а саме інформація про фінансові операції та їх учасників, додаткова інформація, інша інформація, що може бути пов'язана з підозрою у легалізації (відмиванні) доходів, одержаних злочинним шляхом, або фінансуванні тероризму чи фінансуванні розповсюдження зброї масового знищення та/або іншими незаконними фінансовими операціями.

Тексти нотаріально посвідчуваних – правочинів, заяв, за-свідчуваних копій (фотокопій) документів і витягів із них, тексти перекладів та заяв повинні бути написані зрозуміло і чітко; дати, що стосуються змісту посвідчуваних правочинів, мусять бути позначені хоча б один раз словами, а назви юридичних осіб та їхній ідентифікаційний код за даними Єдиного державного реєстру юридичних осіб, фізичних осіб-підприємців та громадських формувань – без скорочень зі зазначенням їх місцезнаходження. Прізвища, імена та по батькові фізичних осіб, їхнє місце проживання та ідентифікаційний номер за даними Державного реєстру фізичних осіб платників податків, окрім уповноважених представників юридичних осіб, мають бути написані повністю, а у випадках, передбачених законом, – зі зазначенням дати їхнього народження.

У

Установлення особи – здійснюється нотаріусом за паспортом громадянина України або за іншими документами, які унеможливають виникнення будь-яких сумнівів щодо особи громадянина, який звернувся по вчинення нотаріальної дії (паспорт громадянина України, паспорт громадянина України для виїзду за кордон, дипломатичний чи службовий паспорт, посвідчення особи моряка, посвідчення члена екіпажу, посвідка на проживання особи, яка мешкає в Україні, національний паспорт іноземця або документ, що його замінює, посвідчення інваліда чи учасника Великої Вітчизняної війни, посвідчення, видане за місцем роботи фізичної особи). Посвідчення водія, особи моряка, особи з

інвалідністю чи учасника Другої світової війни, посвідчення, видане за місцем роботи фізичної особи, не можуть бути використані громадянином України для встановлення його особи під час укладення правочинів.

Угоди про відчуження та заставу майна, що підлягає реєстрації, – посвідчуються за умови подання документів, які підтверджують право власності на майно, що відчужується або заставляється, або за наявності державної реєстрації права власності на таке майно у Державному реєстрі речових прав на нерухоме майно. У разі застави майбутнього майна або створення забезпечувального обтяження в майбутньому майні нотаріусу надаються документи, що підтверджують наявність прав на набуття такого майна у власність у майбутньому.

Ф

Фінансовий моніторинг – сукупність заходів, які здійснюються суб'єктами фінансового моніторингу у сфері запобігання та протидії легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, або фінансуванню тероризму та фінансуванню розповсюдження зброї масового знищення, що передбачають проведення державного фінансового моніторингу та первинного фінансового моніторингу.

Функції нотаріату – основні напрями його діяльності.

Х

Хранителі, опікуни та інші особи, яким передано на зберігання спадкове майно, якщо вони не є спадкоємцями, – мають право одержати від спадкоємців винагороду за зберігання спадкового майна в розмірі, передбаченому чинним законодавством України. Вказані особи також мають право на відшкодування необхідних витрат на зберігання та управління спадковим майном, за вирахуванням фактично одержаної вигоди від використання цього майна.

Ц

Ціна продажу предмета іпотеки – має бути встановлена за згодою між іпотекодержателем та іпотекодавцем. У разі

недосягнення згоди щодо ціни продаж предмета іпотеки здійснюється за ціною, не нижчою за встановлену незалежною оцінкою, що підтверджується відповідним актом про оцінку.

Цінні рукописи, літературні твори, листи тощо, що мають історичне та наукове значення, – включаються до акта опису спадкового майна та передаються на зберігання спадкоємцям. Якщо спадкоємців немає, нотаріус передає документи на зберігання за окремим описом до відповідних організацій (інституту, музею тощо) у порядку, передбаченому чинним законодавством.

Ч

Час прийому громадян приватним нотаріусом – повинен становити не менше п'яти годин на день і п'яти робочих днів на тиждень за винятком обставин, за яких нотаріус із незалежних від нього причин не може здійснювати такий прийом.

Ш

Шкода, заподіяна особі внаслідок незаконних дій або недбалості приватного нотаріуса, – відшкодовується в повному розмірі.

Шлюбний договір – договір між нареченою та нареченим або подружжя щодо встановлення майнових прав та обов'язків подружжя, пов'язаних з укладенням шлюбу, його існуванням і припиненням, який підлягає обов'язковому нотаріальному посвідченню.

Ю

Юридичні гарантії – закріплені в національному законодавстві прийоми та засоби, які забезпечують охорону (захист) прав і законних інтересів фізичних та юридичних осіб.

Я

Якщо фізична особа внаслідок фізичної вади або хвороби не може власноручно підписати документ, то за її дорученням у її присутності та в присутності нотаріуса цей документ може підписати інша особа. Про причини, з яких фізична особа, яка звернула-

ся по вчинення нотаріальної дії, не могла підписати документ, зазначається у посвідчувальному написі. Правочин за особу, яка не може підписати його, не може підписувати особа, на користь або за участю якої його посвідчено.

Якщо спадкодавець, якому належало майно на території України, мав останнє місце проживання на території іноземної держави, місце відкриття спадщини визначається на підставі Закону України «Про міжнародне приватне право».

Якщо місце проживання спадкодавця невідоме, місцем відкриття спадщини є місцезнаходження нерухомого майна. Якщо об'єктів нерухомого майна декілька і їх місцезнаходження різне, місцем відкриття спадщини є місцезнаходження одного з об'єктів цього майна на вибір спадкоємця(ів). За відсутності нерухомого майна місцем відкриття спадщини є місцезнаходження основної частини рухомого майна, що може бути підтверджено свідоцтвом про державну реєстрацію транспортного засобу, витягом з реєстру прав власності на цінні папери, ощадною книжкою тощо.

Якщо спадкоємець протягом шести місяців не подав до нотаріальної контори заяву про прийняття спадщини, він вважається таким, що не прийняв спадщину. Суд може визначити спадкоємцю, який пропустив строк для прийняття спадщини з поважної причини, додатковий строк, достатній для подання ним заяви про прийняття спадщини. Спадкоємець, якому за рішенням суду встановлено додатковий строк для подання заяви про прийняття спадщини, повинен у межах встановленого судом строку прийняти спадщину шляхом подання нотаріусу за місцем відкриття спадщини відповідної заяви.

Список використаних і рекомендованих джерел

Нормативно-правові акти

1. Конституція України: Закон України від 28.06.1996 р. № 254к/96-ВР. URL: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/254k/96-вр>
2. Господарський кодекс України: Закон України від 16.01.2003 р. № 436-IV. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/436-15>
3. Земельний кодекс України: Закон України від 25.10.2001 р. № 2768-III. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/go/2768-14>
4. Кримінальний кодекс України: Закон України від 05.04.2001 р. № 2341-III. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2341-14>
5. Кодекс України про адміністративні правопорушення: Закон Української РСР від 07.12.1984 р. № 8073-X. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/80731-10>
6. Податковий кодекс України від 02.12.2010 р. № 2755-VI. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2755-17>
7. Питання оптимізації діяльності центральних органів виконавчої влади системи юстиції: Постанова Кабінету Міністрів України від 21.01.2015 р. № 17. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/17-2015-п>
8. Про нотаріат: Закон України від 02.09.1993 р. № 3425-XII. *Відомості Верховної Ради України*. 1993. № 39. Ст. 383. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/3425-12>
9. Про внесення змін до Закону України «Про нотаріат»: Закон України від 01.10. 2008 р. № 614-V. *Відомості Верховної Ради України*. 2009. № 13. Ст. 161.
10. Про внесення змін до Закону України «Про нотаріат» щодо державного регулювання нотаріальної діяльності: Закон України від 06.09.2012 р. № 5208-VI. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/5208-17>
11. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо визначення вигодоодержувачів юридичних осіб та публічних діячів: Закон України від 14.10.2014 р. № 1701-VII. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1701-18>

12. Про державний нотаріат: Закон Української РСР від 25.12.1974 р. *Відомості Верховної Ради УРСР*. 1975. № 1. Т. 4. URL: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/3377-08>
13. Про звернення громадян: Закон України від 02.10.1996 р. № 393/96- ВР. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/393/96-вр>
14. Про запобігання та протидію легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, фінансуванню тероризму та фінансуванню розповсюдження зброї масового знищення: Закон України від 14.10.2014 р. № 1702-VII. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1702-18>
15. Про затвердження положень про територіальні органи Міністерства юстиції України: Наказ Міністерства юстиції України від 23.06.2011 р. № 1707/5. URL: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/z0759-11>
16. Про державне мито: Декрет Кабінету Міністрів України від 21.01.1993 р. № 7- 9. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/7-93>
17. Про міжнародні договори України: Закон України від 29.06.2004 р. № 1906-IV. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1906-15>
18. Сімейний кодекс України: Закон України від 10.01.2002 р. № 2947-III. URL: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/2947-14>
19. Цивільний кодекс України: Закон України від 16.01.2003 р. № 435-IV. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/435-15>
20. Цивільний процесуальний кодекс України: Закон України від 18.03.2004 р. № 1618-IV. URL: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/1618-15>
21. Порядок вчинення нотаріальних дій посадовими особами органів місцевого самоврядування: затв. Наказом Міністерства юстиції України від 11.11.2011 р. № 3306/5. URL: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/z1298-11>
22. Положення про вимоги до робочого місця (контори) приватного нотаріуса та здійснення контролю за організацією нотаріальної діяльності: затв. Наказом Міністерства юстиції України від 23.03.2011 р. № 888/5. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/z0406-11>
23. Порядок підвищення кваліфікації нотаріусів, консультантів державних нотаріальних контор, державних нотаріальних архівів,

- помічників приватних нотаріусів: затв. Наказом Міністерства юстиції України від 22 грудня 2010 р. № 3256/5. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/z1046-14>
24. Порядок допуску осіб до складання кваліфікаційного іспиту та проведення кваліфікаційного іспиту Вищою кваліфікаційною комісією нотаріату: затв. Наказом Міністерства юстиції України від 28.07.2011 р. № 1905/5. URL: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/z0926-11>
  25. Порядок вчинення нотаріальних дій нотаріусами України: затв. Наказом Міністерства юстиції України від 22.02.2012 р. № 296/5. URL: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/z0282-12>
  26. Про затвердження положень про територіальні органи Міністерства юстиції України: Наказ Міністерства юстиції України від 23.06.2011 р. № 1707/5. URL: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/z0759-11>
  27. Питання оптимізації діяльності центральних органів виконавчої влади системи юстиції: Постанова Кабінету Міністрів України від 21.01.2015 р. № 17. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/17-2015-п>
  28. Питання Міністерства юстиції: Постанова Кабінету Міністрів України від 31.03.2015 р. № 150. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/150-2015-%D0%BF>
  29. Положення про порядок учинення нотаріальних дій в дипломатичних представництвах та консульських установах України: затв. спільним наказом Міністерства юстиції та Міністерства закордонних справ України від 27.12.2004 р. № 142/5/310. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/z1649-04>
  30. Положення про державний нотаріальний архів: затв. Наказом Міністерства юстиції України від 18.05.2009 р. № 870/5. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/z0443-09>
  31. Порядок вчинення нотаріальних дій нотаріусами України: затв. Наказом Міністерства юстиції України від 22.02.2012 р. № 296/5. URL: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/z0282-12>
  32. Про затвердження Положення про Міністерство юстиції України: Постанова Кабінету Міністрів України від 02.07.2014 р. № 228. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/228-2014-%D0%BF>
  33. Про затвердження Положення про Державну службу фінансового моніторингу України: Постанова Кабінету Міністрів України від 29.07.2015 р. № 537. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/537-2015-%D0%BF>

34. Деякі питання організації фінансового моніторингу: Постанова Кабінету Міністрів України від 05.08. 2015 р. № 552. URL: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/552-2015-%D0%BF>
35. Положення про здійснення фінансового моніторингу суб'єктами первинного фінансового моніторингу, державне регулювання та нагляд за діяльністю яких здійснює Міністерство юстиції України: Наказ Міністерства юстиції України від 22.06.2015 р. № 999/5. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/z0735-15>
36. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо вдосконалення та спрощення процедури державної реєстрації земельних ділянок та речових прав на нерухоме майно: Закон України від 04.07.2012 р. № 5037-VI. URL: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/5037-17>
37. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо вдосконалення державної реєстрації прав на нерухоме майно та захисту прав власності: Закон України від 06.10.2016 р. № 1666-VIII. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1666-19>
38. Про внесення змін до Закону України «Про державну реєстрацію речових прав на нерухоме майно та їх обмежень» та деяких інших законодавчих актів України щодо децентралізації повноважень з державної реєстрації речових прав на нерухоме майно та їх обтяжень: Закон України від 26.11.2015 р. № 834-VIII. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/834-19>.
39. Про внесення змін до Закону України «Про державну реєстрацію юридичних осіб та фізичних осіб-підприємців» та деяких інших законодавчих актів України щодо децентралізації повноважень з державної реєстрації юридичних осіб, фізичних осіб-підприємців та громадських формувань»: Закон України від 26.11.2015 р. № 835-VI. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/835-19>
40. Про затвердження положень про територіальні органи Міністерства юстиції України: Наказ Міністерства юстиції України від 23.06.2011 р. № 1707/5. URL: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/z0759-11>
41. Про заставу: Закон України від 02.10.1992 р. № 2654-ХП. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2654-12>
42. Про затвердження Порядку державної реєстрації юридичних осіб, фізичних осіб-підприємців та громадських формувань, що не мають статусу юридичної особи: Наказ Міністерства юстиції України від 09.02.2016 р. № 359/5. *Офіційний вісник*. 2016. № 10. Ст. 471.

43. Про іпотеку: Закон України від 05.06.2003 р. № 898-IV. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/898-15>
44. Про оцінку земель: Закон України від 11.12. 2003 р. № 1378-IV. *Відомості Верховної Ради України*. 2004. № 15. Ст. 229. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1378-15>

Спеціальна література

1. Балинська О. М., Долинська М. С. Правове регулювання нотаріальної діяльності на західноукраїнських землях у складі Польщі (1921–1939 рр.). *Південноукраїнський правничий часопис*. 2018. № 1. С. 102–108.
2. Безклубий І. А., Єфіменко Л. В. Методологія дослідження нотаріальної діяльності. *Бюлетень Міністерства юстиції України*. 2010. № 6 (104). С. 48–59.
3. Безсмертна Н. Практичні аспекти нотаріального посвідчення правочинів. *Право України*. 2006. № 3. С. 56–59.
4. Бережна І. Г. Способи захисту цивільних прав та інтересів нотаріусом. *Форум права*. 2012. № 4. С. 79–84. URL: <http://arhive.nbuv.gov.ua/e-journals/FP/2012-4/12bigtin.pdf>
5. Бисага Ю. Ю. Історико-правові аспекти виникнення сучасного українського нотаріату. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія «Право»*. 2015. Вип. 30. Т. 1. С. 17–20.
6. Баранкова В. В. Гарантії нотаріальної діяльності. URL: <http://www.reallook.com.ua/4839/garanti%D1%97-notarialno%D1%97-diyalnosti/>
7. Бондарева М. В. Гарантії нотаріальної діяльності. *Університетські наукові записки*. 2010. № 2(34). С. 79–82. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Unzap_2010_2_11
8. Бондарук В. О. Надання ступенів публічних нотаріусів у Замойській академії (1594–1784). *Часопис Київського університету права*. 2014. № 4. С. 32–35.
9. Василина Н. В. Визнання права власності нотаріусом. *Вісник Вищого адміністративного суду України*. 2011. № 4. С. 79–85.
10. Василина Н. В. Потрібно підвищити роль нотаріату в законотворчості країни. *Нотаріат України*. 2015. № 1–2 (13–14). С. 4–8.
11. Василина Н. В. Право на заповіт та окремі питання його реалізації. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія «Право»*. 2014. Вип. 28. Т. 1. С. 107–111.

12. Гулевська Г. Ю. Організаційно-правові аспекти державного регулювання нотаріальної діяльності в Україні: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук: 12.00.07. Ірпінь, 2004. 21 с.
13. Давиденко А. О. Історія виникнення нотаріату в Україні. *Вісник Запорізького національного університету*. 2010. № 4. С. 22–28.
14. Данюк Л. В. Управління нотаріатом в Україні: історія та сучасність (адміністративно-правове регулювання відносин у сфері управління нотаріатом): монографія. К.: Логос, 2011. 182 с.
15. Долинська М. С. Генеза та еволюція нотаріальної діяльності на теренах Львівщини. Львів: Растр-7, 2018. 96 с.
16. Долинська М. С. Деякі аспекти діяльності органів нотаріату в Західноукраїнській Народній Республіці // *Modern jurisprudence of the European Union: the interaction of law, rulemaking and practice*. Fundacja Instytut spraw administracji publicznej (Lublin, 17 april 2018). Lublin, 2018. Publishing house: izdevnieciba «Baltija publishing». S. 36–39.
17. Долинська М. С. Деякі питання призначення нотаріусів на західноукраїнських землях у XVI–XVIII ст. // *International research and practice conference «Urgent problems of law on the modern stage of statehood development»: Conference proceedings (October 20–21, 2017)*. Lublin: Izdevnieciba «Baltija Publishing», 2017. С. 22–25.
18. Долинська М. С. Деякі правові аспекти видачі нотаріусами свідоцтва про право на спадщину на обов'язкову частку в спадщині. *Наукові записки Львівського університету бізнесу та права*. 2011. Вип. 7. С. 278–282.
19. Долинська М. С. Деякі правові аспекти укладення трудових договорів приватними нотаріусами України // *Актуальні питання удосконалення законодавства про працю та соціальне забезпечення: тези доп. та наук. повідомл. учасників VII Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Харків, 29 вересня 2017 р.)*. Х.: Право, 2017. С. 64–68.
20. Долинська М. С. Деякі правові аспекти посвідчення довіреностей в нотаріальному порядку. *Митна справа*. 2012. № 5 (№ 83). Ч. 2. Кн. 1. С. 296–302.
21. Долинська М. С. Деякі правові аспекти укладення трудових договорів приватними нотаріусами України // *Актуальні питання удосконалення законодавства про працю та соціальне забезпечення: тези доп. та наук. повідомл. учасників VII Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Харків, 29 вересня 2017 р.)*. Х.: Право, 2017. С. 64–68.

22. Долинська М. С. Договір ренти: поняття, особливості, зміст та нотаріальне посвідчення. *Митна справа*. 2012. № 2 (80). Ч. 2. Кн. 1. С. 285–291.
23. Долинська М. С. До питання історіографії та методології дослідження інституту українського нотаріату та нотаріального законодавства. *Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ*. 2015. Вип. 1. С. 136–145.
24. Долинська М. С. До питання компетенції посадових і службових осіб, які вчиняють дії, прирівняні до нотаріально посвідчених. *Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ. Серія юридична*. 2017. Вип. 3. С. 55–65.
25. Долинська М. С. До питання правового регулювання нотаріального процесу за законодавством Української козацької держави (1649–1783 рр.). *Порівняльно-аналітичне право*. 2017. № 5. С. 29–32.
26. Долинська М. С. До питання правового статусу помічника приватного нотаріуса в Україні. *Університетські наукові записки*. 2013. № 3 (47). С. 135–140.
27. Долинська М. С. До питання про зародження нотаріального процесу в Стародавній Індії // *Захист прав і свобод людини та громадянина в умовах формування правової держави: збірник тез VI Всеукр. наук.-практ. конф. (Львів, 30 травня 2017 р.)*. Львів: Видавництво «Львівської політехніки», 2017. С. 218–219.
28. Долинская М. С. До питання розвитку інституту нотаріальної таємниці в незалежній Україні // *Правовые реформы в Молдове, Украине и Грузии в контексте евроинтеграционных процессов: материалы международной научно-практической конференции (Кишинев, Республика Молдова, 7–8 ноября 2014 г.)*. Кишинев: Би, 2014. С. 29–31.
29. Долинська М. С. До питання розширення повноважень нотаріусів // *Правові, соціально-психологічні та інформаційні процеси державотворення в контексті євроінтеграції: збірник матеріалів наук.-практ. конференції. (м. Львів, 8–9 лютого 2016 р.)*. Львів: В-во «Львівської політехніки», 2016. С. 176–178.
30. Долинська М. С. Загальна характеристика Положення про державний нотаріат 1944 року як джерела українського нотаріального законодавства. *Право і суспільство*. 2017. № 6. С. 48–53.
31. Долинська М. С. Законодавство України про нотаріат: характеристика та особливості. *Актуальні проблеми держави та права*. 2012. Вип. 63. С. 568–575.

32. Долинська М. С. Земельні питання в нотаріальній практиці. Бібліотечка нотаріуса. *Додаток до журналу «Нотаріат для Вас»*. К., 2012. 91 с.
33. Долинська М. С. Конституція України як джерело нотаріального процесу // Сучасний конституціоналізм: проблеми теорії та практики: матеріали наукового семінару (22 червня 2018 р.). Львів: ЛьвДУВС, 2018. С. 65–68.
34. Долинская М. С. Некоторые правовые аспекты деятельности органов нотариата Украины. *Biuletyn Człowiek – Rodzina – Prawo*. 2014. № 6. С. 13–19.
35. Долинська М. С. Нотаріат: підручник. Львів: Ліга-Прес, 2018. 398 с.
36. Долинська М. С. Нотаріус як суб'єкт первинного фінансового моніторингу. *Вісник Львівського університету. Серія юридична*. 2011. Вип. 54. С. 202–208.
37. Долинська М. С. Нотаріальне процесуальне право України: поняття та джерела. *Порівняльно-аналітичне право*. 2017. № 6. С. 101–104. URL: http://www.pap.in.ua/6_2017/29.pdf
38. Долинська М. С. Особливості видачі нотаріусами свідоцтв про право на спадщину за заповітом. *Вісник Львівського університету. Серія юридична*. 2012. Вип. 56. С. 237–243.
39. Долинська М. С. Особливості вчинення нотаріальних дій посадовими особами органів місцевого самоврядування. *Вісник Львівського університету. Серія юридична*. 2011. Вип. 53. С. 197–203.
40. Долинська М. С. Особливості нотаріального посвідчення договору дарування земельної ділянки. *Форум права*. 2012. № 1. С. 269–274.
41. Долинська М. С. Особливості нотаріального посвідчення договору довічного утримання (догляду). *Актуальні проблеми держави та права*. 2012. Вип. 64. С. 318–324.
42. Долинська М. С. Особливості нотаріального посвідчення договору купівлі-продажу земельних ділянок, що належать на праві приватної власності фізичним та юридичним особам. *Науковий Вісник Львівського державного університету внутрішніх справ. Серія юридична*. 2012. № 2 (1). С. 117–126.
43. Долинська М. С. Особливості провадження нотаріальної діяльності на українських землях під час Другої світової війни. *Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ. Серія юридична*. 2017. Вип. 4. С. 118–127.

44. Долинська М. С. Особливості реалізації нотаріальної діяльності в незалежній Україні. *Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ. Серія юридична*. 2015. Вип. 3. С. 75–84.
45. Долинська М. С. Основні принципи українського нотаріального права. *Науковий Вісник Львівського державного університету внутрішніх справ. Серія юридична*. 2012. Вип. 1 С. 99–108.
46. Долинська М. С. Поняття, предмет та методи українського нотаріального права. *Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ*. 2012. № 2 (59). С.186–194.
47. Долинська М. С. Порівняльний аналіз доступу до посади нотаріуса за законодавством України та Польщі. *Порівняльно-аналітичне право*. 2018. № 5. С. 111–114.
48. Долинська М. С. Розвиток нотаріальної діяльності на західноукраїнських землях під юрисдикцією Речі Посполитої. *Порівняльно-аналітичне право*. 2017. № 4. С. 20–23.
49. Долинська М.С. Спадкування в Україні. *Довідник нотаріуса*. № 5. К.: Істина, 2007. 96 с.
50. Долинская М. С. Сравнительный анализ субъектов нотариального процесса по законодательству Украины и Молдовы. *Leges viatae: Международный научно-практический правовой журнал*. 2018. № 2/2 (314). С. 29–33.
51. Долинська М. С. Становлення нотаріату в Україні. 2015. № 5 (17). С. 39–46.
52. Долинська М. С. Становлення та розвиток законодавства про нотаріальну діяльність в Україні: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня д-ра юрид. наук: 12.00.01. Львів: Львівський нац. ун-т імені Івана Франка, 2017. 40 с.
53. Долинська М. С. Становлення та розвиток законодавства про нотаріальну діяльність в Україні: дис. ... д-ра юрид. наук:12.00.01. Львівський нац. ун-т ім. Івана Франка, Львів, 2017. 465 с.
54. Долинська М. С. Становлення та розвиток правового регулювання нотаріальної діяльності в Україні: монографія. Львів: ЛьВДУВС, 2015. 988 с.
55. Долинська М. С. Теоретичні та практичні аспекти доступу нотаріусів до Державного реєстру речових прав на нерухоме майно та їх обтяжень. *Вісник Львівського університету. Серія юридична*. 2012. Вип. 55. С.147–157.

56. Долинська М. С. Територіальна компетенція нотаріальних органів України як одна із головних засад здійснення нотаріального процесу в Україні. *Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ. Серія юридична*. 2018. Вип. 2. С. 107–115.
57. Долинська М. С. Українське нотаріальне право. К.: Юрінком Інтер, 2015. 248 с.
58. Долинська М. С. Функції українського нотаріату: поняття та види. *Форум права*. 2011. № 4. С. 208–212.
59. Досінчук К. Ф. Гарантії забезпечення діяльності нотаріату в Україні. *Публічне право*. 2014. № 3. С. 206–212. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/pp_2014_3_30
60. Досінчук К. Ф. Поняття, завдання та функції нотаріату в Україні: окремі аспекти. *Часопис Київського університету права*. 2013. С. 131–134.
61. Дякович М. М. Нотаріальний акт як інструмент охорони (захисту) інтересів учасників цивільних правовідносин. *Бюлетень Міністерства юстиції України*. 2013. № 9. С. 20–27.
62. Дякович М. М. Нотаріальне право України: навч. посіб. К.: Алерта; КНТ; ЦУЛ, 2009. 683 с.
63. Дякович М. М. Хрестоматія нотаріального права України: навч. посіб. 2-ге вид. К.: Істина, 2018. 480 с.
64. Дякович М. М. Цивільно-правові аспекти відповідальності нотаріуса. *Університетські наукові записки*. 2009. № 1 (29). С. 71–73.
65. Дякович М. М., Юркевич Ю. М. Питання реалізації порядку державної реєстрації прав на нерухоме майно та їх обтяжень: правові аспекти та проблемні питання. *Бюлетень Міністерства юстиції України*. 2012. № 4. С. 72–78. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/bmju_2012_4_12
66. Єфіменко Л. В. Гносеологічні аспекти нотаріату та нотаріальної діяльності. *Нотаріат України*. 2015. № 1–2. С. 57–66.
67. Єфіменко Л. В. Національний нотаріат: від Положення про нотаріальну частину до малої реформи нотаріату. *Нотаріат України*. 2015. № 5 (17). С. 47–54.
68. Єфіменко Л. В. Особливості правової природи нотаріальних дій. *Юридична Україна*. 2013. № 3. С. 61–67.
69. Єфіменко Л. В. Передумови зародження нотаріату в українському праві. *Бюлетень Міністерства юстиції України*. 2010. № 4–5. С. 12–20.

70. Єфіменко Л. В. Правова охорона цивільних прав та інтересів у нотаріальній діяльності: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук: 12.00.03 / Київ. нац. ун-т ім. Т. Шевченка. К., 2013. 20 с.
71. Єфіменко Л. В. Принципи та функції нотаріальної охорони цивільних прав та інтересів. *Бюлетень Міністерства юстиції України*. 2013. № 9. С. 36–43.
72. Єфіменко Л. В. Проблеми взаємодії нотаріальної діяльності та діяльності щодо державної реєстрації речових прав. *Право України*. 2011. № 5. С. 130–135.
73. Єфіменко Л. В. Розвиток нотаріату в Україні: стан та проблеми. *Бюлетень Міністерства юстиції України*. 2010. № 8. С. 8–15.
74. Єфіменко Л. В. Ступінь дослідженості питань нотаріату як органу (інституту) охорони цивільних прав у правовій науці. *Бюлетень Міністерства юстиції України*. 2011. № 8–9. С. 27–39.
75. Єфіменко Л. В. Теоретико-методологічні засади нотаріату України. *Бюлетень Міністерства юстиції України*. 2014. № 9. С. 30–36.
76. Желіховська Ю. В. Охорона цивільних прав та інтересів нотаріусом: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук / НАН України, Ін-т держави і права ім. В. М. Корецького. К., 2012. 21 с.
77. Журавльов Д. В. Захист нотаріального процесу. *Мала енциклопедія нотаріуса*. 2006. № 3. С. 67–69.
78. Журавльов Д. В. Становлення нотаріату в Україні: перспективи та шляхи розвитку. *Бюлетень Міністерства юстиції України*. 2011. № 10. С. 16–21.
79. Журавльов Д. В. Особливості правового регулювання укладання трудового договору (контракту) між фізичною особою приватним нотаріусом та стажистом нотаріуса. *Бюлетень Міністерства юстиції України*. 2011. № 3. С. 61–65.
80. Журавльов Д. В., Коротюк О. В., Чижмарь К. І. Правова охорона нотаріальної таємниці: монографія. К.: ОВК, 2017. 190 с.
81. Завальна І. І., Косенко О. І. Державна реєстрація прав власності на нерухоме майно: проблеми та перспективи розвитку. URL: <http://www.minjust.gov.ua/0/3668>.
82. Ільєва Н. В. Виникнення та розвиток інституту нотаріату в Україні. *Південноукраїнський правничий часопис*. 2011. Вип. 3. С. 267–269.

83. Ільєва Н. В. Правове регулювання нотаріальної діяльності в Україні: адміністративно-правові засади: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук: 12.00.07 / Харк. нац. ун-т внутр. справ. Х., 2011. 19 с.
84. Ільницька Н. Оренда як правова форма використання земель у сучасний період: поняття, особливості, юридична природа. *Право України*. 2000. № 8. С. 60–64.
85. Кальницький М. Нариси історії нотаріату України. К.: Гопак, 2008. 144 с.
86. Кармаза О. Державна реєстрація прав на житло та їх обтяжень нотаріусами в Україні. *Бюлетень Міністерства юстиції України*. 2012. № 9. С. 16–20.
87. Ковалишин О. Ф., Малахова О. О. Аналіз нових підходів до функціонування реєстраційної системи в Україні. *Вісник Сумського державного університету. Серія «Економіка»*. 2011. № 4. С. 58–62.
88. Коваленко Л. М. Нестаріюча професія нотаря. *Бюлетень Міністерства юстиції України*. 2010. № 8. С. 163–173.
89. Козьяков Ю. Нотаріат у дзеркалі проблем. *Право України*. 1998. № 6. С. 84–85.
90. Козьяков Ю. М. Нотаріат. Історія і сучасність (короткий огляд). *Нотаріат для Вас*. 1998. № 1. С. 11–15.
91. Комаров В. В., Баранкова В. В. Нотариат и нотариальный процесс: учебник. Харьков: Консум, 1999. 240 с.
92. Комаров В. В., Баранкова В. В. Нотаріат в Україні: підручник. Х.: Право, 2011. 384 с.
93. Король О.М., Башта М.О. Чорнила нотаріуса віками не вицвітають / Вінницька обласна нотаріальна палата. Вінниця: ДП «Державна картографічна фабрика», 2009. 144 с.
94. Коротюк О. В. Науково-практичний коментар Закону України «Про нотаріат». Х.: Право, 2012. 648 с.
95. Леськів С. Р., Чубенко А. Г. Свобода заповіту і таємниця заповіту як юридичні гарантії реалізації права на спадкування за заповітом. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія «Право»*. 2014. Вип. 29. Т. 1. С. 156–159.
96. Майданик Р. А. Нотаріат в Україні: правова природа, місце в системі права. *Юридична Україна*. 2010. № 9. С. 65–70.
97. Майкут Х. В. До питання нотаріальної форми захисту цивільних прав. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія «Юриспруденція»*. 2013. № 6-1. Т. 2. С. 65–68.

98. Майкут Х. В. Нотаріат: курс лекцій. Львів: Львівський державний університет внутрішніх справ, 2012. 212 с.
99. Мацегорін О. І. Поняття та зміст захисту цивільних прав. *Часопис Київського університету права*. 2011. № 3. С. 143–147.
100. Медвідь Ф. М., Усенко В. Ф., Медвідь Я. Ф. Нотаріальний процес в Україні: навч. посіб. / за ред. Ф. М. Медвідя. К.: Атіка, 2006. 324 с.
101. Мельник І. С. Нотаріальний процес: історія виникнення, розвитку і становлення як однієї із галузей науки про право. *Часопис Київського університету права*. 2012. № 3. С. 192–196.
102. Мірошніченко А. М. Земельне право України: підручник. 2-ге вид., доп. і перероб. К.: Алерта; ЦУЛ, 2011. 678 с.
103. Науково-практичний коментар Закону України «Про нотаріат» / за заг. ред. К. І. Чижмарь. К.: Центр учбової літератури, 2015. 308 с.
104. Нелін О. І. Актуальні питання функціонування системи нотаріату в Україні: спроба концентричного рівного визначення. *Юридична Україна*. 2017. № 1 (169). С. 64–69.
105. Нелін О. І. Інститут нотаріату в Україні: від минувшини до сьогодення: монографія. К.: Видавничо-поліграфічний центр «Київський університет», 2013. 130 с.
106. Нелін О. І. Інститут нотаріату в Україні (IX–XVIII ст.): проблеми становлення. *Часопис Київського університету права*. 2013. № 1. С. 15–18.
107. Нелін О. І. Інститут нотаріату в Україні та Росії (IX–XIX ст.): порівняльний аналіз. *Держава і право. Юридичні і політичні науки*. 2013. Вип. 60. С. 64–69.
108. Нелін О. І. Медіація як один із альтернативних способів вирішення нотаріальних конфліктів. *Юридична Україна*. 2013. № 8. С. 4–7.
109. Нелін О. І. Нотаріальна доктрина України: теоретичний синтез. *Науковий вісник Національної академії внутрішніх справ*. 2017. № 1 (102). С. 130–138.
110. Нелін О. І. Нотаріат і квазінотаріат в Україні: окремі дискусійні питання. *Юридична Україна*. 2012. № 8. С. 19–22.
111. Нелін О. І. Реалії сучасного нотаріату на шляху до сталого функціонування окремого інституту захисту прав і законних інтересів фізичних та юридичних осіб. *Юридична Україна*. 2016. № 7–8 (163–164). С. 46–50.

112. Нелін О. І. Становлення і розвиток інституту нотаріату в Україні (історико-правовий аспект). *Юридична Україна*. 2012. № 7. С. 11–15.
113. Нелін О. І. Теоретична модель і практичні виміри сучасного розуміння поняття нотаріальної діяльності в нотаріальній доктрині України. *Юридична Україна*. 2016. № 9–10 (165–166). С. 15–20.
114. Нелін О. І. Теоретичні і практичні аспекти співвідношення права і закону в діяльності нотаріату в Україні. *Юридична Україна*. 2012. № 12. С. 4–8.
115. Нелін О. І. Формування тезауруса з нотаріату в Україні. *Юридична Україна*. 2014. № 1. С. 4–8.
116. Никифорак М. В. З історії кодифікації австрійського цивільного та цивільно-процесуального права. *Науковий вісник Чернівецького університету. Правознавство*. 2000. Вип. 82. С. 18–21.
117. Никифорак М. В. Нотаріат на Буковині в другій половині XIX–на початку XX ст. *Науковий вісник Чернівецького університету. Правознавство*. 1999. Вип. 62. С. 61–63.
118. Нотаріат в Україні: навч. посіб. / за ред. В. М. Бесчастного. К.: Знання, 2008. 494 с.
119. Нотаріат в Україні: підручник: у 3 кн. 3-тє вид., допов. і перероб. Кн. 1: Організація нотаріату з практикумом / за заг. ред. С. Я. Фурси. К.: Алерта, 2015. 484 с.
120. Нікітін Ю. В., Бичкова С. С., Чубенко А. Г., Матвійчук В. К., Гіда Е. О., Устименко Т. П., Чучкова Н. О. Нотаріат в Україні: навч. посіб. / за заг. ред. Ю. В. Нікітіна. К.: Національна академія управління; Алерта, 2016. 586 с.
121. Орзіх Ю. Г. До історії формування та розвитку римського нотаріату. *Актуальні проблеми держави і права*. 2011. Вип. 59. С. 178–184.
122. Орзіх Ю. Г. Нотаріат у країнах Європи. *Актуальні проблеми держави і права*. 2012. № 66. С. 208–216.
123. Остапенко О. І., Шамрай О. В., Руснак Ю. І. Науково-практичний коментар Закону України «Про нотаріат»: станом на 01.01.2012 р. / за заг. ред. О. І. Остапенка. К.: Професіонал, 2012. 606 с.
124. Паламарчук Н. В. Форма і способи захисту цивільних прав нотаріусом. *Молодий вчений*. 2014. № 6 (2). С. 114–118. URL: [http://nbuv.gov.ua/UJRN/molv_2014_6\(2\)_33](http://nbuv.gov.ua/UJRN/molv_2014_6(2)_33)

125. Петришак Б. І. До історії публічного нотаріату у Львові XVI ст.: процедура призначення та присяги. *Архіви України*. 2010. № 3–4. С. 93–104.
126. Підлубна Т. М. Нотаріальна форма захисту цивільних прав та інтересів. *Науковий вісник Чернівецького університету. Правознавство*. 2010. Вип. 533. С. 44–48.
127. Радзівеська Л. Е., Пасічник С. Г. Нотаріат в Україні: навч. посіб. / за ред. Л. К. Радзівеської. К.: Юрінком Інтер, 2000. 528 с.
128. Сміян Л. С., Нікітін Ю. В., Хоменко П. Г. Нотаріат в Україні: навч. посіб. 2-е вид., стереотип. / за ред. Ю. В. Нікітіна. К.: КНТ, 2008. 632 с.
129. Стрілько В. Ю. Джерела нотаріального процесу з іноземним елементом: види та співвідношення. *Прикарпатський юридичний вісник*. 2015. Вип. 3 (9). С. 77–81.
130. Теорія нотаріального процесу: науково-практичний посіб. / за заг. ред. С. Я. Фурси. К.: Алерта; Центр учбової літератури, 2012. 920 с.
131. Трофанчук Г. Історико-правові аспекти зародження та поширення нотаріальної справи в Україні // Проблеми державотворення і захисту прав людини в Україні: матеріали ІХ Регіональної науково-практичної конференції (13–14 лютого 2003 р.). Львів: Львівський національний університет імені Івана Франка, 2003. С. 105–106.
132. Федоренко Т. Деякі аспекти нотаріальних функцій, що виконуються консулами. *Підприємництво, господарство і право*. 2012. № 9. С. 29–33.
133. Федорова К. І. Адміністративно-правове регулювання приватної нотаріальної діяльності в Україні: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук: 12.00.07 / Національний аграрний ун-т. К., 2008. 20 с.
134. Федорова К. І. Генезис інституту приватної нотаріальної діяльності у законодавстві України. *Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ*. 2008. № 1. С. 63–69.
135. Фомічова Н. В. Складання заповіту з умовою та дійсність визначених умов у межах їх виконання за законодавством України. *Молодий вчений*. 2016. № 9. № (36). С. 257–260.

136. Фурса С. Я. Актуальні питання теорії і практики нотаріальних правовідносин. *Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка*. 2011. № 87. С. 7–12.
137. Фурса С. Я., Фурса Є. І. Нотаріат в Україні. Теорія і практика: навч. посіб. для студ. закл. вищ. освіти. К.: А.С.К., 2001. 976 с.
138. Фурса С. Я., Фурса Є. І. Спадкове право. Теорія та практика: навч. посіб. К.: Атіка, 2002. 496 с.
139. Фурса С. Я. Теоретична модель нотаріального процесу. *Вісник Академії праці та соціальних відносин Федерації профспілок України*. 2001. № 1. С. 87–93.
140. Фурса С. Я. Умови об'єднань декількох проваджень у один нотаріальний процес або їх роз'єднання. *Підприємництво, господарство і право*. 2002. № 7. С. 37–40.
141. Фурса С. Я., Драгнєвич Л. Ю., Фурса Є. І. Настільна книга нотаріуса: Сімейні відносини в нотаріальному процесі. К.: Видавничий Дім «Ін Юре», 2003. 352 с.
142. Харитонов Є. О., Харитонova О. І., Старцев О. Цивільне право України: підручник. Вид. 2-ге, перероб. і допов. К.: Істина, 2009. 816 с.
143. Хімченко С. В. Особливості цивільно-правової відповідальності нотаріуса. *Південноукраїнський правничий часопис*. 2009. Вип. 4. С. 108–110.
144. Хімченко С. В. Цивільна відповідальність нотаріуса за порушення таємниці вчинюваних нотаріальних дій. *Південноукраїнський правничий часопис*. 2011. Вип. 2. С. 124–126.
145. Цивільне право України: Особлива частина: в 2 т. 3-тє вид., перероб. і допов. / за ред. О. В. Дзери, Н. С. Кузнецової. К.: Юрінком Інтер, 2010. 1176 с.
146. Цивільний кодекс України: науково-практичний коментар (пояснення, тлумачення, рекомендації з використанням позицій вищих судових інстанцій, Міністерства юстиції, науковців, фахівців). Т. 1: Загальні положення / за ред. І. В. Спасибо-Фатєєвої. Х.: ФОП Колісник А. А., 2010. 320 с.
147. Череватенко І. М. Нотаріальні провадження щодо посвідчення безспірних прав: монографія. Харків: Право, 2017. 200 с.
148. Черниш В. М. Забезпечення охорони нотаріальної таємниці нотаріуса в українському законодавстві. *Юридична Україна*. 2014. № 8. С. 9–13.

149. Черниш В. М. Незалежний нотаріат – необхідна умова становлення громадянського суспільства в Україні. *Право України*. № 9. 2000. С. 4–8.
150. Черниш В. М. Нотаріат як наука та навчальна дисципліна. *Юридична Україна*. 2013. № 1. С. 17–21.
151. Черниш В. М. Питання становлення та функціонування органів нотаріату в Україні на принципах класичного нотаріату латинського типу. *Юридична Україна*. 2014. № 12. С. 35–40.
152. Черниш В. М. Проблеми нормотворчого врегулювання нотаріальної діяльності. *Бюлетень Міністерства юстиції України*. 2012. № 5. С. 162–166.
153. Черниш В. М. Сучасний стан підготовки кадрів для органів нотаріату та перспективи розвитку нотаріальної науки і практики. *Бюлетень Міністерства юстиції України*. 2010. № 8. С. 132–135.
154. Черниш В. М. Теоретичні аспекти мови нотаріального діловодства та нотаріальної таємниці як основоположних принципів діяльності нотаріату в Україні. *Юридична Україна*. 2014. № 7. С. 9–12.
155. Черниш В. М. Цивільно-правові засади розвитку нотаріату в Україні: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук: 12.00.03 / НАН України; Інститут держави і права ім. В. М. Корецького. К., 2003. 20 с.
156. Черниш В. М. Цивільно-правові засади розвитку нотаріату в Україні: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.03 / НАН України; Інститут держави і права ім. В. М. Корецького. К, 2003. 200 с.
157. Черниш В. М., Степаненко В. Д. До питання про історіографію вітчизняного нотаріату: історико-правовий аспект. *Бюлетень Міністерства юстиції України*. 2009. № 12. С. 39–47.
158. Черниш В. М., Нелін О. І. До питання про реформування органів нотаріату в Україні. *Юридична Україна*. 2012. № 9. С. 10–14.
159. Чижмарь К. І. Гарантії нотаріальної діяльності: деякі питання теорії та практики. *Науковий вісник публічного та приватного права*. 2017. Вип. 4. С. 61–65.
160. Чижмарь К. І. Інститут нотаріату в системі захисту прав і свобод людини і громадянина: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня д-ра. юрид. наук: 12.00.02 / Київ. нац. ун-т ім. Т. Шевченка. К., 2015. 35 с.

161. Чижмарь К. І. Інститут нотаріату в системі захисту прав і свобод людини і громадянина: монографія. Ужгород: Гельветика, 2013. 303 с.
162. Чижмарь К. І. Конституційно-правовий статус нотаріату в контексті реалізації його правосуб'єктності. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2014. № 4. С. 82–84.
163. Чижмарь К. І. Конституція України як джерело нотаріального права. *Порівняльно-аналітичне право*. 2014. № 2. С. 89–91.
164. Чижмарь К. І. Концепція реформування нотаріату. *Бюлетень Міністерства юстиції України*. 2009. № 9. С. 46–53.
165. Чижмарь К. І. Методологічні засади дослідження інституту нотаріату. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія «Право»*. 2014. Вип. 26. С. 90–92.
166. Чижмарь К. І. Назрів час оновити й доповнити стратегічні шляхи розвитку сучасного українського нотаріату. *Юридична газета*. 2014. 4 вересня.
167. Чижмарь К. І. Питання історіографії дослідження інституту нотаріату. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія «Право»*. 2014. Вип. 25. С. 69–70.
168. Чижмарь К. І. Підвищення кваліфікації нотаріусів в Україні: проблеми та перспективи. *Бюлетень Міністерства юстиції України*. 2010. № 8. С. 136–139.
169. Чижмарь К. І. Поняття нотаріату: питання правової природи. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія «Юриспруденція»*. 2014. № 9–1. С. 138–140.
170. Чижмарь К. І, Гаєвський І. М. Актуальні питання фінансового моніторингу у сфері запобігання та протидії легалізації доходів, одержаних злочинним шляхом, для суб'єктів первинного фінансового моніторингу, державне регулювання і нагляд за діяльністю яких здійснює Міністерство юстиції України. Методичні рекомендації. Офіційне видання. К.: ПрАТ «Видавництво «Київська правда», 2010. 111 с.
171. Шама Н. Право на спільний заповіт. Проблеми державотворення і захисту прав людини в Україні: матеріали ХІХ Звітної науково-практичної конференції (7–8 лютого 2013 р.). Львів: Юридичний факультет Львівського національного університету імені Івана Франка, 2013. С. 179–181.

172. Шевчук Л. Е. Нотаріат в Україні у складі Російської імперії. *Вісник Львівського університету. Серія юридична*. 2013. Вип. 57. С. 154–162.
173. Шишленко В. Г. Щодо реформування нотаріату України. *Форум права*. 2012. № 1. С. 1091–1099.
174. Ясінська Л. Е. Виникнення та розвиток інституту нотаріату. Проблеми державотворення і захисту прав людини в Україні: матеріали IX Регіональної науково-практичної конференції (13–14 лютого 2003 р.). Львів: Юридичний факультет Львівського національного університету імені Івана Франка, 2003. С. 113–114.
175. Ясінська Л. Е. Європейська правова традиція та розвиток інституту нотаріату в Україні. *Бюлетень Міністерства юстиції України*. 2010. № 8. С. 153–162.
176. Ясінська Л. Е. Окремі аспекти виникнення та розвитку нотаріальної діяльності в Україні (X–XVI ст.). Проблеми державотворення і захисту прав людини в Україні: матеріали XI регіональної науково-практичної конференції (3–4 лютого 2005 р.). Львів: Львівський національний університет імені Івана Франка, 2005. С. 73–75.
177. Ясінська Л. Е. Особливості розвитку нотаріату на західноукраїнських землях. *Держава і право*. 2008. Вип. 39. С. 377–382.
178. Ясінська Л. Е. Становлення та розвиток інституту нотаріату в Україні (історико-правовий аспект): автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук / Львів. нац. ун-т ім. Івана Франка, 2005. 16 с.
179. Ясінська Л. Е. Становлення та розвиток інституту нотаріату в Україні (історико-правовий аспект): дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.01 / Львівський національний ун-т ім. І. Франка. Львів, 2005. 210 с.

Інформаційні ресурси

1. Верховна Рада України. URL: <http://www.rada.gov.ua>
2. Кабінет Міністрів України. URL: <http://www.kmu.gov.ua>
3. Міністерство юстиції України. URL: <http://www.minjust.gov.ua>
4. Президент України, Адміністрація Президента України. URL: <http://www.president.gov.ua>

5. Верховний Суд України. URL: <http://www.scourt.gov.ua>
6. Генеральна прокуратура України. URL: <http://www.gpu.gov.ua>
7. Міністерство внутрішніх справ України. URL: <http://mvs.gov.ua>
8. Конституційний Суд України. URL: <http://www.ccu.gov.ua>
9. Судова влада України. URL: <http://www.court.gov.ua>
10. Державна служба України з питань геодезії, картографії та кадастру. URL: <http://land.gov.ua/>
11. Нотаріальна палата України. URL: <http://npu.org.ua/>
12. Державне підприємство «Національні інформаційні системи». URL: <https://nais.gov.ua/>

Долинська Марія Степанівна,
доктор юридичних наук, доцент

Нотаріальний процес

Підручник

Редагування *О. Я. Шмиговська*
Макетування *Г. Я. Шушняк*
Друк *І. М. Хоминець*

Підписано до друку 24.07.2019 р.
Формат 60×84/16. Папір офсетний. Умовн. друк. арк. 37,90.
Тираж 100 прим. Зам № 26-19.

Львівський державний університет внутрішніх справ
Україна, 79007, м. Львів, вул. Городоцька, 26.

Свідоцтво про внесення суб'єкта видавничої справи до державного реєстру
видавців, виготівників і розповсюджувачів видавничої продукції
ДК № 2541 від 26 червня 2006 р.